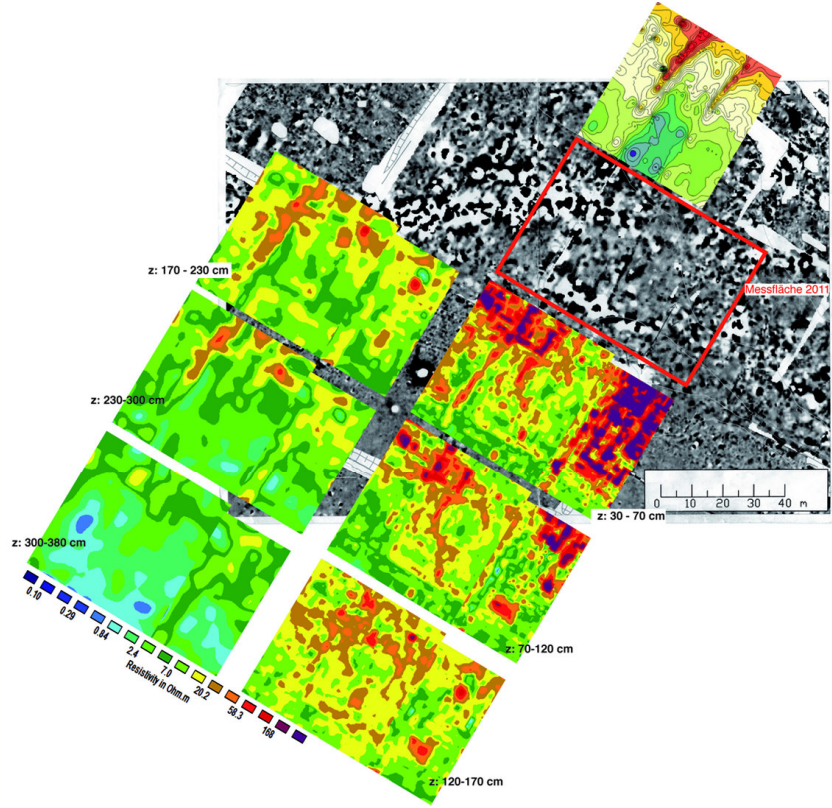

30.

ARAşTIRMA SONUÇLARI TOPLANTISI

1. CİLT

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

30.

ARAŞTIRMA SONUÇLARI
TOPLANTISI
1.CİLT

28 MAYIS -1 HAZİRAN
2012 / ÇORUM

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No:157-1

YAYINA HAZIRLAYAN

Dr. Adil ZME

28.05.2012 - 01.06.2012 tarihlerinde gerçekleştirilen 34. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, Hitit niversitesi ile orum Valiliği'nin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

Sempozyum bildiri kitapları ise Hitit niversitesi'nin katkılarıyla basılmıştır.

ISSN:1017-7663

Kapak Fotoğrafı: Felix PIRSON

"Pergamon – 2011 Yılında Kent evresinde Gerçekleştirilen Yüzey Araştırmaları"

Not: Yayınlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Pegasus Grsel İletişim Hizmetleri
ÇORUM-2013

İÇİNDEKİLER

Rüstem ASLAN, Fecri POLAT

2011 Yılı Bozköy-Hanaytepe ve Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması..... 5

Derya YALÇIKLI

Çanakkale İli, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli, Gönen İlçesi Yüzey Araştırması (2011)..... 19

Ali Osman UYSAL

Çanakkale İli, Lapseki, Biga, Çan, Bayramiç, Ayvacık ve Ezine İlçeleri Türk
Dönemi 2011 Yılı Yüzey Araştırması..... 31

Engin BEKSAÇ

Kuzeybatı Anadolu ve Trakya’da Erken Kültistik Kaya (Kaya Oyma Ve Megalit)
Anıtları ve Kült Alanları Projesi Edirne Kırklareli Yüzey Araştırması 2011..... 43

Zeynep KOÇEL ERDEM

Tekirdağ Ganos Dağı Arkeolojik Yüzey Araştırması 2011 Yılı Çalışmaları..... 51

Mustafa H. SAYAR

Güneydoğu Trakya Yüzey Araştırmaları 2011 69

Mithat ATABAY

Anzak (Arıburnu) Savaş Alanları Üzerine Türkiye, Avustralya ve Yeni Zelanda’nın
Ortak Tarihsel ve Arkeolojik Araştırması (2010-2011 Çalışmaları)..... 73

Hüseyin Sami ÖZTÜRK, Filiz DÖNMEZ-ÖZTÜRK, Bülent ÖZTÜRK, Ceren PİLEVNELİ,

Selen KILIÇ-ARSLAN

Nikaia Egemenlik Alanı (Bithynia) 2010-11 Yılı Epigrafik-Tarihi Coğrafi
Yüzey Araştırmasına İlişkin Genel Sonuçlar 83

Asnu-Bilban YALÇIN

Boğaziçi Topografyası: 2011 Araştırmaları..... 89

Mustafa ŞAHİN

Bursa İli Yüzey Araştırması – 2011 Mudanya – Harmanlık101

Meral ORTAÇ

Bolu İli Yüzey Araştırması 2011 Yılı Merkez, Dörtdivan ve Yeniçağa İlçeleri ile Köyleri115

Felix PIRSON

Pergamon – 2011 Yılında Kent Çevresinde Gerçekleştirilen Yüzey Araştırmaları131

Nurettin ÖZTÜRK

Myrina-Gryneion 2011 Yüzey Araştırması151

Nazlı ÇINARDALI-KARAASLAN, Neyir KOLANKAYA-BOSTANCI,

Yiğit H. ERBİL, Ayşegül AYKURT

İzmir İli, Menemen İlçesi Prehistorik ve Protohistorik Dönem 2011 Yılı Arkeolojik
Yüzey Araştırması161

Yaşar ERSOY- Elif KOPARAL

İzmir İli, Urla ve Seferihisar İlçeleri, Arkeolojik Yüzey Araştırması175

Christine ÖZGAN, Murat ÖZGEN, Kenan EREN, Ayça POLAT, Bünyat Burak AYKANAT Kolophon Antik Kenti 2011 Yılı Yüzey Araştırmaları	195
Richard POSAMENTIR Herakleia am Latmos und seine Umgebung 2011	207
Fulya DEDEOĞLU Yukarı Menderes Havzası Dağlık Bölge Yüzey Araştırması 2011 Yılı Çalışmaları	215
Peter RUGGENDORFER Alinda 2011 Şehir Planlaması Gelişim Araştırmasının Sonuçları	227
Christopher ROOSEVELT, Cristina LUKE The Central Lydia Archaeological Survey: 2011 Work at Kaymakçı and in the Marmara Lake Basin	237
Adnan DİLER, Şahin GÜMÜŞ, N. Seda ERYILMAZ Bodrum Yarımadası Leleg Yerleşimleri, Adalar, Aspat (Strobilos), Kissebükü (Anastasioupolis), Damlıboğaz (Hydai), Sedir Adası (Kedrai) Yüzey Araştırmaları 2011	255
Winfried HELD 2011 Yılı Bybassos Araştırması	271
Abdulkadir BARAN 2011 yılı Thera Antik Kenti Yüzey Araştırmaları	281
Martin BACHMANN 2011 Yılı Oinoanda Çalışmaları	299
Arzu DEMİREL, Sevinç KAPAN-YEŞİLYURT, Ayhan YİĞİT, Hakan YİĞİTBAŞIOĞLU Burdur İli ve İlçelerinde Neojen ve Pleistosen Dönem Fosil Lokalitelerinin Tespiti Yüzey Araştırması-2011	307
Mehmet ÖZSAİT, Nesrin ÖZSAİT 2011 Yılı Isparta ve Burdur İlleri Yüzey Araştırmaları	317
Bilge HÜRMÜZLÜ, Arzu İNAN, Uygur HECEBİL, Isparta Arkeolojik Surveyi 2011 Yılı Çalışmaları: Konane (Conana) Antik Kenti	333
Marc WAELKENS, E. KAPTIJN, R. VANDAM, K. DIRIX, P. DEGRYSE, Ph. MUCHEZ, J. POBLOME Sagalassos Alanında 2011 Yüzey Araştırmaları	339
Thomas CORSTEN, Oliver HÜLDEN Forschungen in der Kibyrtis im Jahre 2011	353
Elif ÖZER 2011 Yılı Sillyon Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması	361
Günder VARİNLİOĞLU Boğsak Adası Ve Güney İsauria Kıyıları Yüzey Araştırması (2011)	371

2011 YILI BOZKÖY-HANAYTEPE ve ÇEVRESİ PREHİSTORİK DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI

Rüstem ASLAN*
Fecri POLAT

Giriş

Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan izinle, Bozköy-Hanaytepe ve Çevresi Prehistorik Dönem YüzeY Araştırması Projesi'nin 2011 yılı çalışmaları, Bakanlık temsilcisi Aynur Uğur'un katılımıyla 07.09.2011-19.09.2011 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Doç. Dr. Rüstem Aslan'ın başkanlığında; arkeolog Fecri Polat ve arkeoloji öğrencisi Fadim Koçak ile yürütölen araştırma Eylöl ayı sonunda bitirilmiştir. Çalışma esnasında daha önceki yıllarda tespit edilen yerleşim alanlarında tekrardan dolaşılmiş ve araştırma açısından önemli görölen malzemeler toplanmıştır. Bunun dışında yeni yerleşim alanları ve tümölüsler tespit edilmiş ve buralardan incelenmek üzere malzeme toplanmıştır. Bu yılki çalışmamızın en önemli buluntusu ise Marmaray kazıları ile ilişkilendirebileceğimiz, deniz seviyesindeki değişimler sonucu büyük bir bölümü tahrip olmuş, deniz kıyısında bir profil şeklinde kalmış olan Geç Neolitik-Kalkolitik olabilecek malzeme veren höyük yerleşmesidir. Bu yerleşmede bir kurtarma kazısı yapıldığı taktirde Çanakkale bölgesindeki erken yerleşimler hakkında daha ayrıntılı bilgi sahibi olunacaktır. Aynı zamanda Çanakkale Boğazı'ndaki su seviyesi değişimleri ve bunun yerleşim üzerindeki etkisi anlaşılacaktır. Çalışmalarda toplanan iki adet envanterlik eser ve diğer etötlük eserler Çanakkale Arkeoloji Müzesine teslim edilmiştir.

Amaç-Yöntem

Bu yılki araştırmanın amacı, Troia'nın yakın çevresindeki prehistorik dönem yerleşim sistemini daha iyi anlamaya yöneliktir. Önceki yıllarda yapılan araştırmalarda Troia dışında tüm Troas bölgesindeki hem yüz ölçümü hem de malzeme yoğunluğu açısından en önemli yerleşmenin Bozköy-Hanaytepe olduğu anlaşılmıştı.¹ Ancak toplanan malzemeler üzerinde yapılan detaylı çalışmalar Bozköy –Hanaytepe yerleşim tarihinin tahmin edildiğinden daha da geriye, Kalkolitik Dönem'e kadar geri gittiğini bize göstermiştir.² Yapılan çalışmalarda, araştırma alanının güney kısmı detaylı bir şekilde incelenmişti. Bu seneki amacımız ise daha çok kuzey bölgesi ve Çanakkale Boğazı'nın Çanakkale kentine kadar olan kıyı bölgesini araştırmaktır. Çanakkale Boğazı tarihöncesi insanın ticaret ya da kültür alışverişi sırasında değişik dönemlerde farklı ve önemli roller oynamıştır. Çanakkale Boğazı'nın bir geçiş noktası olması ve Troia'nın konumu itibari ile bu bölgede Troia öncesi Kalkolitik ve Neolitik

* Doç. Dr. Rüstem ASLAN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Faköltesi, Arkeoloji Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE.

Fecri POLAT, Çanakkale-Tübingen Troia Vakfı ve M.Osman Korfmann Kütüphanesi, Tıfılı Sk. No: 12 17100 Çanakkale/TÜRKİYE

¹ Rüstem Aslan ve diğ., "2009 Yılı Bozköy-Hanaytepe ve Çevresi Prehistorik Dönem YüzeY Araştırması", 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 2010, s. 291-302; Rüstem Aslan, "2010 Yılı Bozköy-Hanaytepe ve Çevresi Prehistorik Dönem YüzeY Araştırması", 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 2010.

² Stephan W. E. Blum, Rüstem Aslan ve diğ., "Die Voreisenzeitliche Siedlungslandschaft Troias: Archaeologische untersuchungen Zur Chalkolithischen und Bronzezeitlichen Kultursequenz am Bozköy-Hanaytepe, Northwest Türkei", *Studia Troica* 19, 2011 (Baskıda).

döneme ait yerleşimlerin olma olasılığı üzerinde durulmuştur. Özellikle İstanbul'da devam etmekte olan Marmaray Kazıları da dikkate alınarak erken yerleşimlerin kıyıya yakın yerlerde kurulmuş olabileceği düşünülmüş ve çalışmalar kıyı kesiminde yoğunlaştırılmıştır. Özellikle deniz suyu seviyesi ve prehistorik dönem yerleşmeleri arasındaki ilişkiyi açıklayabilecek olası kıyı yerleşmelerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Buluntu Yerleri

Bozköy Hanaytepe

Yukarıda belirtilen amaç doğrultusunda, 2011 yılı çalışmalarının ilk günü (07.09.2011) Bozköy Hanaytepe yerleşmesine gidilerek höyüğün son durumu kontrol edilmiştir. Höyükte zeytincilik yapıldığı için önemli bir tahribata rastlanmamıştır. Höyükte daha önceki yıllarda detaylı tarama yapıp malzeme toplandığı için, bu yılki çalışmada Kalkolitik Dönem'den (M.Ö. 5. bin) Son Tunç Çağı'na kadar yayılım gösteren profil veren malzemeler toplanmıştır. (Resim: 1-2). Höyükte Tunç Çağı'na ait bazalt/taş balta bulunmuş ve envanter listesine alınarak Çanakkale Müzesine teslim edilmiştir.

Alacalıgöl Mevkii

Önceki yıllardan bilinen Alacalıgöl Mevkii'ndeki Kalkolitik Dönem yerleşmesi de kontrol amaçlı ziyaret edilmiş, ancak burada açılan kuyu ve yoğun tarımla yerleşme bilinçli bir şekilde tümüyle yok edilmiştir. (Harita: 1)

Tektop (Topbaşı) Tepe

Çalışmalar ikinci gününde (08.09.2011) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Reyhan Körpe'nin de katılımıyla devam ettirildi. Çalışma planının da belirtildiği gibi Çanakkale Boğazı'nın hemen girişindeki kıyı çizgisi ve teraslar araştırıldı. 19. yüzyıldan bilinen ve Frank Calvert tarafından 1860'lı yıllarda kazılan ve 1970'li yıllarda bölgeyi araştıran J.M. Cook tarafından antik Aianteion yerleşmesi olarak lokalize edilen Tektop (Topbaşı) Tepe ziyaret edildi (Harita: 1, Resim: 3)³. İsmi II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde savunma amaçlı yerleştirilen toplardan alan tepenin hemen üstünde İ.T.Ç. höyüğünün olduğu alanda yoğun malzeme taraması gerçekleştirildi. Prehistorik dönem höyüğünün olduğu tepenin en yamaca yakın yerlerinde, önceden bilinenin aksine Erken Troia I ve daha öncesi Kalkolitik Döneme tarihlenebilecek malzemeler toplandı. Tahmin edildiği gibi söz konusu bu malzemeler kesin olarak Kalkolitik Döneme tarihlenir ise, burası Çanakkale Boğazı kıyısında tespit edilen ilk kalkolitik yerleşme olmaktadır. Bunun yanı sıra höyük yüzeyinde kuzeye doğru yaklaşık 300 metreye 300 metrelik bir alanda yoğun bir şekilde geç dönem malzemeleri tespit edilmiştir. M.Ö. 6. yüzyıldan başlayıp M.S. 5. yüzyıla kadar yayılan çanak çömlekler yüzeyde yoğun bir şekilde rastlanmaktadır. Söz konusu bu malzeme yoğunluğu buranın Aianteion yerleşmesi olma olasılığını güçlendirmektedir. Daha sonra buradan doğruya doğru Karamenderes Nehri'nin boğaza döküldüğü İtepe Azmağı olarak adlandırılan bölge kıyı boyunca araştırıldı. Eski yayınlarda Ajax Tümülüsü⁴ olarak bilinen İn Tepe'nin hemen altında bulunan tümülüstən, ovaya ve kıyıya kadar olan alanda yapılan araştırmalarda M.Ö. 5. yüzyıldan M.S. 5. yüzyıla kadar tarihlenen çanak çömlekler tespit edilmiştir. Söz konusu bu alanda prehistorik malzemeye rastlanmamıştır. Yüzeydeki malzeme yoğunluğundan geç dönemlerde burada Aianteion gibi önemli bir yerleşme olmasa

³ J. M. Cook, *The Troad: An Archaeological and Topographical Study*, Oxford, 1973, 4, 82, 84, 86, 371.

⁴ J. M. Cook, *The Troad: An Archaeological and Topographical Study*, Oxford, 1973, 17, 20, 79, 82, 88, 181.

da Ajax kültü ile ilgili zayıf bir yerleşmenin var olduğu tahmin edilmektedir.

Mersin Tepe

Çanakkale Boğazı kıyısına paralel olarak yapılan çalışmalara 09.09.2011 tarihinde devam edildi. Tektop Burnu'ndan doğuya yönünde kıyıdaki teraslarda yapılan araştırmalarda Mersin Tepe olarak adlandırılan alanda Geç Roma Dönemine ait çanak çömlekler rastlanmıştır. Ancak bu kıyı boyunca hiçbir prehistorik malzeme gözlenmemiştir.

Işıldak Tepe Altı

Bu bölgede 1970'li yıllarda J.M.Cook ve Aşkıdıl Akarca'nın yaptığı yüzey araştırmalarında tespit edilen Rhoiteion antik kentinin altındaki denize inen vadi incelenmeye başlanmıştır.⁵ Yayınlarda Işıldak Tepe olarak bilinen yerin hemen altındaki vadinin denize yaklaşık 300 metre içerisinden itibaren M.Ö. 5. Yüzyıldan Geç Roma Dönemine kadar yoğun malzeme tespit edilmiştir (Resim: 4). Yapılmakta olan yoğun tarım nedeniyle yüzeye dağılmış çok sayıdaki mimari yapı taşları nedeniyle burada önemli bir yerleşmenin olduğu tahmin edilmektedir. Bu yerleşmenin bittiği yerde, II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde yapılmış bir koruganın önündeki kıyıda denize sıfır profilde Kalkolitik ve Tunç Çağı çanak çömleklerinin olduğu tahmin edilen yaklaşık 40 m. uzunluğunda 7 m. yüksekliğinde bir profil tespit edilmiştir (Harita 1-2 Resim: 5-7). Edinilen ilk izlenim burada Kalkolitik Döneme ait bir höyüğün büyük oranda denizin içinde kaldığı ve höyük profilinin deniz tarafından tahrip edilmiş olduğuydu. Profilin daha iyi anlaşılması ve sistemli bir şekilde malzeme toplanması amacıyla burada yoğun bir çalışma yapılmasına karar verildi. Ancak olası höyüğün denizdeki formasyonunu daha iyi görmek için hemen üsteki tepeye çıkılmıştır. Tepenin üstünde de Troia I dönemine tarihlenen çanak çömlekler bulunmuştur.⁶ Yaklaşık 20 m. çaptaki bir alana yayılmış olan malzemeler ve yüzeydeki taşlar, buradaki olası bir Troia I dönemi yerleşmesinin büyük oranda tarım nedeniyle tahrip edilmiş olduğunu göstermektedir. Daha önce tespit edilmiş olan Işıldak Tepe'nin hemen altında bulunan bu yeni yerleşmeye "Işıldak Tepe Altı" denilmesi uygun görülmüştür.

10.09.2011 tarihinde Işıldak Tepe Altı buluntu yeri daha detaylı belgeleme ve malzeme toplanması amacıyla yeniden ziyaret edildi. Höyük profili önce temizlenip detaylı fotoğraflandı ve daha sonra 1:20 ölçeğinde çizimi yapıldı. Çizimdeki kaba profil tabakalanmasına göre profilden malzeme toplandı (Resim: 8) Bu yapmaktaki amaç genel olarak bir höyük kronolojisi çıkartabilmektir. Profilin temizlik çalışmaları sonrasında höyüğün deniz kıyısındaki ana kaya üzerine kurulduğu ve büyük bir ihtimalle daha sonraki dönemlerde yukarıdan heyelan ve depremle gelen taş ve toprak dolguyla kısmen kapatıldığıydı. Çanak çömlekler üzerinde yapılan ilk incelemeler en alt tabakalarda Orta Kalkolitik Döneme kadar inmektedir. Daha üst tabakalardaki malzemelerin Geç Kalkolitik Döneme tarihlenmektedirler. Ancak ilk izlenimlere göre, 5 ana tabaka ve onun içinde pek çok evrenin varlığı söz konusudur. Geç Neolitikten itibaren iskan edilmiş olma olasılığı yüksek olan bu yerleşme, daha sonra malzemenin detaylı incelenmesi ve başka yerleşim alanlarında çıkarılan malzemeler ile karşılaştırılması sonucu daha iyi anlaşılacaktır. Ayrıca Kalkolitik dönem sonrası belli bir süre ara verildikten sonra höyük tekrardan yerleşim görmüş olabilir.

⁵ A. Akarca, Troas'ta Aşağı Kara Menderes Ovası Çevresindeki Şehirler, *Belleten* 42, 1978, 1-52; J. M. Cook, *The Troad: An Archaeological and Topographical Study*, Oxford, 1973, 79, 86, 87, 197, 362, 364.

⁶ Işıldak Tepe olarak bilinen bu tepe daha önce tespit edilmiştir. Troia I dönemi çanak çömleği olması; hemen altında yer alan yerleşmeden, su seviyesindeki değişim sonucu buraya çıkılmış olabileceği fikri akla gelmektedir. Işıldak Tepe için bkz. A. Akarca, Troas'ta Aşağı Kara Menderes Ovası Çevresindeki Şehirler, *Belleten* 42, 1978, 1-52.

Şu anki verilerle Kalkolitik Dönem yerleşmesinin Çanakkale Boğazı sularının M.Ö. 5000'lerden itibaren yükselmeye başlamasıyla büyük oranda sular altında kaldığı düşünülmektedir.⁷ İstanbul Marmaray'daki Neolitik Dönem verileri⁸ ve Prof. M. Özdoğan'ın bulunduğu Avşa Adası'ndaki tümüyle su altında kalmış Neolitik yerleşme de⁹ Çanakkale Boğazı'nda keşfedilen bu yeni yerleşmenin özellikle deniz seviyesinin ne zaman ve kaç metre kadar yükseldiği konusunda önemli yeni veriler sunabilecektir.

Bu yerleşim alanı deniz tarafından tahrip olmaktadır. Ayrıca açıkta kalan profil her geçen gün yağmur vb. doğal olaylar nedeniyle yıkılmaktadır. Çanakkale ve Marmara Bölgesinin tarihöncesini daha iyi anlamamız ve yerleşim sistemleri hakkında daha detaylı bilgilere ulaşmamız açısından bu yerleşim yerinde acil şekilde kurtarma kazısı yapılması gerekmektedir. Geç kaldığı takdirde höyük hem üzerindeki tarım faaliyetleri hem de doğal tahribat sonucu tamamıyla yok olma olasılığı ile karşı karşıyadır.

Harapkale

Araştırmalar Erenköy (İtepe) beldesinin hemen yaklaşık 1, 5 km. batısındaki kıyı yükseltisinde yer alan Harapkale'de devam edildi (12.09.2011). Söz konusu bu alan 1840'lı yıllardan beri araştırılmıştır. Denizden yaklaşık 160 m. yükseklikteki söz konusu bu alan Schliemann tarafından 1881 yılında Ophryneion olarak lokalize edilmiş olsa da Calvert (1890) ve 1970'li yıllarda burada araştırmalar yapan J. M. Cook ve A. Akarcalı bu tepeyi, sikke buluntularına dayanarak antik kent Rheoiteion olarak lokalize etmişlerdir¹⁰. Cook ve Akarca'nın araştırmalarında M.Ö. 7-5 yüzyıl malzemesinin yanı sıra Son Tunç Çağı çanak çömleği ve denize doğru inen teraslarda bazı duvarlar tespit edilmiştir. 90'lı yıllarda bölgede araştırmalar yapan M.O. Korfmann da burada Son Tunç Çağı (Troia VI-VII) çanak çömleği tespit etmiştir.¹¹ 2008 yılındaki büyük yangın sonrasında tepe ve yamaçlardaki yanan ağaçlar kesilmiş olduğu için arazide gözlem yapmak biraz daha kolay olmuştur. Erenköy (İtepe) altlarındaki doğu yamaçları boyunca terasları üzerinden Harapkale'ye kadar yürünmüştür. Harapkale (Rheoiteion)'a kadar herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Ancak Harapkale üzerinde, önceki araştırmalarda da dikkati çeken yapay tepe, ağaçların orman yangını sonrasında kesilmesi sonucunda daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır (Resim: 9). Söz konusu bu yapay tepede yaptığımız gözlemlerde birkaç ay öncesine ait beş adet derin defneci çukuru tespit edilmiştir (Resim: 10). Bu alanda önceki araştırmalardan bilinen S.T.Ç. malzemesi bulunmuş, ancak bununla birlikte hiç beklenmedik bir şekilde İ.T.Ç. ya da Son Kalkolitik Döneme tarihlenebilecek malzemeler toplanmıştır (Resim: 11)

⁷ Marmara denizinden Çanakkale Boğazına su akışının günümüzden 12000 yıl önce başladığını düşündüğümüz zaman, su seviyesinin yavaş yavaş yükseldiğini ve kıyıda yer alan Neolitik ve Kalkolitik yerleşimleri içine aldığını söyleyebiliriz. Bkz. M. N. Çağatay, ve diğ. "Late Glacial-Holocene palaeoceanography of the Sea of Marmara: timing of connections with the Mediterranean and the Black Sea", *Marine Geology*, 167, 2000, 191-206.

⁸ Z. Kızıltan, *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı. Marmaray, Metro ve Sultanahmet Kazıları*. İstanbul, Vehbi Koc Vakfı-İstanbul Arkeoloji Müzeleri, 2007; Mehmet Özdoğan, "Submerged Sites and Drowned Topographies along the Anatolian Coasts: an overview", *An offprint from Submerged Prehistory*, Jonathan Benjamin (Ed.), 2011, 219-229.

⁹ Mehmet Özdoğan, "Submerged Sites and Drowned Topographies along the Anatolian Coasts: an overview", *An offprint from Submerged Prehistory*, Jonathan Benjamin (Ed.), 2011, p. 225.

¹⁰ A. Akarca, Troas'ta Aşağı Kara Menderes Ovası Çevresindeki Şehirler. *Belleten* 42, 1978, s. 1-52; J. M. Cook, *The Troad: An Archaeological and Topographical Study*, 79, 86, 87, 197, 362, 364.

¹¹ G. Bieg und Rüstem Aslan, "Die Mittel-Bis Spätbronzezeitliche Besiedlung der Troas", *Studia Troica* 13, 2003, s. 165-216.

Ancak asıl şaşırtıcı olan ise, defneci çukurlarında içinde gözlemlenen taş dolgu tabakalarıdır (Resim:: 10). Edindiğimiz ilk izlenim bu yapay yükseltinin bir tümülüs olduğudur. Kesin olarak tarihlenemese de Beşik-Sivri Tepe'deki gibi bir olasılıkla Son Kalkolitik toprağı tümülüs toprağı olarak kullanılmış; ya da Kalkolitik Dönem yerleşmesi üzerine bir tümülüs yapılmıştır.

Kaçak kazılarla çok fazla tahrip olduğu için bu alanda da kurtarma kazısı yapılması faydalı olacaktır.

Harapkale'deki Troia VI ve Troia I öncesi döneme ait çanak çömleğin, tümülüs olduğu düşünülen yapay tepeden toplanması sonrasında, buradaki yerleşmenin denize doğru inen teraslarda olup olmadığı araştırıldı. Batıya doğru inen teraslarda da eski yıllara ait defneci çukurlarına rastlandı. Ancak yüzeyin yoğun bir şekilde çalı çırpı ile kaplı olması nedeniyle bu alanda her hangi bir buluntuya rastlanmadı. Önceki yıllarda burayı ziyaret etmiş araştırmacıların da gördüğü bazı taş yığıntıları ve bazı zayıf ev temellerine rastlanmıştır. Söz konusu bu taşların, burada en son dönem yerleşmesi olan M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen evlere ait olduğu tahmin edilmektedir. Harapkale terasının batı yamacında ise orman yangını sonrasında açılan yolda az sayıda prehistorik malzeme tespit edilmiştir. Yüzeyin bu alanda da yoğun bir şekilde çalı çırpı ile kaplı olması nedeniyle başka her hangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Işıldaktepe yönünden Harapkale'nin batı ve doğu yönünde deniz kıyısı da tarandı. Karanlık Liman'a kadar kıyı çizgisinde her hangi bir yerleşme izine rastlanmadı.

Erenköy (İntepe) Güzelyalı, Dardanos ve Kepez

Çanakkale Boğazı deniz kıyısı ve yamaç teraslar üzerindeki araştırmalara Erenköy (İntepe) beldesinin yaklaşık 1, 5 km. kuzeyinde yer alan ve 1970'li yıllardaki araştırmalar sonrasında Ophryneion olarak lokalize edilen Muhacir Bağları bölgesi araştırıldı (14.09.2011). Deniz seviyesinden yaklaşık 200 m. yükseklikte bulunan ve M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen yerleşme yamaçlardan kıyıya kadar incelendi. 2008 yılındaki orman yangını sonrasında yüzeyin yoğun bir şekilde bitkiyle örtülmesi nedeniyle çok fazla çanak çömlek elde edilemedi. 1860 yılında F. Calvert'in kazısını yaptığı, kentin en yüksek yerindeki "Hektor' Tümülüsü"¹² yangın sonrasında daha belirgin bir şekilde izlenir. Calvert kazısına ait açmalarda yer yer görülebilmektedir. "Hektor Tümülüsü"nden bakıldığında görülen ve Erenköy'ün yaklaşık 1,5 km. kuzeybatısındaki Kuruçeşme Mevkii'ndeki yapay tepenin, M. İ. 5. yüzyıla tarihlenen bir tümülüs olduğu saptanmıştır.

Erenköy (İntepe) 'deki Ophryneion antik kentinden doğuya yönünde, sahil şeridi Dardanos kentine kadar incelendi (15.09.2011). Daha çok yazlık evlerin olduğu Güzelyalı ve Dardanos sahili yoğun yapılaşma nedeniyle neredeyse tümüyle kapanmış durumda. İsmi 1915 yılındaki Çanakkale Savaşları'ndan alan Şehitlik Tepe (Dardanos) kenti 2004 yılında yerleştirilen radardan bir daire oluşturacak şekilde incelendi. Söz konusu yerleşme 18. yüzyıldan itibaren yapılan kazılar ve özellikle Çanakkale Savaşları sırasında açılan siperlerle büyük oranda tahrip olmuş durumda. 1970'li yıllardaki araştırmalarda tespit edilen M.Ö. 6. ve 5. yüzyıl çanak çömlekleri yüzeyde yoğun bir şekilde görülmektedir. Ancak prehistorik her hangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Tepenin doğu tarafındaki küçük bir alanda yağmur sularının açmış olduğu yaklaşık 2 m. çapındaki yarıktaki M.Ö. 5 yüzyıla tarihlendirilebilecek bir savunma duvarı olduğunu tahmin ettiğimiz bir yapı kalıntısı görülmüştür.

¹² Frank Calvert, Contributions to the Ancient Geography of the Troad. On the Site and Remains of Ophrynum, *The Archaeological Journal* 17, 1860, p. 291-296.

Daha sonra Dardanos kıyısı Kepez yerleşmesine kadar incelenmiş ve bu kıyı şeridinde, dalgaların aşındırması sonucunda Orta Çağa tarihlenen bir ev kalıntısının ortaya çıkmış olduğu tespit edildi. Büyük bir olasılıkla, bir yangın felaketi sonucunda tahrip olan yapının içinde iki adet pithos görülmektedir.

Kepez sahilinin bittiği yerde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversite kampüsü ve 2009 yılında yapılan TOKİ evlerinin olduğu vadi incelenmeye çalışıldı. İzmir-Çanakkale karayolunun genişletilmesi nedeniyle bu vadiden akmakta olan nehir yatağı ıslah çalışmaları nedeniyle tümüyle kanallar içine alınmıştır. Ayrıca TOKİ evlerinin kuzey doğusundaki doğal gaz dağıtım ünitesinin olduğu alanın iş makineleriyle tümüyle düzeltilmiş olduğu görüldü. Söz konusu bu alanda yapılan araştırmada İlk Tunç Çağı malzemesine rastlanmıştır. Yapılan incelemelerden burada yer alan höyüğün birkaç yıldır bu alanda gerçekleştirilen inşaa ve yol düzenleme çalışmaları nedeniyle tümüyle yok edildiğini ortaya koymaktadır. Daha sonra ise bu alana moloz dökülmüştür. Çok sayıda olmamakla birlikte burada bulunan malzemeler kesinlikle İ.T.Ç'ye tarihlenmektedir.

Troia Çevresi

Çanakkale Boğazı'nın girişinden Çanakkale kentine kadar olan Asya yakası kıyı çizgisinin araştırılmasından sonra; kıyıya paralel olarak hinterland incelenmeye başlandı (16.09.2011). Bu kapsamda Çıplak Köyü platosu ve Dümrek vadisi araştırıldı. Çıplak köyünün yaklaşık 200 m. kuzeyindeki Peyan Mezarlığı ziyaret edildi. 18. yüzyıldan beri bilinen ve Troia/İlion'dan taşındığı ileri sürülen mimari elemanların büyük oranda azalmış olduğu tespit edildi. Burdan Çıplak köyüne doğru inen vadi boyunca yapılan incelemelerde Çardak Altı olarak isimlendirilen yerde Neolitik/Kalkolitik döneme tarihlenebilecek bir höyük tespit edildi (Resim: 12)¹³. Bu alanda gerçekleştirilen yoğun yüzey araştırmasında Kalkolitik dönem çanak çömleği toplandı. Bazı çanak çömleklerin Geç Neolitik olabileceği düşünülmektedir (Resim: 13). Bu yerleşmede ele geçen Neolitik dönem bazalt/taş balta envanterlik eser olarak Çanakkale Müzesine teslim edildi. Yayvan bir yerleşme izlenimi veren yerleşme yaklaşık 100 metre çapında olduğu tahmin edilmektedir. Troia'ya bu kadar yakın ve hemen öncesi dönemle son bulan bu yerleşmenin tespit edilmesi, Troia'yı kuranların burada yaşayanlar olduğu fikrini akla getirmektedir. Bu konu daha ayrıntılı malzeme analizi ve yeni araştırmalar ışığında daha iyi anlaşılacaktır.

Dümrek Vadisi'ndeki araştırmalar, Halileli köyü mezarlığından vadinin doğusunda doğru devam ettirildi. Çıplak Köyü'ndeki Peyan Mezarlığı'nda olduğu gibi, Halileli köy mezarlığında da Troia/İlion'dan getirildiği tahmin edilen mimari parçalar görülmektedir.

Halileli ve Dümrek köyü arasındaki vadide başlatılan araştırmalar devam ettirilmiştir (17.09.2011). Halieli-Dümrek yolunun 1. km.sinde yolun hemen sağındaki Dedelik mevki olarak adlandırılan yerde Roma Dönemine tarihlendirilebilecek bazı mimari parçalara görülmüştür. Peyan Mezarlığı ve Halileli köy mezarlığındaki buluntulara benzeyen ve 1970'li yıllarda yapılan araştırmalarda da Troia/İlion'dan getirildiği iddia edilen bu yüzey buluntularının tahribata karşı korunması için biran önce detaylı bir şekilde incelenmesi ve eğer kesin olarak Troia'dan götürüldüğü saptanırsa, söz konusu bu parçaların mümkün olduğunca Troia'da toplanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Dümrek vadisi boyunca

¹³ M. O. Korfmann başkanlığında 1991-1996 yılları arasında Troia ve çevresinde yapılan yüzey araştırmaları kapsamında bu alanda da gezilmiş ve Korfmann tarafından Neolitik Döneme tarihlenen bazı buluntular elde edilmiştir. Bkz. Rüstem Aslan, *Troia und Seine Siedlungskammer vom Neolithikum bis zu den Anfängen des "Historischen Nationalparks"*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tübingen, 1997, Katalog no. 30.

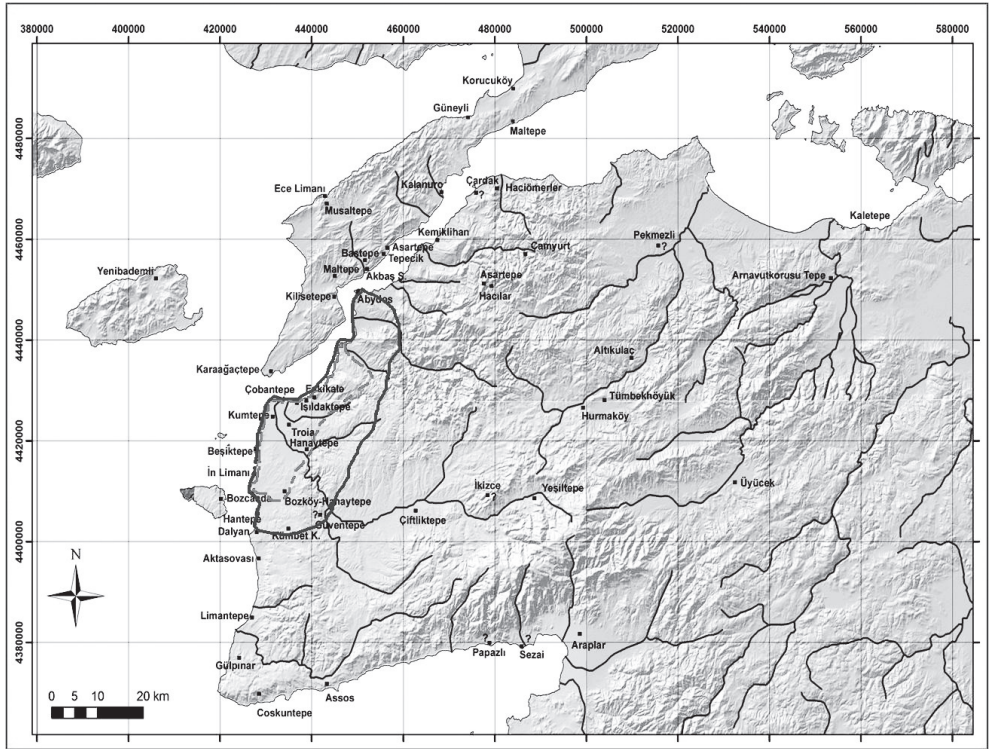
köye kadar yapılan araştırmalarda prehistorik döneme ait her hangi bir yerleşme tespit edilememiştir. Daha sonra Kepez vadisi aynı şekilde incelenmiştir. Vadinin başlangıcındaki Kalabaklı Köyü'nün içinde Roma Dönemi'ne ait birkaç mimari parça görülse de, yapılan araştırmalarda vadinin kuzeyinde Kepez'e kadar her hangi prehistorik bir yerleşme tespit edilememiştir.

Genel Değerlendirme

2011 yılındaki Bozköy-Hanaytepe ve çevresi prehistorik dönem yüzey araştırması, bu bölgedeki yeni prehistorik dönem yerleşmelerini tespit etmek ve söz konusu döneme ait yerleşim sistemini anlamaya yönelik bir şekilde planlandığı gibi gerçekleştirilmiştir. Öncelikle bu kapsamda Çanakkale Boğazı'nı kıyısı Karamenderes'in boğaza döküldüğü deltadan, Çanakkale kentine kadar sahil kıyısı boyunca yoğun bir şekilde araştırılmıştır. Söz konusu bu araştırmalarda özellikle dikkati çeken buluntu yeri büyük bir olasılıkla Neolitik/Kalkolitik Döneme tarihlenebilecek Işıldak Tepe Altı olarak adlandırdığımız buluntu yeridir. M.Ö. 6. bine tarihlendirilebilecek bu buluntu yerinin büyük oranda deniz tarafından tahrip edilmiş olması ve yapılan ilk araştırmalarda yerleşmenin büyük oranda denizin dibinde olması, bugüne kadar cevabı verilemeyen bazı sorunlara ışık tutabilecektir. Bölgede yaklaşık 150 yıldır yapılan araştırmalarda Neolitik ve Kalkolitik Dönem yerleşme sayılarının çok az olması ve kıyıda Neolitik Döneme ait bir tek yerleşme bulunamaması bir sorun olarak durmaktadır. Marmaray kazılarında ortaya çıkan M.Ö. 6300 tarihlendirilen yerleşmenin denizin yaklaşık 8 metre altında tespit edilmesi, M.Ö. 7. Binden sonraki deniz seviyesindeki değişikliklere işaret etmekteydi. Ancak İstanbul Boğazı'ndaki böylesi bir değişikliğin, Çanakkale Boğazı'ndaki o dönem yerleşmelerini de sular altında bırakmış olacağı günümüze kadar pek konuşulmadı. Işıldak Tepe Altı yerleşmesi, Marmara Denizi' ve İstanbul Boğazı'ndaki deniz seviyesi değişikliğinin¹⁴ Çanakkale Boğazı'nı daha fazla etkileyebileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca bunun dışında kıyı çizgisi boyunca tespit edilen M.Ö. 3. Bin (Troia I Dönemi) yerleşmelerinin hemen hemen hepsinin yüksek platolarda kurulmuş olması, bu dönem insanların sanki bilinçli bir şekilde daha yüksek platolara yerleştiklerini bize göstermektedir. Işıldak Tepe olarak bildiğimiz yerleşmenin de hemen Işıldak Tepe Altı yerleşmesinin üzerindeki platoda kurulmuş olması ve bu yerleşmeden daha sonraki dönemlere ait malzeme vermesi, su seviyesinin yükselmesi ile bu yerleşme terk edildikten sonra oraya yerleşilmiş olunabileceği fikrini akla getirmektedir. Bu tür bir ilişkinin Çanakkale Boğazı kıyısındaki tüm plato yerleşmeleri için geçerli olabileceği düşüncesi göz ardı edilmemelidir.

Bunun dışında Çıplak Köyü yakınlarında bulunan M.Ö. 5. Bin ve daha öncesine tarihlenebilecek olan ve Çardak Altı olarak isimlendirilen yerleşmenin, bir lagüne kurulduğu ve suların yükselmesi sonucunda, sanki daha sonra yakınlardaki yüksek platoya giderek Troia yerleşmesini kurmuş oldukları izlenimini vermektedir. Troia'ya bu kadar yakın ve hemen öncesi dönemle son bulması bu düşüncüyü güçlendirmektedir. Bu konu daha ayrıntılı malzeme analizi ve yeni araştırmalar ışığında daha iyi anlaşılacaktır. Önemli olan diğer sonuçlardan biri de Harap Kale'de tespit edilen tümülüsün bir olasılıkla Son Tunç Çağı'na ait olabileceğidir. Bu da Troas'da tespit edilen Son Tunç Çağı'na ait ilk buluntu yeridir.

¹⁴ K. Kadir Eriş; Namık Çağatay, "Marmara Denizi'nde son buzul döneminden günümüze deniz seviyesi değişimleri", *İTÜ Dergisi Mühendislik*, Cilt 7, Sayı 6, 2008, s. 13.23; C. Perissoratis; N. Conispoliatis, The impacts of sea-level changes during latest Pleistocene and Holocene times on the morphology of the Ionian and Aegean seas (SE Alpine Europe), *Marine Geology*, 196, 2003, p. 145-156.

Harita 1: Çalışma Alanı

Harita 2: Işıldak Tepe Altı Höyüğünün üstten görünümü

Resim 1: Kuzeydoğudan Bozköy (Hanaytepe) Höyüğü

Resim 2: Bozköy (Hanaytepe) çanak çömleği

Resim 3: Tektop (Topbaşı) Tepe yerleşmesi

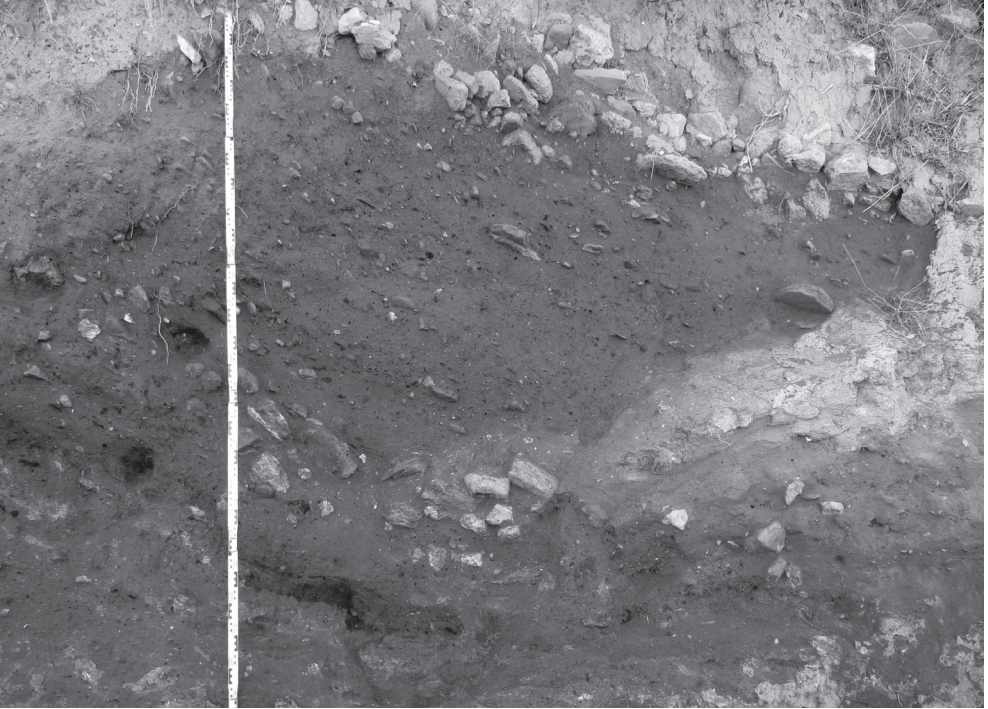
Resim 4: Işıldak Tepe ve altında yer alan vadi alanı

Resim 5: Işıldak Tepe Altı Höyüğü profil

Resim 6: Işıldak Tepe Altı Höyüğü

Resim 7: Işıldak Tepe Altı Höyüğü tabakaları

Resim 8: Işıldak Tepe Altı Höyüğü çanak çömleği ve küçük buluntular

Resim 9: Harapkale Tümüüsü

Resim 10: Harapkale Tümülüsü defineci çukuru; ta dolgu tabaka

Resim 11: Harapkale Tümülüsü anak mlek

Resim 12: Çardak Altı Neolitik/Kalkolitik dönem yerleşmesi

Resim 13: Çardak Altı çanak çömlek- küçük buluntu örnekleri

ÇANAKKALE İLİ, YENİCE İLÇESİ VE BALIKESİR İLİ, GÖNEN İLÇESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI (2011)

Derya YALÇIKLI*

“Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağlarında, Ege ve Marmara Bölgeleri Arasında Yol Güzergâhları ve Yerleşimleri” konulu projemizin 2011 yılı araştırması, Çanakkale İli, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli, Gönen İlçesini kapsamıştır¹. Bu çalışmalar, 2009 ve 2010 sezonlarında yürütülmüş olan araştırmaların devamı niteliğini taşımaktadır².

Yenice İlçesinde yapılan araştırmalar ilçenin güneydoğusunda yer alan Pazarköy Beldesi, Çınarköy, Araovacık, Kabalı, Kalkım Beldesi, Akköy, Akcakoyun Beldesi, Aşağıçavuş ve Yukarıçavuş ile kuzeyde Bekten, Sofular ve Çakıroba köylerini kapsamıştır (bkz. Harita 1).

Gönen İlçesinde yapılan araştırmalar Gönen Çayı’nın çevresinde Ortaoba, Gaybular, Alacaoluk, Batıda Sarıköy Beldesi, Geyikli, Tahtalı, Dereköy, Yörükkeçidere, Babayaka, kuzeyde Tuzakçı, Taştepe, Tahirova Çiftliği, doğuda Hacımenteş, Bayramıç, Küpçıkçı ile güneyde Güneşli ve Kalburcu köylerinde yürütülmüştür (bkz. Harita 2).

Yüzey araştırmamız sırasında her iki ilçede prehistorik dönemleri içeren 6 adet yerleşim saptanmış/ziyaret edilmiştir. Bu yerleşimler dışında Helenistik ve Roma Çağlarına ait 22 adet, Ortaçağ ve sonrasına ait 22 adet ve Roma Çağı ile Ortaçağ’ın birlikte yer aldığı 2 adet olmak üzere çalışmamızın zamansal kapsamı dışında toplam 46 adet arkeolojik potansiyele sahip alan saptanmış/ziyaret edilmiştir³ (Harita 1, 2; Tablo 1, 2).

Yenice, Pazarköy Beldesi sakinleri tarafından çeşitli zamanlarda çevreden toplanan 3 adet Roma Çağı’na ait pişmiş toprak şişe, 2 adet ağırlık, 2 adet taş boncuk (1 adedi kırık) Belediye Başkanı Halil Özkan tarafından ekibimize verilmiş olup, söz konusu buluntular envanter fişleri hazırlanarak, Çanakkale Müzesi Müdürlüğü’ne teslim edilmiştir.

PREHİSTORİK YERLEŞMELER

Yüzey araştırmamız sırasında her iki ilçede toplam 6 adet Prehistorik Çağlara ait yerleşim saptanmış, bilinen merkezler ise tekrar incelenmiştir.

* Yrd. Doç. Dr. Derya YALÇIKLI, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Terzioğlu Yerleşkesi 17100 Çanakkale/TÜRKİYE. e-mail: dyalcikli@comu.edu.tr.

¹ Araştırmamız Kültür ve Turizm Bakanlığı, DÖSİMM ve Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenmiş olup, her iki kurum yetkililerine destekleri için teşekkür ederiz.

Yüzey araştırmamıza Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak Arkeolog Yıldırım İnan katılmıştır. Araştırma ekibimiz Arkeolog Seçil Koca, Şifa Demir Yılmaz, Fatih Yılmaz ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü öğrencisi İsmet Eren’den oluşmuştur. Kendilerine katkılarından dolayı teşekkür ederim.

² Yalçıklı 2011: 27-35; Yalçıklı 2012: 209-220.

³ Yenice’de sürdürdüğümüz araştırma sırasında bizlere yardımcı olan Recep Binzet, Hüseyin Kabakçı, Nihat Cengiz, Ahmet Şahin, Hüseyin Agonyalı, Recep Kaymak, Eyüp Ercan, Fevzi Duman, Mustafa Kaya ve Erol Tuna’ya teşekkür ederiz.

Gönen’de sürdürdüğümüz bu araştırma sırasında yardımcı olan Fikret Öztekin, Mehmet İnce, Hüsnü Ertürk, Tuncay Güngör, Selahattin Akgün, Mehmet Kayagöz, Şaban Canbaz, Merkez Havuç, Halil Işık ve Emin Kurt’a teşekkür ederiz.

Yenice

1. Araovacık Höyüğü (Yn 10/ 53)

2010 sezonu araştırmaları sırasında Araovacık Köyü, baraj göleti civarında inceleme yapılmış olup, gölette su doluluk oranının en üst seviyede olması nedeniyle araştırdığımız sırasında höyük ile ilgili bir bulguya rastlanmamıştır⁴ (Harita 1, No: 53; Resim: 1). Bu sezon göletteki su seviyesinin düşük olması üzerine, söz konusu alanda araştırma yapılmıştır. Araştırma sonucunda az sayıda aşınmış durumda Erken Tunç Çağı'nın başlarına tarihlenen seramik parçası ele geçmiştir. Bu bulgular sayesinde höyüğün yeri kesin olarak belirlenmiş ve höyükte M.Ö. 3. binyılın başlarına ait bir tabakanın varlığı da kanıtlanmıştır.

2. Armutlu Mevkii (Yn 11/ 58)

Çınarköy'ün doğu çıkışında yer alan Armutlu Mevkii'nde (Harita 1, No: 58; Resim: 2, Çizim 2) tarla olarak kullanılan alanda, dağınık durumda Paleolitik Çağ'a ait çakmak taşı aletler ele geçmiştir. Alanda Ortaçağ'a tarihlendirilen kiremit, künk, seramik ve cam parçalarından oluşan buluntulara da rastlanmıştır. Armutlu Mevkii'nin "Hamam Bölgesi" olarak adlandırılan kesiminde yoğun miktarda tuğla parçalarının varlığı da gözlenmiştir.

3. Armutlu Mevkii Güney Alanı (Yn 11/60)

Çınarköy, Armutlu Mevkii'nin yaklaşık 500 metre güneydoğusunda yer alan bölgede Paleolitik Çağ'a ait işlenmiş çakmak taşı aletler saptanmıştır (Harita 1, No: 60; Resim: 3, Çizim 1). Aynı alanda yamacın üst kısımlarında Roma Çağı'na ait seramik parçalarının yer aldığı belirlenmiştir.

4. Havuzbaşı Mevkii (Yn 11/62)

Çınarköy'ün doğusunda "Havuzbaşı Mevkii" ve güneyinde "Kocaköy Yeri" olarak adlandırılan bölgelerde M. Özdoğan tarafından 1989 yılında saptanan⁵ Paleolitik Çağ'a ait taş alet örneklerinin tespiti için tarama yapılmıştır (Harita 1, No: 62; Resim: 4, Çizim 3). Günümüzde, 2009 yılında inşa edilen Çınar Göleti içinde kalan havuzun batısında yer alan tarlalarda olasılıkla Orta Paleolitik Çağ'a tarihlenebilecek çakmak taşı aletler saptanmıştır. Alanda seyrek olarak Ortaçağ'a ait seramik parçalarına da rastlanmıştır.

Birbirlerinden 500 m ile 1 km mesafelerde yer alan ve Paleolitik Çağ'a ait buluntu veren bu noktalar geniş bir alana yayılmış önemli bir yerleşimin varlığının göstermektedir.

Gönen

5. Hamam Tepe (Gn 10/03)

Tahirova Tarım İşletmesi'nin doğusunda, Gönen Çayı kenarında yer alan ve M. Özdoğan tarafından 1989 yılında Marmara Bölgesi'nde yürüttüğü yüzey araştırması sırasında saptanan⁶ höyüğün yeri 2010 sezonunda belirlenmiş olup, çeltik ekimi yapılması nedeniyle araştırılamamıştır (Harita 2, No: 03; Resim: 5). Bu sezon höyük tekrar ziyaret edilmiş ve alanın nadasa bırakılmış olması sayesinde incelenebilmiştir. Bölgenin sulu tarıma açılması sırasında yoğun tahribata uğrayan höyük, günümüzde ovoiden yaklaşık 0,5 m yüksekliğinde ve yaklaşık 80 m. çapında bir tümsek durumdadır. Höyüğün üzerinde ve doğusunda önceki

⁴ Yalçıklı 2012: 212.

⁵ Özdoğan 1991: 347 (İ 6/23 ve İ 6/25).

⁶ Özdoğan 1991: 348 (G 7/7).

araştırmalar sırasında saptanan Erken Tunç Çağı seramik parçalarına ek olarak Kalkolitik Çağa ait seramik parçalarına da rastlanmıştır. Höyüğün doğu yamaçlarında ise yoğun miktarda Ortaçağ'a ait kiremit parçalarının varlığı gözlenmiştir.

6. Dereköy 4 (Kuru Mağara) (Gn 11/50)

Kuru Mağara, Koçakırma Deresi vadisinde yer alan mağaralar içinde 147 m derinliğiyle en uzun mağara özelliğine sahiptir⁷ (Harita 2, No: 50; Resim: 6). Mağaranın iç bölümlerinin dolgularla kapanmış olması nedeniyle girişten yaklaşık 40 m kadar bir bölümü incelenebilmiştir. Mağarada Kalkolitik, Erken Tunç ve Roma Çağına tarihlenebilecek seramik parçalarına rastlanmıştır. Mağara zemininde kaçak kazı çukurları tespit edilmiştir.

7. Hasancık İni (Gn 11/52)

Yörükkeçidere Köyü'nün doğusunda, Keçidere vadisinin kuzey kenarında yer alan Hasancık İni, yaklaşık 15 m. genişliği ve 3 m. derinliğe sahip kaya sığınağı niteliğinde bir girintidir (Harita 2, No: 52; Resim: 7-8). Sığınağın iç kısmında, yaklaşık 4 m. genişliğinde, 1 m. derinliğinde bir girinti daha yer alır. Sığınak zemininde yaklaşık 1 m. çapında ve 0.8 m. derinliğinde bir kaçak kazı çukuru mevcuttur. Çukur kazısı sırasında çıkarılmış ve çevreye yayılmış toprakta Erken Tunç Çağı başları, Geç Tunç Çağı ve Roma Çağına tarihlenebilen seramik parçalarına rastlanmıştır. Bu çukurun kesitinde, ince bir küllü tabaka izlenebilmektedir.

Yenice ve Gönen ilçelerinde 2011 yılında gerçekleştirdiğimiz araştırmalar sırasında saptanan bulgular “*Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağlarında, Ege ve Marmara Bölgeleri Arasında Yol Güzergâhları ve Yerleşimleri*” konulu yüzey araştırmamızın önemli verilerini oluşturmuştur. Bulgularımız bölgede az bilinen Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağları için veriler sunmaktadır. İki sezondur (2010 ve 2011) yürüttüğümüz Gönen ilçesi araştırmamızı böylelikle tamamlamış bulunmaktayız.

Çalışmalarımız sonucunda Prehistorik Çağlara ait elde ettiğimiz bulgular arasında Gönen Ovası yerleşmeleri ve bu ovaya açılan iki vadi dikkat çekicidir. Gönen Ovası'nda belirlenen yerleşimler ovayı çevreleyen tepelerin yamaçlarında höyük veya yamaç yerleşmeleri olarak şekillenmektedir. Yapılan araştırmalar sırasında yerleşimlerin ova düzlüğünde saptanamamasındaki en önemli sebep ovanın sulu tarıma açılması sırasında yapılan düzenlemeler olmalıdır. Bu işlem sırasında, yüksek yerleşimlerin üst bölümü tesviye edilmiş (Hamam Tepe örneğinde olduğu gibi) olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırma yürüttüğümüz vadilerden Gönen Çayı vadisi ve Kocakırma Deresi vadisi Prehistorik Çağlara ait verileriyle ön plana çıkmaktadır. Yenice Kalkım-Pazarköy Ovasını Gönen Ovasına bağlayan Gönen Çayı vadisinde saptadığımız Neolitik ve Kalkolitik Çağlara ait bulgular veren mağara ve sığınaklar vadinin önemli bir yerleşim alanı ve güzergâh olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Gönen Ovasının batısında Dereköy ile Yörükkeçide Köyü arasında yer alan Kocakırma Deresi vadisinde yer alan mağaralarda saptadığımız Kalkolitik Çağ ve Tunç Çağlarına ait bulgular, bu vadinin her iki dönemde de yerleşim amacıyla kullanıldığını göstermiştir.

Her iki vadide prehistorik bulguların yanı sıra saptadığımız Roma ve Ortaçağ'a ait kale ve yerleşimler bu bölgelerin uzun süreler boyunca kullanıldığını kanıtlamaktadır. Gönen

⁷ Mağaraya ait harita, Mağara Araştırma Derneği, Bursa Şubesi elemanları tarafından 2007 senesinde “Gönen Dereköy Mağaraları Araştırma ve Eğitim Etkinliği” sırasında çıkarılmıştır <http://www.madbursa.org/haritalar.html>.

Çayı vadisinde yer alan Ortaçağ'a ait Kale (Ilıcaoba) (GN 10/18) bu vadinin korunması gerekli önemli bir güzergâh olduğunu, Kocakırma Deresi vadisinde yer alan Ortaçağa ait Yörükkeçidere Mağaraları kaya şapeli (GN 10/42) bulgusu ise, bu vadinin Erken Hristiyanlık Dönemi için önemini ortaya koymaktadır.

Elde edilen bu veriler ileride (Çanakkale ili, Yenice ilçesi ile Balıkesir ili, Edremit, Burhaniye, Havran, İvrindi, Savaştepe, Balya, Merkez ve Manyas ilçelerinde) yürüteceğimiz araştırmalarda ulaşacağımız verilerle birlikte yerleşim ve güzergâhlar hakkında anlamlı sonuçlar oluşturacaktır.

Merkez	Merkez Adı	Bulunduğu Bölge	Dönemler
YN 11/59	Armutlu Mevkii Kanal Civarı	Çınarköy	Ortaçağ
YN 11/61	Kilise Mevkii	Çınarköy	Geç Roma Dönemi
YN 11/63	Kilise Patlağı	Kabalı Köyü	Ortaçağ
YN 11/64	Asar Tepe Mevkii	Pazarköy Beldesi	Helenistik Dönem
YN 11/65	Pazarköy İçi	Pazarköy Beldesi	Roma Dönemi
YN 11/66	Çukurçayır Mevki (Makmular Mezarlığı)	Pazarköy Beldesi	Osmanlı Dönemi
YN 11/67	Erikli Mevkii	Pazarköy Beldesi	Ortaçağ
YN 11/68	Hanlar Bölgesi-Başköprü Mevkii	Kaklım Beldesi	Ortaçağ
YN 11/69	Kayalar Mevkii Tümüls	Akçakoyun Beldesi	Helenistik/Roma
YN 11/70	Aşağıçavuş Mezarlığı Mevkii	Aşağıçavuş Köyü	Ortaçağ
YN 11/71	Sarıot Mevkii	Aşağıçavuş Köyü	Ortaçağ
YN 11/72	Aşağıçavuş ve Yukarıçavuş Köyleri Arası Mezarlık Mevkii	Aşağıçavuş Köyü	Ortaçağ
YN 11/73	Böşörenler Mevkii	Akköy	Ortaçağ
YN 11/74	Sarıkaya Mağarası	Akköy	Ortaçağ
YN 11/75	Yemişen Çeşmesi Mevkii	Akköy	Ortaçağ
YN 11/76	Çoban Oluğu Mağarası Doğusu	Yukarıçavuş Köyü	Ortaçağ
YN 11/77	Çay Kavuşluğu Mevkii	Kalkım Beldesi	Ortaçağ
YN 11/78	Kalkım Köprü Ayakları	Kalkım Beldesi	Roma Dönemi
YN 11/79	Aktaşlar Hatipören Mevkii	Bekten Köyü	Roma Dönemi
YN 11/80	Tümbelekler Mevkii	Bekten Köyü	Roma Dönemi ?
YN 11/81	Örenalan Mevkii, Devretli Tepesi	Bekten Köyü	Roma Dönemi
YN 11/82 ¹	Sofular Asar Tepe	Sofular Köyü	Helenistik Dönem
YN 11/83 ²	İssız Cuma Camisi	Çakıroba Köyü	Erken Osmanlı Dönemi
YN 11/84	Kabalı Aşağı Asarlıktepe	Kabalı Köyü	Helenistik Dönem

Tablo 1: Çanakkale/Yenice İlçesinde Tunç Çağı sonrasına tarihlenen arkeolojik alanlar⁸.

⁸ Yenice ilçesinde 2009 ve 2010 sezonlarında saptanan yerleşmeler (YN 1-57) için bkz. Yalçıklı 2012: Tab.1.

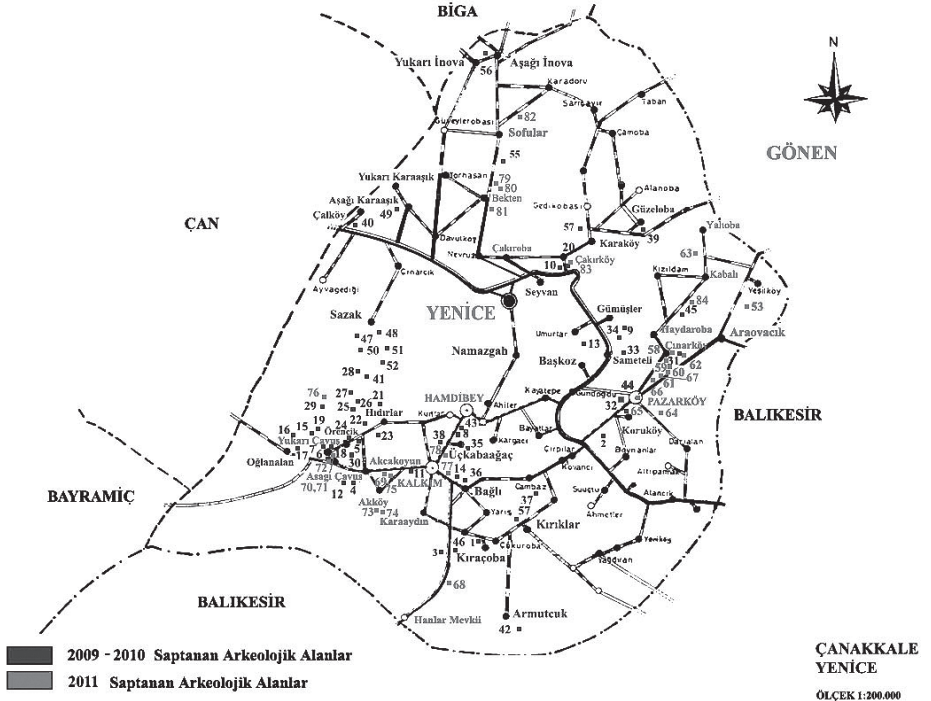
Merkez	Merkez Adı	Bulunduğu Bölge	Dönemler
GN 11/44	Kocamağara	Ortaoba Köyü	Ortaçağ
GN 11/45 ³	Çakaltaş Mevkii	Ortaoba Köyü	Helenistik Dönem
GN 11/46	Geyikli Tümlüsü	Geyikli Köyü	Helenistik/Roma Dönemi ?
GN 11/47	Kıraç Mevkii	Tahtalı Köyü	Ortaçağ
GN 11/48	Dedelik Tepe	Geyikli Köyü	Ortaçağ
GN 11/49	Dereköy 2 (Sulu Mağara)	Dereköy	Roma Dönemi
GN 11/51	Kelebek Değirmeni	Dereköy	Roma Dönemi
GN 11/53 ⁴	Babayaka Köyü Güneydoğusu ve devşirme malzeme	Babayaka Köyü	Roma Dönemi
GN 11/54	Babayaka Kalesi (olasılıkla hamam)	Babayaka Köyü	Roma Dönemi
GN 11/55	Babayaka Kale Mevkii	Babayaka Köyü	Roma ve Ortaçağ
GN 11/56	Dikilitaş Mevkii	Babayaka Köyü	Roma ve Ortaçağ
GN 11/57	Tepetarla Mevkii	Babayaka Köyü	Roma Dönemi
GN 11/58 ⁵	Alacaoluk Kalesi	Alacaoluk Köyü	Geç Roma ve Ortaçağ
GN 11/59	Tuzakçı Köyü Köprü	Tuzakçı Köyü	Ortaçağ
GN 11/60	İğrek Mevkii	Hacımenteş Köyü	Erken Osmanlı Dönemi
GN11/61	Çerkez Tarla Mevkii	Taştepe Köyü	Ortaçağ
GN 11/62	Taşlık Mevkii	Bayramiç Köyü	Geç Roma Dönemi
GN 11/63	Mezar Ormanı Mevkii	Bayramiç Köyü	Helenistik Dönem
GN 11/64	Deliktaş Mağarası	Kalburcu Köyü	Ortaçağ ?
GN 11/65	Kaletaş	Kalburcu Köyü, Deliktaş Mahallesi	Helenistik Dönem
GN 11/66	Dereköy 5 (Kız Kesen Mağarası)	Dereköy	Roma Dönemi
GN 11/67 ⁶	Zelia Antik Kenti	Dereköy	Roma Dönemi

Tablo 2: Balıkesir/Gönen İlçesinde Tunç Çağı sonrasına tarihlenen arkeolojik alanlar⁹.

⁹ Gönen ilçesinde 2010 sezonunda saptanan yerleşmeler (GN 1-43) için bkz. Yalçıklı 2012: Tab. 2.

Kaynakça

- ÖZDOĞAN 1991 M. Özdoğan “1989 Yılı Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı” XII. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt: 345-357.
- ROSE-KÖRPE 2008 Rose C. B. ve R. Körpe “The Granicus River Valley Survey Project, 2006” 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt: 103-110.
- ROSE-KÖRPE 2009 Rose C. B. ve R. Körpe “The Granicus River Valley Survey Project, 2007” 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt: 343-349.
- YALÇIKLI 2011 D. Yalçıklı “Kazdağları’nın Arkeolojik Potansiyelinin Saptanmasına Yönelik Bir Araştırma” *IKES2011 International Symposium on Kazdağları (Mound Ida) and Edremit, Global Change in Mediterranean Region/Uluslararası Kazdağları ve Edremit Sempozyumu*, eds. R. Efe, M. Öztürk ve İ. Atalay, İzmir, 2011: 27-35.
- YALÇIKLI 2012 D. Yalçıklı “Çanakkale İli, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli, Gönen İlçesi Yüzey Araştırması (2009-2010)” XXIX. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt.1: 209-220.

Harita 1: Yenice

Harita 2: Gönen

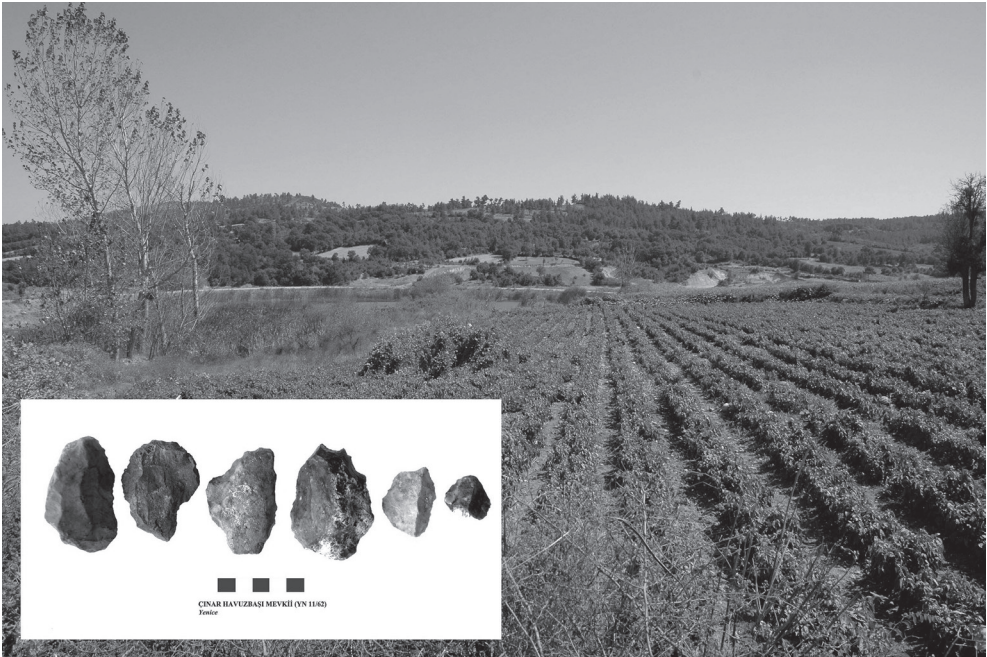
Resim 1: Araovacık Höyüğü

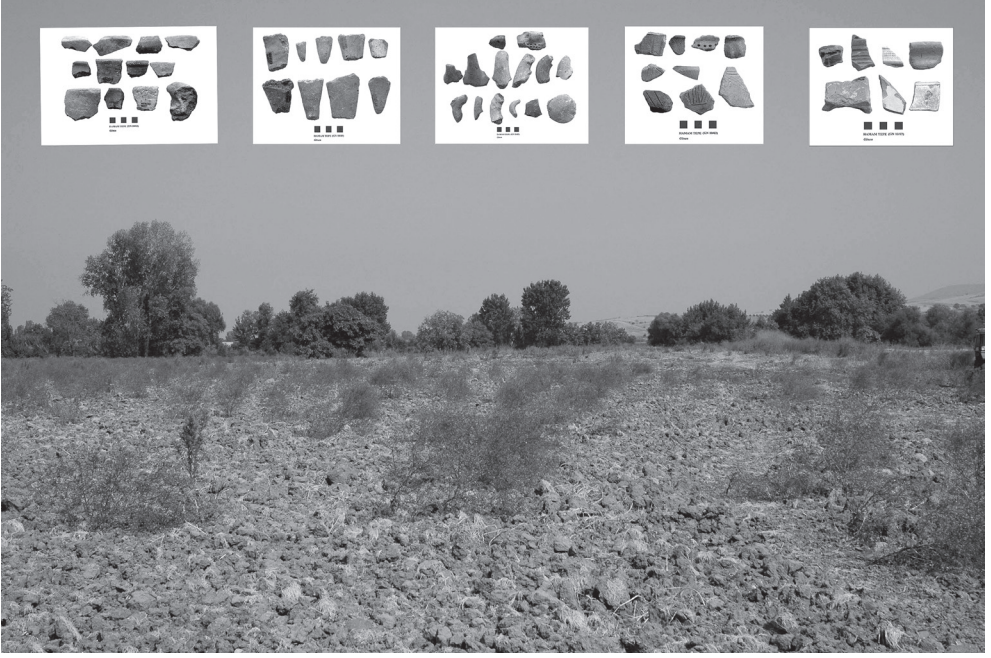
Resim 2: Armutlu Mevkii

Resim 3: Armutlu Mevkii Güney Alanı

Resim 4: Havuzbaşı Mevkii

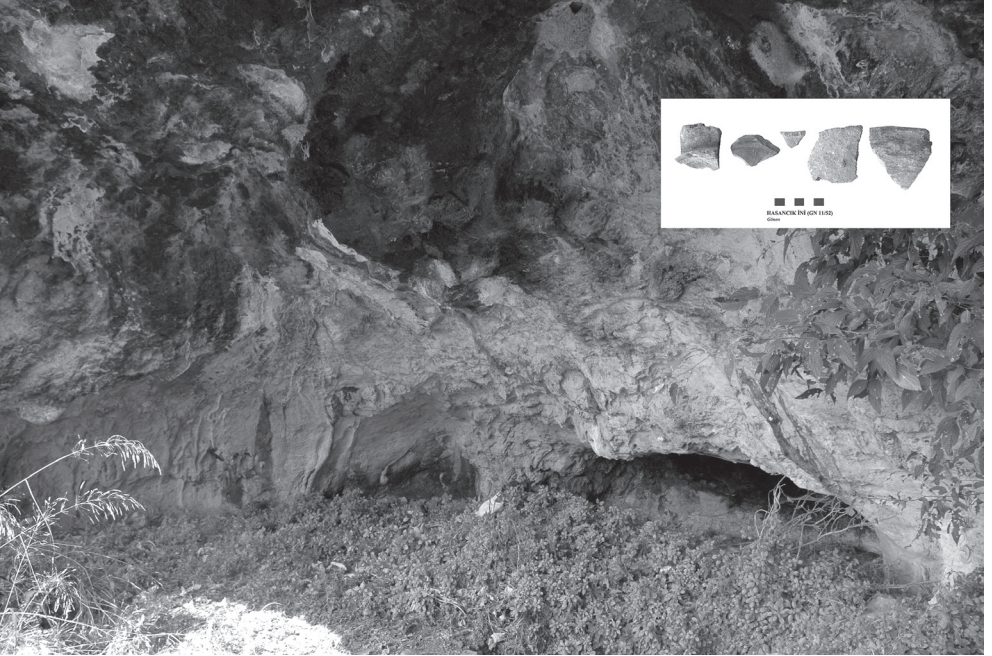
Resim 5: Hamam Tepe

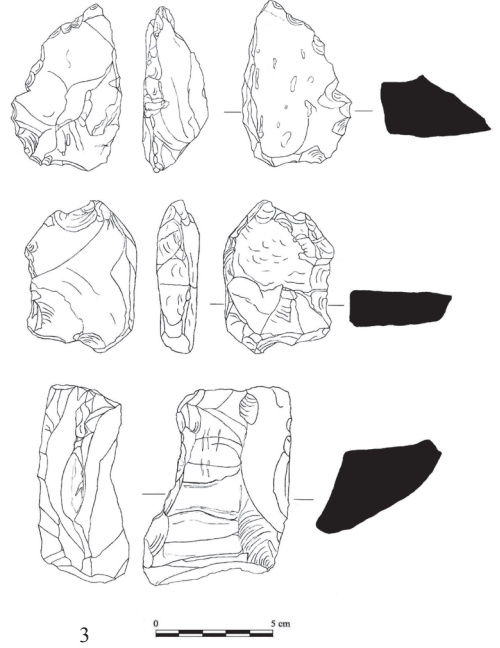
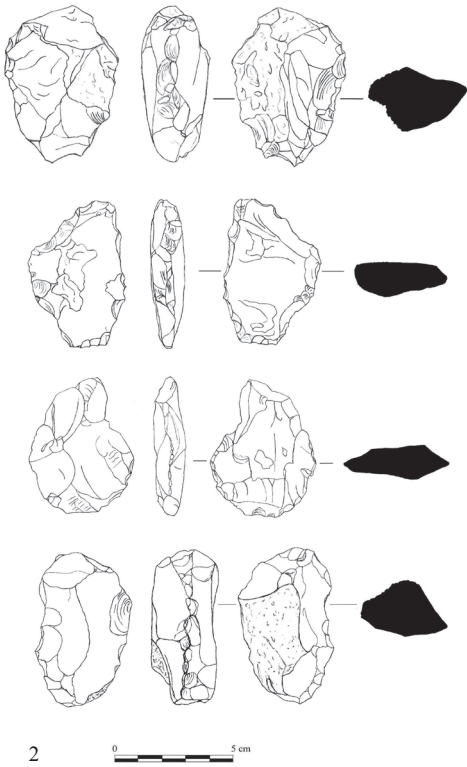
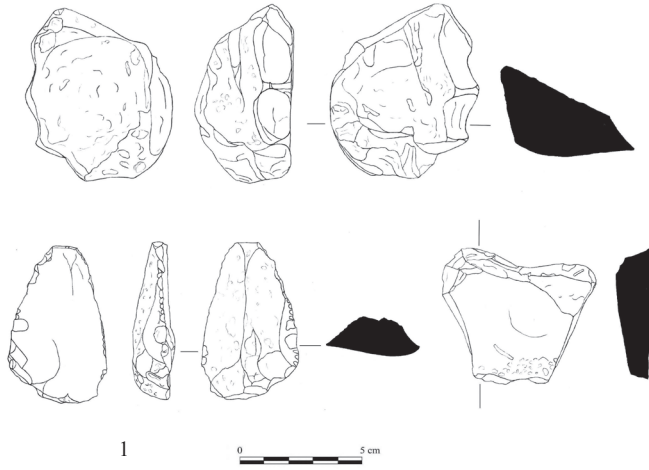
Resim 6: Dereköy 4 (Kuru Mağara)

Resim 7: Hasancık İni

Resim 8: Hasancık İni

Çizim 1: Armutlu Mevkii Güney Alan (YN 11 60)
 2: Armutlu Mevkii (YN 11 58)
 3: Havuzbaşı Mevkii (YN 11 62).

ÇANAKKALE İLİ LAPSEKİ, BİGA, ÇAN, BAYRAMİÇ, AYVACIK VE EZİNE İLÇELERİ TÜRK DÖNEMİ 2011 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Ali Osman UYSAL *

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle başlamış olduğumuz yüzey araştırmasının 2011 sezonu çalışmaları 03-16 Ekim 2011 tarihleri arasında yapılmıştır. Yüzey araştırmasına Bakanlık temsilcisi İrfan Candar ile birlikte bölümümüz elemanlarından Yard.Doç.Dr. Zekiye Uysal, Yard.Doç.Dr. Alptekin Yavaş, Yard.Doç.Dr. Mesut Dünder, Araş.Gör. Yusuf Acioğlu ve Araş.Gör. Oğuz Koçyiğit iştirak etmişlerdir. Araştırmanın eğitim-öğretim dönemine rastlaması nedeniyle, yukarıda isimleri verilen ekip üyeleri, ders saatlerinin izin verdiği ölçüde arazide bulunmuşlardır.

Bu dönem çalışmaları özellikle Ezine belde ve köyleri, Ayvacık merkez, belde ve köyleri ile Bayramiç merkezde yürütülmüştür. Tarihi geçmişi olmayan köylere raporda yer verilmemiştir.

1- Ezine Belde ve Köyleri

Ezine ilçesine bağlı Çamköy, Geyikli, Gökçebayır, Karadağ, Üvecik, Akköy, Çamlıca, Derbentbaşı, Alemşah, Geyikli, Mahmudiye, Koçali, Tavaklı, Uluköy, Balıklı, Bozeli (Bozalı), Çınarköy, Güllüce (Mormat), Kızılköy, Kızıltepe, Köseler, Pazarköy, Şapköy, Üsküfçü ve Yaylacık köy ve beldelerindeki Türk dönemi maddi kültür verileri araştırılmıştır.

Bunlardan Güllüce Köyü, antik Mormat yerleşmesinin yakınına kurulduğundan eskiden Mormat köyü adını taşımaktaydı. Köyün birkaç kilometre güneyinde yer alan eski Mormat yerleşmesinden geriye birkaç yapı temeli ve mezarlık alanından başka bir şey kalmamış görülmektedir. Ören yerinde bir şapelin temel kalıntısı bulunmaktadır. Köylülerin 60-70 yıl öncesine kadar kullandıkları mezarlıkta Osmanlı devrinden şahideler var imiş. Fakat mezarlıkta yaptığımız incelemede yazısız bir ayak taşının dışında, yüzeyde kitâbeli mezar taşlarına rastlayamadık. Söz konusu taşların zamanla yok oldukları ya da toprak altında kaldıklarını sanıyoruz. Buna karşılık Mormat yerleşim alanında mermer sütun, sütun başlıkları ve kaide parçalarının yanı sıra yine mermerden Bizans işi gibi görünen mermer levhalar dikkati çekmektedir. şimdiki köy meydanında ise, üzerinde haç motifi yer alan bir sütun başlığı, bir lahit parçası ile Grekçe yazılı, meandr ve bitkisel motiflerle süslü mermer bir levha parçası bulunmaktadır. Bugünkü Güllüce Köyünün câmisi yenilenmiştir. Eski câminin kitâbesi, şimdiki câminin içinde korunmaktadır. (Resim:1) 51x50x4 cm boyutlarındaki mermer kitâbede şu ibareler okunmaktadır:

- Zihî ashâb-ı hayrın gayretile hoş binâ oldu
- Görün ehl-i imâna makâm-ı kibriyâ oldu
- Karîn-i emr-i Hakdır secdegâh-ı ehl-i Kur'an'dır
- Ne âlâ bir münevver mescid-i rahmet-güşâ oldu
- Mihân-ı ihyâya Ya'kubzâdedir bâis kurâlardan
- Bu Mormat karyesinden Hacı İbrâhîm Ağa1281.

* Prof.Dr. Ali Osman UYSAL, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Terzioğlu Yerleşkesi, Çanakkale/TÜRKİYE.

Bu kitâbeye göre Mormat köyünün câmisi H.1281/M.1864-65 tarihinde Yakubzâde Hacı İbrahim Ağa tarafından esaslı bir biçimde ihyâ edilmiştir. Bu ifadeler yapının büyük çapta yenilenerek inşa edildiğini anlatmaktadır.

Güllüce muhtarı Mustafa Uysal'ın evinde muhafaza edilen bir mezar taşı muhtemelen eski köy mezarlığından getirilmiştir. Taşın üzerinde: “Hüve'l-halâkü'l-bâkî/ ziyâretten murâd duadır/ bugün bana ise yarın sanadır/ merhûm ve mağfûru'n-leh Süleymân ruhiçün sene 1178/ el-Fâtiha” yazısı okunmaktadır. Buna göre söz konusu şâhîde H. 1178/ M.1764-65 tarihinde vefat eden Süleyman adlı kişi için dikilmiştir.

Pazarköy, Balıklı, Çmarköy, Kızıltepe, Çamköy, Karadağ, Derbentbaşı, Şapköy ve Bozali köylerinde sadece geç Osmanlı devrinden mezar taşlarına rastlanmıştır. Buna karşılık Kızılköy'de 19. yüzyıl üslubunda kitâbesiz iki adet çeşme (Resim:: 3,4); Üsküfçü köyünde ise kitâbeli bir çeşme ile geç döneme ait mezar taşları tespit edilmiştir.

Üsküfçü köyündeki çeşme yuvarlak kemerli nişe sahip tek cepheli bir eserdir. Çeşme nişindeki kitâbede “Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Seyyid Mustafa ruhuna fâtiha sene 1196” ibareleri kayıtlıdır. (Resim: 2) Buna göre çeşme H.1196/M.1781-82 yılında Seyyid Mustafa tarafından yaptırılmıştır. Köy mezarlığındaki taşların çoğu toprak altında kalmıştır. Buna karşılık yüzeyde görülebilen beş şahideden birisinde H.1154/M.1741-42, üçünde H.1229/M.1813-14 ve bir mezar taşında ise H.1282/M.1865-66 tarihleri yer almaktadır. Bu son taşın alınlık kısmı barok tarzda bezemeli olup bir kadına aittir. Fakat üzerindeki yazı tam okunamamıştır. Mezarlık içerisinde yer yer antik mimari parçaları da görülebilmektedir

Köseler köyünde de geç devir mezar taşlarıyla karşılaşmıştır. Ayrıca köyün taş malzemeli geleneksel evleri dikkati çekmektedir. Aynı şekilde Çamlıca köyünde kitâbesiz iki çeşme ile mezarlıkta geç döneme ait mezar taşlarının bulunduğu görülmüştür.

Buna karşılık Üvecik köyünde 18-19.yy. mezar taşlarının yer aldığı mezarlıktan başka; bugün yenilenmiş durumdaki câminin yan cephesinde mermerden bir inşa kitâbesi tespit edilmiştir. (Resim: 5) Mermer üzerine güzel bir istifle yazılmış sekiz satırlık Türkçe kitâbe şöyledir:

- Balıkesirlizâde sâhibü'l-hayrât Hüseyin Ağa
- Yapub bu mescidi dâhî mü'minini eyledi ihyâ
- Hadîs-i fenn-i binâya mazhar oldu lütf-u Hak birle
- Mükâfatın vire dâr- cenânda Hazret-i Mevlâ
- Cemâatle hemân bânisin Allah eyleye mesrûr
- Bu cây-ı dilgüşâda yabdı böyle ma'bed-i vâlâ
- Kerîmi gûş idüb cevherli misâl yazdı tarihini
- Hüseyin Ağa binâ kıldı güzeldir câmi'-i zîbâ

1261

Kitâbeye göre Üvecik Câmi H.1261/M.1845 tarihinde Balıkesirlizâde Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmıştır. Bu câmiden geriye sadece kitâbesi kalmış görülmektedir. Çünkü hem yapının dış duvarları, hem de iç kuruluşu tümüyle yenilendiğini göstermektedir.

Üvecik köyünde 24 Ağustos 1868 tarihli Grekçe yazılı bir kitâbeyle de karşılaşmıştır. (Resim: 6) Bu kitâbe belgelenecek kayıt altına alınmıştır. Ezine köyleri gezilirken, daha önce incelediğimiz Akköy'e de uğranılmıştır.

Ezine'nin Yaylacık köyünde Geç Osmanlı döneminden bir câmi, bunun yanında bir türbe ve câminin biraz aşağısında bir hamam kalıntısı yer almaktadır. (Resim: 7,8) Câminin ve hamamın rölövesi alınmıştır. Köy meydanındaki çeşme de geç döneme aittir. Köyde hem câmi haziresinde, hem de mezarlıkta daha ziyade 19. yüzyıla ait mezar taşları bulunmaktadır.

Türbe yenilediği için özelliklerini yitirmiştir.

Gökçebayır köyündeki tarihî câmi yıkılarak yerine 13 Nisan 1963 tarihinde hizmete açılan yeni câmi inşa edilmiştir. Burada eski câmiyle ilgili gözükten bir kitâbe korunmaktadır. (Resim: 9) Câmi bahçesinde duvara yaslanmış durumdaki mermer kitâbe 149x66x16 cm boyutlarında olup Türkçe'dir. Kitâbe metni şöyledir:

-Bihamdillahiteâla mi'mar-ı mürüvvet eyledi âbâd
-Dil-âşık gibi virân iken bu câmi'-i pür-nûr
-Sa'adetlerle Sâdık Ağa kim hânedân-ı karye
-İdüb ihyâ eşrâfile bir gün himmet-i mevfûr
-Yeniden idüb bu âbâdı gâhî âbâdân
-Olub hayrâta bu sâî bihemtasıdır meşkûr
-Cihânda gerci dilşâd oldu cümle mü'minîn amma
-Olu ukbâda dahî rûh-ı bâniye mesrûr
-İbâdât kılına mâ-dâm bu câmi'de Allah'a
-Ola ihyâsına sâî eylesinler hayrile me'cûr
-Cemâat cem' olub Rüşdî okur cevher gibi târih
-Fî gurre-i M. sene 1274
-Kılındı müebbed Sâdık Ağa bu sâîle ma'mûr

Kitâbeye göre Gökçebayır köyünün câmisi harap iken köyün ileri gelenlerinden Sâdık Ağa tarafından yenilenmiştir. Kitâbe bu inşanın H.1274 yılı Muharrem ayının başında (22 Ağustos 1857) tamamlandığını anlatmaktadır.

Câmi haziresindeki mezar taşları mezarlığa nakledilmişlerdir. Taşlar H.1191-1324 (M.1777-78/1906-07) yılları arasında değişen tarihleri yansıtıyorlar. Mezarlık ve çevresinde dikkati çeken sütun parçalarının nereden getirildiklerini araştırmak gerekiyor. Köyün mezarlığının yuvarlak kemerli kapısının kavsarasında 28 Cemaziyelevvel 1329/M.27 Mayıs 1911 tarihli bir kitâbe bulunmaktadır. (Resim: 10) Mezarlığın karşısında Horasanlı Ahmed Ferzânî yatırı yer alıyor. Câminin aşağısındaki sokakta yer alan çeşme dilimli kemerli nişiyle tek cepheli bir anıttır. Nişe yerleştirilmiş kitâbede "Abd oğlu İsmail Ağa sene 1305, fî 10 Ağustos" yazılıdır. (Resim: 11) Rûmî takvime göre tarihlendirildiği anlaşılan çeşme M. 22 Ağustos 1889 tarihinde Abdi oğlu İsmail Ağa tarafından yaptırılmıştır. Köyde, câminin aşağı tarafında bulunan zeytinyağı fabrikası yuvarlak kemerli kapı ve pencereleri, beşik çatılarıyla yöredeki zeytinyağı atölyelerine benzemektedir. Kapılardan birisi üzerinde "İbrahim Bey Yağ Fabrikası 1981" yazılı mermer kitâbe sonradan konulmuş görünmektedir. Şimdi metruktur. Yapının duvarına yaslanmış durumdaki, mermer levha; üzerindeki natüralist dallar ve çelenk biçimindeki kabartmasıyla Geç Osmanlı döneminin lahit biçimli mezarlarından birisine ait olmalıdır.

Ezine'ye bağlı Geyikli beldesindeki Eski Câmi yenilenmiştir. Câminin avlusunda H.1244/M.1828 ve H.1263/M.1846-47 tarihli iki mezar bulunmaktadır. Bunlardan M.1828 tarihli olanı III. Selim devri vezirlerinden eski Halep valisi Vâhid Mehmed Paşa'ya aittir. Mehmed Paşa 1806'da elçilik göreviyle Fransa'ya gitmiş, muhtelif merkezlerde valilik görevi yapmıştır.¹ Diğer mezar ise Karamürsellî oğlu Hüseyin kaptana aittir. Ayrıca, üzerinde "Maşallah 1311" (M.1893-94) yazılı 120x110cm boyutlarında mermer levha dikkati çeker. Bunun nereye ait olduğu anlaşılamamıştır. Geyikli'nin Çarşı Câmi de pek eski olmayan bir eserdir. Bunun güneyindeki hamamın küllhan kısmı yıkılmıştır (Resim: 12). Geç

Osmanlı Dönemine ait bir yapı gibi görünen hamam metruktur. Kasabada cami ve belediye çevresindeki park alanlarında Antik mimari parçalar dikkati çekiyor. Geyikli'nin batısında iskeleyle doğru uzanan dört gözlü, fakat taş döşeli kısmın tümüyle birlikte 67,50m. uzunluğa ulaşan 2,75m. genişliğindeki harap köprü tamir edilerek turizme kazandırılabilir. Geyikli'de ara sokaklardan birisinde yer alan tek cepheli çeşmenin üzerinde tarih kaydı yoktur. Fakat 19. yüzyıldan olma ihtimali yüksektir. Geyikli'de geleneksel konut mimarisi örnekleri de bulunmaktadır. Bunlardan Kasım Tezcan konağı adıyla bilinen yapı sahibi tarafından restore edilmiştir. Mezarlıkta 18-19.yüzyıllara ait çok sayıda mezar taşı belirlenmiştir.

Koçalı köyünün ahşap tavanlı câmisinin minare pabucuna ters olarak H. 1280/M.1863-64 tarihi kabartılmıştır. (Resim: 13) Câminin cephesindeki kitâbe ise H.1304/M.1886-87 tarihini vermektedir. Kitâbedeki yazı tümüyle çözilememiştir. Fakat, kitâbenin üzerinde minare, selvi ağacı ve ay-yıldız motiflerinden oluşan kabartmaların da yer alması pek alışılmadık bir durumdur. Çünkü, bu şekilde minare, câmi veya selvi ağacı tasvirleri daha ziyade geç devir Osmanlı mezar taşlarında görülürler. Câmi avlusuna konulmuş, 35x35x6 cm ölçülerindeki H.1261/M.1845 tarihli kitâbe ise bir çeşmeye ait görünmektedir. Kitâbede “Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât / El-Hac Ahmed Ağa bin Mustafa hayrâtıdır sene 1261” yazılıdır. Modern şadırvanın pencere kenarına konulmuş “...dır sene 1261” yazısı okunabilen bir kitâbe parçası da bir çeşmeyle ilgili olmalıdır. Taşıdığı tarihten hareketle söz konusu kitâbe parçasının, yukarıda zikredilen aynı çeşmeye ait olabileceği düşünülebilir.

Tavaklı köyünün girişindeki bir evin duvarında ilginç bir devşirme malzeme kullanımına şahit olduk Burada muhtemelen Bizans devrinden hayvan figürleriyle süslü bir mermerin üzerine ayyıldız motifi işlenerek, altına yeni yazıyla “Maşallah Ali oğlu İbrahim Aydemir 20-7-1960” yazılmıştır. Köy kahvesinin duvarındaki bir kitâbe “Tavaklı karyesinin çeşme vakfı, 15 cemaziyelevvel sene 1227” (M. 27 Mayıs 1812) ibaresiyle bugün mevcut olmayan bir çeşmeden geriye kalmıştır. Köyde bir başka evin duvarına yerleştirilmiş “Maşallah sene 1205” (M.1790-91) ibareli kitâbe, söz konusu evin tarihine ışık tutmaktadır. Fakat köydeki evler mimari bakımdan basit ve iddiasız binalardır. Köyün gerisindeki tepede H.1282/M.1865-66 tarihli bir mezar taşı kayıt altına alınmıştır. Bu şahidenin “Şihlu kazasından imamzâde merhum Esseyid Ömer Efendi'nin oğlu Esseyid Ali Efendi”ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Mezarlıkta ise sadece H.1289/M.1872 tarihli mezar taşında tarih kısmı okunabilmiştir. Bu taş, Kasabzâde Ali'nin kerimesi (kızı) Dudu Hanım'a aittir. Köydeki zeytin değirmeni (atölye) kullanılmamaktadır.

Uluköy'deki iki câmiden birisi yenilenmiştir. 2007 yılında yenilenen câminin avlusunda devşirme bir mermer taş ile mukarnaslı şahide parçası tespit edilmiştir. Çarşı içindeki câmi, üslup açısından 19.yy.sonu, 20yy. başlarına uygun düşmektedir. (Resim:14) Çarşı câmii'nin kapısındaki kitâbe H.1326/M.1908-09 tarihli iken; minarenin kapısında H.1310/M.1892-93 , şerefe korkuluğunda ise H.1311/M.1893-94 tarihi okunmaktadır. Köyün kahvehanesinin önünde bir çeşmeye ait H.1193/M.1779-80 tarihli kitâbe korunmaktadır. (Resim: 15) Meydanın güneyindeki palamut deposu 1859 yılından kalmış görünmektedir. Bu tarihi veren bir taş yapının duvarında görülmektedir. Depo onarılarak düğün salonu haline getirilmiştir.

Alemşah köyü, Ezine'nin eski yerleşmelerinden birisi olup, 16.yüzyıl defterlerinde adına rastlanmaktadır. Köyün câmisi yenidir. Köydeki kalemişi bezemeli, geleneksel üsluptaki konak tescil edilmiştir. 19. yüzyıldan kaldığı anlaşılan konağın sahipleriyle ilgili olduğunu sandığımız H.1206/M.1791-92 tarihli bir çeşme ile aynı aile üyelerinin mezar taşları incelenmiş, konağın rölövesi çıkarılmıştır.

2) Ayvacık Belde ve Köyleri

Ayvacık merkezden başka Babadere, Gülpınar, Tamiş, Tuzla, İlyasfakı, Korubaşı, Paşaköy'de araştırma gerçekleştirilmiştir.

Ayvacık merkezde, bugün için belediye binasında muhafaza edilen kitâbeler tespit edilmiştir. Bunlardan iki bölümlü olanı H.1237/M.1821-22 tarihli şadırvan kitâbesidir. İkinci kitabe H.1203/M.1788-89 tarihli çeşmeye aittir. Kitâbelerden H.1288/M.1871-72 tarihli olanı bir okula ait olup Belde Kaymakamı Ahmed Beg'in girişimiyle mektep inşasından söz etmektedir. Belediyedeki kitabelerden birisi de bir ilk mektebe aittir. Fakat kırıktır. Bir Avusturya firmasında görevli iken Çanakkale boğazında aniden vefat eden Deniz üsteğmeni Vincenzo Pilato'nun 1851 tarihli mezar taşı da burada saklanmaktadır. Şehirde üzerinde ayyıldız kabartması yer alan kitâbesiz bir çeşme ayakta. Belediye yakınındaki bir hazirede korumaya alınmış 13 adet mezarın taşları, bunların geç döneme ait olduklarını ortaya koyan kitâbelere sahiptirler. Taşların kitâbeleri okunmuştur. Şehrin kuruluşunda adı geçen Ümmühan Hatun'un adını taşıyan câmi 1961 yılında onarılmış olup, mimari bakımdan eski görünmemektedir.

Babadere köyünde 19. yüzyıldan kalan câmi onarım görmüştür. Câmi haziresindeki H.1207/M.1792-93 ve 1208/M.1793-94 tarihli iki mezar câminin tarihine de ışık tutmaktadır. Köyde bodrum kat üzerine iki katlı düzende iki ev kayda değer. Bunlardan birisinin iç mimarisi geleneksel konutlarda görmeye alıştığımız düzeni hatırlatmaktadır. Köyün içindeki kitâbesiz çeşmeye karşılık, yakınlarda asfalt yolun kenarındaki bir çeşme kitâbeli olup Süleyman Efendi tarafından H.1289/M.1872-73 yılında yaptırılmıştır. Köyün tarihi bakımdan önemli olan mezarlığında H.1204'ten 1306'ya (M. 1789'dan 1888-89'a) kadar farklı tarihler taşıyan çok sayıda mezar taşı bulunmaktadır.

Gülpınar beldesinin câmisi ahşap tavanlı mimarisiyle 19. yüzyıl veya yüzyılın sonlarına uygun düşmektedir. Gülpınar'da antik taşlarla yapılmış iki kemerli çeşme kitâbesizdir.

Ayvacık'a bağlı Tamiş (Tamiş) köyünde H.1213/M.1798-99 tarihini taşıyan bir çeşme dikkati çekiyor. Köy câminin minaresi üzerinde H.1301/M.1883-84 tarihi okunmaktadır. Köyde bazılarının duvarında tarih bulunan taş malzemeli evler dikkat çekicidir. Bunlardan birinin duvarında H.1291/M.1874-75 tarihi yer almaktadır. Köyün mezarlığında geç dönem taşları tespit edilmiştir. Köyün dışındaki yel değirmeni büyük ölçüde yıkılmıştır.

Tuzla köyünde I. Murad tarafından inşa ettirilmiş bir Erken Osmanlı devri külliyesi vardır. Külliye'nin câmisi halen ayakta. Fakat medresesi yıkılmıştır. Medresenin kalıntıları câminin güneyindeki yamaçta. Metruk durumdaki eski Tuzla yerleşiminin doğusunda vadi içinde aynı dönemden bir ılıca kalıntısı bulunmaktadır.²

İlyasfakı köyünün mezarlığında birkaç tane geç devir mezar taşı belgelenmiştir. Eski adı Bergaz olan Korubaşı köyü, kitâbeli taş evleriyle başlı başına incelenmesi gereken bir yerleşmedir. Geç döneme ait câmi duvarlarında da kitâbeler bulunmaktadır. Behramkale'ye (Assos) bakan bir tepe üzerindeki Paşaköy'de de kitâbeli taş evler vardır. Paşaköy'de H.1302/M.1884-85 tarihli câminin haziresinde bezemeli geç devir mezar taşlarının çoğu harap olmuş durumdadır. Bunların topraktan çıkarılarak okunması ve kayıt altına alınması

² Bkz.; A. Yavaş, "Behramkale ve Tuzla Hüdâvendigâr Câmileri", *Ayvacık Değerleri Sempozyumu* (29-30 Ağustos 2008), Çanakkale.2008, 171-200.

gerekiyor.

3) Bayramiç (Merkez)

Bayramiç, Çanakkale ilinin tarihi eserler bakımından zengin merkezlerinden birisidir. Adını daha çok Hadımoğulları³ ve onları konağıyla duyuran şehirde; literatüre geçen konaktan başka bir kısmı aynı aileye ait olmak üzere birçok anıt eser bulunmaktadır.⁴ Şehir merkezinde yapılan çalışma kapsamında önce mimarî bezemeleriyle dikkati çeken⁵ H.1211/M.1796 tarihli Hadımoğlu konağı incelenmiştir.

Şehirdeki tarihî yapılardan Hacı Bali (Tepe) Câmiî'nin, en eski eserlerden birisi olduğu söylene de, kitâbesi bulunmayan yapı, üslup özellikleriyle geç devre uygun düşmektedir. Câmi-i Cedid ya da Karşıyaka Câmiî adıyla bilinen eser M.1792'de Hadımoğulları tarafından yaptırılmıştır. Çarşı Câmiî'nin inşa kitâbesi yok. Fakat şadırvan üzerindeki H.1320-1322/M.1902-1904 tarihi yapı için de yaklaşık bir tarih olarak kabul edilebilir. Bayramiç'te Mustafa Arslan Efendi Türbesi adıyla tanınan yapı 20.yy. başlarına ait görünmektedir.

Şehirdeki tarihî çeşme yapıları Lâle devri sonlarından itibaren dikkati çekmektedir. Dede Çeşmesi (M.1739), Garip Çeşme, Tepecik Çeşmesi (M.1786), Hükümet Meydanı Çeşmesi (M.1792) başlıca örneklerdir.

Şehir merkezinde köprü yapısı olarak tek eser dikkati çekiyor. Karşıyaka Câmiî'nin hemen yanındaki köprü de Hadımoğulları tarafından inşa ettirilmiştir. Üç gözlü köprü üzerindeki tarihe göre H.1210/M.1795-96 yılında yaptırılmıştır.

Bayramiç'te şehir merkezindeki hamamın tarihine dair henüz bir bilgiye ulaşamadık. Fakat bu yapının Hadımoğulları eliyle yaptırılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bu bakımdan 18-19. yüzyıldan kalma olduğu söylenebilir. Çifte hamam düzenindeki yapının içinde yer alan bezemeler, biraz Klâsik Osmanlı üslubuna yakın görünüyor.

Bayramiç'te yukarıda adı verilen câmilerin hazireleri başta olmak üzere, mezarlıkta birçok tarihi mezar taşı tespit edilmiştir. Bunların kronolojisi, yapıların kronolojisine paraleldir.

Yüzey araştırması sırasında tespit edilen eserler, araştırma ekibinde görev alan meslektaşlar tarafından ayrıntılı olarak incelenip yayına dönüştürülecektir. Bu bağlamda Bayramiç, Ayvacık, Babadere gibi yerleşimler hakkında monografik türde yayın planlanmaktadır.

³ Hadımoğulları, 18.yy.da Bayramiç'te karşımıza çıkan âyânlardan birisidir. Bkz.; Y. Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Âyânlık*, Ankara.1994, 242.

⁴ R. Eren, a.g.e., s.115-121; C. Başaran, *Geçmişten Günümüze Bayramiç*, Ankara.2002, 58-71.

⁵ G. Renda, *Batılılaşma Döneminde Türk Resim:: Sanatı (1700-1850)*, Ankara.1977, 238-239.

Resim 1: Güllüce Köyü câmî kitâbesi

Resim 2: Üsküfçü Köyü Seyyid Mustafa Çeşmesi

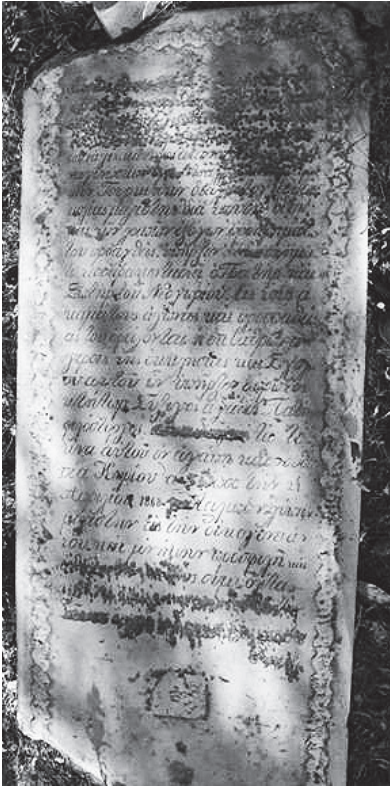
Resim 3: Kızılköy'de çeşme

Resim 4: Kızılköy'de çeşme

Resim 5: Üvecik'te câmi kitâbesi

Resim 6: Üvecik'te Grekçe Kitabe

Resim 7: Yaylacık Köyü'nde câmi ve türbe

Resim 8: Yaylacık Köyü'nde hamam harabesi

Resim 9: Gökçebayır Köyü'nde câmi kitabesi

Resim 10: Gökçebayır Köyü'nde mezarlık kapısı

Resim 11: Gökçebayır Köyü’de İsmail Ağa Çeşmesi

Resim 12: Geyikli’de hamam

Resim 13: Koçali Köyü'nde câmi

Resim 14: Uluköy'de çarşı câmi

Resim 15: Uluköy'de Çeşme kitabesi

KUZEYBATI ANADOLU VE TRAKYA'DA ERKEN KÜLTÜSTİK KAYA (KAYA OYMA VE MEGALİT) ANITLARI VE KÜLT ALANLARI ‘ PROJESİ EDİRNE KIRKLARELİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2011

Engin BEKSAÇ *

2011 Yılı Yüzey Araştırması programı Edirne İli Lalapaşa ve Keşan İlçeleriyle, Kırklareli İli Merkez ve Kofçaz İlçelerinde gerçekleştirilmiştir¹.

Kırklareli İli'nde, Merkez İlçe'ye bağlı Çağlayık Köyü çevresinde yapılan çalışmalar esnasında, köyün çevresinde son izleri seçilmekte olan karataşlı mezarlıklara rastlanmıştır. Bu mezarlıklar Mercimektepe, Fatmatarla Mevkii ve Kocaceviz Sırtı'nda yer almaktadır. Bunlar dışında Harmanbayırı Tepesi'nde de tümülüsler ve diğer bir mezarlığın yer aldığı anlaşılmış bulunmaktadır.

Çağlayık Köyü'nün Kale Mevkii'nde ilginç bir Trak Dönemi kalesine (Resim: 1) rastlanmıştır. Şu anda ağır bir orman dokusu altında bulunan kale yüksek bir tepenin zirvesinde yer almaktadır. Merkezi kısmı konik bir yükselti şeklindeki tahkimatlı bir birim ve bunun çevresindeki büyük bir geniş halkadan müteşekkil iki kat tahkimatlı ve oval planlı bir oluşum sergilemektedir. Doğu ve kuzey doğu kısmı bir uçurum üstünde yer alan kalenin bu bölümlerinin harçla tutturulmuş taşlardan oluşmuş bir duvarla çevrili olduğu görülmektedir. (Resim: 2) Kuzey tarafta bir savunma hendeğinin izleri seçilmektedir.

Bu kalenin işgal ettiği alanın batısında taş dolgulu küçük tümülüslerden oluşmuş bir nekropol alanı yer almaktadır (Resim: 3).

Kale ve nekropol alanının yer aldığı tepenin eteklerinde doğal bir mağara oluşumuna rastlanmaktadır.

Kırklareli ili, Kofçaz ilçesi Tastepe köyü yakınlarında üç adet dolmene rastlanmıştır. Bu dolmenler tüm tahribatlara rağmen oldukça iyi durumda olup, kolayca onarılabilecek özellikler sergilemektedir. Bu dolmenlerden Kapakkaya Mevkii'nde bulunan iki odalı tek dromoslu tipte olup, üst kapak taşları yerinde korunmuş durumdadır. Fakat ön odanın ön yüz taşı ile dromosun batı tarafındaki yan taşı yerinde bulunmamaktadır. Büyük ve görkemli bir dolmendir. Güney batı yönüne bakmaktadır. İçinde bulunduğu peyzaj ile tam bir uyum içindedir.

İkinci dolmen ilk dolmenin bulunduğu tepenin karşısında yer alan Mezarlık Tepesi'nin eteğinde ve köy mezarlığının yanındadır. Ağır bir çalı örtüsü altında bulunmaktadır.

* Prof. Dr. Engin BEKSAÇ, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Balkan Kampüsü, 22030 Edirne/TÜRKİYE. e-mail: ebeksac@gmail.com

¹Yüzey Araştırması Programı Edirne ve Kırklareli illeri kapsamında, İstanbul Hisarlar Müdürlüğü Uzmanı Sayın Bayan Nevruz Esmâ İnce'nin bakanlık temsilcisi olarak katılımıyla, Trakya Üniversitesi ve DÖSİMM desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Bu noktada çalışmanın gerçekleşmesi için gerekli izinleri sağlayan Kültür Ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve DÖSİMM personeline, EFOB Başkanı Sayın Serdar İyiz'e, Edirne Anıt Eserleri Derneği Başkanı Yard. Doç. Dr. Mustafa Hatipler'e, Edirne Müzesi Müdürü Hasan Karakaya'ya, Sayın Mustafa Ersoy'a, Sayın Muhittin Demirel'e, Sayın Ahmet Akarsu'ya, Sayın Musamettin Gasel'e, Sayın Serhat Bilgin'e, Sayın Necip Beştepe'ye, değerli öğrencim Zafer Pınarcı'ya ve eşim Öğr. Gör. Şule Nurengin Beksaç'a, Sayın Bayan Nevruz Esmâ İnce'ye ve Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü Müzeler Dairesi Başkanı Arkeolog Zülküf Yılmaz'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

İyi durumda olduğu fark edilmektedir. Tastepe Köyü'nün mezarlığında kara taşlara rastlanmaktadır. Ayrıca köy merasında zaman içinde ortadan kaybolmuş başka kara taşlı mezarlıklar olduğu da öğrenilmiştir.

Kırklareli Merkez İlçe'ye bağlı Geçitağzı köyü merasında bulunan Kapakkaya Mevkii'nde dolmenin esasında önceki yıllarda Kuzulu Köyü üzerinden ulaşılmış bulunan dolmen olduğu anlaşılmıştır. Geçitağzı merasında Kirazkaynak, Maşatlık ve Komondonun kışlağı olarak bilinen mevkilerde kara taşlı mezarlıklar, Mustabey Tepe, Aytanpriti, Alay Mevkii ve Davudun Tepe olarak anılan yerlerde de tümülüsler bulunduğu anlaşılmıştır.

Edirne İli, Lalapaşa İlçesi, Hüseyinpınar Köyü'nde Topalsırtı Mevkii'nde açılmış bulunan kum ocağı içinde ve bu ocağın üst yamacında muhtemelen yok edilmiş bir dolmene ait olması muhtemel iki taş blok teşhis edilmiştir. Genel konumu itibariyle bu dolmenin de güney ufkuna göre yapılandırıldığı anlaşılmaktadır.

Edirne İli, Lalapaşa İlçesi, Doğan Köy (Don Köy) kapsamında yapılan çalışmalarda köyün güney tarafında bulunan Çöke Tepesi (Resim: 5) üzerinde kaya üzerinde bazı izlere dayanılarak, erken süreçlere giden bir kaya sunağı ve arkasındaki duvar kalıntıları ve keramik buluntularına izafeten bir Ortaçağ süreci gözetleme veya haberleşme noktasının mevcut olduğu görülmüştür. Yüksek ve tüm çevresine hâkim kayalık bir tepe olan çökenin güney ufkuna odaklı bir düzenlemeye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bölgede ele geçen keramik buluntuları Geç Bronz Çağı'ndan başlayarak Ortaçağ süreci sonlarına kadar giden bir kullanıma işaret etmektedir.

Doğan Köy'de mevcut bulunan ve daha önceki yıllarda ziyaret edilmiş bulunan dolmenin peyzaj çalışmaları yapılmış ve bu dolmenin de diğer benzerleri ile uyuşum içinde bir ortam sergilediği gözlenmiştir. Bu dolmen ve kuzeybatısında yer alan Çöke Tepesi ile yakın ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer Trakya Dolmenleri'nde olduğu gibi Doğan Köy Kapaklıkaya Mevkii Dolmeni de içinde yer aldığı peyzaj ile tam bir uyum sergilemekte ve arkeo-astronomik prensiplere uygun bir konumu olduğunu açıkça göstermektedir.

Doğan Köy çalışmalarında daha önce çalışılmamış olan bir başka dolmene de rastlanmıştır. Bu dolmen Eskibağlık Mevkii'nde bulunan ve Dikilitaş olarak bilinen bir anıttır (Resim: 6). Diğer dolmen gibi tek odalı ve tek dromoslu tiptedir. Üst kapak taşı ile birlikte, üst yan taşları yerinde mevcut olmayıp, dolmenin yanına savrulmuş durumdadır. Bu dolmenin en ilginç özelliği dolmeni örttüğü anlaşılan taş dolgulu tümülüs örtüsünün eteğinde yer alan ve özellikle güney tarafa yığılan ön etek levha taşlarıdır. Arkeo-astronomik prensiplere göre teşkilatlandırıldığı anlaşılmaktadır (Resim: 7).

Doğan Köy'ün ardına gelen Gökçe veya Bayır Mevkii'nde geniş alanlara yayılan nekropol alanları ve erken iskân alanları mevcuttur. Nekropol alanları içinde çist tipi gömüler yanında taş dolgulu basık tümülüsler de görülmektedir. Ayrıca köy merasında tümülüsler de yer almaktadır.

Doğan Köy merası içinde karataşlı mezarlıklar da bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi köyün kendisine ait Eski Mezarlık diğeri de artık mevcut olmayan bir köyden arda kalan başka bir mezarlıktır. Bu ikinci mezarlık Uyuzpınar Mezarlığı olarak bilinmektedir. Köy mezarlığı içinde Garip Baba olarak bilinen bir yatır bulunmaktadır.

Lalapaşa İlçe Merkezi'nin merasında bulunan Kızarkaya'da yapılan çalışma bu kayanın doğal bir kayalık olduğunu göstermiştir. Bu kayalık alan üstünde bulunan bazı keramik buluntularının da oldukça geç tarihlere ve muhtemelen de 1930'lu yılların sonlarına kadar buralara gelen Karakaçanlar olarak bilinen gruplar ile irtibatlı olduğunu ortaya koymuş bulunmaktadır.

Edirne İli, Merkez İlçe, Avarız Köyü çalışmaları esnasında son birkaç taşı kalmış bir karataşlı mezarlık ile üç tümülüstten oluşan bir kutsal alana rastlanmıştır. Üçtepeliler olarak bilinen tümülüslerin de Trakya'da karşımıza çıkan peyzaj özelliklerini sergilediği fark edilmiştir.

Avarız Köyü merasında halen tahribatı sürmekte olan Hasanbey Çiftliği Mevkii'ndeki bir kara taşlı mezarlık tespit edilmiştir. Bunun dışında yine yok edilmiş olan Karacaköy Mezarlığı hakkında da bilgi edinilmiştir.

Edirne İli, Merkez İlçe, Sarayakpınar Köyü merasında Demirdeş Mevkii'nde bir tümülüs ve Eski Mezarlık olarak bilinen karataşlı bir mezarlığın varlığı tespit edilmiştir.

Edirne İli, Merkez İlçe, Büyükismailçe Köyü çevresinde çok sayıda veriye rastlamak mümkün oldu. Bunlar arasında karataşlı mezarlıklar ve nekropol alanları önemli bir yer tutmaktaydı.

Sülübayır Mevkii'nde muhtemelen Geç Antik veya Erken Ortaçağ süreci ile ilişkili bir nekropolün izleri zorlukla teşhis edilebilmekteydi. Arap Mezarlığı ve Çingene Mezarlığı kara taşlı mezarlık alanları olarak teşhis edildi.

Yoğun bir bitki örtüsü altında bulunan Kavaklar veya Karlı Mevkii yoğun keramik buluntuları ve bina izleri fark edilen bir yer olarak teşhis edilirken, - yüzeyde - aralarında Bronz ve Demir Çağları ile olduğu kadar daha geç süreçlere de işaret eden keramik buluntularına rastlandı. Karlı Mevkii, Bahçedere üstünde ağır bitki örtüsü altında taş yığma bir duvarın varlığı tespit edildi.

Büyükismailçe Köyü ve çevresinde yoğun iskân izleri kadar, tümülüs ve nekropol alanlarının yoğunlaşması bu bölgenin erken tarihsel süreçlerde önemli bir iskân alanı olduğunu gözler önüne sermektedir. Büyükismailçe merasında tümülüsleri içine alan kutsal alanların ilginç bir düzene sahip olduğu fark edilmektedir. Köyün hemen batı tarafında yer alan tümülüs diğerleri gibi çok büyük boyutlardadır. Köyün güney kısmında Fındikkule Mevkii'nde yer alan iki tümülüs de peyzaja hâkim olup, çok büyük boyutlardadır.

Dikilitaş olarak adlandırılan bir tümülüsü de içine alan Kocakayrak Mevkii irili ufaklı tümülüslerin bulunduğu geniş bir nekropol alanı olarak teşhis edilmiştir. Bu alan güney yönüne göre yapılandırılmış ilginç bir kült alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Alanın kuzey tarafında yer alan iki yan yana tümülüs özellikle büyük boyutlu oluşlarıyla dikkat çekmektedir. Dikilitaş tümülüsü daha geç süreçlerde de mezar olarak kullanılmış bir tümülüs olarak dikkat çekmektedir. Bu geç dönem mezarına ait iki kara taş defneciler tarafından devrilmiştir.

Edirne İli, Merkez İlçe, Uzgaç Köyü genel özellikleriyle komşusu olan Büyükismailçe ile irtibatlı bir peyzaj oluşumu sergilemekte olup, Kartaltepe ve Bağlıkarkası Mevkii tümülüsleri ile dikkat çekmektedir. Kartaltepe Tümülüsü köyün su deposu altında yer almakta olup, üstünde bulunan büyük kara taşlı mezarlık alanı son yıllarda yok edilmiştir. Tepenin yamaçlarında siyah Trak seramiği parçaları yanında bazı Roma Devri keramiklerine de rastlanmıştır.

Edirne ili Keşan İlçesi, Mecidiye Beldesi, İtalyan Koyu ve çevresi özellikle deniz kıyısında bulunan ve halk arasında 'İtalyan Kalesi' veya 'Kale' olarak bilinen kalıntılarla dikkat çekmektedir (Resim: 8). Burada yapılan çalışmalar bu kalenin esasında erken bir Trak kaya sunağı olduğunu ve daha sonraki süreçlerde kale olarak kullanıldığını göstermiştir. Kale alanı içinde altar ve mağara düzenlemeleri halen de rahatlıkla seçilebilmektedir. Altar düzenlemelerinin güney doğu yönüne göre oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bu alan çevresinde görülen bazı duvar izlerine göre yapının erken süreçlerde bir Trak yöneticisinin kutsal ve

askeri amaçlı merkezi yerleşmesi olarak kullanılmış olması da akla uygun gelmektedir (Resim: 9). Yoğun bir taş dolgusu bulunan alan üzerinde Trak, Roma ve Bizans keramikleri görülebilmektedir.

Mecidiye'den bu kalenin bulunduğu koya giden vadi içindeki yolun doğu tarafındaki yamaçlarda çok sayıda Geç Antik ve Erken Ortaçağ nekropol alanının bulunduğu görülmektedir. Aynı zamanda bu vadinin çıkışında taş ocağı olarak kullanılmış alanın tepesinde muhtemelen Ortaçağ süreci ile ilişkili bir yerleşme ve nekropolün önünde, haberleşme amaçlı askeri bir yapının izleri fark edilmektedir. Bu yapı koyda bulunan kale ve Hidrellez tepe arasında bir aracı konumundadır.

Resim 1: Çağlayıkkale

Resim 2: Çağlayıkkale kale duvarı

Resim 3: Çağlayıkkale nekropol

Resim 4: Çağlayikkale nekropol

Resim 5: Çağlayikkale nekropol

Resim 6: Edirne Lalapaşa Doğanköy Deliktaş Dolmeni

Resim 7: Doğanköy Deliktaş Dolmeni

Resim 8: Edirne Keşan Mecidiyekale

Resim 9: Keşan Mecidiye kale içi sunağı

TEKİRDAĞ GANOS DAĞI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2011 YILI ÇALIŞMALARI

Zeynep KOÇEL ERDEM*

‘Tekirdağ Ganos Dağı Arkeolojik Yüzey Araştırması’ 2011 yılı çalışmaları T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın 13.06.2011 tarih ve 124733 sayılı izniyle, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyeleri ve öğrencilerinden oluşan 9 kişilik bir ekip ile 06.09-19.09.2011 tarihleri arasında Tekirdağ İli Merkez ve Şarköy İlçeleri’nde gerçekleştirilmiştir¹.

Bu yılki araştırmamız sırasında Ormanlı, Araphacı, Yenice (Dağ Yenicesi), Beyoğlu, Şarköy, Hoşköy, Mürefte, Eriklice, Şenköy, Kocaali, Kızılcaterzi, Yeniköy, Sofuköy, Uluman, Yayaagaç, Gölcük Köyleri ve çevreleri incelenmiştir (Resim: 1). Genellikle Şarköy çevresinde yoğunlaştırılan taramalarda 48 farklı alanda tespitler yapılmış ve yerleşimden tekil buluntuya dek çok çeşitli kültür varlığı belgelenmiştir.

Tespitlerimiz yerleşmeler, kutsal alanlar, nekropoller ve mezar tipleri, tekil yapı ve buluntular başlıkları altında gruplanabilir.

Yerleşmeler

Bölge yerleşmeleri genellikle yüzeyde çok fazla mimari kalıntısı olmayan alanlardır. Kıyı kesiminde kurulmuş yerleşmelerin hemen hepsi günümüz modern yerleşimleri altındadır, iç kesimlerdeki yerleşmelerin çoğu ise yoğun tarım faaliyetleri nedeni ile dağıtılmıştır.

Bölgede saptanan yerleşmeler kronolojik olarak değerlendirildiğinde, Klasik Devir– Roma Devri yerleşmeleri Yeniköy Çakırçeşme Mevkii; Şenköy Bezirci Deresi Mevkii; Şarköy Höyük; İbrahim Bey Çayırı Mevkii; Eriklice sahili; Hoşköy (Hora) antik kenti ve Şarköy Sufunya’da saptanmıştır. Roma - Geç Roma Devirlerine ilişkin yerleşmeler Sofuköy Kılıçören Mevkii; Sofuköy Meşe Mevkii; Ormanlı Köyü Kestane Tepe/Kestanbol; Kocaali Köyü; Şarköy Gölcük Köyü Bağlar Mevkii (Hanımın Çiftliği); Yayaagaç Köyü Köyaltı Mevkii’nde saptanmıştır. Bizans Devri’ne tarihlenen yerleşmeler ise Ormanlı Köyü Kestanetepe; Şarköy Doğan Bey çiftliği; Gölcük Köyü Haydarlı/İncirlilarla Mevkii; Yayaagaç Köyü Köyüstü Mevkii; Araphacı Köyü ve Uluman Köyü Eriklik Mevkii’lerinde saptanmıştır.

Propontis Kıyısı Yerleşmeleri

Araştırma bölgemizin Propontis (Marmara Denizi) kıyısı yerleşmeleri iç kesimlere nazaran tarih öncesi devirlerden başlayarak günümüze dek uzun süreli iskanın görüldüğü yerleşmelerdir. Çanakkale Gelibolu sınırına yaklaştıkça, özellikle Şarköy çevresinde

* Doç. Dr. Zeynep Koçel ERDEM, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Cumhuriyet Mah. Silahşör Cad. No. 71, Bomonti/Şişli İstanbul/TÜRKİYE. e-mail: zerdem@gmail.com

Ekip Üyeleri: Bakanlık Temsilcisi İstanbul 2 No. lu Koruma Kurulu uzmanı Ersoy Köse, Doç. Dr. Zeynep Koçel Erdem, Yard. Doç. Dr. Kenan Eren, Yard. Doç. Dr. Seçkin Tercan, Arkeologlar Ceren Erdem, Haldun Arda Bülbül, Osman Yılmaz, öğrenci Sevilay Bolel ve ulaşım Süleyman Altın. Çalışma süresinde her zaman yapıcı ve değerli katkılarından dolayı sayın Ersoy Köse’ye ve özverili çalışmalarından dolayı tüm ekip üyelerine teşekkürü borç bilirim. Araştırma iznimiz ve maddi katkıları için Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi BAP Birimine teşekkür ederiz.

Prehistorik Devir buluntusu veren höyüklerinin sayısında artış gözlemlenmiştir.

Şarköy Höyük

Şarköy'den Kızılcaterzi yönüne doğru yaklaşık 400 m. gidildiğinde, yol üzerinde yer alan tepe, höyük benzeri görüntüsü ile ilğimizi çekmiş ve incelenmiştir (Resim: 2). Propontis'e hakim manzarası olan tepenin yamaçlarında ve üzerinde ele geçen farklı devirlere ait çok sayıda seramik parçası, burasının bir höyük yerleşmesi olduğunu kanıtlamıştır (Resim: 3). Tepe üzeri (akropol) tarla olarak kullanılmaktadır. Alanın yaklaşık 400 m. yakında bir de Tunç Devri yerleşmesi tespit edilmiştir. Çeşitli yüzey bulguları arasında prehistorik seramik ve taş alet parçaları, Klasik, Hellenistik, Roma, Geç Roma ve Bizans Devirleri'ne ait seramik parçaları, amphora parçaları, cüruf parçaları, döşeme parçaları, mermer parçaları yer almaktadır. Seramikler arasında özellikle Roma Devri sigillata seramiklerinin kalitesi ve çeşitliliği dikkati çekmektedir.

Şarköy Prehistorik Yerleşmesi

Şarköy yakınında saptadığımız ve yukarıda sözünü ettiğimiz höyüğün hemen yakınında, denize tamamen hakim, yüksek bir plato üzerindeki alandır. Konumu bakımından bir kutsal alanı akla getirmektedir (Resim: 4). Burasının ayrıca bölgenin en önemli kutsal alanlarından biri olan Şarköy Dolucatepe Apollon kutsal alanına hakim bir manzarası da vardır. Bu tepenin eteğinde, deniz kıyısında Şarköy'ün çöp dökme alanı bulunmaktadır. Bu çöp sahasından başlayarak Şarköy'e doğru olan kıyı şeridinde de incelemeler yapılmıştır, ancak bir adet dilgi benzeri taş alet dışında herhangi bir antik bulgu yoktur. Yüzey bulguları arasında Tunç Devri'ne ait çok sayıda çanak çömlek parçaları ve az sayıda Geç Antik Devir kaba seramik parçaları sayılabilir.

Bu antik alanın tam altındaki sahilde ve Şarköy Kızılcaterzi yolu üzerinde yer alan Şarköy çöplüğü, ne yazık ki bölgenin en güzel doğal sahili üzerinde çok geniş bir alanı kaplamaktadır ve başta insan sağlığı olmak üzere, estetik görüntü vs. gibi pek çok açıdan çevreyi ciddi şekilde tehdit etmektedir.

Şenköy Bezirci Deresi Mevkii Yerleşmesi

Burası daha önceki yıllarda Tekirdağ Müzesi tarafından tespit ve tescil edilmiş olan ve ilk kez geçen yıl araştırma yaptığımız alandır. İki yazlık site arasında yer alan ve bir Propontis kıyı yerleşmesi olan yerleşme yamaç ve tepelere yayılmıştır. Kabaca 60 dönüm bir alanı kaplamaktadır. Tarım çalışmalarının da devam ettiği alanda yeni yapılaşma olduğunun bildirilmesi üzerine daha detaylı araştırma yapmak üzere tekrar gözlemler yapılmıştır. Tarımsal faaliyetlerden dolayı yüzey bulgularının azaldığı gözlemlenen alanda Roma ve Geç Roma Devri sigillata seramik parçaları, kandil parçaları ve Bizans Devri sigrafitto seramik parçalarına rastlanmıştır.

Eriklice (Herakleia?) Sahili

Şarköy Dolucatepe mermer torsolar (Apollon?), maden silahlar, çok sayıda seramik, sikke, adak levhası parçası, mermer heykel parçaları vs. gibi buluntulara dayanarak bir Apollon kutsal alanı olarak yorumladığımız alandır. Bu alana en yakın sahil ise Eriklice (Herakleia?) sahilidir. Bu sahil ayrıca Dolucatepe eteğindeki Tepeköy'ün de (antik adı Toronte?) sahil kısmında yer almaktadır ve tarafımızdan geçen yıl incelenmiştir. Burada geçen yıl Belediye tarafından açılan bir kanal kazısında elde ettiğimiz amphoralar ile Klasik ve Roma Devirleri'ne

ait çok sayıda seramik Dolucatepe'nin seramik malzemesi ile bire bir örtüşmektedir. Bu yıl da daha detaylı bilgi edinmek amacıyla geçen yılki kanal kazısının olduğu yerde tekrar incelemeler yapılmıştır. Ancak kanalın kapatılmış olduğu görülmüştür ve çevrede herhangi bir antik buluntu ele geçmemiştir. Eriklice'nin (antik Herakleia?) Dolucatepe'ye malzeme ulaştırılan korunaklı, küçük bir liman yerleşmesi olduğu düşünülmektedir.

Söz konusu alanlardan ve bölgenin Kartaltepe/Bakacaktepe kutsal alanı çevresi, Sufunya Mevkii kale ve kutsal alanı, Şarköy höyük, ve Mermer Köy çevresi gibi diğer yerleşmelerinden elde edilen amphoralar incelendiğinde çevre ile olan ticaret ilişkileri ortaya çıkmıştır². Buna göre başta Thasos olmak üzere, Lesbos, Rodos Herakleia Pontike, Mende, Murighiol ve Sinope, Khios, Kos, Korinth ve Kolkhis gibi üretim yerlerinin amphoraları ele geçmiştir³ (Resim: 5).

Hora (Hoşköy) Antik Kenti Sahili

Hoşköy'ün hemen yanındaki Hora antik kenti üzerinde bulunan Denizcilik İşletmeleri'ne ait deniz fenerinin hemen altında, sahilde, dalgaların bir yapının taş bloklarını ortaya çıkarttığı duymu üzerine incelemeler yapılmıştır. Ancak burada görülen muntazam kesme taş blokların yine dalgalar ya da insanlar tarafından dağıtıldığı saptanmıştır. 1. derece arkeolojik sit alanının sahilini oluşturan bu kısım ayrıca modern yazlık villa inşaatları dolayısıyla devamlı bozulmaktadır ve tahribata açıktır. Sahile betondan iskelelerin yapıldığı görülmüştür. Sahilde ve kesitlerde çok sayıda amphora parçası ile Bizans Devri sigrafitto seramik parçalarına rastlanmıştır.

Antik kent ciddi bir şekilde yeni yapılanma tehdidi altındadır, ayrıca deniz fenerinin arkasına yayılı antik kent (kentin akropolü) zeytin ağaçları ile kaplıdır ve tarım faaliyetleri sürmektedir.

Kızılcaerzi Köyü Buruneren Çiftliği Mevkii

Kızılcaerzi Buruneren Mevkii'nde geçen sene en erkeni Neolitik Devir'e tarihlenen oldukça fazla sayıda seramik, blok taşlar ve mermer sütun gibi çeşitli yüzey bulgusuna rastladığımız alan, arazinin sürümü ve tarım faaliyetleri yüzünden geçen yılın aksine bu yıl çok çok az yüzey bulgusu vermiştir. Antik alan yakınındaki taş ocaklarının faaliyeti ve yoğun tarım çalışmaları nedeniyle tehdit altındadır. Burasının çok yakınında ve tam olarak Çanakkale Gelibolu sınırında, deniz kıyısında yer alan çiftlik ve çevresinde de araştırmalar yapılmıştır. Ancak kıyıda herhangi bir antik kalıntıya rastlanmamıştır.

İç Kesimlerde Saptanan Yerleşmeler

Bölgenin iç kesimlerinde daha çok Roma, Geç Roma ve Bizans Devirleri'ne ait yerleşmelerin sayısı yoğundur.

Yeniköy Çakırçeşme Mevkii Yamaç Yerleşmesi

Burası Yeniköy'ün doğusunda yer alan ve yaklaşık 10 dönüm kaplayan tarladır Tepe ve yamaçlara yayılmış yerleşme tarım faaliyetleri nedeniyle sığlaştırılmıştır. Yüzey buluntuları arasında Prehistorik Devir'e ait çeşitli taş alet parçaları, Hellenistik, Roma, Geç Roma

² Buluntular özellikle M.Ö. 5. yüzyıl ve 4. yüzyıllar ağırlıklıdır. Bölgenin M.Ö. 4. yüzyılı hakkında bkz. Z. Koçel Erdem, 'M.Ö. 4. Yüzyılda Kutsal Ganos Dağı ve Çevresi', Prof. Dr. Sümer Atasoy Anı Kitabı (Baskıda).

³ Amphora buluntuları Sevilay Bolel tarafından çalışılmıştır ve bu sonuçlar ilk saptamalara ilişkindir. Amphoraların yanı sıra bölgeden elde edilen çeşitli devirlere ait seramik gruplarının değerlendirme çalışmaları devam etmektedir.

Devirleri'ne ait çok sayıda çanak çömlek parçası; pişmiş toprak boncuk, cam kap parçaları; pişmiş toprak boncuk, amphora parçaları, döşeme levhası ve tuğla parçaları bulunmaktadır.

Şarköy Sofuköy Göl Mevkii

Sofuköy'ün 1.5 km. güney batısında kalan Göl Mevkii'nde incelemeler yapılmıştır. Köylüler tarafından bir zamanlar burada üç adet büyük pişmiş toprak küp çıktığı belirtilmiştir. Ayrıca bir yapı kalıntısının var olduğu belirtilen yerde muntazam kesme taş bloklarına rastlanmıştır. Aşağıdaki vadide bulunan ve bugün kurumuş olan göle hakim bir yükselti üzerinde yer alan yapı/yapılara? ilişkin kalıntılar, arazinin aşırı meşelik oluşu yüzünden sağlıklı bir şekilde incelenememiştir. Ancak etraftaki çok sayıda blok taş yapının dağıtılmış olduğunu kanıtlamaktadır. Yüzeyde birkaç nitelsiz ve kaba çanak çömlek parçasına rastlanmıştır.

Sofuköy Kılıçören Mevkii Yamaç Yerleşmesi

Sofuköy'ün hemen kuzey batısında, Anason Tarla yolu üzerinde yer alan ve geçen yıl araştırdığımız prehistorik bir taş alet üretim yeri olan Yartarla yolu üzerindeki alandır. Ancak herhangi bir yapı kalıntısına rastlanmamıştır. Arazide az miktarda Roma, Geç Roma ve Bizans Devri sırlı çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır.

Sofuköy Meşe Mevkii Tepe ve Yamaç Yerleşmesi

Sofuköy'den Yeniköy'e giderken yol üzerinde saptadığımız tepe ve yamaç yerleşimidir. Sofuköy'e yaklaşık 500 m. uzaklıktadır. Arazi tarla olarak kullanılmaktadır. Burası bölgenin önemli bir kalesi olan Cintepe Kalesi eteklerinde tespit ettiğimiz Roma yerleşimini görmektedir. Yüzeyde bulunan Roma Devri sigillata seramikleri ve Geç Roma Devri çanak çömlek buluntularına dayanarak bir Roma Devri yerleşmesi olduğu söylenebilir. Köylüler tarafından ayrıca burada çeşitli sikkelerin çıktığı ifade edilmiştir.

Cintepe Kalesi etrafında, birbirlerine yakın konumda Roma Devri yerleşmelerinin yoğunlaştığı saptanmıştır.

Ormanlı Köyü Kestane Tepe Mevkii Bizans Yerleşimi

Ormanlı Köyü'den çıktıktan sonra, güney batı istikametinde yaklaşık olarak 1 km. yol alınarak geline Kestane Tepe Mevkii'nde incelemeler yapılmıştır. Burada tepeye çıkarken görülen doğal taşların, tepenin tam eteğinde yer yer düzeltilerek adeta tepayı çeviren bir duvar oluşturduğu düşünülmektedir. Tepenin altındaki tarlada çok sayıda Bizans Devri sigrafitto seramik parçaları ile Geç Antik Devir'e ait kaba seramikler bulunmaktadır. Arazide tarımsal faaliyetler sürdürülmektedir.

Ormanlı Köyü Kestane Tepe/ Kestanbol Yerleşimi

Geniş bir alana yayılmış tepe ve yamaç yerleşimdir. Kuzey batıda Asker Tepe Tümülüsü görülmektedir. Tepede yapı kalıntıları yer almaktadır, alt tarlada ise çok az seramik vardır. Tepenin yoğun meşelik oluşu ve yüzey bulgusunun az oluşu alanın niteliğinin tam olarak anlaşılabilmesine olanak vermemektedir. Çalılıklar arasında blok taşları dağılmış, ancak nitelikleri anlaşılamayan yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Arazide yer yer defneci çukurlarına rastlanmaktadır. Yüzeyde az miktarda Roma ve Geç Roma Devri seramiği, çok az sigrafitto tekniğinde bezenmiş Bizans seramikleri ve blok taşlar saptanmıştır.

Kocaali Köyü Tepe Yerleşmesi

Kocaali Köyü'nün hemen yanında bulunan Kocaali Mezarlığı'nın yaklaşık 200 m. batısında, dere yatağı vadisinin üst yamacında, bir plato üzerinde yer alan yerleşimdir (Resim: 6). Yaklaşık olarak 15-20 dönümlük bir alanı kaplamaktadır. Propontis'e hakim bir manzarası vardır. Karşı sahilde Biga Yarımadası'nı ve bulunduğu noktanın devamında Kızılcaerzi kıyılarını da görmektedir. Yüzey buluntuları arasında Roma, Geç Roma ve Bizans Devirleri'ne ait çanak çömlek parçaları, pişmiş toprak kandil parçaları sayılabilir.

Gölcük Köyü Bağlar Mevkii (Hanımın Çiftliği) Tepe ve Yamaç Yerleşimi

Şarköy Tekirdağ yolu üzerinde, Dolucatepe yolu ayırımından girildiğinde, yaklaşık 300 m. sol tarafta Bağlar Mevkii ya da Hanımın Çiftliği olarak adlandırılan yerde araştırmalar yapılmıştır. Burası Gölcük Köyü'ne ait bir alandır. Burada bir ayazma ve su kaynakları bulunmaktadır. Bağ ve meyvalık olarak kullanılan alan geniş alanda, çalılıklar içerisinde bir takım yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Ancak yoğun bitki örtüsü yüzünden kalıntılar tam olarak araştırılamamıştır. Burası köylüler tarafından Rumlar zamanında bir çiftlik olarak kullanılan bir yer olarak tanımlanmış, ayrıca yıllar önce burada yapılan kaçak kazılarda taşlı küpe, yüzük ve sikkelerin bulunmuş olduğu belirtilmiştir. Alanda Roma ve Bizans Devri çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır. Tarım faaliyetleri için kullanılan arazide defneci tahribatları da gözlemlenmiştir.

Gölcük Köyü Tepe ve Yamaç Yerleşimi

İlk kez geçen yıl tespit ettiğimiz alanda, tepede yer alan yapının konumundan dolayı bir Roma villası olabileceği üzerinde durulmuştur. Yamaçlarda ve alt tarlada ise Roma Devri seramikleri toplanmıştır. Bu yıl da burada kaçak kazıların yapıldığının bildirilmesi üzerine alana tekrar gidilerek incelemeler yapılmıştır. Tepedeki yapının dağıtılmış blok taşlarının yanı sıra, geçen yıl olduğu gibi yine Roma Devri seramik parçalarına rastlanmıştır.

Gölcük Köyü Haydarlı/İncirliarla Mevkii Bizans Yerleşimi ve Yapı Kalıntısı/ Tümülsü?

Geçen yıl bir prehistorik höyük (Gölcük Köyü Yel Değirmeni Mevkii'ndeki Höyük) ve bir tümülsü tespit etmiş olduğumuz Gölcük Köyü tekrar ziyaret edilmiştir. Gölcük Köyü'nün kuzey doğusunda, Bulgur Köyü'nün güneyindeki Kocameşe Deresi'nin güney batısındaki geniş arazide incelemeler yapılmıştır. Arazi yaklaşık 50 dönüm kadardır. Burada çevresinin dairesel şekli izlenebilen, üzeri çok yoğun bitki örtüsü kaplı ve etrafında taş blokların olduğu yapı yıkıntısının bir tümülsü olabileceği düşünülmektedir. Köylülerin ifadesinde burada kemiklerin de çıktığı belirtilmiştir. Yüzey bulguları arasında az miktarda Geç Roma ve Bizans Devri çanak çömlek parçaları, cam bilezik parçası, kemikler bulunmuştur. Ayrıca köylüler tarafından daha önce bu çevrede bulunarak tarafımıza teslim edilen bir Osmanlı Devri gümüş parası vardır.

Şarköy Doğan Bey Çiftliği

Şarköy-Tekirdağ Karayolu üzerinde, Karayolları'nın 555-05/027 No'lu levhasının olduğu yerdeki yol ayırımından saparak tali bir yol ile ulaşılan çiftliktir. Etrafı tel örgü ile çevrili arazi denize hakim bir sırt üzerinde bulunmaktadır. Karşıdaki tepeler 'Kuş Tepeler Mevkii' olarak adlandırılmaktadır. Alan içerisinde bir ayazma ve yapı yıkıntıları

bulunmaktadır. Yapılarda kullanılan üzerleri Yunanca harfli usta işaretlerinin olduğu çok sayıdaki tuğla etrafa dağılmış haldedir. Burası eski bir Rum çiftliği olmalıdır. Çevrede herhangi bir antik kalıntıya rastlanmamıştır. Çiftlik arazisi içerisinde Prehistorik Devir? taş alet parçası, sigrafitto tekniğinde Bizans Devri seramik parçaları, kaba Geç Antik Devir yalın ve sırlı seramik parçaları ile bronz bir kaba ait ağız parçası tespit edilmiştir.

Şarköy İbrahim Bey Çayırı Mevkii Tepe ve Yamaç Yerleşimi

Şarköy Tekirdağ Karayolu üzerinde, Gölcük Köyü'nden önce, Karayolları'nın 027 No'lu levhasının bulunduğu yerdeki yol ayırımına sapar sapmaz, tali yolun sağından başlayarak tepeye doğru yükselen alandır (Resim: 7). Buradaki orman yangın şeridinde bir zamanlar kiremit levhalı mezarların (sanduka mezar?) var olduğu belirtilmiştir. Bu alanda tel örgü ile çevrili 'İbrahim Bey'in arazisi bulunmaktadır. Tepeye doğru yükselen bu arazinin hemen eteğindeki tarlada en erkeni Klasik Devir'e tarihlenen çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır. Yakında ise su kaynaklarının bulunduğu ifade edilmiştir. Yüzey buluntuları arasında Klasik, Roma ve Bizans Dönemlerine ait çanak çömlek parçaları, amphora parçaları, pithos ve kiremit parçaları yer almaktadır.

Yayaagaç Köyü Köyüstü Mevkii Tepe ve Yamaç Yerleşimi

Yayaagaç Köyü'nün güney doğusunda, çok yüksek olmayan bir tepe ve yamaçlarına yayılı geniş alandır. Şarköy Dolucatepe kutsal alanı ve Yeniköy Cintepe Kalesi'ni de görmektedir. Eski köy yeri olarak da adlandırılan arazinin bir kısmı tarladır. Bu alanda birçok yapı kalıntısının kaba blok taşlardan yapıları temelleri görülmektedir. Bu eski evlerin taşlarının yeni Yayaagaç Köyü evlerinin yapımı için taşındıkları belirtilmiştir. Arazide bir de blok taşlardan örülmüş bir kuyu tespit edilmiştir. Ayrıca kayrak taşları kalan dağıtılmış mezarlar ve bunlar etrafında Geç Roma Devri çanak çömlek parçalarına (bir de unguentarium parçası) rastlanmıştır. Yüzey bulgularını Geç Roma ve Bizans Devri sigrafitto çanak çömlek parçaları, damgalı bir unguentarium parçası ve kayrak taşı levhalar oluşturmaktadır.

Yayaagaç Köyü Köyaltı Mevkii

Yayaagaç Köyü'nün 600 m. kuzeyindeki alanıdır. Bu geniş alanın aşağısında Işıklar Deresi ve dereden yükselen doğal bir kanyon bulunmaktadır. Alanın yukarısı Kavaka Tepesi olarak adlandırılmaktadır ve burada yoğun çalılıklar arasında bir takım blok taşlar bulunmaktadır. Halk arasında Manastır olarak adlandırılan bu yer bir gözetleme kulesi yeri olabilir, zira aşağıdaki vadiye tamamen hakim bir manzaraya sahiptir. Etrafta Roma Devri? sikkelerinin bulunduğu ifade edilmiştir. Ancak tepede herhangi bir antik bulguya rastlanmamıştır ve arazinin yoğun meşelik yapısı da detaylı araştırmaya imkan vermemektedir. Tepe çevresinde yapılan araştırmada kayrak taşından mezar kapağı parçaları? ve çok az miktarda Roma ve Bizans Devir'lerine ait seramik parçaları gözlemlenmiştir. Bu bölgede kaçak kazılar yoğun bir biçimde devam etmektedir

Şarköy Sufunya gibi, bu kanyon da bölgenin doğal güzellik açısından en ilginç ve güzel yerleri arasında sayılabilir.

Yenice (Dağ Yenicesi Köyü)

Dağ Yenicesi ya da yeni adıyla Yenice Köyü, Ganos Dağı'nın (Işıklar Dağı) en yüksek tepesi olan ve araştırma bölgemizin en büyük kutsal alan ve kale yerleşmesi olan Kartaltepe/Bakacaktepe'ye (Hieron Oros=Kutsal Dağ) en yakın merkezdir. 1920'li yıllara

kadar Rum nüfusun bulunduğu, manastır ve şaraphanesi olan köy içerisinde bazıları tescilli çok iyi durumda evler bulunmaktadır. Köy içerisinde dibek ve ezgi taşları gibi işlik amaçlı kullanılmış parçalara da rastlanmıştır.

Köyün tepelik kısmında, günümüzde samanlık olarak kullanılan yapı halk arasında bir ‘Manastır’ olarak bilinmektedir. Ancak binanın orijinal kullanımına ait sağlıklı bilgiler elde edilememiştir. Bu yapının duvar örgüsünde kullanılmış olan Yunanca yazılı taş blokları görülmektedir. Tepe altında Maşatlık Deresi yer almaktadır. Tepede antik bir kalıntıya rastlanmamış, ancak az sayıda Ortaçağ sırlı seramik parçaları gözlemlenmiştir.

Köyün yaklaşık 3 km. güney doğusunda yer alan ve yaklaşık 4 dönümlük düzlük bir arazidir ve ‘Büyük Manastır Mevkii’ olarak adlandırılmaktadır. Arazi yoğun çalılık ve ağaçlıktır. Alanın güneyinde kutsal dağ Hieron Oros’un arka sırtı görülmektedir. Etrafta niteliği anlaşılamayan yapılara ait dağıtılmış taş blokları bulunmaktadır. Arazide bir de kuyu saptanmıştır. Antik bir kalıntıya rastlanmamıştır. Bu yapılar topluluğunun belki bir manastıra ait yapılar olabileceği düşünülebilir. Yüzey bulgularını taş bloklar, tuğla döşeme parçaları, mermer parçaları, kemik parçaları ve dönem vermeyen kaba seramik parçaları oluşturmaktadır.

Uluman Köyü Eriklik Mevkii Bizans Yerleşmesi ve Nekropolü

Köyün yaklaşık 2 km doğusunda yer alan ve yaklaşık olarak 20 dönümlük bir alan kaplayan tarladır. Tepe ve yamaçlara yayılmış bir yerleşimdir. Uzaktan Dolucatepe kutsal alanını da görmektedir. Yamaçlarında bir nekropol alanı bulunmaktadır. Köylüler tarafından tarlada pişmiş toprak küplerin de çıktığı belirtilmiştir. Alanda tarım faaliyetleri sürdürülmektedir.

Yüzey bulgularını sigrafitto tekniğindeki Bizans Devri seramikleri, yapı kiremidi parçaları, kemik parçaları ile bölgede farklı yerlerde de rastlanan ancak işlevi tam olarak anlaşılamamış yuvarlak taş obje oluşturmaktadır.

Kutsal Alanlar

Bölgede daha önceki yıllarda incelediğimiz Kartaltepe/Bakacaktepe (Hieron Oros) kale ve kutsal alanı ile Şarköy Dolucatepe’deki kutsal alanların yanı sıra, bu yıl Şarköy Sufunya Mevkii’nde konumu bakımından bir kale ve kutsal alan olarak kullanılmış olabileceği düşündüğümüz alanda incelemeler yapılmıştır⁴.

Şarköy Sufunya Mevkii

Şarköy’ün yaklaşık 10 km kuzeyinde, bir kanyona dönüşen Maymun Dere ve Olukbaşı Dereleri arasında, dere yatağından yaklaşık 200 m. yükseklikteki sırt üzerindeki alandır. Burası çevrenin en yüksek noktası olup çok korunaklı bir konumdadır, ayrıca Şarköy sahiline de hakim bir manzaraya sahiptir. Sırt kabaca hörgüç şeklinde iki tepeden oluşmaktadır. Öndeki tepe (1. Tepe) bir burun yapmaktadır. İki tepe arasındaki kısım düzdür ve daralmaktadır. Arkaya doğru ikinci bir tepe yükselmektedir. Birinci tepenin ucundaki burun üzerinde doğal taş sıraları gözlemlenmiştir ve doğal taşlar burnun tam ucunda adeta çift duvar sırası gibi bir sıra yapmaktadır (Resim: 8). Bu tepede çok yoğun seramiklere rastlanmıştır. Arkadaki ikinci tepeye doğru, arazi eğimini takip ederek kıvrılarak yükselen, yaklaşık 5 m. genişliğinde ve

⁴ Bölgenin kutsal alanları ve buluntuları hakkında bkz. Z. Koçel Erdem, ‘Sacred Areas in the Surroundings of the Ganos Mountain’, XI. Uluslararası Trakoloji Kongresi, 8-12 Kasım 2010 (Proceedings of the XIth International Congress of Thracology) (Baskıda).

yaklaşık 30 m.lik kısmı kalmış moloz taştan bir duvar saptanmıştır (Resim: 9).

Burası konumu bakımından bölgenin diğer kutsal alanlarını hatırlatmaktadır ve olasılıkla Kartaltepe/Bakacaktepe gibi önce bir kutsal alan, daha sonrasında ise kale yerleşmesi olarak kullanılmış olmalıdır. Yüzey bulguları arasında Klasik, Hellenistik ve Roma Devirleri'ne ait çok sayıda çanak çömlek parçaları, kandil parçası, taş kandil kalıbı?, cam kap parçaları, amphora parçaları tespit edilmiştir (Resim: 10). Özellikle gri hamurlu ve metalik gri astarlı parçalar ile Roma Devri sigillata seramiklerine ait parçalar çoğunluktadır⁵. Önümüzdeki yıl alanının niteliğinin daha iyi anlaşılması amacıyla daha detaylı araştırmaların yapılması planlanmaktadır.

Dere yataklarının kesiştiği yerde yükselen bu kanyon doğal güzellik açısından Şarköy çevresindeki en çarpıcı coğrafyayı oluşturmaktadır. Alan son yıllarda yürüyüş ve tırmanış gibi spor amaçlı faaliyetler için kullanılmaktadır. Değişik coğrafyası, bitki ve hayvan türleri ile çok önemli bir doğal alandır. Etrafta kaçak kazı çukurlarına rastlanmıştır.

Nekropoller ve Mezar Tipleri

Bölgenin yaygın mezar tipi olan tümülüsler dışında çeşitli mezar tipleri ve nekropoller saptanmıştır. Tümülüsler Gölcük Köyü Haydarlı/İncirliitarla Mevkii; Ormanlı Köyü Bekarodası Mevkii ve Uluman Köyü Işıklar Mevkii'nde saptanmıştır.

Ormanlı Köyü Cevizlik Mevkii; Ormanlı Köyü Doğanca Kaynak Mevkii; Yaya ağaç Köyü Köyaltı Mevkii; Uluman Köyü Eriklik Mevkii'lerinde ise nekropol alanları tespit edilmiştir.

İbrahim Bey Çayırı; Ormanlı Köyü Doğanca Kaynak Mevkii'lerinde pişmiş toprak mezar levhalarının kullanıldığı kist mezarlar bulunmaktadır. Yaya ağaç Köyü Köyüstü Mevkii de (eski köy yeri) kayrak taşı levhaların kullanılarak sanduka mezarların oluşturulduğu bir alandır.

Yeniköy Akalan Mevkii'ndeki Roma mezarı araştırma bölgemizde saptadığımız doğal kayaya oyulmuş arkesoliumlu mezarlara ait tek örnektir.

Yeniköy Akalan Mevkii

Yeniköy Akalan Mevkii'nde saptamış olduğumuz arkesoliumlu Roma mezarının benzeri bir başka mezara rastlayabilmek ve çevrede detaylı incelemeler yapmak üzere bölgeye tekrar gidilmiştir. Yeniköy Cintepe Kalesi'nin yanından rüzgar değirmenlerine ulaşılan tali yolu ve orman yolunu izleyerek gidilen ve orman alanı içerisinde kalan Helvatepe Mevkii'nden sonra varılan Akalan Mevkii'ndeki doğal kayaya oyulmuş bu arkesoliumlu Roma Devri mezarının çizimi yapılmıştır⁶ (Resim: 11). Burası uzaktan Saroz Körfezine bakan, oldukça büyük doğal bir kayalık üzerinde yer almaktadır. Çevresinde benzer tipte kayalar bulunmaktadır, ancak çevre tamamen çam ormanları ile kaplı olup etrafta yapılan detaylı taramada benzer tipte herhangi bir mezara rastlanmamıştır. Mezar çevresinde bulunan çok az miktardaki Roma ve Geç Roma Devirleri'ne tarihlenen çanak çömlek parçası dışında

⁵ Bölgede Demir Devri'nden beri yaygın olan ve Troia VII 'den beri bilinen gri hamurlu ve bazıları metalik parlaklıktaki astara sahip kap parçalarına araştırmamız sırasında en yoğun şekilde bu alanda rastlanmıştır. Bu seramiklerin üretimlerinin Hellenistik ve sonrasında da sürdürüldüğü bilinmektedir. Bkz. W. Lamb, 'Grey Wares From Lesbos', *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 52 Part 1 (1932) s. 3. Zira Roma Devri seramikleri ile beraber bulunmaları bunu düşündürmektedir. Tipler arasında, dışı açık ağızlı ve geniş karınlı çömleklerin yaygın olduğu gözlemlenmiştir. Benzer gri seramikler yakın merkez İğdebağları Köyü çevresinde de saptanmıştır.

⁶ Çizim: Yard. Doç. Dr. Kenan Eren, Arkeolog Osman Yılmaz.

çevrede herhangi bir antik buluntuya rastlanmamıştır.

Buradaki orman alanı içerisinde yollar açılırken bir takım mezarların tahrip edildiği ve buralardan çanak çömleklerin çıktığı köylüler tarafından belirlenmiştir. Ayrıca bu alanın altında yamaca doğru su kaynakları olduğu öğrenilmiş, ancak ormanlık arazide herhangi bir tespit mümkün olamamıştır.

Ormanlı Köyü Bekarodası Mevkii'ndeki Tümülüs

Ormanlı Köyü'nün yaklaşık 5 km. doğusunda, Bekarodası Mevkii'nde yer alan ve oldukça büyük olduğu anlaşılan tümülüstür (Resim: 12). Kalan ölçüleri ile yaklaşık 39 m. çapında ve yaklaşık 5 m. yüksekliğindedir. Düz arazinin ortasında yükselen tümülüs çevresinin yuvarlak şekli çok belirgindir. Tepenin üzeri yoğun çalılıktır ve çalılıklar arasında tümülüsün mezar odasına ait kesme taş bloklar (yaklaşık 38x42 cm.-50x30 cm. ebatlarında) ile etrafa dağılmış çanak çömlek ve cam parçalarına rastlanmıştır. Günümüzde yüksekliği azaltılmış olmakla beraber temizlik ve kazı yapıldığı takdirde iç odası ve bir takım buluntular hakkında bilgi edinilebilir. Yüzey buluntusu olarak blok taşlar, cam kap parçaları, Roma, Geç Roma ve Bizans Devri sigrafitto seramik parçaları ve tuğla parçaları saptanmıştır. Tümülüs etrafındaki geniş arazide yapılan taramada ise herhangi bir yüzey bulgusuna rastlanmamıştır.

Ormanlı Köyü Cevizlik Mevkii'ndeki Nekropol

Ormanlı Köyü'nün kuzeyinde, Cevizlik Mevkii'ndeki tarladır. Yaklaşık 5 dönüm kadardır. Yoğun tarım faaliyetlerinin sürdürüldüğü bu alanda pişmiş toprak kavisli mezar kapağı parçaları saptanmıştır. Olasılıkla dağılmış bir nekropol alanıdır.

Ormanlı Köyü Doğanca Kaynak Mevkii Bizans Nekropolü

Ormanlı Köyü'nün yaklaşık 6 km. kuzeyinde yer alan nekropol alanıdır. Önceki yıllarda araştırdığımız Beyoğlu Köyü Parpudar Tepe yakınında mezarlar olduğunun belirtildiği alandır. Bu tepe üzerinde ve yamaçlarında yan yana konumlandırılmış birçok mezar yer almaktadır. Mezarlara ilişkin çok sayıda insan kemiği etrafa saçılmış haldedir. Bir zamanlar ölümler üzerinde yer almış olan pişmiş toprak kavisli mezar kapaklarının da çoğu kırılarak etrafa dağılmış haldedir. Bölgedeki araştırmalarımız sırasında bu tür mezar kapaklarına 2008 yılı çalışmamız sırasında Yeniköy Mermer Köy Tarlası Mevkii'nde de rastlanmıştır. Mezarların üzerleri yoğun bir şekilde beyaz kireç tabakası? ile örtülmüştür. Nekropol alanı üzerinde tarım faaliyetleri devam etmektedir. Yüzey bulguları arasında çok fazla sayıda insan kemiği, Roma, Geç Roma ve çok miktarda sigrafitto tekniğinde Bizans Devri çanak çömlek parçaları, pişmiş toprak mezar levhaları (en iyi durumda olanının kalabildiği kadarı ile ölçüleri: en 22 cm., boy 40 cm.), etrafta blok taşlar ile kayrak taş parçaları görülmektedir.

Uluman Köyü Işıklar Mevkii'ndeki Tümülüs

Köyün kuzey batısında, Yaya ağaç Köyü sınırında yer alan yaklaşık 20 dönümlük arazidir. Köylüler tarafından burada bir takım taş bloklarının var olduğu belirtilmiştir. Arazi incelendiğinde özellikle tarlaların yan taraflarına biriktirilmiş taş sıraları görülmüştür. Ayrıca tarla kenarındaki sıra dışı yükselti dikkati çekmiş ve yakından incelendiğinde burasının keçe ve traktörlerle yeni dağıtılmış bir tümülüs olduğu anlaşılmıştır. Yığıntı içerisinde çok sayıda taş bloğu, kemik, cam kap parçası ile Roma ve Bizans Devri seramik parçalarına rastlanmıştır.

Uluman Köyü Eriklik Mevkii Nekropol

Köyün yaklaşık 2 km. doğusunda yer tepe ve yamaçlara yayılmış bir yerleşimdir. Uzaktan Dolucatepe kutsal alanını da görmektedir. Yamaçlarında bir nekropol alanı bulunmaktadır. Köylüler tarafından tarlada pişmiş toprak küplerin de çıktığı belirtilmiştir. Yüzey bulguları arasında kemik parçalarına rastlanmıştır. Alanda tarım faaliyetleri sürdürülmektedir.

Yüzey bulgularını sigrafitto tekniğinde Bizans Devri seramikleri, yapı kiremidi parçaları, kemik parçaları ve bölgede farlı yerlerde de rastlanan ancak işlevi tam olarak anlaşılamamış yuvarlak taş obje oluşturmaktadır.

Yayaağaç Eski Köy Üstü Mevkii

Alanda kayrak taşları görülebilen dağıtılmış mezarlar ve bunlar etrafında Geç Roma Devri çanak çömlek parçalarına (bir de unguentarium parçası) da rastlanmıştır.

TEKİL YAPI

Ormanlı Köyü Dolapdere Yapı Kalıntısı (Tapınak ?)

Ormanlı Köyü'nden Kartaltepe/Bakacaktepe yoluna çıkarken, Dolapdere yatağını takip eden yolda yaklaşık 3 km. ilerledikten sonra Ormanlı Köyü'nün piknik yerine ulaşılmaktadır. Bu noktanın yakınında, dere yatağı sırtında, taş temelleri çok iyi durumda kalmış, kuzeybatı-güneydoğu uzantılı dikdörtgen planlı bir yapı ve çevresindeki kalıntılar incelenmiştir. Dikdörtgen planlı yapı yükseltilmiş bir alan üzerinde yer almaktadır. Yapının bölümleri adeta bir tapınağın pronaos ve naos bölümlerini düşündürmektedir. Ancak etrafta herhangi bir yüzey bulgusu elde edilememiştir. Taş blokları üzerinde kenet izlerine de rastlanmamıştır. Köylüler burasının Rumlar zamanında da kullanıldığını ifade etmişlerdir. Yakında su kaynakları bulunmaktadır. Etrafta çok küçük parçalar halinde ele geçen ve tarihlendirilemeyen kaba seramik ve sırlı seramik parçaları ele geçmiştir.

Tekil Buluntular

Bölgede çeşitli yapılarda devşirme olarak kullanılan, köylerin içerisinde tekil olarak saptanan, vatandaşlar tarafından müzeye bağışlanan ya da çeşitli özel koleksiyonlarda bulunan eserlerdir.

Mürefte'de geçen yıl ziyaret ettiğimiz ve yalnızca bahçesindeki mermer mimari parça, yazıt, stel vs. gibi bazı eserleri görebildiğimiz özel koleksiyonda bulunan ve hepsi Tekirdağ Müzesi'ne kayıtlı olan diğer küçük eserler de incelenmiştir. Bu eserler arasında prehistorik taş baltalar, pişmiş toprak kaplar, amphoralar, cam kaplar gibi genelde Şarköy ve çevresinden gelen objeler bulunmaktadır. Bunlar arasında bir zamanlar Şarköy Dolucatepe'de Apollon kutsal alanında bulunarak Tepeköy'deki bir evde korunduğu belirtilen mermer bir torso'da bulunmaktadır (Resim: 13). İlk kez İsmail Hakkı Kurtuluş'un, *Tekirdağ, Mürefte, Şarköy Kıyı Şeridi Monografisi*, İstanbul 2006 adlı kitabında söz edilen ve fotoğrafı yayınlanan, ancak daha sonra nerede olduğu bulunamayan kayıp torsonun böylelikle Mürefte'deki özel koleksiyonda olduğu ortaya çıkmıştır. Bu torsonun, yine Dolucatepe'de bulunarak bugün Tekirdağ Müzesi'nde korunan bir başka torso ile beraber tanrı Apollon'u ya da tanrı Dionysos'u betimliyor olduğunu düşünmekteyiz.

Gölcük Köyü ve Yayaağaç Köyü'nden vatandaşların Tekirdağ Müzesi'ne bağışladığı 4 adet sikke (Gölcük Köyü Haydarlı/İncirlitarla Mevkii'nde bulunduğu bildirilen 1 adet Osmanlı Devri gümüş sikkesi, Yayaağaç Köyü'nde bulunduğu bildirilen 1 adet Osmanlı Devri

bronz sikke, yine Yayaagaç Köyü'nde bulunduğu bildirilen 1 adet bronz kötü kondisyonlu Bizans çukur sikke, Şarköy Camiikebir Mahallesi'nde bulunduğu bildirilen 1 adet Bizans Bronz sikke) ve Yayaagaç Köyü'nde bulunduğu bildirilen iki adet kurşun Bizans mührü (Resim: 14) diğer tekil buluntuları oluşturmaktadır.

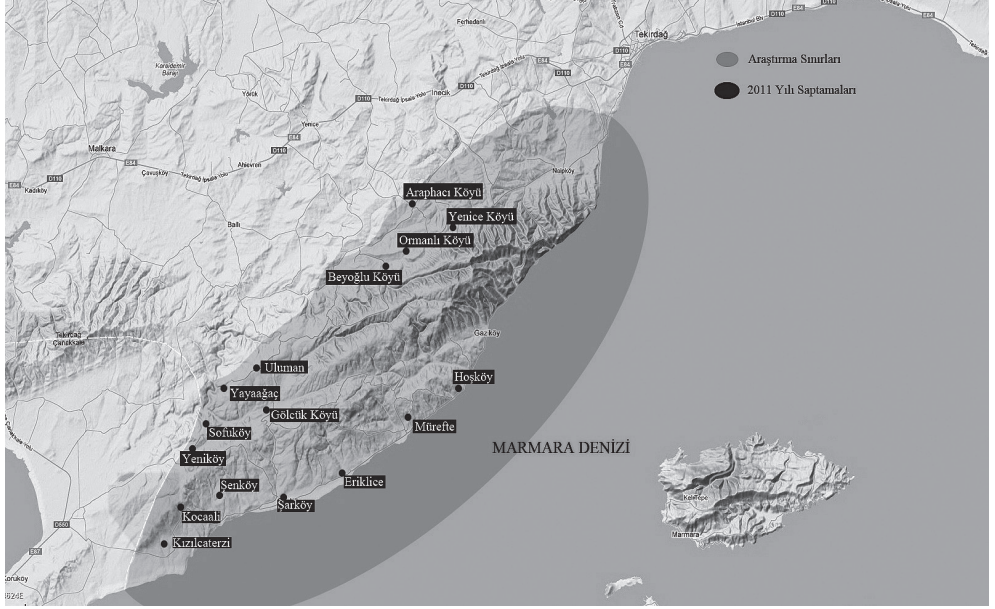
Şarköy'de Belediye'nin çalışmaları sırasında ortaya çıkartılan bazı Bizans Devri mimari parçalarının da Belediye Binası içerisinde korunduğu saptanmıştır. Bölgede Antik Çağ'dan beri süregelen şarap ve zeytinyağı üretimine ilişkin çok sayıda işliğe ilişkin yeni verileri Şarköy Kocaali Köy meydanındaki dibek taşı ile Yenice (Dağ Yenicesi) Köyü'ndeki işlik oluşturmaktadır (Resim: 15).

Arkeolojik kültür varlıklarının yanı sıra, Şarköy mezarlığının hemen yanında musalla taşı olarak kullanılan ve önceden bir kiliseye ait olan Yunanca yazıtlı mermer blok; sahilde çay bahçelerinin olduğu yerdeki yol kavşağında sergilenen Yunanca yazılı mermer mezar taşları ile Yenice (Dağ Yenicesi) Köyü manastır? duvarındaki Yunanca yazılı iki taş blok da 1920'li yılların öncesinde bölgede varlığını sürdürmüş olan Rum yerleşmelerinden kalan izlerdir.

Ormanlı Köyü Köy içerisinde, Mürefte ve Şarköy'de oldukça iyi durumda kalmış bazı ahşap evler bulunmaktadır. Kocaali Köyü'nde etrafı fayans kaplanmış bir yatır yeri ve burada korunan birkaç Osmanlı mezar taşları tespit edilmiştir. Bölgedeki mezarlıklarda da çok sayıda bulunan Osmanlı mezar taşlarının devamlı surette kaçırılmakta olduğu özellikle bildirilmiştir.

Tahribat

Bölgenin hemen her yerinde kaçak kazı yoluyla tahribat sürmektedir. Ganos (Işıklar) Dağı'nın zirvesi olan Kartaltepe/Bakacaktepe (Hieron Oros) kale ve kutsal alanı 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olmasına karşılık her yıl off road yarışları düzenli olarak devam ettirilmekte ve antik alanda tahribat devam etmektedir. Geçen seneye kadar sağlam vaziyete kalan bazı *insitu* taş bloklarının da yerlerinden oynatıldığı saptanmıştır. Yarış arabaların toprakta bıraktığı derin lastik izleri halen görülebilmektedir. Yeni yapılaşma faaliyetleri de antik alanları tehdit eden önemli bir unsurdur. Hoşköy (Hora) antik kentinde deniz fenerinin hemen altında başlatılan ve hızla çoğalan yazlık villaların yapımı antik şehri tehdit etmektedir.

Resim 1: Araştırma bölgesi ve 2011 yılında çalışılan alanlar

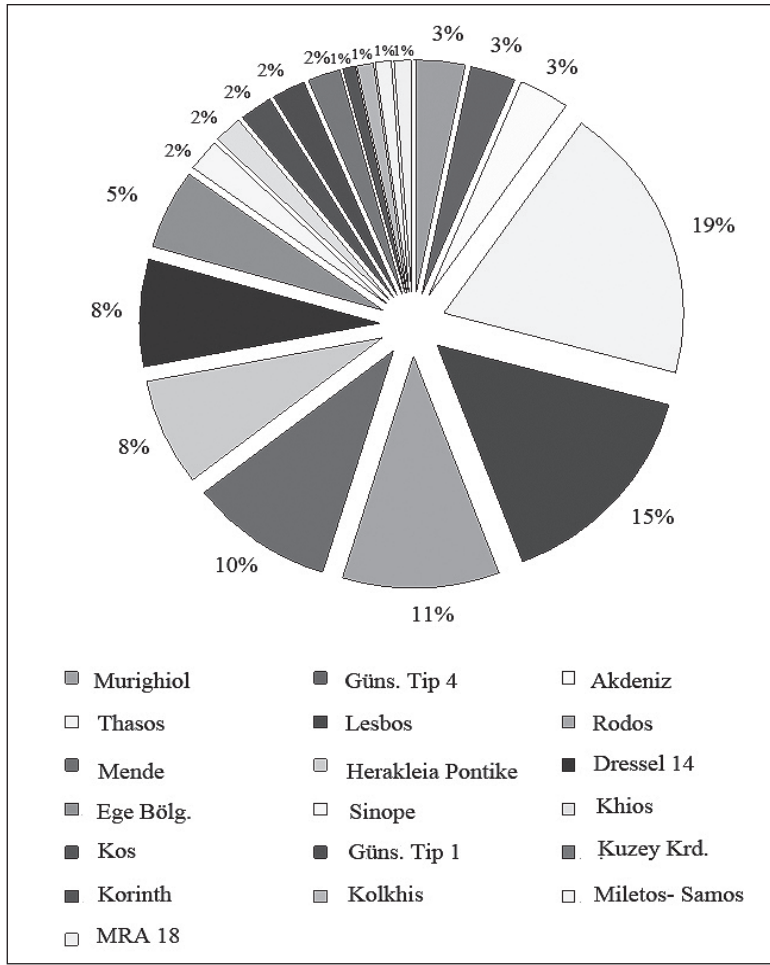
Resim 2: Şarköy Höyük

Resim 3: Şarköy Höyük çeşitli devirlere ait seramikler

Resim 4: Şarköy Prehistorik Devir yerleşimi

Resim 5: Bölgede ele geçen amphoralara ilişkin istatistik

Resim 6: Kocaeli tepe yerleşimi

Resim 7: Şarköy İbrahim Bey Çayırı yerleşme

Resim 8: Şarköy Sufunya, kale ve kutsal alanı

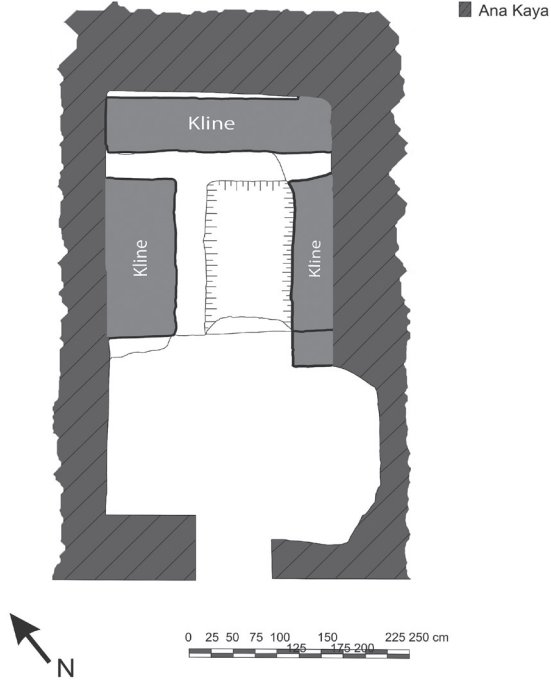

Resim 9: Şarköy Sufunya, duvar

Resim 10: Şarköy Sufunya, çeşitli devirlere ait seramikler

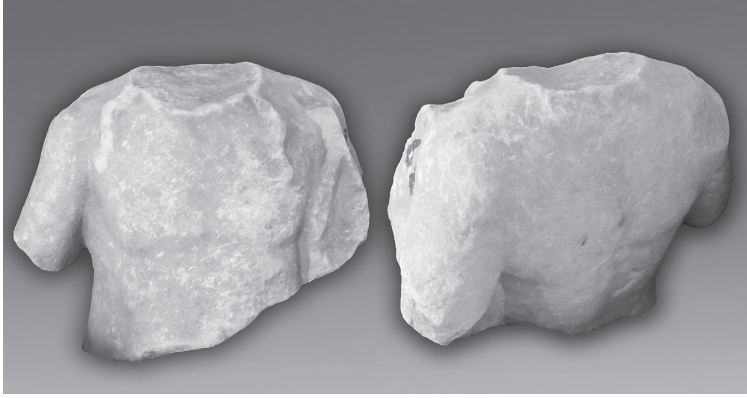
YENİKÖY - AKALAN MEVKİİ ROMA MEZARI

Resim 11: Yeniköy Akalan Mevkii Roma Devri mezarı, çizim

Resim 12: Ormanlı Köyü Bekarodası Mevkii Tümlüs

Resim 13: Dolucatepe’de bulunan mermer torso (Apollon?), ön ve arka yüz

Resim 14: Bizans Devri kurşun mühürleri

Resim 15: Yenice (Dağ Yenicesi) Köyü işlik

GÜNEYDOĞU TRAKYA YÜZEY ARAŞTIRMALARI 2011

Mustafa H. SAYAR *

İstanbul Üniversitesi, Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Merkezi, Güneydoğu Trakya Bölgesi 2011 yılı çalışmaları Edirne Müzesi mensubu arkeolog Elif Çokaman'ın bakanlık temsilcisi olarak katılımıyla Ekim ve Kasım aylarında gerçekleştirilmiştir. (Harita).

Araştırmaya İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Ana Bilim dalı doktora öğrencilerinden Esen Kaya ve Göknur Bektaş ile aynı ana bilim dalı yüksek lisans öğrencileri, Şebnem Yaman ve Selin Önder heyet üyesi olarak katılmışlardır. Söz konusu araştırma kapsamında aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Tekirdağ İli 2011 çalışmaları

Roma devrinde Trakya eyaletinin başkenti olan Perinthos-Herakleia (Marmara Ereğlisi) eskiçağ şehrinin bulunduğu Marmara Ereğlisi İlçesinde başlanan yüzey araştırması Marmara Ereğlisi'nde bulunan Perinthos antik kenti akropolündeki gözlemlerin tamamlanmasından sonra, Marmara Ereğlisi'nin yaklaşık 10 km. kadar kuzeyinde bulunan Yakuplu köyü civarında bir ortaçağ yerleşmesinin varlığı tespit edilmiştir. Yerleşim alanı üzerinde yapılan kaçak kazı sonucunda bir ortaçağ dönemi mezarının tahrip dildiği ve burada devşirme olarak kullanılan eskiçağ dönemi mermer levhalardan ikisinin üzerine M. S. 10. yüzyıla tarihlenen mezar yazıtları yazdırılmış oldukları görülmüştür. Böylece bu bölgede Marmara Ereğlisi ile Çorlu arasında bir ortaçağ köyü bulunduğu anlaşılmıştır.

Perinthos gibi bir Samos kolonisi olarak kurulan Bisanthe'nin bulunduğu tahmin edilen Barbaros beldesinde yapılan araştırmalar sırasında buradaki yerleşimin hellenistik devirden geç antik devre kadar yayıldığını belgeleyen sur kalıntıları incelenmiştir

Daha sonra Malkara ilçesi doğusunda bulunan bir Odrys yerleşmesi olan Apri'de önceki yıllarda yapılan çalışmalara devam edilmiştir. Roma ordusundan emekli olan askerlerin bir kısmının yerleştirildikleri Kermeyan köyündeki Apri bu haliyle bir veteran kolonisine dönüşmüş olup ortaçağda geniş bir alana yayılan bir köy niteliği almıştır. Malkara ilçesi, Kermeyan köyünde bulunan Apri emekli Roma askerleri kolonisinde bir evin bahçesinde üzerinde iki satır yazıt bulunan ve geç antik devire tarihlenen bir mermer blok parçası incelenmiştir. Apri yerleşmesinin bulunduğu Kermeyan köyü, Kale mevkiinden köyün içine getirilmiş olan çok sayıda sütun kaidesi ve sütun başlığı ile süslemeli mimari parçalar dikkati çekmektedir

Marmara Denizi kuzey sahilinde Samos adasından gelen koloni kurucuları tarafından M. Ö. 7. yüzyıldan itibaren oluşan ve adları M. Ö. 5. yüzyılda kurulan Attika Delos deniz birliğinin üyeleri arasında geçen Neonteikhos, Didymoteikhos ve Tyrodiza gibi yerleşmelerin tam olarak nerelerde bulunduklarına ve birbirleriyle ilişkilerine yönelik veriler aranmış ve bu eskiçağ yerleşmelerinin tarihi-coğrafyası ve yerleşim tarihini incelemeye yönelik araştırmalar yapılmıştır. Şarköy ilçesi, Kızılcaterzi köyünde şahıs bahçesinde Şarköy'den getirilmiş beyaz mermerden yazıtlı bir sınır taşı ve Yeniköy'de Kocaçeşme mevkiinden getirilmiş ve halen şahıs bahçesinde yer alan kumtaşından bir diğer sınır yazıtı fotoğraflanıp belgelenmiştir.

* Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Vezneciler 34459 İstanbul/TÜRKİYE.

Edirne ili 2011 çalışmaları

Edirne İli Enez, Keşan, Lalapaşa ve İpsala ilçelerinde yapılan yüzey araştırmaları sırasında Enez İlçesi Gala Gölü milli park alanı ve civarında yüzey araştırması yapılmıştır. Gala gölü civarında bulunan Roma yolu güzergahı incelenmiştir. Burada Enez kazı başkanı Prof. Dr. Sait Başaran rehberliğinde yapılan gözlemlerde birkaç yıl önce Başaran tarafından yayınlanmış olan Roma yolunun döşeme taşlarının artık tamamen ortadan kaldırılmış olduğu gözlemlenmiştir.

Edirne İli, Keşan İlçesinin Ege denizi sahilindeki Gökçetepe mevkiinde bulunan ortaçağ kalesi sur kalıntıları incelenmiştir. Edirne İli, Keşan İlçesi, Mecidiye Beldesi sahilinde yer alan ortaçağ kalesinde çok az sayıda eskiçağ dönemi yerleşme izine rastlanmıştır. Keşan ilçesi, Yayla Köyünde yer alan kale kalıntıları incelenmiştir.

Lalapaşa ilçesi ve civarında yapılan yüzey araştırması sırasında Hamzabeyli köyü doğusunda bulunan bir taşocağının içinde etrafı tuğla duvar ile örtülü bir Geç Roma devri su kaynağı ile aynı köyün batısında daha önce varlığı tespit edilmemiş olan bir dolmen-tümülüs kalıntısına rastlanmıştır. Özellikle sayıları 1000'in üzerinde olduğu bilinen Güneydoğu Trakya Tümülüslerinin büyük bir bölümünün başta tarım makineleri olmak üzere her türlü araçla ağır tahribata maruz kaldıkları ve önemli bir bölümünün artık tamamen yok oldukları gözlenmiştir. Ayrıca M. S. 378 yılında Edirne'nin kuzeyinde Gotlar ile Roma ordusu arasında yapılan savaşın gerçekleştiği bölgenin tespit edilebilmesi için Demirhanlı deresi ile Lalapaşa ilçe merkezi arasında bulunan alanda gözlemler yapılmıştır.

Çanakkale İli 2011 çalışmaları

Çanakkale İlinde 2011 yılında yapılan çalışmalar Gelibolu ve Eceabat ilçelerinde bulunan eskiçağ şehirleri ve çevrelerindeki küçük yerleşmelerin incelenmelerine yönelik olarak sürdürülmüşlerdir. Bu çalışmalar kapsamında Çanakkale ili Gelibolu ilçesi sınırları içerisinde bulunan Bolayır beldesi çevresinde araştırma yapılmıştır. Eski çağ kaynaklarından bu bölgede M. Ö. 7. yüzyıldan itibaren Kardina, Agora ve Paktye isimlerindeki yerleşmelerin bulunduğunu ve M. Ö. 4. yüzyılın sonlarına doğru Lysimakheia olarak adlandırılan kentin kurulması sırasında bu üç yerleşmenin halkının bir araya getirilerek iskan edildikleri öğrenilmektedir. Bahsi geçen yerleşmelerden Kardina, Bolayır beldesinin batısında Saroz körfezi kıyısında bulunan Bakla Burnu'nda yer almaktaydı. Paktye ise Bolayır'ın doğusunda Marmara denizi kıyısında bulunan Maltepe mevkiinde yer almaktaydı. Agora ise bugün Bolayır beldesinin bulunduğu tepede kurulmuştu. 2011 yılı çalışmaları kapsamında Bakla Burnu ile Maltepe arasında yer alan bölgenin yüzeyi incelenmiş ve yüzeyde gözlenen buluntular sayesinde bu bölgede M. Ö. 8. yüzyıldan başlayarak M. Ö. 2.yüzyılsonlarına kadar kesintisiz yerleşim olduğu tespit edilmiş Buna karşın Roma imparatorluk devrinde ve geç antik devirde sadece bugünkü Bolayır mevkiinde yerleşildiği anlaşılmıştır. Bu çalışmalar sırasında Baklaburnu mevki kuzey ucunda tekne çekmeye yaradığı düşünülen kayalara oyulmuş dikdörtgen bir alan tespit edilmiş ve belgelenmiştir. Bakla burnu doğu sahilinde iki noktada iki farklı döneme tarihlenebilen kesme taşan çok az bir bölümü görülebilen duvar kalıntılarına rastlanmıştır. Bolayır beldesinde ise Dor düzeninde yapılmış bir anıtsal yapının üst yapı elemanlarına ait olduğu anlaşılan iki adet Hellenistik devre ait mermer mimari parça fotoğraflanıp belgelenmiştir. Bolayır beldesinde Maltepe mevkiinde bir başka şahıs arazisinde bulunan iki adet Hellenistik devre tarihlenen mermer mimari parça belgelenmiştir.

Hellenistik dönemin en önemli başkentlerinden biri olan Lysimakheia ve onun öncülü olan Kardina, Agora ve Paktye klasik dönem yerleşmelerinde, hem yoğun zirai faaliyetlerin

devam etmesi ve hem de kaçak kazılar sonucunda sürekli tahrip olduğu görülmüştür.

Eskiçağ kaynakları Kardias'ın ve Gelibolu yarımadasındaki diğer şehirlerin sık sık Trak kabileleri tarafından saldırıya uğramaları nedeniyle yarımadanın kuzeyindeki en dar alanda M. Ö. 5. yüzyılda bir duvar yaptırıldığından ve bu duvarın M. S. 6. yüzyılda yenilendiğinden bahsederler. Bu uzun duvarın nereden geçtiğini araştırmak üzere yapılan arazi incelemelerinde Kazanağazı mevkiinde sahilde bir duvar kalıntısı tespit edilmiştir. Bu duvar parçasının M. S. 6. yüzyıla ait duvarın bir parçası olduğu ve M.Ö. 5. yüzyılda yaptırılan duvarın üstüne yapıldığı anlaşılmaktadır.

Çanakkale İli, Gelibolu ilçesine bağlı Tayfur köyünde bir bahçede döşeme taşı olarak kullanılan Latince yazıtlı, beyaz mermerden lahit tekne parçası belgelenmiştir.

Eceabat İlçesi, Büyükanafartalar Köyü mezarlığında Mısır tanrıları için yaptırılmış olan bir kutsal alana ait olduğu anlaşılan yazıtlı bir mermer blok incelenmiştir.

Aynı köyün Küçük Kemikli Burnu mevkiinde bulunan bir arkaik ve klasik devir yerleşmesi incelenmiştir. Bu yerleşmenin Alopekonesos şehir devleti ile özdeş olabileceği ihtimalinin kuvvetli olduğu anlaşılmıştır.

Eceabat bölgesinde yapılan araştırmalarda Sestos antik kentinin bulunduğu tahmin edilen Akbaş limanında gözlemler yapılmış ve buradaki ortaçağ kalesinin konumundan Akbaş bölgesinin eskiçağ kenti Sestos'un limanı olduğu anlaşılmıştır. Eceabat ilçesi Cumalı köyü civarında yapılan araştırmalar ise bu bölgede bulunduğunu eskiçağ kaynaklarından öğrendiğimiz Aigospotamoi şehir devletinin yerini tespit etme hedefine yönelik yapılmıştır. Gelibolu'nun birkaç bin metre güneyinde yer alan Kalanora ismindeki alanda M.Ö. 6. yüzyıldan ortaçağa kadar uzanan bir kültürel devamlılık gözlenmektedir. Ayrıca Gelibolu Belediyesi deposunda buluntu yerleri bilinmeyen 1 adet M.Ö. 2.yüzyıla tarihlenen sütun başlığı, 1 adet kartal heykeli, çok sayıda pişmiş toprak kandil fotoğraflanıp belgelenmiştir.

İstanbul İli 2011 Çalışmaları

Bu ildeki çalışmalar Silivri, Çatalca, Küçükçekmece ve Avcılar İlçeleri ile Ispartakule mevkiinde gerçekleştirilmiş olup, Silivri ilçe merkezinde eskiçağ yerleşmesi olan Selymbria'ya ve onun ortaçağdaki devamı olan Eudoxiopolis'in günümüze ulaşan izleri araştırılmıştır. İlçe merkezinde halen görülebilen az sayıdaki ortaçağ tahkimat yapıları kalıntılarının Eudoxiopolis yerleşmesine ait olduğu anlaşılmıştır.

Avcılar ilçesi, Ispartakule mevkiinde ise burada bulunan bir ortaçağ yerleşmesinin konumu ve kaynaklarda bahsedilen yerleşmelerden hangisi ile uyumlu olabileceği araştırılmıştır.

Küçükçekmece gölü kuzeyindeki Altınşehir mevkiinde etrafı surlarla çevrili bir kalıntı görülmüş ve bunun ortaçağ kaynaklarında adından bahsedilen Şiza isimli yerleşme olarak tespitinin yapılabileceği düşünülmüştür.

Küçükçekmece ilçesi sınırları içinde bulunan ve Küçükçekmece gölünün güneydoğusunda kalan Rhegion adlı yerleşme Via Egnatia üzerinde bir yol istasyonu olarak bilinmektedir. Buradaki ortaçağ yapılarının da büyük ölçüde ortadan kalktığı gözlenmiştir.

Sonuç

2011 yılı Trakya çalışmaları sayesinde Eskiç ağda Trakya bölgesinde kurulan şehir devletlerinin nasıl geliştikleri ve birbirleri ile olan ilişkilerini anlamaya yönelik önemli bilgiler edinilmiş ve hazırlanmakta olan eskiçağ tarihi-coğrafyası ve eskiçağ yerleşim tarihi içerikli yayınların tamamlanmasını sağlayacak aşamalara gelinebilmiştir.

Harita: Trakya eskiçağ yerleşmeleri

ANZAK (ARIBURNU) SAVAŞ ALANLARI ÜZERİNE TÜRKİYE, AVUSTRALYA VE YENİ ZELLANDA’NIN ORTAK TARİHSEL VE ARKEOLOJİK ARAŞTIRMASI (2010-2011 ÇALIŞMALARI)

Mithat ATABAY*

Bu proje, Türkiye ve Avustralya Başbakanları’nın inisiyatifi ve Yeni Zelanda Başbakanı’nın desteğiyle oluşturulmuş üç taraflı bir projedir. Proje’nin tarafları; Türkiye’den Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Avustralya Melbourne Üniversitesi ile Gazi İşleri Bakanlığı ve Yeni Zelanda Kültür ve Tarihi Miraslar Bakanlığı’dır. Projenin ismi “*Anzak (Arıburnu) Savaş Alanları Üzerine Türkiye, Avustralya ve Yeni Zelanda’nın Ortak Tarihsel ve Arkeolojik Araştırması*”dır.

Proje, 1915 yılında Çanakkale Cephesi’nin Arıburnu (Anzak) bölgesinde ye alan savaş alanlarında tarihi önemi haiz alanların ve özelliklerin (siper, tünel ve anıt vb.) tespit edilmesini amaçlamaktadır. Çalışmada standart arkeolojik yüzey araştırma teknikleri ile farklılaştırılmış GPS gibi modern yöntemlerin bir arada kullanılacaktır. Esas itibarıyla çalışmamız bir yüzey araştırma çalışmasıdır. Dolayısıyla hiçbir şekilde kazı faaliyeti içermemektedir. Nihai çıktı, mevcut yazılı kayıtlar, haritalar ve fotoğraflardan elde edilen tarihi veriyi arkeolojik bulgularla birleştirerek detaylı bir Coğrafi Bilgi Sistemi yaratmayı hedeflemektedir. İlaveten, savaş alanının üç boyutlu arazi görselleştirmesi modeli de yapılacaktır. Bu çalışma sonucunda toplanacak bilgi, ilgili kültür ve tarih bakanlıkları, halk ve Gelibolu üzerinde çalışan öğrenciler için büyük değere sahip olacaktır.

Çalışma, Arıburnu (Anzak) Savaş Alanı’nda gerçekleştirilmektedir.

Bu çalışmaya müdahil olan tarafların tümü Arıburnu (Anzak) Savaş Alanlarını korumayı hedeflemektedir. Amaçlar şunlardır:

- 1.Savaş esnasında Türk, Avustralya ve Yeni Zelanda orduları için önemli olan tüm bölgeleri belirlemek.
- 2.Siperler, tüneller, patikalar, mezarlıklar ve sınır işaretleri de dâhil olmak üzere, savaşla ilgili tüm görünür materyalin yerini belirlemek ve durumunu kaydetmek.
- 3.Harici ve görünür kanıtların kalmadığı tüm önemli bölgelerin yerini belirlemek ve durumunu kaydetmek.
- 4.Savaş alanıyla ilgili anma alanlarının ve savaş mezarlıklarının yerini belirlemek.
- 5.Yollar ve anma alanları gibi tarihi önemi olan bölgelerin konumu arasındaki bağlantıları tespit etmek.
- 6.Tüm önemli bölgelerin tarihi bağlamını, yerini ve durumunu tespit edecek raporları ve ilgili materyali oluşturmak.

Tüm bu veriler uluslararası önemi haiz bu savaş alanının korunması ve idare edilmesine yönelik olarak kullanılacaktır.

*Mithat ATABAY, Proje Başkanı, Tarihçi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale/TÜRKİYE.

Projemize ayrıca Melbourne Üniversitesi’nden Antonio SAGONA, Christopher John MACKIE, Jessie BIRKETT-REES, Sarah MIDFORD ve Abby ROBINSON, Avustralya Gazi İşleri Bakanlığı’ndan tarihçi Richard E. REID, Yeni Zelanda Kültürel Miras Bakanlığı’ndan Savaş Tarihçisi Ian MCGIBBON, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi’nden Muhammet ERAT ve Reyhan KÖRPE, Gürsel AKINGÜÇ katılmışlardır.

Bu Proje disiplinler arası ve tamamen işbirliğine dayalı bir projedir.

1.Bu Bölge Neden Önemlidir?

a.Türklerin Avrupa'ya Geçtikleri İlk Yer: Gelibolu Yarımadası

Gelibolu Yarımadası Türk tarihi açısından önemli bir bölgedir. Türklerin Anadolu'yu yurt edinmelerinin simgesi olan 1071 Malazgirt Meydan Savaşı sonrasında Türk akıncıları Ege Denizi ve Boğazlara kadar ulaşmışlardı. Selçuklu ailesinden Süleymanşah 1087 yılında Bizans'ın tarihi şehirlerinden İznik'i ele geçirerek bu şehri Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti yapmıştı. Haçlılar, 1097 yılında İznik'i aldılar ve Bizans İmparatorluğu'na geri verdiler. Bizans İmparatorluğu, Türklere karşı saldırıya geçerek Batı Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz sahillerini geri aldı.

1305 yılında Karesi Türkmenleri askerleri Maydos (Eceabat)'a geçerek buradaki kaleyi ele geçirdi. İkibuçuk yıl burada kalan Karesi askerleri Trakya'da başarılı akınlar (saldırıları) gerçekleştirdiler. Birlikte hareket ettikleri Katalanların Atina'yı ele geçirip orada yerleşmeleri üzerine Karesi askerleri de tekrar Anadolu'ya geri döndüler.

1352 yılındaki Ceneviz-Venedik Boğaz Savaşı'nda Osmanlı Beyi Orhan Cenevizlileri desteklemişti. Bizans İmparatoru karşılaştığı tehlike nedeniyle Osmanlılardan destek sağlayabilmek için kendisini onlarla iyi ilişkiler içerisinde bulunmak zorunda hissetmişti. Sık sık Osmanlılardan yardım istemek zorunda kalan Bizans İmparatoru Kantakuzenos, 1352 yılında Bolayır yakınlarındaki Çimbi (Çimpe) Kalesi'ni askeri bir üs olarak kullanmak Osmanlılara vermek zorunda kaldı. 1-2 Mart 1354 tarihinde bölgede şiddetli bir deprem meydana geldi. Orhan Bey'in oğlu Süleyman Bey, savunmasız kalan şehirleri işgal etti. Gelibolu da 2 Mart 1354 tarihinde Osmanlıların eline geçti. Bundan sonra Çimbi Kalesi, Türklerin Avrupa'ya geçişinin simgesi olarak kabul edildi ve her yıl burada “*Türklerin Rumeli'ye Geçışı*” törenleri yapılmaya başlandı ve bu törenler bugün de devam etmektedir.

b.İstanbul'un Kapısı ve Osmanlıların Donanma Komutanlığı'nın Merkezi

Fatih Sultan Mehmet'in 29 Mayıs 1453 tarihinde İstanbul'u fethetmesiyle birlikte İstanbul Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti oldu. Fatih Sultan Mehmet yeni başkentin güvenliğinin Kuzey Ege Adalarının ele geçirilmesi ve Çanakkale Boğazı'nın da tahkim edilmesiyle mümkün olacağını düşünmekteydi. 1455-1463 yılları arasında Ege adalarının tamamına yakını ele geçiren Fatih Sultan Mehmet, 1463-1464 yıllarında Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakasına “*Kale-i Sultaniye*” (Çimenlik Kalesi)'yi ve yine aynı tarihte Avrupa yakasına da “*Kilidü'l-bahr*” (Kilitbahir) Kalesi'ni yaptırdı. Denizin kilidi denilen bu kale, stratejik görevini ifade etmekteydi. Toplarla donatılan bu kaleler yapıldıktan sonra Çanakkale Boğazı'ndan geçmek çok zor hale gelmiş oldu. İstanbul'u korumak için yapılan Çanakkale istihkamları, Birinci Dünya Savaşı sırasında da aynı tarihsel görevini yerine getirmişti. Bu da tarihin devamlı bir süreç olduğunun en güzel örneğidir.

Gelibolu, Osmanlılar için Balkanlara açılan bir kapı ve hareket üssü olmanın yanında denizlere çıkışın da ilk hareket noktasını oluşturmuştu. Gelibolu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Donanma Komutanlığı'nın merkezi haline getirilmişti. Osmanlılar Akdeniz ve Karadeniz'e yönelik ilk donanması da burada oluşturmuştu.

1645 yılında başlayan ve 1669 yılında sona eren Girit Savaşı sırasında, 1659 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu Çanakkale Boğazı'nın Ege Denizi'ne açılan noktalarında Anadolu yakasındaki Kumburnu'na Kumkale'yi ve Avrupa yakasına da Seddülbahir Kalesi'ni yaptırmıştı. Kumkale'den Kara Mehmet'in attığı top güllesi Venedik Amiralî Mocenigo'nun

gemisinin cephaneliğine isabet etmiş ve Venedik donanması Çanakkale Boğazı önünden çekilmek zorunda kalmıştı. Daha sonra Osmanlı donanması Limni adasını tekrar ele geçirmişti. Bu durum Çanakkale Boğazı ve İstanbul'un güvenliği açısından Bozcaada, Limni, Gökçeada (İmroz) ve Semendirek (Samotraki) adalarının stratejik açıdan önemini belirtmektedir.

c. Balkan Savaşları ve Mustafa Kemal

Balkan Savaşı başladığında Trablusgarp'ta bulunan Mustafa Kemal, 24 Ekim 1912 tarihinde oradan hareketle Mısır'a, daha sonra da Trieste ve Romanya üzerinden İstanbul'a ulaştı. Daha yolda iken hemen hemen bütün Rumeli'nin elden çıktığını ve Bulgarların Çatalca önlerine kadar geldiklerini öğrendi. Balkan Savaşları sırasında Bolayır berzahının önemi büyüktür. Burada görev yapacak olan Mustafa Kemal'e göre; "*Bolayır berzahu, Karadeniz'den Akdeniz'e geliş-gidişleri denetleyebilecek olan bölgenin kapısı*"ydı. Aynı zamanda bu bölgede bulunan herhangi bir birlik Çatalca karşısında bulunan Bulgar Ordusu'nun gerisine saldırılabilir.

Balkan Savaşları sırasında Mustafa Kemal, Gelibolu Yarımadası'nı savunmak amacıyla kurulan "*Bahr-ı Sefid Boğazı (Akdeniz Boğazı) Kuva-yı Mürettebe Kumandanlığı*" adını taşıyan Kolordu'da görev aldı. Bu Kolordunun görevi, denizden ve karadan Bolayır üzerinden yapılacak düşman saldırılarına karşı Çanakkale Boğazı ve Gelibolu bölgesini savunmaktı. Mustafa Kemal, Balkan Savaşları boyunca Gelibolu Yarımadası'nın nasıl savunulacağı konusunda hareket planlarını yapmıştı. Kendisi karacı bir subay olmasına rağmen Hamidiye savaş gemisi komutanı Binbaşı Rauf (Orbay) Bey'le yarımada denizden yapılabilecek saldırılar üzerinde çalışmıştı. Bu amaçla Gelibolu Yarımadası'ndaki kaleler ve tabyalar yanında Anadolu yakasındaki kale ve tabyalarda da askeri incelemelerde bulunmuştu. (Mustafa Kemal ve Rauf Bey'in Çimenlik Kalesi'ni ziyaretinde çekilen fotoğrafı bugün hâlâ Çimenlik Kalesi'nin girişindeki duvarda asılıdır.) Balkan Savaşı sırasında Osmanlıların elinde Avrupa kıtasında bulunan topraklarından sadece Gelibolu Yarımadası kalmıştı. Mustafa Kemal, Balkan Savaşları sırasında antik dönemin Pers kralı Kserkes'in ordusunu 674 parça gemiyle (salla) Anadolu'ya geçirdiği yer olan Sestos-Abidos bölgesini de incelemişti. Hiç şüphesiz ki Mustafa Kemal, Büyük İskender'in Asya topraklarındaki ilk büyük ölçekli savaşını nasıl gerçekleştirdiğini ve başarıya ulaştığını coğrafi açıdan yerinde görerek olası bir saldırı karşısında Gelibolu'da bulunan Kolordusunun hareket tarzı ve planlamasını da nasıl yaptığı, Çanakkale Savaşları sırasındaki emrindeki birliklerine verdiği savunma ve saldırı emirlerinden anlaşılabilir. Mustafa Kemal, Çanakkale Savaşları sırasında aynı Büyük İskender gibi, ordusunu savaşa en uygun bir şekilde yerleştirmesi, onların kararlılıkla ve tüm yeteneklerini göstererek savaşmalarını sağlamıştır¹.

2. Arıburnu (ANZAC) Bölgesinin İncelenmesi

Arıburnu (Anzac) bölgesini ele alırken konuyu dört dönemde incelemek gerekir.

Birincisi; Bakan Savaşları ve daha önceki dönemlere ait olan ve Çanakkale Savaşları sırasında da kullanılan döneme ait olan kalıntılardır. Bu kalıntılar, Balkan Savaşları sırasında yapılan siperler, su kuyuları ve yürüyüş yollarıdır. Balkan Savaşları sırasında yapılan siperler, Çanakkale Savaşları sırasında Osmanlı Ordusu tarafından kullanılmıştır. Balkan Savaşları sırasında Arıburnu (Anzac) bölgesinde Afyonkarahisar Tümeni ve Edremit Tümeni

¹ Mithat Atabay, "Mustafa Kemal'in Balkan Muharebeleri Esnasında Çanakkale Bölgesindeki Faaliyetleri," Çanakkale 1915, Mustafa Kemal Atatürk ve Modern Türkiye, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara 2010, s.27-44.

bulunuyordu. Bu tümenlerin daha güneyinde ise Çanakkale Tümeni bulunuyordu². Yürüyüş yolları sadece askeri amaçlı olmayıp, Balkan Savaşları öncesinde de kullanılan bölgedeki çiftlik ve patika yollarıdır.

İkincisi; 1915 Çanakkale Savaşları sırasında kullanılan veya yapılan savaş dönemi kalıntılarını içermektedir. Bu kalıntıları; askeri amaçlı ve normal yaşamla ilgili olanlar olarak değerlendirmek gerekir. Askeri amaçlı olanlar; siperler, sipersiz silah (ateş) hatları, lağım hatları, zeminlikler, ara siperli ulaşım çukurları, avcı siperleri, top mevzileri, gözetleme yerleri, makineli tüfek yerleri, karargâhlar, su kuyuları, su yolları, çadır veya baraka yerleri, demiryolu (dekovil) hattı, ikmal yolları, köprüler, mezarlık ve şehitliklerdir.

Siperleri şu şekilde gruplandırmak gerekir

- 1.Ara siperli ateş hattı
- 2.Hem siper hem de yol olanlar
- 3.Hücum siperleri
- 4.Savunma siperleri
- 5.Ara siperler (Bağlantı siperleri)
- 6.Ulaşım siperleri
- 7.Ara sipersiz atış hatları

Zeminlikler ise şöyle gruplandırılabilir

- 1.Genel zeminlikler (Erlere mahsus olanlar)
- 2.Zeminlikler
- 3.Üzeri çalılıklarla örtülmüş zeminlikler
- 4.Üzeri tünel saçlarından yapılmış oda şeklindeki zeminlikler

Top yerleri

- 1.Obüs top yerleri
- 2.Dağ (cebel) top yerleri
- 3.Mantelli top yerleri
- 4.Ağır sahra veya gemilerden sökülen topların yerleri

Savaş sırasında kullanılan ve bugün de arazide bulunan yiyecek, sağlık, giyim ve askeri malzeme kalıntılarıdır.

Arıburnu(Anzak) bölgesinde üçüncü grup kalıntılar; Birinci Dünya Savaşı bitiminden Lozan Antlaşması'nın bölgede yapımına izin verdiği kalıntılardır. Bunlar mezarlık ve anıtlardır.

Arıburnu(Anzak) bölgesinde dördüncü grup kalıntılar; Daha çok yakın dönemde özellikle de 1980'lerden itibaren yapılan yazıtlar, anıtlar, şehitlikler, yürüyüş ve ulaşım yolları ve diğer kalıntılardır.

Bu çalışmada özellikle savaşın seyrine etki eden siper ve lağım hatlarının konumları hakkında daha ayrıntılı bilgi vermek durumundayız. Zira bunlar savaşın hangi noktalarda daha şiddetli ve yakın mücadele içerisinde geçtiğinin de göstergeleridir. Bugün de sahada açıkça (bariz) kalıntılarını görmek mümkündür.

² ATASE, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi II nci Kısım II nci Kitap-Şark Ordusu İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1993, s.67, 74, 78, 105.

3. Siperler

Siper, bir arazi sağlamlaştırma (consolidation) biçimidir. Genellikle basit bir çukur biçimindedir. Ayakta dikilen veya dizlerinin üzerine çökmüş nişancıyı, önden ve arkadan gelen atışlardan, top mermilerinden ve parçacıklarından korur. Siperler, pek çok insan kaybına neden olan savaşlara damgasını vurmuştur. Yabancı birlikler girdiğinde ya da bir merminin sipere isabet ettiğinde daha fazla koruma sağlamak için siperler, sıklıkla zikzak biçiminde kazılır. Değişik ordularda değişik siper ölçüleri kullanılmıştır.

1873 yılından itibaren siperlerin önüne kum torbaları yığılıp, dikenli teller konulmaya başlanmıştır. Bunun amacı, taktik bir üstünlük elde etmektir. Bir küçük savunma önlemi de nişancı çukurudur. Siper yan bağlantı yollarıyla desteklenmiştir. Siper, piyadenin savunma yapması için tasarlanarak ya da tasarlanmadan önünde bir kol dayanma yeri olan kazma-kürek ya da motorlu bir kazıcıyla avcılarının göğüs yüksekliğine kadar yapılmış çukurdur. Güçlendirilmiş siperler, arka bölümünün tabanının derinleştirilmesi ve duvarların genişletilmesi ile öndeki yığının desteklenmesiyle oluşur. Ayakta dikilen nişancıları korumak üzere, örtülü bağlantı siperin dibine doğru belirli aralıklarla yapılan yan yollar, siper önünde omuz yüksekliğindeki duvar ya da atış hattına kadar erişen zikzak yollar sağlar. Ashane (mutfak), sargı yeri, telefon, içme suyu kurulumu, aydınlatma için elektrik gereci siperleri güçlendiren etkenlerdir³.

a. Çanakkale Savaşlarında İlk Siperler

Çanakkale Savaşları sırasında Türk birliklerinin kullandığı ilk siperler Balkan Savaşları sırasında yapılan siperlerdir. Bu siperler, Türkler tarafından 25 Nisan 1915 tarihlerindeki çıkarmalar esnasında çıkarmaya engel olmak amacıyla kullanılmıştı.

27'nci Alay Komutanı Şefik (Aker) Bey, Haintepe'deki kıyı muharebelerinden sonra ilk siperleri kazdırmıştı⁴. İlk siperler Karayörük Deresi'nden Kemalyeri'ne bakan yamaçlarda 27 Nisan'da kazılmıştı. Burası donanma ateşine açık bulunuyordu. Kanlısırt'tan Albayrak Sırtı'na doğru ise Balkan Savaşı sırasında kazılan siperler vardı. Bombasırtı'nda ise 1 Mayıs 1915'ten itibaren siperler kazılmaya başlanmıştır. 29 Mayıs 1915 tarihinde Mustafa Kemal'in yayınladığı bir emirle Arıburnu (Anzak) bölgesindeki Türk siperleri numaralandırılmıştı⁵.

b. Çanakkale Savaşlarında İlk Lağım Patlatılması

Çanakkale Cephesi'nde lağım muharebeleri, 28 Mayıs 1915'te, 5. Tümen'in 14. Alayı'nın Bombasırtı'nda patlattığı bir lağım ile Türkler tarafından başlatılmıştı.

Bunun ardından İngilizlerin Boyun noktasındaki siperlerine 9. Tümen'in 27. Alayı'nın da katıldığı bir baskın yapılmıştı. Bu baskına destek olmak için 3. Tümen'in 64. Alayı'ndan

³ Clifford A. Kaye, "Military Geology in the United State Sector of the Eyropean Theater of Operations during World War II," *Geological Society of America Bulletin*, January 1957, v. 68, p. 47-54.

⁴ Şefik Aker, Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay, Askeri Mecmua Tarih Kısım, Ankara 1935, s.84-85.

⁵ Mustafa Kemal siperlerin numaralandırılmasına dair yayınladığı emrin 6.maddesinde şöyle diyor: "45.Alayın 3.Taburu siperi için (1,8), 72.Alay için (9,2,1), 64.Alay için (13,20), 27.Alay için (20,30) numaraları kullanılacaktır. Bu numaraların şimdiden harcanmayarak ileride eklenecek siperler için numara bırakılmalıdır. Her alay kendi cephesinin bir krokisini yapacak ve sınırını çizip üzerine numaralarını koyacaktır. Ondan sonra her türlü işarette bu numaralar kullanılacaktır. Böyle olmakla beraber önemli bir olaya sahne olmuş siperlere münasip adlar verilebilir. Misal: Mehmet Çavuş Siperleri gibi numara almış, her siperin karşısında bulunan karşı siperi de krokide çizilecek ve harflerle gösterilecektir. 27.Alay (a,b,c), 64.Alay (h,d), 27.Alay (r,s,ş) harfleriyle gösterilecektir. Bu harfler yetmediği takdirde bunların arasından öteki noktalı harfler de kullanılacaktır. Yalnız düşman siperlerinden söz ederken düşmanın (m) siperi denilecektir. Bizimkilerden söz edilince (3) numaralı siperimiz denilecektir. Binbaşı Halis (Ataksor) Bey, Çanakkale Raporu, Arma yayınları, İstanbul 1975, s.180-181.

seçilen bir müfreze, İngilizlerin Ykseirt'taki siperlerine gösterme bir harektta bulundu ise de çapraz ateş altında kalan bu birlikten sadece 15 kişi dnebilmıştır⁶. Lağım patlatıldıktan sonra başlatılan muharebeler, 28 Mayıs akşamına kadar srmşt⁷.

İngiliz savaş tarihçisi C.F. Aspinall Oglander de ilk Türk lağımı ile başlayan lağım muharebelerinin, özellikle 28 Mayıs'tan sonra tüm Arıburnu (Anzak) cephesi için tehlikeye dönüştüğünü dile getirmektedir⁸.

29 Mayıs'ta patlayan ilk Türk lağımından sonra İngiliz birliklerine mensup askerler, durumun ciddiyetini anlayarak lağım kazmaya, tüneller amaya başlamışlardı.

anakkale Cephesi'nde ilk lağım 29 Mayıs'ta patladıktan sonra, özellikle Arıburnu (Anzak) cephesinde olmak üzere birbiri ardına lağımlar patlamaya başlamıştı. 16 Haziran günü, İngilizler Boyun Noktası'ndaki 32 numaralı Türk siperinde lağım patlatmıştı⁹. Temmuz'un başından itibaren bütün bölgelerde lağım faaliyetleri iyice artmıştı.

c. anakkale Savaşlarında Kullanılan Haritalar ve şevki Paşa Haritası

Balkan Savaşları başladığında Osmanlı Harita Heyeti yeleri savaş bölgesinde görev aldılar. Balkan Savaş sırasında Osmanlı Başkomutanlığ'nın emriyle Bolayır, Eceabat (Maydos), Kilitbahır vresi ve Gelibolu Yarımadası'nın güney kesimlerini içeren ilk haritalar yapıldı¹⁰. Bunların ekleri 1/25.000'di.

Birinci Dünya Savaşı başlayınca Osmanlı Devleti'nin savaşa girme tehlikesi karşısında Enez'den başlayarak, şarköy' de kapsayacak biçimde, Saroz Körfezi, Gelibolu Yarımadası, Çanakkale Boğazı ve Çanakkale'nin güney bölgesi ve Bozcaada'yı içine alan harita çalışmaları, 1914 yılı Kasım'ı ile 1915 yılı şubat ayları arasında bitirildi. Bu saha toplam 1.500 kilometre karelik bir alanı kapsıyordu ve 12 paftadan oluşuyordu. Bu haritalarda nirengi noktası olarak Ayasofya'nın kubbesinden geçen başlangıç boylamı esas alınmış ve Çanakkale'de de imenlik Kalesi yanındaki deniz işaret direğ nirengi noktası olarak belirlenmişti.

İngilizler Çanakkale Seferi'ne başlarken 1908 yapımı 1/250.000 ekli Çanakkale Boğazı haritasını kullanırken, Fransızlarda ise Kırım Savaşı sırasında yaptıkları 1/63.360

⁶Bu müfreze ve ilk lağım muharebesi için bkz. Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Yay. Haz. Uluğ İğdemir, Ankara 1990, s. 148-149; Binbaşı Halis, *Çanakkale Raporu*, Arma Yayınları, İstanbul 2000, 176-178; Fahrettin Altay, "Çanakkale Hatıraları", *Çanakkale Hatıraları II*, Arma Yayınları, Yay. Haz. Metin Martı, İstanbul 2002, s. 27; İzzettin alışlar, *Atatürk'le İki Buçuk Yıl*, Haz. İsmet Görgülü Yapı Kredi Yayını, 1993, 39; Esat Paşa, *Çanakkale Savaşı Hatıraları*, Yay. Haz. İhsan Ilgar, Nurer Uğurlu, rgn Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2004, 52.

⁷Kadri Perk. "Çanakkale Savaşları Tarihi", *Askeri Mecmua*, sayı 56, İstanbul 1940, s. 138.

⁸Aspinall Oglander bu konuda şunları yazmaktadır: "29 Mayıs'ta ilk Türk lağımının Quinns mevkiinde patlaması üzerine bu tehlikenin bütün Anzac platolarını tehdit etmekte olduğu ortaya çıkmıştı. Bu tarihten itibaren... bütün cephe boyunca şiddetli lağım faaliyetleri başladı. Bazı tüneller düşman siperlerinin altına kadar uzatıldı, yalnız Russel Top ve 400 Rakımlı Plato tünelleri, düşman siperlerine 30 yarda mesafeye kadar bu tünellerin başları da birbirlerine zeminden 90 yahut 120 cm genişliğinde bir galeri ile bağlandı. Bu düşman siperlerinin altına kadar uzatıldı, yalnız Russel Top ve 400 Rakımlı Plato tünelleri, düşman siperlerine 30 yarda mesafeye kadar bu tünellerin başları da birbirlerine zeminden 90 yahut 120 cm genişliğinde bir galeri ile bağlandı. Bu galeri içinde düşmana doğru ateş etmek için yerler meydana getirildi. Bu suretle düşmana hiç sezdirilmeden bir ateş hattı elde edilmiş oldu..." C.F.Asplanall Oglander, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekatı*, c.II, yayına haz. Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul 2005, s.131.

⁹Fahrettin Altay, *Çanakkale Hatıraları*, 27; İzzettin alışlar, *Atatürk'le İki Buçuk Yıl*, 44.

¹⁰Cevat lkekel, *Cumhuriyet Dönemi Türk Haritacılık Tarihi*, Dönence Yayınevi, İstanbul 1998, 215.

ölçekli harita bulunuyordu. İngilizler Çanakkale Seferi başlamadan önce 1/250.000 ölçekli haritalarını aynı ölçekte, Fransızların haritasını ise 1/40.000 ölçekte Mısır'da bastırarak birliklerine dağıtmış ve savaş planlamasında ilk önce bu haritaları kullanmıştı. İngilizler, Cesarettepe siperlerinde 19 Mayıs Türk taarruzunda yaralanan bir Türk subayının üzerinde bulunan Arıburnu (Anzak) bölgesinin haritalarını ele geçirmişler ve bu haritaları Mısır'a göndererek 1/20.000 ölçekte büyütmüş ve grid sistemi ile hedeflerin tanımlanmasına yardımcı hale getirerek birliklerine dağıtmışlardı¹¹.

Çanakkale Savaşları sonrasında Şevki Paşa'nın 1916 yılında yaptığı Tahkimat Haritası Arıburnu (Anzak) bölgesi araştırmalarında çok önemlidir. 43 paftadan oluşan bu haritanın 17.paftası Arıburnu (Anzak) bölgesini içermektedir. Ölçeği 1/5.000'dir. Yani haritadaki 1 cm. arazide 50 metrelik uzunluğa eşittir. Haritanın okuması için harita indeksi ve özel işaretleri içeren özel bir paftası daha bulunmaktadır. Savaşın hemen bitiminde Türk ve Anzak askerlerinin Arıburnu(Anzak) bölgesinde bıraktıkları tüm izler kayıt altına alınmıştır. Eş yükselti eğrileri 10 metrede bir ince eş yükselti eğrileri 2 metrede bir aralıklarla çizilmiştir. Haritada Anzak birliklerinin tesisleri mavi, Türk birliklerinin tesisleri kırmızı ile belirtilmiştir.

4. Çanakkale Savaşlarının Önemi

Çanakkale Savaşları Türk tarihinde önemli bir yere sahiptir. O nedenle Gelibolu Yarımadası'na her yıl her yaştan binlerce insan ziyarete gelmektedir. Hâlâ Türkiye'de her aile Çanakkale Savaşlarında kazanılan başarıdan kendisine bir pay çıkarır. Çünkü Gelibolu Yarımadası'nda yaşanan savaş Türkler açısından vatan savunmasının doruğa çıktığı yer olarak algılanmaktadır. Hiç şüphesiz bu tek başına bir unsur değildir ve bunu destekleyen başka unsurlar da Gelibolu Yarımadası'nı Türkler açısından anlamlı kılmaktadır. İlk kez Türkler Rumeli'ye (Avrupa) buradan geçmişlerdi. O nedenle bu başarıyı gerçekleştiren Süleyman Paşa'nın Bolayır'da bulunan mezarı her yıl binlerce kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Yine Türklerin “vatan şairi” diye isimlendirdikleri Namık Kemal'in mezarı da buradadır ve hala her Türk vatandaşı Namık Kemal'i büyük bir saygı ve sevgi ile hatırlamaktadır. Geçmişleriyle gurur duyan Türkler, 600 yıl hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentini, padişahı ve İslam Halifesini savunmayı 1915'te kutsal bir görev olarak da görüyorlardı. Yaklaşık iki yıl önce Balkan Savaşları sırasında yaşanan yenilgileri içlerine sindirememişlerdi. Çanakkale'de dönemin büyük devletlerine karşı elde edilen başarı bu yenilginin unutulması ve toplumun moral kazanmasını sağlamıştı.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu yıkılmışsa da onun yerine yeni ve modern bir devlet Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Savaşları sırasında gösterdiği askeri başarılar O'nun bir lider olarak tanınmasına büyük katkı sağlamıştır. Türkiye'de gelenekçi ve muhafazakarlar Çanakkale Savaşlarındaki başarıyı batıya karşı bir simge olarak benimserken, yenilikçi ve modernistler de Atatürk'ün lider olarak ortaya çıkmasını sağlayan bir olay olarak görmektedirler ve Çanakkale Savaşları için “Çanakkale Savaşları Türkiye Cumhuriyeti'nin önsözüdür” ifadesini kullanmaktadırlar.

Her ne şekilde değerlendirilse değerlendirilsin 1915 yılında Çanakkale Savaşları Osmanlı toplumunu bir amaç için bir araya getirmiştir. Bugün de Çanakkale Savaşları ve savaşın geçtiği alanlar Türk milleti açısından birleştirici bir imge olmaya devam etmektedir.

¹¹ Şefik Aker, “Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27.Alay,” *Askeri Mecmua Tarih Kısım*, s.91.

5. 2010 Yılı Çalışmaları

2009 yılı Ekim ayında Türk ve yabancı bilim adamları Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde bir araya gelerek “*Anzak (Arıburnu) Savaş Alanı Üzerine Türkiye, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın Ortak Tarihsel ve Arkeolojik Araştırması Projesi*” yapılması konusunu görüşmüşlerdi. Yapılan görüşmeler sırasında çalışma alanının Lozan Antlaşması'nın 129. Maddesinde belirlenen ekli 3 nolu haritada belirlenen sahada yapılması konusunda mutabakata varılmıştı. Gerekli prosedürlerin tamamlanmasından sonra 2010 yılındaki çalışmalara 15 Ekim tarihinde başlanılmıştır.

15 Ekim 2010'da başlayan 2010 yılı çalışmaları, 30 Ekim 2010 tarihinde tamamlanmıştır. Bu yıl hava koşullarının bölgede geçmiş yıllara göre çok ağır (yağışlı) geçmesine rağmen sadece bir gün araziye çıkılamamış ve Pazar günleri hariç her gün arazi çalışması yapılmıştır.

Çalışmaya önce yukarıda zikredilen 3 nolu haritanın kapsadığı alanın sınırlarının tespit edilmesi ile başlanmıştır. Önce sahadaki nirengi noktaları (sahanın sınır taşları) belirlenmiştir. Bu işlemden sonra yüzey araştırma çalışmalarına bugün kullanılan ulaşım yolunun sağ ve solunu kapsayan Kırmızı Sırt (Johnston's Jolly) bölgesinde devam edilmiştir. Buradan çalışmaya başlanmasının sebebi bu sahanın hem Anzaklar hem de Türkler açısından savaş sırasında önemli olmasıdır. 1915 yılında yolun sol tarafında Anzaklar yolun sağ tarafında Türkler konuşlanmışlardır. Bölgeye çok sayıda siper hattı, lağım çukuru ve bomba çukurları yer almakta ve hala siperler ve diğer savaş belirtileri açık şekilde görülebilmektedir. Burası bugün hem Türkler, hem de diğer misafirler tarafından yoğun bir şekilde ziyaret edilen yerler arasında bulunmaktadır. Bu bölgede Türklerin 125'nci Alay Siperleri yer almaktadır. Çalışma yapılırken hem Türklere ait hem de Avustralya ve Yeni Zelandalılara ait tarihsel haritalardan yararlanılmış ve arazide görülen siperler, lağım hatları, bomba çukurları, yürüyüş yolları ve komuta yerleri GPS ile tespit edilerek günümüz haritaları üzerine işlenmiştir. Daha sonra bu bilgilerin, tarihi haritalar ile modern haritaların uyumu sağlayacak bir yöntemle kullanılmasına çalışılacaktır. Bu bölge savaş sırasında oldukça yoğun çarpışmaların olduğu bir sahadır.

Arazi çalışmalarında elde edilen verilerle arşivlerdeki bilgiler karşılaştırılarak burada cereyan eden savaşın daha iyi anlaşılması gerekmektedir. Yapılan arazi çalışması sırasında Anzakların savaş sırasında bulundukları yerin bir plato şeklinde olduğu ve buradan batıya doğru uzanan sırtın çok önemli bir konuma sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu bölgenin savaş esnasında daha güneyde bulunan Tekçam (Lone Pine) bölgesiyle bütünlüğünün sağlanması için pek çok siper hattının mevcut olduğu görülmüştür. Ayrıca iki bölge arasında bağlantının kurulması için diğer bölgelerden farklı olarak çok sayıda tünel kazıldığı tespit edilmiştir. Bu kaniya sahada sık şekilde tünel çökmelerinin tespit edilmesiyle varılmıştır.

Yapılan yüzey araştırması sırasında McCay's Tepesi, Kuzeyde Beyaz Vadi (White Valley)-güneyde Kikirik Deresi (Victoria Gully) arasında Kırmızı Sırt'ın batı tarafında Tekçam (Lone Pine) Cemal Dere (Owen's Gully)'nin deniz tarafına bakan tepeden Tekçam'ı Shell Green (1919'da mezarlık alanı yapılan yer) üzerinden Hell Spit'in (25 Nisan günü Anzak 9'ncü Taburunun sahile çıktığı Korku Deresi'nin denize döküldüğü yere kadar olan saha) güneyindeki sahile bağlayan yolun savaş sırasında önemli bir role sahip olduğu görülmüştür.

125'nci Türk Alayı'nın konuşlandığı bölgede savaş kalıntılarının büyük ölçüde kaybolduğu anlaşılmaktadır. Bölgede yine de siperlerin sık bir biçimde adeta örümcek ağı gibi belirtilerini görmek ve tespit etmek mümkün olmuştur. Burada bulunan plato ve hemen yanında yer alan derin bir vadide siperleri, yürüyüş yollarını tespit etmek için oldukça fazla

çaba sarf edilmiştir. Johnston's Jolly Mezarlığı ile yolun 125'nci Alay tarafında derin bir tünel tespit edilmiştir. Bu tünelin savaş sırasında Türkler tarafından Anzak bölgesine lağım patlatmak üzere yapıldığı düşünülmektedir. Bu tünelin işlevi yazılı kaynaklarda araştırılarak ortaya konulacaktır.

Yüzey araştırma çalışmalarına Bombasirtı Merkeztepe arasındaki en güneydeki Anzak Mevkii olan Steel's Post ile Merkeztepe kuzeyindeki yer ile güneyden Steel's Post kuzeyden Bombasirtı (Quinn's Post) arasında kalan Courtney's Posts ve Kırmızısirt (Johnston's Jolly) bölgesinde devam edildi. Bu bölgede de siper hatlarının çok belirgin bir şekilde bulunduğu tespit edilmiştir. Burada iki tane çökmüş tünelle karşılaşmıştır. Bu durum bölgedeki lağım savaşlarının bir kanıtıdır. Bu bölgenin Türk siperleri kısmında da geniş bir tünel çöküntüsü olduğu görülmüştür.

2010 yılı çalışmaları sırasında Alman subayların karargah olarak kullandıkları yer tespit edilmiş ve subayları ile askerlerin karargah çevresinde kullandıkları malzemelerin kalıntılarının hala varlığını sürdürdükleri görülmüştür. Bombasirtı'nda çok geniş bir tünel görülmüş olmasına rağmen bu yılki zamanın burayı incelemeye yetmeyeceği düşünülerek burada bu yıl fazla bir çalışma yapılmamıştır.

Saha Bulunan Eserler

Savaş sırasında kullanılan su kapları parçaları, reçel, yağ kapları, kurşun parçaları, kemer tokaları, elbise düğmeleri, cam şişe parçaları, ilaç şişeleri ve çeşitli malzeme parçaları arazide tespit edilmiş ve bunların fotoğrafları çekilerek ve görüldüğü yerler kaydedilerek bir liste haline getirilmiştir. Bunlar Kültür Bakanlığı temsilcisi nezaretinde Çimenlik Kalesi Askeri Deniz Müzesi'ne tutanakla teslim edilmiştir.

6. 2011 Yılı Çalışmaları

2011 yılı yüzey araştırması 2010 yılında tamamlanan ikinci sırt boyunca devam etmiştir. 2011 yılındaki araştırma alanları Bomba Sırtı ve Kırmızı Sırt (Courtney ve Quinn Post) civarındır. Bu yıldaki yüzey araştırmasında gene geçen sene kullanılan ve başarılı olan aynı yöntemler kullanılmıştır. Öncelikle bölgedeki siperlerin tespiti için inceleme başlatıldı. Daha sonra arazideki siper, tünel, teras ve koruganlar ile yüzey buluntularının yerleri DGPS sistemi kullanılarak belirlendi. Savaş zamanından her iki tarafa ait siper haritaları bir araya getirilerek araştırmada kullanılmıştır. Böylece Anzak ve Türk arşivlerinden faydalanılarak araştırılan siperlerin tam olarak haritalanması sağlanmıştır. DGPS sistemi bütün ayrıntıların (siper, tünel, korugan ve küçük buluntular) çok yüksek bir kesinlikle, yaklaşık 15 cm. hata ile yerleştirilmesine olanak vermektedir.

Bomba Sırtı Bölgesi Araştırmaları

Bu seneki yüzey araştırmaları Bomba Sırtından başladı. Bu bölgedeki bitki örtüsü oldukça sık olup görüşü çoğu zaman zorlaştırmaktadır. Tespit edilen bazı siperler 1 metreden daha derin idiyse, çoğu siper ortalama 50-60 cm. olup, kalın bir yaprak ve kuru otlar ile örtülüdür.

Bu alanda iki özellik ön plana çıkmaktadır:

Bunlardan birincisi, bir koruganın yanında, tuğla yığınıyla birlikte Türk mutfak olması muhtemel alandır. Tuğlaların çoğunun üzerinde kendi damgaları olup, başka bir yerden taşındıkları açıktır. Türk kaynaklarında adı geçen "Mutfak Deresi", lokalizasyonun özellikleri ile uyusmaktadır.

İkincisi, dolambaç şeklindeki siper ağları bu alanın 27. Alayın karargâhı olduğunu düşündürmektedir. Çok sayıda siper birbirine paralel ve yakın bir şekilde uzanmaktadır. Arazide bulduklarımız ile 1916 tarihli Şevki Paşa haritasını karşılaştırdığımızda, oldukça ayrıntılı olan bu haritada bazı siperlerin bulunmadığı görülmüştür. Bunun oldukça önemli bir bulgu olduğuna inanmaktayız.

Arkeolojik özellikleri haritalama bize ayrıca vadi tabanının bölümlerinin coğrafi olarak kontrolüne de imkân sağlamıştır.

Kırmızı Sirt (Steele's and Courtney's Posts) Araştırmaları

Bu bölgedeki arazi yapısı Bomba Sirtından özellikle kuzeyinde daha engebelidir. Burada ön siper sıraları ile birlikte bağlantı hendekleri ortaya çıkartılmıştır. Burada muhtemelen en önemli bulgu, bir irtibat hendeğinin girişidir. Bu tünelin yapılış amacı geçen sene bulduklarımızdan daha farklı olup, taarruz taktikleri için yapılmış olmalıdır.

Quinn's Post Araştırmaları

Quinn's Post'taki en önemli bulgu muhtemelen "Malone Terası"nın ortaya çıkartılmasıdır. Pek çok araştırmacı burasının zamanla erozyonla kaybolduğuna inansa da terasın önemli bir kısmının halen var olduğuna inanmaktayız.

Buluntular

Arazide ele geçen buluntular üç durumda fotoğraflanmıştır. (1) bir *in situ* fotoğrafı (eğer mümkünse); (2) bir detay fotoğrafı; (3) ve bir stüdyo fotoğrafı. Buluntular: yiyecek kaplarına ait metal parçaları, iki farklı tipe ait dikenli tel parçaları, mermi parçaları, tek bir mermi, şarapnel parçaları ve bir diptir. Ayrıca çok sayıda savaşta kullanılan SRD kaplarına ait seramik parçaları ele geçmiştir.

Sonuç

Bu çalışma 2010'da başlamış olup, 2015'e kadar sürecektir olan beş yıllık bir projedir.

1. Çalışmanın 2012 yılında 6-29 Eylül 2012 tarihleri arasında yapılması planlanmaktadır. Bu yılki çalışma sırasında temel araştırma ve siperler, tüneller, patikalar, mezarlıklar ve sınır işaretleri gibi bölgesel özelliklerin tanımlanması ve kaydedilmesi üzerinde yoğunlaşacağız. Görünür olan her özellik kesitler çıkartılarak ve yoğun arazi yürüyüşleriyle kaydedilecektir.

2. 2012 ve 2015 yılları arasında bir dizi yüzey arkeolojik araştırma tekniklerini uygulamaya devam edeceğiz. (JPRS, GPR ve Manyotometre)

3. Sahadan edilen tüm veriler proje için özel olarak tasarlanan saha defterlerine, her iki dilde (Türkçe/İngilizce) kaydedilecektir. Siperler, tüneller ve patikalar da dahil olmak üzere 1915 savaşının tüm görünür kalıntılarını kapsayacaktır. Bu sistemli çalışma 1915 siper planlarıyla bulunan siper kalıntılarını karşılaştırabilmemizi ve test edebilmemizi sağlayacaktır.

NIKAIA EGEMENLİK ALANI (BITHYNIA) 2010-11 YILI EPIGRAFIK-TARİHİ COĞRAFI YÜZEY ARAŞTIRMASINA İLİŞKİN GENEL SONUÇLAR

Hüseyin Sami ÖZTÜRK*
Filiz DÖNMEZ-ÖZTÜRK
Bülent ÖZTÜRK
Ceren PİLEVNELİ
Selen KILIÇ-ASLAN

Günümüzde İznik olarak adlandırılan antik Nikaia kentinin egemenlik alanında yer alan Sakarya İli'nin güneyi arkeolojik ve epigrafi potansiyelinden dolayı, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren gezgin ve araştırmacıların hayli ilgisini çekmiş olmakla birlikte; yöre şimdiye değin epigrafya, tarihî coğrafya ve iskân tarihi açısından gereği gibi araştırılıp değerlendirilmemiştir. Anılan bu eksikliği gidermek için 2010 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle, Pamukova-Geyve-Taraklı'da Dr. Hüseyin Sami Öztürk'ün başkanlığında Yard. Doç. Dr. Filiz Dönmez-Öztürk, Bülent Öztürk, Ceren Pilevneli ve Selen Kılıç-Aslan'dan oluşan bir ekiple yüzey araştırması başlatılmıştır. 2011 yılında da devam eden bu çalışmalar Sakarya İli'nin Taraklı İlçesi başta olmak üzere Geyve ilçesinde sürdürülmüştür. 2011 yılı yaz çalışmalarında 47 adet yazıt envanterlenmiş; iki yıldır sürdürülen yüzey araştırması neticesinde neredeyse çoğu yayımlanmamış toplam 91 adet yazıt kayıt altına alınmıştır. Yeni yazıtların büyük bir çoğunluğunu mezar yazıtları oluştursa da; İmparator Traianus için bir onurlandırma dekreti, Zeus için çok sayıda adak ile mezar epigramları gibi farklı yazıt türleri de içermektedir.

2010 yılı çalışmalarının bir kısmına ilişkin ilk çalışma *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*'nin 137. sayısında; 2011 yılı buluntularının neler olduğuna ilişkin bilgiler ise Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü'nün *Haberler* dergisinin 33. sayısında yayımlanmıştır¹. Buluntulara ilişkin bildiriler, 15 Ekim 2010 yılında, tarafımızdan Rezan Has Müzesi ile Kadir Has Üniversitesi'nin desteğiyle düzenlenen *I. Küçükasya Tarihi ve Epigrafyası Sempozyumu* ile Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen 33. ve 34. Uluslararası

* Dr. Hüseyin Sami ÖZTÜRK, Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE. e-mail: hsoztrk@yahoo.com
Yard. Doç. Dr. Filiz DÖNMEZ-ÖZTÜRK, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE. e-mail: fdonmez1978@yahoo.co.uk
Bülent ÖZTÜRK, MÜ SBE Doktorant, e-mail: bul.oztrk@gmail.com
Ceren PİLEVNELİ, MÜ TAE Yüksek Lisans Öğrencisi, e-mail: cerenpilevneli@gmail.com
Selen KILIÇ-ASLAN (MA), e-mail: selenkilig@hotmail.com

Bu çalışmaya izin veren ve finansal destek sağlayan Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü/Kazı ve Araştırmalar Dairesi Başkanlığı ile Genel Müdürlüğü temsilen çalışmalara katılan İpek Karaman (2010 yılı Bakanlık Temsilcisi) ve Aynur Artar'a (2011 yılı Bakanlık Temsilcisi); finans desteği için Marmara Üniversitesi BAPKO'ya; Taraklı Kaymakamları Mustafa Temiz (2010 yılı) ile Muhlis Arslan'a (2011 yılı) ve Belediye Başkanı Tacettin Özkarman'a; 2010 yılından beri rehberliğimizi yapan Ahmet Karapekmez'e, emekli öğretmen ve gazeteci Namık Cihan ile son olarak Geyve Orman İşletmeleri Müdürlüğü'ne yardım ve işbirliklerinden ötürü teşekkürlerimizi sunarız.

¹ Dr. Hüseyin Sami Öztürk – Selen Kılıç-Arsan tarafından hazırlanan “Nikaia: Yeni Yazıtlar II” adlı makale *Gephyra* dergisinin 9. sayısında yayımlanmak üzere baskıya verilmiştir.

Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nda verilmiştir.

Yazıtların birçoğunun günümüzde bulunduğu yerler, bugünkü modern köylerin içinde veya hemen çevresinde yer almaktadır: Taraklı İlçesi'nin 22 köyü bulunmakta olup, bu köylerden sadece iki köy hariç, yazıtlar hemen modern köylerin oldukça yakın çevresindedir. Bu da antikçağdaki köy yerleşmelerinin, bugünkü köyler ile coğrafi konum olarak aynı yerde kurulduğunu göstermektedir. Büyük bir olasılıkla, antikçağda, bu yerlerde bir köy, mezra ya da çiftlik evi gibi yerleşimler olmalıydı. Ancak bu yerleşimlere ait mezar yazıtları dışında neredeyse hemen hemen hiçbir iz kalmamış görünmektedir. Bununla birlikte köy sakinleri, yaklaşık olarak 40-50 sene öncesine kadar, daha fazla antik mimari yapıların görüldüğünden; tarım ya da meyvecilik yapmak amacıyla bunların söküldüğünden söz etmektedirler. Zira Sakarya İli'nin güneyi antikçağda olduğu gibi bugün de oldukça verimli topraklara sahiptir.

Taraklı'da şimdiye kadar tespit edilebilen en büyük antik yerleşimlerden biri, antikçağ yol güzergâhı üzerinde yer alması gereken bugünkü İçdedeler Köyü'nde olmalıdır. Adı geçen köye ait Kilise Mevkii'nde 2009 yılında köylüler tarafından yapılan sulama kanalı çalışmaları sırasında, toprağın bir metre kadar altından bir kısmı yazıtlı olmak üzere, Roma İmparatorluk Çağı'na tarihlenen birçok antik yapıya ait sütunlar ve mimari parçalar çıkarılmıştır. Olasılıkla Geç Roma-Erken Bizans Çağı'nda burada bir kilise yapılmış ve mevcut kalıntılardan ötürü de adını günümüze kadar bu şekilde devam ettirmiş olmalıdır. Zira büyük boyutlara ulaşana yapı kalıntıları ile köy içinde tespit edilen haçlı sütun ve mimari parçalar bu durumu destekler niteliktedir. Kilise Mevkii, antikçağdaki küçük bir yerleşimin merkezi olmalıydı. Buradan ele geçen birkaç yazıt buluntusunun içinde en önemlisi İmparator Traianus'un onurlandırılmasına ilişkin bir yazıttır (Resim: 2). Adı EOPTA- ile başlayan ancak yazıtın ilgili yerlerinin kırık olmasından ötürü bilemediğimiz bir antik yerleşim başta Roma İmparatoru Traianus, *Senatus*, Roma Halkı ve Nikaia(?) Halkı için bir onur kaidesi diktirmiştir. Bilindiği üzere, Traianus yapacağı Parth seferi öncesi, bölgenin yollarının tamiri ve ekonomik olmak üzere birçok bakımdan iyileştirme çabaları için Plinius'u *Pontus et Bithynia* Eyaleti valiliğine getirmişti. Olasılıkla bu yazıt da Vali Plinius'un *Bithynia* Eyaleti'ne atanmasından sonra, bölgede yapmış olduğu bu iyileştirme çabaları sonucu dikilmiş olmalıdır. Çünkü İmparator Traianus'un unvanları sıralanırken *Parth Fatihi* yani *Parthicus* adının yer almaması da bu görüşümüzü destekler görünmektedir. Yazıtta *Germanicus* ile *Dacicus* unvanları yer almaktadır. Bu unvanları sırasıyla 97 ile 102 yıllarında almıştır². Antik yerleşimin adının yer aldığı yazıtın sol tarafının kısmen kırık olmasından ötürü, yerleşimin adını öğrenememekteyiz. Kilise Mevkii'ndeki bu buluntuların yanı sıra, İçdedeler Köyü'nün içinde ve çevresinde yazıtlı-yazıtsız birçok antik taş kalıntısına da tespit edilmiştir.

Hellenistik Dönemde Zipoites'in önderliğinde Bithynia Bölgesi'nde bir krallık kurulmuş ve M.Ö. 74 yılında IV. Nikomedes'in vasiyetiyle birlikte krallık, Roma Devleti'nin bir eyaleti olarak düzenlenmiştir. Zengin ve bereketli topraklara sahip, huzur ve güvenin olduğu bir eyalet olan *Pontus et Bithynia* Eyaleti, M.S. I.-II. yy.'larda Romalı *veteranus*'ların rağbet ettikleri yerlerden biri olmalıydı. Tarafımızdan 2010 yılı çalışmaları sırasında antik Helence ve Latince olarak çift dilli olarak kaleme alınmış bir mezar yazıtında Lucius Volumnius Similis adında bir Romalı *veteranus*'a ilişkin bir yazıt tespit edilmiştir (Resim: 1). L. Volumnius Similis adındaki Roma vatandaşı, askerlik kariyerine erlikten başlamış ve binbaşı olarak (*tribunus militum*) görevini tamamlamıştır. *Tribunus militum* L. Volumnius Similis, büyük bir olasılıkla askeri konudaki yetenekliliğinden ötürü olsa gerek, erlikten

² Tarihleme için bkz. Kienast 2004, 123.

binbaşılığa kadar yükselebilecek bir kariyer yapma başarısı göstermiştir. Bilindiği üzere, bir Roma lejyonu 6.000 kişiden oluşmakta ve her bin kişinin başında bir binbaşı bulunmaktaydı. Bu her 6 binbaşının 5 tanesi Senatör olmayan sınıftan gelirdi. Senatör olmayan bir sınıftan gelen L. Volumnius Similis de, askerlik görevine, bir Roma imparatorunun 1.000 kişilik özel koruma birliği olan Hassa Alayı'nda başlamış; daha sonra Kuzey Afrika'da okçuluk görevinde bulunmuş; en sonunda III. Augusta Lejyonu'nda binbaşılığa kadar yükselmiştir. Yazıttan anlaşıldığı üzere, O'na da, diğer Romalı *veteranus*'lar gibi, bugünkü Taraklı'da bir emekli ikramiyesi olarak toprak verilmiş; O da hayatının geri kalanını burada geçirmiştir³.

L. Volumnius Similis gibi kariyeri olmasa da, bölgede başka birçok Romalı vatandaşın yaşadığını gene yazıtlar aracılığıyla öğrenmekteyiz. Bu kişiler ya İtaliyeli göçmen ailelerin kendileri/çocukları/torunları ya da sonradan Roma vatandaşlık hakkı kazanan bölge halkının insanlarından meydana gelmiş olmalıdır. Mezar yazıtlarından Marcus Geminius Gaius, Marcus Cassius (Env. No. 70), Titus Flavius Casianus (Env. No. 73) ve Titus Iulius (Env. No. 71) adlarındaki Romalılar'ı bu bölgede yaşadıklarını öğrenmekteyiz.

2011 yılında Geyve'de bulunmuş bir başka mezar yazıtı sayesinde, bugünkü adı Ortaköy olan modern yerleşimin antik adını öğrenebilmekteyiz (Env. No. 73). Söz konusu mezar yazıtında Nikomedes oğlu Nikomedes adında birisi kendisi, eşi, çocukları ve beslemesi için bir "mezar odası" yani bir *καμάρα* yaptırdığından söz etmektedir. Mezar odasının açılması durumunda, mezar cezasının tahsilatından başta *tamieion* olmak üzere, "Geupeanoslular"ın Köyü" sorumlu tutulmaktadır (Resim: 4). Bithynia'daki mezar yazıtlarında sıklıkla karşılaşılan *καμάρα*⁴ kelimesi ise Küçükasya'nın Mysia-Troas, Ionia, Lykia ve Lydia bölgeleri yazıtlarında da görülmektedir.

Hellen *pantheon*'un baştanrısı olan Zeus'un bölgede çok sevildiği ve bunun sonucu olarak yoğun olarak tapınım gördüğü, daha önceki yayınlardaki adak yazıtları ile tarafımızdan bulunmuş olan birçok başka yazıtlarında görülmektedir⁵. Tanrı Zeus, burada Helenleşme'den önceki var olan yerel tanrıların ya yerini almış ya da onlarla birlikte ortak tapınım görmüştür (Resim: 3). Zeus bir yazıtta "Kurtarıcı" olarak yer alırken (Env. No. 37); bir başka yazıtta, çiftçilerin tanrısı olan Bronton (= Gürleyen [Env. No. 69]) unvanıyla olarak birlikte tapınım görmektedir. Sadece bölgede tapınım gören tanrı Zeus değildir; onun yanı sıra, Theos Agathos (Env. No. 86) da bölgede tespit edilen diğer tanrıdır.

Bithynia Bölgesi'nde *oikonomos* yani "ev kahyası" için yapılan birçok yazıt bilinmektedir. 2011 yılı çalışmaları içinde Geyve'de *Oikonomos*'lar Kallikarpos ve Spendusa için, çocukları tarafından yapılan mezar yazıtı tespit edilmiştir (Env. No. 89).

Bölgede yapılan epigrafik-tarihi coğrafi yüzey araştırması sadece yeni yazıtların bulunması amacını taşımamakta; daha önce yayımlanmış yazıtlar da yeniden gözden geçirilerek değerlendirilmektedir. Bu vesileyle, Mahdumlar Köyü'nde 1900 yılında Fransız Araştırmacı Mendel tarafından bulunup yayımlanan ve sonra kaybolduğu düşünülen önemli bir mezar yazıtı tekrardan bulunup, fotoğrafı çekilerek yeniden envanterlenmiştir⁶ (Resim: 5). Modern araştırmacılara göre, adını bilemediğimiz mezar sahibi ölümünden sonra, mezarının başında "Gül Şenliği"nin yapılması için Lamneis'teki üzüm bağı ya da gelirini hibe etmiş

³ L. Volumnius Similis ile İmparator Traianus'un onuruna dikilen yazıtlar Dr. Hüseyin Sami Öztürk tarafından yayına hazırlanmaktadır.

⁴ Bithynia'daki örnekler için bk. *INikaia* 1476. Kamara hakkında ayrıca bkz. Kubińska 1968, 94-99.

⁵ Bölgede bulunmuş kült yazıtları üzerine bir makale Yard. Doç. Dr. Filiz Dönmez-Öztürk tarafından yayına hazırlanmaktadır.

⁶ Mendel 1900, 415, no. 111 = *INikaia* 1422 = Env. No. 28.

olmalıdır. Daha önceki yayınlarda geçen bazı yazıtlarda da düzeltmeler (*corrigendum*) yapılmıştır (Env. No. 10. 74). Yayımlanmış bazı yazıtlara da ulaşılmış; ancak bu yazıtlar yeniden okumak ve değerlendirmek mümkün olmamıştır (Resim: 6). Zira, bu yazıtların üzerinde yer aldığı antik taşlar, ya definecilere karşı korunma amaçlı önlemler sebebiyle tam okunamayacak hale gelmiş ya da yol ve benzeri çalışmalar sırasında hemen hemen tamamı betona gömülmüştür⁷.

Kaynakça:

BCH :

Bulletin de correspondance hellenique.

IGSK:

Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien.

INikaia:

S. Şahin (Hrsg.), *Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia)*, I-II 1/2. Bonn (*IGSK* 9–10).

KIENAST 2004:

D. Kienast, *Römische Kaisertabelle: Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt.

MENDEL 1900:

G. Mendel, “Inscriptions de Bithynie”, *BCH* 24, 361–426.

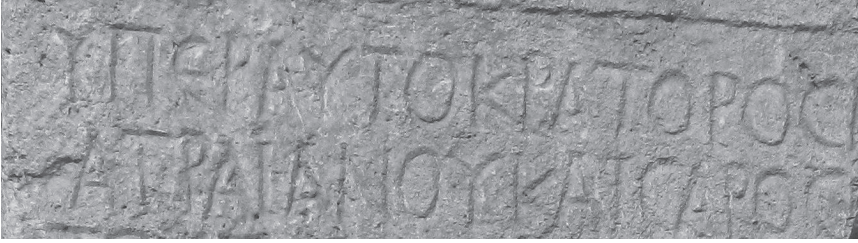
KUBIŃSKA 1968:

J. Kubińska, *Les monuments funéraires dans les inscriptions grecques de l'Asie Mineure*, Warsaw.

⁷ *INikaia* 1241 = Env. No. 76; *INikaia* 1492 = Env. No. 77.

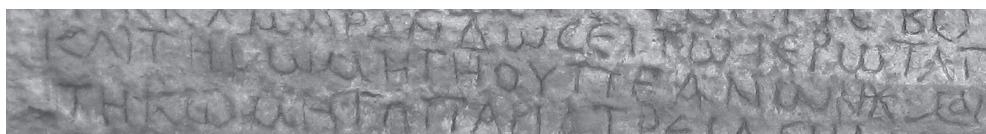
Resim 1: Lucius Volumnius Similis'in mezar taşı (sol köşe)

Resim 2: Trainaus için yapılan onurlandırma yazıtından bir bölüm

Resim 3: Titus Flavius Cassianus tarafından Zeus için yapılan adak yazıtı
(INikaia 1130'da yayımlanan)

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

BOĞAZİÇİ TOPOGRAFYASI: 2011 ARAŞTIRMALARI

Asnu-Bilban YALÇIN*

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün verdiği izin ile İstanbul Üniversitesi adına başlattığımız “Boğaziçi Topoğrafyası” konulu arkeolojik yüzey araştırmamızın 2011 yılı çalışmalarına sanat tarihçileri Gülşah Soylu, Çağlar Erdoğan, klasik filolog Erendiz Özbayoğlu ve Bakanlık temsilcimiz Sn. Süleyman Acar katılmışlardır¹.

Yapılan yüzey araştırması ‘Boğaziçi topoğrafyası’ adlı projemizin temelini oluşturmaktadır. 2005 yılında başlattığımız çalışmada öncelikle Boğaziçi suyunun kuzey bölgesinde, Anadolu yakasında (bugün İstanbul ili Beykoz ilçesi) araştırmalara başlanmış ve 2006-2011 yılları arasında çalışmalara yine bu bölgelerde devam edilmiştir (Resim: 1).

2005 yılında başlatılan araştırma, projemizin ön safhasını oluşturmaktadır. Projemiz tüm Boğaziçi bölgesinin Antik, Ortaçağ ve erken Osmanlı dönemindeki topoğrafyasını daha ayrıntılı biçimde ortaya çıkarma amacı taşımaktadır. Böylece, her zaman bilindiği düşünülen ama aslen yeteri kadar çalışılmamış olan İstanbul kentinin bu ‘ana arterinin’ ve çevresinin tarihsel ve topografik gelişimi, günümüze gelebilmiş arkeolojik kalıntılar ve tarihi kaynakların yardımı ile değerlendirilmektedir.

Tarih öncesi buluntuya şimdiye kadar rastlanmasa da Boğaz’ın kıyıları ilk çağdan başlayarak önemli bir su geçidi işleviyle, Antik, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde, yoğunluğu yer yer değişen iskana sahne olmuştur. Boğaz’ın varlığından antik kaynaklarda bahsedilmektedir. Grekçe-Latince kaynaklar, Boğaz kıyıları boyunca yer alan çeşitli anıtlardan ve bölgenin doğal yapısından bahsederler.

Tüm bu kaynakların yanında gelen ve Boğaziçi hakkında bilinen en eski eser Byzantion’lu Dionysios’un II. yy. da yazdığı *Anaplous Bospourou*- Deniz yoluyla Boğaz adlı yapıtıdır. Günümüze kısmen gelebilmiş olan eser XVI. yy. da Fransız gezgin ve tabiat bilimci Petrus Gyllius tarafından bulunmuş ve *De Bosporo Thracio* –İstanbul Boğazı adlı kitabında kullanılmıştır. Antik dönem araştırmalarımıza bu yapıtı temel eserlerin başında aldık.

Böyle zengin tarihi ve arkeolojik bir yapıya sahip olan İstanbul’un Boğaziçi bölgesi, ne yazık ki arkeolojik açıdan şimdiye kadar hiç bir ciddi çalışmaya konu olmamıştır. Yapılan bazı yayınlar genel ve bölgesel bilgileri aktarmaya çalışmışlarsa da var olan eserler üzerinde gözlem yapmamışlardır.

Araştırmamız, yoğun yapılaşma ile artık eski dokusunu kaybeden bölgede günümüze gelebilen az sayıdaki eseri tespit ve etüd etmenin ötesinde, Boğaziçi’nin Osmanlı’nın yoğun yerleşimi öncesi görünümünü ortaya çıkarma amacındadır.

2011 yılı çalışmalarına, Beykoz ilçesinde merkeze bağlı Anadoluhisarı ve Kanlıca arasındaki güzergâhın taranmasıyla çalışmalara başlanmıştır. Anadolu Hisarı mahallesinde

* Prof. Dr. Asnu-Bilban YALÇIN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ordu cad. No.196, 34459 Laleli- İstanbul/TÜRKİYE. e-mail; yalchinab@istanbul.edu.tr.; www.bosporusproject.com

¹ Araştırmamıza izni veren TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne; Bakanlık temsilcimiz Süleyman Acar’a bize gösterdiği yakınlık, destek ve yardımlarından dolayı teşekkür ederiz. 2007 yılından itibaren Projemize burs vererek gerçekleşmesini sağlayan A .Onassis Vakfı’na bize sağladığı destekten dolayı müteşekkirimiz.

daha önce, 2009 yılında, Hisar ayrıntılı incelenmiştir. 2011 yılında Buradan Kanlıca'ya doğru bir inceleme başlatılmıştır. Bu güzergah üzerinde, minaresi üzerindeki kitabeden hicri 1301 tarihi okunan Fatih Sultan Camii avlusuna bakılmıştır. Caminin yaklaşık 100m. ilerisinde, deniz tarafında 37 boş bir araziye bakılmıştır. Arazide, tuğla kemerli bir niş ve daha geç döneme ait bir yapının duvarında kullanıldığı anlaşılan erken dönem duvar kalıntılarına rastlanmıştır (Resim: 2).

Kuzeye doğru, Kanlıca yönünde ilerlerken deniz tarafında Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı'na ait adı Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi olarak geçen arazi içerisinde Osmanlı dönemine ait yapı kalıntıları bulunmaktadır. Yalı ve etrafının şu an inşaatçı Ali Ağaoğlu tarafından işletilmek üzere restore edildiği bilgisi alınmıştır. Yüzey araştırması boyunca temsilcimiz tarafından izin alınıp içeri girilerek, daha yakından arazi görülmek istendiyse de ne yazık ki garip bir şekilde yapılan çalışmaların görülmemesi gibi anlaşılamayan bir davranış sergileyen inşaat firması sorumluları izin vermediğinden araziye bakılamamıştır. Bu arazinin karşısında yine aynı Vakıfa ait arazi içerisinde bir yapı kalıntısı görülmüş, fakat içinde bulunduğu arazi tellerle çevrili olduğundan ve yine aynı inşaatçı firma tarafından izin verilmediğinden gerekli tespitler yapılamamıştır. Görebildiğimiz kadarı ile duvarların alt kısmında tuğla örgüsü Bizans dönemi duvar örgüsü sergilemektedir (Resim: 3).

Kanlıca yönünde, Körfez Caddesi üzerinde kuzeye doğru, kara tarafında içi iki kat sığa sergileyen bir sarnıç kalıntısı tespit edilmiştir. Bu sarnıcın yaklaşık 50 m. kuzeyinde ikinci bir sarnıç kalıntısı daha tespit edilmiştir. Sarnıç kalıntısının içindeki özgün harç üzerine beton sıvandığı ve reklam yazıları yazılarak tahrip edildiği gözlemlenmiştir (Resim: 4).

Kanlıca'ya doğru devam edilerek, Mihrâbâd Korusu arazisi incelenmiştir. Mihrâbâd Korusu Kanlıca'da, Boğaz'a hakim batı ve güney-batıya dönük yamaçlar ve tepe üzerinde 25 hektar bir alana yayılmıştır. Korunun adı, Kanlıca Tepesi'nde Nevşehirli İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında III. Ahmed için yaptırdığı, sonradan yıkılan Mihrabad Kasrı'ndan gelmektedir. Bu arazi bir süre Vecihi Paşa'nın mülkiyetine geçmiş, sonra terk edilmiş; daha sonra Mısır prensesi Rukiye'nin mülkü olmuştur. Korunun bugünkü sahibi Orman Bakanlığı'dır. Halka açık tesisler düzenlenmiştir. Bunların işletmesi İstanbul Büyükşehir Belediye'sine aittir. Koru içerisinde anıtsal boyutlarda selviler, fıstıkçamları en fazla görülen ağaçlardır. Ayrıca defne, akçakesme ve kermes meşeleri, çınarlar ve erguvanlar da vardır. Korusa girmeden önce, yakın dönem destek duvarı içinde ve koru içinde geç dönem duvar örgüsü içinde, farklı noktalarda, Bizans Dönemine ait tuğla duvar izlerine rastlanmıştır. Yine, aynı alanda, kemerli, devamı tünel gibi ve işlevi ve formu tam olarak saptanamayan içi sıvalı bir yapı kalıntısı tespit edilmiştir. İçine kısmen girilebilen bu tünelin güneye doğru dönüş yaptığı anlaşılmış ancak içi dolgu olduğundan devam edilememiştir. İlerisinde (güneyinde) kısmen kaya kısmen duvarlı ve depo olarak atık malzemelerin bulunduğu bir açıklık tespit edilmiştir (Resim: 5). Aynı koru içerisinde, altında Bizans dönemine ait olabileceğini düşündüğümüz tuğlalı harçlı duvar, üstünde su kanalı deliği bulunan geç dönem set duvarı içinde tespit edilmiştir

Kuzeye, Kanlıca yönüne devam edilerek, kara tarafında bir sarnıç kalıntısı daha tespit edilerek belgelenmiştir (Resim: 6).

Kanlıca mahallesi merkezine ulaşılarak taranmasına devam edilmiştir. Antik ve Bizans dönemindeki adları hala tartışmalı olan Kanlıca semti, Osmanlı döneminde zaman içinde Manoli körfezi, IV. Murad ve IV. Mehmed dönemlerinde şeyhlülislamık yapmış olan Bahaeddin Efendi'ye bağışlandığı için Bahai Körfezi veya Çay Körfezi adlarıyla da anılmıştır. Körfezin güneyindeki çıkıntı buruna benzediğinden Şeytan Burnu, Küçük Akıntı

Burnu gibi isimlerle anılır. Bizanslı Rum köyü olan mahalleye Türkler ilk defa Kanuni döneminde yerleşmeye başlamışlardır. Evliya Çelebi ye göre XVII. yüzyılda Türkler nüfusun tamamını oluşturmaktaydı. Kanlıca iskelede bulunan İskender Paşa Camii 1559-60 tarihli ve Magosa fatihi denizci paşa tarafından yaptırılmıştır. Çok sayıda yalıların bulunduğu Kanlıca'da Bahaeddin Efendi yalısı IV. Mehmed zamanında önemli yabancı devlet liderlerini misafir etmiştir. Kanlıca merkezde, Halepli Çeşme sokakta Osmanlı öncesi döneme ait olduğu muhtemel küçük bir duvar kalıntısı tespit edilmiştir.

Beykoz merkeze bağlı Yalıköy'de Yunus Emre mezarlığı taranmıştır. Bizans dönemine ait olduğu düşünülen mermer parçalar belgelenmiştir (Resim: 7).

Karşılıklı iki yakanın taranması ile devam eden yüzey çalışmasında Sarıyer ilçesinde Kireçburnu'ndan Kefeliköy'e kadar olan bölge taranmıştır.

Kireçburnu mahallesi, kuzeyinde Büyükdere körfezi, güneyinde Tarabya burnun yer aldığı Boğaz'ın altıncı burnu civarında gelişmiş mahalledir. Eskiden yerleşme daha kuzeyde Büyükdere'ye doğru olup Kefeliköy olarak tanımlanırdı. Bugün mahalle genişlemiştir. Kireçburnu-Kefeliköy yerleşiminin sınırları: kuzeyde HacıOsman Bayırı ve Bakla Deresi, batıda Cumhuriyet mahallesi, güneyde Tarabya ve doğu sınırı olarak sahil yoludur. Eski dönemlerde sert rüzgarlara açık oluşu ve elverişsiz topografyası nedeni ile iskan edilmemiştir. Boğazı açılışını tam olarak aldığı için Petrus Gyllius, Byzantion'lu Dionysios'tan alıntı olarak, buraya 'Karadeniz'in kilidi ve anahtarı' terimi kullanmıştır.

Kefeliköy olarak adlandırılan bölge, Kırım'ın 1475'te Osmanlılarca fethinden sonra Kefe'den gelen göçmenlerin yerleşmesinden dolayı bu adı aldığı düşünülse de bunu kanıtlayan belgeler bulunmamaktadır. II. Selim burada bir servi ormanı kurmuş ve çevreyi güzelleştirmiştir. XVII. yüzyılda, IV. Murad döneminde Kazakların akınları sonucu buradaki yalı ve köşkler tahrip olunca bir süre iskan görmemiştir. Evliya Çelebi, İnciciyan, Kömürcüyan gibi yazarlar buradaki ayazma, çeşme ve mesire yerlerinden bahsederler.

Tarabya Mahallesi, Kefeliköy Caddesi üzerinde 76 pafta 405 ada 4 parsel olarak kayıtlı arazide Osmanlı öncesi döneme ait olduğu düşünülen duvar kalıntılarına rastlanılmıştır ² (Resim: 8).

Yeniköy Mahallesi, Simitçi Salih Sokak'ta 1659 tarihli Aya Yorgi Kilisesi ve Manastır Vakfı'nın bahçesine bakılmış, ancak kapalı olduğu için kiliseye girilememiştir. Yakınlarda Dirhem sokakta bir parkın içinde, Marmara adası mermerinden bir sütun gövdesi tespit edilmiştir (Resim: 9). Aynı güzergahta devam edilerek, Tarabya yönünde cadde üzerinde, Yeniköy durağına yakın 1837 tarihli Panayia Kilisesi ve Rum Mektebi Vakfı avlusuna bakılmıştır. Yapının doğuya bakan duvarında çeşme ayna taşları ve kilisenin güney yönünde duvar içinde kullanılmış, küçük bir sütun gövdesi olan bir mermer parça fotoğraflanmıştır. Yeniköyde, Korunun güneyine bakan duvarında eski olduğunu düşündüğümüz tuğlalı duvar izleri; cadde üzerinde kara tarafında, kemerli bir duvar kalıntısı tespit edilmiş ve belgelenmiştir. Yine yakınlarda, Şehzade Burhaneddin Efendi Sarayı bahçe duvarlarında eski duvar izleri görülmüştür (Resim: 10).

İnceleme çalışmalarına Sarıyer ilçesinin mahallelerinin incelenmesi ile devam

² İncelememiz sırasında tanıştığımız mahalle sakini bayan Gizem Eren burada eskiden bir hamam olduğunu ve bu kalıntıların hamama ait olduğunu aktardı. Bu kalıntı üzerine yapılan yapıları kendisinin yıktığını belirten bayan Eren'in anlattığına göre, önceleri Tarabya otelinin yanındaki arazide de tarihi yapı kalıntıları mevcuttu. Buna rağmen Bayraktar Holding arazide inşaat başlatmış. Bu kalıntıların bir kısmı hafriyat sırasında ortadan kaldırılırken Gizem Eren'in mücadelesi sonucu buradaki ayazmanın yıkımına izin verilmemiş. Şu an yapının üzerinde, gördüğümüz gibi, holdingin inşaatı yükselmektedir.

edilmiştir. Sarıyer merkez mahallesi Çayırbaşı yönünde, güneye doğru, özel bir mülkün bahçesi içinde 1 adet, bahçe dışında ise 2 adet mermer sütun görülmüş ve belgelenmiştir. Yeniköy mahallesinde incelemelere devam edilerek, bir Ermeni-Katolik kilisesi olan Surp Hovannes Mıgırdiç kilisesinin bahçesi gezilmiştir. Yine Yeniköy Yağhane sokakta Osmanlı dönemine ait olan bir yapının beden duvarları incelenmiş ve burada kullanılmış olan devşirme malzemeler tespit edilmiştir.

Yeniköy mahallesi, Köybaşı Caddesi üzerinde bulunan Sait Halim Paşa Yalısı'nın karşısındaki 1818 tarihli Rum Ortodoks Aya Nikola kilisesi bahçesi gezilmiştir. Bahçede bulunan sütun ve kilisenin ve diğer bir bahçe kapısının üzerindeki tuğla kemer örgüsü belgelenmiştir. Bu bölgede farklı noktalarda tuğla ve taş-tuğla örgülü duvar kalıntılarının daha eski duvarların içinde bırakılarak kullanıldığı görülmüş ve bunlar belgelenmiştir. 1760 tarihli Yeniköy Küd Dipo Surp Asdvazazin Ermeni Kilisesi gezildi. Bu arada kilisenin içine yeni eklendiği söylenen bölümde, sıvanmış eski bir sarnıç bulunduğu yetkililer tarafından belirtilmiştir.

Anadolu yakasındaki çalışmalara Beykoz ilçesinin Anadolu Kavağı mahallesinde devam edilmiştir. Burada, Kumdöken suyunun bulunduğu mevki taranmıştır. Bu mevkide bulunan mezarlıkta bir adet sütun belgelenmiştir. Anadolu Kavağı'nda, kuzey-doğu istikametinde, askeriye ait araziye çeviren duvarlarda devşirme olarak kullanılmış mermer parçalar tespit edilmiştir (Resim: 11-12).

Güneye doğru, Kanlıca ile Çubuklu arasındaki bölge taranmıştır. Çubuklu yönünde, kara tarafında, cadde üzerinde özel bir mülkün yüksek bahçe duvarlarında kullanılan mermer parçalar tespit edilmiştir. Güneye doğru devam edilerek, Çi-Ser isimli çömlek dükkanı içinde sahilten yaklaşık 10m yükseklikte, eskiden bir sarnıca ait olduğu söylenen kalın harç tabakalı ve tuğla örgülü duvar kalıntısı tespit edilmiştir ³ (Resim: 13). Sarnıç olarak bahsedilen bu kalıntının hemen kuzey bitişiğinde, bir apartmanı arkasında, yer alan yarım yuvarlak biçimli bir duvar kalıntısı görülmüş (Resim: 14) ve batı tarafındaki alanın içinde bulunan iki adet sütun gövdesi belgelenmiştir (Resim: 15).

Sarıyer ilçesindeki araştırmalar kapsamında Boğaziçi Üniversitesi Hisarüstü kampüsü taranmıştır. Sahil yolunda bulunan kapısından yukarı doğru çıkarken kuzey tarafta, yolun dönemeç yaptığı yerde, bir kenarı 5.20 m., diğer kenarı 2.20 m. olan ve köşe yapan bir harçlı tuğlalı duvar görülmüştür. Boğaziçi Üniversitesi yerleşkesi içinde bulunan, erken Bizans dönemine tarihlenen impost, korent ve iyonik impost düzeninde sütun başlıkları tekrardan fotoğraflanmıştır. Daha önce yayınladığımız bu başlıklar bölgedeki erken Bizans dönemi yapılaşmalarına önemli bir işaretidir⁴.

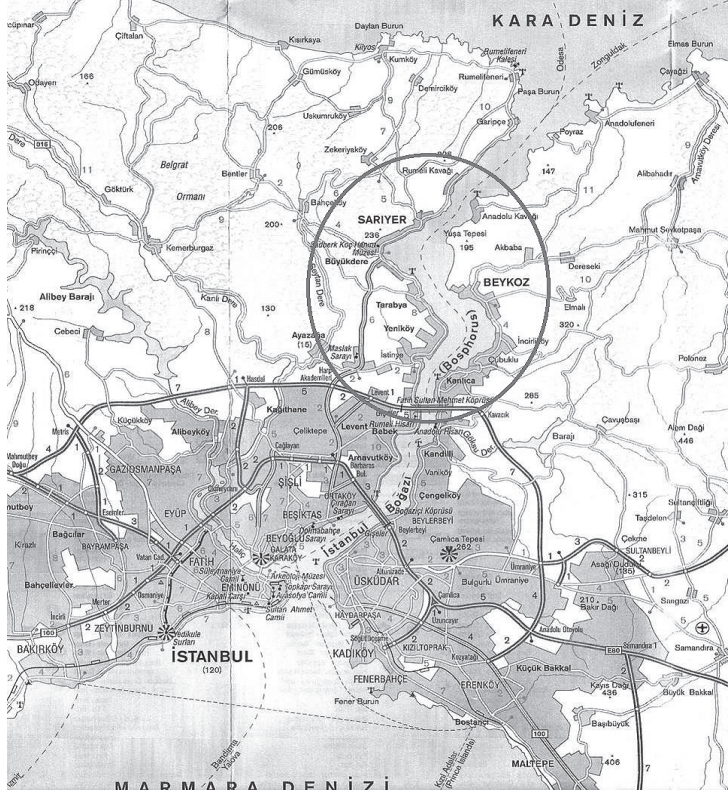
Yeniköy ve Tarabya arasında kalan bölge taranmıştır. Kuzeye, Tarabya yönünde farklı noktalarda eski duvar örgülerine rastlanmış ve bunlar belgelenmiştir. İstinye Emirgan arasında kalan bölge incelemiştir. Emirgan Çınaraltı durağı arkasındaki Hamidi Evvel Camii avlusunda bir sütun kaidesi tespit edilmiş ve belgelenmiştir.

2011 yılı İstanbul ili Beykoz ve Sarıyer ilçeleri, antik ve ortaçağ dönemlerine ait yüzey araştırması çalışmalarımız aktarılan buluntu ve incelemelerle tamamlanmıştır.

Önümüzdeki sezonlarda da bu önemli suyunun antik ve ortaçağdaki görünümü ve yapılanmasını araştırmaya devam edeceğiz.

³ Dükkan sahibi bize buradaki sarnıçın yıktırıldığı ve yakın zamanda da burada yeni bir otel inşaatına başlanacağını aktarmıştır.

⁴ "İstanbul ve Boğaziçi Üniversitelerinde bulunan bazı Bizans mimari plastik eserler", *I. Demirkent Hatıra Kitabı*, İstanbul 2008, 701-714.

Resim 1: 2011 Yılı araştırma alanı

Resim 2: Kanlıca Mahallesi duvar kalıntısı

Resim 3: Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi arazisi, duvar kalıntısı

Resim 4: Kanlıca Mahallesi sarnıç kalıntısı

Resim 5: Mihrabad Korusu kemerli giriş

Resim 6: Kanlıca Mahallesi sarnıç kalıntısı

Resim 7: Beykoz-Yalıköy Yunus Emre Mezarlığı sütun gövdesi

Resim 8: Tarabya-Kefeliköy Caddesi duvar kalıntıları

Resim 9: Yeniköy Mahallesi sütun gövdesi

Resim 10: Yeniköy Mahallesi Şehzade Burhanettin Efendi Sarayı bahçe duvarı

Resim 11-12: Anadolu Kavağı Mahallesi devşirme parçalar

Resim 13: Çubuklu Mahallesi Sarnıç duvar kalıntısı

Resim 14: Çubuklu Mahallesi duvar kalıntısı

Resim 15: Çubuklu Mahallesi sütun gövdesi

BURSA İLİ YÜZEY ARAŞTIRMASI - 2011

MUDANYA - HARMANCIK

Mustafa ŞAHİN*

Bursa ve çevresinde sürdürdüğümüz yüzey araştırmasına 2011 yılında Mudanya ve Harmancık ilçelerinde devam edilmiştir¹.

Yüzey araştırmamıza bu sezon Mudanya İlçesinden başlamak zorunda kaldık. Bunun nedeni antik kentin sit sınırlarının genişletilmesi için yapmış olduğumuz başvurunun yetersiz bulunması olmuştur. 2010 yılında Mudanya’da gerçekleştirdiğimiz ilk yüzey araştırmasında 29.06.2010 tarihli yazımız ile Apameia/ Myrleia kentinin bulunduğu alanda sit sınırlarının genişletilmesi talep edilmiş, ancak Bursa Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu’nun 20.12.2010 tarih ve 3787 sayılı yazısı ile sunduğumuz belgelerin yetersiz olduğu ve biraz daha irdelenmesi gerektiği tarafımıza bildirilmiştir. Bunun üzerine 03.02.2011 tarihli yazımız ile detaylı irdeleme için yetkimizin olmadığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne iletilmiş ve bu görevin Genel Müdürlük marifeti ile yaptırılması talep edilmiştir. Bunun üzerine Genel Müdürlük 18.03.2011 tarih ve 57766 sayılı yazısı ile sit irdelemesi görevini Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve Bursa Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğüne vermiştir. 2011 yılındaki yüzey araştırmamızın başlangıcına kadar çalışmalarda herhangi bir ilerleme kaydedilmediği anlaşıncıya yüzey araştırmasının ilk bölümü Mudanya ilçesine kaydırılmıştır.

Mudanya neden önemlidir? Bu bağlamda bu konuyu biraz açmakta fayda vardır. Mudanya, Apameia Myrleia, M.Ö. 8. yüzyılda Kolophon’lular tarafından kurulan bir koloni kentidir. Antik kentin yayıldığı alan günümüzde modern yerleşme ve kentsel dönüşüm projelerinin tehditi altındadır. Bu amaçla Sit sınırları daraltıldığı ve günümüzde Sit korumasından çıkartılan parsellerin imara açılmaya çalışıldığı duyumu alınmıştır. Örneğin antik limanın kıyısına büyük bir alışveriş merkezi inşaatı için izin verilmiş, antik kentin limanının oturduğu alana ise büyük bir liman yapımı için hazırlıklara başlanmıştır. Eğer hedeflenen projeler hayata geçirilirse antik kent geri dönüşü olmaksızın yok edilme tehditi altındadır.

Antik kentin ihmalkarlığa kurban gideceği endişesi ile bir defa daha ziyaret ettiğimiz Mudanya’da ilk olarak antik kentin liman bölgesi olan ve kıyı genişletme çalışmalarının yapıldığı dolgu alanı ziyaret edilmiştir. Burada yapılan incelemelerde altı adet gri damarlı beyaz mermer blok tespit edilmiştir (Resim: 1). Blokların bazılarının üzerinde halen kenet

*Prof.Dr. Mustafa ŞAHİN, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle-Bursa/TÜRKİYE. e-mail: mustafasahin@uludag.edu.tr

Yüzey araştırmasının bu sezondaki bölümü Büyük Şehir Belediyesi tarafından desteklenen “Bursa ve Çevresi Arkeolojik Kültür Envanteri: Keles-Orhaneli-Harmancık-Büyükorhan” isimli proje tarafından desteklenmiştir. Destekten dolayı Büyük Şehir Belediyesi Başkanlığına minnettarız.

¹ Yüzey araştırması Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü, Bursa Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı, Tirilye Belediyesi Başkanlığı ve Harmancık Belediyesi Başkanlığı’nın desteği ile sürdürülmüştür. Desteklerinden dolayı Uludağ Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Kamil Dilek, Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Altepe ve Kültür Danışmanı Aziz Elbastı, Tirilye Belediye Başkanı Ali Turan ve Harmancık Belediye Başkanı Mustafa Çetinkaya’ya çok teşekkür ederiz.

Kültür Bakanlığı adına Bakanlık temsilcisi olarak aramıza katılan Sena Mutlu’ya uyumlu ve yardımsever çalışmalarından dolayı teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca büyük bir özveri ve gayretle çalışmaların her aşamasında katkıda bulunan Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Derya Şahin’e, Araştırma Görevlileri Serkan Gündüz ve Ali Altın’a, arkeolog Berkay Dinçer’e ve Yüksek Lisans öğrencimiz M. Ufuk Gürdal’a da teşekkürü bir borç biliriz.

demirleri bulunmaktadır (Resim: 2). Yaklaşık 220 x 105 x 54 cm. ölçülerindeki blokların, mermerden olması ve boyutları bunların anıtsal bir yapı veya kentin sur duvarına ait olduğunu göstermektedir². Bu bloklar muhtemelen yeni açılan bir temel hafriyatından çıkartılmış ve inşaat faaliyetlerinin durdurulacağı endişesi ile bu alana gelişi güzel atılmış olmalıdır. Blokların birisindeki yeni kırılan bir parçanın hemen yakında bulunması bu durumu açık bir şekilde belgelemektedir. Ayrıca gelişigüzel atılan bu mimari blokların yanında muhtemelen geldikleri alandan beraber taşınan kültür toprağına da rastlanmış. Bu toprağın içerisinde Geç Antik çağına ait seramik parçaları toplanmıştır.

Sit alanı olarak önerdiğimiz alanın içerisinde kalan parsellerin birisinde, eski Petrol Ofisi dolum tesislerinin hemen karşındaki zeytinliğin içinde, Bursa Arkeoloji Müzesi uzmanları tarafından sondaj kazısı yapılan alan bu sene de ziyaret edilmiş ve sondaj çukurlarından bazılarının izinsiz doldurulmaya çalışıldığı tespit edilmiştir (Resim: 3).

Antik Apameia Myrleia kentinin liman bölümünde büyük bir alışveriş merkezi yapımı için başlatılan hafriyat çalışmaları esnasında yapı kalıntılarına rastlanması, 2010 tarihli başvurumuzun Koruma Kurulu gündemine alınmasına neden olmuş ve Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 27.04.2012 tarih ve 712 sayılı kararı ile Apameia Myrleia kentinin oturduğu alanın büyük bir bölümü Sit kapsamına alınmıştır. Böylece Apameia Myrleia kentinin yapılaşma baskısına karşı kurtarılması yönünde çok önemli bir adım atılmıştır.

Yüzey araştırmasında bir sonraki durağımız Zeytinbağı (Trilye) beldesi olmuştur. 2010 yılındaki yüzey araştırmamızda Kapanca Limanı mevkiinde Casearea Germanica kentinin lokalizasyonu yapılarak, kentin oturduğu alandaki mevcut Sit sınırlarının genişletilmesi sağlanmıştır³. Bu dönem Kapanca limanının güneyinde yer alan Ketenderesi'nin denize döküldüğü alanın batısında incelemelerde bulunulmuştur (Resim: 4). İlk bakışta dikkat çeken en önemli unsur söz konusu sahanın gecekondü şeklindeki yazlık barakalar ile doldurulmaya başlandığıdır. Yeni hizmete açılan büfe burada izinsiz yapılaşmanın artarak devam edeceğinin habercisidir. Yaptığımız araştırmada Zeytinbağı belediyesinin yetki alanının Ketenderesi'ne kadar geldiği, derenin batısında Belediyenin herhangi bir denetiminin olmadığı anlaşılmıştır. Bu alanda kıyı boyunca yapmış olduğumuz incelemelerde, kesitten görülebildiği kadarı ile tarım toprağının yaklaşık 30 cm. altında, birbirine 2,70 m. mesafede iki duvar tespit edilmiştir (Resim: 5). Duvarların kalınlığı yaklaşık olarak 0.85 metredir. Görülebilen duvar yüksekliği yaklaşık 1 metredir. Duvarlar iri moloz taşlarla, toprak harç kullanılarak inşa edilmiştir. Her iki duvar arasında yüzeyden 80 cm. aşağıda duvarların üst sınırıyla paralellik oluşturacak şekilde 30 cm. yüksekliğinde yoğun kiremit parçalarının bulunduğu bir seviye dikkat çekmektedir (Resim: 6). Kıyı boyunca devam edildiğinde aralıklarla yine kesitte çamur harçlı duvar kalıntılarının bulunduğu gözlemlenmektedir. Duvarlardan birisinin harçlı ve tuğla kullanılarak inşa edilmiş olduğu dikkat çekmektedir. Bununla birlikte kıyı boyunca yoğun bir şekilde seramik kırıklarının olduğu gözlemlenmiştir. Yine yeni sürülen tarım arazisinde yaptığımız incelemelerde yüzeyde de seramik parçalarının bulunduğu tespit edilmiştir. Ketendere'den başlayıp 350 metre uzunluğundaki alana yayılan alanda tespit

² 1. Blok: 220x105x54 cm; 2. Blok: 210x107x55 cm; 3. Blok: 215x110x55 cm; 4. Blok: 197x107x50cm (ölçülebi- len); 5. Blok: 108x52x48 cm; 6. Blok: 260x107x57 cm.

³ M. Şahin – Y. Polat – T. Zimmermann, “Der Hafen von Kapanca. Ein neuer Vorschlag zur Lokalisation der Stadt Caesarea Germanica”, *OLBA* 19, 2011, 203 – 232. - M. Şahin, “Bursa ve Çevresi Yüzey Araştırması 2010”, 33. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu 23-27 Mayıs 2011 Malatya (yayında).

edilen yapılar olasılıkla işlik olmalıdır. Ketendere'nin denize döküldüğü deltanın hemen kenarında bulunan ve denizin içine doğru uzanan taş sırası muhtemelen bir mendireğe işaret etmektedir (Resim: 4). Deniz altında yapılacak detaylı inceleme ve araştırmalar bu konuda daha fazla bilgi verecektir⁴.

Zeytinbağı merkezde yapmış olduğumuz incelemelerde ayrıca birisi belediye başkanlığı binasında (Resim: 7)⁵, diğer ikisi Dünder Evi'nin giriş cephesi üzerinde⁶ olmak üzere M.S. 1. yüzyıla tarihlenen 3 adet mezar steli tespit edilmiştir. Ayrıca Fatih Camii'nin girişindeki çeşmede yalak olarak kullanılan, Roma dönemine ait tamamlanmamış gırtlantı bir lahit teknesi bulunmaktadır. Çeşmenin aynalığında Bizans çağına ait mermerden ambon yan kenarı veya korkuluk bulunmaktadır. Çeşmenin alınığında ise Bizans çağına ait 2 mimari parçanın arasında Osmanlı dönemine ait üzerinde alçak kabartma şeklinde bitkisel motiflerin bulunduğu mermer bir levha yer almaktadır. Zeytinbağı beldesi sınırları içerisinde yer alan bir bölümü hala ayakta olan Kemerli Kilise, Bizans dönemine ait en önemli yapılarıdır. Bu kilisenin duvarlarında devşirme malzeme olarak kullanılmış sütun tamburları ve arşitrav parçası gibi mimari elemanlar, kentin Bizans dönemi öncesi zenginliğine ışık tutmaktadır.

Araştırmamızın bundan sonraki bölümüne Harmancık ilçesinde devam edilmiştir⁷. İlk olarak 2010 yılında ziyaret ettiğimiz Harmancık İlçesi'nde kuzeyinde kalan köyler ziyaret edilmiş, zamanın yetmemesi nedeniyle araştırma yarım kalmıştı. Bu kampanyada ise ilçe merkezi ve güneyinde yer alan köylerinde incelemelerde bulunulmuştur⁸. İlçe merkezinde, Uludağ Üniversitesi Harmancık Meslek Yüksekokulu'nun arazisinin kuzeyindeki kalan Topbaşı mevkiinde yaklaşık olarak 50x50 metrelik bir alanda Paleolitik döneme ait bir buluntu yerine rastlanmıştır. Buluntuların yoğun olarak bulunduğu alan haricinde, karayolunun yakınlarına kadar dağınık şekilde saçılmış buluntularla karşılaşmıştır. Yoğun buluntu veren alan, bitki örtüsünün az olduğu esasen kumlu bir toprakla kaplı çukurluk bir alandır. Çöplük yoluna yaklaşırken, bu alanda mevsimlik dere yatakları da derinleşmektedir. Buluntu yerinin "yoğun" olarak tanımlanan kumlu bölgesinde yüzey görünürlüğü mükemmel olup neredeyse

⁴ Bu konu Arş. Gör. Serkan Gündüz tarafından doktora tezi kapsamında çalışılacaktır.

⁵ Kayanın üzerinde oturan genç bir kız khiton sağ göğsünü açıkta bırakacak şekilde tüm vücudu örtmektedir. Manto ucu sol kol altında sıkıştırılmış, sağ eli dirsekten kırılarak yukarı doğru kaldırılmış ve öne doğru eğilmiş başına destek yapmaktadır. Yan aşağıdaki sol elinde meyvelerden oluşan bir çelenk taşımaktadır. Sol ayak zemin üzerinde sağ ayak biraz daha yukarı kaldırılarak sağ kola destek yapmıştır. Resmin oturduğu çerçevenin altı silme şeklinde dışarıya taşmış üçgen alınlıklı mezar taşı figürün bulunduğu alan yer açmak için kemer şeklinde yapılmıştır. Alınlığın üst bölümü sağ alt kenar, sol alt arka kenar kırık ve eksiktir. Köşelerde ve yüzeyde çarpmalar sonucu kopmalar var. Baş bölümü özellikle kırılmış. Yüzeyde yer yer etkili aşınma var. Arka taraf ve yanlar düzeltilerek perdahlanmıştır.

⁶ Dünder Evinin batı duvarında birisi kapının sağında birisi solunda olmak üzere duvara monte edilmiş iki adet mezar steli bulunmaktadır. Bunlardan kapının sağ tarafında olan mezar stelinin alınlığının ortasında kalkan var. Resim:: alanında kline üzerinde uzanan bir erkek sağ elinde çelenk tutuyor. Sağ tarafta arkalıklı ve kollu bir iskemle üzerinde ¾ cepheden bir kadın yer alıyor. Sol tarafta klinenin kenarına oturan bir diğer kadın var. Ortada yuvarlak yemek masası üzerinde yiyecekler var. Soldaki kadının arkasında sehpa bulunmaktadır. Bir bantla Resim:: alanı ikiye ayrılmıştır. Altta bölümde soldan sağa kalathos, ayna, orak, iğ ve anlaşılamayan bir nesne var. Podyumunda 3 sıra yazıt bulunmaktadır. Yüzeyde özellikle yapılmış aşındırma mevcuttur. Aşındırma özellikle yazıt bölümünde yapılmıştır. Kapının sol tarafında olan mezar stelinin yan akroterler ve üst akroterler eksiktir. Resim:: alanı çerçevesinin aşağısı eksiktir. Alınlığın ortasında kalkan vardır. Başlıklı kalkan üzerinde uzanan erkek, sağ elinde çelenk mevcuttur. Sol tarafta arkalıklı iskemle üzerinde oturan kadın, sağ altta yuvarlak yemek masası mevcuttur.

⁷ Harmancık İlçesi'nde Uludağ Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu'nun öğrenci yurdunda kalınmıştır. Konaklama imkanı nedeniyle Harmancık Belediye Başkanlığına teşekkür ederiz.

⁸ Ziyaretlerimiz Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından kiralanan minibüs ile yapılmıştır. Destekten dolayı teşekkürü bir borç biliriz.

görüşü etkileyen hiçbir bitki bulunmamaktadır. Bu alanın dışında ise, otlarla kaplı alanda, yüzey görünürlüğü normale yakındır. Buluntu yoğunluğu kumlu alan ve yakın çevresinde metrekaşe başına en az bir, çok zamansa 4-8 taş alet arasındadır. Bu buluntuların bir kısmı sadece işlenmiş parçalar olduklarından dolayı toplanmamıştır (Resim: 8). Buluntuların korunma durumu yüksektir. Hiçbirinde belirgin bir aşınma mevcut değildir. Sadece bir tek buluntuda pulluk ya da benzeri metalik bir cisimle çizilmesinden dolayı bir pas izi mevcuttur. Taş aletlerin çoğunluğunda ise, gömülü kısımları ve yüzeyde, açıkta kalan kısımlarının birbirlerinden farklı patinalaşması söz konusudur. Bu durum, buluntuların jeolojik olarak *in situ* olduğunu düşündürmektedir. Buluntu yerinde çakmaktaşı birincil niteliktedir. Doğal yumrulara bile bir yuvarlanma ya da belirgin olarak aşınma söz konusu değildir. Yumruların boyutları değişkendir, 15-20 cm. çapından daha ufak boylara kadar çok çeşitlidir. Buluntu yerinde aletlerin ilk analizine göre, iri clacton yongalar baskındır. Yongaların bir kısmı kortikaldir. Aletlerde korteks oranı daha azdır. Üç adet Levallois çekirdek bulunmuştur. Bunlar tüm vurma düzlemleri ve çıkarım yüzleri işlenmiş çekirdeklerdir. İki tanesi başarısız çıkarımlarla sonlanmış, bir tanesi tükenmiştir. Çekirdekler içinde küresel çekirdekler baskındır. Aletler içinde kenar kazıyıcılar yoğunluktadır. Bazılarında iri çıkarımlarla düzelti gerçekleştirilmiştir. Yuvarlanmadan dolayı kırıklar mevcut olmadığından, bu aletlerin tamamının iyi korunmuş durumda olduğunu söyleyebiliriz. Bundan dolayı içlerinden altı adedi ileride bir imkan oluşması halinde iz analizi yapılması için ayrılmıştır. Üç kenar kazıyıcı uzun yongalardan yapılmıştır. Bazı aletlerin yüzeylerinde işlendikten sonra kalkerli bir tabakanın/katmanın (İng.= *crust*) geliştiği gözlemlenmiştir. Bu tabakaların tarihlenmesinin ileride geliştirilen yöntemlerle mümkün olabilmesi ihtimalinden dolayı bu örnekler de ayrılmıştır. Topbaşı Paleolitik buluntuları genel özellikleri itibarıyla Orta Paleolitik'in erken evrelerine ait görünmektedir (Alt Mousterien). Bu buluntu yerinin en önemli özelliği, bölgede *insitu* olabilecek ve kazısı yapılabilecek tek Paleolitik buluntu yeri olmasıdır. Ancak gelecekte Harmancık ilçesi bu yöne doğru ilerlerse veya bu alanda tarımsal etkinlikler gerçekleştirilirse, bu buluntu yeri tahrip olabilir.

Aldığımız bir bilgi üzerine Harmancık İlçesine bağlı Kepekdere Mahallesi, Ada Mevkiinde içme suyu için açılan ishale hattında incelemelerde bulunulmuştur. Köy muhtarı İ. Hakkı Durmuş, burada yapılan ishale hattı çalışmaları esnasında gaga ağızlı bir adet testinin bulunarak Bursa Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne teslim edildiğini öğrenilmiştir⁹. Kazı mahalinde yaptığımız incelemelerde, birbirinden uzak mesafelerde iki ayrı pithosa ait parçalar da tespit edilmiştir. Kırık izlerinden pithosların ishale hattı çalışmaları esnasında parçalandığı anlaşılmaktadır. Pithos parçalarının yanı sıra ince seramiğe ait kalıntılar da bulunmuştur. Kanal çevresine ayrıca insan kemikleri de saçılmıştır. Kemiklere ait bir kaç numune incelenmek üzere alınmıştır. Seramik parçaları arasında siyah açkılı çanak çömlekler ait parçalar da bulunmaktadır. Seramik parçaların genel anlamda Tunç çağına ait olduğu anlaşılmaktadır. İnsan kemiğine ait parçalar da göz önünde bulundurulduğunda, bu alanın Tunç Çağına ait bir nekropol sahası olduğu anlaşılmaktadır. Yüzeyde yaptığımız incelemelerde tespit edilen işlenmiş çakmaktaşı aletlerin bulunması Harmancık merkezde tespit edilmiş Paleolitik buluntu yeri göz önünde bulundurulduğunda manidardır.

Nekropolün yerleşim alanını tespit etmek üzere çevrede incelemelere başlanmış ve Kepekdere vadisinin çatal noktasına gelecek şekilde uzanan ve halk arasında Övecik mevki olarak adlandırılan alanda bir höyük saptanmıştır. Günümüz Kepekdere Mahallesi höyüğün hemen kuzeyinde yamaç üzerine kuruludur. Nekropol sahası höyüğün doğusunda

⁹ <http://arkeolojihaber.net/2011/06/11/harmancikta-3-bin-yillik-gaga-agizli-testi-bulundu/> (15.06.2012)

yer almaktadır ve höyükle nekropol arasında günümüzde halen akmakta olan bir dere bulunmaktadır. Höyük, doğuya doğru Tavşanlı'ya giden güneyde ise Simav'a inen yol hattı üzerinde bulunmaktadır. Konum itibarıyla Harmancık'a 2 km. Mesafede bulunan höyük bölgenin ilk yerleşim alanıdır. Höyüğün batısında Işıktepe olarak adlandırılan ve günümüzde trafik eğitim pistinin bulunduğu yamaca doğru seramik parçalarının dağıldığı görülmektedir. Köy muhtarının ifadesine göre burada yılanbaşı cam bilezikler bulunmuştur. Yapılan incelemelerde Hellenistik – Roma ve Geç Antik çağa ait seramik parçalarına da rastlanmıştır. Höyük üzerinde geç dönem malzemesi sayı olarak azalsa da, İlk Tunç çağından başlayarak erken dönem seramiklerinin yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Böylece İlk Tunç çağından Geç Antik döneme kadar devam eden bir yerleşimden söz etmek mümkündür. Köy muhtarı İ. Hakkı Durmuş'un ifadesine göre Yıldıztepe bayırında da mezarlar bulunmaktadır. Kesin olmamakla birlikte, geç dönem nekropolünün höyüğün batısındaki Yıldıztepe Bayırında bulunduğunu düşünüyoruz.

Belde merkezinden sonra muhtar İ. Hakkı Durmuş rehberliğinde Işıklar Yeri Mevkii ziyaret edilmiştir. Alanda bol miktarda maden cürufu, bunların dışında kiremit ve seramik parçalarına rastlanmıştır. Aynı alanda Camii yanı mevkiiinde bulunan yıkıntıların eski bir camiye ait olduğu belirtilmiştir. Tepecik alanının yamaçlarında da mezarların ortaya çıktığı söylenmiştir. Fakat etrafa hakim konumu ve seramikler göz önüne alındığında bu yıkıntının camiiden çok bir Ortaçağ kilisesi olabileceği düşünülmektedir. Bulduğumuz nokta Kepekdere köyünü Tavşanlı'ya bağlayan eski yolun üzerinde kalmaktadır. Köy muhtarı tarafından Işıklar Mevkiiinde ayrıca küllü bir katmanın da bulunduğu bildirilmiştir¹⁰. Bu kül kalıntılarının alanda bulunan maden cürufuyla ilişkili olduğunu düşünüyoruz.

Bir diğer gezi güzergahımız Dutluca, Ilıcaksu ve Delicegüney köyleri olmuştur¹¹. Dutluca köyündeki, Dutdibi mevkiiinde bir tarlanın yüzeyinde bol miktarda seramik parçalarına rastlanmıştır. Bu seramikler özelliklerine göre Geç Antik Çağ'dan başlayıp Osmanlı dönemine kadar devam eden bir yerleşime işaret etmektedir. Bir bayıra uzanan arazinin kuzeydoğu köşesinde bir hamam bulunduğu rivayet edilse de yüzeyde herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Dutluca köyüne bağlı Çingene köprüsünün bulunduğu, haritada Yarıkkaya halk arasında Domuşa olarak adlandırılan mevkiiide yüzeyde az sayıda Bizans dönemine ait seramik ve kiremit parçalarına rastlanmıştır.

İkinci durağımız olan Ilıcaksu köyünde 40° civarında sıcak suya sahip termal hamamlar bulunmaktadır. Bu hamamlardan Yahya Demir'e ait olan ve günümüzde terk edilmiş olan hamamın havuzu diğerlerinden farklı olarak ana kayaya oyulmuştur ve su dar bir mağaranın içerisinden gelmektedir. Köyde bunun dışında günümüzde hala kullanılmakta olan hamamlar vardır. Hamamların hemen kuzeyinde Hamam Tepesi olarak adlandırılan mevkiiide yamacın eteğinde alt alta olacak şekilde iki farklı su kanalı saptanmıştır. Bunlardan üstte olanı üzeri açık bir şekilde ana kayaya oyulmuştur (Resim: 9). Kanalin genişliği 50 cm. ve derinliği 70 cm. dir. Bu kanalın 100 metrelik bir bölümü hali hazırda toprak üzerinde görülmektedir. Daha alt seviyede uzanan su kanalı ise ana kayaya oyulmuş yatağa yerleştirilen pişmiş toprak su künklerinden oluşmaktadır (Resim: 10). Halil Balı Hamamı'nın bahçesinde korunan bir künk parçasına göre, bu künklerin iç çapı yaklaşık 11 cm. dir. Suyun içerisindeki kirecin, sertleşerek kalker bir tabaka oluşturduğu ve künklerin içini tıkadığı tespit edilmiştir. Bu su kanalının yaklaşık 100 m. batısında dönemi belli olmayan bir taş ocağı yer almaktadır.

¹⁰ Koordinatlar: 3939600 K, 29115700 D

¹¹ Dutluca köyü muhtarı Hurşit Aydoğdu, Ilıcaksu köyü muhtarı Sıtkı Demirci, bu köyde bize mihmandarlık yapan Kemal Balı ve Delicegüney köyü muhtarı Ramazan Sarı'ya yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

Mihmandarımız Kemal Balı ayrıca Hamamaltı mevkiinde açık hava havuzundan oluşan bir hamam kalıntısının daha bulunduğunu söylemiştir. Ancak yüzeyde herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır.

Daha sonra köyün kuzeyinde yaklaşık 300 m. uzaklıktaki Evkaya mevkiine gidilmiştir. Burada yoğun bir şekilde taban kiremiti parçalarına rastlanmıştır. Kalınlıkları 3-6 cm. arasında değişen kiremitler elenmiş dere kumu ve kalker katkılı bir hamura sahiptir. Kalıntının tam merkezinde yaklaşık 7 m. çapında bir yapı kalıntısı dikkat çekmektedir. Bunun etrafını çevreleyen ikinci bir duvar vardır. Bu haliyle uzaktan bakıldığında bir podyum üzerinde duruyormuş gibi bir izlenim vermektedir. Bu duvarın kalınlığı yaklaşık 1m. olarak ölçülmüştür.

Delicegüney köyü sınırlarındaki Düzbağlar mevkiinde yoğun ardiçtan oluşan bitki örtüsü nedeniyle tam planını anlayamamakta bir yapıya ait temel kalıntıları tespit edilmiştir. Duvarlar, dış yüzeyleri düzeltilmiş yerel taşlardan örülmüştür ve yığıntı şeklinde belli bir hat doğrultusunda ilerlemektedir. Yapının kuzeydoğu köşesinde duvarın en iyi korunmuş bölümü yer almaktadır. Duvarın bu bölümdeki korunan uzunluk yaklaşık 8 m. olarak ölçülmüştür. Duvarın kuzeydoğu ucundan güneybatıya doğru dönüş yaptığı, bu dönüşten sonra 1,5 m. uzunluğundaki kısmının da korunduğu görülmektedir. Duvar kalınlığı ölçülememiştir. Düzbağlar deresine bakan yamacın üzerinde yer alan yapı gözetleme kulesi veya konaklama yeri olabilir. Zira, Dursunbey'den gelip Harmancık'a giden eski yolun buradan geçtiği ifade edilmiştir.

Bir sonraki güzergahımız Kozluca, Balatdanişment, Bekdemirler köyleri ve Karaca mahallesi olmuştur¹². Bu güzergahlarda ilk olarak Kozluca köyüne gidilmiştir. Kozluca köyü muhtarı Hasan Hüseyin Uzun rehberliğinde Alan mevkiine doğru yola çıkılmıştır. Köyün ilk yerleşim yerlerinin burada olduğu, Yunan işgali esnasında köyün dağıldığı, bir kısım vatandaşın köyün yeni yerine yerleştiği nakledilmiştir. Köyün eski yerinde yapılan incelemelerde yoğun bitki örtüsü nedeniyle herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır.

Ziyaret ettiğimiz bir sonraki köy Balatdanişment'dir. Bu köyde mihmandarımız Süleyman Kaymaz ile birlikte Ören mevkiine gidilmiştir. Yüzeyde çeşitli formlarda seramik ve kiremit parçalarına rastlanmış, mihmandar bu alanda kiremit mezarlar olduğunu belirtmiştir. Fakat, bununla ilgili herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Aynı mevkiide çeşitli küp parçalarının bulunması burada belki de Tunç çağına ait bir nekropol alanı veya küçük bir çiftlik yerleşimine işaret etmektedir. Balatdanişment köyünün merkezinde köy camiinin yaklaşık 100 m. batısında Kozluca köyünden getirildiği belirtilen bir sütun başlığı ve bu başlığın altında mimari bir parça tespit edilmiştir¹³. Sütun başlığı ve mimari parçanın malzemesi kireçtaşıdır. Harmancık, Karaca mahallesine mihmandarımız Ahmet Çakır ile birlikte Değirmenyanı/Örenyakası mevkiine gidilmiştir. Alanda, tatlı bir yamaç üzerinde uzanan bir yerleşime ait izler belirlenmiştir. Yüzeyde yaptığımız incelemelerde Hellenistik dönemden başlayan ve Geç Antik çağa uzanan tarihlere ait seramik parçaları bulunmuştur.

Ayrıca yüzeyde çok sayıda değişik kalınlıklarda kiremit ve künk parçalarının olduğu görülmüştür¹⁴. Bu alan Balatdanişment köyündeki Tunç çağı mezarlığının tam karşısında yer almaktadır.

¹² Kozluca köyü muhtarı Hasan Hüseyin Uzun, Balatdanişment'teki mihmandarımız Süleyman Kaymaz, Bekdemirler köyündeki mihmandarımız Mustafa Demirci ve Karaca mahallesindeki mihmandarımız Ahmet Çakır'a yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

¹³ Sütun başlığının üst kısmı 60 x 60 cm. yüksekliği 20 cm. olarak ölçülmüştür. Mimari parçanın korunan genişliği 50 cm. derinliği 46 cm. olarak ölçülmüştür.

¹⁴ Sağlam olan künk parçalarının birinden alınan ölçüler: uz.: 40 cm., dar ağız çapı: 7 cm., geniş ağız çapı: 9 cm. dir.

Ziyaret edilen bir sonraki köy Bekdemirler'dir. Köy merkezindeki camiinin yanında mermerden bir sütun parçası bulunmaktadır¹⁵. Ahmet Çakmak'a ait evin köşesinde ise üzerinde bir dübel ve akıtma deliği bulunan mermerden bir mimari blok tespit edilmiştir¹⁶.

Daha sonra Gedikören, Dedeali, Kışmanlar köyleri ve Gölcük ve Maraşatlar mahalleleri ziyaret edilmiştir¹⁷. İlk ziyaret edilen köy olan Gedikören'de köy muhtarı Ş. Ali Özkan rehberliğinde Asartepe Mevkiine gidilmiştir. TRT vericileri ve orman gözetleme kulesinin bulunduğu bu alanda horasan harçlı moloz taşlardan inşa edilen duvarlara sahip bir yapıya rastlanmıştır¹⁸. Muhtar bu alanda paratoner yapmak üzere açılan temel kazısı esnasında mermer bloklardan oluşan bir taban döşemesi gördüğünü söylemiştir. 1983 de yapılan bu kazı sonrasında, bu blokların Gedikören köyüne taşınıp farklı amaçlarla kullanıldığını belirten muhtar, ayrıca bu alanda gümüşten yapılmış bir haç bulunduğunu da ifade etmiştir. Burada ayrıca doğu batı istikametinde, tuğla örgü, üzeri yassı taşlarla kapatılmış mezarların bulunduğu bilgisi verilmiştir. Ayrıca yüzeyde bol miktarda kiremit parçası görülmüştür. Bu alanda içinden çok sayıda kemik çıktığı anlatılan bir mekân ve yan yana iki odadan oluşan dikdörtgen planlı bir yapı bulunmaktadır. Muhtarın ifade ettiğine göre zemin horasan harcı ile sıvanmıştır. Duvar örgüsünde ise moloz taş ve horasan harcı dikkat çekmektedir. Bu özelliklere göre, bu mekânın mezardan çok bir su sarnıcı olduğunu düşünüyoruz.

Mihmandarımız, kale duvarlarının dışında, vericilerin bulunduğu alanın batısında iki katlı, horasan harç-moloz örgüye sahip bir mekân daha göstermiştir. Burası defineciler tarafından tahrip edilmiş durumdadır¹⁹. Çukurun içi vericilerde çalışanların çöpleri ile doldurulmuş durumdadır. Vericilerin yaklaşık 200 m. batısında 3 odanın bulunduğu bağımsız bir mekânın kalıntılara daha rastlanmıştır²⁰. Muhtar, bu odanın bir zamanlar 3 odalı olduğunu 1991 yılında yapının taşlarının bir bölümünün TRT vericisinin dolgusunda kullanıldığını belirtmiştir. Bir diğer mezarın TRT yansıtıcısının bulunduğu bahçenin kuzeybatısı köşesinde bulunduğu ifade edilmiştir. Ancak, bu yapı defineciler tarafından tahrip edildiği için fazla bir yorumda bulunmak mümkün değildir²¹. Asartepe'de bulunan kalıntılar toplu bir şekilde değerlendirildiğinde burada bir manastır veya gözetleme kulesinin bulunduğunu öne sürmenin doğru olacağını düşünüyoruz.

Gedikören – Asartepe mevkiinden Gedikören köyü Sipahiler camiine inilmiştir. Camiinin bahçesinde gri damarlı beyaz mermerden yapılmış yazıtlı bir mezar sunağı bulunmaktadır (Resim: 11)²². Sunağın üzerindeki 9 satırlık bir yazıt vardır. Yan yüzlerin birisinde ortada kalkan, diğerinde ise bir demirci maşası motifine yer verilmiştir. Harf yüksekliği 3 cm. olarak ölçülmüştür. Mezar taşının sol üst köşesinde 6 cm. aralıkla iki delik,

¹⁵ Sütun gövdesine ait parçanın yüksekliği 30, çapı 28 cm. olarak ölçülmüştür.

¹⁶ Mimari bloğun ölçüleri; uzunluk: 90 cm., ölçülebilen genişlik 80 cm., yükseklik: 18 cm., dübel deliğinin her iki kenardan uzaklığı 45 cm., dübel deliğinin çapı ve derinliği: 6 cm., akıtma deliğinin uzunluğu 27 cm., genişliği 2 cm., derinliği: 0,5 cm. dir.

¹⁷ Gedikören köyü muhtarı Ş. Ali Özkan, TRT Güvenlik görevlisi Vahdetdin Taşdemir, Dedeali köyü muhtarı İsmail Aslan ve Kışmanlar köyü Mehmet Doğru'ya yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

¹⁸ TRT vericilerinin bulunduğu alanda koruna duvarın ölçüleri şu şekildedir. uzunluk: 12,3 m. yükseklik: 86 cm. duvar kalınlığı: 90 cm. burçlar arası uzunluk: 5,6 m. burç genişliği: 0,78 m. burç derinliği: 20 cm.

¹⁹ Mezarların bulunduğu alanın ölçüleri: 3,80 x 2,50 m.dir.

²⁰ Ölçüleri: 8,30 x 6,30 m. duvar kalınlığı 80 cm.

²¹ Genişlik 150 cm. uzunluk 190 cm. duvar kalınlığı 70 cm. ölçülebilen derinlik: 50 cm.

²² Yükseklik: 83,5 cm. alt profil genişliği: 46 cm. üst profil genişliği: 44 cm. gövde genişliği 36 cm., derinlik: 33 cm. profil derinlik: 44 cm.

yan yüzünde ise aynı şekilde 10 cm. aralıkla iki delik bulunmaktadır. Taşın üst kısmında 20 cm. çapında bir çukur bulunmaktadır. Kül çukuru olarak kullanılan bu bölüm 12 cm. derinliğindedir.

Cami avlusunda ayrıca gri damarlı beyaz mermerden yapılmış yassı bir ikili sütun parçası mevcuttur²³. Aynı malzemeden diğer bir ikili sütun parçası daha camii avlusunda korunmaktadır²⁴. Eserin üzerinde kaidesi boyunca devam eden bir dalga motifi yer almaktadır. Kaidenin yan yüzeyinde lotus-palmet benzeri bitkisel motifler bulunmaktadır. Bu eserlerin Gedikören Asartepe mevkiinden cami avlusuna getirildiğini öğrendik.

Daha sonraki durağımız Kışmanlar köyü olmuştur. Köy muhtarı Mehmet Doğru ile ilk olarak Yukarı mahalle Camii'ne gidilmiştir. Cami avlusunda 3 yüzü bezemeli, 1 yüzü yazıtlı bir mezar sunağına rastlanmıştır (Resim: 12). Mezar taşının üst bölümü işlenmeden kaba bir şekilde bırakılmıştır. Bu durum taşın üzerinde ikinci bir parçanın olduğuna işaret etmektedir. İri grenli, gri damarlı beyaz mermerden mezar taşının üst köşelerinde akroterler bulunmaktadır. Bu bölümün altında dış ve iç bükey silmeler, silmelerin altında ise dört yüzde de devam eden örgü motifi bulunmaktadır. Alt bölümü kırık ve eksik, baştaban kenarlarında çarpma ve kopmalar vardır. Mezar taşının 1. yüzünde üst köşelerinde akroterler, ortada beş yapraklı bir rozet, Resim:: alanında sol üst köşede asma yaprağı, sağ yan boyunca bir asma, ortada bağ çapası, onun solunda bir tara ve bir pres yer almaktadır. 2. yüzde farklı olarak alınlıkta rozetin her iki yanında birer spiral vardır. Resim:: alanında ortada çelenk, çelengin altında bir tarak ve ayna, sağ alt köşede bir iğ/öreke bulunmaktadır. 3. yüzde alınlıkta ranke motifi, Resim::li bölümde sağ alt yanda sarmaşık yaprakları ortada bir kara sabana benzer bağ aletleri vardır²⁵.

Kışmanlar köyü, Hakkı Durmuş'a ait evin bahçesinde ise iri grenli, gri damarlı beyaz mermerden bir postament tespit edilmiştir²⁶. Kışmanlar Ören mevkiinden getirildiği ifade edilen postamentin iki yüzü ve üst kısmı işlenmeden kaba bırakılmıştır. Daha sonra köy muhtarının rehberliğinde Kışmanlar Ören mevkiine gidilmiştir. Bu alanda defineciler tarafından açılan kaçak kazı çukurlarına rastlanmıştır. Alanda bulunan seramik parçaları ve köye götürülen postament burada bir Roma dönemi yerleşimine işaret etmektedir. Bu alanın hemen üst bölümünde Toykıran Tepenin yamaçlarında mezarlık alanına işaret eden plaka taşları görülmüştür. Bu yerleşimin ortasında Gedikören'den gelen ve Harmancık'a doğru devam eden eski bir yol güzergahının bulunduğu söylenmiştir. Argıt yolu olarak ifade edilen yol, Alan Deresine paralel uzanmaktadır. Kışmanlar köyünde son olarak köy mezarlığı ziyaret edilmiştir. Mezarlık içerisinde iri grenli, gri damarlı beyaz mermerden, oldukça aşınmış durumda bir mimari parçaya rastlanmıştır. Aşınma nedeniyle işlevi tam olarak belirlenememiştir. Alt tarafta 4 cm. genişliğinde oluğa benzer bir kanal bulunmaktadır²⁷. 2011 yılındaki yüzey araştırması ile Harmancık ilçesi ve köylerinde incelemelerimiz sona ermiştir. Böylece Dağlık Bursa yöresinde Büyük Orhan İlçesi dışında araştırmalarımız önemli ölçüde tamamlanmıştır.

²³ Korunan yükseklik: 35 cm, genişlik: 40 cm., üst profil genişliği: 43 cm., derinlik: 24 cm. üst profil yüksekliği: 6,5 cm.

²⁴ Korunan yükseklik: 74 cm. üst profil gen.: 60 cm. üst profil derinliği:36 cm. üst profil yüksekliği: 10 cm. Gövde genişliği: 40 cm.

²⁵ Ölçüleri: yükseklik: 61 cm., gövde genişliği: 37 cm., üst profil genişliği 50 cm., üst profil derinliği: 47 cm., derinlik 37 cm., harf yüksekliği: 3 -3,5 cm.

²⁶ Ölçüleri: Yükseklik: 73 cm.,üst profil genişliği: 50 cm., gövde genişliği 42 cm., üst profil derinliği 45 cm., derinlik: 37 cm.

²⁷ Ölçüleri: uzunluk: 90 cm., genişlik 43 cm., derinlik 38 cm.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

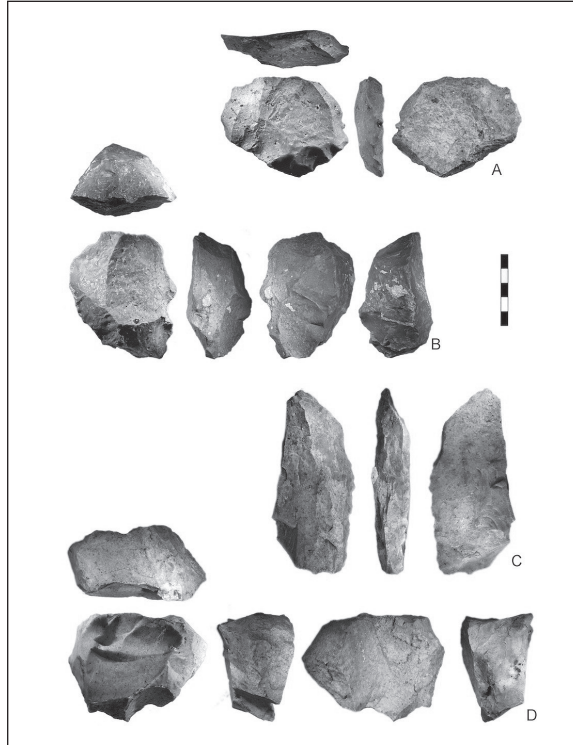
Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim:11

Resim: 12

BOLU İLİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2011: MERKEZ, DÖRTDİVAN VE YENİÇAĞA İLÇELERİ İLE KÖYLERİ

Meral ORTAÇ*

Bolu İli arkeolojik yüzey araştırmasının arazi çalışmalarından üçüncüsü, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 06.06.2011gün ve 119969 sayılı izinleri ile Bolu Merkez, Dörtdivan ve Yeniçağa ilçeleri ile köylerinde 25 Haziran 2011 – 15 Ağustos 2011 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹. Bu yılki çalışmalarımız, geçen yıllarda olduğu gibi daha çok köy merkezlerinde ve köylerin yakın çevresinde tarımsal alanlarda bulunan arkeolojik malzemelerin envanteri şeklinde olmuştur². Geçen yıllardan farklı olarak bu sene yaylalarda da inceleme yapılmıştır. Bolu Merkez İlçe'ye bağlı 18 köy, 1 yayla; Yeniçağa İlçesi merkezi ve bağlı 16 köy, 2 yayla; Dörtdivan İlçesi merkezi ve bağlı 29 köy, 7 yayla gezilerek belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. İncelediğimiz köylerden 6 yerleşimde herhangi bir buluntu tespit edilmezken, 69 yerleşimde çeşitli buluntuların ve antik yerleşim olabilecek yerlerin kaydı yapılmıştır. Buluntuların pek çoğu *in situ* değildir. Buluntulara daha çok köy meydanlarında, camilerde, ev ve okul bahçelerinde, yol kenarlarında rastlanmıştır. Bununla birlikte antik yerleşim alanı olarak Dörtdivan İlçesi Yağbaşlar Köyü'nde bir höyük ile nekropol alanı tespit edilmiştir. Ayrıca Yeniçağa İlçesi, Adaköy'de daha önceden bilinen bir höyükte de inceleme yapılmıştır.

MERKEZ İLÇE ÇALIŞMALARI

Avşar: Merkez, Gidiriş ve Fakılar mahallelerinde üç adet sütun formlu mezar taşı, üç adet pres ağırlık taşı, bir tane pedestal bloğu, bir tane yivsiz sütun tamburu, iki adet sütun bitimi, biri profilili iki dikdörtgen blok belgelenmiştir.

Aydıncık: Köy camisinin güneybatısında sadece bir tane postament görülmüştür.

Baltalı: Yukarı, Aşağı ve Kütükçüler mahallelerinde iki sütun mezar taşı, üç yivsiz sütun tamburu, üzerinde çeşitli figürlü kabartmalar bulunan eski mezarların olduğu bir alandan geldiği söylendiğinden muhtemelen mezar taşı ya da mezar tekne kenarı olabileceği düşünülen dört adet blok ve biri profilili dört dikdörtgen duvar bloğu belgelenmiştir.

Bozarmut: Yukarı Mahalle camisinin güneyinde sadece bir adet çift yarım sütun pilaster görülmüştür.

Bünüş: Merkez ve Dere mahallelerinde üç adet sütun mezar taşı, bir adet akroterli dikdörtgen mezar steli, bir pres ağırlık taşı, bir yivsiz sütun tamburu ve bir dikdörtgen duvar bloğu belgelenmiştir.

* Yard.Doç.Dr. Meral ORTAÇ, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 14280 Bolu/TÜRKİYE. e-mail: ortac_m@ibu.edu.tr

¹ Araştırma 2011 yılında kurumsal ve maddi olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü, Bolu İl Özel İdaresi, Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Abant İzzet Baysal Üniversitesi ile Dörtdivan ve Yeniçağa Kaymakamlıkları ile Belediyeleri tarafından desteklenmiştir. Araştırmaya Bakanlığı temsilen Ankara Yenileme Alanı Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arkeologlarından Ersin Atakal katılmıştır. Gazi Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Yüksek Lisans mezunu Esen Aktaş, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri Melih Yıldız ve Sinan Avağ özverili çalışmaları ile katkı sağlamışlardır. Katkıları için adı geçen kurumlara ve şahıslara teşekkür ederim.

² Geçen yıllardaki çalışmalarımız için bkz. Ortaç 2011a, 329 vd; Ortaç 2011b, 464 vd; Ortaç 2012, 129 vd.

Çanakçılar: Merkez Mahallesi'nde bir sütun mezar taşı, iki adet pres ağırlık taşı, biri profilli yedi adet dikdörtgen duvar bloğu, iki yivsiz sütun tamburu, iki postament ve üzerinde sarmaşık kabartması olan yarım daire formlu blok (olasılıkla bir ambon bloğu) görülmüştür.

Ericek: Merkez, Karacalar, Çıtaklar ve Aşağı mahallelerinde dört adet sütun mezar taşı, iki hemen hemen yarım küre formlu blok, üzerinde bitki ve haç motiflerinin yer aldığı geç dönemde pres ağırlık taşı olarak kullanılmış sekizgen blok bulunmaktadır.

Işıklar: Tekke Ümmi Kemal camisinin bahçe duvarı içinde yarım ya da çift yarım sütun pilaster bloğu ve caminin kuzeyinde yol kenarında postament formlu bir blok kaydedilmiştir.

Kandamış: Merkez Mahallesi'nde dört adet sütun mezar taşı³, altı adet yivsiz sütun tamburu, iki hemen hemen yarım küre formlu blok, üzerinde rozet ve çiçek bezemeleri olan ve geç dönemde pres ağırlık taşı olarak da kullanılan dikdörtgen mezar steli⁴, beş adet dikdörtgen duvar bloğu, üzerinde bağcı bıçağı ile üzüm ve bir hayvan tasviri olan sekizgen blok, bir postament, sırasıyla İon kymationu profiline ve üzerinde önce alçak sonra dar ve yüksek silme profiline sahip dikdörtgen blok, bir kapı eşiği, ortası altıya bölünmüş bir dairenin iki yanında uzanan üzüm sarmaşığı frizi, ion kymationu, dış sırası ve üç faskiadan oluşan lento bloğu⁵ ve bir korkuluk bloğu incelenmiştir.

Kındıra Köyü Yaylası: Köy camisinin bahçesinde bir adet sütun mezar taşı belgelenmiştir.

Kırha: Merkez Mahallesi'nde iki sütun mezar taşı, bir adet binek taşı olarak kullanılan yivsiz sütun tamburu incelenmiştir.

Kuzörenemirler: Köroğlu, Emirler ve Kartallar mahallelerinde üç adet sütun mezar taşı, iki yivsiz sütun tamburu, bir adet naiskos formlu grabara türü mezar taşı, iki dikdörtgen duvar bloğu kaydedilmiştir.

Muratlar: Ediller Mahallesi'nde iki adet sütun mezar taşı, bir dikdörtgen duvar bloğu bulunmaktadır.

Nuhlar: Merkez Mahallesi'nde bir adet sütun mezar taşı görülmüştür.

Sazakkınık: Karagözler Mahallesi'nde sadece bir adet sütun mezar taşı bulunmaktadır.

Tekkedere: Merkez Mahallesi'nde bir adet dikdörtgen duvar bloğu ve Devran Mahallesi'nde çift yarım sütun pilaster bloğu vardır.

Ulumescit: Ortaköy, Poyrazlar, Sığındı mahallelerinde sekiz tane sütun mezar taşı, sekiz adet yivsiz sütun tamburu, biri çerçeveli, biri profilli on dört adet dikdörtgen duvar bloğu, bir tane postament, yan yana dört niş ya da kemer tasvirli blok, bir kapı eşiği belgelenmiştir.

Yayladınlar: Okulun ve caminin bahçesinde ve evlerin önünde beş tane sütun mezar taşı⁶, bir yivsiz sütun tamburu, bir çift yarım sütun pilaster görülmüştür.

Yenipelitçik: Merkez Mahallesi'nde cami bahçesinde bir çift yarım sütun pilaster tespit edilmiştir.

DÖRTDİVAN İLÇESİ ÇALIŞMALARI

Adakınık: Bayırköy Mahallesi'nde beş adet üzerinde haç motifi olan küçük mezar taşı

³ Kitabeli olan biri daha önce yayınlanmıştır. Dörner 1952, Kat.no 129, Lev. 22; Becker-Bertau 1986, Kat.no 86.

⁴ Dörner 1952, Kat.no 81, Lev.16; Becker-Bertau 1986, s. 57 Kat.no 50.

⁵ Blok daha önce Dörner tarafından görülmüştür. Dörner 1952, Kat.no 193, Lev. 28.

⁶ Yazıtlı olan biri Dörner tarafından daha önce görülmüştür. Dörner 1952, Kat.no 119, Lev. 20; Becker-Bertau 1986, Kat.no 84; bir diğeri ise Şahin tarafından yayınlanmıştır. Şahin 1978, 123, Kat.no. 4; Becker-Bertau 1986, Kat.no 113.

belgelenmiştir. Bunlardan biri üzerinde köşelere yakın dört adet dikdörtgen yuva bulunmaktadır.

Adakınık (Seyricek) Yaylası: İki adet çift yarım sütun pilaster, bir adet dil bezemeli çift yarım sütun pilaster başlığı, biri dil diğeri dil ve haç bezemeli iki yarım sütun pilaster başlığı, haç bezemeli bir çeyrek sütun, bir yivsiz sütun tamburu, haç motifli küçük bir mezar taşı, bir sepet formlu sütun başlığı ve üzerinde etrafı üçgen süslerle çevrili direk yuvası bulunan bir dikdörtgen altlık görülmüştür.

Adaköy: Merkez Mahallesi camisinin güneydoğusunda sadece bir yivsiz sütun tamburu belgelenmiştir.

Aşağıdüğər: Aşağı Mahalle’de iki yivsiz sütun tamburu, bir postament, bir kapı eşiği, bir dikdörtgen duvar bloğu kaydedilmiştir.

Aşağısayık: Caminin güneydoğusunda bir adet sütun mezar taşı bulunmaktadır.

Bünüş: Merkez Mahalle’de iki adet yivsiz sütun tamburu ve haç bezemeli mezar taşı olabilecek bir blok incelenmiştir.

Cemaller: Cami bahçesinde ve evlerin etrafında bir adet çift yarım sütun pilaster, bir sekizgen postament, üç yivsiz sütun tamburu, bir dikdörtgen duvar bloğu, üzerinde üç dibek bulunan büyük dikdörtgen blok, bir dikdörtgen kitabeli blok⁷ ve bir profilli dikdörtgen mezar steli vardır.

Çalköy: Yukarı Mahalle’de biri bitim profilli iki yivsiz sütun tamburu, bir profilli dikdörtgen mezar steli⁸, bir sepet formlu kaide ya da başlık, iki dikdörtgen duvar bloğu, bir kapı eşiği ve bir postament kaydedilmiştir.

Çardak: Merkez Mahalle’de Attika tipi sütun kaidesi, iki adet çift yarım sütun pilaster, üzerinde dalgalı kurdele benzeri tasvirlerin ve başak kabartmalarının uç kısımları kalmış dikdörtgen altar olabilecek bir blok, sekizgen bir postament, profilli sütun bitim kısmı ya da kaidesi, bir dikdörtgen blok incelenmiştir.

Çetükören: Konaklar ve Orta mahallelerinde üç adet çift yarım sütun pilaster, bir profilli köşe bloğu ve bir adet iki kişinin sığabileceği genişlikte lahit tespit edilmiştir.

Çitler: Caminin yakınında ve evlerin çevresinde sütun ve kaidesi, bir yivsiz sütun, haç bezemeli çift yarım sütun pilaster başlığı, profilli sekizgen blok, kapı eşiği, dikdörtgen duvar bloğu ve 4 adet pencere çerçevesi olabilecek blok görülebilmektedir.

Çitler Yaylası: Üzerinde haç motifli olan altı adet küçük mezar taşı tespit edilmiştir.

Deveciler: Köy içinde tescilli bir tümülüs bulunmaktadır.

Doğancılar: Kemaller, Aşağı, Tabaklar ve Bayır mahallelerinde bir çift yarım sütun pilaster, üç yivsiz sütun tamburu, bir çeyrek yivsiz sütun tamburu, iki kapı bloğu, üç dikdörtgen duvar bloğu ve bir konik formlu bezemesiz sütun başlığı ya da altlığı belgelenmiştir.

Doğancılar Yaylası: İki çift yarım sütun pilaster ve bir haç bezemeli küçük mezar taşı görülmüştür.

Dülger: Yukarı Mahalle’de bir sütun mezar taşı, biri binek taşı olan dört yivsiz sütun tamburu, bir postament, üzerinde haç motifli olan küçük mezar taşı, bir adet olasılıkla kymation sıraları ile ayrılmış faskialı blok, çerçevesi ve ortasındaki kabartma yarım dairenin bir kısmı kalmış ve köşelere yakın dikdörtgen iki yuvaya sahip yarı kırık dikdörtgen blok ve bir silmeli dikdörtgen duvar bloğu belgelenmiştir.

Göbüler: Merkez Mahalle’de sadece bir sütun mezar taşı bulunmuştur.

⁷ Dörner 1952, Kat.no 158, Lev. 24.

⁸ Stel daha önce Dörner tarafından görülmüştür ve buradaki ezan taşı olarak kullanılan bloğun Yağbaşlar Köyü’nden geldiğini yazar. Dörner 1952, Kat.no 157, Lev. 24.

Güçükler: Merkez Mahalle’de bir yivsiz sütun tamburu, bir sekizgen sütun tamburu ve iki adet dikdörtgen duvar bloğu incelenmiştir.

Hacetler: Merkez Mahalle’de bir yivsiz sütun tamburu ve iki dikdörtgen blok kaydedilmiştir.

Kargıbayramlar: Bayır Mahallesi’nde on bir adet yivsiz sütun tamburu, iki yivsiz sütun ve bir sepet formlu başlık ya da kaide bulunmaktadır.

Kargıbayramlar (Deller) Yaylası: Bir adet yivsiz sütun tamburu, bir kapı eşiği, beş adet üzerinde haç bezemesi olan küçük mezar taşı, üç adet lahit ya da yalak olabilecek tekne parçası ve bir dikdörtgen profilli blok tespit edilmiştir. Profilli dikdörtgen bloğun bulunduğu kısım buradan buğday çıktığı için gavur ambarı olarak adlandırılmaktadır. Yaylada ayrıca hamam yeri olarak bilinen bir alandan bahsedilmektedir, ancak bugün açıkta bir yapı kalıntısı görünmemektedir.

Kılıçlar: Aşağı, Kuz ve Merkez mahallelerinde bir sütun mezar taşı, üç yivsiz sütun tamburu, bir eşik taşı ve bir korkuluk ya da çit kaidesi bulunmaktadır.

Kuruca: Köy içinde iki adet yivsiz sütun, bir dikdörtgen silme bitimli yivsiz sütun tamburu, iki binek taşı, bir dibek ya da vaftiz teknesi, bir konik formlu bezemesiz başlık ya da kaide, profilli bir köşe bloğu vardır.

Merkez: Merkez camisinin bahçesinde üç yivsiz sütun tamburu, Kadılar Mahallesi’nde iki yivsiz sütun tamburu, iki çift yarım sütun pilaster, bir su teknesi, Bayramlar Mahallesi’nde bir sütun mezar taşı, bir dikdörtgen duvar bloğu, merkez mezarlığında bir postament, Hatipler Mahallesi’nde bir yivsiz sütun tamburu, İlçe Jandarma Komutanlığı bahçesinde üzerinde haç olan mezar taşı, plinthe, torus, trochilos ve astragal profilli küçük bir sütun kaidesi, dil bezemeli sütun üst tamburu belgelenmiştir.

Ortaköy: Merkez Mahallesi’nde dört tane çift yarım sütun pilaster, bir sekizgen postament, beş yivsiz sütun tamburu ve bir dikdörtgen duvar bloğu görülmüştür.

Ömerpaşalar: Yeniköy, Merkez, Hatipler mahallelerinin yollarının kesiştiği yerde hala kullanımda olan tek kemerli bir köprü tespit edilmiştir. Kemer yarım dairedir. Kemerin üzerinde bir taç sırası olduğu batı kısımda gözlemlenmiştir. Bu taç blokları kemerin tepe kısmında kaybolmuştur. Kemer bloklarında harç kullanılmamış görünür, bununla birlikte yan taraftaki dolgu toprakta harç görülmüştür. Kemerin zaman zaman tamir görmüş olması olasıdır. Kemerin daire formlu olması ve harç kullanılmamış olması köprünün Roma döneminde inşa edilmiş olabileceğini gösterir. Azaplar Mahallesi’nde bir tane akroterli mezar steli vardır.

Seyitaliler: Köy içinde çift yarım sütun pilaster başlığı, olasılıkla bir ostotheğin tekne kısmı ve bir yivsiz sütun tamburu bulunmaktadır.

Sorkun: Merkez Mahallesi’nde sadece bir adet çerçeve dikdörtgen blok bulunmuştur.

Süleler: Köy içinde sadece bir tane kapı eşiği ya da pencere pervazı olabilecek bir blok görülmüştür.

Yağbaşlar: Merkez (Yağbaşlar), Mursallar ve Kabaklar mahalleleri yollarının birleştiği alanda bir höyük tespit edilmiştir⁹. Höyük Yağbaşlar Köyü modern mezarlığının hemen kuzey bitişiğinde kalmaktadır. Mezarlığın güneyinden Yağbaşlar Merkez Mahallesi’nden Kabaklar Mahallesi’ne giden asfalt yol; Höyüğün batısından Mursallar Mahallesi’nden Yağbaşlar Merkez Mahallesi’ne giden asfalt yol (Kartalkaya yolu) geçmektedir. Höyüğün kuzeydoğu, kuzey ve kuzeybatı konturları belirgindir, bununla birlikte güneydoğu konturu modern mezarlık ve tarımsal faaliyetler nedeniyle bozulmuştur. Höyüğün güneybatı kısmı

⁹ Dörner, Dörtdivan seyahatinde gördüğü antik bloklardan yola çıkarak, bir höyükten bahsetmeksizin Yağbaşlar’ın antik bir yerleşim için ideal olduğunu söyler. Dörner 1952, 37.

da tarımsal faaliyetler nedeni ile engebeli bir hal almış ve konturları bozulmuştur. Höyüğün tepe kısmı tarımsal faaliyetler nedeni ile düzleşmiştir. Höyüğün üzerinde Roma ve Bizans dönemi ince ve kaba seramikleri, künk ve tuğla parçaları tespit edilmiştir. Höyüğün yüksek olan tepe kısmının güney sınırına yakın traktör yolunun olduğu kısımda büyük kesme taş bir blok ve düzgün olmayan yerel taşlar, burada bir duvarın olduğunu düşündürmektedir. Yağbaşlar Köyü, Mursallar Mahallesi'nin kuzeybatısında kalan tepenin yamacında kaçak kazılarla tahrip edilmiş altı adet mezar görülmüştür. Mezarlardan beşi tepeye çıkan patika yolun kuzeyinde birbirlerine yakın mesafededirler. Altıncı mezar ise bunların batısında uzaktaki bir yüksekliğin üzerinde yer alır. Mezarlardan dördünün kapakları açılmıştır, yol kenarındaki beşinci mezar ve tepedeki altıncı mezar oldukça tahrip olmuştur. Mezarlardan dördü doğu-batı, ikisi ise kuzeydoğu-güneybatı yönündedir. Mezarların olduğu alan mera olarak kullanılmaktadır. Mezarların olduğu yamaç oldukça taşlıktır. Başka mezarların olup olmadığı, mezarlarda yerel işlenmemiş taşlar kullanıldığı için diğer taşlardan ayırma güçlüğü nedeniyle yüzey araştırması ile anlaşılamamaktadır. Bununla birlikte köyün Merkez, Mursallar, Cemaller ve Kabaklar mahallelerinde tespit edilen pek çok Roma ve Bizans dönemi yapı blokları, mezar taşları, bir tarladaki su kuyusu, Kartalkaya yoluna paralel uzanan kırık taşlardan düzensiz örülmüş duvar çevrede bir yerleşim ve bir nekropol alanı olduğunu desteklemektedir. Nekropol alanı höyükten görülebilmektedir. Mursallar, Merkez ve Kabaklar mahallelerinde on beş adet yivsiz sütun tamburu, iki çift yarım sütun pilaster, Attika tipi kaidesi ve akanthus bezemeli başlığı ile birlikte gövdesinde haç betimi bulunan yarım sütun pilaster, muhtemelen bir mezar üzerinde duran bir aslan heykeli, haç ve spiral bezemeli lahit, haç bezeli küçük bir mezar taşı, üzerinde haç motifi olan mezar taşı ya da korkuluk olabilecek blok, sütun mezar taşı, bir postament, beş dikdörtgen blok, bir adet dil bezemeli blok, bir plinthe üzerinde trochilos profilili sütun kaidesi, üzerindeki büyük oyuktan ve ortasındaki dübel yuvasından anlaşıldığı kadarıyla dikdörtgen bir altlık belgelenmiştir.

Yalacık: Yukarı ve Orta mahallelerinde dört yivsiz sütun tamburu, bir çift yarım sütun pilaster, bir kapı eşiği, haç bezemeli olasılıkla bir mezar taşı incelenmiştir.

Yukarıdöğer: Köy içinde bir çift yarım sütun pilaster, bir yivsiz sütun tamburu, bir dikdörtgen duvar bloğu ve haç bezemeli olasılıkla bir mezar taşı kaydedilmiştir.

Yukarıdöğer Yaylası: Dört haç bezemeli küçük mezar taşı, dört yivsiz sütun tamburu, bir şey oturtmak için üzerinde büyük bir oyuk olan iki dikdörtgen altlık kaydedilmiştir.

Yukarısayık: Köy içinde üç dikdörtgen duvar bloğu, dört yivsiz sütun tamburu, bir çift yarım sütun pilaster, bir pedestal, iki yüzü çerçevesi bir dikdörtgen köşe bloğu, köşeleri yuvarlatılmış bir dikdörtgen sütun, hafif içbükey konik başlığı ve kaidesi ile birlikte bir sütun ve bir kapı bloğu incelenmiştir.

Yukarıda adı geçen yerleşimlerin yanı sıra Yayalar Köyü ile Çavuşlar ve Deveciler (Süleler) Yaylaları da gezilmiştir, ancak herhangi bir kayıt buralarda yapılmamıştır.

YENİÇAĞA İLÇESİ ÇALIŞMALARI

Adaköy: Köye üç sütun mezar taşı, iki yivsiz sütun tamburu, bir Bithynia'ya özgü sütun mezar taşı formulu onurlandırma steli izlenebilmektedir. Adaköy Merkez Mahallesi'nin batısında ve Yeniçağa Gölü'nün kuzeydoğusunda tescilli bir höyükte inceleme yapılmıştır. Höyüğün yanına kadar tarla yolu gitmektedir. Höyüğün doğusundan DSİ su kanalı ile tarlalara giden toprak yol, güneyinden tarlalara giden bir başka toprak yol geçmektedir. Alanın kuzeybatısında sazlık vardır. Höyüğün üzerinde ve etrafındaki alanda Roma dönemi seramik ve tuğla parçaları tespit edilmiştir. Höyüğün önündeki çeşmenin yakınına, muhtemelen DSİ

kanal inşası sırasında sürülen toprak yığını kesitinde Roma dönemi seramiğinin yanı sıra Tunç Çağı olduğunu düşündüğümüz bir kaç parça gri seramik de gözlemlenmiştir.

Akıncılar (Deliler): Cami bahçesinde sadece bir adet sütun mezar taşı görülmüştür.

Aşağıkundan: Köy camisinin etrafında bir sütun mezar taşı, kadesiyle birlikte hafif oval sütun ve köyün doğu girişinde bir dikdörtgen akroterli mezar steli görülmüştür.

Çamlık: Köy içinde üç adet sütun mezar taşı, profilli dikdörtgen olasılıkla kaide bloğu, ve korkuluk olabilecek bir blok kaydedilmiştir.

Dereköy: Merkez ve Karamanlar mahallelerinde iki sütun mezar taşı ve bir dikdörtgen duvar bloğu görülmüştür. Örenpınarı Mevkii'nde kayaya koltuk formunda kabaca oyularak şekil verilmiştir. Oturma kısmı üzerinde buraya bir şey yerleştirildiğini gösteren iki düzgün işlenmiş kare dübel deliği bulunmaktadır. Her iki dübele giden kurşun akıtma kanalları mevcuttur. Burası bir açık alan kült yeri olabilir. Bu alanın etrafında taş temellerde kullanılmış olabilecek çok sayıda küçük kırık taş dağınık olarak durmaktadır. Bununla birlikte bir duvar izleyebilmek mümkün olmamıştır. Çevrede az da olsa kırık tuğla parçaları görülmüştür. Burada eski bir yerleşim alanı olduğu düşünülebilir, ancak bu yerleşimin tarihi konusunda bir ipucu elde edilememiştir.

Doğancı: Köy içinde, ilkokulun bahçesinde ve köy mezarlığında iki sütun mezar taşı, bitim profili ile birlikte bir sütun, dört yivsiz sütun tamburu belgelenmiştir.

Eskiçağa: Köy içinde iki sütun mezar taşı, iki yivsiz sütun tamburu, bir çift yarım sütun pilaster, faskialı bir kapı lentosu, faskialı söve ya da üst yapı elemanı olabilecek bir blok, bir postament ve muhtemelen bir lahde ait uzun kenar bloğu görülmüştür.

Gölbaşı: Merkez Mahalle'de iki sütun mezar taşı, dil bezemesi, İon kymationu, dış sırası ve üç faskiadan oluşan kapı lentosu bulunmaktadır.

Hamzabey: Yayalar ve Dumanlar mahallelerinde iki sütun mezar taşı, bir çift yarım sütun pilaster, bir yivsiz sütun tamburu ve bir dikdörtgen duvar bloğu kaydedilmiştir.

Kemaller: Cevakerler Mahallesi'nde dil bezemeli bir sütun başlığı ile bir adet dikdörtgen duvar bloğu tespit edilmiştir.

Kındıra: Bey, Merkez ve Hasanliler mahallelerinde üç sütun mezar taşı, bir postament, bir yivsiz sütun tamburu, bir binek taşı, bir dil bezemeli sütun başlığı, bir dikdörtgen duvar bloğu, dikdörtgen plinthe ve üzerinde bilezik profili olan bir sütun alt ya da üst bitim bloğu belgelenmiştir.

Merkez: İlçe merkezinde altı adet sütun mezar taşı, iki yivsiz sütun tamburu ve bir dikdörtgen adak steli incelenmiştir.

Örenköy: Hamzalar ve Merkez mahallelerinde bir sütun mezar taşı, bir yivsiz sütun tamburu ve bir dikdörtgen duvar bloğu görülmüştür.

Sarayköy: Yeniçağa Sarayköy ile Gerede Ibrıcak köyleri arasında tarımsal arazide bir köprü görülmüştür. Köprü tek kemerlidir. Kemer yarım dairedir. Kemer dikdörtgen küçük kesme yerel taşlardan örülmüştür. Bloklar bazı yerlerde düzgün kesilmemiştir. Köprü bugün tarımsal faaliyetler sırasında tarım araçları tarafından kullanılmaktadır. Kemer blokları arasında harç kullanılmıştır. Büyük (Saray), İzmirilgil ve Eroğlu mahallelerinde iki sütun mezar taşı, bir yivsiz sütun tamburu ve iki kapı bloğu incelenmiştir.

Şahnalar: Köy içinde iki sütun mezar taşı, bir dikdörtgen duvar bloğu, haç bezemeli konik sütun başlığı ve bir çift yarım sütun pilaster başlığı tespit edilmiştir.

Yukarıkundan: Cami bahçesinde ve yol kenarında iki sütun mezar taşı ve iki yivsiz sütun tamburu belgelenmiştir.

Yukarıda adı geçen yerleşimlerin yanı sıra Yamanlar Köyü ile Adaköy ve Çamlık

Yaylaları da gezilmiştir, ancak herhangi bir kayıt buralarda yapılmamıştır.

İLK DEĞERLENDİRMELER

Araştırmamızda kayıt altına aldığımız buluntular bize geçen yıl olduğu gibi bu yıl da daha çok Bolu'nun antik çağ mezar türleri ve taşları hakkında bilgiler vermiştir. 2011 yılı araştırmalarımızda pek çok kitabe bulunmuştur. Bunların büyük bölümü mezar taşları üzerindedir. Kitabeler arasında onurlandırma ve adak yazıtları da vardır. Çalışmalarımızda Bolu'da daha önceden tanıdığımız mezar taşı türlerine yeni örnekler eklenmiştir. Bolu Merkez İlçe köylerinde çok sayıda yeni sütun formlu mezar taşları bulunmuştur. Bolu Merkez ve Mudurnu ilçelerinde olduğu gibi Yeniçağa ve Dörtdivan ilçelerinde de Bithynia ve Paphlagonia bölgelerine özgü olan büyük formatlı üst ve alt bitimleri çeşitli profillerle biçimlendirilmiş sütun formlu mezar taşları yaygın olarak kullanılmıştır¹⁰. Merkez İlçe'deki gibi Yeniçağa ve Dörtdivan sütun formlu mezar taşlarının da boyutları büyüktür ve onlar gibi kaliteli işçiliğe ve malzemeye sahiptirler. Rastladığımız bu tip sütunların gövde kısmı kitabeli veya kitabesizdir ve çoğunlukla bezemesizdir¹¹.

Mudurnu'da 2010 yılında sıklıkla karşılaştığımız alt ve üst bitimi profilli dikdörtgen mezar taşı ya da farklı amaçlı kullanılmış steller önceki yıllarda olduğu gibi bu sene de Merkez İlçe köylerinde az sayıda bulunmuştur. Bu steller Dörtdivan ve Yeniçağa ilçelerinde de az sayıdadırlar. Bazıları kitabeli olan bu stellerden sadece Dörtdivan-Çardak ve Merkez-Kandamış örnekleri kabartma motiflerle süslenmiştir.

Önceki yıllarda Merkez İlçe'de rastlamadığımız ancak Bithynia bölgesinde ve Bolu'da Mudurnu'da sıklıkla karşılaşılan diğer bir mezar taşı türü olan üst profili köşe akroterleri ile süslü dikdörtgen mezar stelleri, bu sene Merkez, Dörtdivan ve Yeniçağa ilçelerinde birer tane olmak üzere yine çok az sayıda bulunmuştur¹².

Bu sene ilk defa grabara türü ön cephesinde bir nişe sahip üçgen çatılı naiskos formlu bir mezar taşı (Resim:: 1) Merkez-Kuzörenemirler'de ve dört yan yana niş tasvirli dikdörtgen bir mezar bloğu Merkez-Ulumesit'de belgelenmiştir. Üzerlerinde tarihlemeye yarayacak bir kitabe ya da bezeme yoktur. Grabara türü mezar taşı, Cremer'in araştırmalarına göre Bithynia Bölgesi'nde çok az sayıda ve sadece Bolu sınırları içinde bulunmuştur ve bu bölgeye değil İtalya'ya özgüdür¹³. İtalya'da bu tür mezar taşları, M.Ö. 1. yüzyıl ile M.S. 4. yüzyıl arasında görülürler. Bolu'daki relief bezemeli bazı örnekler, figürlerin saç modellerine göre M.S. 2. ya da 3. yüzyıla tarihlendirilmişlerdir.

Çok sıklıkla olmasa da ostothek kapağı ya da relieflerle süslü dikdörtgen bir blok üzerinde mezar taşı olarak aslan heykeli Bolu'da ve diğer Bithynia şehirlerinde mevcuttur¹⁴. Yüz ve pençe detayları kabaca işlenmiş bir aslan heykeli (Resim: 2) Dörtdivan Yağbaşlar'da tespit ettik. Bu heykel de muhtemelen bir mezar üzerinde duruyor olmalıydı.

Bu yıl Merkez İlçeye bağlı Baltalı Köyü'nde Bolu'dan bilmediğimiz türde ilk defa

¹⁰ Bolu'daki bu tür mezar taşları için bkz. Becker-Bertau 1986; Adak-Akyürek Şahin-Güneş 2008, 73 vd. Ortaç 2011, 329 vd; Ortaç 2012, 129 vd.

¹¹ Bir mezar kitabesine sahip olmayanlar da, formları nedeniyle burada sütun mezar taşı olarak adlandırılmışlardır.

¹² Bu tür steller, Bolu Müzesi bahçesinde de mevcuttur. İki dikdörtgen akroterli adak steli Klaudiupolis sınırları içinde bulunmuştur: Adak - Akyürek Şahin - Güneş 2008, 77 Kat.no 2, 82 Kat.no 6.

¹³ Cremer 1992, 106-113: Bu tür mezar taşları Merkez, Mengen, Dörtdivan ve Yeniçağa ilçelerinden bilinmektedir. Ayrıca İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde Bolu içinde nereden geldiği bilinmeyen dört örnek vardır.

¹⁴ Bolu örneği için bkz. Adak-Akyürek Şahin-Güneş 2008, 114, 115, Kat.no 52; Zonguldak Devrek örnekleri için bkz. Karağuz – Akış – Kunt 2010, Lev. 11. 1, 2.

kabartmalı dikdörtgen yassı bloklar (Resim: 3) görülmüştür. Kabartmalar oldukça sembolize işlenmiştir. Köylülerin verdiği bilgilere göre, blokların getirildiği alanda mezarların görülmesi nedeniyle, bunların mezar stelleri ya da mezar teknesinin kenarları olma ihtimali vardır.

2011 araştırmalarımız sırasında Dörtdivan yaylalarında haç ve etrafında oldukça özensiz yazılmış kitabesinden oluşan, konturları kabaca işlenmiş yerel taştan küçük mezar taşlarına (Resim: 4) sıklıkla rastlanmıştır. Köylerde bulunanların da çoğunlukla yaylalardan getirildiği ifade edilmiştir. Bu haçlı mezar taşları Bizans döneminde yaylaların, aşağıdaki daimi köyün bırakılıp sadece kısa süreler için gelinen geçici yerleşimler olmadıklarını, buralarda sürekli kullanılan küçük yerleşimler olduğunu gösterebilirler. Bu mezar taşlarının malzeme ve işçilik kaliteleri göz önünde tutulursa yaylalarda fakir yerleşimler söz konusu olmalıydı.

Basit lahit mezarlara Dörtdivan'da çok az rastlanmıştır. Genellikle köylerde karşılaştığımız tekneler kireç taşından ya da yerel taştan bezemesizdir. Bu sene sadece Dörtdivan Yağbaşlar'da gördüğümüz lahit, kabaca kazıma spirallerle ve haç motifi ile süslenmiştir. Çetikören'de iki kişinin sığabileceği büyüklükte bir lahit vardır.

Yağbaşlar Köyü, Mursallar Mahallesi'nin kuzeybatısında kalan tepenin yamacında belirlenen nekropol alanındaki mezarlar (Resim: 5), Bolu'da daha önce karşılaşmadığımız türdendir. Mezarların sanduka kısmı kaba, çok az düzeltilmiş orta boy yerel taşların mezarın etrafına uzun dar yüzleri üzerine dizilmesi ile oluşturulmuştur. Mezarlar iki daha büyük kaba işlenmemiş yassı yerel taş ile kapatılmıştır. Kapak taşları mezarların hemen yanına atılmıştır. Büyük bir olasılıkla bu kapakların üzerleri küçük taşlarla yığma şeklinde kapatılmıştır. Mezarların içi toprak ve su ile dolu olduğundan tabanları görülememiştir. Mezarların içinde ve etrafında seramik ya da kemik tespit edilmemiştir. Mezarların üzerinde de mezarları tarihlendirmeye yarayacak herhangi bir unsur yoktur.

Bu kadar çok mezar taşı türü bilmemize karşın, yapı blokları konusunda edindiğimiz veriler, geçen yıllarda olduğu gibi yine oldukça sınırlı kalmıştır.

Merkez ve Mudurnu köylerinde çok sayıda bulduğumuz yivsiz sütun tamburları ve çift yarım sütun pilasterler Dörtdivan ve Yeniçağa ilçelerinde de hemen hemen benzer formlarda ve ölçülerde karşımıza çıkmışlardır.

Anıtsal cephe mimarisini gösterebilecek profilli ve bezemeli bloklar yok denecek kadar azdır. Bir adet dikdörtgen plinthe üzerinde trochilos profilli küçük çaplı sütun kaidesi Dörtdivan Yağbaşlar'da görülmüştür. Dörtdivan ve Yeniçağa'da karşılaşılan gerek çift yarım sütunların başlıklarında gerekse sütun başlıklarında, dil ya da haç motifi tercih edilmiştir¹⁵. Merkez, Dörtdivan ve Yeniçağa'da fascialı, dış sıralı, İon kymationlu ve frizli kapı lentolarına az sayıda da olsa rastlanmasına rağmen, kaliteli taş ve iyi işçiliğe sahip ornament bezemeli üst yapı blokları görülmemiştir. Merkez Kandamış ve Yeniçağa Gölbaşı lentolarında frizin ortasındaki altıya bölünmüş daire motifi daha çok Bizans dönemi mimarisinde karşımıza çıkar. Çok sayıda kapı eşiği de bulunmuştur.

Merkez ve Mudurnu ilçeleri köylerinde geçen senelerde çok sayıda belgelediğimiz şarap veya zeytinyağı ışıklarından bilinen vidalı/burgulu pres tekniğinde baskı kolunu aşağıya çekmek için kullanılan ağırlık taşlarını, bu sene de Merkez İlçe köylerinde bulmaya devam ettik¹⁶. Bu tip taşlara Yeniçağa ve Dörtdivan ilçeleri köylerinde rastlanmamıştır.

¹⁵ Dil bezemeli sütun başlıkları Bithynia'nın hemen doğusunda Paphlagonia Bölgesi'nde Hadrianopolis'te M.S. 6. yüzyıla tarihlenen A kilisesinde de mevcuttur: Laflı - Zâh 2008, s. 108, Res. 38.

¹⁶ Bolu pres ağırlık taşları, Frankel'de Semana tipi (Frankel 1999, s. 102-106, Harita 17, 18) ve Samaria tipi (Frankel 1999, s. 110, Harita 19, 24) ile benzeşirler.

Ancak araştırmalarımızda, Fas, Cezayir ve Güney İspanya pres işliklerinde¹⁷ karşılaşılan dört direk yuvalı kaideye benzeyen iki dikdörtgen blok, geçen sene Mudurnu Çepni ve Keçikıran köylerinde, bir blok bu sene Dörtdivan Adakınık Köyü'nde (Resim: 6) belgelenmiştir. Dörtdivan Dülger Köyü'nde ise ortadan kırılmış bir blok üzerinde köşelere yakın aynı şekilde iki yuva bulunmaktadır. Bu tip kaideler olasılıkla pres baskı kalasını desteklemeye yarıyorlardı. Çepni ve Adakınık bloklarında yuvaların arasında muhtemelen blokların daha önceki kullanımlarına ait haç betimi vardır. Özellikle Adakınık örneği, Dörtdivan'da geç Bizans dönemine ait olduklarını düşündüğümüz haç bezemeli mezar taşlarına benzerlik gösterir. Bu nedenle yöre halkı Bizans döneminde çevrede buldukları mezar taşlarını, üzüm presi işliklerinde kullanılan direk kaidelerine dönüştürmüş olabilirler. Ancak *in situ* olmadıklarından bu blokların tam olarak işlevlerini söylemek güçtür. Dörtdivan İlçesi'nde pres ağırlık taşlarına rastlanmaması bu kaidelerin şarap işliklerinde kullanıldığı düşüncesini zayıflatır. Bu verilere dayanarak Mudurnu ve Merkez ilçelerinde sıra üretimi tarımda önemli bir yere sahipken, Dörtdivan ve Yeniçağa'da çok etkin bir role sahip görünmez denilebilir. Ayrıca bir başka işlik donanımı olan zeytin ezme taşı, orbis formu (bir tarafı düz, diğer tarafı dışbükey yuvarlak) iki blok Merkez Kandırmış Köyü'nde ve iki blok da Ericek Köyü'nde (Resim: 7) tespit edilmiştir. Ancak tekne (mortarium) içinde dönebilmesi için orbisin merkezine açılan mil yuvası, dört bloğun hiçbirinde yoktur. Bu nedenle bu taşların orbis işlevine sahip olup olmadıkları şüphelidir¹⁸. Zira bölge iklimi de zeytin yetiştirilmesine pek uygun değildir.

Buluntuların pek çoğu *in situ* değildir. Buluntulara daha çok köy meydanlarında, cami, ev ile okul bahçelerinde, yol ve tarla kenarlarında rastlanmıştır. Ancak bu yıl Dörtdivan Yağbaşlar'da bir höyük (Resim: 8) ve karşısındaki tepede nekropol alanı (Resim: 9) tespit ettik. Ayrıca Yeniçağa Adaköy'de daha önce tescil edilmiş bir höyüğü de (Resim: 10) inceledik. Höyükler bugün tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Bu yüzden höyüklerin bazı kısımlarında konturların bozulduğu ve düzlenmelerin olduğu görülmektedir. Yağbaşlar höyüğü üzerinde traktörün açtığı yolda duvar olabilecek izler saptanmıştır. Bu iki höyüğün üzerinde gördüğümüz seramikler, her iki höyüğün de Roma döneminde hala kullanıldıklarını göstermektedir. Yağbaşlar Köyü mahallelerinde dağınık olarak görülen, köy içindeki çeşitli inşaatlar sırasında çıktıkları söylenen haç bezemeli kaliteli malzeme ve işçiliğe sahip bloklar (Resim: 11), burada kuvvetli bir Bizans yerleşimi olduğunu ve bu dönemde yerleşimin höyüğün etrafındaki alana yayıldığını gösterirler.

Dörtdivan Ömerpaşalar köprüsü (Resim: 12) ile Yeniçağa¹⁹ Sarayköy köprüsü (Resim: 13) ve Çamlık Yaylası'ndaki eski yol (Resim: 14, 15), Bolu'daki antik yol ağının parçaları olabilirler.

¹⁷ Frankel 1999, s. 97, 98, 171, Foto. 44, Harita 44.

¹⁸ Ezme teknesi ve taşı restitüsyonu için bkz. Amouretti 1986, Res. 26a, Lev. 31, 32; Hadjisavvas 1992, Res. 8, 9.

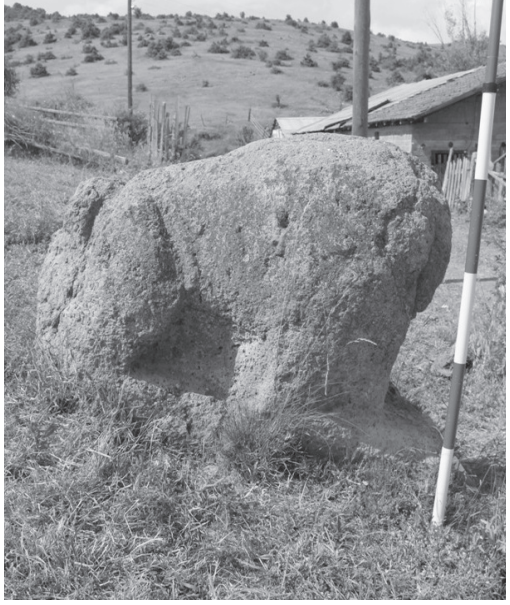
¹⁹ Keleş 2007, s. 23. İ. Keleş ile yerinde yaptığımız incelemede, antik yolun yakın zamanda orman yolu genişletme çalışmaları sırasında yok edildiğini gördük.

Kaynakça

- A D A K - A K Y Ü R E K ŞAHİN-GÜNEŞ 2008 M. Adak - N. E Akyürek Şahin - M. Y Güneş, “Neue Inschriften im Museum von Bolu (Bithynion/Klaudiupolis)”, *Gephyra* 5, 2008, s. 73-120.
- AMOURETTI 1986 M. C. Amouretti, *Le pain et l’huile dans la Grèce antique* (1986).
- BECKER-BERTAU 1986 F. Becker-Bertau, *Die Inschriften von Klaudiu Polis* (1986).
- CREMER 1992 M. Cremer, *Hellenistisch - römische Grabstelen im nordwestlichen Kleinasien* (1992).
- DÖRNER 1952 F. K. Dörner, *Bericht über eine Reise in Bithynien* (1952).
- FRANKEL 1999 R. Frankel, *Wine and Oil Production in Antiquity in Israel and Other Mediterranean Countries* (1999).
- HADJISAVVAS 1992 S. Hadjisavvas, *Olive Oil Processing in Cyprus from the Bronze Age to the Byzantine Period* (1992).
- K A R A U Ğ U Z - A K I Ş - KUNT 2010 G. Karauğuz - A. Akış - H. İ. Kunt, *Zonguldak Bölgesi Arkeoloji, Eskiçağ Tarihi ve Coğrafya Araştırmaları* (2010).
- KELEŞ 2007 İ. Keleş, *Çağa ve Köylerinin Tarihi* (2007).
- LAFLI-ZÄH 2008 E. Laflı - A. Zäh, “Archäologische Forschungen im byzantinischen Hadrianupolis in Paphlagonien”, *Byzantinische Zeitschrift* 101, 2008, s. 681-713.
- ORTAÇ 2011a M. Ortaç, “Bolu İli Yüzey Araştırması 2009”, *AST* 28/1 (2011), s. 329-348.
- ORTAÇ 2011b M. Ortaç, “2009 Yılı Bolu İli Merkez İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırmasından Bazı Kesitler”, *I. Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarih ve Kültürü Sempozyumu, 17-18 Ekim 2009 Abant İzzet Baysal Üniversitesi* (2011), s. 464-483.
- ORTAÇ 2012 M. Ortaç, “Bolu İli Yüzey Araştırması 2010: Merkez ve Mudurnu İlçeleri ile Köyleri “, *AST* 29/1 (2012), s. 129-154.
- ŞAHİN 1978 S. Şahin, *Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien. Bithynische Studien (Bithynia İncelemeleri)* (1978).

Resim 1: Naiskos formu mezar taşı
(Merkez-Kuzörenemirler)

Resim 2: Aslan heykeli
(Dörtdivan-Yağbaşlar)

Resim 3: Relieflı blok
(Merkez-Baltalı)

Resim 4: Haç bezemeli mezar taşı
(Dörtdivan-Kargıbayramlar)

Resim 5: Dörtdivan- Yağbaşlar nekropolünden bir mezar

Resim 6: Dört yuvalı kaide (Dörtdivan-Adakınık)

Resim 7: Orbis formlu blok (Merkez-Ericecek)

Resim 8: Dörtdivan-Yağbaşlar Höyüğü

Resim 9: Dörtdivan-Yağbaşlar höyüğünden nekropol görüntüsü

Resim 10: Yeniçağa-Adaköy höyüğü

Resim 11: Yarım sütun pilaster (Dörtdivan-Yağbaşlar)

Resim 12: Dörtdivan-Ömerpaşalar köprüsü

Resim 13: Yeniçağa-Sarayköy köprüsü

Resim 14: Yeniçağa-Çamlık Yaylası antik yol (Keleş 2007, s)

Resim 15: Yeniçağa-Çamlık Yaylası'ndaki antik yolun bugünkü görünümü

PERGAMON – 2011 YILINDA KENT ÇEVRESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Felix PIRSON*

2006 yılında Atarneus ve Kaikos Çayı'nın (Bakır Çay) batısı ile Elaia ve çevresinde başlatılan çalışmalar¹ bu yıl tamamlanmıştır (Resim: 1)². Bakırçay Ovası'nın deki yerleşim durumuna dair yüzey araştırması, yerleşim olduğu bilinen Yeni Yeldeğirmentepe'nin dışına doğru genişletilmiştir³. Tüm projeler jeoarkeolojik araştırmalar ile desteklenmiştir.

Yakın çevrede yürütülen prehistorik yüzey araştırması

Bir hafta süren çalışmalar sırasında, özellikle Bakırçay Ovası'ndaki arazi incelemelerine devam edilmiştir. Çalışmaların ağırlık noktasını, şimdiye kadar kesin olarak tanımlanamamış veya olası bir takım buluntu yerlerinin incelenmesi ve lokalizasyonu; ayrıca jeofizik ve jeodezi ölçümlerinin yanı sıra diğer yöntemli hammadde analizleri ile farklı buluntu yerlerine ait malzeme çalışmaları oluşturmuştur. Bu bağlamda Pergamon'un yakın çevresinde toplam sekiz alan incelenmiştir. Bunlardan 2011 yılında elde edilen sonuçların en önemlileri, buluntu yerlerine göre aşağıda özetlenmiştir.

Yeni Yeldeğirmentepe

Arazideki arkeolojik çalışmalar 2009 yılında tamamlanmış olup yerleşimin

* Felix PIRSON, Deutsches Archaeologisches Institut, İnönü Caddesi 10, 34437 İstanbul/TÜRKİYE.

¹ Metnin Türkçe'ye çevrilmesinde emeği geçen Hülya Çatak'a çok teşekkür ederim.

Conze ve diğ. 1912/1913: A. Conze – O. Berlet – A. Philippson – C. Schuchhardt – F. Gräber, Stadt und Landschaft, Altertümer von Pergamon I (Berlin 1912/1913)

Pirson 2007: F. Pirson ve diğ., Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2006, AA 2007/2, 13-70.

Pirson 2008: F. Pirson ve diğ., Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2007, AA 2007/2, 83-155.

Pirson 2009: F. Pirson ve diğ., Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2008, Archäologischer Anzeiger 2009/2, 129–213.

Pirson 2010: F. Pirson ve diğ., Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2009, AA 2010/2, 139–236.

Pirson 2011: F. Pirson ve diğ., Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2010, AA 2011/2, 81-212.

Radt 2011: W. Radt, Pergamon. Geschichte und Bauten einer Helenistischen Metropole (Darmstadt 2012)

Ayrıntılı önraporlar yıllık olarak Archäologischer Anzeiger'de yayınlanmaktadır. Daha geniş bilgiye www.dainst.org/index_650_de.html adresinden ulaşılabilir. Alman Arkeoloji Enstitüsü Pergamon Kazısı, bu yıl da çalışmaları destekleyen tüm kurum ve kişilere teşekkür eder. Bunların başında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Almanya Büyükelçiliği Kültür Bölümü (Ankara) ile Zeytinadağ Belediyesi gelmektedir. Maddi katkıda bulunanlar ve işbirliği yapılanlar, ilgili bölümlerde ayrıca belirtilmiştir. Genel Müdürlüğü temsilen çalışmalara bu yıl Güner Özler (Bodrum Sualtı Arkeolojisi Müze Müdürlüğü) katılmıştır. Kendisine her türlü yardımlarından dolayı çok teşekkür ederiz.

² Bkz. Pirson ve diğ. 2011, 150–160 (M. Zimmermann). 166–185. „Pergamon'un Kırsalı (Chora)“ projesi Martin Zimmermann'ın (Münih) bilimsel yönetiminde „Elaia“ projesi ise Felix Pirson'un bilimsel yönetiminde yürütülmüştür. Her ikisi de 1209 no'lu ve „Helenistik Polis“ ağırlık merkezli DFG programının bir parçasıdır. Atarneus ve çevresindeki çalışmalar 1-28 Ağustos 2011 ve 11-13 Ekim arasında, Elaia ve çevresindeki çalışmalar ise 28 Ağustos – 1 Ekim 2011 tarihleri arasında yapılmıştır.

³ Bkz. B. Horejs, Pirson ve diğ. 2011, 148–150. Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'ne bağlı Efes Kazısı ve Förderung des Österreichischen Wissenschaftsfonds (FWF) tarafından yürütülen „Yeni Yeldeğirmentepe“ projesi, Barbara Horejs'in (Viyana) bilimsel yöneticiliği altında gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar 3-8 Ekim tarihleri arasında yapılmıştır.

yorumlanmasına ve tarihlendirilmesine dair ilk değerlendirmeler yayınlanmıştır⁴. 2011 yılında yerleşim tepesinin doğu ve güney bölümünde 2,03 ha bir alanda jeomanyetik taramalar gerçekleştirilmiştir. Böylece toplam 3,13 ha'lık bir alan jeofizik yöntemleriyle taranabilmiştir (Resim: 2). Her ne kadar güneyde bulunan bulguların sınırlarına ulaşılmadıysa da, tepeden doğu yönünde 60 m, güney yönünde ise en az 80 m'lik bir alanda anomaliler saptanmıştır. Her iki alanda da yüksek olasılıkla prehistorik bulgulara işaret eden değişik çukurlar, kültür tabakaları ve yapı izleri bulunmaktadır. Buradan, kuzey bölgesinin sonuçları ile 2008 ve 2009 yıllarının arkeolojik yüzey araştırmalarının değerlendirilmesiyle birlikte Geç Kalkolitik Döneme daha doğrusu Erken Tunç Çağı 1'e (ETÇ 1) ait, büyüklüğü en az 3,2 hektarlık olan bir yerleşim yeri olduğu sonucu çıkmaktadır. Böylece, Yeni Yeldeğirmentepe'nin hiç olmazsa kuzey, güney ve doğu düzlüklerinin yerleşim alanı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Değirmentepe

Önemli prehistorik buluntu sunmayan Çiflik ve Kazantepe'nin yanı sıra, bugünkü Kurfalı Köyü'nün yaklaşık 500 m güneybatısında bulunan Değirmentepe de incelenmiştir. J. Driehaus tarafından toplanan yüzey buluntularının ilk tarihlendirmesi ve yorumlanması sonucunda Değirmentepe'nin Geç Tunç Çağına ait bir yerleşim olduğu, esas itibarıyla eskiden beri bilinmektedir⁵. Daha sonrasında başka incelemeler yapılmadığından alana dair temel sorular cevapsız kalmıştı. Bunun için diğer araştırmalara temel olarak 2011 yılında arazi ölçümlerine başlanmış, ancak yoğun bitki örtüsünden dolayı tamamlanamamıştır. 2,7 ha büyüklükteki alanda, jeofizik incelemeler, çukurlar ve yapı izleri ile kesinlikle e ait olduğu düşünülen, belirgin anomaliler görülmektedir. Bunu doğrulayabilmek ve buluntuların yayıldığı alanı, işlevlerini ve tarihlendirilmesini açıklayabilmek için ileriki yıllarda yoğun yüzey araştırması, buluntu analizleri ve diğer jeofizik taramalar planlanmaktadır.

Hammaddeler ve kaynaklar

Bakırçay Ovası'nın deki yerleşimine ve insanlar tarafından ne şekilde kullanıldığına dair projenin temel soruları arasında hammadde kaynakları ve bunların kullanımı arasındaki ilişki önemli bir ağırlık merkezi oluşturmaktadır. Önceki yıllarda gerçekleştirilen, arsenik bakır gibi madeni aletlerin incelenmesi ve taş kökenli farklı hammaddelerin (filint, levha halinde sileks ve radyolarit) sınıflandırılmasını takiben, 2011 sezonunda taş aletlerin malzeme analizlerine öncelik verilmiştir. Yine ovada bulunan Erigöltepe'nin incelenmesi, tepenin potansiyel bazalt maden yatağı olarak tanımlanmasını doğrulamaktadır. Bu hammadde her şeyden önce araç-gereçlerde kullanılmış olup ovadaki ve sahildeki birçok yerleşimde

⁴ B. Horejs, şurada: Pirson ve diğ. 2009, 168–174; B. Horejs, *Bronzezeitliche Besiedlungsmuster im Kaikostal. Interpretationen erster Surveyergebnisse im Umland von Pergamon (Türkei)*, şurada: B. Horejs – T. Kienlin (Ed.), *Siedlung und Handwerk. Studien zu sozialen Kontexten in der Bronzezeit. Beiträge zu den Sitzungen der Arbeitsgemeinschaft Bronzezeit auf der Jahrestagung des Nordwestdeutschen Verbandes für Altertumsforschung in Schleswig 2007 und auf dem Deutschen Archäologenkongress in Mannheim 2008*, UPA 194 (Bonn 2010) 47–67; B. Horejs, şurada: Pirson ve diğ. 2010, 164–168; B. Horejs, *Neues zur Frühbronzezeit in Westanatolien*, şurada: F. Blakolmer – C. Reinholdt – J. Weihartner – G. Nightingale (Ed.), *Österreichische Forschungen zur Ägäischen Bronzezeit 2009, Akten der Tagung am Fachbereich Altertumswissenschaften der Paris-Lodron-Universität Salzburg vom 6. bis 7. März 2009* (Wien 2011) 157–171; B. Horejs, *Bergama and the Bakırçay Valley in Prehistory*, şurada: E. Önen – M. Mutluer – N. Çetin (Ed.), *Uluslararası Bergama sempozyumu. International Bergama Symposium. April 7–9 Nisan 2011* (Bergama 2011) 24–36; B. Horejs, şurada: Pirson ve diğ. 2011, 148–150.

⁵ J. Driehaus, *Prähistorische Siedlungsfunde in der unteren Kaikosebene und am Golfe von Çandarlı, Istanbul Mitteilungen* 7, 1957, 92 d.

rastlanmaktadır. Kaynak kullanımının ve değişiminin tespit edilmesine yönelik bir diğer araştırma konusunu ise kil yataklarının kullanımı ile seramik toprağının hazırlanması ve üretim tekniklerinin yaygınlaşması oluşturmaktadır. Bunun için prehistorik buluntuları içeren analiz programı başlatılmıştır.

Gelecekte yapılması planlanan çalışmalar

2011 yılı çalışma sezonunun sonunda, Bakırçay Ovası'nın önümüzdeki yıllarda da araştırılmaya devam edilecek olan önemli prehistorik alanları ziyaret edilmiştir. Buraların incelenmesi, bölgenin erken dönemlerdeki doğal çevresi ve o dönem halkının hammadde kullanımı hakkında önemli bilgiler vermesi açısından önem taşımaktadır. Nispeten kıyıda içerde yer alan Gümüşova Vadisi de bu alanlardan biridir. Burada, Bakırçay Ovası'nın aşağısında yer alan, denize bakan yerleşimlerin yanı sıra sahil yerleşimleri ile karşılaştırma imkanı sağlayabilecek ilginç verilere ulaşılması beklenmektedir. İlk incelemeler, 2012 yılında yapılması planlanan arkeolojik ve jeolojik yüzey araştırmaları için temel oluşturmuştur.

Barbara HOREJS

Pergamon Kırsalı (Chora): Yakın çevrede yapılan yüzey araştırmalarının 2011 yılı raporu

2011 yılı çalışma sezonunun hedefleri arasında, Atarneus'taki arkeolojik bulguların belgelenmesinin tamamlanması, kırsalda daha önce belgelenen yerleşim yerlerinin kontrol edilmesi ve yoğun olarak araştırılmış olan alanlardaki eksiklerin tamamlanması yer almaktaydı. Bununla beraber, erken araştırmalarda da kısaca sözü edilen, özel niteliğe sahip tekil yerleşim yerleri, çalışmaların odak noktasını oluşturacaktı. 2009 yılında, Bakırçay Ovası'ndaki buluntu yerlerinde başlatılan jeofizik tarama çalışmalarına devam edilmiş ve tamamlanmıştır. Aynı zamanda, saptamaların kontrol edilmesi ve belgeleme çalışmalarının nihai olarak sonlandırılabilmesi amacıyla, belgelemelerdeki eksikler tamamlanacak ve daha önce tespit edilen buluntu yerleri tekrar yerinde incelenecekti.

Bu çalışma sezonunda da kırsal bölgelerdeki yerleşime ait kalıntıların kötü bir durumda günümüze kaldığı görülmüştür. Buna rağmen her çalışma sezonunda yeni tipolojiye sahip çok sayıda heterojen buluntu kompleksi kaydedilebilmektedir. Helenistik başkent ve hükümdarlık kenti olan Pergamon'a ait kırsal alan, çevredeki yerleşimleri konu alan araştırmalar için daha birçok potansiyele sahiptir. Bölgedeki yoğun tarımsal faaliyet, Antik Dönem yapılarına ait taşların devşirme malzeme olarak yağmalanması, büyük çaplı inşaat projeleri, taş ve maden ocaklarının yanısıra ayrıca kaçak kazıların da sayısındaki belirgin artış göz önünde tutulduğunda, bölgedeki Antik Dönem kültür varlıklarının tümünün mümkün olduğunca ortaya çıkarılabilmesi ve belgelenmesi için acele edilmesi gerekmektedir.

Atarneus

Atarneus'daki çalışmalar öncelikle, kalıntıların belgelenmesinde şimdiye kadar çalışma planında fazla yer verilememiş olan, kentin batı ve güneybatı bölgelerinde yoğunlaştırılmıştır (Resim: 3). Kentin batı bölümünde bulunan ve şimdi daha iyi anlayabildiğimiz, tahkimat sistemi de buna dahildir. Ayrıca batı kent bölgesindeki yerleşim yapılaşmasına özellikle dikkat edilmiştir. Burada, günümüze çok kötü bir durumda korunagelmış bir dizi yapı ve sarnıç belgelenebilmiştir. Kentin batı bölgesinin planının çıkarılması sonucunda tüm kentin yoğun bir yapılaşmaya sahne olduğu belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Çevredekî Çalışmalar

Çevredekî çalışmalar ile belgelemede özel yerleşim tipolojilerinin hâlen varolan eksiklikleri tamamlanmıştır (Resim: 4). Kane Yarımadası'ndaki kuleli çiftlikler, Pergamon'un dış tahkimatları, Teuthrania'nın yerleşim tarihçesi, Bakırçay Ovası'nın kenarındaki tepelerin araştırılması ve jeofizik taramaları bu çalışmaların odak noktasını oluşturmuştur.

Kane Yarımadası'nda, Söğütlü Dere arazisinde bulunan, Antik Döneme ait kuleli büyük bir çiftlik kalıntısı belgelenmiştir (Resim: 4). Merkezi kule, yüksekteki ovanın biraz yukarısında yer alan, küçük bir tepenin üzerine kurulmuştur. Bu konum Helenistik Dönem kuleli çiftliklerinin karakteristik topoğrafyası ile örtüşmektedir. Takriben kare biçimli izodomik planlı (12 x 12 m.) bu kule, yontulmuş kesme taşlardan oluşan bossajlı duvarlara ve büyük olasılıkla ikinci bir kata sahipti. Yıkılmış bölümde pencerelere ait söveler belgelenmiştir. Bu pencereler ikinci kata ait olmalıdır, zira alt katlarda pencere bulunmayıp, sadece havalandırma delikleri yer almaktaydı. Kulenin güney tarafında, gösterişli bir kilit sistemi ile güvenliği sağlanan, giriş kapısının kalıntıları görülmektedir. Bu güvenlik sistemi, olasılıkla çiftliğin tahkimli diğer yerleşimlerden uzak olması, sahilden görünmesi ve kolayca ulaşılabilmesi nedeniyle burada yaşayan halkın daha yoğun bir güvenlik önlemine ihtiyaç duyması ile açıklanabilir. Platonun tümü, tarım için mükemmel şartlar sunmaktaydı. Son derece iyi bir su temin sistemi sayesinde burada kuru tarımın yanı sıra, bağcılık, zeytincilik, sebze ekimi ve hayvancılık günümüzde halen mümkün olmaktadır. Yakında bulunan ve günümüze kadar korunmuş olan etrafı çevrili su kaynağı, Antik Dönemde de su temini için kullanılmış olmalıydı. Aynı arazinin bir üst seviyesinde bulunan ve yazın son günlerinde bile hala suyu kurumayan küçük bir kaynak gölü için de aynı durum söz konusudur.

Kane Yarımadası'nda ve Dikili yakınlarında bulunan dağınık haldeki çiftliklerin yanı sıra birçok küçük tahkimatın incelenmesi de çalışmaların bir diğer odak noktasını oluşturmaktaydı. Ayrıca günümüzdeki adı, kelimenin eski anlamını barındıran Serhat Tepe'de (»sınır karakolu«) bulunan ve şimdiye kadar bilinmeyen bir yapı da bu çalışmalara dahil edilmiştir (Resim: 5). Bu yapı günümüze son derece basit ve sadece ana hatları izlenebilecek şekilde korunagelmıştır. Tahkimatın niteliği sadece ana kaya üzerindeki oyuklar sayesinde anlaşılabilir. Bunun üzerine oturan ve kesme taş bloklardan oluşan pseudo izodom duvar örgüsünün, tepenin tümünü çevrelediği düşünülmektedir. İki tepayı aşan yerleşimin toplam büyüklüğü yaklaşık 0,5 ha'dır. Olası aralıklar hariç tutulmakla beraber, keramik buluntuları doğrultusunda yapının Helenistik Dönem'den Erken Ortaçağ'a kadar kullanılmış olduğunu belgelemektedir.

Dede Tepe'nin üzerinde bulunan Helenistik Dönem tahkimatının kuzeybatı yönünde yaklaşık 500 m uzaklıkta bulunan bir kaya da dikkate değerdir. Burada, kesin olarak tarihlenememekle birlikte, büyük harflerle ΟΠΕ = ὄρος Περγαμενῶν), Pergamon kırsalına (chora) bitişik Atarneus sınırının işaretleri bulunmaktadır.

Bakırçay Ovası'nda yer alan bir bazalt kütlesi olan Eğrigöl Tepe üzerindeki yerleşim için yapılan yorumlarda farklı görüşler ortaya atılmıştı. Tepenin gerek üst kısmı, gerekse yamaçlarının Antik Dönemde yerleşim gördüğü anlaşılmaktadır, ancak bu yapıların çok azı belgelenebilmiştir. Bazalt taş duvarlar dikkate değer olup, bu duvarlar için gerekli malzeme aynı alandan temin edilmişti. Eğrigöl Tepe'nin yamaçlarında yer yer keramik yoğunluğu saptanmıştır. Bu yoğunluk, ya tepeden akmıştır ya da yamaçlardaki yerleşime işaret etmektedir. Buluntu malzemesi Klasik ve Helenistik Dönemlere aittir. Yerleşim, ovadaki diğer tahkim edilmiş tepe yerleşimleri gibi, Roma Döneminde iskân edilmemiştir. 2011 yılının en önemli buluntuları arasında, daha önce Atarneus'ta da bulunmuş olan çatı kiremitleriyle benzer

biçimdeki BAEIAIKH damgalı kiremit, tahmin edilebileceği üzere Attaloslar'ın çevredeki yerleşimlerin genişletilmesine olan katkılarını ilk defa belgelemektedir. Bu damgalı kiremitin, kral tarafından inşa ettirilen bir yapıya mı yoksa Attaloslar ile ilişkili bir kiremit atölyesine mi ait olduğu kesin olarak söylenememekle birlikte her halukârda hükümdarlığın çevredeki nüfuzuna işaret ettiği açıkça görülebilmektedir.

2006-2011 yılları arasında Pergamon kırsalı (chora) hakkındaki bilgilerimiz oldukça genişletilebilmiştir. Bununla birlikte Antik Dönemdeki dağlık arazideki çeşitli yerleşim kalıntıları ve Bakırçay Ovası ile ilgili genel bir fikir elde etmek mümkün olmuştur. Ayrıca, Pergamon çevresinin Antik Dönemdeki kültürel görünümünün tespit edilmesi sırasında, önemli yöntemsel ve teknik problemlerin yanı sıra bazı zorluklar ortaya çıkmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda yapılan başlıca çıkarım, çalışmalara kesinlikle devam edilmesi yönündedir; çünkü özellikle Pergamon kırsalı (chora) şimdiye dek araştırılmamış, sayısız yerleşim yeriyle önemli perspektifler sunmaktadır. 2012 yılı sonbaharında, çevre yüzey araştırmasının yayın çalışmaları büyük ölçüde tamamlanmış olacaktır. Günümüz standartlarında bir yayın, ilerideki araştırmaları teşvik edecek ve bu çalışmalar için güvenilir bir temel oluşturacaktır.

Melanie BARTZ

Batı Bakırçay Ovası'ndaki jeoarkeojik araştırmalar – 2011 yılı yaz sezonu arazi çalışmaları raporu

2011 yılında gerçekleştirilen üçüncü çalışma sezonunda Kaikos Çayı'nın (Bakır Çay) batısındaki ovada, bölgenin Holosen dönemi tarihçesi ve insan ile çevre etkileşimi araştırmalarına dair jeoarkeolojik projenin arazi çalışmalarına devam edilmiştir. 2009 ve 2010 yıllarındaki son iki çalışma sezonunda uzaktan gözlenebilen verilerin temelinde jeomorfolojik haritalandırma ve tortulanma incelemeleri ile Yeni Yeldeğirmentepe, Antik Dönem Atarneus ve Kale Tepe'de Erken Tunç Çağı yerleşiminin (paleo) çevreleri yoğun olarak araştırılmıştır. Bunun ötesinde Teuthrania'nın doğusundaki Teut 114 no'lu buluntu yeri ve Dikili'nin doğusundaki termal kaynaklar gibi jeoarkeolojik açıdan önemli yerler, önceki araştırmaların konuları arasında yer almaktaydı⁶.

2011 yılı arazi araştırmalarında mevcut bilgilere yenileri eklenmiş ve eksikler tamamlanmıştır. Çalışmalar üç ana alanda yoğunlaştırılmıştır (Resim: 6): (1) Yeni Yeldeğirmentepe'deki Tunç Çağı yerleşimi çevresinde burğu sondaj ağı yoğunlaştırılmış ve yerleşimin çevresindeki eski kıyı şeridi tespit edilmeye çalışılmıştır. (2) Çiftlik yakınında yer alan ve olasılıkla Geç Kalkolitik-Tunç Çağına ait olan höyük, Prehistorik Dönem yerleşimlerinin paleocoğrafyasının incelenmesi doğrultusunda bir diğerk örnek olarak araştırmalara dahil edilmiştir. (3) Kane Yarımadası'nın batısında yer alan, bataklığa dönüşmüş olan eski su yolunun morfolojisi ve buradaki polen arşivinin uygunluğu incelenmiştir.

Yeni Yeldeğirmentepe

Yeni Yeldeğirmentepe'nin Tunç Çağı itibarıyla yerleşim gördüğü bilinen yakın çevresinde, 2009 ve 2010 yıllarında gerçekleştirilen arazi çalışmalarında onbir burğu sondaj çalışması yapılmıştır. B. Horejs tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmasının (bkz. yuk.)

⁶ Projeye ve yönteme dair kapsamlı bilgiler karş. S. Schneider ve diğ., şurada: Pirson ve diğ. 2010, 183–188 ve S. Schneider ve diğ., şurada: Pirson ve diğ. 2011, 160–166.

arkeolojik bulguları ve jeofizik ölçümleri ile birlikte, bu sondajların tortulanma bulguları, Tunç Çağı yerleşiminin çevresel özelliklerinin mümkün olduğunca kapsamlı bir şekilde tespit edilmesini sağlayacaktır. Yeni Yeldeğirmen-tepe ve Teutrania arasında yer alan ovada açılan AD 39 no'lu burgu sondaj, Prehistorik Dönem kıyı hattının saptanması için yapılmıştır. Şimdiye kadar Pleistosen dönemi sonrasında denizin Kaikos Vadisi'nin içine ne kadar ilerlediği ve Prehistorik Dönem kıyı şeritlerinin gelişimi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Böylece AD 39 no'lu burgu sondajdaki sedimanlar, alüvyal ovadaki karakteristik tortulanma sırasına işaret etmektedir. Bunun içerisinde, örneğin Elaia'da tespit edildiği gibi⁷, denizel sedimanlar bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Yeni Yeldeğirmen-tepe ve Teutrania arasındaki eski kıyı şeridine dair herhangi bir gösterge mevcut değildir.

Marlen SCHLÖFFEL, Steffen SCHNEIDER, Brigitta SCHÜTT

Elaia

2011 yılı çalışmaları, Elaia ve çevresinde yüzeyin yoğun olarak taranması, kentin çevresindeki kalıntılardaki röleve çalışmaları, ayrıca jeodezi, jeofizik taramaları ve jeoarkeolojik⁸ incelemelerden oluşmuştur.

Zindan Kayası ve Seç Tepe Tümülüsü'nde gerçekleştirilen mimari araştırmalar

Aşağışakran Köyü'nün kuzeybatısındaki Zindan Kayası'nın üzerinde yer alan tahkimat benzeri yerleşim, 2009 yılında Elaia'nın güneydoğu çevresinde yapılan kapsamlı yüzey araştırması sırasında tespit edilmiştir (Resim: 1)⁹. Yerleşim Yuntadağı eteklerinde yer alan ve batı yamacı hafif aşağı doğru eğimli bir kaya kütleli üzerinde bulunmaktadır. Bu kaya kütlelerinden, kuzeybatıda Elaia, güneydoğuda ise Gryneion görülebilmektedir (Res. 7). Odalar, merdivenler, duvar oyukları ve sarnıçlardan oluşan yerleşim kalıntıları yaklaşık 200 x 25 m'lik bir alana yayılmaktadır (Resim: 8). Kaya yerleşimine giriş güneyden sağlanmaktaydı. Yapılar genellikle yerli kayaya oyulmuş olmakla birlikte kaçak kazı enkazlarında yerli volkan taşından işlenmiş bloklar saptanmış, ve buna bağlı olarak yerleşimin nispeten gösterişli bir mimariye sahip olabileceği düşünülmüştür. Yerleşimin merkezinde, duvar için açılmış olan oyukların ölçülerine dayanarak, 13,35 x yaklaşık 11 m. büyüklüğünde olduğu tespit edilen bir yapıdan oluşmaktadır. Diğer odalar ise kayanın daha alt seviyelerine yerleştirilmiştir ve giriş delikleri yapıların çok katlı olduğuna işaret etmektedir. 2009 ve 2011 yıllarına ait keramik buluntuları, bu alanın M.Ö. 4.yüzyılda yerleşim gördüğünü kanıtlamaktadır. Zindan Kayası'ndaki yerleşimin konumu ve yapısı Pergamon ve çevresindeki Klasik Dönem yapılarla görüldüğü gibi, küçük yerel krallık veya hanedanlara ait ikametgâhları anımsatmaktadır¹⁰.

Elaia sınırına yaklaşık 3 km. uzaklıkta bulunan Helenistik Dönem tümülüsü Seç Tepe bu yılki diğer röleve hedeflerinden biriydi. Krepis, uzun bir dromos, oldukça kaliteli bir taş işçiliği ile işlenmiş olan ön oda ve ana mezar odasından oluşan bu tümülüs, Elaia ve çevresinde uygulanan gömü adetlerini yansıtan bir anıt olma özelliğinin yanı sıra, Pergamon çevresindeki oda mezarlarının mimari gelişimi hakkında da bilgi vermektedir. Bu nedenle

⁷ Brückner ve diğ., şurada: Pirson ve diğ. 2010, 208–219.

⁸ Bkz. Pirson ve diğ. 2011, 166–185.

⁹ Pirson ve diğ. 2010, 201.

¹⁰ Radt 2011, 24.

yapının şu andaki durumunun belgelenerek ölçülmesine karar verildi (Resim: 9-10). Bu çalışmalarımız sayesinde gerek vandalizm gerekse ısrarla yinelenen kaçak kazı girişimleri dolayısıyla sürekli tahribata açık halde bulunan bu yapının, en azından bilimsel araştırmalara yönelik olarak kayıt altına alınmasını amaçlamaktayız.

Jeofizik taramaları

Bu yılki jeofizik taramalarının odak noktası, jeomanyetiğin uygun olmadığı ya da şimdiye dek ikna edici sonuçlar vermediği alanlarda, araştırmada sismik ve jeoelektrik yöntemlerinin kullanılmasıydı. Çok zor çalışma şartlarına karşın, kapalı limanın içinde yapılan sismik ölçümler, havuzun merkezi alanındaki yerli kayanın yaklaşık 10 m. derinlikte başladığını ve doğu yönünde yaklaşık 7 m. derinliğe yükseldiğini göstermiştir. Jeoelektrik yöntem sayesinde Elaia'nın kent planının rekonstrüksiyonunda önemli bir eksiğin doldurulması mümkün olmuştur. Modern kıyı yolunun karşı tarafında, kuzeydoğu yönünde bulunan kent surunun yüzeyde görünür halde bulunan kalıntılarından yola çıkarak, sur hattının kıyı yolunun da ötesinde güneye ve ardından günümüzdeki kıyı şeridine kadar bazı bölümleri tespit edilebilmiştir (Resim: 11).

Elaia'da tespit edilmesi arzu edilen bir diğer buluntu, buradaki Helenistik deniz üssü için gerekli olan gemi barınaklarına dair kanıtlardır¹¹. Bu amaca yönelik olarak, 2010 yılında rıhtım duvarına entegre edilmiş olduğu anlaşılan bir yapı (Resim: 11) ve çevresinde jeoelektrik tarama çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 12). Bununla beraber, 2010 yılında elde edilmiş olan ve yaklaşık 100 x 90 m. ölçülerindeki yapının kıyı şeridine dik ve birbirine paralel konumlandırılmış düz hatlardan oluşan bir plana sahip olduğu tahmini güçlenmiştir. Bu buluntular, olası bir gemi barınağı planıyla örtüşmektedir.

Yüzey araştırması

Kent surlarının hemen önündeki 200 m. genişlikteki bir hat ve kent bölgesi içindeki yoğun yüzey araştırması bu yıl tamamlanabilmiştir. Ancak bu yılki araştırmaların odak noktasını kentin çevresi oluşturmaktaydı. Bu sezon çalışmalarının programında, Yuntdağ eteklerinden kentin kuzeydoğusuna doğru ve Bozyertepe'nin güneydoğu tarafından itibaren yaklaşık 800 x 150 m. ölçülerindeki iki koridor belirleyerek, yüzey yoğun olarak taranmıştır. Doğudaki koridorda ve bunun hemen bitişiğinde beş ile altı buluntu yeri tespit edilebilmiştir. Bu buluntu yerleri, Roma Döneminde birçok yerde terkedilmişken (Resim 13), özellikle Helenistik Dönemde yoğun tarımsal kullanıma dair işaretler sunmaktadırlar. Elaia'nın yakın çevresinin tarımsal kullanımına dair bu Resim; kapalı limanın polen analizi sonucunda elde edilen bulgularla örtüşmektedir. Bu bulgu daha M.S. 2.yüzyılın ortalarına doğru »insan etkisinin giderek azaldığını« kanıtlamaktadır¹².

Felix PIRSON

Elaia'nın kapalı limanı

Elaia koyunda 2008 ile 2010 yılları arası jeoarkeolojik araştırmalar sırasında yapılan 48 burğu sondajına, 2011 yılında tekrar 21 burğu sondajı eklenmiştir (Resim: 14).

Burada, örnek olarak, Elaia'nın kapalı limanında yapılan ELA 70 no'lu burğu sondajı

¹¹ Pirson ve diğ. 2010, 190–192; Pirson ve diğ. 2011, 169.

¹² M. Knipping, şurada: Pirson ve diğ. 2010, 217.

tanıtılacaktır. 2009 yılında yapılan ELA 13 no'lu burgu sondajı temel alınarak, kapalı limanın ilk karalaşma senaryosu canlandırılmaya çalışılmıştır. Açık denize bağlı sığ suların lagünel fasiyese dönüşme sürecinden anlaşıldığı üzere, kapalı liman takriben M.Ö. 391-209 arasında (ELA 13/22H)¹³ oluşmuş olmalıdır. Ayrıca ELA 18 no'lu burgu sondaj, hem arkeolojik hem de tarihsel olarak Hellenistik Döneme tarihlendirilen liman dalgakıranının sığ deniz ortamına oturtulduğunu göstermektedir. Kapalı liman yaklaşık M.S. 283-381'e (ELA 13/13SG) kadar kullanılmış, ardından giderek karaya dönüşmüştür. En geç M.S. 6.yy.dan itibaren ise (M.S. 340-532 yılları arasında, ELA 13/10H) neredeyse tamamen karalaşmış ve sadece gelgit sırasında, su seviyesinin yüksek olduğu dönemde, denizden gelen kuvvetli rüzgar ile yükselmektedir. Koyun çevresinde yapılan ilk polen profili, M.Ö. 800 ile M.S. 600 arasında bitki örtüsünün değiştiğini göstermekte ve ayrıca Hellenistik ve Roma Dönemlerinin¹⁴ antropojenik etkisini belgelemektedir.

Kapalı limanda arazi yüzeyinden (arazi yüzeyi deniz seviyesinin 0,12 m. aşağısındadır), 9 m.'ye kadar derine inilmiş olan ELA 70 no'lu sondaj, rıhtım duvarı inşası sonucunda, sığ denizin lagün benzeri fasiyese dönüşümünü belirgin bir şekilde göstermektedir (Res. 15). Profilin yorumlanması, öncelikle jeokimya ve parçacık boyu parametreleri üzerinden yapılmıştır. Bu değerler fasiyes derecelendirmesini mümkün kılmakta ve belirli sedimentasyon ortamları¹⁵ hakkında ipucu vermektedir. ELA 13'e analog olarak ELA 70'te de kapalı limanın karalaşması izlenmektedir. Sedimentasyon bulgusunda 3a ünitesi / birimi (4,38–1,84 m. u. GOF) ile, ELA 70/66 numunesinde kanıtlanan tarihlendirme ile limanın kullanımı etkili olmaktadır; 3b ünitesi / birimi (1,84–0,88 m u. GOF) ise liman olarak kullanımın artık mümkün olmadığı, artan karalaşmayı karakterize etmektedir. 3c ünitesi / birimi günümüzdeki durumu yansıtmaktadır.

Kentin güneydoğu alanındaki maksimum deniz transgresyonunun tespit edilmesi mümkün olmamıştı. Diateichisma'nın doğusundaki üç transeksiyonun, ELA 60 ve 61 sondajları, ELA 56 - 57 ve ELA 63 - 64 arasındaki çizgiye ulaştığını kanıtlamaktadır. Bununla birlikte ELA 61, 57 ve 63 sondajları, denizden etkilenen fasiyesleri göstermektedir. Ancak bu durum ELA 60, 56 ve 64 sondajları için söz konusu değildir. Deniz fosillerinin C14 tarihlendirilmesinin tamamlanmasının ardından, kıyı şeridinin karaya doğru en fazla ilerlediği dönemin tespit edilmesi mümkün olacaktır. Batı ve kuzey transeksiyonlara dayanarak kıyı şeridinin, karanın en iç noktasına M.Ö. 3.binyıl sonu veya 2.binyıl başlarında ulaştığı tahmin edilmektedir¹⁶.

2010 yılında gerçekleştirilmiş olan ELA 31 no'lu burgu sondajında, rıhtım duvarı olduğu tahmin edilen hattın önünde, M.Ö. 49 – M.S. 52 (ELA 31/40) arasına ait denizsel bir ortamın bulunduğu tespit edilmişti. ELA 31 sondajında ana kayaya ulaşamadığından, 2011 yılında rıhtım duvarının hemen önünde, anakayanın, deniz seviyesinin 9 m altında olduğu bilinen iki alanda ELA 58 ve ELA 68 burgu sondajları gerçekleştirildi. ELA 58 sondajında, M.Ö. 4797-4439 arasına (ELA 58/32) ve M.Ö. 92 ile M.S. 53 arasına (ELA 58/17H) ait olduğu anlaşılan deniz tortuları belgelendi. Bu durum, ELA 31 no'lu sondajda ele geçen

¹³ Zu den Radiokohlenstoffaltern siehe Tab. 1. Alle hier präsentierten ¹⁴C-Alter sind dendrochronologisch korrigiert und bei marinen Karbonaten korrigiert, also: v. chr. = cal BC, n. Chr. = cal AD.

¹⁴ Kapalı limanın karalaşma tarihçesi için bkz. Brückner ve diğ., şurada: Pirson ve diğ. 2010, özellikle 208–213.

¹⁵ Jeokimyasal parametre ile fasiyes belirlenmesine dair bkz.: A.Vött – M. Handl – H. Brückner, *Rekonstruktion holozäner Umweltbedingungen in Akarnanien (Nordwestgriechenland) mittels Diskriminanzanalyse von geochemischen Daten*, *Geologica et Palaeontologica*, 36, 2002, 123–147.

¹⁶ Brückner ve diğ., şurada: Pirson ve diğ. (2010), 213.

bulguyu da doğrulamaktadır: Buna göre deniz transgresyonunun uç noktası kesinlikle daha sonraki Elaia kent bölgesi içinde bulunmaktadır, çünkü söz konusu tortu tabakası rıhtım duvarının hemen önünde ve bu alanda tespit edilen gemi barınaklarından yaklaşık 5 m uzakta yer almaktadır.

Bu yeni bulgu, Efes'in ve Milet'in paleo coğrafya senaryolarıyla da örtüşmektedir. Denizsel fasiyeslerin C14 yaşı, Elaia'nın parlak dönemine denk gelmektedir. Bu da, sığ deniz ortamında tahkim edilmiş bir yerleşim alanı kazanabilmek için, sığ deniz bölgesinin antropojen doldurulduğu anlamına gelmektedir. Böylece, gemiler için zorunlu olan derinlik, tahmin edilen gemi barınaklarının deniz duvarının önünde sağlanmıştır. Yalnız bu sonuçların, ancak bir kazı çalışması ile kesin olarak doğrulanabileceği unutulmamalıdır.

Marlen SCHLÖFFEL, Melanie BARTZ, Helmut BRÜCKNER

Sonuçlar

Elaia'da yapılan son yüzey araştırmalarında kentin gelişimi ve şekillenmesini anlamamıza katkıda bulunan önemli sonuçlara ulaşılabilmektedir. Bu herşeyden önce, güneydoğu yönündeki kent suru hattının doğrulanması ve gemi barınağı olan açık limanın rıhtımındaki büyük yapının temellerinin belirlenmesine yöneliktir.

Geçen yıl kentin kuzey ve güney bölümleri arasında bir Diateichisma'nın tespit edilmesinin ardından, bu duvarın işlevini saptamaya yönelik açıklamalarda kentin güney kısmında ikinci bir limanın olabileceği veya limandaki kapalı alanın çok yönlü bir askeri alan olarak kullanılmış olabileceği önerilmiştir¹⁷. Bu yılki jeoarkeolojik sondajlarda ikinci bir limana dair herhangi bir belirti olmadığından ikinci olasılık üzerinde durmaktayız. Açık limanın rıhtım duvarının hemen önünde yapılan burgu sondajlar, suyun, en azından M.S. 1.yy.'a kadar rıhtım duvarına kadar geldiğini göstermiştir. Bundan şu sonuç çıkmaktadır: gemi barınağı olabileceği düşünülen açık limanın yapımında, o zamanda halen deniz olan bölge, yapay olarak doldurulmuş olmalıdır. Bu durum, kentin güneybatısındaki sığ liman bölgesi ile kuzeydoğuya doğru yükselen ve kuzeybatısında yol ağına sahip, engebeli yerleşim bölgesinin ayrılması için de bir açıklama olabilir (Resim: 12). Jeoarkeolojik araştırmalar temelinde yapılan tarihsel görünümün rekonstrüksiyonu ile, belki daha gerçek bir limana sahip olmayan, fakat ihtimal ki, Akropolisin güneybatı yönünde bir demirleme yeri olan, Helenistik Dönem öncesi kente dair izler bulacağımızı umuyoruz.

Kentin doğusunda belirlediğimiz bir koridorda yapılan yoğun arazi araştırması ile, kentin ekonomik esaslarına ve Hellenistik Dönemdeki genişlemenin etkilerine dair yeni bilgiler elde edilmiştir. Bu alanda Hellenistik Döneme dair yoğun buluntu dağılımı tespit edilirken, Roma İmparatorluk Döneminde artık birçoğunun kanıtı bulunmamaktadır. Bu dönemde tarım alanlarının terkedilmesi, M.S. 3-4. yüzyıllar süresince, Elaia Koyu'na kütle halinde sediment akmasının sebeplerinden biri olabilir.

Zindan Kayası üzerindeki tahkim edilmiş yerleşimin belgelenmesi, Helenistik Dönem öncesi Pergamon'unun sosyal ve siyasi yapısına dair yeni bilgiler sunmuştur¹⁸. Bu bulgular, aynı zamanda yüzey araştırmaları esnasında tespit edilen Serhat Tepe'de de bulunan Klasik Dönem'e ait yerleşim izleri (bkz. yuk.) ile birlikte, şimdiye kadar büyük

¹⁷ Bkz. Pirson ve diğ. 2011, 170 ve diğ.

¹⁸ Bkz. yukarı, Dip. 10; K. M. Sommerer, *Die Chora von Pergamon. Studien zu Grenzen, Siedlungsstruktur und Wirtschaft, Istanbul Mitteilungen* 58, 2008, 136-140.

ölçüde belirsiz olan, bölgenin Hellenistik Dönem öncesine ait kültürel yapısı hakkında da bir fikrimizin oluşmasını sağlamaktadır.

Felix PIRSON

Resim kaynakçası:

Tüm Resimler Alman Arkeoloji Enstitüsü (AAE) Pergamon arşivinden (İstanbul–Berlin) alınmıştır.

Res. 1: CBS-AAE Pergamon kazısı. Temel: Rus kurmay haritası 1:50.000 ve 1:200.000; Quickbird-uydu Resim:ler; AvP 1 Taf. 1 (O. Berlet); IstMitt 7, 1957, 76–101 (J. Driehaus); R. J. A. Talbert – R. S. Bagnall, Barrington Atlas of the Greek and Roman World (Princeton 2000) 56. İşleme: St. Schneider, J. Tóth, D. Liebisch (FU Berlin, Institut für Geographie)

Resim: 2 Eastern Atlas (Berlin)

Resim: 3 Hazırlayan: A. Matthaei, A. Marx, J. Schreyer

Resim: 4-5 T. Zimmermann

Resim: 6 S. Schneider; Kaynak: Quickbird-uydu Resim:., kanallar 3, 2, 1, kayıt 2008.

Resim: 7 L. Meier

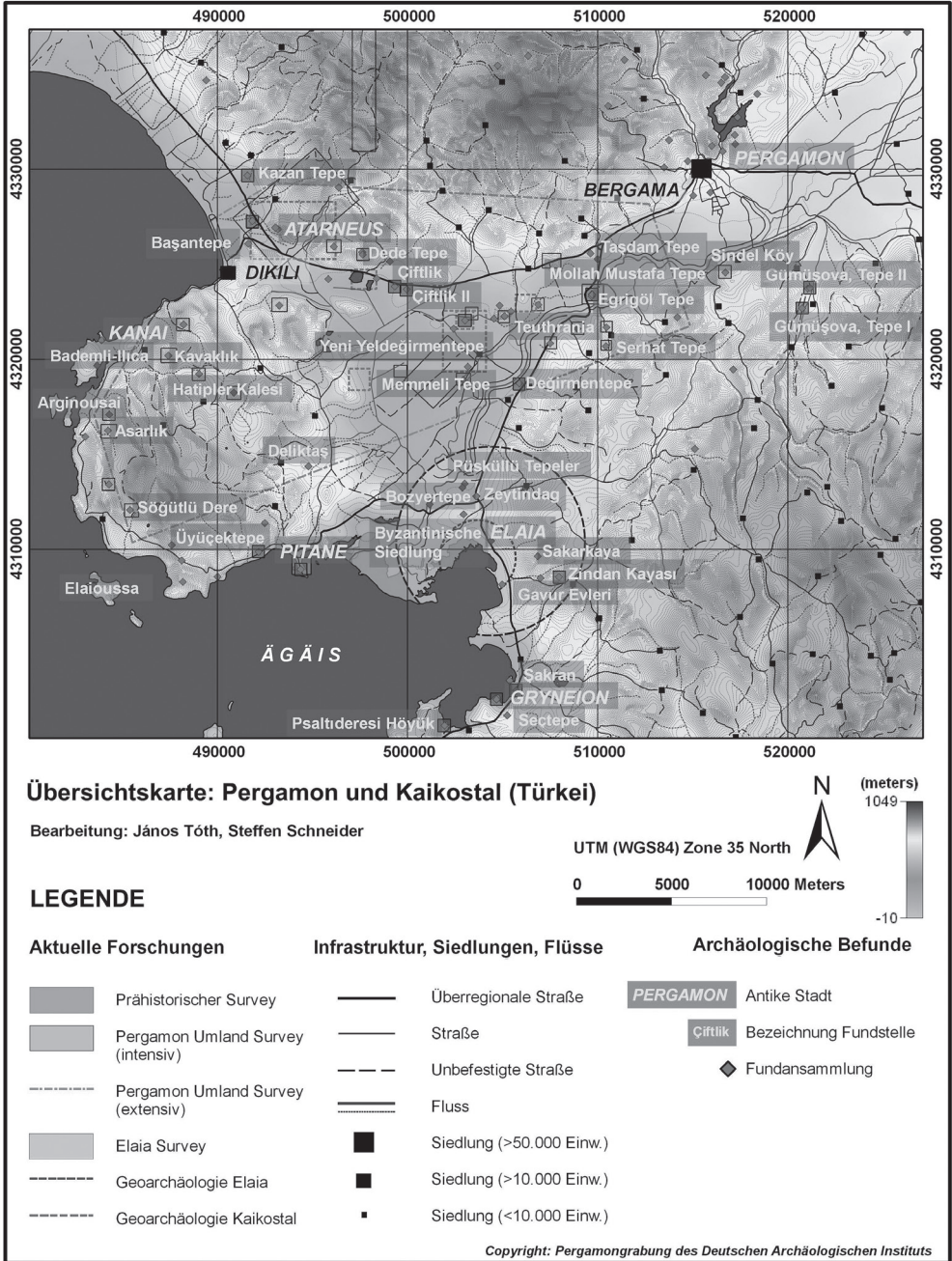
Resim: 8-9-10: M. Wittmann

Resim: 11 EMI Harita (İstanbul) ve TU Karlsruhe, Institut für Geodäsie (Karte); Institut für Geophysik der Universität Kiel – Eastern Atlas. Geophysikalische Prospektion Meyer & Ullrich GbR. İşleme S. Feuser ve L. Meier

Resim: 12 E. Erkul

Resim: 13 L. Meier. Kaynak: Google Earth.

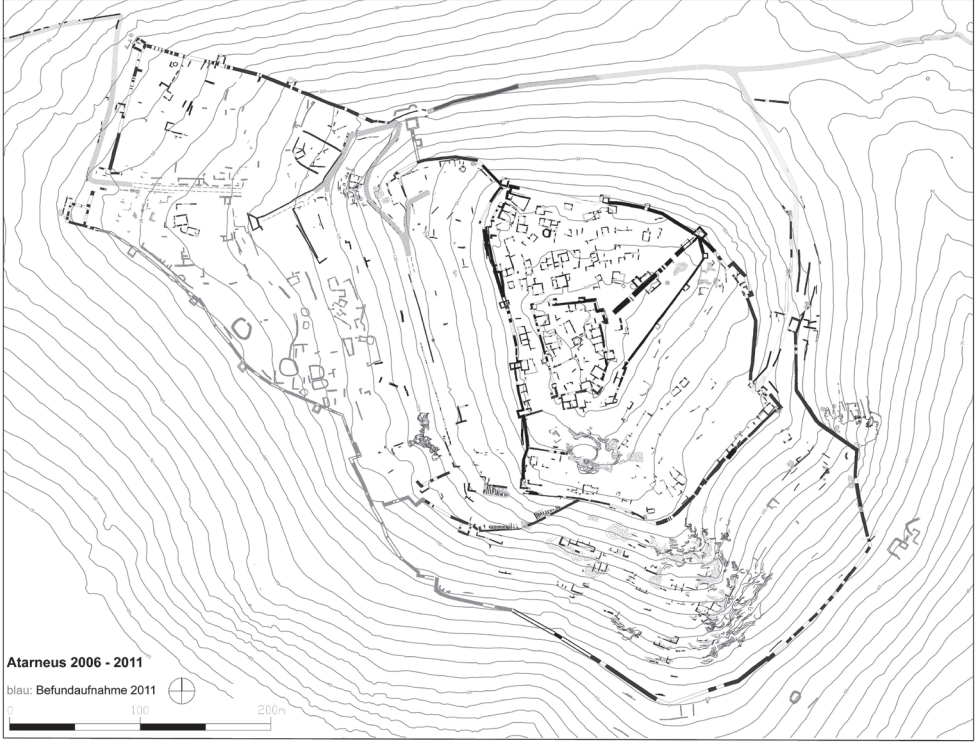
Resim: 14-15 M. Seeliger

Resim 1: Pergamon, yakın çevre. Pergamon CBS'sinin bir parçası olarak, Bakırçay Ovası'nın yeni arkeolojik haritası (2012 durumu)

Resim 2: Prehistorik yakın çevre yüzey araştırması. Yeni Yeldeğirmenitepe çevresinde jeofiziksel taramalar

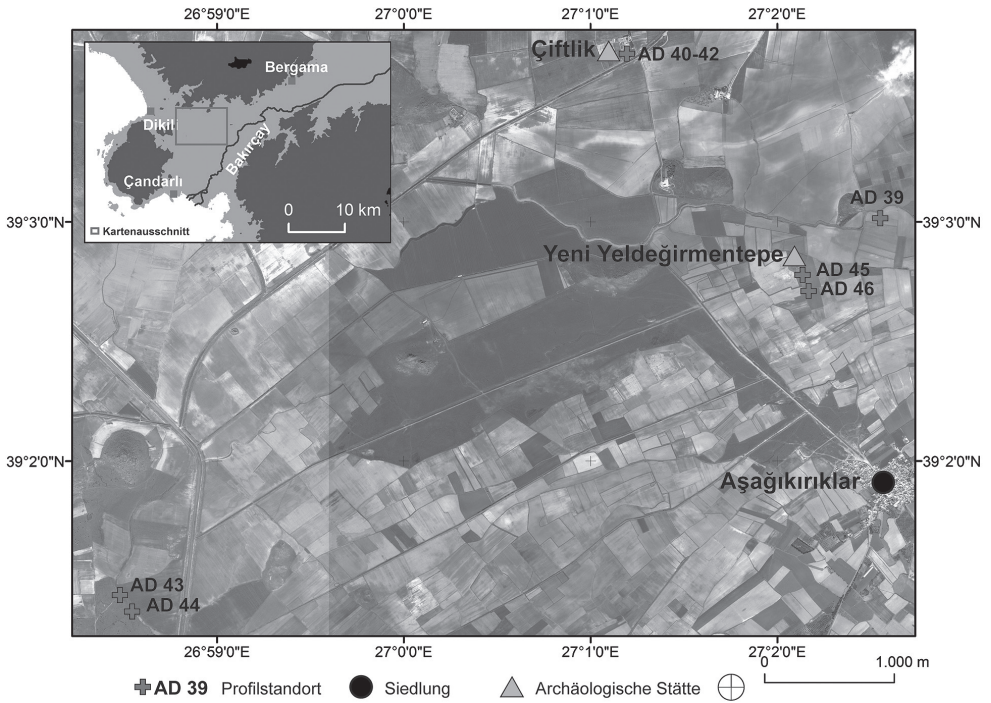
Resim 3: Pergamon'un kırsalı (chora). Atarneus kent planı (2011 yılında belgelemesi yapılan kalıntılar mavi ile işaretlendirilmiştir)

Resim 4: Pergamon kırsalı (chora). Söğütlü Dere, Kuzeyden bakış. Tepenin merkezinde yer alan yıkılmış kule.

Resim 5: Pergamon kırsalı (chora). Serhat Tepe. Doğudan bakış, tepenin zirvesinde merkezi tahkimat alanının üzerinden

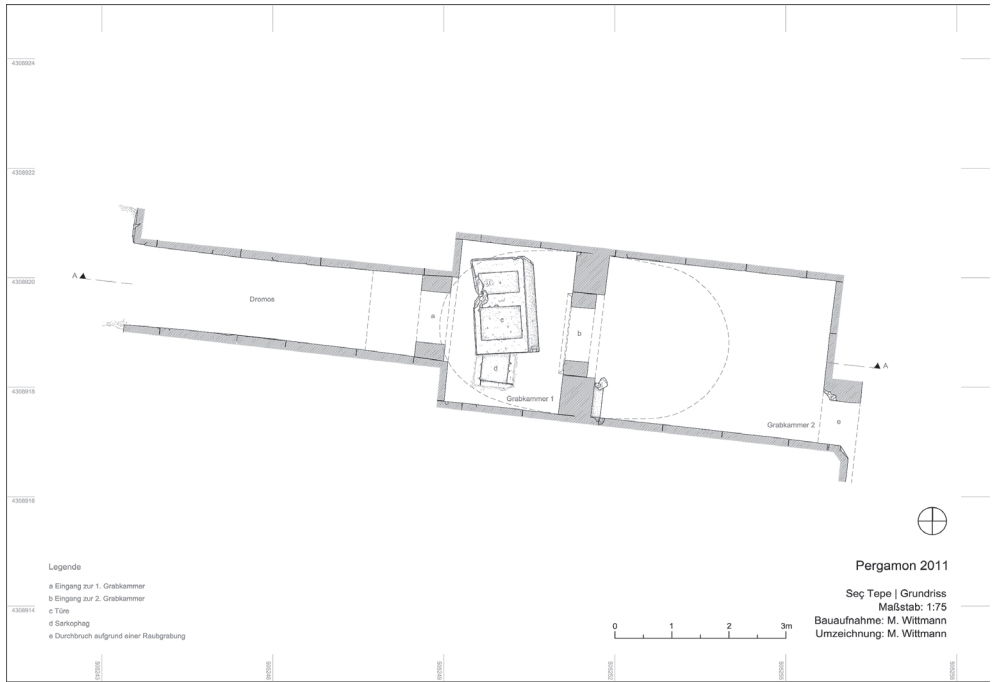
Resim 6: Bakırçay Ovası jeoarkeolojisi. 2011 yılı çalışma sezonu burğu sondajlarının konumu

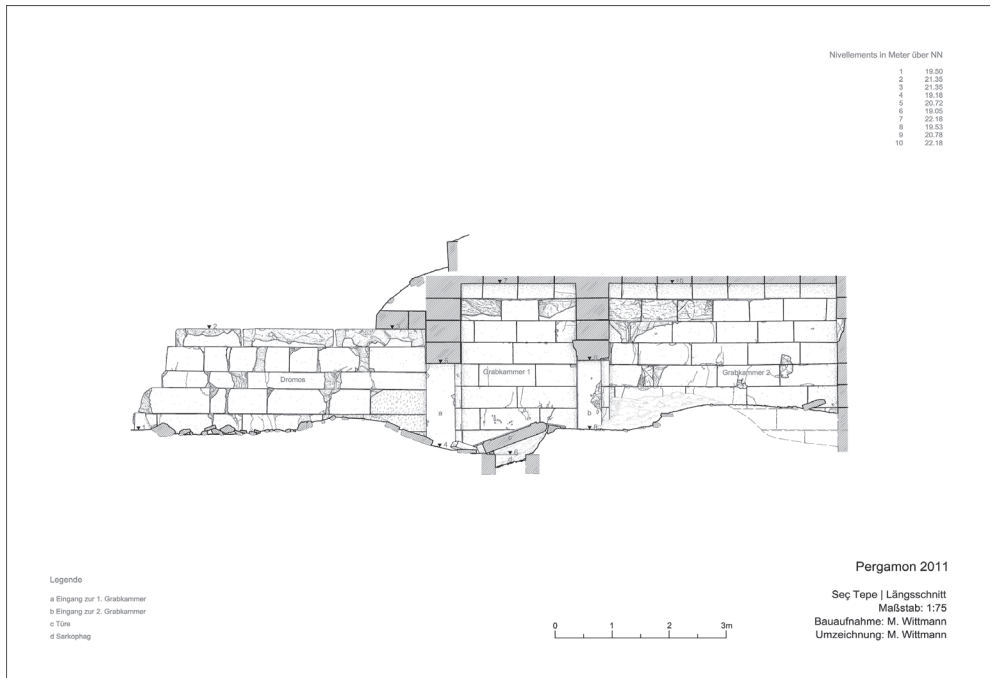
Resim 7: Elaia, mimari araştırma. Zindan Kayası'nın kuzeydoğudan görünümü. Arkada Gryneion koyu

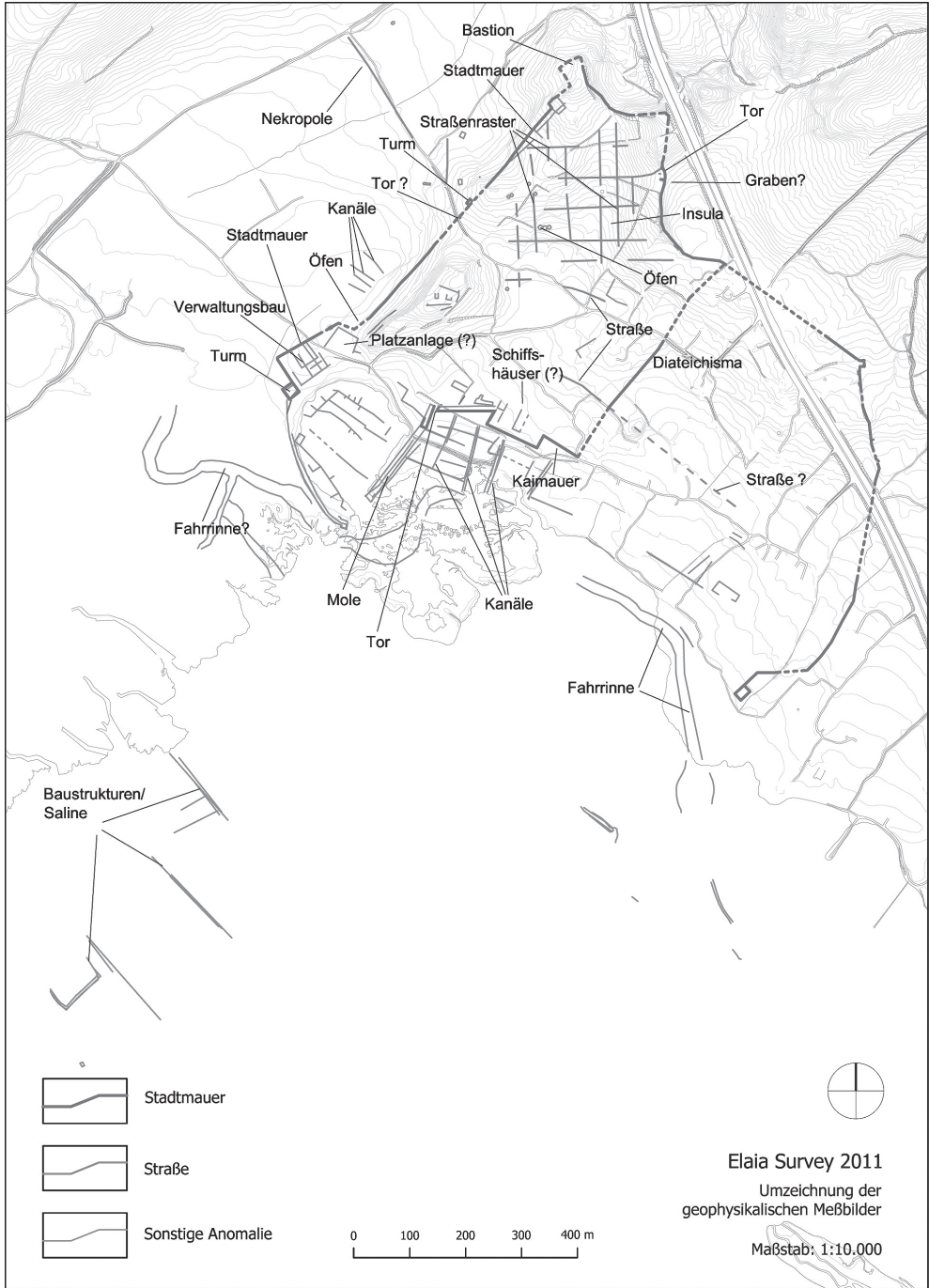
Resim 8: Elaia, mimari araştırma. Zindan Kayası. Yerleşimin genel planı (Ö. 1:500)

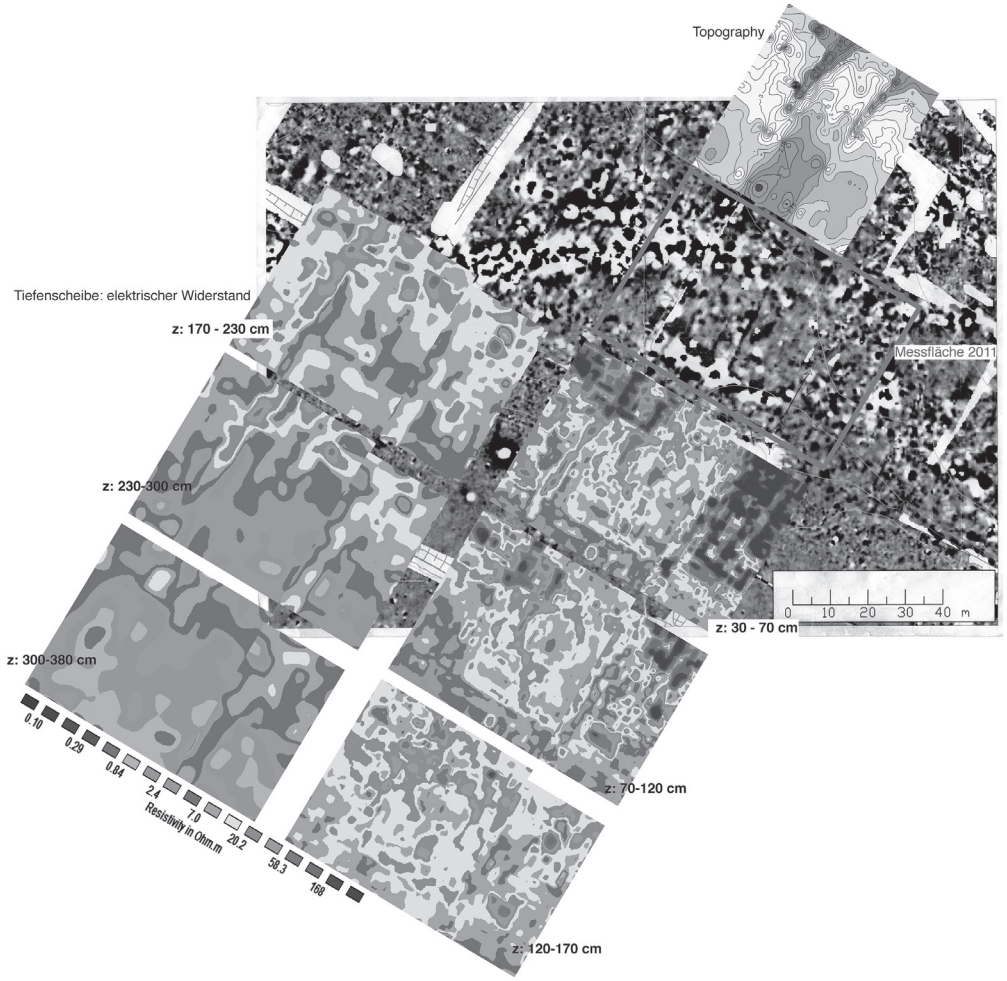
Resim 9: Elaia, mimari araştırma. Şeç Tepe Tümülüsü. Plan (Ö. 1:75)

Resim 10: Elaia, mimari araştırma. Şeç Tepe Tümülüsü. Kesit (Ö. 1:75)

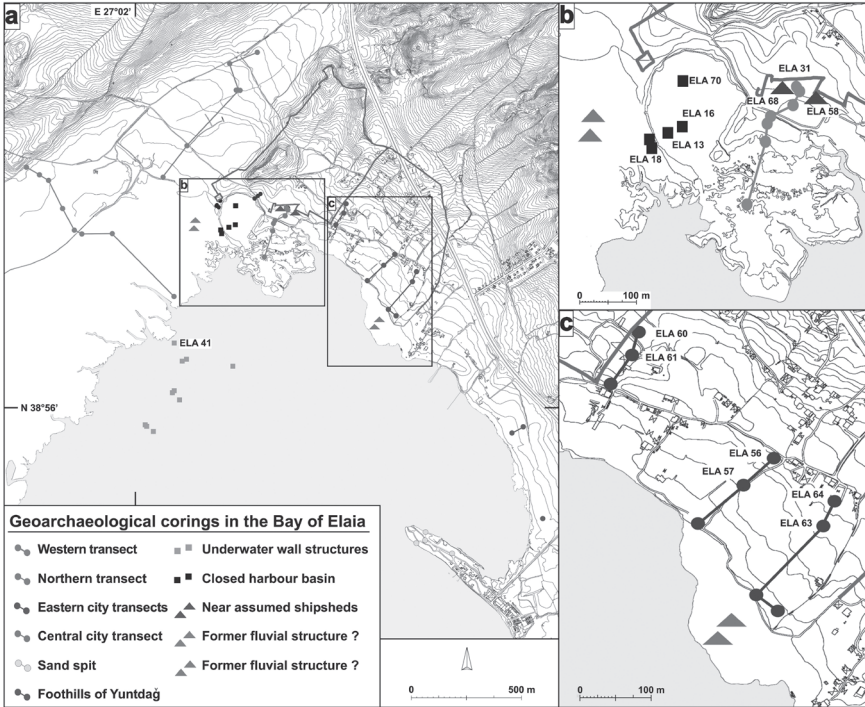

Resim 11: Elaia, jeofizik çalışmaları. Jeofizik taramaların değerlendirilmesi. 2012'deki durum

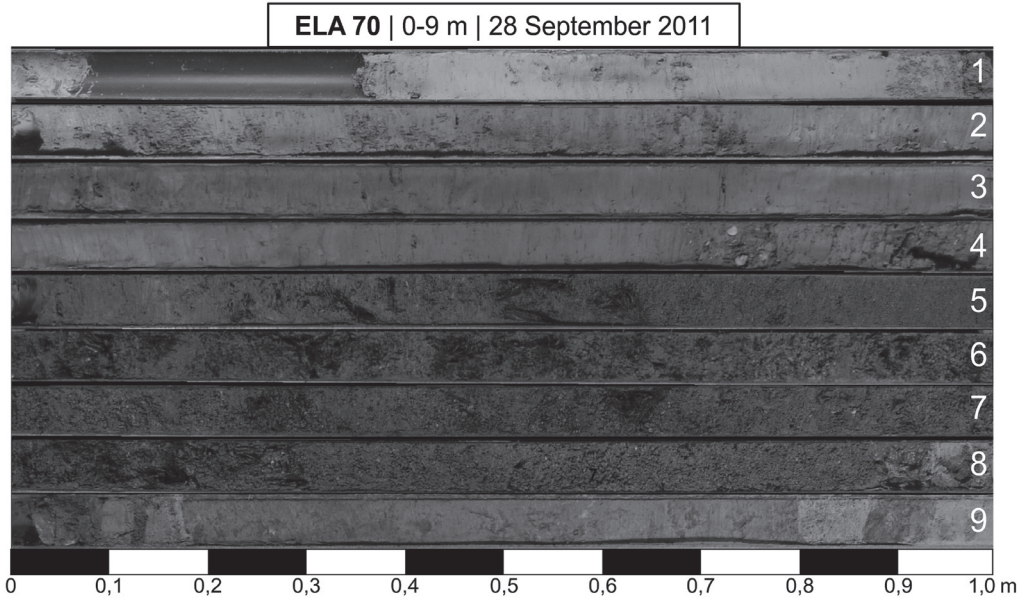

Resim 13: Elaia, yüzey araştırması. Kentin doğusunda, yoğun yüzey araştırması için belirlenen koridor ve kalıntılar

Resim 14: Elaia, jeoarkeoloji. Burgu sondajlarının konulara göre sınıflandırılmış konumu, 1a: Genel plan, 1b: Kapalı limanın alanı, 1c: Diateichisma'nın doğu alanı

Resim 15: Elaia, jeoarkeoloji. ELA 70 sondajının fotoğrafla belgelenmesi. Sondajların her biri 1 m uzunluğunda; üst solda: sondajın yüzeyi; sağ altta: 9 m’de son derinlik. Sondajların çapı: 5 cm

MYRINA-GRYNEION 2011 YÜZEY ARAŞTIRMASI

Nurettin ÖZTÜRK *

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle 2011 yılında İzmir Aliğa sınırları içerisinde yer alan Myrina ve Yenişakran belediyesi sınırları içindeki Gryneion antik kentlerinde yürütülen 2011 yılı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Güney Aiolis bölgesinde yer alan Kyme'den sonra ikinci büyük kent olan Myrina İzmir'in yaklaşık 30 km. kuzeybatısında yer alır. Gryneion ise güneybatısına düşer. Elaitikos körfezi kıyısında ve küçük Titnaios çayının ağız kısmında yer almaktadır. Atika Delos Deniz Birliğinin ilk üyelerindendir.

M.S. 17'de geçirdiği büyük deprem sonrası İmparator Tiberius tarafından yeniden inşası yönünde yardım edilen kentin adı bir süreliğine Sebastopolis olarak değişmiştir. M.S. 106'da bir deprem daha geçirmiştir. M.S. 106'da bir deprem daha geçirmiştir. M.S. 4-5. yüzyıllarda Efesos Metropolitliğine bağlı bir piskoposluk merkeziydi. 1880-1882 yılları arasında Atina Fransız Okulu üyeleri E.Pottier ve S. Reinach tarafından 4 binin üzerinde mezar kazılmıştır. Buradan çıkan eserler Paris Louvre Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzesi ve Amsterdam Allard Pierson Müzelerinde sergilenmektedir.

Ersin Doğer tavsiyesi ve yönlendirmeleri ile yetersiz bilgilere sahip olunan Aeol mimarlığı konusunda arkeoloji dünyasına Bayraklı dışında katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Athena Mabedi ve Eski İzmir Yerleşme katları çalışmaları dışında Türk bilim adamlarınca Aeol mimarisi üzerine gerçekleştirilmiş hiçbir çalışma yoktur. Benzer söz konusu durum özgün Aeol seramiği konusunda da geçerlidir.

Yüzey araştırması alanı kapsamına giren bölge gezilerek GPS (Global Positioning System) cihazı ile sınırların koordinatları alınmış böylece çalışmanın alanı belirtilmiştir. Çalışmamız 30 Eylül-12 Ekim 2011 tarihleri arasında yapılmıştır (Resim: 1).

Efsanelere göre adını Amazon Kraliçesi olan Myrina'dan almıştır. Kentin Akropolisi Berikitepe üzerindedir. Tiberius M.S. 17. yılındaki depremde yıkılan şehri onarttı ve adı Sebastopolis, İmparatorun kenti olarak anıldı.

MYRINA

Araştırmalarımız Güzelhisar çayı ile Kunduz Çayının birleştiği yerden nekropole doğru uzanan güzergah üzerinde yapılmıştır. Bu mevki halk arasında Karadut olarak da geçmektedir. Araştırmalarda ortaya konulan daha önceden de bilinen Beriki tepe ve Öteki tepenin yerleri tespit edilmiştir. Bu iki tepenin teraslama sistemiyle oluşturulmuş bir akropol olduğu ortaya konmuştur. Kentte ilk araştırmayı M. E. Baltazzi Fransız Arkeologlardan E. Pottier ve A.J. Reinach yalnızca nekropolde kazı yapmışlardır. Son yıllarda burada çalışan Prof. S. Laguna'nın yapmış olduğu kazılarda çıkan terakota malzemenin İstanbul ve Bergama Arkeoloji Müzelerinde sergilenmektedir.

* Doç.Dr. Nurettin ÖZTÜRK Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi, Erzurum/ TÜRKİYE. e-mail: nuret38@yahoo.com. Gsm: 0532 746 73 55

Berikitepe

Halk dilinde Berikitepe kayıtlarda ise Apar tepe olarak adlandırılan akropol yerleşimi üst noktadan deniz seviyesine kadar dört terastan oluşmaktadır (Resim: 2) Beriki tepe bütün ovaya hakim rahatlıkla karşıda Midilli adası görülmektedir. Myrina antik kenti kuzeyinde Çandarlı körfezinin son koyunda konumlanmıştır. Tüm kıyı kentlerinin kaderi olan yağmalama işleminde Myrina da nasibini almıştır. Ancak 20. yüzyılın başından beri sit alanı olduğu için sivil yapı bulunmamaktadır. Güzelhisar çayının (Titnaios) paralelinde 3 km.lik toprak yolu yürüyerek Berikitepe'nin güneybatısındaki Bizans Döneminden kalma insitu olarak 8.20 m uzunluğa ve 2 m. yüksekliğe sahip düzgün örgülü ve harçlı bir duvara rastlanmıştır (Resim: 3).

Bizans sur duvarının kuzeyinde tiyatronun kaveası tespit edilmiştir (Resim: 4). Güzelhisar çayının Kunduz çayı ile birleşmeden önce geliş güzergahı, Kınık' ın güneydoğusundaki Yund dağlarından üzerinde Kybele tapınağı bulunan Aspordene Tepesinin eteklerindeki Karadere köyünden doğan Aigai antik kentinin de yanından dolanarak Myrinia Beriki Tepe'nin yanından geçerek Öteki Tepe yakınında Çandarlı Körfezine dökülür.

Öteki Tepe

Myrina antik kenti toplam üç tepe yerleşimi üzerine kurulmuştur. Beriki tepenin kuzey batısında denize çok sokulan bir tepe olarak yayılımı kentin bir diğer parçasını oluşturmaktadır (Resim: 5). Mimari buluntulardan bu tepede de toprak üstü kalıntıları büyük çoğunluğu sürekli olarak diğer kentlerin yapımında kullanılmıştır. Toprak üstü mimari buluntuların yok denecek kadar az olmasına karşın keramik parçaları (Resim: 6) ve terrakota figürinlerinin (Resim: 7) evrede yaygın oluşu araştırmacıların dikkatini buraya çekmesine neden olmuştur.

Böylece Myrina antik kenti yapılarıyla değil pişmiş toprak heykelciklerin çoğunluğuyla tanınmıştır. Kaçak kazıyla ortaya çıkarılan tepenin kuzey üst ucunda yapıya ait bir tonozlu alan ele geçmiştir (Resim: 8) Bu tepe yerleşiminin batı üst noktalarında sürülmüş toprak alanında iki adet sikke ele geçmiştir.

Sikke Ön yüz : Apollon başı sağa dönük

Arka yüz : Amphora ve (kitara defne dalı başında) M.Ö. 255 (Resim: 9)

Ön yüz korozyonlu arka yüz kadın işlenmiş kios sikkesidir.

Bir adet pişmiş topraktan Afrodite başı figürün

Bir adet karyatid figürün kadın başı ile bir adet ağırşak ele geçmiştir.

Coğrafi değerlendirilmesinde yapılan bu tepenin güzel hisar çayının sebep olduğu kıyı okları ve kıyı setleri ile denizin birleştiği bölümde delta ve kıyı oluşturmuştur (Resim: 10). Bu tepeler morfolojilerini kazanmış kalık tepeler olarak da adlandırılıyor. Katmanlaşma bakımından kireç taşı (kalker), killi kireç taşı ve kum taşı tabakalarından oluşan litolojik yapı, Öteki tepe ve Beriki tepenin kıyı boyunca zeolojik zaman içinde ilerleme ve çekilme etkilerini açıkça göstermektedir. Öteki tepenin batısında denize ulaşan sürekli akarsu niteliğindeki Güzel hisar çayı taşıdığı alüvyonları öteki tepenin kuzeybatısında küçük bir koyda depolamaktadır. Oldukça sığ olan bu koy alüvyonlar ile doldurulmuştur.

Liman yapısı

Öteki tepenin kuzeydoğusunda konumlanmış. Antik liman kentin ayakta kalan yapılarından bir tanesidir (Resim: 11). Granit bloklardan oluşan 65 m. uzunluğundaki denize dik olarak daha sonra dalga kıran amaçlı yine granit blokların eğimi ile oluşturulan uç kısımda 7 m. lik bir iç koy bükümü ile liman günümüze kadar ulaşmıştır. Öteki tepe ile liman

yapısı arasında kalan düzgün bloklardan oluşturulan çift sıra liman yapısına ait temeller ele geçmiştir(Resim: 12).

Nekropol alanı

Kentin nekropolü Beriki tepenin kuzey eteğinden kuzeye doğru yayılmıştır. 1870 ve 1880 yıllarda yapılan kazılarda çok sayıda terrakota figürün ele geçmiştir. Terrakotaların bu kadar çok olması güzel hisar çayına bağlanabilir. Andız tepe ile Beriki tepenin düz alanını oluşturan alanını tavanı nekropol alanı olarak bilinmektedir. Bu alanda kaçak kazılar sonucu ortaya çıkarılan düz bezemesiz kapaklı lahitlere rastlanılmıştır (Resim: 13).

Çevre buluntuları

Myrina yakınında Çaltıdere köyünde yaptığımız yüzey araştırmalarında Myrina'dan taşınmış çok sayıda mimari buluntular ele geçmiştir.

GRYNEION

İzmir – Aliğa'dan 13 km. uzaklıkta Yenişakran beldesi yakınında yarım adadadır. Çandarlı körfezi kıyısında Yenişakran -Temaşaklı (çift kale) denilen bu alanda kurulmuştur (Resim: 14). Yenişakran'a 1 km kala denize uzanmış dil üzerindedir. Gryneion Aiolis in 12 kentinden biridir. Yerinde yaptığımız araştırmalardan görülen buluntular zamanında küçükte olsa bir liman kenti olduğunu göstermektedir tarihçi Herodot Gryneion Aiolis kenti olarak tanımlar.

Gryneion Apollon mabediyle ilgili önemli bir kehanet merkeziydi. Gryneion körfeze bakan iç kıyı kenarında *in situ* olarak değişik boyutlarda sütun tamburlarıyla karşılaşılması (Resim: 15). Granit taşından olan bu tamburların Apollon tapınağına ait olduğunu düşünüyoruz.

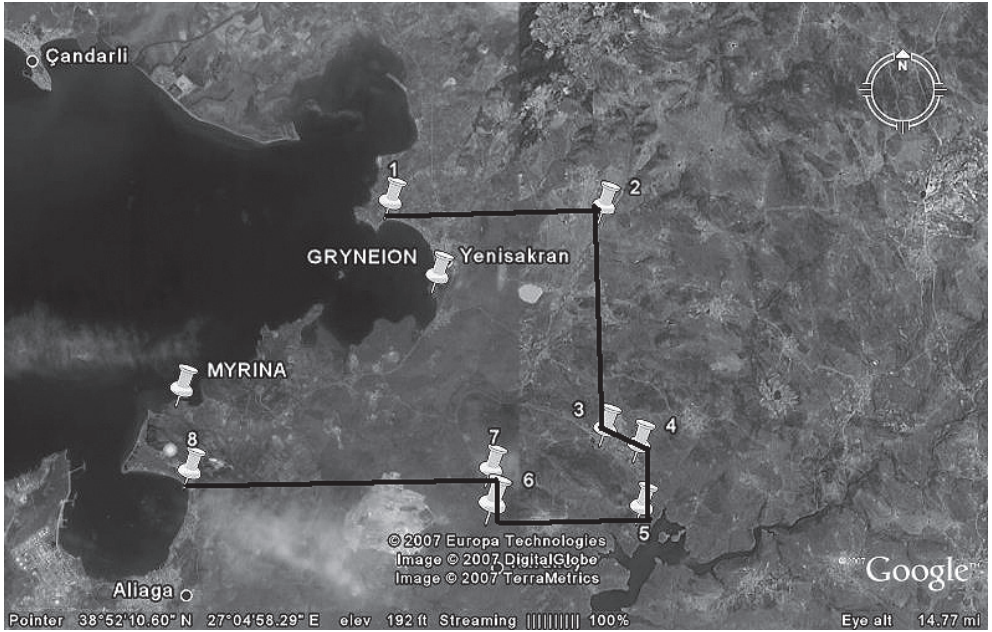
Doğu alanda antik taşlarla örülmüş 0.75m. çapında bir kuyu ile karşılaşılmasıdır. Yine aynı alanda geç dönem yapısı sayılabilecek bir bekçi kulübesi kalıntısı ele geçmiştir.

Sütun tamburlarının kuzeyini de tapınak yapısının korumak amaçlı dış sur duvarıyla karşılaşıldı. Düzgün örgü sistemiyle örülmemiş 7 m. uzunlukta ve 1m. yükseklikteki bu duvar andezit taşından örülmüştür. Roma döneminde Myrina'ya bağlı kutsal alan olarak kalmıştır.

Hellenistik sikkelerde Gryneion'a ait örneklerde ön yüzde Apollon başı arka yüzde ise midye kabuğu kabartması yer almıştır. Midye ve istiridyeler ile ün yapmış bir kent olarak bilinir.

Liman yapısı

Liman yapısı andezit taşlardan örülü fazla önemsenmemiş bir yapıya sahip, oldukça küçük bir liman hem dalgakıran görevi yapıyor hem de küçük teknelerin yararlanabileceği bir köy limanı durumundadır. Genişlik 6 x10 cm. korunan uzunluk 8 m.dir. Liman yapısı ile tapınağa ait olabilecek çevre duvarların koruma alanı birlikte düşünülmüştür.

Resim: 1

Resim: 2

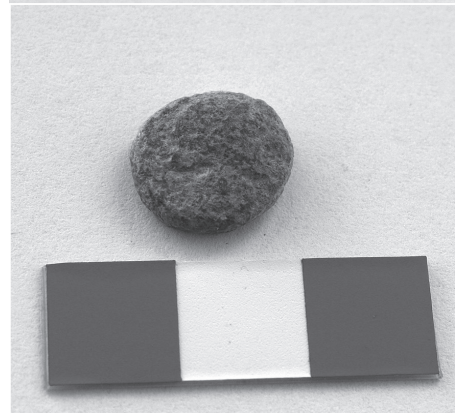
Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

İZMİR İLİ, MENEMEN İLÇESİ PREHİSTORİK ve PROTOHİSTORİK DÖNEM 2011 YILI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

Nazlı ÇINARDALI-KARAASLAN*
Neyir KOLANKAYA-BOSTANCI
Yiğit H. ERBİL
Ayşegül AYKURT

İzmir İli, Menemen İlçesi Prehistorik ve Protohistorik Dönem Arkeolojik Yüzey Araştırması Projesi'nin genel hatlarıyla amacı, Batı Anadolu'da kültürler arası önemli geçiş noktalarından biri olan Gediz Vadisi ve Deltası'nın Prehistorik Dönemlerden Osmanlı Dönemi sonuna kadar olan tarihçesini, tarihi olaylar paralelinde söz konusu yerleşimlerdeki süreklilik, gelişim ya da değişimleri hem arkeolojik hem de paleocoğrafya açısından ortaya koymaktır¹.

Bu amaç doğrultusunda 2010 yılından² itibaren yürütülen çalışmalarda bilimsel yöntem olarak *intensive* (dar alanda yoğun) ve *extensive* (geniş alanda sistematik) yüzey araştırması teknikleri eş zamanlı olarak kullanılmıştır³. Bunların yanı sıra, sediment analizi için örnek alma yoluyla ortamdaki paleocoğrafyanın belirlenmesi ve deltanın evrimsel sürecinden bunların nasıl etkilendiklerini saptamak amacıyla jeomorfolojik, alüvyal ve jeokronolojik yöntemlerden de ileri ki yıllarda yararlanılacaktır.

Bu bağlamda hiç şüphe yok ki jeomorfolojik çalışmalar çok önemli bir yere sahiptir. Ancak henüz burgu sondaj çalışmaları proje dahilinde yapılmadığı için öncelikle literatür çalışması yapılarak, tarihi coğrafya araştırmaları dahilinde Antik Çağ yazarlarının metinleri incelenmiş ve araştırılan buluntu yerleri ile ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır.

Kıyılardaki, deniz seviyesi değişimleri, kıyı gelişimi ve bunların çevresel değerlendirmelerinin yapılabilmesi için en uygun yöntem kıyıda biriken alüvyon

*Yrd. Doç. Dr. Nazlı ÇINARDALI-KARAASLAN, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06800, Beytepe-Ankara/TÜRKİYE. e-mail: nazlic@hacettepe.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Neyir KOLANKAYA-BOSTANCI, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06800, Beytepe-Ankara/TÜRKİYE. e-mail: neyir@hacettepe.edu.tr

Dr. Yiğit H. ERBİL, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06800, Beytepe-Ankara/TÜRKİYE. e-mail: yerbil@hacettepe.edu.tr

Doç. Dr. Ayşegül AYKURT, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06800, Beytepe-Ankara/TÜRKİYE. e-mail: aysegula@hacettepe.edu.tr

¹Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün onayıyla gerçekleştirilmekte olan yüzey araştırması, Hacettepe Üniversitesi, Bilimsel Araştırmalar Birimi tarafından 111K 251 Proje numarası ile desteklenmektedir. Bu projeye gösterdikleri ilgi ve destekten dolayı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Birimine teşekkürlerimizi sunmayı bir borç biliriz.

²Çınardalı-Karaaslan vd. 2012, 319-342.

³2011 yılı yüzey araştırmaları Yrd. Doç. Dr. Nazlı Karaaslan başkanlığında, Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji bölümü öğretim üyeleri Yrd. Doç. Dr. Neyir Kolankaya-Bostancı, Dr. Yiğit Hayati Erbil, Doç. Dr. Ayşegül Aykurt, Arkeolog Erden Egemen Terzioğlu ile Arkeoloji bölümü öğrencileri, Yasemin Akıncı, Zehra Başer, Sıla Buse Benli, Fatih Mehmet Çongur, Selma Dumlupınar, Övünç Ege, Melih Kaya, Nihan Tekgöz ve Efsun Yücel'den oluşan bir ekip tarafından yürütülmüştür. Ayrıca İzmir 2 nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünde raporör olarak çalışmakta olan Arkeolog Özlem Sözen Bakanlık temsilcisi olarak görev almıştır. Kendilerine özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ederiz.

katmanlarının delgi sondajlarla saptanıp incelenmesidir. Konuyla ilgili çalışmalardan biri 1991 yılında Prof. Dr. İlhan Kayan ve ekibi tarafından Panaztepe'nin güneydoğusunda bir drenaj kanalı içinde yapılan sondaj çalışması olup burada ova yüzeyinden kanal tabanına kadar olan bölümde boz-açık kahverenginde, ince kumlu taşkın ovası malzemesine rastlanılmıştır. Ancak yapılan incelemeler sonucunda burada daha önceden denizin olduğuna dair bir kanıt rastlanılmamıştır⁴.

2010 yılından itibaren tarafımızca yürütülen yüzey araştırmalarının 2011 yılı aşaması Panaztepe'nin güneybatısında yer alan Taşlı Tepeler ile Homa, Kırdeniz Lagünü arasında yer alan kesimde yürütülmüştür. Yapılan çalışmalar; Maltepe Köyü, Ortaköy, Süzbeyli Köyü, Sasalı Köyü, Gerenköy, Helvacı Köyü, Türkelli Köyü, Kesikköy ile Kırdeniz Lagünü ve çevresinde gerçekleştirilmiştir (Harita: 1). Söz konusu bu yerleşimlerin çevresinde yer alan arkeolojik açıdan bazı bulgular saptanan çiftlik yerleşimi, mezarlık ve mera benzeri alanlarda da araştırmalar yapılmıştır. Gediz deltasının oluşumunun Panaztepe ve çevre yerleşimlerle olan ilişkisini ortaya koyabilmek amacıyla ayrıca yakın çevredeki Leukai, Neonteikhos ve Temnos antik kentlerinde de incelemeler yapılmıştır. Söz konusu alanda yapılan *intensive* ve *extensive* yüzey araştırmaları sonucunda elde edilen veriler bilim dünyasına sunulmaktadır.

MALTEPE

A. Kilise Mevki

Bu bağlamda Maltepe sınırları içinde yer alan ve günümüzde pamuk tarımı yapılan Kilise Mevkii'nde tarla açımı sırasında oldukça yoğun tahribat olmuştur. Yapılan çalışmada dağınık halde ele geçen Roma dönemine ait seramik parçalarının (Resim: 1) yanı sıra yine dağınık halde bazı taş parçaları ve taş sıraları izleri görülmektedir. Maltepe köyünden Erdoğan Erkaçal'ın verdiği bilgiye göre daha önce bu bölgede insan boyunda dik olarak duran iki adet taşın bulunduğu tarafımıza bildirilmiştir. Ancak şu anda söz konusu alanın düzeltilerek tarla haline getirilmesi ile birlikte bu taşların kaldırılmış olduğu düşünülmektedir. Köylüler bu taşlara "Kilise Taşı" dedikleri için mevki de Kilise Mevkii olarak bilinmektedir.

2. Ortaköy

Diğer bir çalışma alanı Menemen-Kesikköy eski yolu üzerindeler alan Ortaköy Mevkii'nde höyük olması muhtemel tepenin tarımsal faaliyetler sonucu düzeltilerek tarla olarak kullanıldığı tarafımızca belirlenmiştir. Arazi üzerinde Roma, Bizans ve Osmanlı dönemi seramik parçaları ile çatı kiremidi parçaları tespit edilmiştir. Roma dönemi seramik parçaları arasında krem üzerine kırmızımsı kahverengi bezemeli parçalar ile *terrasigilata* örnekleri bulunmaktadır. Söz konusu parçalar arasında kulpların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bizans dönemi seramikleri ise koyu yeşil sırlı örnekler ile temsil edilmektedir. Ayrıca, Buruncuk'tan gelmiş olduğu tahmin edilen kahverengimsi renkte iri boyutlu taşlar da tespit edilmiştir.

Yine Ortaköy'de eski Ziraat Çiftliği araştırma alanında yer alan bir yapının ön kısmında, üzüm ezme amaçlı olarak kullandığı düşünülen bir taş hazne tespit edilmiştir (Resim: 2). Söz konusu haznenin ön kısa kenarında yer alan bir oluk da bu işlevi desteklemektedir. Aynı yerde tespit edilen bir diğer taş hazne ise kırık olarak bulunmuştur. Bu alandan ele geçen seramik parçalarının büyük bir kısmı İslami döneme ait olan koyu yeşil sırlı ve mavi sırlı renkli örneklerden oluşmaktadır (Resim: 3). Aynı alanda oldukça bozulmuş

⁴ Özcan 1991, 17

durumda olasılıkla Roma dönemine tarihlenen bronz bir sikke de kayıtlara geçmiştir.

Ayrıca yine aynı mevkiinin doğu kesiminde yer alan birartezyen önünde dikdörtgen biçimli bir diğer tekne yerinde bırakılarak değerlendirmeye alınmıştır.

Yine Ortaköy'de Mahmut Efendi Çiftliği Mevkii yolunda yer alan Polis Mehmet'in Yeri olarak bilinen alandayuvarlak formlu bir hazne ile evin bahçesinde artezyen önünde yer alan diğer bir hazne yine fotoğraflanarak belgelenmiştir. Çiftlik alanında ise birtakım devşirme malzemeler tespit edilmiştir. Hemen çok yakında yer alan bir diğer çiftlik evinde ise yine devşirme olarak getirilmiş mimari parçalar ile bir sütun ve oval formlu bir hazne saptanmıştır. Buradan toplanan seramik parçalarının değerlendirilmesi sonucunda bunların Roma dönemine tarihlendirilen örnekler olduğu anlaşılmıştır.

3. Süzbeyli Köyü

Devam eden çalışmalar Menemen-Çiğli sınırları içinde yer alan kırsal nitelikli 8 yerleşme alanında sürdürülmüştür. Bunlar; Maltepe, Süzbeyli, Tuzçullu, Günerli, Seyrek, Sasalı, Kaklıç ve Gerenköy yerleşimleri olup bunlardan Süzbeyli yerleşimi deniz seviyesi yükselmesi ve delta oluşumu hakkında en iyi bilgi veren kesimi oluşturmaktadır,

Daha önceki yıllarda, 400 km² kadar genişlikteki delta yüzeyinde, Holocene'deki deniz seviyesi yükselmesiyle kıyı çizgisinin nereye kadar sokulduğunu ve alüvyon stratigrafisini belirleyebilmek amacıyla Prof. Dr. İlhan Kayan başkanlığındaki bir ekip tarafından "Gediz Deltası Alüvyal Jeomorfolojisi (Süzbeyli-Menemen Profili)" başlıklı bir araştırma kapsamında Süzbeyli-Menemen arasında 8 delgi sondaj açılmıştır⁵.

Bölgede yürütülen çeşitli araştırmalardan elde edilen verilere göre, yaklaşık G.Ö. 20.000'lere tarihlenen son buzul çağında Gediz Deltası'nda deniz seviyesinin günümüze oranla ortalama 100 m daha aşağıda olduğu bilinmektedir. Buzullaşmanın sona erdiği G.Ö. 12.000-8000 yılları arasında ise buzulların erimesi ile birlikte deniz seviyesi yaklaşık 50 m. bir artış göstermiştir⁶. Son buzul çağını izleyen iklimdeki ısınma ve bu nedenle yüksek enlemlerdeki buzulların erimesi döneminde (Holocene) günümüzden 1500 yıl öncesinden itibaren deniz seviyesinin hızla yükseldiği, 7000 yıl kadar önce ise yükselme hızının azaldığı, 6000 yıl kadar önce ise denizin bugünkü seviyesine ulaştığı bilinmektedir⁷. Buna göre, önceleri hızla yükselen deniz kıyısı, bugünkü yüzeyin 10-12 m. altında, Seyrek beldesi yakınlarına kadar sokulmuştur. Gediz deltasının gelişimi ise buna paralel olarak Holocene öncesinde günümüzden onlarca metre aşağıda, Foça'nın batısında devam etmiştir. Hızlı deniz ilerlemesi sırasında eski delta düzlükleri sular altında kalmış, yükselme hızı azalınca ve özellikle yükselme durunca Gediz nehrinin getirdiği alüvyonlar sığ kıyıyı hızla doldurarak bu defa kıyı çizgisinin tekrar denize doğru çekilmesine neden olmuştur⁸.

Delta ve deniz hareketliliğini incelemeye aldığımız araştırma doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmalar özellikle Süzbeyli Mevkii'nde *intensive* olarak devam ettirilmiştir.

Süzbeyli Köyü Mezarlığı

Arkeolojik açıdan değerlendirmeye aldığımız Süzbeyli Köyü Mezarlığı günümüzde de köy halkı tarafından kullanılmaktadır (Resim: 4).

Köy Mezarlığında yapılan incelemelerde üzerinde Osmanlıca kitabe bulunan mezar

⁵ Kayan 2003, 22.

⁶ Aksu ve Piper 1983, 18.

⁷ Kayan 1999.

⁸ Kayan 2003.

taşları da tespit edilmiştir. Ayrıca bazı mezarlarda muhtemelen devşirme olarak getirilen antik döneme ait mimari elemanlar da yer almaktadır.

b. Hacı Azmak Mevkii

Yine denize çok yakın olan ve kısmen pamuk ekili alanda, dağınık durumda olmasına karşın birkaç tanesi belirli bir hat üzerinde sıralanmış, mimari elemanlar gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra Roma Dönemi'ne tarihlendirilen çoğunluğu terrasilata örneklerinin yanı sıra sıragri renkli seramik ve bronz parçalar tespit edilmiştir (Resim: 5).

4. Sasalı Köyü

A. Poyraz Tepe (Üçtepeler)

Çalışma alanlarımızdan bir diğerini oluşturan ve alüvyon taban içerisinde yükselen Maltepe, Değirmen-tepe ve Üçtepeler nispeten 100-200 m. yüksekliğinde birer ada görünümündedir⁹. Sasalı köyü sınırları içinde yer alan Üçtepeler adı altında anılan tepeler grubu, Antik Çağdaki Mirmekes adı verilen kayalık adacıklar olarak da bilinmektedir¹⁰.

Homa Lagünü'nün kuzeydoğusunda yer alan Mirmekes Kayalıkları'nın Üç Tepeler grubunun en güneyde bulunan ve diğerlerine oranla daha küçük olan kayalık tepeler olduğu düşünülmektedir. Buna göre antik dönemlerde Gediz Nehri boğazdan çıktıktan sonra batıya doğru ilerlemekte ve Üç Tepeler civarında denize dökülmekteydi¹¹. Temnos şehrinin bu nehrin ağzına kurulmuş olduğu, fakat deltanın zamanla ilerlemesi sonucunda geride kaldığı ilerleyen deltanın Üç Tepelere dayandığı ve bunlardan üzerinde Leukai Şehri'nin bulunduğu tepe de dahil olmak üzere bir kısmının kara haline geldiği ve bir ada yerleşimi olduğu Pliny tarafından belirtilmiştir¹².

5. Gerenköy

2011 yılı yüzey araştırmalarının bir diğer çalışma alanı ise Gerenköy ve çevresini kapsamaktadır. Bu bağlamda Taşlı Tarlalar olarak adlandırdığımız alan, Yapalak Merası, Taşüstü Mevkii, Paşalar Mevkii ve Kuruçeşme alanını içermektedir. Ayrıca Kuruçeşme alanı kendi arasında üç farklı bölüme ayrılarak incelenmiştir.

A. Taşlı Tarlalar

Gerenköy yolu üzerinde yer alan taşlı tarlaların olasılıkla bir höyük yerleşimi olduğu düşünülmektedir ancak; alanda günümüzde zeytin ağaçları yer almaktadır. Söz konusu alanda çok fazla miktarda Roma dönemine ait *terrasigilata* örnekleri (Resim: 6) ve künk parçaları, p.t. ağırlık ve bir p.t. atfigürini parçası (Resim: 7) ele geçmiştir.

B. Yapalak Mevkii

Gerenköy yolu üzerinde yer alan bir diğer buluntu yeri olan Yapalak Mevkii de tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Üzerinde mısır tarımı yapılan alanın kayalık kısımlarında kayaların işlenerek üzerinde yuvarlak hazneler ve kanallar yapılarak bu şekilde bir işlik olarak kullanım gördüğü düşünülmektedir. Kaçak kazı çukurlarının bulunduğu alanda toplanan seramik ile ayrıca amphora kulpları ve testi parçaları Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir.

⁹Özcan 1991, 1.

¹⁰Aksu ve Piper 1983, 5.

¹¹Erinç 1955, 8.

¹²Pliny V, 118.

Bunun yanı sıra açık yeşil ve açık sarımsı yeşil renkli seramik Bizans Dönemini koyu yeşil sırlı örnekler ise Selçuklu Dönemini temsil etmektedir. Söz konusu seramik parçaları arasında Bizans dönemine tarihlendirilen ön yüzünde insan yüzü şeklinde, arka yüzünde ise muntazam olarak çizilen birbirine paralel çizgi bezemeler bulunan muhtemelen bir tabağa ait parça oldukça dikkat çekicidir.

C. Kuruçeşme I

Gerenköy'ün doğusunda yer alan Kuruçeşme I mevkiinde de zeytin tarımı yapılmaktadır. Sabanla sürülmüş olan alanda ele geçen seramik parçaları arasında Roma Dönemi'ne tarihlenen *terrasigilata* örnekleri, siyah firnisli bir seramik parçası ile kırmızımsı deve tüyü, gri ve krem astarlı amphora kulplarının yanısıra Bizans dönemine ait yeşil sırlı ve yivli parçalar bulunmaktadır (Resim: 9).

D. Kuruçeşme II

Gerenköy'ün doğusunda yer alan Kuruçeşme II mevki de tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Bu kesimde yoğun seramik ve buluntu nedeniyle *intensive* yüzey araştırması gerekli görülmüştür. Bunlar arasında Roma Dönemine tarihlenen terra sigillata parçaları ile çatı kiremitleri yer almaktadır. Bunun yanı sıra Hellenistik Döneme tarihlenen; baş, kol ve bacak kısımları korunamamış, 15.31 cm. yüksekliğinde mermer bir Aphrodite heykelciği de önem taşımaktadır (Resim: 10). Ayrıca 1 adet taş balta (Resim: 11), cam bilezik parçaları ile M.Ö. 350-250 yıllarına tarihlendirilen bir Kyme sikkeside dikkati çekmektedir (Resim: 12).

E. Kuruçeşme III

Kuruçeşme mevkiinin kuzeydoğudaki devamı ise tarafımızca Kuruçeşme III olarak adlandırılmıştır. Ancak alanın bu kısmında seramik parçalarında belirgin bir azalmanın olduğu ve bu az sayıdaki seramik örneklerinin Roma, Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerine ait olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan yüzey araştırması sırasında bu kesimde mimari eleman olarak kullanılmış oldukları düşünülen mermer blokları ile bir duvar kalıntısı tespit edilmiştir. Sözü edilen duvar yassı biçimli ve iri boyutlu taşların yatay olarak dizilmesi ile inşa edilmiştir.

F. Gerenköy Küçük Tepe

Yapılan çalışmalar devamında Gerenköy Küçük Tepe olarak adlandırılan kesimde *extensive* araştırma kapsamında Osmanlı dönemine ait az sayıda seramik parçası ele geçmiştir (Resim: 13).

6. Helvacıköyü

Devam eden çalışmalar araştırma alanının Doğu ve Kuzeydoğu istikametinde yer alan Helvacıköyü Merası ve Helvacıköy Tepesi'ne doğru genişletilmiştir.

A. Helvacıköyü Merası

Türkelli'nin kuzeyinde yer alan Helvacıköyü merasına, Yalalak-Geren arasındaki boğazdan geçilerek ulaşılmaktadır. Burada gerçekleştirilen araştırmalar sırasında karşılaşılan bir kaçak kazı çukurunun profilinde bir yapıya ait duvar kalıntıları ve 1.20 m x 0.90 m çapında ve 5.30 m derinliğinde bir sarnıç dikkati çekmektedir. Olasılıkla bu bölgede Geç dönemlere ait bir çiftlik yerleşiminin olduğu söz konusu kalıntılar ile desteklenmektedir.

B. Helvacıköyü Tepesi

Yine Helvacıköyü merasının kuzeydoğusunda ve Larissa'nın doğusunda yer alan Helvacıköy Tepesi maki bitki örtüsü ile kaplıdır. Tepede eski koyun ağıllarına ait kalıntılar dışında az miktarda seramik ve çatı kiremiti parçası bulunmaktadır.

7. TÜRKELLİ

A. Paşalar Mevkii

Bölgenin güneybatı istikametinde yer alan Türkelli Paşalar Mevkii yine zeytin tarımına yönelik kullanım görmektedir. Devam eden tarımsal çalışmalar Geç dönem seramik ve çatı kiremidi parçalarının kolaylıkla izlenmesine olanak sağlamıştır. Söz konusu seramiğin değerlendirilmesi sonucunda Roma, Bizans ve Osmanlı dönemine ait seramik parçalarının varlığı tespit edilmiştir. Bizans Dönemi seramik parçaları ise çoğunlukla amphora kulplarından oluşmaktadır.

8. Kesikköy

A. Taşüstü Mevki

Çalışma alanımızın Kesikköy sınırları içinde ve Panaztepe'nin güneydoğusunda yer alan Taşüstü Mevkinin alüvyonlu topraklarında pamuk ve mısır tarımı yapılmaktadır. Bu kesimde yapılan araştırmalar sırasında az miktarda seramik, çatı kiremidi ve pithos parçaları toplanmıştır. Roma dönemine ait olan seramik örnekleri arasında *terrasigilata* parçalarının yanı sıra krem astarlı seramikler de bulunmaktadır (Resim: 14).

Görüldüğü üzere Gediz Deltası çevresinin stratejik konumu bölgenin Prehistorik dönemlerden günümüze kadar yerleşim görmesine neden olmuştur. Bu sebeple erken dönemlerden itibaren araştırmacıların dikkatini çekmiş, ancak yapılan çalışmalar Geç Dönem arkeolojik yerleşimleri tespit etmekten öteye gidememiştir. Tarihi coğrafya açısından yapılan çalışmalar da arkeolojik araştırmalardan bağımsız olarak gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda her ne kadar araştırma bölgesi dışında kalsa da Neonteikhos (Ceneviz Kalesi) ve Temnos (Görece Kalesi) antik kentleri de ziyaret edilmiştir.

Neonteikhos

Menemen'in kuzey doğusunda kalan Yanıkköy ve Doğa Köy yakınındaki Neonteikhos antik kenti "Ceneviz kalesi" olarak da bilinmektedir. Neonteikhos kalesinin ön kısmında ve kaleye çıkan yol üzerinde çok sayıda kaçak kazı çukurlarının mevcut olduğu görülmüştür. Bu çukurundan atılan toprak içinden; p.t. bir atfigürini ile Hellenistik döneme ait (M.Ö. 2. yüzyıl) pişmiş toprak kadın figürinleri, çeşitli tipte pişmiş toprak ağırlıklar ve üzerinde süvari tasvirleri ile bitki motiflerinin yer aldığı plaka parçaları ve Hellenistik, Roma ve Bizans dönemi seramik parçaları ele geçmiştir.

Temnos

Yine Menemen'in Bozalan ile Turgutlar köyü arasında kalan Temnos (Görece kalesi) antik kenti ve çevresinde aynı doğrultuda incelemeler yapılmıştır. Tepeye giden yamaçlarda ve çevresinde; işlenmiş taşlar, sütun parçaları tespit edilmiş olup alanda kaçak kazı çukurlarının mevcut olduğu görülmüştür. Yapılan bu çalışmalar Menemen Jandarma İlçe Amirliği yetkilileri nezinde gerçekleştirilerek izlenen tahribat İzmir Arkeoloji Müzesi'ne ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bildirilmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak bu yılki çalışma programını oluşturan Taşlı Tepeler ile Kırdeniz Lagünü arasındaki bölge, özellikle Gediz Deltasının gelişiminin anlaşılması açısından önemli verileri ortaya koymuştur. 2011 yılı çalışmaları sırasında söz konusu bölgede yalnızca arkeolojik yüzey araştırması yapılmıştır ancak önümüzdeki yıllarda Gediz Deltası'nın arkeolojik dönemler boyunca ki gelişimini anlamak amacıyla bu bölgede yer alan eski kanallar üzerinde delgi sondajların yapılması planlanmaktadır.

Gediz deltasının ovalık kesiminde yapılan yüzey araştırmaları sırasında alüvyon ovasının oldukça bereketli topraklara sahip olması nedeniyle, çoğunlukla mısır ve pamuk ekimi yapıldığı için sözü edilen alanlarda çok fazla buluntuya rastlanılmamıştır. Diğer taraftan gezilen bölgelerden Gerenköy sınırları içinde yer alan tepe ve zeytinlik alanlarda yürütülen yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen buluntu yerlerinin çoğu Roma, Hellenistik, Bizans ve Osmanlı dönemlerine tarihlendirilen çiftlik yerleşimleri şeklindedir.

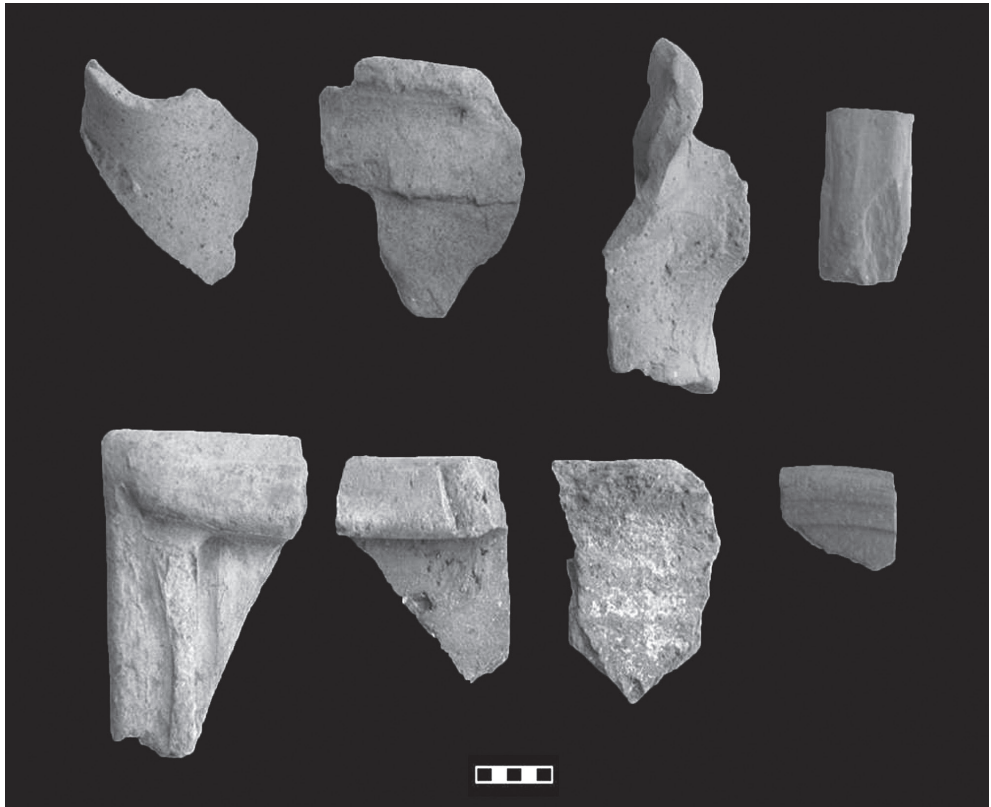
2011 yılı çalışmaları sırasında Prehistorik ya da Protohistorik dönemlere ait herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır. Ancak bölgede daha önceki yıllarda yapılan jeomorfolojik çalışmalar ve Panaztepe kazıları arkeolojik kalıntıların Gediz deltasında en az 2.5-5 m. derinlikte alüvyon altında olduğunu destekler niteliktedir. Ancak kesin bir sonuca ulaşabilmek için özellikle harita üzerinde belirtilen noktalarda delgi sondajların yapılması bilimsel platformdadaha sağlıklı verilere ulaşılmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda bölgedeki arkeolojik yerleşimlerin belirlenmesi, Gediz Nehri tarafından doldurulan İzmir Körfezi'nin kuzeydoğu kıyı şeridinde ait eski sınırlarının tespit edilmesi ve körfezde alüvyon dolgu içerisinde yer alan prehistorik dönemlere ait yerleşimlerin saptanarak antik kıyı şeridi yerleşimleri arasındaki ilişkileri Arkeoloji ve Paleo-coğrafya açısından belirlenmesi ana hedeflerimiz arasında yer almaktadır.

Kaynakça

- AKSU, A.E. ve D.J.W. PIPER, 1983,
“Progradation of the Late Quaternary Gediz Delta, Turkey”, *Marine Geology* 54: 1-25.
ÇINARDALI-KARAASLAN, N, A. AYKURT, Y.H. ERBİL ve N. KOLANKAYA-BOSTANCI (2012),
“Panaztepe Kazıları Kapsamında İzmir Bölgesi Gediz Deltası Yüzey Araştırması 2011 Yılı Çalışmaları”, 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* I, 319-342.
ERİNÇ, S. 1955.
“Gediz ve Büyük Menderes Deltalarının Morfolojisi.” *Dokuzuncu Coğrafya Meslek Haftası. Tebliğler ve Konferanslar. Türk Coğrafya Kurumu Yay. No. 2: 33-36.*
KAYAN, İ., 1999.
“Holocene Stratigraphy and Geomorphological Evolution of the Aegean Coastal Plains of Anatolia” *Quaternary Science Reviews*. Vol. 18, No: 4-5: 541-548.
KAYAN, İ. 2003,
Gediz Deltasının Alüvyal Jeomorfolojisi I (Süzbeyli-Menemen Profili), Ege Üniversitesi Araştırma Proje Raporu, İzmir.
ÖZCAN, M.E., 1991,
Menemen Ovası Kuzey Kesiminin Genel Fiziki Coğrafyası. Yayınlanmamış Lisans Tezi, İzmir.
PLINY,
Natural History, II, III-VII, London.

Harita: 1

Resim: 1

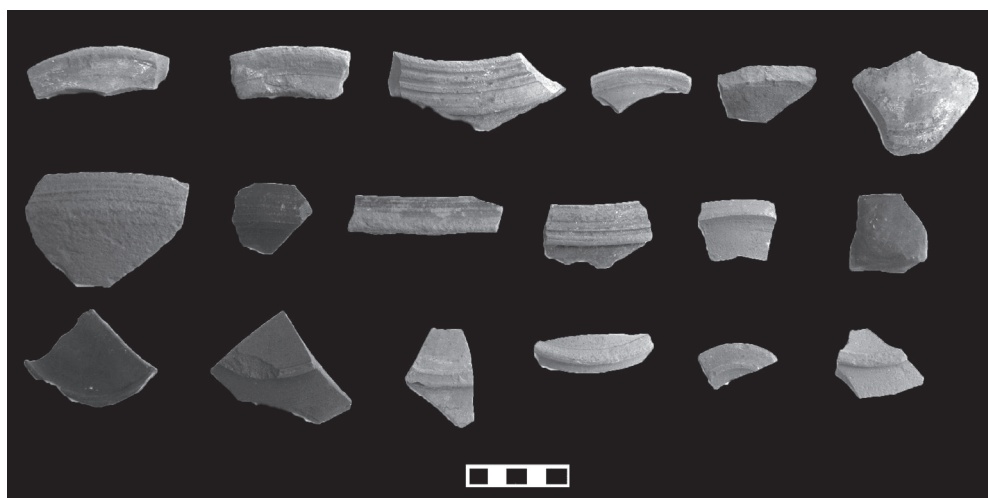
Resim: 2

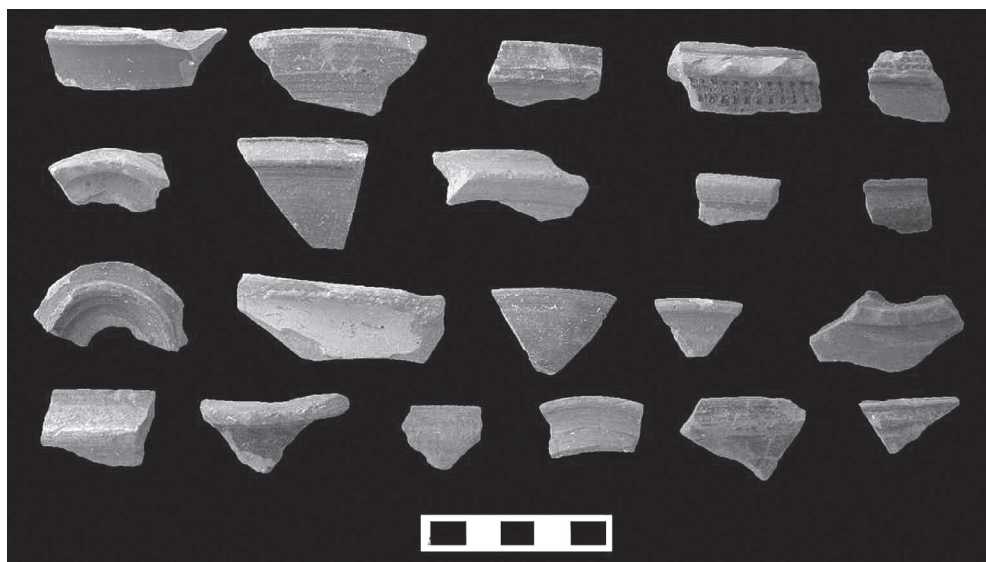
Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

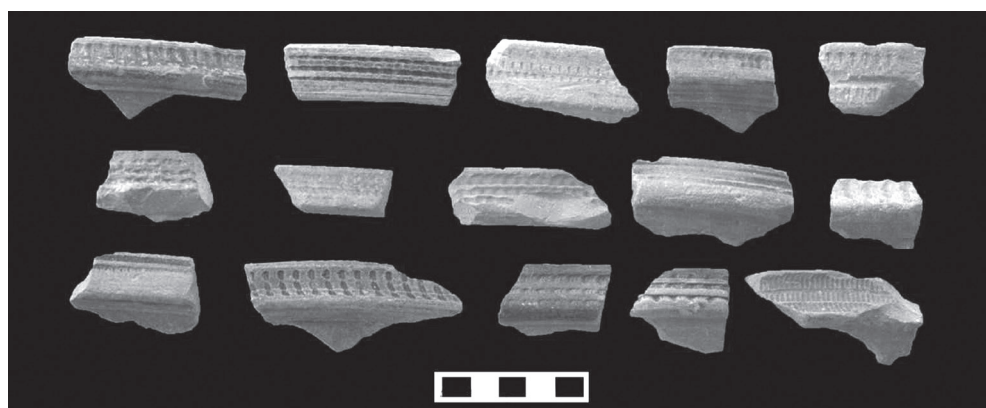
Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

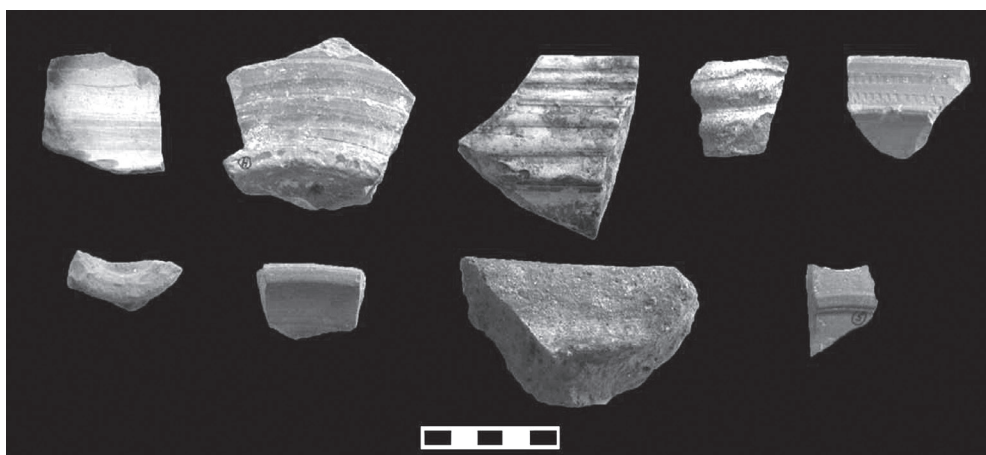
Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

İZMİR İLİ, URLA VE SEFERİHİSAR İLÇELERİ, ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI*

Yaşar E. ERSOY*
Elif KOPARAL

2006 yılından bu yana T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ile yürütülmekte olan “Urla ve Seferihisar İlçeleri YüzeY Araştırmaları” projesi, bölge için bir kültür envanterinin oluşturulmasını temel amaç edinmiştir. Bölgede 1980’lerden bu yana modern yapılaşma ve çarpık kentleşme nedeniyle arkeolojik peyzaj hızla değişmekte ve kültürel miras öğelerinin varlığını sürdürmesini tehdit etmektedir. Proje kapsamında bir CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) veritabanı ve MySQL uzantılı internet üzerinden çoklu ulaşım sağlayan veritabanı kurulmuş ve kullanıma açılmıştır. Dolayısı ile yüzeY araştırması verileri farklı dönemleri ve temaları konu alan çalışmalar için potansiyel bir veri kaynağı sağlamaktadır. YüzeY araştırmalarından edinilen ham verilerin arkeolojik kuram çerçevesinde farklı arkeolojik verilerle beraber değerlendirilerek spesifik amaçları olan bilimsel çalışmalara temel oluşturması ve veritabanlarının farklı temalara yönelik çalışmalar için işlerlik kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak proje kapsamında bölge özelinde tüm kültür dönemlerine ait arkeolojik bulgular ve kültürel miras öğeleri aynı önem ve özen gösterilerek belgelenmektedir. Böylelikle prehistorik dönemlerden Geç Osmanlı dönemine dek uzanan bir süreçte yerleşim düzenleri ve arazi kullanımı bakımından değişimleri tanımlamak mümkün olabilecektir. Geç Osmanlı ve yakın geçmişe dair bilgilerin derlenmesi etno-arkeolojik değerlendirmeler için de büyük önem taşımakta ve sanayi öncesi toplumların koşulları gözönüne alınarak erken dönemlere dair analogiler yapılmasını mümkün kılmaktadır.

2010-2011 yıllarında yürütölen saha çalışmaları çalışma bölgesi içinde yeralan kent-devletleri Teos ve Klazomenai’nin art-alanlarını oluşturan bölgelerin sınır uçlarında yürütölmüştür. 2010 yılı Urla ve Seferihisar ilçeleri yüzeY araştırması çalışmalarında amaç İzmir’in Seferihisar ilçesinde bulunan Teos antik kentinin art-alanının doğu yönünde sınırlarını saptamak ve bölgedeki Teos’a bağılı ikincil yerleşimlerin ekstansif yöntemle belgelenmesi olmuştur. Önceki yıllarda Teos’un art-alanının batı ve güney yönündeki sınırlarını saptamaya, böylelikle Klazomenai ile olan sınırını belirlemeye yönelik olarak çalışılmıştı ve elde edilen sonuçlar da TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma Sonuçları Toplantıları’nda sunulmuş idi¹. Kısaca hatırlamak gerekir ise Teos’un Klazomenai ile olan sınırını bugün Ovacık, Bademler, İhsaniye, Turgut, Düzce olarak bilinen köylerin bulunduğı

* Prof. Dr. Yaşar E. Ersoy, Hitit Üniversitesi, Fen - Edebiyat Faköltesi, Arkeoloji Bölümü, 19030 Çorum/TÜRKİYE. Yrd.Doç.Dr. Elif Koparal, Hitit Üniversitesi, Fen - Edebiyat Faköltesi, Arkeoloji Bölümü, 19030 Çorum/TÜRKİYE.

* Bu rapor T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın izinleri ile Prof. Dr. Yaşar E. Ersoy’un yönetiminde yürütölmekte olan olan “Urla ve Seferihisar İlçeleri YüzeY Araştırmaları”nın 2010 ve 2011 yılı çalışmalarının sonuçlarını içermektedir. 2010 yılı çalışmaları 07.09.2010-24.10.2010 tarihleri arasında, 2011 yılı çalışmaları ise 22.08.2011-08.09.2011 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. 2010 yılı çalışmalarında Bakanlık temsilcisi olarak Denizli Müzesi’nden Aylin Akışık, 2011 yılı çalışmalarında ise İzmir Müzesi’nden Yener Taş görev almışlardır.

¹ Ersoy, Y.E.- E. Koparal, “Urla ve Seferihisar İlçeleri YüzeY Araştırması 2007 Yılı Çalışmaları”, 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 3. Cilt*, 26-30 Mayıs 2008 Ankara (Ankara, 2009), 73-90; Ersoy, Y. E. Ersoy - E. Koparal, “Klazomenai Khorası ve Teos Sur İçi Yerleşim YüzeY Araştırması 2006 Yılı Çalışmaları”, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 3. Cilt*, 28 Mayıs-1 Haziran 2007 (Ankara, 2008), 47-71.

ve güneybatı - kuzeydoğu yönünde uzanan yüksek tepe sırası ile tanımlanan alan oluşturur. Bu alanda 2008 ve 2009 yılı çalışmalarında belgelenen ikincil yerleşimlerin bir kısmının Teos'a bağlı olduğu önceki yıllarda sunulan raporlarda tartışılmıştır. Yine aynı şekilde güney kıyıda Teos'tan batıya doğru uzanan sahil şeridinin Aerae (Urla-Demircili) yerleşimine dek Teos hakimiyetinde olduğu belirtilmişti. Dolayısı ile 2008 – 2009 yılı çalışmalarının ışığında tartışmaya açık olmakla beraber Teos'un art-alanının batı ve kuzey yönündeki sınırları hakkında bir öngörü oluşturmak mümkün olmuştur. Güneydoğu yönünde ise Karakoç kaplıcaları civarında Teos art-alanının Lebedos ile sınır oluşturduğu düşünülebilir.

Önceki yıllarda Klazomenai – Teos arasındaki sınırların belirlenmesine yönelik çalışmaların anlam kazanması ve çalışmanın temel amacını oluşturan her iki yerleşimin art-alanlarına dair bilgi üretilmesine hizmet etmesi açısından 2010 yılı çalışmaları için seçilen araştırma alanı Teos'un doğu sınırını oluşturduğunu düşündüğümüz antik dönemde Mastousian (Kızıldağlar) olarak adlandırılan doğuda Dededağı, kuzeyde Karacakaya ile tanımlanan yüksek dağlık alandır. Çalışmanın alt bölgelerini bugün Seferihisar İlçesi'ne bağlı Beyler (Benner), Gödençe, Kavakdere, Orhanlı ve Ulaş köyleri oluşturur (Harita 1).

Kavakdere, Seferihisar ilçesine bağlı dağınık yerleşim dokusuna sahip küme evlerden oluşan bir köydür. Bu köyün sınırları içerisinde Cumalı Kaplıcası Jeotermal İşletme alanı ve çevresi, Kavacıkdağı, Kavakdere baraj alanı, Kavakdere bağlık alan ve köy sınırları içerisinde kalan Osmanlı mezarlığının batısında çalışılmıştır. Cumalı Kaplıcası, doğal bir sıcak su kaynağı üzerinde kurulmuş ve yakın zamana dek kullanılmıştır. Modern kaplıca binalarının bulunduğu alanda Bizans Dönemi'ne ait, olasılıkla Geç Antik Dönem'de de sıcak su kaynağından yararlanmak üzere inşa edilmiş tonozlu bir yapı kalıntısı belgelenmiştir. Tonozlu yapının etrafında dağınık halde üzerinde kenet delikleri bulunan yapı taşları, sütun parçaları ve kumtaşından oyularak yapılmış bir tekne tespit edilmiştir (Resim: 1). Yüzeyde az sayıda ele geçen seramiklerin çoğu aşınmış kaba seramikler ve birkaç adet yeşil sırlı Bizans dönemi seramiğidir. Kavacıkdağ kaplıca alanının yaklaşık 1 km kuzeybatısında yeralan 315 m. yüksekliğinde bir tepedir. Tepenin zirve noktasındaki kayalık alanın küçük bir taş ocağı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Kayalık alandan taş çıkarıldığına işaret eden izler arasında birkaç yarı işlenmiş taş blok ve yine yarı işlenmiş bir sütun parçası mevcuttur (Resim: 2).

Kavakdere köyü sınırları içerisindeki bir diğer çalışma alanı, bugün Kavakdere olarak adlandırılan baraj göletinin bulunduğu alandır. 1994-2006 yılları arasında inşa edilen barajın 2.10 hm³ gövde hacmi ve 13, 88 hm³ göl hacmi bulunmaktadır. Gölet alanı 0, 96 ha.lık bir alanı kaplamakta ve çevresindeki 560 ha.lık tarım alanının sulanmasına hizmet etmektedir. Baraj alanı çevresinde gerçekleştirilen yüzey taraması sonucunda göletin yaklaşık 500 m. kuzeydoğusunda bulunan geniş tepenin güneydoğu yamacında yaklaşık 1.5 ha.lık alanda dağınık düzende konut temelleri belgelenmiştir. Bu mevki, konut temellerinin yüzeyde rahatça görülebilmelerinden dolayı *Hanyıkığı* olarak adlandırılır. Yüzey buluntusu çok seyrek ve tümü Bizans Dönemi'ne tarihlenmektedir. Kuzeyinde bulunan ve aşağıda sözünü edeceğimiz büyük bir taş ocağına sahip olan Beyler köyünden Teos'un bulunduğu Seferihisar'a uzanan Kavakdere'nin aktığı vadi alanının tam ortasında yeralan bu yerleşim, antik dönemde Teos'a bağlı yerleşimlerin merkeze ulaştığı ticari yol üzerinde yer alıyor olmalıdır. Olasılıkla taş ocaklarından elde edilen malzeme bu vadiden Teos'a taşınmaktaydı (Resim: 3). Dağınık düzende bir konutlaşma yapısına sahip olan *Kavakdere Küme Evler* mevkiinin Seferihisar yolundan girişinde bulunan tarım alanları, Kavakdere vadisi içinde yer alırlar. Vadinin batı yönündeki tepelerde ve tarım alanlarında yapılan yüzey taraması sonucunda yaklaşık 5 ha.lık alanda dağınık düzende konut temelleri belgelenmiştir. Konut

temelleri çevresinde ele geçen az sayıda Roma ve Bizans dönemine ait çatı kiremitleri, iskanın tarihsel sürecine ait fikir verir. Ancak bu alanın baraj inşası öncesinde Kavakdere'nin taşkın alanı olmasından ötürü yüzeyde kalın bir mil tabakası mevcuttur ve hem tepelerin eteklerinde hem de düzlük alanda yüzey buluntusu oldukça seyrek. Bu nedenle bölgedeki iskanın daha erken dönemlerine ait buluntuların temsiliyetinin düşük olacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Kavakdere vadisinin batısında yer alan dağlık alanda küçük bir Osmanlı mezarlığı vardır. Mezarlığın 500 m. kadar güneyinde dağlık bölgede 557 m. yükseklikte küçük bir ova oluşturan alanda, genişliği 2 hektarı bulan ve harçlı konut temelleri ve duvar kalıntıları ile temsil edilen Bizans-Osmanlı dönemi yerleşimi belgelenmiştir. Yüzey buluntuları arasında seramik parçaları oldukça seyrek, elde edilen örneklerin çoğunluğunu Bizans ve Osmanlı Dönemleri'ne ait çatı kiremitleri ve pithos parçaları oluşturur. Bunların yanında üzerinde kenet delikleri bulunan yapı taşları ve yivsiz sütun parçaları da tespit edilmiştir (Resim: 4).

Orhanlı köyü yeni ve eski yerleşim olmak üzere Beyler ve Kavakdere köyleri arasında daha doğu yönde konumlanmıştır. Orhanlı köyünde 2010 yılı çalışmaları kapsamında Yeni Orhanlı köyü tarım alanları, Ayfatı Kayası, Değirmenboğazı, Temese mevki ve köyün ormanlık arazisi içinde kalan Asartepe'de çalışılmıştır. Seferihisar'dan Kavakdere ve Orhanlı'ya doğru ilerlerken yolun her iki yanında dağınık halde bulunan ve mezarlık görünümündeki alan kısaca araştırılmıştır. Bölgenin yerli halkından edindiğimiz bilgilere göre bu alan, yakın geçmişte bu kesimleri geçici iskan eden ve ormancılıkla uğraşan, halk arasında "Tahtacı" olarak adlandırılan küçük bir Türkmen-Alevi topluluğa ait mezarlıktır. Ancak mezarlık ile ilgili olarak asıl ilginç olan nokta mezar taşı olarak kullanılan taşların antik döneme ait yarı işlenmiş yapı taşları ve sütun parçaları olmasıdır (Resim: 5). Bu kesimde mezarları merkez olarak yaklaşık 5 km çapında bir alan taranmıştır. Çok seyrek olan yüzey malzemesi içinde birkaç parça diagnostik seramik Geç Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenmiştir. Ancak taşların taşındığı merkez daha uzakta olmalıdır, bu nedenle taşların nereden taşındığı sorusu önümüzdeki yıllar için bu mezarlığın çevresinin araştırma bölgesi olarak seçilmesi için bir gerektir.

Yeni Orhanlı Yerleşimi'nde Temese mevki olarak adlandırılan alanın 1.5 km. doğusunda uzanan yumuşak eğimli yamaçlar üzerinde yaklaşık 5 ha.lık alanda dağınık düzende konut temelleri belgelenmiştir. Bazı yapılar yakın geçmişe ait olmakla beraber, küçük bir tümsek halinde yıkıntı olarak izlenen temel kalıntıları daha erken döneme ait olmalıdır. Bu alanlarda hiç çatı kiremidine rastlanılmaması dikkat çekicidir. Tüm alanda yer yer zeytin ağaçları ve sulu tarım yapılan küçük arazi parçaları bulunmaktadır. Yüzey görünürlülüğü kötü olmamasına karşın yüzey buluntusu oldukça seyrek. Ele geçen birkaç parça diagnostik buluntu Geç Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenmektedir. *Ayfatı Kayası* bulunduğu bölgeye çok hakim bir konumda bir tepenin üzerinde dört yönden görülebilecek şekilde konuşlanmış çok belirgin bir kayadır. Kaya üzerinde herhangi bir sınır yazıtı yahut işareti olup olmadığını belirlemek için araştırma alanı olarak seçilmiştir. Ancak kayanın yakın zamana dek çoban sığınağı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Kayanın güney yüzünde bulunan geniş oyuk alan buna hizmet etmiştir. Ancak bu alanda arkeolojik bulguya rastlanmamıştır. Küçük mağaranın ön yüzünde birkaç küçük oyuk niş izlenimi verse de yağmur suyu ile aşındırılmış olması daha muhtemeldir. Tepe zirvesine çıkana dek yüzeyde ancak birkaç parça seramik bulunmuştur ve bunların tümü Bizans dönemine aittir. *Değirmenboğazı* güneybatı yönünde bulunan dere yatağı yakınında hafif eğimli zeytinlik arazidir. Tepe üzerinde yer alan yakın döneme ait su değirmeni nedeni ile Değirmenboğazı olarak adlandırılan mevki de

1.5 hektarlık alanda yoğun olarak genellikle kaba seramiklerden oluşan Geç Antik döneme ait buluntular belgelenmiştir. Diagnostik buluntular tümüyle Bizans dönemine tarihlenirler. *Temese Köprüsü* Eski Orhanlı yerleşiminde Kocaçay Deresi üzerinde yer alır. Bir sıra büyük blok taş bir sıra küçük taşlardan oluşan duvar örgüsü halinde harçla inşa edilmiş olan köprü olasılıkla Bizans döneminde ve sonrasında kullanılmıştır. Köprünün kuzeybatısındaki yamaçlarda yaklaşık 13 hektarlık bir alanda dağılım gösteren yakın geçmişte terk edilmiş köye ait kalıntılar izlenmektedir. Aynı alanda Bizans buluntularının dağılımı da 13 hektarlık bir alanı kaplamaktadır.

Asartepe, Yeni Orhanlı köy merkezinin ormanlık arazisinde Menderes ilçesi sınırında yer alır. Oldukça sarp ve kayalık olan tepenin yüksekliği 397 m.ye ulaşmakta ve bulunduğu bölgeye hakimiyet sağlamaktadır. Tepe zirvesi, yamaçları ve çevresi dahil olmak üzere 45 hektarlık alanda yüzey taraması gerçekleştirilmiştir. Dört bir tarafı sarp yamaçlarla çevrili olan tepenin üzerinde 7 ha.lık alanda yoğun olarak yüzey buluntusu belgelenmiştir. Ele geçen yüzey buluntuları Arkaik, Klasik, Hellenistik, Roma dönemlerine aittir. Tepenin zirve noktasında genişliği ve eni 5 m.yi bulan doğal bir anakaya çukuru bulunmaktadır. Anakaya çukuru kısmen insan eliyle düzeltilmiş ve büyük olasılıkla yağmur suyunu toplamak amacı ile doğal bir sarnıç olarak kullanılmıştır. Tepenin kuzeydoğu yamacında ise konut temel kalıntıları ile birlikte izlenen yoğun Bizans dönemi sırlı seramik buluntuları Bizans yerleşiminin erken dönemlerin aksine tepe zirvesinde değil de kuzeydoğu yamaçta olduğuna işaret eder. Asartepe önceki yıllarda bölgede çalışma yapmış olan Prof. Dr. Recep Meriç tarafından, Teos ile Kolophon arasında sınırda yer aldığı bir yazıttan bilinen² ve M.Ö. 3. yüzyılda Teos ile *sympolitea* yapan Kyrbissos olarak tanımlanmıştır.³ Ancak tepenin konumu ve doğal sarp yamaçlarla çevrili olmasına karşın hiçbir tahkimat izinin bulunmayışı buranın Kyrbissos olduğunu tartışmalı kılar (Resim: 6).

Beyler köyü, Seferihisar merkez ilçeden kuzeydoğu yönünde 13 km uzaklıkta tepelik arazi üzerine kurulmuştur. Köyün rakımı yaklaşık 400-500m.dir. Ormanlık ve tarım alanları da yaklaşık 75.000 hektara ulaşmakta olup zeytincilik, bağcılık ve ormancılık ile geçinilmektedir. Köy merkezinde değişik noktalarda ve evlerde devşirme olarak kullanılmış antik döneme ait yapı taşları, zeytinyağı veya şarap üretiminde kullanılan pres yatakları, ağırlık taşları belgelenmiştir. Aynı şekilde *Beyler köyünden Kavakdere köyüne* uzanan yolda **Beyler köyünden** 2.8 km uzaklıkta yol kenarında bir kuyu üzerinde kuyu bileziği olarak kullanılmış olan parça, bir yapının alınlığına ait olup üzerinde yazıt taşır. (ATEΘEΙΣ – ΓΟΒΑΓΟ) Etrafında üzerinde kenet delikleri bulunan yapı taşları bulunmaktadır (Resim: 7). Yine *Beyler köyü çıkışında* yol üzerinde 200m.de kuyu bileziği olarak kullanılmış devşirme malzeme ve kenet delikli yapı taşları belgelenmiştir. Beyler köyü merkezinde yer alan olasılıkla Roma dönemine tarihlenen harçlı duvar örgüsüne sahip su kemeri köyden güneybatı yönünde 13 km uzaklıkta bulunan Teos yerleşim merkezinin surlarla çevrili alanında güney kesimde bulunan su kemeri ile aynı su dağıtım ve taşıma şebekesinin parçası olmalıdır. *Kayabaşı Tepesi*, Beyler köy merkezinden kuzeydoğu yönünde yaklaşık 1.5 km uzaklıkta bulunan büyük kısmı sık çam ormanları ile kaplı bir tepedir. Alanın bir kısmı buradaki arazi sahibi tarafından yeniden düzenlenerek zeytincilik yapmak amacı ile teraslanmıştır. Yeni terasların

² Robert, L. & J. 1976 “Une Inscription Grecque de Teos en Ionie. L’union de Teos et de Kyrbissos” *Journal des savants* 1976, 154-235; Pleket, H.W., Shroud, R.S., Strubbe, J. *Supplementum Epigraphicum Graecum XXVI*, 1976 Brill Academic Publication (SEG XXVI:1306).

³ Meriç, R. “1987, İzmir, Manisa, Aydın İlleri Yüzey Araştırması”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 6 (Ankara, 1988), 385-392.

bulunmadığı alanlarda tepenin güneydoğu eteklerinde yakın geçmişte veya antik dönemde kullanılmış tarım teraslarının izlerini görmek mümkündür. Yüzeyde 10 ha.lık alanda Roma ve Bizans dönemlerine ait genellikle kaba seramik ve çatı kiremitlerinden oluşan yüzey buluntusu ile bir adet pres taşı ve ezme silindiri belgelenmiştir. Ele geçen bir adet M.Ö. 4. yüzyıla ait boyalı çatı kiremiti bu alanda Klasik döneme ait iskanın yegane kanıtıdır. Bununla birlikte yüzey buluntularının çok aşınmış olması ve Roma ve Bizans dönemleri yerleşim tabakalarının varlığı bu döneme ait buluntuların temsiliyet oranını düşürmektedir. Beyler köy merkezinin 1 km. kuzeydoğusunda bulunan Osmanlı mezarlığının doğusuna doğru giderek yükselen bir yamaca sahip olan tepede yüzeyin yoğun biçimde çam iğnesi ile kaplı olması yüzey görünürlüğünü düşürmektedir. Tepenin zirveye yakın kayalık kısmında 1 hektarlık alanda yüzey buluntusu dağılımı saptanmıştır. Genellikle çok aşınmış ve diagnostik olmayan kaba seramikten oluşan buluntular arasında Roma dönemi buluntularının yanısıra birkaç parça Arkaik döneme ait olması muhtemel kyliks gövde ve kulp parçaları ile bir adet siyah firnslı kapalı kap kaidesi ele geçmiştir.

Kocadömentepe, Beyler köy merkezinin 4.5 km. kadar doğusunda ormancılıkla uğraşıl原因 engebeli alanda yer alır. Yüksekliği 622 m.ye ulaşan ve kuzey - güney doğrultusunda uzanan tepe dört yönden de bölgeye hakim bir konuma sahiptir. Tepe üzerinde yaklaşık 400x80 m.lik bir açıklık alan bulunmaktadır. Alanı çevreleyen düzgün blok taşlardan inşa edilmiş olan tahkimat duvarı özellikle daha geniş olan batı ve doğu yönlerde net olarak izlenir (Resim: 8). Tepenin çok dik olan yamaçları doğu ve batı yönünde teraslanmıştır. Tepedeki yaklaşık 4 hektarlık açıklık alanda yapılan yüzey taramasında ne yazık ki kaçak kazı çukurlarının da katkısı ile çok yoğun yüzey buluntusu belgelenmiştir. Buluntular Erken Arkaik dönemden Helenistik döneme dek kesintisiz iskana işaret eder. Kaçak kazı tahribatı ile açılan bazı alanlarda mekânlara ait kuru duvar tekniğinde örülen ve 1.5-2 m.ye kadar korunan duvarlar görülür. Sarp tepe üzerine kurulan yerleşimin yayılımı 4 hektar civarındadır. Tepenin batı kenarında kuzeye yakın kısmında açılmış bir kaçak kazı çukuru etrafında izlenen insan kemikleri ve pithos parçaları bu alanda bir mezar olduğunun göstergesidir. Yine kaçak kazı tahribatına bağlı olarak yüzeye çıkmış pişmiş toprak mimari elemanlar (Resim: 9) (Bir adet İon kymationu ile bezeli kabartmalı sima parçası; volütlü üzerinde çivi deliği bulunan mimari eleman) Arkaik dönem sonuna, M.Ö. 5. yüzyılın başına tarihlenmekte ve yerleşimde bir tapınak ve ya kamu binası olduğunu düşündürmektedir. Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise Teos ile *sympolitea* anlaşması yaptığı M.Ö. 3. yüzyıla ait bir yazıttan bilinen Kyrbissos adlı yerleşimin Kocadömen Tepe olabileceğidir. 1976-77 yıllarında yayınlanan ve Ulaşmış köyü mezarlığında ele geçen M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen yazıt, Teos ile bölgede bulunan bir kale yerleşimi arasındaki *sympolitea* anlaşmasından söz eder.⁴ Yazıttan yerleşimin tahkimat duvarlarına sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi önceki yıllarda *Asartepe*'nin *Kyrbissos* olduğu öne sürülmüşse de Kocadömen Tepe üzerinde yer alan yerleşim konum, iskan süreci ve yerleşimin tahkimat duvarına sahip olması açısından kanımızca *Kyrbissos*'un lokalizasyonu için daha uygundur.

Beyler Köyü Kült Mağarası köy merkezinin 1 km. kadar doğusunda bulunan Sırtlangediği ile Sivritepe arasında yer alan derin vadide konumlanır. Sivritepe'nin kuzey yüzü olan vadiye bakan tarafta 5 m. genişliğinde 6 m. yüksekliğinde bir girişi olan 80 m. uzunluğunda en geniş yeri 8 m.yi bulan doğal mağara araştırılmıştır (Resim: 10). Söz konusu

⁴ SEG XXVI; 1305; Robert, L. & J. 1976 "Une Inscription Grecque de Teos en Ionie. L'union de Teos et de Kyrbissos" *JS* 154-235; Sokolowski, F. "On the Decree of Teos Concerning the Appointment of the Phourakos for Kyrbissos", *ZPE* 38 (1980), 103-106.

mağara daha önce Musa Baran tarafından ziyaret edilmiş ve yayınlanmıştır.⁵ Mağaranın içinde duvarlarda herhangi bir kabartmaya rastlanmamıştır, ancak galerinin giriş kısmına yakın duvarlarında yazıtlar bulunmaktadır; (ANT...XOÇ / BAÇIAEVÇ / ΕΠΕΓΡΑΦΕ) (ΑΠΟΛΛ.../ ΗΙΕΡΟΑΑ.../ΗΙΕΡΟΒ) (ΜΚ.../ΕΟΙΡ...) (ΜΕΑΚΟ/ ΕΡΟΝΙΚΕ) (ΠΙΘΗΚ/ ...ΟΥ) (ΘΕΟΙΛ / ΥΛ / Ç / ΠΑΡΑΤΩΚΒΠ) (ΙÇ / PA / HIPA / HI) (Resim: 11). Galerinin girişinden yaklaşık 20,0m kadar içeride kaçak kazı çukuru ile ortaya çıkarılan bir mezar içinden Erken Tunç I dönemi buluntuları ve insan kemikleri ele geçmiştir. Mağaranın içinde ayrıca Arkaik, Klasik ve Roma dönemlerine tarihlenen buluntular yüzeyde dağınık halde tespit edilmiştir. Galerinin iç duvarlarında bulunan yazıtlardan birinden anlaşıldığına göre mağara Apollon kültüne adanmış bir alandır (ΑΠΟΛΛ.../ΗΙΕΡΟΑΑ.../ΗΙΕΡΟΒ). Duvarda yazan Antiochus Basileus yazısı ise M.Ö. 2. yüzyılda Teos'a hakim olan Antiochus III ile ilişkili olmalıdır (ANT... XOÇ / BAÇIAEVÇ / ΕΠΕΓΡΑΦΕ). Bilindiği gibi Roma ile savaşa giren Antiochus III savaşın sonucunda Teos'un hakimiyetini Roma İmparatorluğu'na kaptırmıştır. Kült mağarasının hemen karşısında yeralan ve haritalarda Sırtlangediği olarak adlandırılan taş ocağının antik dönemden bu yana kullanıldığını antik döneme ait keski izlerinden ve alanda dağınık halde bulunan yarı işlenmiş bloklardan ayırtetmek mümkündür. Olasılıkla bu taşocağı Mastousian ya da Kızıldağ bölgesi olarak adlandırılan dağlık engebeli bölgeden dar vadiler yolu ile Teos'a yapıtaşı taşınan taş ocağı merkezlerinden biridir.

Sarıkaya, Beyler köy merkezinin 3.5 km. güneydoğusunda *Yarenbelen Sırtları*'nın 500 m. kadar doğusunda bulunur. Yüksekliği 400 m.ye yaklaşan sarp bir tepenin üzerinde yaklaşık 4 hektarlık alanda ne yazık ki bir kısmı kaçak kazı ile açığa çıkarılmış konut temel duvarları ve yoğun seramik buluntuları ele geçmiştir. Buluntular Arkaik, Klasik, Hellenistik ve Roma dönemlerine ait olup bu alanda bu dönemler arasında kesintisiz bir iskana işaret eder. Tepenin kuzey yamacı sarp olmasına karşın duvarlar ile teraslanarak iskan için kullanılmıştır. Yoğun olarak özellikle M.Ö. 4. yüzyıl çatı kiremiti parçaları ve pithos parçaları mevcuttur. *Ulucaktepe* civarında gerçekleştirilen yüzey taraması sonucunda ancak ise 1 hektarlık alanda seyrek Bizans dönemi buluntusuna rastlanmıştır. *Yarenbelen Sırtları* Beyler köy merkezinin 1.5 km güneydoğusundadır. Bu alanda yaklaşık 100 ha.lık alanda ekstansif olarak yüzey taraması gerçekleştirilmiştir. Sık çam ormanları ve dik yamaçlardan oluşan tepenin üzerinde yer yer düzlük alanlar mevcuttur. Tepenin doğusunda ve güneyinde Karapınar deresinin oluşturduğu dik yamaçlarla çevrelenmiş küçük bir vadi mevcuttur. Tüm alanda toplam dört noktada Geç Antik dönem ve yakın zamana ait yüzey buluntusu ve iskan izleri belgelenmiştir. Tepenin en batı ucundaki yaklaşık 5 ha.lık düzlük ve açıklık alanda Roma ve Bizans dönemlerine ait seramik buluntular ile Roma döneminden itibaren kullanıldığı bilinen bir sonsuz vidalı pres taşı ele geçmiştir. İkinci olarak tepenin kuzey yamaçlarında yumuşak eğimli alanda yer yer konutlara ait duvar temelleri olduğu belgelenmiştir. Duvarlar sanduka duvar biçiminde inşa edilmiş olup harç kullanılmamıştır. Duvar kalınlıkları 45-50 cm arasında değişmektedir. Elde edilen yüzey buluntusu seramiklerin tümü Roma ve Bizans Dönemleri'ne aittir. Bu alanda yaklaşık 10 m.ve 8 m. çaplarında yuvarlak planlı iki yapının varlığı ilgi çekicidir. Zira plan bakımından ve etrafındaki taş yığınlarından dolayı Klazomenai ve Teos territoryasında Arkaik dönemde inşa edilen yığma taş tümülüslerle benzerlik göstermektedir. Ancak bu yapının tümülüs olup olmadığına dair kesin bir yargıda bulunmak mümkün değildir. Yüzey buluntusunun saptandığı üçüncü alan tepenin güney yamacında Karapınar Deresi'nin

⁵ Baran, M. & G. Petzl, "Beobachtungen aus dem nordöstlichen Hinterland von Teos", *IstMitt* 27-28 (1977-78), 301-308.

oluşturduğu vadinin yamaçlarındadır. Yaklaşık 1.7 ha.lık alanda birkaç konutluk üç kümeden oluşan duvarları kısmen ayakta olan konutlar tespit edilmiştir. Yüzey buluntuları çok seyrek ve aşınmış olup Bizans ve Osmanlı dönemlerine işaret ederler. Yarenbelen tepesi sırtlarının en doğusunda yaklaşık 2 hektarlık alanda konutlara ait temel ve duvar yıkıntılarının yanısıra yüzeyde Roma dönemine ait çatı kiremiti parçaları ve bir adet öğütme taşı ele geçmiştir. Yine bu alanda çapı yaklaşık 12 m. olan daire planlı yığma taş tümülüsleri andıran bir yapılanma tespit edilmiştir.

Seferihisar İlçesine bağlı *Gödençe* köyü, Seferihisar merkezinin 16 km kuzeydoğusunda yüksek engebeli arazi üzerinde yer alır. Köyde zeytin ve bağcılık yaygındır. Gödençe köyü sınırları içinde ilk olarak Somaklık mevkiinde yaklaşık 12 ha.lık alan taranmıştır. Çok engebeli dağlık bir bölge olan Somaklı'da özellikle bağcılık günümüzde çok yaygındır. Taranan alanda yüzey buluntusu çok seyrek ve herhangi bir iskana işaret etmez. *Dikmendağı* Gödençe köyü ile Kavacık köyü arasında kalan ormanlık arazide yüksekliği 650 m.ye ulaşan dik ve sarp yamaçları olan ve zirvesinde belirgin bir kayalık bulunan tepedir. Tepenin zirve noktasında ölçüleri ancak 15x20 m.yi bulan bir düzlük alan mevcuttur ve tepenin dört bir yanı sarp ve dik yamaçlarla çevrilidir. Bulunduğu bölgeye hakim konumda olan tepenin zirve noktasında yaklaşık 5x 5 m.lik bir kaçak kazı çukuru olduğu saptanmıştır. Zirve noktasında ve yamaçlarda çok sayıda pithos parçası olduğu gözlenmiştir. Nispeten daha yumuşak bir eğime sahip olan batı yamacı doğal kayalardan oluşan teraslı bir yapıya sahip olan tepenin bu kısmında az sayıda olmakla beraber tepenin kullanım sürecine ilişkin tarih veren Arkaik ve Klasik dönemlere ait olan seramik parçaları derlenmiştir. Tepenin zirve noktasından Güzelbahçe'de yer alan Sivricetepe kalesini ve Klazomenai kıyılarını görmek mümkündür. Dolayısı ile konumu açısından ve doğal koruma sağlayan kayalık sarp yamaçlarından ötürü bu alanı belgelenen seramik bulguların ışığında Arkaik ve Klasik dönemlerde kullanılmış bir doğal kale ya da savunma noktası olarak tanımlamak yerinde olacaktır. *Koyunalan Tepesi* ya da *Akçakaya* olarak adlandırılan tepe Gödençe köyünün yaklaşık 2 km. kuzeyinde yer alır. Bu alan ayrıca köyün bağlarının yer aldığı, tarım arazilerinin bulunduğu yumuşak eğimli yamaçlara sahiptir. Kayalığın bulunduğu alanda herhangi bir bulguya rastlanmazken tepenin bağlarla kaplı nispeten yumuşak eğimli yamaçlarında yapılan yüzey taraması sonucunda belli noktalarda buluntuların belirgin biçimde yoğunlaştığı anlaşılmıştır. Yaklaşık 5 ha.lık alanda üç farklı noktada seramik yoğunluğu belgelenirken geri kalan kısımlarda yüzey buluntusu çok seyrek ve bunlar arasında diagnostik olanlar tümüyle Roma dönemine ait olup çok sayıda çatı kiremiti ve pithos parçası içermektedir. Söz konusu seramik yoğunluklarını konutlara ait alanlar olarak yorumlamak ve bu alanı bugün de olduğu gibi Roma döneminde dağınık düzende konumlandırılmış çiftlik evleri ve tarım arazileri olarak tanımlamak yerinde olacaktır. *Çıklıkdağı*, Gödençe köyünün yaklaşık 2.5 km güneybatısında yüksekliği 400 m. yi bulan engebeli tepelik arazidir. Bu alanda 2 ha.lık düz ve açıklık arazide 10 ve ya 15 hanelik bir yerleşim belgelenmiştir. Konutlara ait temel duvarları kısmen görülebilmektedir. Konutlardan birinin avlusu olduğu anlaşılan alanda *in situ* bir pithos belgelenmiştir. Konut alanlarının hemen 50 m. batısında ise *in situ* halde sonsuz vidalı bir pres taşı ve ezme silindiri olduğu görülmüştür. Yüzey buluntusu çok seyrek olup genellikle kaba ve aşınmış seramikten oluşur. Ele geçen az sayıda Geç Roma dönemine ait olan yivli gövde parçaları yerleşimin iskan sürecine ilişkin fikir veren yegane bulgulardır.

2010 yılı saha çalışmalarının son aşamasında *Bademler* köyünde bir önceki yıldan araştırmayı planladığımız üç ayrı alanda intensif yüzey taraması gerçekleştirilmiştir. Köy merkezinin 1.5 km güneydoğusunda bulunan *Yeşilkent* kooperatif alanının yakınında

yakın döneme ait bir su değirmeninin bulunduğu bölgede 45 ha.lık alanda yüzey taraması gerçekleştirilmiştir. Değirmen çevresinde ve dozerle açılan kesitlerde çok az sayıda Bizans ve Selçuklu / Beylikler dönemi seramikleri ele geçmiştir. *Tekkebaşı* köy merkezinin 1.5 km. kuzeyinde günümüzde zeytinlik ve tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Oldukça taşlı ve toprak kalınlığının çok olduğu bu alanda 15 ha.lık alanda tüm yüzeyde yoğun seramik olduğu gözlenmiştir. Ancak buluntuların neredeyse tamamı çok aşınmış kaba seramik örnekleridir. Ele geçen birkaç parça diagnostik buluntu ise Bizans dönemine işaret eder. Bu kadar geniş bir alanda yüksek oranda yoğun seramiğin bulunması seramiğin toprakla beraber taşınarak tüm alana yayıldığına göstergesi olabilir. Ya da seramiklerin çok aşınmış olması alanda modern tarımın çok yoğun olması ile ilişkilidir. Taranan bölgenin batısında hafif bir eğimle yükselen tepelerde ise tarım terasları bulunmaktadır. *Ayranderesi* köy merkezinin 2.5 km. kuzeyinde küçük bir vadidir. Bugün tarım alanı olarak kullanılan bölgenin geçmişte de yoğun olarak tarım amaçlı kullanıldığı vadinin her iki yanındaki bugün artık kullanılmayan tarım teraslarının varlığından anlaşılmaktadır. Ayranderesi vadisinin güneybatı yüzünde yoğun maki ile kaplı yüksek tepenin yamaçlarında bir kilise kalıntısı belgelenmiştir. Duvarları ayakta olmayan kilise yoğun maki bitki örtüsünden dolayı zorlukla görülebilmekte ancak apsisi planı yine de anlaşılabilmektedir. Tüm alanda elde edilen az sayıdaki seramik buluntu, Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenmektedir.

Sonuç olarak genel bir değerlendirme yapmak gerekirse Teos'un art-alanı merkezi yönetimin geçerli olduğu Roma ve Bizans dönemleri öncesinde batı yönünde güney kıyılarda Demircili'ye (Aerae), güney yönünde Lebedos'la sınır oluşturduğu Karakoç Kaplıcaları'nın bulunduğu alana, batıda kuzeye doğru Klazomenai ile sınır oluşturduğu İhsaniye, Bademler, Ovacık'a ve bu seneki araştırma sonuçlarına göre doğuda Kyrbissos olarak konumlandığımız Kocadömentepe'nin Teos'un sınırdaki kalesi ve en uzak yerleşimi olduğunu düşünecek olursak Beyler, Gödense ve Kavacık köylerinin oluşturduğu hatta kadar uzanıyor olmalıdır. Bu seneki araştırma kapsamı içinde olan Orhanlı'nın yanı sıra Kuyucak ve Efençukuru'nun bulunduğu dağlık arazinin olası Kyrbissos'un doğusunda kaldığı düşünülecek olursa, bu alanın Teos'un sınırları dışında kaldığı öne sürülebilir. Öne sürdüğümüz sınırlar çerçevesinde Teos'un art-alanı yaklaşık 275 km²'ye ulaşılıyor olmalıdır. Klazomenai'nin yüzölçümü adalarla birlikte 350 km²'ye ulaşan ve anakarada doğu ve batı yönlerde yüksek tepelerle sınırlı coğrafi bir birim olan Urla havzasından oluşan khorası ile karşılaştırıldığında, Teos khorası çok farklı topografik özellikleri barındıran bir bölgedir (Harita 2).

Urla ve Seferihisar İlçeleri yüzey araştırmalarının 2011 yılı saha çalışmaları için seçilen bölge ise yine sınırların anlaşılmasına yönelik bir çalışmayı amaçlamakla beraber bu sefer çalışma alanının en batısında Klazomenai ile Erythrai art-alanlarının sınırında yer alıyor olması muhtemel olan *Zeytineli* ve *Nohutalan* köyleridir (Harita3). Olasılıkla belli politik süreçlerde Klazomenai ve Erythrai arasında el değiştirmiş olan veya ortak kullanılan bu alanda ekstansif yöntemle tüm bölge taranmış ve yerleşimlerin kabaca kullanım süreçleri ve fiziki büyüklükleri saptanmıştır. 2011 yılı çalışmaları kapsamında söz konusu bölgede gerçekleştirilen saha çalışmaları sonucunda yaklaşık 75 km².lık alanda yüzey taraması yapılmış ve bunun sonucunda 25 adet arkeolojik sit belgelenmiştir (Harita 4).

Zeytineli vadisi köy merkezinden güneybatı yönünde kıyıya doğru 7,0km kadar uzanır. Bugünkü kıyı çizgisinin yakın geçmişte en az 500 m. içerde olduğu tuzlu bataklık yapıya sahip genç dolgudan oluşan tabandan kolaylıkla anlaşılmaktadır. Olasılıkla antik dönem kıyı çizgisi vadi tabanının daraldığı ve yükseltilerin dikkat çekici biçimde arttığı 1 km

kadar içeridedir. Vadinin doğu ve batı yönündeki yamaçları orta eğimli, sık makilikle kaplı volkanik kayalardan oluşan yükseltilerdir. Bu alanda 10 adet arkeolojik sit belgelenmiştir. Yerleşimlerin büyüklükleri 1 hektar ile 3 hektar arasında değişmekte olup genellikle Geç Roma ve Bizans dönemlerine ait köy yerleşimleridir. Arkaik ve Klasik dönem yüzey buluntuları sadece üç yerleşimde ele geçmiştir. Bu durum daha önceki yıllarda Helenistik dönem öncesi için tanımladığımız yerleşim sistemi modeli ile örtüşür. Yerleşimler merkezi yönetim politikalarının işlerlik kazanması öncesinde merkez etrafında yoğunlaşırlar. Çalışma bölgesinin Erythrai ve Klazomenai'nin sınır uçlarında yer almasından dolayı Hellenistik dönem öncesi yerleşim sayısı oldukça azdır. *Zeytineli Yalı* olarak adlandırılan vadinin en güney ucundaki mevkiye batı yamaçta kıyıda münferit bir Roma villasının kalıntıları bulunur. Yüzeyde çok yoğun olarak ele geçen çatı kiremiti ve depolama kabı parçalarından yapının Geç Roma dönemine ait olduğu anlaşılır. Yapının temeli ve merdivenleri doğal volkanik anakayanın şekillendirilmesi sureti ile inşa edilmiştir. Yalı koyunun 1 km kadar kuzeyinde olasılıkla eski kıyı çizgisinin bulunduğu alanda dik bir şevle yükselen tepede dikkat çekici büyük bir volkanik kaya etrafında yaklaşık 2 hektarlık alanda Prehistorik çağlara ve Roma dönemine ait olan yüzey buluntuları saptanmıştır. Prehistorik çağ buluntuları Kalkolitik döneme ve Erken Tunç dönemlerine aittirler. Bu yerleşimin güneyinde kalan ve olasılıkla eski kıyı çizgisine doğru uzanan kesimde ise yumuşak eğimli yamaçlar taranmıştır. Yamaçlardaki bugün kullanılmayan tarım teraslarına ait izler ve Roma dönemine ait seyrek buluntular bu alanın tarım arazisi olarak kullanıldığına işaret eder.

Zeytineli köyünün eski yerleşimi olan *Mangatlar* bugünkü köy yerleşiminin 1,24 km kuzeyinde yer alır. Osmanlı dönemi ile birlikte Geç Roma dönemi ve Bizans dönemine ait yüzey buluntusu yaklaşık 3 hektarlık alanda belgelenmiştir. Seyrek düzende konut temelleri yüzeyde izlenmektedir. Zeytineli köyünün bulunduğu vadide kıydan 2 km kuzeye doğru vadinin doğu yamacında yaklaşık 2 hektarlık alandaki yüzey malzemeleri, az sayıda Arkaik ve Klasik dönem buluntusunun yanısıra genellikle Roma dönemine aittir. Alanın doğu yamaçlarında bugün artık kullanılmayan tarım terasları olduğu gözlenmiştir. Yüzey buluntusunun yayılımı vadinin batı yamaçlarında devam eder, bu alanda ele geçen buluntular sadece Bizans dönemine aittir. Yerleşimin yakınında yakın geçmişte kullanılması muhtemel bir kuyu ve düzgün taşlardan yapılan nacak bugün tahrip edilen bir sanduka mezar olduğu görülmüştür.

Zeytineli vadisinin denize ulaştığı kıydan 3 km kuzeye doğru vadinin batı yamacında 2 hektarlık alanda Klasik döneme ve Roma dönemine ait yüzey buluntusu belgelenmiştir. Yamacın yüksek kısımlarında yine konut temellerine ait duvar izleri görülmektedir. Doğru yamaçta yine tahrip edilmiş bir mezar çukuruna rastlanmıştır. Zeytineli vadisinde *Eğridere* mevki olarak adlandırılan bölgede çok seyrek Geç Antik döneme ait yüzey buluntusu belgelenmiştir.

Zeytineli vadisinin doğusunda Kılıç, Meşref ve Sekice mevkiileri yüksek dağlık bölgede küçük platolardan oluşan mikro coğrafyalardır. Zeytineli köyüne bağlı olan ve köyün 2,7 km batısında yer alan Kılıç mevki, yükseklikleri 300-350 m. civarında olan tepelik arazide bir mikro coğrafya oluşturan bir platodur ve yaklaşık 9 hektar genişliğindedir. Düzlük alanın kuzeydoğu yönünde hafif eğimli yamaçlarda Geç Antik döneme ait konut temelleri net olarak izlenir. Genellikle yapı taşları yığınlar halindedir. Yaklaşık 2 hektarlık alanda Bizans ve Roma dönemi buluntularının yanısıra az sayıda da olsa Arkaik ve Klasik döneme ait örnekler de ele geçmiştir. Kılıç mevkiinin 1,6 km. kuzeybatısında yine yüksek tepelik alanda bir ovacık oluşturan *Meşref* olarak adlandırılan alanda güneybatı yönündeki

hafif eğimli arazide yaklaşık 8 hektarlık alanda dağınık düzende konut temelleri ve Geç Antik dönem buluntuları belgelenmiştir. *Sekice*, Meşref mevkiinin yaklaşık 800 m. kuzeybatısında Mangatlar'ın 1,2km. kuzeydoğusunda yer alır ve benzer şekilde yüksek tepelerle çevrili 17 hektar genişliğinde bir platodur. Tüm alanda dağınık düzende Geç Antik dönem konutlarına ait yapı kalıntıları ile beraber Bizans ve Roma dönemine ait yüzey buluntularına rastlanmıştır. İskanın yoğunlaştığı alanın kuzeyinde 50 m, etre uzağında 3 adet çapları 20-30 metre civarında olan daire biçimli döşemeli yapılar belgelenmiştir. Bu tesisler köyün ortak amaçlı kullandığı harman yerleridir. Söz konusu tespit, bu bölgedeki sanayi devrimi öncesine ait geleneksel tarım yöntemlerinin belgelenmesi bakımından önem taşır.

Davacık ya da Dağovacık mevki Zeytineli köyünün 3,5 km kuzeydoğusunda yer almakta olan yaklaşık 75 hektarlık bir genişliğe sahip, etrafı yüksek tepelerle çevrili bir ovadır. Dağovacık ismini konumundan dolayı aldığı açıktır. Ovanın batı yönündeki tepe üzerinde çapı 55-60 metre olan ve uydu görüntülerinden de rahatça seçilebilen daire planlı bir yapı bulunmaktadır. Genişliği 3,5- 4 metre olan moloz taş yığın duvarla çevrili alan, güney kıyısı kontrol eden stratejik bir noktadadır. Alanda ele geçen yüzey buluntuları, sadece Geç Roma dönemine ait çatı kiremitleri ve depolama kaplarına aittir. Olasılıkla bu alan geçici bir yerleşim, gerekli zamanlarda korunma alanı ve gözleme noktasıdır. Moloz taş duvarın üstünün ağaç dallarından yapılmış çitle çevrilmiş olması muhtemeldir. Tepe üzerindeki geçici yerleşimin 300 metre kuzeyinde ovanın çeperinde yer alan yaklaşık 1 hektarlık alanda çok yoğun Roma çatı kiremiti ve günlük kullanma kabı parçaları ele geçmiştir. Bu alan tek evreli bir Roma köyüne aittir. Köyün temel geçim kaynaklarından birinin zeytinyağı üretimi olduğu alanda sağlam halde ele geçen dört adet zeytin kırma değirmeni, ağırlık taşları ve mercimek şekilli değirmen taşlarının varlığından anlaşılmaktadır. Roma dönemi köyünün 600 m. doğusunda ovanın hemen karşı kıyısında tepenin alt yamaçlarında 2 hektarlık alanda ise Geç Antik Dönem – Osmanlı köyünün kalıntıları belgelenmiştir. Konut temellerinin yanı sıra çatı kiremiti parçaları ve depolama kabı parçaları ele geçmiştir.

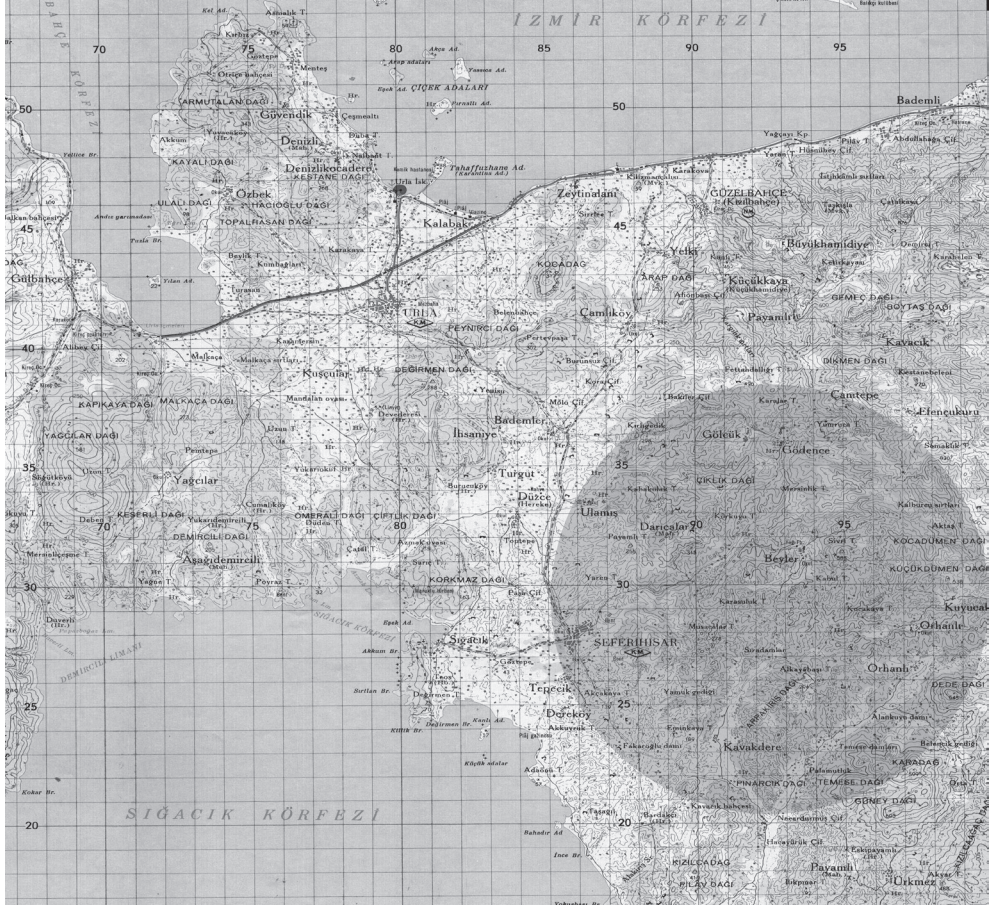
Zeytineli vadisinin batısında bulunan ve girintili çıkıntılı yüksek dağlık alanın bulunduğu kıyıda yer alan Çakmaka, Sarpdere ve Karanlık koyları konumları bakımından ulaşılması zor izole alanlardır. Bu alanlarda yaptığımız çalışmalar sonucunda *Çakmaka* mevkiinde koyun batı yamaçlarında bugün artık kullanılmayan antik dönemde yapılan muhtemel teras izleri olduğu izlenmiştir. Yakınında daha yumuşak eğimli ve düz alanlardaki çok seyrek yüzey buluntusu bu alanın tarım amaçlı kullanıldığının göstergesi olmalıdır. Çakmaka koyunun batı yamacında yer alan belirgin kayalık alanda bazı kısımlarda duvar örgüleri ve kuzey yüzünde daire biçimli 7-8m çapında yapılanmalar tespit edilmiştir. Yüzey buluntusu çok seyrek olup aralarında diagnostik buluntu yoktur. Güney denize hakim konumda olan bu kayalık alan küçük tertibatlarla doğal bir gözlem noktası ve savunma birimi olarak kullanılmış olmalıdır. Çakmaka koyunun doğusunda *Sarpdere* koyunda kıyından 500 m. kadar içeride yakın dönemde terkedilmiş bir mezraa yerleşimine ait konut kalıntıları belgelenmiştir. Çatı kiremiti dışında yüzey buluntusuna rastlanmamıştır. Daha doğuda *Karanlıkdere* koyunda kıyından 200 m. içeride münferit bir çiftliğe ait olması muhtemel temel duvarları ile Hellenistik ve Roma dönemlerine ait az sayıda yüzey buluntusu ele geçmiştir.

Nohutalan ve *Alaşar* vadisinde ekstansif yöntemle yüzey araştırması yapılmış ve bu alanlarda gelecek yıldaki çalışmalara yönelik ön keşif çalışması gerçekleştirilmiştir. Nohutalan köyü, Zeytineli'nin kuzeyinde Barbaros ovası yakınında yer alır. Eski Nohutalan ve Yeni Nohutalan olmak üzere köy iki farklı alanda yerleşime sahiptir. *Eski Nohutalan* köyünün 1 km. kadar güneyinde uzanan düzlük alanda yoğun yüzey buluntusu ele geçmiştir.

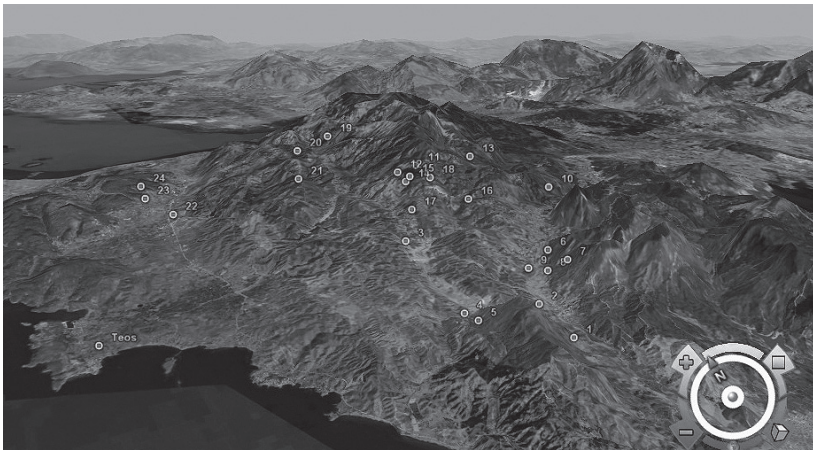
Yakınında yamaçlarda büyük blok taşlardan oluşan duvar temelleri ve konutlara ait yapı taşı yığınları belgelenmiştir. Buluntular Roma dönemi ve Geç Antik döneme aittir. Eski Nohutalan köyünün 1 km. batısında yamaçta kaçak kazı çukurundan pişmiş toprak lahit parçaları derlenmiştir. Çevresinde yaklaşık 3 hektarlık alanda yoğun olmakla beraber çoğunlukla niteliksiz seramik mevcuttur. Aşınmış seramiğin yoğun ve geniş alanda dağılımı, antik dönemde seramik parçalarının gübre olarak kullanılması ile ilişkili olabilir. Eski Nohutalan köyünün 700 m. güneybatısında Roma dönemi ve Bizans dönemine ait yoğun çatı kiremidi yaklaşık 2 hektarlık alanda saptanmıştır. *Yeni Nohutalan* köyü yerleşiminin kuzeyinde 1 hektarlık alanda yoğun çatı kiremiti ve çok sayıda niteliksiz kulp ve gövde parçası olduğu izlenmiştir.

Alaşar vadisi, Zeytinelinin batısında doğu batı yönünde uzanan geniş bir vadidir. Genellikle volkanik kayaların yer aldığı vadi ekstansif olarak taranmıştır. İki noktada Geç Osmanlı Dönemi köylerine ait kalıntılar belgelenmiştir. İlk yerleşimin büyüklüğü yaklaşık 15 hektar olup sık düzende kuru duvar tekniğinde konut temelleri tespit edilmiştir. Diğeri yaklaşık 1 km. doğuda yeralan bir başka Geç Antik dönem Osmanlı dönemi köyünün kalıntıları yaklaşık 20 hektarlık alanda dağılım göstermektedir. Alanda yine kuru duvar tekniğinde inşa edilmiş konut temelleri mevcuttur. Bu bölgede gelecek yıllarda çalışmaya devam edilecektir.

Bu yıl ayrıca Zeytineli Köyü'nde bulunan ve 1980'lere kadar tüm köyün zeytinyağı ihtiyacını karşılayan 19. yüzyıl başında inşa edilmiş zeytinyağı işliği ziyaret edilmiş ve korunma durumu tespit edilmiştir. Söz konusu işlik kültürel miras envanteri açısından önemli bir bulgudur; zira 19. yüzyıl başında inşa edilmiş olmasına karşın elektrik ya da buhar enerjisi yerine insan ve hayvan gücüyle çalıştırılmıştır. Bu açıdan antik dönem işlikleri ve zeytinyağı endüstrisi hakkında analoji kurmamızı sağlayan ve önemli bilgiler veren bir işliktir. Hali hazırda işliğin üst yapısı-çatısı ve kısmen duvarı çökmüş durumdadır. Buna rağmen üretim birimleri olan zeytin kırma değirmeni, pres ve zeytinyağını sudan ayırtırmaya yarayan tesisat iyi korunmuş haldedir.

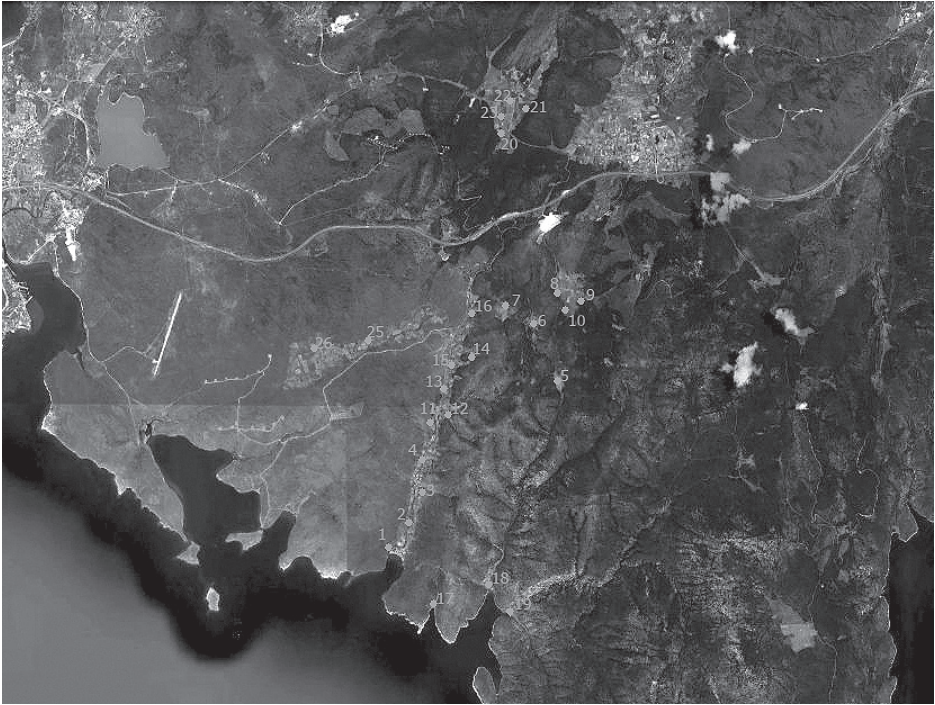
Harita 1: 2010 yılı Urla ve Seferihisar ilçeleri yüzey araştırması çalışma bölgesi

Harita 2: 2010 yılı çalışmalarında Teos khorası'nda belgelenen arkeolojik sitlerin dağılımı

Harita 3: Urla ve Seferihisar ilçeleri yüzey araştırması 2011 yılı çalışma alanı

Harita 4: Urla ve Seferihisar ilçeleri yüzey araştırması 2011 yılı çalışmalarında saptanan arkeolojik sitlerin dağılımı

Resim 1: Seferihisar, Kavakdere Köyü, Cumalı Kaplıcası

Resim 2: Seferihisar, Kavacık Dağı, taş ocağı

Resim 3: Seferihisar, Bademler Köyü, Hanyıkığı mevki

Resim 4: Seferihisar, Kavakdere Vadisi, Osmanlı Mezarlığı mevki

Resim 5: Seferihisar, Kavakdere yolu üzerinde bulunan Türkmen mezarlığı ve mezar taşı olarak kullanılan antik yapı taşları

Resim 6: Seferihisar, Beyler Köyü, Kocadömen tepenin görünümü ve tepe üzerinde belgelenen antik duvar izleri

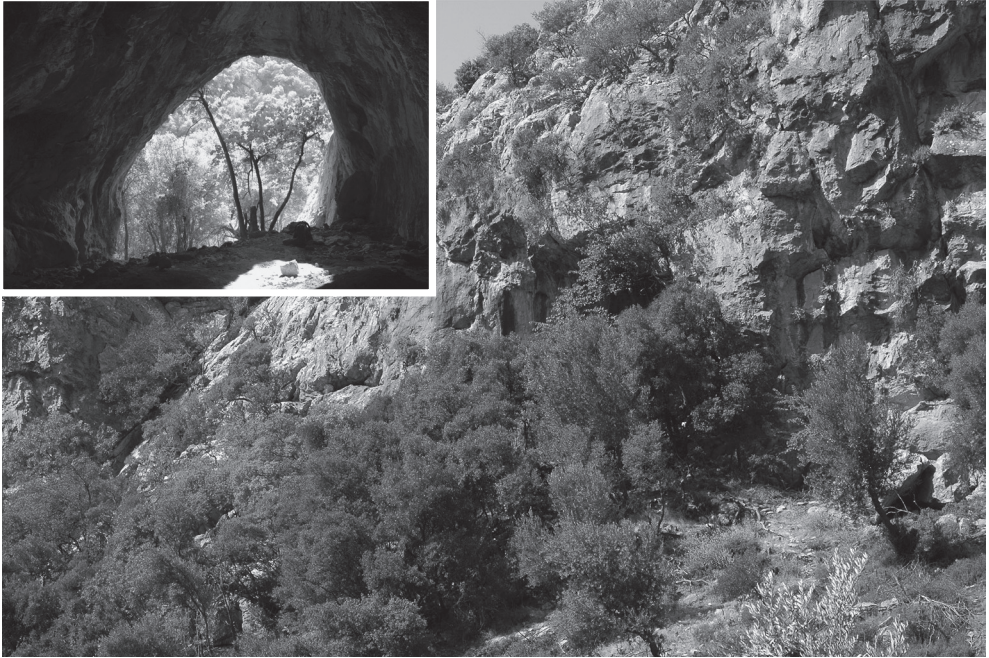
Resim 7: Seferihisar, Beyler Köyü, Kavakdere yolu üzerinde yer alan kuyu bileziği olarak kullanılmış antik döneme ait yazıtlı bloklar

Resim 8: Seferihisar, Beyler Köyü, Kocadömen Tepe üzerinde bulunan tahkimat duvarının korunmuş kısımları

Resim 9: Seferihisar, Beyler Köyü, Kocadömen Tepe üzerinde bulunmuş pişmiş topraktan mimari parçalar

Resim 10: Seferihisar, Beyler Köyü, kült mağarası

Resim 11: Seferihisar, Beyler Köyü, kült mağarası girişinde bulunan yazıtlar

KOLOPHON ANTİK KENTİ 2011 YILI YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Christine ÖZGAN*
Murat ÖZGEN
Kenan EREN
Ayça POLAT
Bünyat Burak AYKANAT

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile, İzmir İli, Menderes İlçesi, Değirmendere Köyü, "Kolophon Antik Kenti Yüzey Araştırmaları"nın ikinci yılı 08.08.2011 – 25.08.2011 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Topoğrafik Çalışmalar

Kentin detaylı topoğrafik planının çıkarılmasına dönük çalışmalar bu yıl da devam ettirilmiştir. Tüm kent alanı içerisinde yer alan yapıların uygun ölçekte çizimi ve bu yapıların kent topoğrafyasını da yansıtan genel bir plan üzerine yerleştirilerek dijital ortama aktarılmasını hedefleyen bu çalışma birkaç aşamalı şekilde sürdürülmüştür.

2010 yılı yüzey araştırması kapsamında Halil Ağa Tepe ve Kalabacık Tepe üzerindeki yapılaşmanın tespit, ölçüm ve çiziminin ardından, üzerinde *stoaların* yer aldığı agora alanı çevresinde benzer bir çalışma sürdürülmüş ve bunu takiben Metroon alanında yoğunlaşmıştır¹. 2011 çalışmalarında ise, ilk olarak Metroon alanında tespit edilen kuzeydoğu - güneybatı doğrultusunda uzanan mekân sırasının batısındaki yapılaşma ve tüm Metroon alanını batıda sınırlayan teras duvarının tespitine dönük keşif çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 1, Çizim: 1). Tüm bu alan ve bu alanın doğusunda daha düşük kotta yer alan duvar sıralarının krokileri çizilerek ölçüme hazırlanmıştır. Aynı işlem, agora düzlüğünün güneybatısında kalan ve önceki araştırmalarda konut alanı olarak nitelendirilen yapılar ile önceki çizimlerde bunun hemen güneyinde konumlandırılan ve Amerikalı araştırmacılar tarafından "Bath" olarak adlandırılan yapı için de gerçekleştirilmiştir (Çizim: 2). 1940'lı yıllarda yayınlanan

* Prof.Dr. Christine ÖZGAN, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE.

Yrd. Doç. Dr. Murat Özgen, Selçuk Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Konya/TÜRKİYE.

Yard. Doç. Dr. Kenan Eren, Selçuk Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Konya/TÜRKİYE.

Dr. Ayça Polat, Selçuk Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Konya/TÜRKİYE.

Araş. Gör. Bünyat Burak Aykanat (M.A.), Selçuk Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Konya/TÜRKİYE.

Araştırmaya ekip üyesi olarak aşağıda sıralanan bilim adamları ve öğrenciler katılmıştır: T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü: Prof. Dr. Christine Özgan (Araştırma Başkanı), Yrd. Doç. Dr. Murat Özgen, Yard. Doç. Dr. Kenan Eren, Dr. Ayça Polat, Araş. Gör. Bünyat Burak Aykanat (M.A.); T. C. Konya Selçuk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü : Öğr. Gör. Dr. Deniz Pastutmaz; İstanbul Teknik Üniversitesi Mimar Sibel Yasemin Özgan ve arkeoloji öğrencileri Lokman Bozkurt ile Okay Nar. Ayrıca yabancı uyruklu üyeler olarak Avusturya Viyana Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü'nden: Doç. Dr. Ulrike Muss, Doç. Dr. Anton Bammer katılmıştır. Bakanlık temsilcisi olarak, bizi her konuda destekleyen Antalya Müzesi'nden Arkeolog Ayşe Akman görevlendirilmiştir.

Sağladıkları maddi destek ve yardımlarından dolayı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, DÖSİMM, İşadamı Nedim Sandalcı ve gerekli alt yapı konusunda destek sağlayan Değirmendere Köyü Muhtarlığı'na ve halkına içtenlikle teşekkür ederiz. Ayrıca çalışmamız T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı tarafından da desteklenmiştir.

¹ Özgan, C., v.d., "Kolophon Antik Kenti 2010 Yılı Yüzey Araştırmaları", *ASTXXIX*, 2011, 263 – 285.

ve oluşturulduğu dönemden 20 yıl önceki kazıların verilerine dayanan kentin kısmi planı ile belli bazı yapıların detay planları, arazideki günümüz durumuyla karşılaştırılarak incelenmiştir. Böylelikle, oluşturulacak yeni detaylı plan ve çizimler için birçok yapının yeniden ele alınması, söz konusu önceki çalışmalarda detay çizimleri mevcut bazılarının da oluşturulacak yeni plana dahil edilmesi için aplikasyon yöntemiyle aletli ölçüm işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda agora alanı üzerinde yer alan ve detay çizimlerine geçen yıl başlanan *stoalardan*² kuzey *stoanın* kuzeyinde yer alan mekânların aplikasyonuna dönük ölçümler de yapılmıştır (Çizim: 1).

Ölçüm çalışmaları neticesinde güncel olmayan ve yukarıda bahsi geçen mevcut planda görülen bazı yapıların yanlış konumlandırıldığı da anlaşılmıştır. Alınan nokta çıkışları vasıtasıyla yukarıda bahsi geçen ölçülmüş tüm alanların 1/50 ölçeğindeki arazi çizimleri yapılmıştır.

Tüm bu çalışmaların ardından, oluşturulacak yeni planın yerleşimin topoğrafyasını yansıtmayı amacıyla plan üzerine geçirilecek eş yükselti eğrileri (izohips) için arazinin değişken noktalarında, belirli sıklıkta Total Station ile ölçüm çalışmaları yapılmıştır. Bu amaçla çalışılan alanlar, agora düzlüğü ve onun her yöne olan yamaçları ile Metroon alanı ve yamaçları olmuştur. Elde edilen veriler bilgisayar ortamında işlenmiş ve ölçülen alanın izohipsli haritası ve buna bağlı üç boyutlu görünümü kısmen çıkarılmıştır (Çizim: 1, Resim: 2). Plan üzerine çalışmalar halen devam etmektedir.

Metroon Alanı

Bu alanda ölçüm faaliyetlerinin yanı sıra belgeleme ve tanımlama çalışmaları yapılmıştır. 1922 yılında Amerikalı araştırmacıların kazısı sırasında Metroon'da bulunan bir yazıtta (Satır 35) “Bu kararname için (kararnameyle) yazdırılan stel burada, Meter kutsal alanında, dikilecektir” ifadesi geçmektedir³. Yazıtta aynı zamanda kent surlarının yenilenmesinden ve bu çalışmayı maddi olarak destekleyen yurttaşlar ve yabancılardan bahsedilmektedir. Stelin tarihi, Büyük İskender ve generali Antigonos'un kral ünvanı olmadan isimlerin geçmesi sayesinde M.Ö. 307/6 yılından önce bir zaman olarak verilebilir⁴. Alanda çok sayıda bulunan yazıt ve heykel kaideleri Metroon'un kent için büyük önem taşıyan bir kutsal alan olduğunu göstermektedir.

Kutsal alan sözde Agora'nın aşağısında, onun Güneydoğusu'nda, dar ve uzun bir teras üzerinde yer almaktadır. Bu 35 m. x 100 m. ölçülerinde olan düzlük alan, arkada, yani batıda teras duvarıyla sınırlandırılmıştır (Resim: 3). KB – GD doğrultulu bu teras, Klaros ve Notion'a uzanan Hales Vadisi'ne hâkim bir konumdadır.

Alan oldukça eğimli bir yamaç üzerinde konumlanmaktadır. Doğal eğimi %40 olan yamaçta yaratılmış düz bir teras söz konusudur. Bu da yaklaşık 246-234 = 12 m.yi bulan bir kot farkı demektir (Çizim: 3).

Alanı batıda sınırlayan teras duvarının en çarpıcı özelliği, güney kısmında bulunan 8,5 m genişliğinde ve 2 m derinlikte olan niştir. Duvar, hem *polygonal* (çok köşeli) hem *isodom* tekniğiyle birleştirilen farklı ebatlarda gri kireç taşı bloklardan oluşmaktadır. Köşe bloklarında tüm kenar boyunca dikey bir hat oluşturan profil kesimi gözlemlenmiştir (Resim: 3). Alan içerisinde nişli bölümün aksında, doğu-batı doğrultusunda uzanmış farklı

² Özgan, C., v.d., “Kolophon Antik Kenti 2010 Yılı Yüzey Araştırmaları”, *AST XXIX*, 2011, 268-269.

³ Meritt, B.D., “Inscriptions of Colophon”, *AJPh* 56, 1935, 362.

⁴ Holland, L. B., “Colophon”, *Hesperia* 13, 1944, 170.

seviyelerde iki ayrı basamaklı podyum yapısı bulunmaktadır. Nişin hemen önünde yer alan büyük podyum 10m. x 10 m., aşağısında yer alan küçük podyum ise yaklaşık 5,5 m. x 7 m. ebatlarındadır (Resim: 4).

Nişin önündeki büyük podyum, üç taraftan basamaklarla çevrilmiş olup, açık gri, gözenekli kireç taşı bloklardan oluşmaktadır. Genelde aynı boyutta kesilmiş olan bu bloklar kırılganç şeklinde dübellerle birleştirilmiştir (Resim: 5-6). Küçük podyum ise dört bir taraftan basamaklarla çevrilmiş olmalıdır. Hali hazırda açıkta üç basamak sırası bulunmaktadır. Malzeme olarak konglomera taşları kullanılmıştır (Resim: 7).

Podyumların yaklaşık 10 m. güneyinde Amerikalı araştırmacılar tarafından “apsisli yapı” olarak adlandırılmış büyük bir yapının kalıntıları görülmektedir. Bu yapı, terasın ana akslarına göre hafif yamuk durmakta olup, günümüzde apsisten her hangi bir iz tespit edilememiştir (Çizim: 1).

Kutsal alan terasının doğusu boyunca KB-GD doğrultusunda devam eden uzun bir sıra mekân temelleri göze çarpmaktadır. Yüzeyden izlenebildiği kadarıyla, toplamda yaklaşık 43 m. uzunluğunda bir dizi bitişik mekân sırası söz konusudur. Ortalama 2,50 x 2,50 metre boyutlarında, en az 14 adet dikdörtgen planlı mekân görünür vaziyettedir (Çizim: 1). Bunlardan kuzeyden ilk üçünün batı bitişğinde en az 4 mekân sırası mevcuttur. Kompleks, doğu sınırı boyunca bir teras duvarı ile desteklenmektedir (Resim: 8). Ancak bu duvar, aslında bu mekân sırasına doğudan birleşik, fakat doğu sınırı farklı bir aksta uzanan ve yer yer 2-3 m. yükseklikte ayakta koruna gelen duvarla birlikte, bir aşağı kotta belirgin başka bir mekân sırasının ipucunu da vermektedir. Anlaşıldığı üzere, burada ızgara planı sunan bir yapılar bütünü söz konusudur. Metroon alanını doğuda sınırlandıran teras duvarının kuzey yönünde, uçta muhtemelen merdiven veya rampa şeklinde, 3 m. genişliğinde bir giriş vardır (Resim: 9). Bu girişin yanlarında geniş destek duvarları bulunmaktadır. Temenos alanı kuzeyde rektagonal bloklardan oluşan bir duvarla sınırlandırılmıştır.

Teraslar üzerine kurulu Metroon kutsal alanında yer alan ve yukarıda bahsi geçen büyük niş ile onun aksında ve önünde uzanan podyumların, kutsal alanın önemli tesisleri olduğunu düşünmek doğru olacaktır. Benzer teraslı kutsal alanlar, özellikle Karya’dan (Labraunda) ve adalardan (Kos, Rhodos) bilinmektedir. Üzerinde önemle durulması gereken durum, Kolophon’daki bu kutsal alanın Meter’e, yani Kybele’ye ait olmasından kaynaklanmaktadır; zira kentin Orta Anadolu’yla, özellikle Phrygia ile ilişkilerini düşündürmektedir. Metroon’un muhtemelen antik dünyanın en büyük Kybele kutsal alanlarından biri olduğunu şimdiden söylemek mümkündür.

Tarihleme konusunda duvar teknikleri ipucu verir (Resim: 3). Kısmen polygonal (çok kenarlı) kısmen de kaba kesilmiş, büyük kireç taşı bloklardan oluşan duvarlar, yer yer blokların birbirine oturtulması için profilendirilmeleri ve köşe bloklarında tüm kenar boyunca dikey bir hat oluşturan profil kesimleri ile M.Ö. erken 4. yüzyıla tarihlenen Neandria/ Troas ve Messene/ Peloponnesos’daki örneklerle örtüşmektedir⁵. Polygonal duvarlar ve kırılganç şeklindeki dübeller Klasik dönemin daha erken safhalarına işaret ediyor olabilir. Dolayısıyla Metroon’da incelenen bu duvarları, geç 5. yüzyıl veya erken 4. yüzyıla tarihlemek mümkündür.

⁵ Neandria: Schulz, A., “Die Stadtmauern von Neandria in der Troas”, *AMS* 38, 2000, Lev. 12, 2; 16, 3; 20, 2,3; Messene: Müth, S., “Fortifikationskunst und Repräsentation an der Stadtmauer von Messene”, *Byzas* 10, 2010, 66, Res. 6, 70 Res. 10; Giese, J., “Bautechnische Beobachtungen am nördlichen und nordwestlichen Mauerabschnitt in Messene”, *Byzas* 10, 2010, 92 Res. 4 - 5, 94 Res. 6.

Konut Alanları Çalışmaları

2011 Kolophon çalışma sezonu kapsamında araştırılan alanlardan bir tanesi de halkın yaşadığı sivil mimari örnekleri olan konutlardır. Kolophon antik kentinde 1922 yılında Amerikalı araştırmacılar tarafından yapılan kazılar sırasında Akropolis Tepesi olarak adlandırılan kentin kurulu olduğu ve kamusal yapılarının da yer aldığı tepelik üzerinde konut alanları açığa çıkartılmıştır.

Daha önce kazısı yapılan konutlar, genel olarak değerlendirmek gerekirse başlıca iki alanda yoğunlaşmaktadır. Bu alanlar Agora düzlüğü olarak adlandırılan ve kuzeye doğru çıkıntı yapan dil ve onun çevresindeki teraslarda yer almaktadır. Birinci alan kuzey stoanın kuzeyinde kalan ve köylülerce “Sarı Baba” olarak adlandırılan yatır civarındaki konut adasıdır. Bu alanda taş döşeli cadde ile iki insulaya ayrılmış farklı planlardaki çok evrelili konutlar dikkati çeker. Aradan geçen zaman sonrasında bu alanlar tahrip olmuş ve üzeri tekrardan örtülmüştür. Bu çalışma sezonunda alan yeniden tespit edilmiş ve yüzeyde izlenebilen mimari Total Station yardımıyla ölçülmüştür. Ayrıca ölçekli fotoğrafları çekilmiştir (Çizim: 1).

Konut alanının yoğun olduğu bir diğer nokta batı stoanın batısında kalan terastır (Resim:10, Çizim:1). Bu alanda 1922 kazılarında zengin mimariye sahip konutlar ve aralarında taş döşeli sokaklar açığa çıkarılmıştır. 2011 sezonunda bu alanda yoğunlaşmış, evler tespit edilerek, mevcut mimari plana işlenmek üzere ölçülmüştür. Ayrıca konutların kuzey sınırını oluşturan ve tekniği ile iki farklı evrenin tespit edildiği, yüksekliği 2,5 m.ye kadar koruna gelmiş teras duvarının milimetrik görünüş çizimleri yapılmıştır. Tüm alan ölçekli olarak fotoğraflanmıştır.

2011 sezonu çalışmalarından bir diğeri Amerikan kazılarında “Bath” olarak adı geçen yapıyı bulma ve belgelemeye yöneliktir (Resim:11, Çizim: 2). Çalışmalar, yapının daha önceki yayınlarda yanlış olarak plana işlendiğini ve kullanım işlevinin yanlış yorumlandığını göz önüne sermiştir. Eski planlarda “Bath” yapısının işaretli olduğu batı terasta, konut alanının devam ettiği gözlenmiş, buraların krokisi çıkartılarak fotoğrafı çekilmiş ve belgelenmiştir. “Bath” olduğu söylenen yapı ise eski planda işaretli alanın 80 m. kadar güneybatısında, bir üst teras üzerinde tespit edilmiştir. Burada tek bir yapıdan ziyade çok evrelili en az 3 yapı kalıntısının olduğu ve muhtemelen o civardaki diğer alanlar gibi konut amaçlı kullanıldığı gözlemlenmiştir. Yapıların taş planı çıkartılmış, ölçümü yapılmış ve ölçekli fotoğrafları çekilmiştir.

Bu sezonda çalışmalarda ayrıca tepenin yamaçlarında dolaşarak konut alanı Batı Üst Teras ve Metroon alanı Üst Teraslarda (Resim: 12) geçmiş dönem Amerikan kazıları ve kaçak kazı çukurlarında açığa çıkartılan mimari kontrol edilmiş ve konutların bu alanlarda da teraslar halinde düzenlendiği tespit edilmiştir. Gerek eski kazılar ve araştırmaların verdiği bilgiler ve gerekse 2011 sezonunda yüzey araştırması sırasında toplanan veriler bir araya getirildiğinde toplamda 22 adet konut mimarisine rastlanılmıştır.

Bunların dışında sözü geçen alanlardan düzenli olarak keramik toplanmıştır. Bunlar arasında önemli yeri amphoralar kaplamaktadır. Tiplere bakıldığında özellikle komşu kent Ephesos’un formlarının öne çıktığı görülür. Bunlar dışında Khios, Thasos, Proto Rhodos, Lesbos ve Kıta Yunanistanı’ndan gelen parçalara rastlanmıştır. Amphoralar arasında en büyük grubu “Nikandros” olarak isimlendirilen amphora tipi oluşturmaktadır. İmalat yeri tartışmalı olmakla birlikte bir grup araştırmacı Ephesos üretimi olduklarını kabul etmektedir. Kolophon’da çok sayıda bulunmaları bu savı destekler niteliktedir.

Bir diğer dikkat çeken nokta bu parçaların tarihidir. Edinilen ilk izlenimler yüzey keramiklerinin tarihlenme aralığının M.Ö. 6. yüzyıldan M.Ö. 200 civarına dek oldukça geniş

bir zaman dilimine işaret ettiğini göstermektedir ki geç tarihe verilen keramikler Batı Teras evleri ve Metroon üstü teraslardandır ve bu keramiklerden anlaşıldığı kadarıyla Batı Teras evleri ve Metroon üstü teraslar ise M.Ö. 200 civarına dek kullanılır.

Tüm bu buluntulardan elde edilen en önemli sonuç M.Ö. 3. yy.ın 2. yarısına tarihlenebilecek pek çok parçaya rastlanması antik kaynaklarda geçen, şimdiye dek literatürde genel kabul gören kentin M.Ö. 302 yılında Lysimakhos tarafından ele geçirilip nüfusunun Ephesos'a taşınmaya zorlandığı ve kentin terk edildiği (Diodorus 20,107) bilgisi ile çelişir niteliktedir.

Kentin Yayılım Alanı Üzerine Yapılan Çevre İncelemeleri

Amerikan kazıları sonrası Akropolis olarak adlandırılan kesimin M.Ö. 7. yy.dan itibaren yerleşim alanı olarak kente dahil olduğu anlaşılmıştır⁶. Antik kaynaklar ve epigrafik buluntular ise Arkaik ve Klasik kentin merkezinin ovalık alanda olduğuna işaret eder⁷. 2011 yılında, gelecekte yapılması planlanan intensif yüzey araştırmasına hazırlık olması amacıyla güneydeki düzlük tarlalar dolaşmış ve Değirmendere Köyü'nde kullanılan, aralarında poros taşının da bulunduğu farklı malzemelerden devşirme taş bloklar araştırılmıştır.

Bunun yanı sıra Kolophon'un nekropollerine aşağıdaki tespitler yapılmıştır;

Kuzeydoğu Nekropolis

M.Ö. 8-7. yy.'lara ait Tümülüs mezarlar barındıran bu Nekropolisin kesin lokalizasyonu 2010'da Kurudere'nin yatağının batısına yapılmıştır⁸. 2011'de Kurudere'nin doğusundaki tarlalarda yapılan yüzey kontrollerinde karşılaşılan dairesel plan gösteren temel kalıntıları ve pithos parçaları, nekropolün yayılım alanını gözler önüne sermiştir.

Güneybatı Nekropolis

Schuchardt tarafından kent alanının güneyinde, Traça/Çamönü yönüne doğru uzandığı tahmin edilen nekropolis⁹ bu yılki çalışmalar esnasında araştırılmıştır. Sivridağ'ın dik yamaçları ve sırtında pek çok noktada tespit edilen küçüklü büyüklü dairesel kalıntılar, kaçak kazılarla tahrip edilen tümüslere aittir. Bu kalıntılar, kent surunun güneybatısı boyunca bir patika ile izlenmektedir. Sivridağ'ın zirvesinde (denizden yüksekliği 347 m.) iç çapları 5,5 m.yi bulan üst üste inşa edilmiş iki büyük tümülüse rastlanılmıştır. Schuchardt, tümülüsleri M.Ö. 4. yüzyıl kenti ile özdeşleştirmiştir¹⁰ ve bizim tarafımızdan şu ana dek tespit edilenler de bu sav ile uyumludur. Halihazırda 2010 yılında güneyde bitişik tarlalarda ve kent surunun güneydoğusunda Nekropolis'in devamı ettiği tahmin edilmişti. Ümit Kayhan Çiftliği'nin güneydoğusundaki tarlada *in situ* halde işli, iki muhtemel temel bloğuna rastlanmıştır. Kristalize kireç taşından oluşan bloklarda çeşitli işlenme izleri tespit edilmiştir. Kaliteli işçiliğe sahip bu bloklar bir mezar yapısına ait olmalıdır.

⁶ Holland, L. B., "Colophon", *Hesperia* 13, 1944, 102.

⁷ Meritt, B.D., "Inscriptions of Colophon", *AJPh* 56, 1935, 359-372.

⁸ Özgan, C., v.d., "Kolophon Antik Kenti 2010 Yılı Yüzey Araştırmaları", *AST* XXIX, 2011, 274.

⁹ Özgan, C., GASSNER, V., MUSS, U., "Kolophon: Neue Untersuchungen zur Topographie der Stadt, *Anatolia Antiqua* XIX, 2011, 229.

¹⁰ Schuchhardt, C., "Kolophon, Notion und Klaros", *AM* 11, 1886, 403.

Kuzeybatı Nekropolis

Bölgede bu yıl yapılan alanı genişletilmiş yüzey kontrollerinde yeni herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Burada çakıltası çekilmesi ve toprak atılması nedeniyle topografya oldukça değişmiştir.

Değirmendere Köyü Araştırmaları

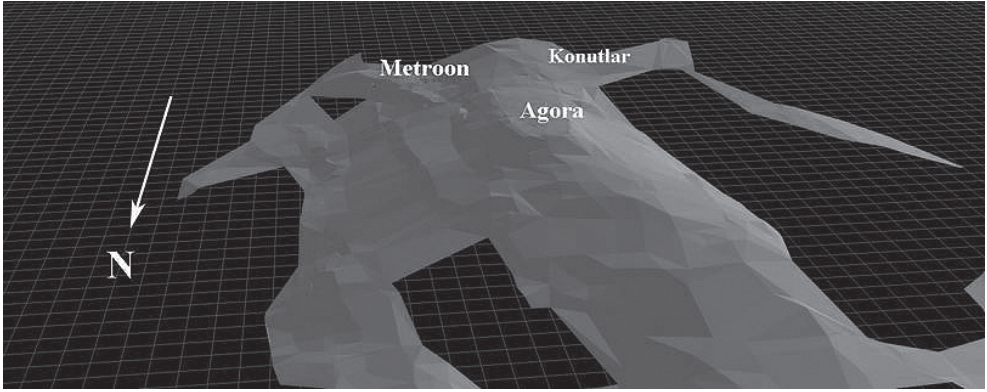
Köydeki çeşitli evler, yapı teknikleri ve kullanılan devşirme malzeme açısından araştırılmıştır. Bu esnada, Holland'ın da Akropolis evlerinin konstrüksiyonunda kullanıldığını iddia ettiği birkaç kumtaşı bloğa rastlanmıştır.

Bunun dışında, Değirmendere'nin kuzeybatı ve güneyindeki modern mezarlık alanları ve çevredeki Osmanlı Dönemi mezarlıkları belgelenmiştir.

Tüm bu çalışmaların yanı sıra, Değirmendere Köyü halkına, antik kentin korunmasının önemi ve kültür bilincini vurgulamak amacıyla, Köy muhtarlığıyla işbirliği içerisinde bir akşam sunumu düzenlenmiştir.

Resim 1: Ölçüm ve çizim çalışmaları

Resim 2: Arazinin üç boyutlu görünümü

Resim 3: Metroon batı teras duvarları ve niş

Resim 4: Metroon alt ve üst platform

Resim 5: Metroon üst platform

Resim 6: Metroon üst platform (Detay)

Resim 7: Metroon alt platform

Resim 8: Metroon doğu teras Duvarı

Resim 9: Metroon kutsal alanı (Giriş)

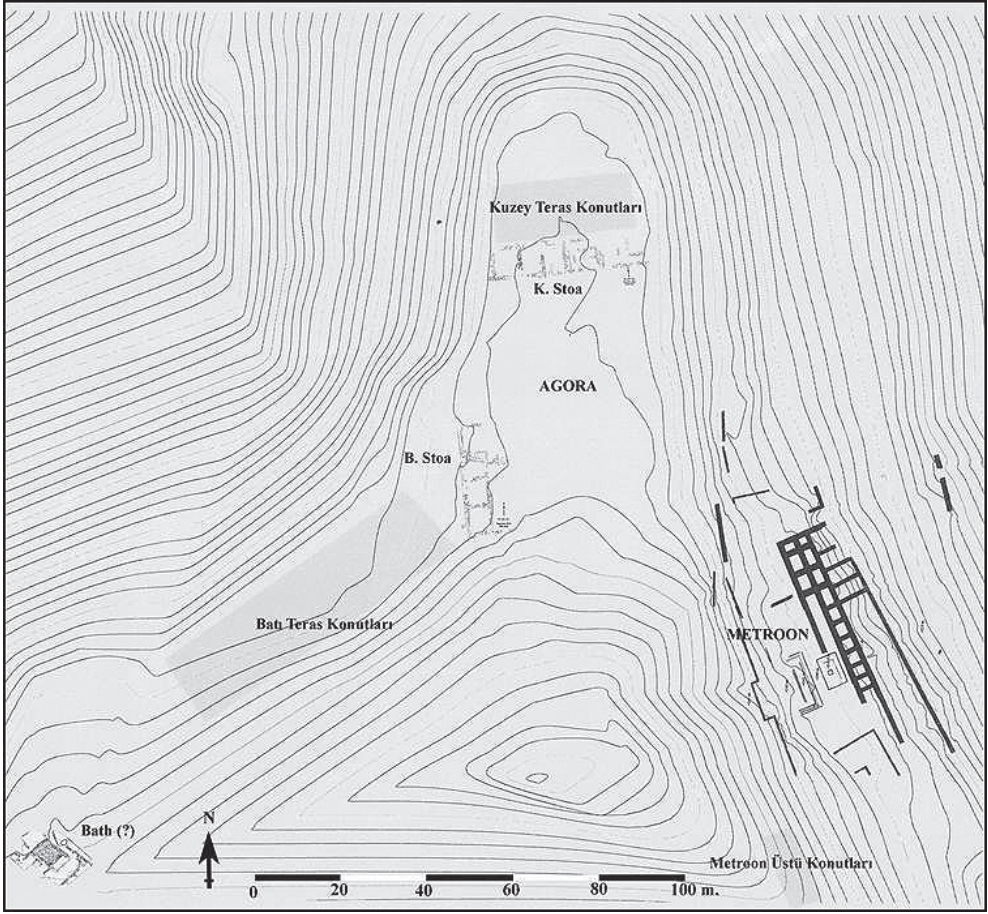
Resim: 10 Konut alanı (Batı Teras Konutları)

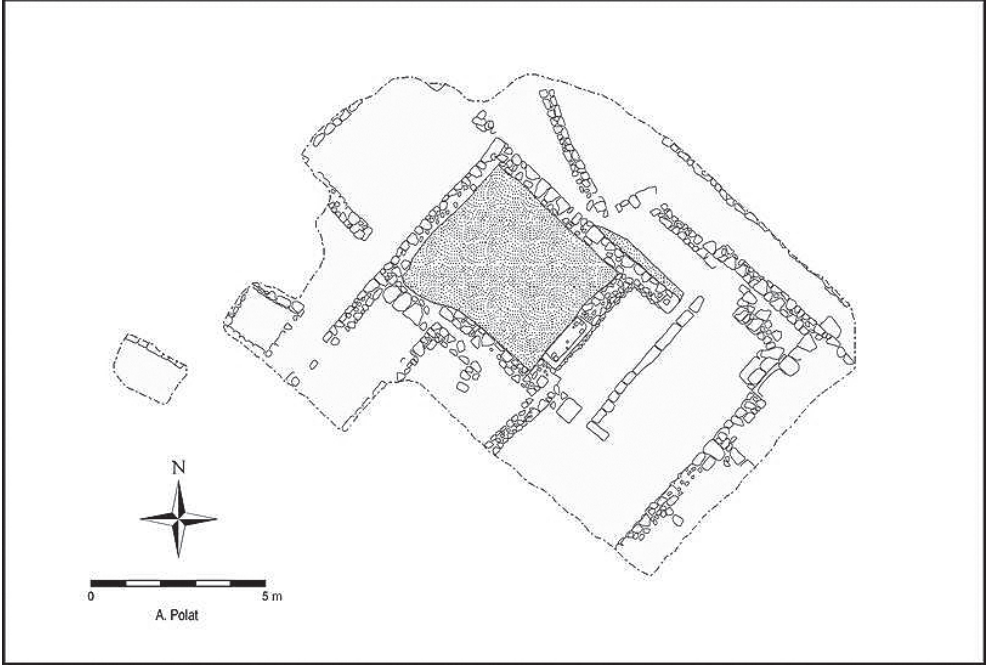
Resim: 11 Önceki çalışmalarda bath(?) olarak adlandırılan Yapı

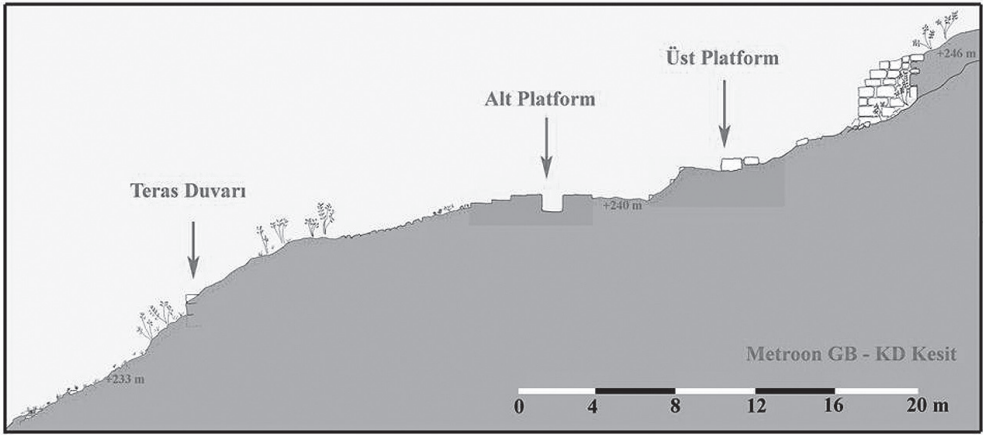
Resim 12: Metroon üstü konutları

Çizim 1: Genel Plan

Çizim 2: Önceki çalışmalarda bath(?) olarak adlandırılan yapı

Çizim 3: Metroon GB-KD kesit

HERAKLEIA AM LATMOS UND SEINE UMGEBUNG 2011

Richard POSAMENTIR*

Die diesjährige Kampagne der Arbeiten der Universität Tübingen in Herakleia am Latmos dauerte vom 19. September bis zum 8. Oktober und stand unter der Leitung von Richard Posamentir¹. Das Ministerium für Kultur und Tourismus war durch Frau Şehime Atabey vom Muğla Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlük vertreten, ihr sind der Autor und seine Mitarbeiter für ihre Unterstützung und ihr Engagement zu großem Dank verpflichtet; ebenso danken wir Herrn Ali Sinan Özbey, dem Direktor des Museums von Milas. Großzügig gefördert wurden alle laufenden Arbeiten wiederum von der Gerda Henkel Stiftung und dem Deutschen Archäologischen Institut, wofür an dieser Stelle sowohl der Stiftung als auch dem Institut und ihren jeweiligen Entscheidungsträgern herzlichst gedankt sei.

In dem oben genannten Zeitraum wurde an drei verschiedenen Projekten gearbeitet; das erste betraf die Stadt Herakleia selbst und inkludierte Korrektur, Ergänzung und teilweise Neuanfertigung des Stadtplanes sowie die komplette Abdeckung des Geländes mit Luftbildern und einen partiell intensiv durchgeführten Keramiksurvey, das zweite galt der Suche nach weiteren prähistorischen Fundstellen in der Ebene der Latmos-Region und das dritte der fortzusetzenden Kontrolle der prähistorischen Felsbilder des Latmos. Es soll an dieser Stelle gebührend auf die Einrichtung einer homepage hingewiesen werden, die der visuellen Darstellung der archäologischen Forschungen im Latmos und insbesondere den einzigartigen, höchstwahrscheinlich chalkolithischen Felsbildern dient².

Die Arbeiten in der Stadt Herakleia am Latmos

In der letzten Kampagne 2010 hatten ausgedehnte Kontrollgänge und stichprobenartige Detailuntersuchungen bereits gezeigt, dass der seit 1990 in Arbeit befindliche Stadtplan aller ummauerten Gebiete noch immer schwerwiegende Mängel aufweist, die einer endgültigen Publikation im Wege stehen. Dies lag und liegt vor allem in der extrem schwierigen Geländesituation von Herakleia am Latmos begründet und hatte dazu geführt, dass im unteren Bereich der Stadt (Unteres Stadtgebiet und Untere Zitadelle) ein echter (und bis 2011 nicht einmal digitalisierter) Steinplan, im oberen Bereich (Obere Zitadelle und so genanntes Aufgelassenes Stadtgebiet) aber lediglich eine nicht an die reale Situation angepasste Geländesignatur die Topographie wiedergaben. Diese Geländesignatur ging im Wesentlichen auf Grundzüge des alten Planes von K. Lyncker mit seinen topographischen Angaben zurück,

*Prof. Dr. Richard POSAMENTIR, Institut für Klassische Archäologie der Eberhard Karls Universität Tübingen, Schloss Hohentübingen, Burgsteige 11, D – 72070 Tübingen/ ALMANYA

¹An dem Surveyprojekt nahmen überdies teil: Nurten Atik, Dipl. Ing. Hans Birk (Geodäsie), Anna Galeano-Araque, Dietmar Gansera (Luftbilder), Sibel Kioukioukali, Dr. Clemens Lichter (Landesmuseum Karlsruhe/Prähistorischer Survey), Katy Opitz, Dr. Anneliese Peschlow (Projekt Felsbilder), Dr. Sergey Solovyov (Eremitage St. Petersburg/ Keramiksurvey) und Dipl. Ing. Alexandra Tanner (Vermessung); ihnen allen gebührt größter Dank für ihr unerschöpfliches Engagement.

² www.latmos-felsbilder.de. Für Literatur hierzu s. A. Peschlow-Bindokat, *Frühe Menschenbilder. Die prähistorischen Felsmalereien des Latmos-Gebirges* (Mainz 2003); dies., *Tarihöncesi İnsan Resimleri. Latmos Dağları'ndaki Prehistorik Kaya Resimleri* (Istanbul 2006).

doch entsprechen auch diese über weite Strecken nicht der Realität.

Um dieser Schwierigkeiten Herr zu werden bzw. die topographischen Strukturen besser zu begreifen, war im letzten Jahr auf Grundlage des vorläufigen Planes eine Karte erstellt worden, die das gesamte Gelände nach der Qualität seiner Besiedlungs- und Begehrbarkeit in vier verschiedene Bereiche aufteilte. Zudem waren vom Unteren Stadtgebiet bereits Luftaufnahmen mit einem kleinen unbemannten Fluggerät (Oktokopter) angefertigt worden, um ein Gesamtluftbild erstellen und die schwierige Topographie des Areals auch zeichnerisch für den Plan erfassen zu können.

In der Kampagne 2011 war letztgenannte Arbeit fortzusetzen und abzuschließen. Da sich bei der Auswertung der Luftbilder im Winter 2010/2011 gezeigt hatte, dass die Überlappung bestimmter aufgenommener Areale noch nicht groß genug für eine Aneinanderfügung der Einzelphotos gewesen war, musste wiederum im Unteren Stadtgebiet mit der Befliegung begonnen werden, um die identifizierten Lücken zu schließen. Im Anschluss daran wurden diese Aufnahmen in der Unteren Zitadelle, dem so genannten Aufgelassenen Stadtgebiet und der Oberen Zitadelle fortgesetzt. Insgesamt wurde mit 60 GPS-fixierten Startpunkten nun tatsächlich das gesamte Areal der Stadt Herakleia am Latmos befliegen und fotografiert. Diese Einzelaufnahmen – es wurden von jedem Startpunkt mehrere Photographien angefertigt, da diese bisweilen leicht schräg sind – müssen allerdings noch einer abschließenden Bearbeitung zugeführt werden, um für die demnächst vorzulegende Gesamtpublikation der Stadt als Gesamtbild dienen zu können (Fig. 1 und 2).

Bei der Auswertung der Luftbilder im Winter 2010/2011 hatte sich außerdem gezeigt, dass eine annähernd verzerrungsfreie Zusammenfügung der Bilder ohne geodätisch ermittelte Messpunkte in den Bildern kaum M.Ö.glich sein wird. Grund hierfür war und ist wieder die extrem schwierige Topographie, die für Höhenunterschiede von mehreren hundert Metern innerhalb des Stadtgebietes verantwortlich ist. Zudem sind viele felsige Detailbereiche nur dann in ihrer Struktur begreifbar, wenn eindeutige Angaben zu den jeweiligen Höhendifferenzen vorliegen. Aus diesem Grunde wurden nun 2011 von einem Geodätenteam jeweils charakteristische Punkte, die auf den Einzelbildern sichtbar sind, in ihrer Höhe und in ihren Koordinaten eingemessen. Zusätzlich wurden im Zuge dieser Arbeiten auch besonders schwer einsehbare und von Schluchten durchzogene Areale tachymetrisch und ohne Reflektor in ihrem topographischen Verlauf dokumentiert; dies trifft vor allem auf die Bereiche der Oberen Zitadelle und des so genannten Aufgelassenen Stadtgebietes zu. Die Auswertung dieser Arbeiten dauert naturgemäß noch an.

Schon für diese Tätigkeiten waren allerdings einige Vorarbeiten vonnöten, denn der bisher vorliegende Stadtplan mit dem großen Stadtmauerring als Rahmen war bislang nur in einem lokalen Koordinatensystem erfasst. Er musste mithilfe mehrerer neuer Festpunkte auf gut erhaltenen Türmen (mit Sichtkontakt zu den jeweils anderen Punkten) in ein globales Netz überführt werden, wobei auch gleich bislang existierende Verzerrungen erkannt und korrigiert werden konnten. Abgesehen davon, wurden sämtliche im neuen Stadtplan erfassten Gebäude noch einmal vor Ort kontrolliert und bei dieser Gelegenheit auch je nach Typ des Mauerwerkes klassifiziert. Mit Hilfe dieser Zuweisungen können die diversen Mauerzüge (je nach Struktur und jeweils in einer bestimmten Farbe) nun auf verschiedene Layer des gesamt digitalisierten Planes im Sinne eines Phasenplanes gezogen werden. Es wird damit nunmehr M.Ö.glich sein, moderne, byzantinische, kaiserzeitliche oder hellenistische (Felsarbeiten, einschalig oder zweischalig) Mauerzüge nach Belieben in diesem Plan zu- bzw. auszuschalten. Dies ist vor allem für die hellenistische Bebauung von Interesse, weil

auf diese Art der Gegensatz zwischen Häusern, die einem orthogonalen Straßenraster folgen, und Häusern, die als Einzelgehöfte oder Felshäuser keiner bestimmten Gesamtausrichtung folgen, deutlicher als bisher visualisiert werden kann.

Im Zuge dieser Arbeiten konnte der neue Stadtplan auch auf Vollständigkeit der sichtbaren antiken Bebauung kontrolliert werden; im Unteren Stadtgebiet und in der Unteren Zitadelle war diese Vollständigkeit bereits festzustellen, während in dem so genannten Aufgelassenen Stadtgebiet und in der Oberen Zitadelle noch diverse Strukturen, Gebäudeteile oder kleinere Felsheiligtümer nachzutragen waren (Fig. 3 und 4). Dies geschah durch tachymetrische Einmessung, für die ebenfalls die neuen Festpunkte entlang des Mauerringes die notwendigen Referenzpunkte darstellten.

Ein weiterer Punkt betraf die Kontrolle des antiken Wegenetzes, das sich durch alle vier Gebiete zieht, bislang aber (in den oberen Bereichen) nur in Ansätzen dokumentiert worden war. Bei diesen Wegen handelt es sich über weite Strecken um schmale gepflasterte Pfade, die vor allem durch das so genannte Aufgelassene Stadtgebiet mit großem Aufwand gelegt worden sind. Ihre Funktion hat nach wie vor als unbekannt zu gelten, doch müssen sie irgendeiner Art von Lastentransport aus dem Gebirge gedient haben. Da sie sich großteils nicht mehr in ihrem gesamten Verlauf verfolgen lassen, wurden auch die modernen Pfade (von den antiken Teilstücken abgesetzt) per Hand-GPS verfolgt und eingemessen, da sie ganz offensichtlich die antiken Trassen weiter benutzten. Auf diese Weise soll nicht nur (in Gemeinschaft mit dem Phasenplan der Bebauung) die Entwicklung der Siedlungsgeschichte des Ortes verständlicher, sondern letztendlich auch dem modernen Besucher ein unübersichtliches Siedlungsareal nähergebracht und begehbar gemacht werden (Fig. 5 und 6).

Ein letzter Punkt der Arbeiten im Stadtgebiet betraf schließlich die Oberflächenfunde: Durch den im letzten Jahr erstellten Plan zu den tatsächlichen Siedlungsmöglichkeiten wurde 2011 ganz konkret noch an mehreren Stellen ein intensiver Keramiksurvey durchgeführt, um den bisherigen Eindruck annähernder Fundleere in den verschiedenen Arealen zu bestätigen oder zu falsifizieren. Letztlich hat sich das bislang bestehende Bild durch diese systematischen Begehungen nicht allzu stark verändert, denn in den Bereichen der Unteren Zitadelle und des so genannten Aufgelassenen Stadtgebietes sind praktisch wirklich kaum Oberflächenfunde anzutreffen, von auffälligen punktuellen Ausnahmen abgesehen (Fig. 7).

In der Oberen Zitadelle ist dies etwas anders, doch lässt hier schon die massiver vorhandene Bebauung darauf schließen, dass dieses Areal länger in Nutzung war als das so genannte Aufgelassene Stadtgebiet. Das Fundmaterial besteht jedoch fast ausschließlich aus relativ grober Gebrauchskeramik hellenistischer Zeit. Im Unteren Stadtgebiet ist – wenig überraschend – die mit Abstand qualitativste Keramik anzutreffen, doch handelt es sich auch hier neben der üblichen Gebrauchsware um relativ wenig Feinware in zudem nur kleineren Fragmenten. Unerwartet war allerdings die Tatsache, dass es unter den wenigen diagnostischen Keramikstücken (Amphoren und Schalen) auch solche aus dem späten 5./frühen 4. Jh. v. Chr. gab, die auf eine Nutzung des Geländes schon vor der mutmaßlichen Stadtgründung um 300 v. Chr. hinweisen könnten.

Die Arbeiten in der Ebene der Latmos-Region: Auf der Suche nach neuen prähistorischen Fundplätzen

Da einerseits der begründete Verdacht besteht, dass die Siedlungsplätze jener Latmos-Bewohner, die die umfangreichen Felsbilder im Chalkolithikum angefertigt haben, nach wie vor unbekannt sind und andererseits einige Zeitabschnitte wie Paläolithikum, Neolithikum

oder Bronzezeit erst sehr schlecht oder gar nicht durch Funde belegt sind, wurde 2011 der Versuch unternommen, der prähistorischen Forschung in der Region eine neue Perspektive zu geben. Zu diesem Zweck wurden nach eingehendem Studium der Gesamttopographie und Satellitenbildern ausgewählte Areale begangen, die sich aus praktischen Erwägungen als Siedlungsplätze in diesen Zeitabschnitten anbieten würden. Im Rahmen dieser ausgedehnten Begehungen, die von Herakleia ausgehend, im Wesentlichen das Areal entlang des Ost- und Südostufers des Bafasees abdeckten, wurden folgende Fluren bzw. benannte Areale untersucht: Kaletepe, Kışlartepe, Pınarcık Yeytiliği, Büyük ve Küçük Asartepe, Tahtatepe, Kayalartepe, Zeytintepe, Kazraklı Tepe, Pirenli Tepe, Belen Tepe, Tepecik Tepesi, Gölyaka Cevresi und Bafa Ovasi.

Eine genauere Beschreibung der einzelnen Areale erübrigt sich, da an keiner der genannten Stellen auch nur der kleinste Hinweis auf prähistorische Besiedlung der genannten Zeitabschnitte angetroffen werden konnte. Dieses Negativergebnis könnte darauf hindeuten, dass größere und unbekannte Siedlungsareale entweder nur noch im Bereich des heutigen Bafa-Sees (und damit durch Ansteigen des Wasserspiegel unter diesem) zu erwarten sind, oder aber, dass unerwartet heftige Sedimentation in den flacheren Bereichen zu Füßen des Latmos-Gebirges die einstmaligen Siedlungsflächen meterhoch verschüttet hat. Letztere Frage wäre sicherlich durch Geoarchäologische Bohrungen zu beantworten, doch würde dies an der prinzipiellen Unzugänglichkeit historisch interessanter Schichten nichts ändern.

Die Kontrollarbeiten an den prähistorischen Felsbildern des Latmos-Gebirges

A. Peschlow, die vormalige Projektleiterin, widmete sich in dem genannten Zeitraum den für die Fertigstellung des Felsbildkataloges notwendigen Kontrollen der einzelnen Fundstellen, bei denen die Angaben teilweise noch unvollständig waren. Sie wurde dabei von Mitarbeitern des Projektes unterstützt. Die Malereien sind über die Jahrtausende häufig so verblasst, dass sie kaum mehr zu erkennen und daher sehr schwer (und damit nur mit großem Zeitaufwand) auffindbar sind. Die Fotos müssen daher zur Publikation farbverstärkt werden, um sie überhaupt abbildbar zu machen (Fig. 8). Insgesamt handelte es sich um 36 Felsbildfundstellen, die in der Kampagne 2011 aufgesucht und kontrolliert werden konnten.

Abschließend lässt sich für diese Untersuchung festhalten, dass sich der Zustand mehrerer Felsbilder in den letzten Jahren deutlich verschlechtert hat, was alleine auf menschlichen Einfluss zurückzuführen ist. So sind einige der Felsbilder durch Brand zum Teil zerstört worden oder sind nur noch schwer zu erkennen, da sie häufig von Touristen aufgesucht und, um die Malereien deutlicher zu machen, von Touristenführern mit Wasser befeuchtet werden. Nicht zu unterschätzen sind freilich auch die natürlichen Witterungseinflüsse und die Beschaffenheit der Felsoberfläche, die vielfach in dünnen Schichten abzuplatzen droht. Diesen natürlichen Zerstörungsprozess aufzuhalten, dürfte kaum M.Ö.glich sein und, wenn überhaupt, nur mit hohem Kostenaufwand.

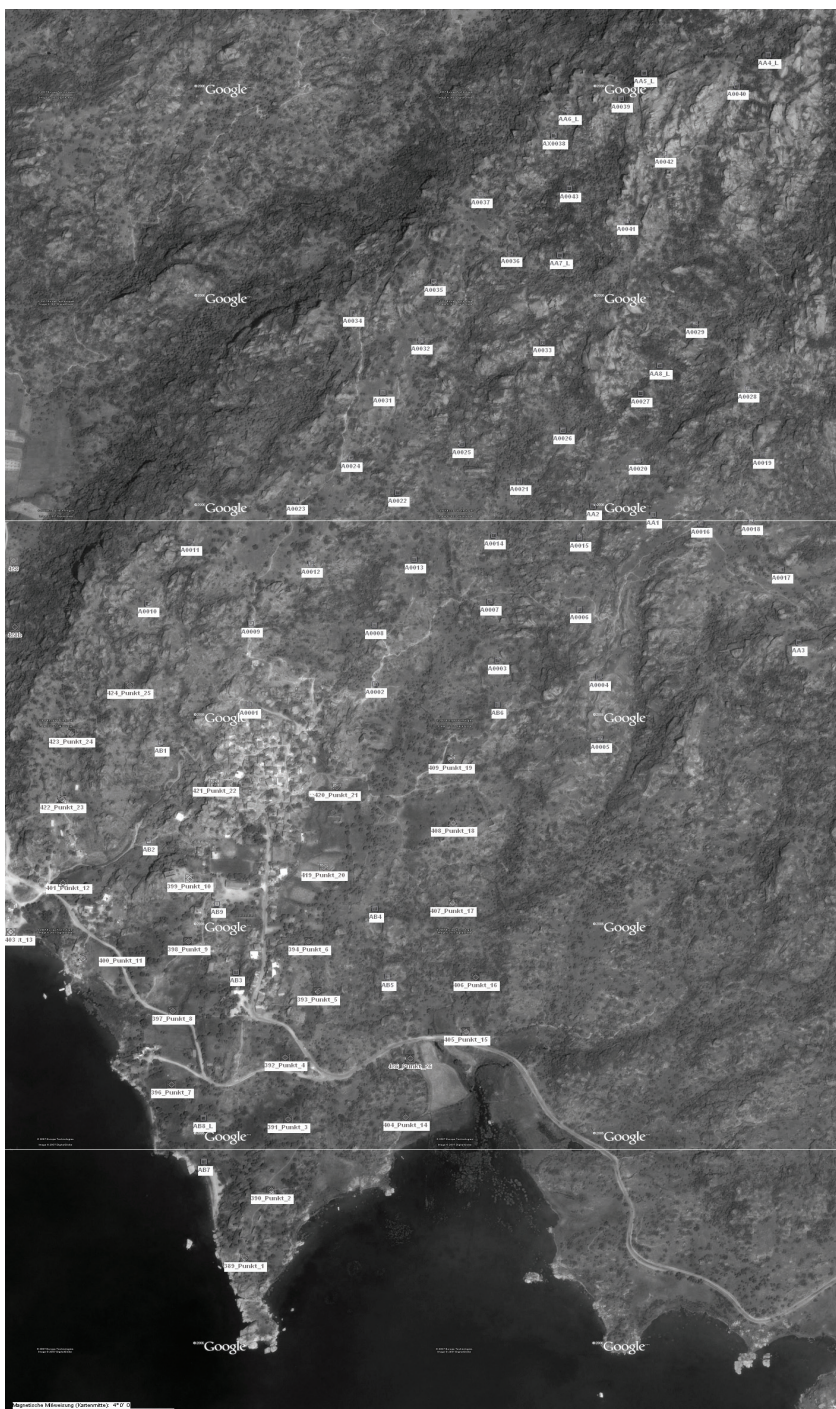

Fig. 1: Startpunkte für die Befliegung aller ummauerten Areale von Herakleia/Latmos

Fig. 2: Luftbild des Gebietes der Oberen Zitadelle mit Stadtmauertürmen

Fig. 3: Rudimentäre Reste der Einzelgehöfte im oberen Bereich des regulären Stadtgebietes

Fig. 4: Kleines Felsheiligtum/Kulturnische im so genannten aufgelassenen Stadtgebiet

Fig. 5: Aufwändige Substruktion für einen der geplasterten Wege durch das so genannte aufgelassene Stadtgebiet

Fig. 6: Stark befestigter Weg im so genannten aufgelassenen Stadtgebiet

Fig. 7: Fragment von Schwarzfirniskeramik mit Rädchenverzierung; Stadtgebiet

Fig. 8: Stark verblichenes Felsbild in der Çayırlik Mevkii 2 Höhle

YUKARI MENDERES HAVZASI DAĞLIK BÖLGE YÜZEY ARAŞTIRMASI 2011 YILI ÇALIŞMALARI

Fulya DEDEOĞLU*

Yukarı Menderes Havzası dağlık bölge yüzey araştırması projesi, Dr. Fulya Dedeoğlu başkanlığındaki bir ekip tarafından¹, Aydın Müzesi'nden Arkeolog Aynur Akhan'ın Bakanlık temsilcisi olarak katılımıyla gerçekleştirilmiştir. 2011 yılında başlatılan projenin araştırma alanını oluşturan Yukarı Menderes Havzası, Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümünde, Uşak ve Afyon'un güney kesiminde yer almaktadır. Adından da anlaşılacağı gibi alan, Büyük Menderes Nehri'nin yukarı çıkışında konumlanmakta olup jeomorfolojik ve hidrografik özellikleri bakımından havza karakterindedir. Bu bağlamda araştırma alanı bütün olarak ele alındığında, yükseltisi 800-850 m. arasında değişen son derece geniş bir havza tabanı ve bu havza tabanını çevreleyen azami yükseltisi 2446 m. ye ulaşan dağ, plato ve tepe özelliğindeki alanlar ile tanımlanabilmektedir (Resim: 1).

Projenin Amacı ve Araştırma Yöntemi

Projenin araştırma bölgesinin 55 km. uzunluğunda ve 12 ila 15 km. genişliğindeki havza tabanında, Prof. Dr. Eşref Abay başkanlığında 2003-2009 yılları arasında uzun süreli bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. 2003-2006 yılları arasında Çivril Ovası, Gümüşsu Ovası ve Irgıllı Ovasını kapsayan kuzey kısmında, 2007-2009 yılları arasında ise Baklan Ovası ve Çal Havzası'nı kapsayan güney kısmında yürüttüğümüz bu çalışmalar sırasında, 102 yerleşim yeri, 3 mezarlık alanı ve iki tümülüs olmak üzere toplam 107 arkeolojik alan tespit edilmiş olup detaylı incelenmeye tabi tutulmuştur (Resim: 2).² Söz konusu yerleşimlerin oldukça az bir kısmı daha önceki çalışmalardan bilinirken³ büyük çoğunluğu henüz hiçbir yayında yer almamış olup ilk defa belgelenmiş ve tescil edilmiştir. Havza düzleminde yürütülen bu çalışmalar esnasında dağlık ve plato kesimde iskân olup olmadığını öğrenmek

* Arş. Gör. Dr. Fulya DEDEOĞLU. Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 35100 İzmir/ TÜRKİYE. e-mail: dedeoğlufulya@hotmail.com.

¹ Yüzey araştırması çalışmalarında, Arş. Gör. Dr. Erim Konakçı, Dr. Ali Ozan, Arkeolog Mehmet Yurtsever, Arkeolog Muhip Çarkı, Arş. Gör. Bora Temür, Arkeolog Aysen Çelebi ve Arkeolog Aslıhan Şener görev almıştır.

² Söz konusu çalışma için bakınız E. Abay-F. Dedeoğlu, "2003 Yılı Denizli/Çivril Ovası Yüzey Araştırması" *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 22, Cilt 2, Ankara, 2005, 41-51; E. Abay-F. Dedeoğlu, "2005 Yılı Çivril Ovası Yüzey Araştırması 2005", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 24, Cilt 1, Ankara, 2007, 277-293; F. Dedeoğlu, "Cultural Transformation and Settlement System of Southwestern Anatolia from Neolithic to LBA: A Case Study from Denizli/Çivril Plain", *JCAANE* 5, (ed: J. M. Córdoba, M. Molist, M.C. Pérez, I. Rubio, S. Martínez) Madrid, 2008, 587-603; E. Abay, "Die Neolithischen Fundorte in Der Çivril Ebene im Oberen Maandagebiet" *Erste Ergebnisse Einer Geländebegehung*, in: Fundstellen, *Gesammelte Schriften zur Archäologie und Geschichte Alt Vorderasiens, ad honorem Hartmut Kühne* (Hrsg.) Bonatz, D.; R. M. Czichon und F.J. Kreppner, s. 1-8, Harrassowitz Verlag- Wiesbaden, 2008; F. Dedeoğlu, "Denizli-Çivril İlçesi Yüzey Araştırması Verileri Işığında M.Ö 2. Binyılda Yukarı Menderes Havzası Yerleşim Düzeni" *Altan Çilingiroğlu'na Armağan, Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat*, (Ed: H. Sağlamtimur, E. Abay, Z. Derin, A.Ü. Erdem, A. Batmaz, F. Dedeoğlu, M. Erdalkıran, M.B. Baştürk, E. Konakçı), İstanbul, 2009, 241-257; F. Dedeoğlu, *Neolitik Dönemden Erken Tunç Çağı Sonuna Kadar Yukarı Menderes Havzası: Kültürel, Sosyal ve Ekonomik Süreç*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, İzmir.

³ J. Mellaart, "Preliminary Report on a Survey of Pre-Classical Remains in the South Turkey", *Anatolian Studies* 4, 175-240.

amacıyla bazı anahtar bölgelerde de araştırma yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar sonucunda son derece sınırlı bir alan taranmasına rağmen daha önce literatüre geçmemiş birçok prehistorik yerleşimin izine rastlanmıştır. Bu durum, bölgenin dağlık kesiminde de geniş çaplı bir araştırma yapılmasının gerekliliğini ortaya koymuş ve bunun üzerine ilk olarak 2011 yılında Yukarı Menderes Havzası Dağlık Kesim Yüzey Araştırması Projesi başlatılmıştır. Bu projeye başlamamızın diğer bir amacı, Anadolu’da yürütülen sınırlı sayıda prehistorik dönem yüzey araştırmasının ağırlıklı olarak ovalarda yürütülmesi ve bu durumdan ötürü dağlık alanlarda nasıl bir iskân düzeni olduğu konusunun henüz belirsiz olmasıdır.

Araştırmada uyguladığımız yüzey araştırması yöntemi, detaylı bir çalışmayı gerektirmektedir. Kimi yerleri tamamen orman örtüsü ile kaplı olan dağlık alanda, yerleşimlerin tespit edilmesi son derece güçtür. Bu durumdan ötürü yerleşimlerin tespitinde uygulanan yöntem, birkaç aşamadan oluşmaktadır; ön hazırlık aşamasında uydu haritalar kullanılarak iskâna uygun alanlar işaretlenmektedir. Daha sonra özellikle nehir yatakları ve vadi boyunca, belli plan çerçevesinde alan taranarak yerleşimler tespit edilmektedir. Bulunan yerleşimlerdeki arkeolojik materyaller yerleşimin topografyasına uygun şekilde oluşturulmuş “seçilmiş alanlar” içinden toplanmakta, bu alanlar yerleşim için çizilen planlar üzerine işaretlenmektedir. Bu yöntem yerleşimlerin dönemsel olarak boyutlarının kurgulanmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda her bir yerleşim için çevresel niteliklerin gösterildiği krokiler oluşturulmaktadır. Son olarak yerleşimlerin koordinat bilgileri tespit edilerek, sonrasında bölgenin yerleşim analizini yapmaya uygun şekilde sayısal ve uydu haritalar üzerine yerleştirilmektedir.

2011 Yılı Yüzey Araştırması

2011 yılında Yukarı Menderes Havzası’nın kuzey-doğu kesiminde yaklaşık Burgaz Dağı ve Küfü Çayı Vadisi boyunca 900 km² lik bir alanda yüzey araştırması çalışması gerçekleştirilmiştir. (Resim: 3). Söz konusu araştırma sonucunda tespit ettiğimiz 23 yerleşim, bölgenin Geç Kalkolitik Çağdan Osmanlı Dönemine kadar iskân gördüğünü ortaya koymuştur.

Geç Kalkolitik Çağ

2011 yılı çalışmalarında Geç Kalkolitik Çağa tarihlenen iki yerleşim yeri tespit edilmiştir. İlimanlı ve Kocakaya isimli söz konusu yerleşimlerden biri plato üzerinde, diğeri ise Küfü çayı vadisinde yer almaktadır (Resim: 3). Birbirlerine yaklaşık 10 km. mesafede bulunan yerleşimlerden Kocakaya 0,7 hektar büyüklüğündeyken İlimanlı 2 hektardır.

Her iki yerleşimden de hem Beycesultan Höyük’ün Geç Kalkolitik Dönem tabakalarından⁴ hem de ovada yer alan diğer Geç Kalkolitik yerleşimlerden bildiğimiz türden keramik örnekleri tespit edilmiştir.

El yapımı, kahverengi, gri veya siyah renk hamura sahip, taşçık ve bazı örneklerde saman katkılı, kendinden astarlı ve açkılı kaplar, daha çok basit ağız kenarlı yarı küresel gövdeli ya da konik gövdeli çanaklardan oluştuğu görülmektedir (Resim: 4).

Erken Tunç Çağ

Geç Kalkolitik sürecin ardından Erken Tunç Çağ I’de İlimanlı Höyük’te iskân devam etmiştir. Aynı zamanda Belence Höyük Erken Tunç Çağ I döneminde yerleşilmiş bir diğer höyüktür. Bölgede sonraki süreci temsil eden Erken Tunç Çağ II’de ise söz konusu iki

⁴ Lloyd-Mellaart 1962: *Beycesultan vol 1, The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, The British Institute of Archaeology at Ankara, London., 71 vd.

yerleşime havzanın batısında yer alan Belkuyu Höyük'ün de eklendiği görülmüştür (Resim: 3). Konumu itibarı ile Çivril Ovası'na açılan vadi üzerinde yer alan yerleşim 0,7 hektarlık bir alana yayılmaktadır. Özellikle Erken Tunç Çağ II'de havzanın ovalık kesimine bakacak olursak yerleşimlerin, Erken Tunç Çağ I'den itibaren aşamalı şekilde arttığı ve özellikle Erken Tunç Çağ II ile birlikte 15-20 hektar büyüklüğünde bazı merkez yerleşimlerin olduğu görülmektedir. Daha önceki çalışmalarımızda bu süreçte Belkuyu ile tamamen aynı karakterde, dağlık alanlara açılan vadi yamaçlarında kurulmuş tek dönemli tepe yerleşimleri tespit edilmiştir.⁵ Bu tip yerleşimler, deniz seviyesinden 1100 ila 1300 m yükseklikte, iki vadinin birleştiği noktanın hemen üzerinde, ovaya hâkim bir tepede konumlanan ve sadece bir yönden ulaşım imkânına sahiptir ve havza düzleminden tamamen farklı bir geçim modeline sahip yerleşimleri temsil etmektedir. Belkuyu yerleşimi bu tarz yerleşim düzenine sahip yerleşimlerin, havzanın kuzeyinde de devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Erken Tunç Çağ'ın son süreci olan Erken Tunç Çağ III'te araştırma alanında herhangi bir iskânın varlığına ilişkin veri elde edilmemiştir. Bu durumun yerleşim sayısının fark edilebilir düzeyde düştüğü havzanın ovalık kesim ile koşut olduğu belirtilmelidir.

Erken Tunç Çağ yerleşimlerinden tespit edilen keramiklere baktığımızda, Erken Tunç Çağ I'de el yapımı, kahverengi, kıvılcık-kahve veya siyah renk hamura sahip, taşçık katkılı, genellikle astarlı ve ağızlı örnekler görülürken Erken Tunç Çağ II keramikleri el yapımı, kırmızı veya kahverengi hamurlu, taşçık ve saman katkılı, kırmızı, kahverengi ve siyah astarlı ve ağızlı çanak ve çömleklerden oluşmaktadır (Resim: 5).

Orta ve Geç Tunç Çağ

Yüzeysel araştırmasında Orta Tunç Çağa tarihlenen buluntular Ilımanlı Höyük, Kocaalan, Kocakaya, Aşağı Asar Tepe, Çöğürlü Pınar, Osmanköy-Ören, Belkuyu, Belence, ve Çeşmebaşı yerleşimlerinde tespit edilmiştir (Resim: 3). Söz konusu yerleşimler Burgaz Dağı'nın güneybatı ve kuzeydoğu kısmındaki vadi yamaçlarında ve özellikle de Küfü Çayı Vadisi boyunca uzanmaktadır. Genellikle 1 ila 1,5 hektar boyutunda olan yerleşimlerden⁶ 5,5 hektarlık boyutu ile Aşağı Asar Tepe ve 4 hektarlık boyutu ile Kocaalan dikkati çekmektedir. Küfü Çayı vadisi boyunca tespit ettiğimiz söz konusu yerleşimler, olasılıkla ovaya açılan yegane geçitlerden biri olan bulundukları alanı kontrol altında tutma işlevinde olmalıdır (Resim: 3; Resim: 6-7). Aralarında 1 ila 1,5 km. mesafe bulunan yerleşimler, yüksek tepelerin vadiye bakan yamaçları üzerine konumlanmışlardır. Böylece Sandıklı Ovası vasıtasıyla İç Batı ve Orta Anadolu'ya açılan bu doğal geçit, sistematik olarak konumlanmış bu yerleşimler vasıtasıyla kontrol altına alınmış olmalıdır. Bölgede yer alan yerleşimlerden tespit edilen Orta Tunç Çağ keramiklerine baktığımızda, daha çok kahverengi ve kıvılcık kahve astarlı çanak ve çömleklerden olduğu görülmektedir (Resim: 8). Bulunan kap formlarının benzerleri başta Beycesultan⁷, Aphrodisias⁸ ve Kusura⁹ olmak üzere Batı Anadolu'da birçok yerleşimde

⁵ F. Dedeoğlu, *Neolitik Dönemden Erken Tunç Çağ Sonuna Kadar Yukarı Menderes Havzası: Kültürel, Sosyal ve Ekonomik Süreç*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, İzmir, 277-301.

⁶ Ilımanlı Höyük; 2ha, Kocaalan; 4.1 ha, Kocakaya; 0.7ha, Aşağı Asar Tepe; 5.5 ha, Çöğürlü Pınar; 1.7 ha, Osmanköy-Ören; 0.3 ha, Belkuyu; 0.7 ha, Belence; 1.6, ve Çeşmebaşı; 1,5 ha.

⁷ Lloyd-Mellaart 1965: *Beycesultan vol 2, Middle Bronze Age Architecture and Pottery*, The British Institute of Archaeology at Ankara, London. 69 vd.

⁸ Joukowsky 1986: *Prehistoric Aphrodisias : An Account of the Excavation and Artifact Studies Vol. I- II*, Archaeologia Transatlantica III, 363 vd.

⁹ Lamb 1937: Excavation at Kusura Near Afyonkarahisar, *Archaeologia LXXXVI*, London, 25 vd.

görülmektedir. Sonraki süreci temsil eden Geç Tunç Çağda ise söz konusu yerleşimlerden yalnızca Aşağı Asar ve Belence’de iskânın devam etmesi ilginçtir. Bu yerleşimlerden tespit edilen az sayıda keramik örneği bulunmaktadır (Resim: 8).

Demir Çağ

Demir Çağa tarihlenen buluntular Cabar Asar Tepe ve Aşağı Asar Tepe yerleşimlerinde bulunmuştur. Tespit edilen seramikler içerisinde yaklaşık M.Ö. 8-6. yy aralığına tarihlenen ve literatürde “Black on Red” olarak bilinen keramiklerden çok sayıda ve daha az sayıda ise “Polikrom” keramik örneklerinden bulunmuştur. Çalışmalarda ayrıca M.Ö. 5. yy’a tarihlenen keramikler de tespit edilmiştir (Resim: 9).

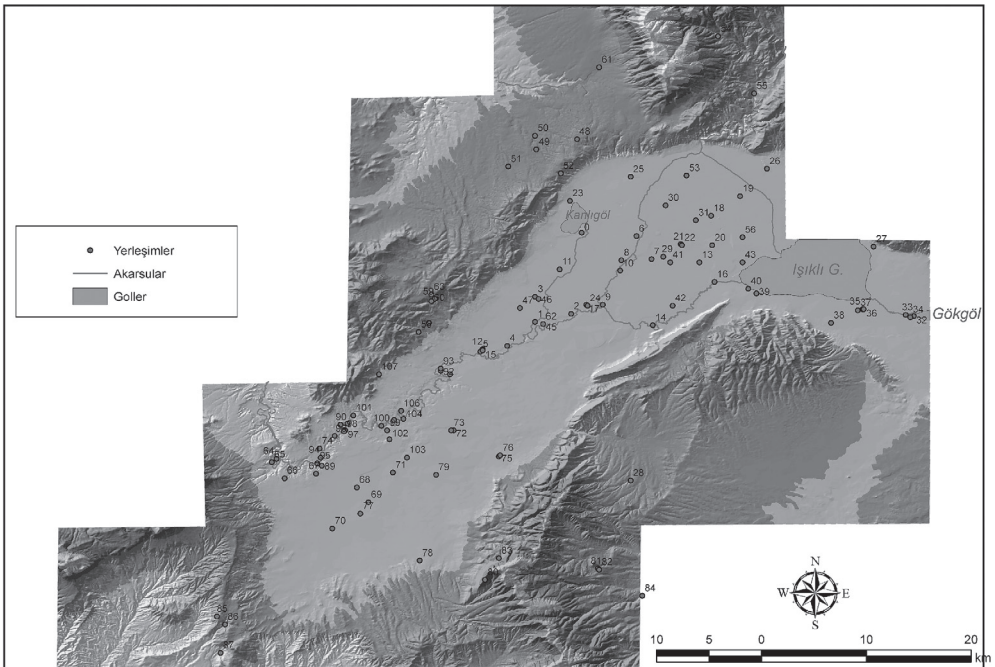
Hellenistik ve Roma Dönemi

Gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırması araştırma bölgesinin Hellenistik ve Roma dönemlerinde son derece yoğun bir şekilde iskân edildiğini ortaya koymuştur. Bu sürece ait buluntular Yurtalan Yerleşimi, Taş Çapak Yerleşimi, Kocaalan Yerleşimi, Yalcakuyu Yerleşimi, Cevizlidere Boyadı Mevkii, Subasar Yerleşimi, Ören Arası Yerleşimi, Kocakaya Yerleşimi, Kürt Pınarı Yerleşimi, Aşağı Asar Tepe, Çöğürlü Pınarı, Osmanköy Ören, Cabar Asar Tepe, Belkuyu Höyük, Çakallar Yerleşimi, Çeşmebaşı, Ilımanlı ve Cabar yerleşimlerinde tespit edilmiştir (Resim: 3, Resim: 9-10). Ayrıca Arpa Çukuru, Cevizlidere Boyadı Mevkii ve Belkuyu’da mezarlık alanları tespit edilmiştir. Araştırmamız esnasında tespit edilen mezarlık alanlarının maalesef kaçak kazılarla yoğun tahribata maruz kaldığı görülmüştür. Bu süreçle birlikte ilk olarak Burgaz Dağı’nın kuzey kısmındaki yüksek ormanlık alanların yerleşim alanı olarak tercih edildiği görülmektedir.

Bizans ve Osmanlı Dönemi

Araştırma bölgesinde Hellenistik-Roma dönemlerinde görülen yoğun iskânın Bizans ve Osmanlı dönemlerinde de devam ettiği anlaşılmaktadır. Yapılan çalışmalarda Yurtalanı Yerleşimi, Taş Çapak Yerleşimi, Kocaalan Yerleşimi, Yalcakuyu Yerleşimi, Subasar Yerleşimi, Ören arası Yerleşimi, Kocakaya Yerleşimi, Kürt Pınarı Yerleşimi, Aşağı Asar Tepe, Çöğürlü Pınar Yerleşimi, Osmanköy Ören Yerleşimi, Belkuyu Mezarlık Alanı, Cabar Asar Tepe, Belkuyu Höyük, Çeşmebaşı, Ilımanlı, Yukarı Asartepe Yerleşimi, Kirse Deresi Yerleşimi, Kirsederesi 2 yerleşimi ve Koçak Ören yerleşimlerinde Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine tarihlenen buluntular tespit edilmiştir (Resim: 3-10).

Sonuç olarak 2011 yılında ilk arazi araştırması gerçekleştirilmiş olan projenin bölgenin yerleşim düzenine ilişkin birçok veri sunmuştur. Özellikle Erken, Orta ve Geç Tunç çağlarda havza tabanındaki yerleşimlerle bir bütün olarak değerlendirildiğinde, ilerleyen çalışmalarda bölgenin farklı coğrafi alanlarındaki örgütlenme biçimine ilişkin geniş çaplı çıkarımlara ulaşılabacağı düşünülmektedir.

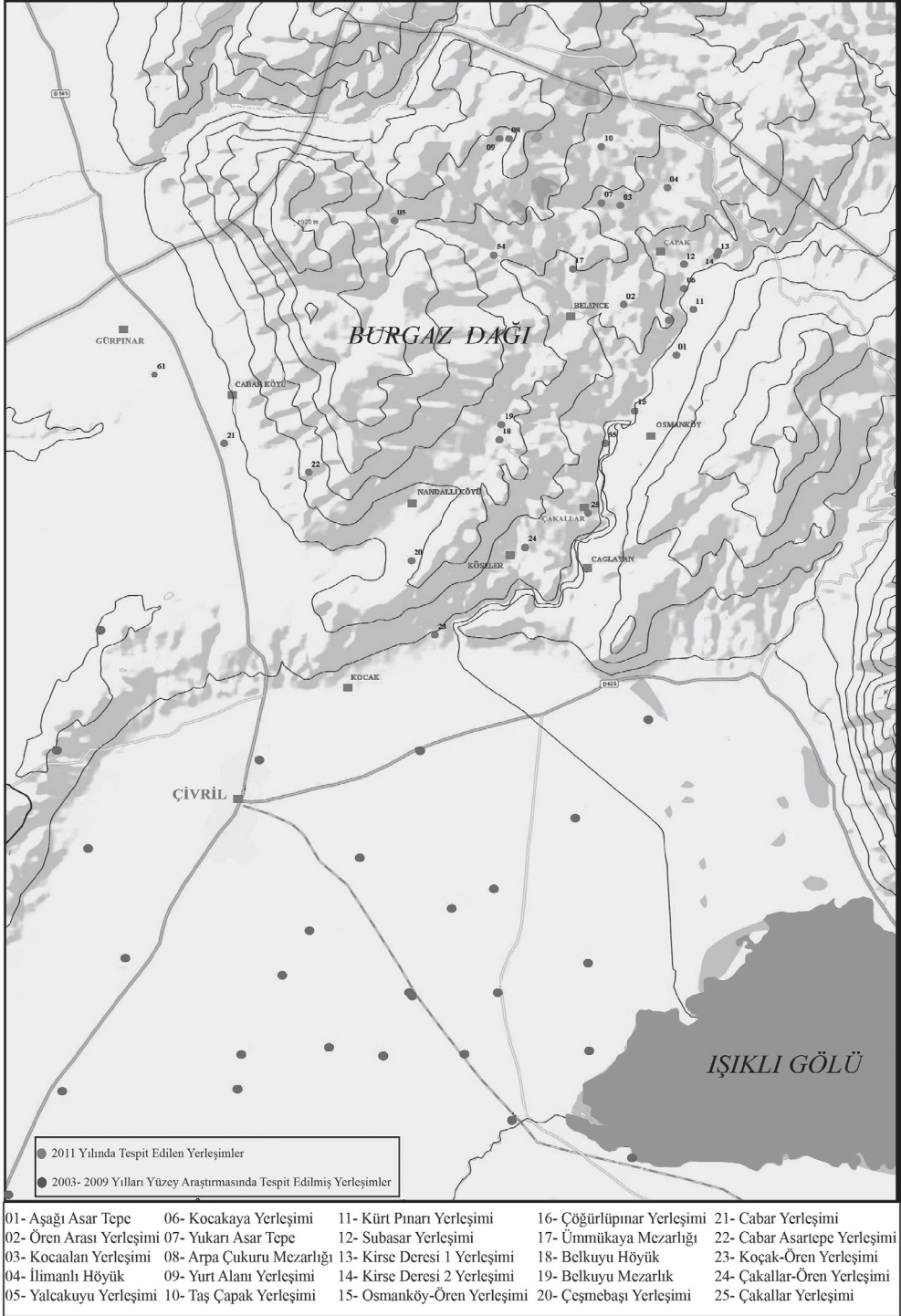

Fig. 3: 2011 YüzeY araştırmalarında tespit edilen yerleşimler

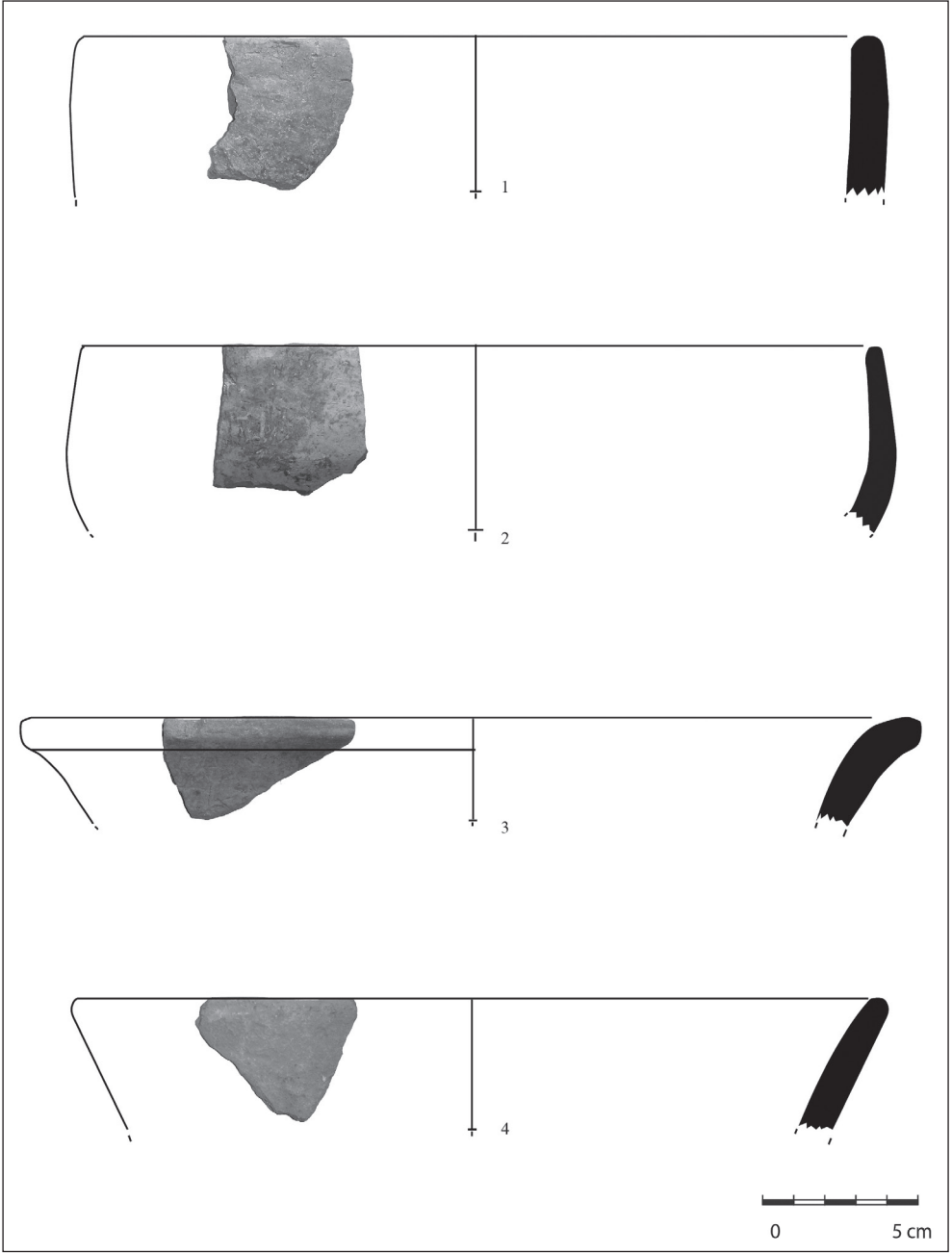

Fig. 4: İlimanlı (1-3) ve Kocakaya (4) yerleşimlerinden tespit edilen Geç Kalkolitik keramik örnekleri

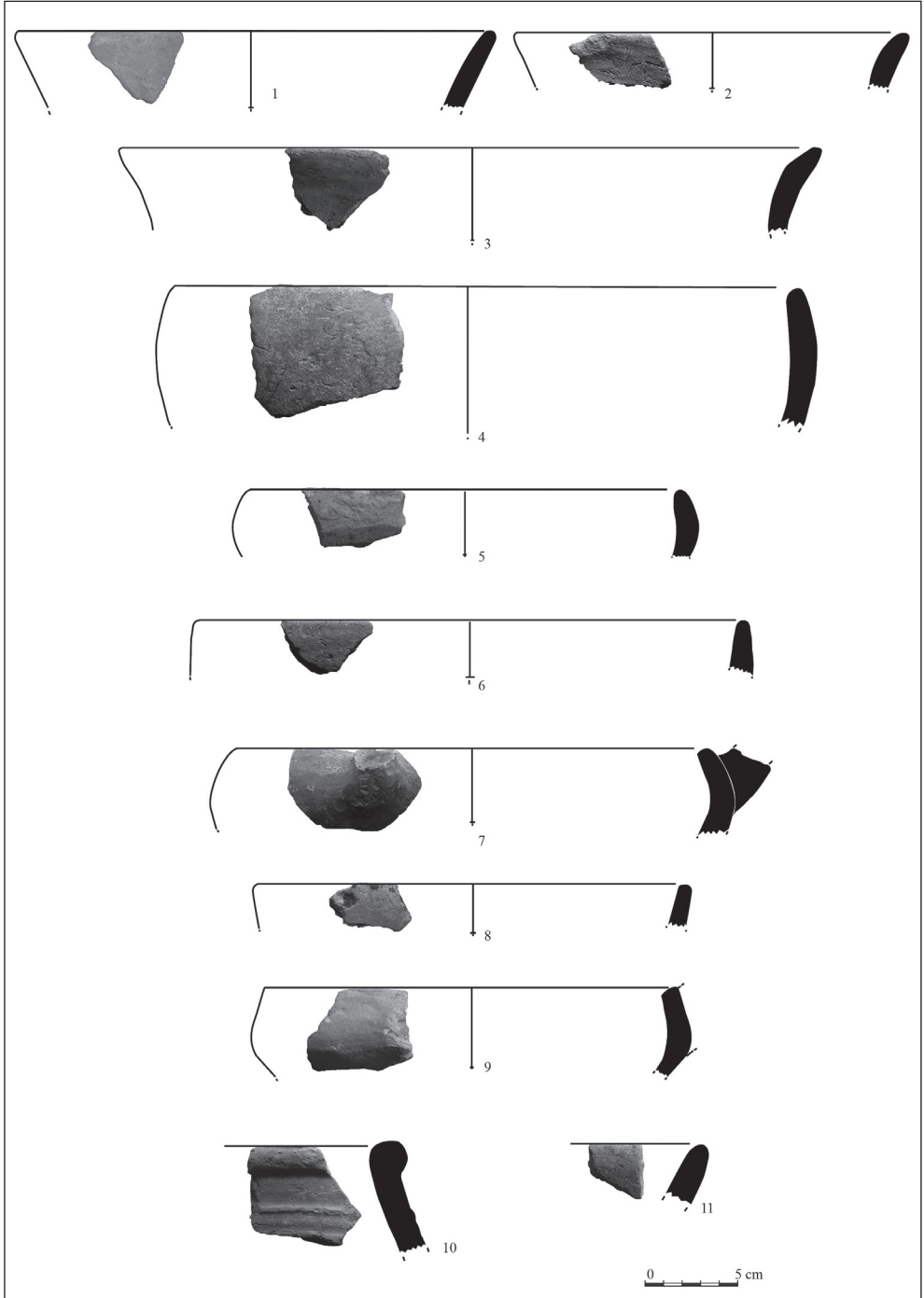

Fig. 5: Yerleşimlerden tespit edilen Erken Tunç Çağı 1 (1-2) ve Erken Tunç Çağı 2 (3-11) keramik örnekleri

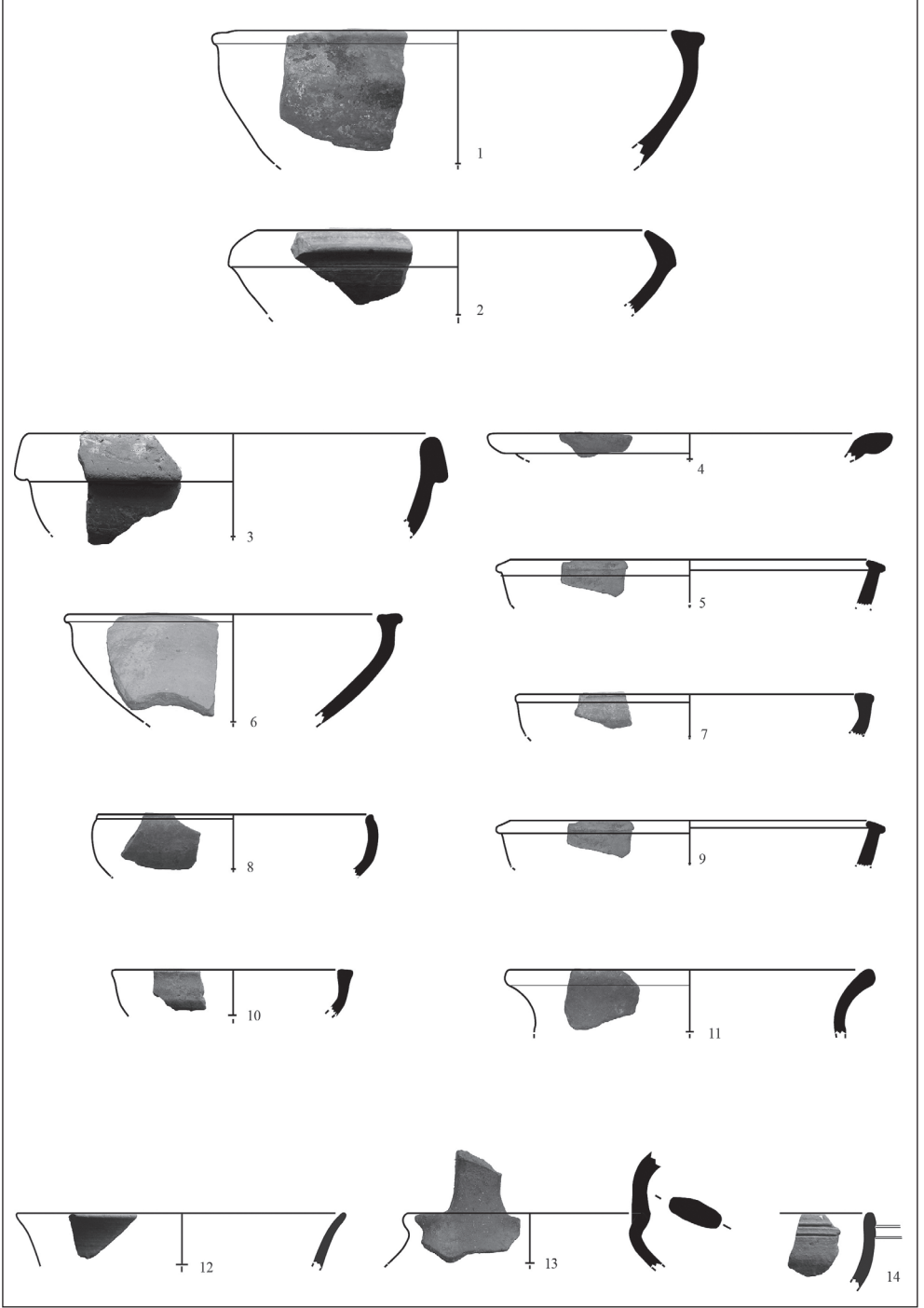

Fig. 5: Yerleşimlerden tespit edilen Orta Tunç Çağ (1-11) ve Geç Tunç Çağ 2 (12-14) keramik örnekleri

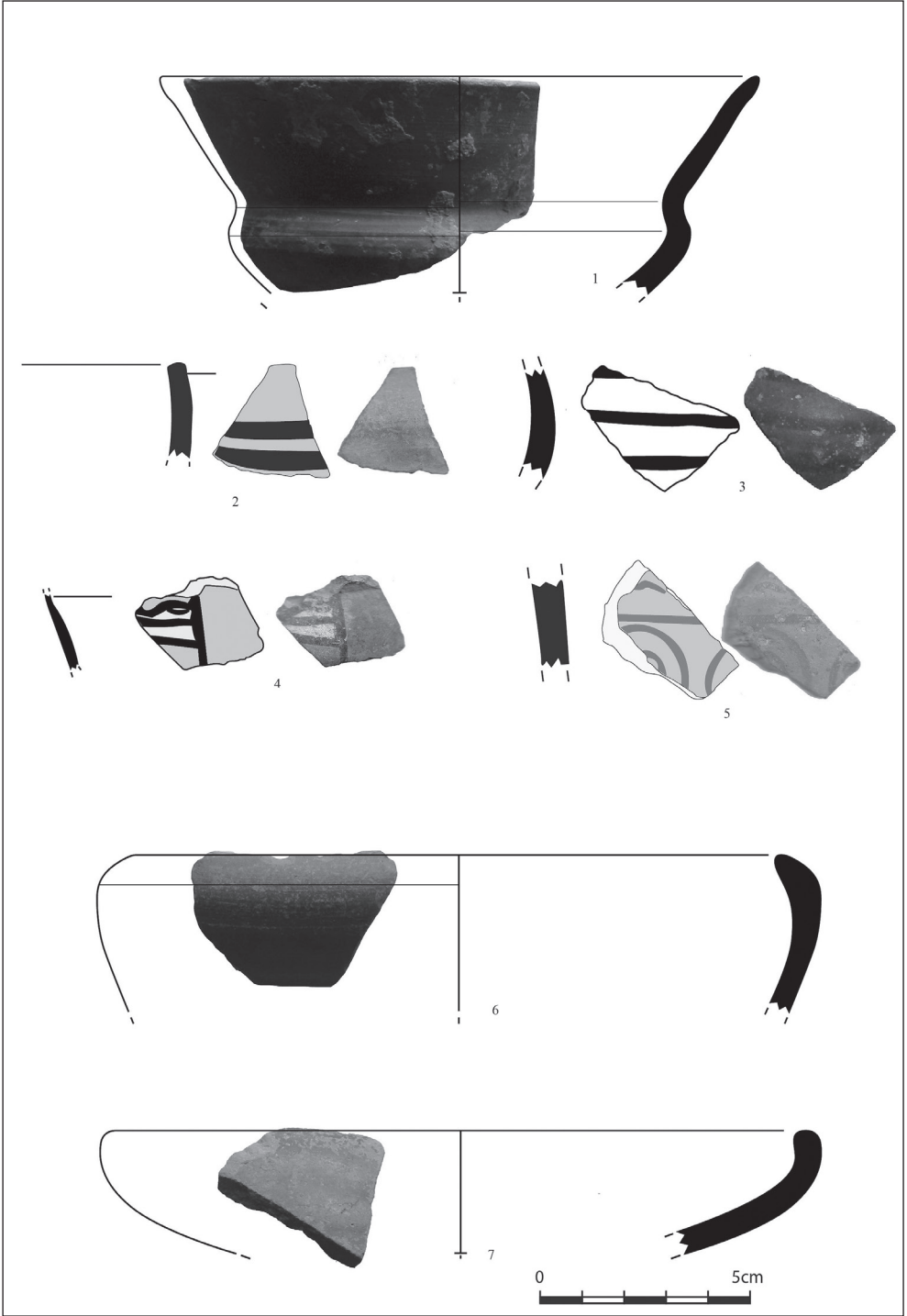

Fig. 9: Yerleşimlerden tespit edilen Demir Çağ (1-5) ve Hellenistik (6-7) keramik örnekleri

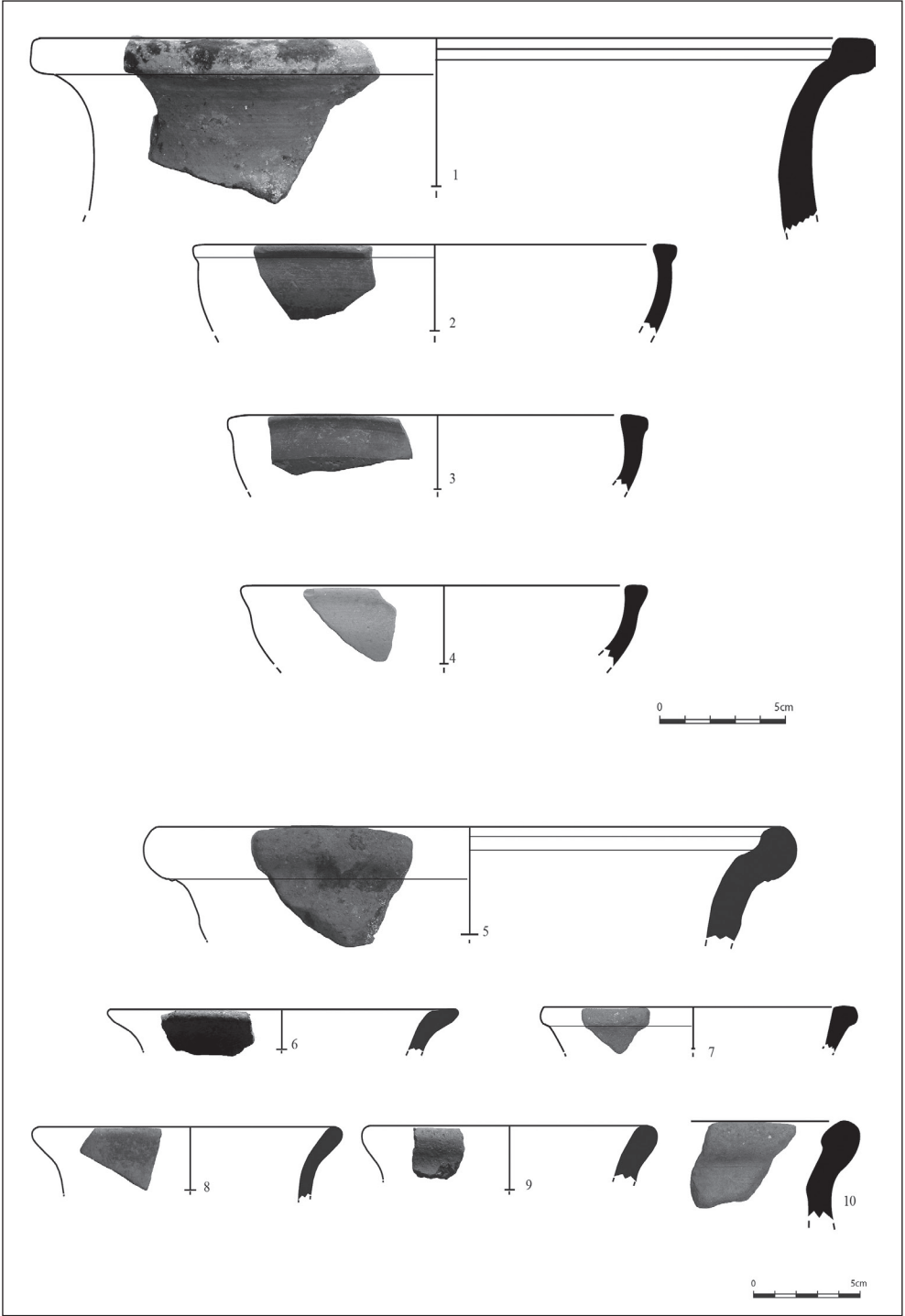

Fig. 10: Yerleşimlerden tespit edilen Erken Roma (1-4) ve Bizans Dönemi (6-10) keramik örnekleri

ALINDA 2011 ŞEHİR PLANLAMASI GELİŞİM ARAŞTIRMASININ SONUÇLARI

Peter RUGGENDORFER*

Alinda 2011 kampanyası programı çerçevesinde Agora ve kuzey kısma dayanan bayırlığın yanısıra Orta Mahallesi ve kuzey/doğu şehir ön alanı da dahil hem iç hemde dış şehir yerleşim alanında üç büyük çalışma alanları araştırıldı.¹

Alt Şehir, Agora ve kuzey kısma dayanan bayırlık

İki nefli ve üç katlı Agora, güney holü (Resim: 1) tiyatro ve Alt Şehir'in yüksek düzlüğünde bulunan kulenin yanısıra, şehir alanı sınırları içerisinde en iyi durumda varolan anıtlardan birisini temsil etmektedir. Elimizde varolan *in situ* tasar çizim bilgilerine alt kattaki iç duvar kısmının ve oda sisteminin ölçülerini alarak yedek sonuçlar eklemiş bulunuyoruz. Güney nef kısım oda sistemine ait 12 odaya genelde güney dış duvar kısmında bulunan kapılardan giriş yapılabiliniyor. Güney nef kısımdaki bu oda bölümlerinin kuzey nef kısmında da bulunup bulunmadığını yüksek toprak tepeliklerinden ve sayısal mimari döküntülerinden dolayı tam olarak bilemiyoruz. Bu soru sadece arkeolojik kazı araştırmaları sonucu yanıtlanabilir.

Odaların bazıları arasında bulunan bağlantılı yarı toprak altında kalmış kapılar sayesinde bu kısımlar sadece kuzey-güney yönüne doğru değil, hemde doğu-batı yönüne doğru ortaya çıkartılmıştır. Bu buluntular sayesinde odalar ya fonksiyonel kısımlar yada büyük oda ünitelerini oluşturmaktaydılar. Bu ünitelerdeki basamak çıkışları sayesinde tahta bir çatı üzerinden orta kat bazına varılabiliyordu ve orta kat üstünde bulunan üst kısım gibi orta sütün düzenlemesi üniteleri odalara ayırıyordu. Bundan hariç ayırıcı fonksiyonunda olan orta duvarlar bulunmamıştır. Bulunan odaların bayır derinliğindeki pozisyonuna dayanarak alt kısım odalarının soğuk tutan ambar yada depo olarak kullanıldığı sanılmaktadır.

Basitleştirilmiş bir fotogrametri tekniği sayesinde yapısı homojen olan geniş alanlı dörtgen duvar yapıtlarının duvar iç kısmını kaydedebildik. Dış cephe kısımlarında ilerleyen şehir tarihine ait değişim ve adaptasyonları simgeleyen mimari yenilikler bulunmuştur. Alt kısımdaki odalara daha kolay bir giriş sağlama çabası içerisinde alt katta güneye bakan dış duvarda bulunan bazı küçük pencere açılışları geçişe benzer şekilde genişletilmiştir ve yan duvarlarında ahşap kapı konstrüksiyonlarının girebilmesi için düz kesimler yapılmıştır (Resim: 2). Bunun yanısıra şehir alanının geç safhalarında geçmişte kapalı olan orta kattaki duvar kısmına belirli aralıklarla embasür boşlukları açılmıştır. Bu boşluklar geniş iç ve dar

* Dr. Peter RUGGENDORFER, Institut für Kulturgeschichte der Antike, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Bäckerstr. 13, A-1010 Wien/AVUSTURYA.

¹ 2011 kampanyası iki hafta boyunca 30 Haziran ve 11 Temmuz 2011 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Verilen izin belgesinden dolayı Türk Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'na teşekkür borçluyum. Bunun yanısıra Bakanlık temsilcisi sayın bayan Arzu Cevizci'ye mükemmel işbirliğinden dolayı teşekkür ederim. Karpuzlu Belediyesi ve Aydın Müzesi'nin sayısal yardımları ve kampanyamızın devam etmesine dair gösterdikleri işbirliğine yürekten teşekkür borçluyum. Jeofiziksel araştırmaların gerçekleştirilmesindeki katkılarından dolayı RGZM müdürü sayın Prof. F. Daim ve Viyana ZAMG müdürü sayın bay Dr. S. Seren' e teşekkür ediyorum. Bay Erol Bayırlı (Jeofizikçi, ZAMG Viyana) hariç kampanya katılımcıları şunlardır: Matthias Grebien (Arkeoloji öğrencisi, Graz), Margrith Kruip M.A. (Arkeolog, Berlin), Dr. Sırrı Seren (Jeofizikçi, ZAMG Viyana) ve Esther Unterweger (Arkeoloji öğrencisi, Graz).

dış kısım açılışları sayesinde kendilerine özgü karakteristik yön hattını göstermektedirler (Resim: 3).

Bu koruma önleminin holün Alinda'nın depo ve alışveriş merkezi olarak kullanılan temel fonksiyonunu yitirdiği zamandan itibaren alındığını tahmin ediyoruz. Alinda sınırları kapsamında bulunan hiçbir anıt içerisinde embrasür boşlukları bulunan başka bir bina bulunmamıştır. Embrasür boşlukları bulunan bir binanın adaptasyonu büyük ihtimalle holün Alt Kent'de yaşanan kalıcı ve geniş kapsamlı tahribatı atlattığı (bu tahribat süresinde muhtemelen büyük Bizans Kilise'si de yok olmuştur) ve aynı zamanda bu oturma alanında mimarı değişimlerin yaşanmadığı bir dönemde gerçekleştirilmiştir. Adaptasyon sebebi halen tam olarak bilinmemektedir. Binanın kullanım amacının değişimi bir sebep olarak görülsede, bina bu zaman sarfında korunması gereken bir ünite olarak görülmekteydi muhtemelen.

Dokümantasyon seçilmiş alanlarda gerçekleştirilmiştir. Jeofiziksel araştırmalar esnasında Agora, kuzeyde bulunan yamaç alanı dahil olmakla peristyl kısmında jeomanyetik ve jeoradar teknikleriyle araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Agora'da gerçekleştirilen araştırmaların orta noktasını alanın batı kısmında yapılan arkeolojik şekillendirilmesinin sorusu oluşturmuyordu. Bu kısım şimdiye kadar sadece stoa bölümüyle bağlantılı olan ve çok kısa bir akıştan sonra bayıra doğru giden bir duvar sayesinde ortaya çıkmış bulunuyordu.

Sonuçta uzun ve hemen hemen 4 m. genişliğinde bir mimari kalıntı bulunmuştur. Bu kalıntının ölçüleri ve tasar çizimi tek nefli bir holün alt kısmı olarak görülmektedir. Bulunduğu bayır kesimine ve keşfedilen yarı kapalı kapı ve pencere açılışlarına bakılırsa bu hol güney bölümünde büyük bir ihtimalle geçit olarak kullanılmaktaydı (Resim: 4). Dış cephesine orthogonal yön alan ve alan kısmının orta hattında bulunan duvar kesimleri ya alt kısma giden giriş olarak yada onun üst kısmındaki hole giden çıkış olarak algılanabilir. (Resim: 5).

Büyük alan kuzey kısmın ortasından doğu kısmın ortasına kadar bir yandan öbür yana doğru masif bir duvar kemeriyle donanmıştır. Duvar kemerinin pozisyonu ve yönlenmesine bakarsak bu tahminen bir kanalizasyona aitti ve Agora'nın kuzeybatısındaki alanlarının sulanması için kullanılıyordu. Bunun yanı sıra büyük alanın ortasında diğer bir eğri akışlı yapıt ortaya çıkmıştır. Derinlerde bulunmasından dolayı bu parça diğer bir yapının kalıntısı olarak görülmektedir (büyük bir ihtimal masif bir teras duvarına ait olabilir). Güney holün ön cephesine paralel akışlı çok dar ve dörtgen bazlı duvar sonradan gerçekleştirilen arkeolojik şekillendirmelere ait olabilir.

Spolium programı – Orta Mahalle

2010 yılı kampanyası Orta Mahalle alanında başlatılan spolium programı esnasında çoğunluklu granit gnays kolonları (28 adet), beş adet ölçüleri özdeş granit gnays yapılı dorik kolon başlıkları (belgelenmiş kolonlara uygun olmadığından, herhalde peristyl mimarından kalıntı), yine granit gnays yapılı bir sarkophag ve chamasorium kapağı, iki mermer sütun, birçok parça mermer taş kalıntıları ve şekilli mermer blokları bulunmuştur. Şehrin güneybatısının ön alanında bulunan nekropolün Geç Klasik çağından beri kullanım aşaması hakkında bize bilgi verebilecek çok önemli iki defnetme kültürüne ait buluntular elde edilmiştir.

AL2011/01 nolu mezar yapıtı

Bu yapıt boş alanda duran bir mezar yapıtıdır ve 1963 yılında G. Bean tarafından fotoğraflarla belgelenmiştir ve şuanki oturma alanının içine entegre edilmiş olmasından

dolayı neredeyse tanınmamaktadır². Mezar çoğu detaylarıyla 1847 yılında Le Bas tarafından belgelenmiş T01 nolu yapıyla birebir denktir³.

Güneyde bulunan girişiyle küp biçimindeki bu mezar (Resim: 6) üst kısmına kadar halen yerinde bulunmaktadır ve geniş taşların sözde isodom şekli yığılmasından inşa edilmiştir. Mezar bugün belli olmayan dört basamaklı Krepis üzerine kurulmuştur. İç kısmı boşdur ve temel tabakası kısmen iptal edilmesinden dolayı mezarda bulunan şahsın pozisyonu ve şekli hakkında maalesef bilgi bulunmamaktadır. Mezar yapısının tipolojisi sunak mezarlığı diye adlandırdığımız mezar şekline aittir. Belirgin noktalar bulunmamasından dolayı mezarın hangi tarihe ait olduğunu kanıtlamak zordur. Çevre duvarlaması Hellenistik dörtgen tekniği şeklinde inşa edilmiştir ve bu yapıtın şekli M.S. 1. yüzyıldan sonra bulunmamaktadır.⁴

AL 2011/02 nolu mezar yapısı

AL2011/02 nolu ikinci 1843 yılında Le Bas tarafından Nr. T04⁵ ve P. Trémaux'nun şehir planlamasında 1863 yılında⁶ belgelenmiştir. Bu mezar yapıtı şuan Orta Mahallesi'nin batısında bulunan bir evin batı cephesine dahildir. Dikdörtgen prizma şekilli bir bölümden oluşan bu mezar yapıtı dört basamaklı bir alt yapının üzerindedir. (Resim: 7). Bu alt yapının dış cephesi iki dorik yarım sütun ve köşe pilasterleriyle bölünmüştür.

Le Bas'a göre dorik bir sütun ve basit bir korniş yapıtı sonuçlandırıyor yapıtı. Çıkış bir basamak taşının sayesinde alt kısmın mimari yapım tekniğine ilginç bir bakış sunuluyordu. Basamaklar tarafından kapatılan bölümün merkezi büyük kalıntı taşlarıyla doldurulmuştu ve basamaklara doğru giden ve geriye kalan ince alan için ise kireç parçaları kullanılmıştı ve üst kısım alan olarak şekillendirilmişti. Bu doldurma tekniği mesela erken Hellenistik Çağı'na ait Belevi Mozolesi gib eski örneklerden tanınmaktadır.⁷ Küçük formatlı ölçüler ve inşaat bedenine aplikasyon edilmiş mimar parçaları Küçük Asya'da bulunan birçok mezar yapıtlarında bulunmaktadır ve mezar anıtı Geç Hellenistik Çağ'ına ait olmaktadır⁸.

Şehrin ön alanı ve nekropol sınırlarından geçen yol kesimleri

Çalışma programının en son noktası şehrin doğu ve kuzeyindeki ön alanında bulunuyordu ve şuan şehir içinden akan beş büyük yol kesimlerinde bulunduğu sürekli gelişmekte olan yol sistemini anlamamızda bize yardımcı olacaktı.

Doğu nekropolünün içinden geçen ve bu bölümde genellikle Chamasorium dan oluşan, bölüm bölüm büyük taş parçalarıyla donanmış ve 1863 yılında P. Trémaux tarafından fotolitografi tekniğiyle belgelenmiş bir yol bulunmaktaydı⁹.

Bu yol Alabanda'dan gelen yoldu (Resim: 8) ve akışı esnasında şehir alanına yaklaşmıştı. Yol kesişmesinden sonra Amyzon'a giden kısım şehrin doğu kısmında akışını kaybediyor ve akış hattı olan kuzey nekropol sınırlarında kendini tekrar gösteriyordu. Bu yol Agora'nın izahasında bulunan, Bizans Kilisesi'nin tam güneyinde şehir duvarlarına olan bir

² BEAN 1974, 200 – 208 Resim No. 254.

³ HENRY 2009, 190 Resim No. 61.

⁴ bkz. BERNs 2003, 172-173.

⁵ HENRY 2009, 191 Resim No. 62.

⁶ TRÉMAUX 1858-69, bkz. Alinda Tab. 1.

⁷ HEINZ- RUGGENDORFER 2002, 163-166 resim 0. 11. HEINZ 2005, 104.

⁸ bkz. BERNs 2003, 172.

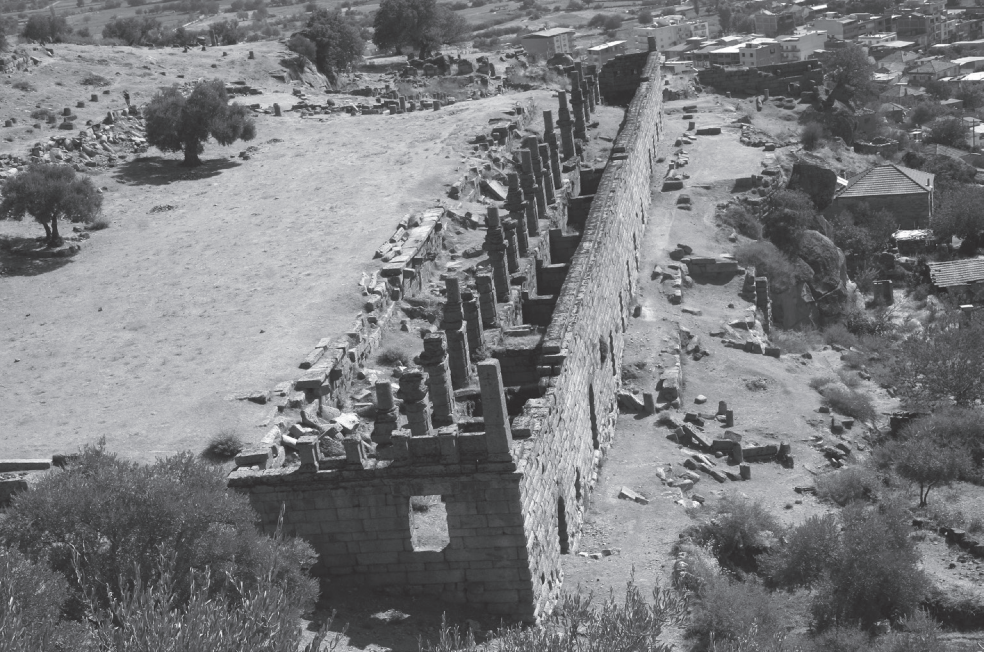
⁹ TRÉMAUX 1858-69, bkz. Alinda.

açıklıkla şehir alanıyla kesişiyordu. Trémaux tarafından belgelenmiş kuzeye doğru giden yol kesimi bugün bayırın sadece bazı noktalarında kalıntılarla belirleniyor ve büyük bir ihtimal 19 yy. doğu şehir duvarında kesiliyor. Bu yol herhalde şehrin kuzey kısmına doğru gidiyordu ve daha sonra kuzey nekropolünden geçerek Amyzon'a doğru akıyordu.

Kuzey nekropolünde bir yol akışı bulunmuştur (Resim: 9) ve bu yolun kaldırım taşları çoğu bölümünde bulunmuştur ve özellikle nekropolün kuzeybatısında dar bir alanda belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Nekropolün üst kısmında başka dar bir yolun kalıntıları bulunmuştur (Resim: 10) ve bu yol bayır ucunun çok altından akan ve Amyzon'a doğru giden başka bir yol ile bağlantılıdır. Bu yol şehrin kuzey duvarında yamacın hemen hemen orta kısmında pozisyon almış bir kapıdan şehir alanından çıkıyor ve Alt Kent'in yüksek noktasında bulunan alanda boş bulunan kuleye doğru izlenebiliyor. Kentin ilerleyen tarihinde şehir yerleşim merkeziyle yamacın platosunda bulunan kutsal alanlar yada tiyatro gibi kurumlar arasındaki mesafeyi kısaltan bu yol kulenin batı duvarındaki tahrik edilmiş kapının kanıtladığı gibi iptal edilmiştir (Resim: 11).

Kısaltma Listesi

- BEAN 1974 G. E. BEAN, *Kleinasien 3. Jenseits des Mäander. Karien mit dem Vilayet Mugla* ²(Stuttgart u.a. 1974), 200-208
- BERNS 2003 CHR. BERNS, *Untersuchungen zu den Grabbauten der frühen Kaiserzeit in Kleinasien*, AMS 51 (Bonn 2003)
- HENRY 2009 O. HENRY, *Tombes de Carie. Architecture funéraire et culture carienne VIe-IIe siècle av. J.-C.* (Rennes 2009)
- HEINZ 2005 R. HEINZ, "Bau- und Versatztechnik in der Grabkammer des Mausoleums von Belevi", in: B. Brandt u. a. (Hrsg.), *Synergia. Festschrift für Friedrich Krinzing* (Wien 2005) 99-113
- HEINZ – RUGGENDORFER 2002 R. HEINZ – P. RUGGENDORFER, "Forschungen am Mausoleum von Belevi", *ÖJh* 71, 2002, 149-176
- TRÉMAUX 1858-69 P. TRÉMAUX, *Exploration archéologique en Asie Mineure, comprenant les restes non connus de plus de quarante cités antiques* (Paris 1858-1869)

Resim 1: Agora güney holü (Foto: P. Ruggendorfer, ÖAW Inv. Nr. Alinda 2009_IMG_2107).

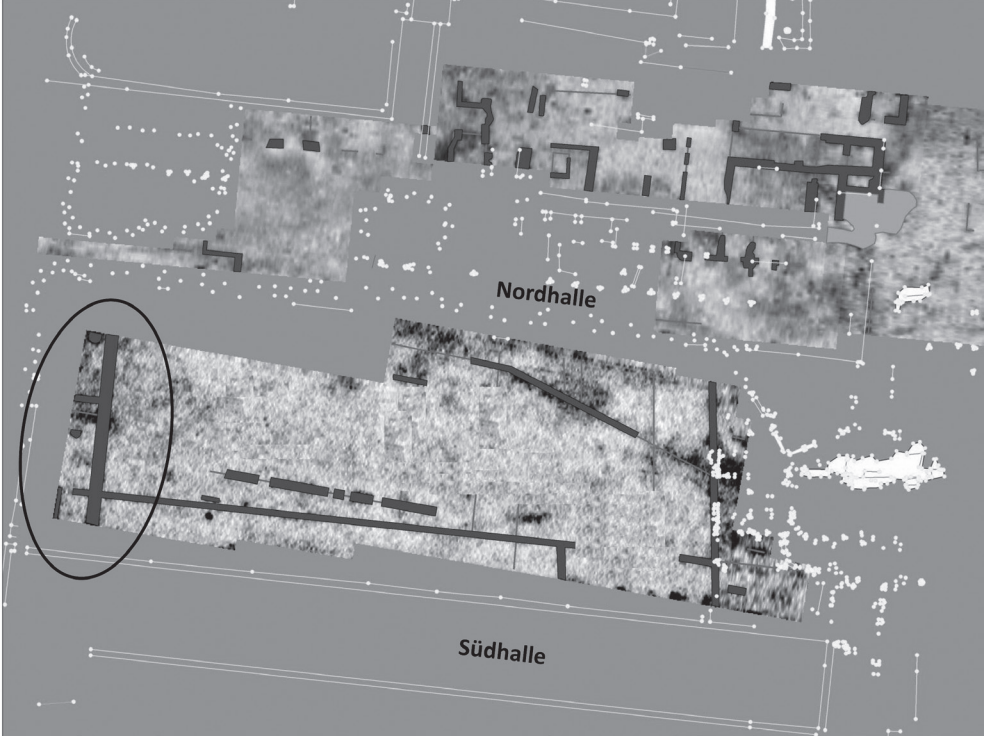
Resim 2: Güney holü, güney dış cephe: sol taraftaki alt kısımda bulunan odalara giden ikinci giriş (Foto: P. Ruggendorfer, ÖAW Inv. Nr. Alinda 2011, IMG,4170).

Resim 3: Güney holü, güney iç cephe: duvar kısmına sonradan belirli aralıklarda açılan embrasür boşlukları (Foto: P. Ruggendorfer, ÖAW Inv. Nr. Alinda 2011_IMG_4612)

Resim 4: Agora, batı cephesi: batı dış cephesinde yarı toprak altında bulunan kapı ve pencere açılımları (sol kesim): (Foto: P. Ruggendorfer, ÖAW Inv. Nr. Alinda 2011_IMG_4299)

Resim 5: Agora: jeofiziksel sonuçlarının şematik belgelenmesi
(planı çizen şahıslar: Chr. Kurtze, S. Seren, ÖAW Inv. Nr. Alinda 2011_Agora_01).

Resim 6: AL 2011/01 mezar yapısı (Foto: M. Kruij, ÖAW Inv. Nr. Alinda 2011.11.22.006).

Resim 7: AL 2011/02 mezar yapıtı (Foto: P. Ruggendorfer, ÖAW Inv. Nr. Alinda 2011_IMG_4767).

Resim 8: Şehrin doğu kısmında bulunan ve Alabanda'dan gelen yol kısmı (Foto: P. Ruggendorfer, ÖAW Inv. Nr. Alinda 2011_IMG_4413).

Resim 9: Kuzey Nekropolü: Amyzon'a(?) giden yol
(Foto: P. Ruggendorfer, ÖAW Inv. Nr. Alinda 2011_IMG_4351).

Resim 10: Şehrin kuzeyinde bulunan Alt
Kent'in ucuna doğru giden kaldırım yolu
(Foto: P. Ruggendorfer, ÖAW Inv. Nr.
Alinda 2011_IMG_2911).

Resim 11: Sonradan yapılan, Alt Kent'in ucunda bulunan kulenin batı cephesindeki giriş kapısı (Foto: P. Ruggendorfer, ÖAW Inv. Nr. Alinda 2011_IMG_2827).

THE CENTRAL LYDIA ARCHAEOLOGICAL SURVEY: 2011 WORK AT KAYMAKÇI AND IN THE MARMARA LAKE BASIN

Christopher H. ROOSEVELT *
Christina LUKE

I. Introduction

The seventh season of the Central Lydia Archaeological Survey (CLAS) project took place between 14 May and 8 July 2011, with a total of 42 days spent conducting fieldwork and the remaining time devoted to the processing and analysis of finds. As reported for previous seasons (Roosevelt 2007; Roosevelt and Luke 2008, 2009, 2010, 2011, 2012), the primary project goal is to record accurately the locations of sites of cultural activity in Marmara Lake Basin, the area of central Lydia surrounding Lake Marmara, the ancient Gygaean Lake, comprising parts of the districts of Ahmetli, Saruhanlı, Gölarmara, and Salihli in the province of Manisa (Figure: 1). The project aims to explore the multi-purpose use of the landscape for settlement, burial, and resource exploitation from prehistoric to modern times and shifts in such use in response to environmental, socio-political, and economic changes, such as lake formation and drought, imperial conquest, agricultural intensification, industrialization and economic development.

The primary fieldwork goals of the 2011 season were to continue our intensive study of the second-millennium BCE site of Kaymakçı through geophysical and microtopographic survey, to study the remains of ancient quarries in the survey area, and to document accurately the (oral) local histories and standing structures of Eski Haciveliler and its surroundings. Laboratory work in 2011 focused on material analyses, including special studies of second-millennium BCE, Hellenistic through Late Roman, and Late Medieval through Modern ceramics, and find registration in a centralized database system used to manage project photographs, drawings, maps, and other data. Outreach and tourism enhancement activities in 2011 included the production of an educational poster, similar to those produced in 2010, focused on the ecology of Lake Marmara. The poster was used as an instructional tool in our third annual children's educational program and watercolor painting workshop focused on heritage.

II. Intensive Survey At Kaymakçı

After discovery in 2001 and subsequent work in 2006, 2007, 2008, and 2009 (Roosevelt 2003; Roosevelt and Luke 2008, 2009, 2010, 2011) we returned to the second-millennium BCE site of Kaymakçı during the 2011 season for intensive non-invasive survey. As identified in previous work, the site consists of a large and complex citadel adjoined by a very low-density lower town and cemetery. The focus of 2011 research—for both microtopographic and geophysical work – was the citadel and its immediate environs.

*Christopher H. ROOSEVELT, Boston University, Department of Archaeology, 675 Commonwealth Avenue
Boston MA 02215 ABD

Christina LUKE, Boston University, Department of Archaeology, 675 Commonwealth Avenue Boston MA 02215
ABD

A. Microtopographic Survey

Using a Real-Time Kinematic Global Positioning System (RTK GPS) with a base station and two rovers (Topcon HiPerLite+), we spent 20 days surveying the site within a 40 by 40 meter grid system superimposed on the site using GIS software (ArcGIS 10). Existing control points were used (bases 2007.1 & 2007.2) and new ones were established as needed (bases 2011.03–2011.11). From a combination of these base-station control points, the RTK GPS rovers were used to survey grids on a one-meter interval with three-dimensional coordinates automatically recorded every meter, resulting in data files for each grid consisting of an average of 1600 points (microtopography survey was conducted primarily by K. Egerer, A. Moore, and J. Valainis). Approximately 75 grids covering 12.13 ha and consisting of more than 125,000 data points were surveyed. In addition, we used the RTK GPS also to record accurately discrete features, particularly the exposed traces of wall faces and “cup marks” (see section I.C, below).

The results of the 2011 microtopographic survey shed light especially on the immediate environs of the citadel, which had been completely surveyed by such methods already in 2007. Outside the citadel are visible numerous remains of terraces, including switch-backed or zigzag terraces, probably representing areas of extramural habitation in addition to the main road accesses to the citadel (Figure: 2). Ongoing analysis of survey results will provide information useful for comparing Kaymakçı with other second millennium BCE fortification systems in Anatolia, for planning future excavations targeted to yield information about the developmental history and organization of the site, and for planning the presentation of the site to the public, allowing for the possibility of leading visitors along ancient roads and through gates of the fortification system, enabling reconstructions of second-millennium BCE socio-political conditions in the area that will be perceivable to a general public.

B. Geophysical Survey

In addition to mapping microtopographic surface remains, the 2011 season saw the continuation of intensive geophysical survey on the citadel of Kaymakçı begun in 2007 (Vining and Roosevelt 2008; Roosevelt and Luke 2009). Previous geophysical survey focused largely on the mapping of magnetic anomalies with a cesium gradiometer, while Electromagnetic Induction methods (conductivity and magnetic susceptibility) were only tested. Twenty-eight days of the 2011 season, in contrast, focused on electromagnetic induction (EMI) methods of subsurface mapping, with principal objectives including the recovery of a map of soil conductivity revealing the subsurface location and character of architectural features and stratigraphy to better understand the site and to help inform plans for future excavations. Additionally, the suitability of several other geophysical methods to the particular conditions of Kaymakçı was tested for potential future use, including magnetic susceptibility (MS), electrical-resistance tomography (ERT), and ground-penetrating radar (GPR), and the coverage of the 2007 magnetometer survey was slightly extended as well. The details of the EMI survey (including conductivity and magnetic susceptibility methods) reported here are drawn largely from an internal project report submitted by Dr. B. R. Vining, who conducted the work. The details of the ERT, GPR, and magnetometry work reported here are drawn largely from an internal project report submitted by S. Giese and C. Hübner of GGH Geophysics, Inc., who conducted the work. Instrument tests with magnetic susceptibility and GPR showed that both methods are suitable to resolving subsurface features at Kaymakçı,

with results confirming the magnetometry data of 2007 and the EMI data of 2011. ERT sections were able to resolve sediment-bedrock interfaces along ten transects positioned broadly across the site, providing useful information on the stratigraphic depths of various areas that may be targeted for excavation in future years. Conductivity mapping with the EMI meter was particularly useful for understanding broad, site-scale structure in addition to the locations of high-bedrock, complementing both the magnetometry data of 2007 and the 2011 ERT sections.

B.1 Electromagnetic Induction (Conductivity)

Near surface ground conductivity was mapped over approximately 11 hectares of the citadel and its immediate environs using a Geonics EM38 electromagnetic induction meter (EMI) (EMI survey was conducted by C. Curtis, K. Egerer, A. Moore, H. Thurber, and J. Valainis, under the supervision of B. Vining). Conductivity and magnetic susceptibility were measured in the same 40 by 40 meter grid system adopted for the microtopography survey. Data were collected at roughly 10 cm intervals (at a 0.1 second cycle time) along transects spaced one meter apart. Conductivity measurements ranging between 0–15 milli-Siemens (mS) were processed using a combination of Surfer, ENVI, and ESRI ArcGIS 10 software.

The resulting conductivity map shows significant contrasts between linear features which appear to be stone-built terrace walls, rock concentrations which can be associated both the recent agricultural activity and ancient architectural debris, and well-organized anomalies that indicate monumental fortification walls as well as individual structures (Figure: 3). Linear anomalies of intermediate values within areas of higher conductivity may indicate possible streets or other access ways between the remains of structures. The lowest conductivity anomalies correlate with exposed bedrock and rock-piles on the surface of the site. Other significant low-conductivity anomalies are sinuous, linear features ringing the site core, particularly along the northwestern, northern, and northeastern slopes accessing the inner citadel. These anomalies are most probably terrace walls (and a few correspond to exposed wall faces), and their low-conductivity signal strongly suggests that they consist of stone masonry. A band of regularly spaced and regularly sized low-conductivity anomalies along the eastern edge of the site core appear to reflect an area of regularly sized stone buildings structured by grid planning. Similarly regular, grid planning can be seen in the southeastern-most corner of the southern terrace, and less obviously in other areas of the site.

B.2 Magnetic Susceptibility

While operated in the in-phase mode, the Geonics EM38 electromagnetic induction meter records the degree to which materials near the ground surface retain an induced magnetic field, or their magnetic susceptibility (MS). This technique is useful for identifying metallic objects, for differentiating organic and weathered soils from clastic sediments, and for differentiating the enhancement versus depletion of magnetically susceptible minerals in cultural, geological, and natural substrates. Data processing employed the same software as used for conductivity data.

Magnetic susceptibility (MS) was briefly tested already in 2007 and again in 2011, with a total of 320 square meters mapped with this technique. Despite the small sample, MS was able to resolve structures on the southern terrace that are also partially detected in other methods. Instrument sensitivity to internal and external sources of data noise may be a significant obstacle, but MS may prove to be a highly productive method if such noise can be

minimized during data collection and post-processing.

B.3 Electrical Resistance Tomography

Data collection in 2011 by GGH Geophysics, Inc., included eight Electrical Resistance Tomography (ERT) profiles covering a surface distance of roughly 1370 meters. Using a Lippmann 4-Point Light unit with 80 electrodes and Geotomo Software's RES2DINV software for the inversion of apparent resistivity from resistance measurements, two-dimensional sections recorded in dipole-dipole array were arrayed across the citadel longitudinally and transversely with probes set at two-meter intervals (Figure: 4). Ground resistivity is related to various geological parameters, such as bedrock porosity and permeability and mineral and fluid content, but also to the nature of archaeological deposits. The purpose of the 2011 work was to help determine the depth of sediments above bedrock across the citadel of Kaymakçı.

Apparent resistivity measurements in each section fell into three broad ranges: < 100 Ω m, probably corresponding to sediments (archaeological or natural); 100–250 Ω m, probably corresponding to weathered bedrock; and > 250 Ω m, probably corresponding to bedrock and stone constructions. In each of the sections, the interface between bedrock and sediment was fairly clearly defined, with an average sediment depth across the citadel of less than 1 m, while limited areas showed a sediment depth of more than 2 m. This data is important both for understanding the amount of labor invested in the construction of the citadel in antiquity and for planning excavations that will employ both large, open-area and deep, stratigraphic excavation strategies.

B.4 Magnetometry

Data collection in 2011 by GGH Geophysics, Inc., included also approximately 1.7 hectares of magnetometry survey on the northeastern edge of the citadel, outside the area covered by gradient magnetometry survey in 2007 (Figure: 5). Measurements were carried out with two Geometrics G858 cesium magnetometers arrayed in tandem with the four sensors measuring total field in a bidirectional mode with an accuracy of c. 0.1 nT in a grid of 0.5 m by 0.15 m. Measurements were processed using GGH Geophysics, Inc.'s proprietary MagTools extension for ESRI's ArcView software, in addition to ESRI's own Spatial Analyst extension.

The 2011 results of total-field magnetometry survey expand our understanding of the northern and northeastern slopes of the citadel, identifying the trace of the fortification wall itself, several terraces within it, and apparently zigzagging roads or terraces, both within and just outside the wall. Additionally, other linear features may represent building foundations, while strong dipoles may represent areas of intense burning or metals.

B.5 Ground Penetrating Radar

Finally, data collection in 2011 by GGH Geophysics, Inc., included also Ground Penetrating Radar (GPR) methods tested in three discrete areas within the citadel amounting to a total coverage of c. 1.5 ha: on the southern terrace, on the northwest edge of the southern terrace where it abuts the fortification wall, and on the inner citadel (Figure: 5). In each of these areas, measurements were recorded at 0.5 m intervals using a 400 MHz antenna and a GSSI SIR 3000 computer in bidirectional mode. Measurements were processed using the Radan software package and exported to ArcGIS 10 for visualization.

As is clear from Figure 5, which shows the GPR time slice corresponding to a stratigraphic depth of c. 40 cm, building foundations could be identified with this method

within all three areas of GPR survey. Shallower time slices are too clouded by surface remains to resolve many individual features, while deeper measurements are hindered by the relatively high dielectric constant of the citadel's sediments. As measured using a 200 MHz antenna and calibrated beside an open trench with iron nails fixed at 0.5, 1.0, and 1.5 meter depths, the dielectric constant at Kaymakçı was determined to be 25, which reduces the penetration of GPR to c. 1.0 m depth. This high dielectric constant, probably related to Kaymakçı's mica-schist bedrock and the high proportion of clays in its weathering materials, limits the effectiveness of GPR to prospect the deeper areas of the site, but suggests its continuing suitability for large portions of the site, given its relatively shallow archaeological stratigraphy.

C. Feature Mapping

During the course of microtopography survey (see section II.A, above), features exposed on the surface of the citadel were mapped accurately with the RTK GPS system and/or hand-held GPS units. In 2011, these features included the linear traces of wall faces and "cup marks," small conical carvings cut into the mica-schist bedrock, often found in concentrations, slightly more rarely found in regular patterns. The recording of wall faces over the surface of the citadel complements understandings of site structure provided by microtopography and geophysical methods (Figure: 6). Wall faces and cup marks recorded outside the citadel – especially to its southwest, along a wadi that is an important water source today as it probably was in antiquity, and to its northwest, along the Kaymakçı ridge towards Eski Haciveliler – demonstrate the extent of ancient activities well beyond the core of the fortified area (Figure: 7).

Wall faces located along the Kaymakçı ridge northwest of the citadel remain to be fully studied, yet their orientations and locations appear to reflect their specific association with Kaymakçı as part of a broad defensive system stretching far up the ridge. The cup marks appear to belong to a broader phenomenon not restricted to Kaymakçı. The four second-millennium BCE citadels surrounding the lake basin – Kaymakçı, Gedevre Tepesi, Asartepe, and Kızbacı Tepesi – all bear cup marks on their surfaces and/or in their immediate vicinities. The characteristics of the cup marks of central Lydia, at Kaymakçı and elsewhere, are in keeping with other second-millennium BCE cup marks found on natural stony outcrops or movable monuments (e.g., stelae) and rocks associated with gateways, cemeteries, and/or watery and mountainous places across Anatolia (e.g., Troy, Hattusa, Carchemish). The discovery of cup marks in central Lydia is particularly significant given recent interpretations of second-millennium historical geography suggesting that the Gediz River valley should be identified as the Seha River Land, a Hittite vassal kingdom. The cup marks represent a discrete material feature that links the conceptual landscapes of the communities of the second-millennium Gediz River valley to wider, contemporary Anatolian traditions.

III. Material Analyses: Stone Quarries And Ceramic Analyses

Since its first season in 2005, CLAS has collected thousands of ceramic and stone samples and has documented numerous stone monuments, including tumulus tomb chambers, registering the fine details of individual finds and monuments in relational databases. Between 2005 and 2010, analyses of registered finds focused on examples dating between the Late Chalcolithic and Iron Ages as we sought to understand the initial settlement of the region and both geospatial and chronological shifts in social complexity, especially associated with

the development of a local kingdom in the second millennium BCE, the demise of the same, and the later rise of the Lydian kingdom in the first millennium BCE. Study of ceramics from these periods continued in 2011 in order to prepare for future work at Kaymakçı. Additionally, work in 2011 included analyses of post-Lydian ceramics by expert participants and a targeted study of stone quarries in the study area. The details of the latter reported here are drawn largely from an internal project report submitted by Dr. B. Sekedat, as well as from his PhD thesis that focuses on the same work (Sekedat 2012).

A. Documentation of Ancient Stone Quarries

The quarry study carried out by Dr. B. Sekedat expanded on previous work conducted in the 1990s by Michael Ramage as part of the Archaeological Exploration of Sardis (Tykot and Ramage 2002). While Ramage's study attempted to determine the sources of limestone and marble used in Archaic period monumental constructions at Sardis and in Bin Tepe, the current study targeted small-scale quarries in the Marmara Lake Basin in order to understand local resource exploitation patterns in the region. Four phases of field research were implemented followed by laboratory work: (1) sampling marble from each of the known quarries in the survey boundary; (2) intensive survey of the quarry floors and the fields surrounding each quarry; (3) photo rectification of rock faces with extensive traces of ancient tool marks; (4) detailed topographic mapping of quarry walls and floors using RTK GPS; and (5) laboratory analyses of stone chemical compositions.

In total, twelve small marble quarries were studied, including two previously known quarries (P2006.12, P2006.16; Roosevelt and Luke 2008) and one new quarry (P2011.1) located north of Haciveliler, west of Lake Marmara; two previously known quarries (P2009.04a and b; Roosevelt and Luke 2011) located northeast of Kılcanlar, north of the lake; and seven previously known quarry faces located north of Yeniköy, north of the lake, belonging to one large quarry zone (P2009.8a, b, c, d, f, g, h; Roosevelt and Luke 2011) (see Figure 1). The chronological range of materials collected from surveyed fields around the quarries spanned the Lydian to modern periods. All stone samples were inspected and approved by the Regional Directorate of Maden, Tetkik ve Arama and permissions for export were subsequently granted by the Manisa Museum for chemical analyses.

The results of this work, still being analyzed by Dr. Sekedat, include several preliminary conclusions (Sekedat 2012). First, and simplest, the several quarry zones into which the 12 small quarries can be grouped are chemically distinct. Thus ongoing research of marble monuments in the area has the potential to connect particular marble monuments to these particular quarry zones. Second, relating to the sources used for known marble monuments, this new research challenges the results of the only significant previous study of local stone. Tykot and Ramage (2002) suggested that the marble used in the tomb chamber of Alyattes, the Lydian king whose famous tumulus in Bin Tepe is the largest tumulus in western Anatolia, was quarried near Ephesus from the same source used in archaic marble monuments there. Our current study points to a different conclusion, suggesting that Lydian stonemasons quarried their materials for the tomb of Alyattes not from Ephesus, but from the closest known source of marble near Yeniköy directly across Lake Marmara. Ongoing analyses aim to clarify this picture and already suggest that the marble of other monuments of Lydian Sardis were quarried from this nearby source as well.

B. Ceramic Analyses

Study of ceramics in 2011 included the expert analyses of post-Lydian wares by Drs.

A. Berlin, S. Stewart, and J. Vroom. While these analyses are still ongoing, preliminary results are reported here.

Drs. Berlin and Stewart focused on the Late Lydian through Late Roman periods (fourth century BCE–early seventh century CE). Their assessments confirm earlier understandings based on preliminary analyses of the material that the Marmara Lake Basin was relatively depopulated during the Hellenistic period, from roughly the third to the first centuries BCE. Berlin and Stewart noted that the few Hellenistic forms represented in the basin do not constitute a typical Hellenistic assemblage. This assemblage contrasts, for example, those known from contemporary Sardis, during a period when Sardis regained its prominence as an economic, religious, and cultural center. Revival at Sardis and its eventual establishment of polis status may have gone hand in hand with (an intentional?) neglect of central Lydia and the traditional, ancestral Lydian qualities that its landscapes represented.

While the Early Roman period is only slightly more robustly represented in survey material from central Lydia, it is during the Middle to Late Roman periods (roughly the second or third through the early seventh centuries CE) that one sees a significant increase in activities in the area, especially in the Büyükbelen valley and Bin Tepe. Ceramic assemblages of these periods include tablewares, utilitarian wares, cooking wares, and storage vessels that have closer similarity to assemblages at contemporary Sardis. The density of the finds points to large settlements, suggesting a rise in rural towns with connections to larger urban centers, a pattern found elsewhere in the eastern Mediterranean during these periods.

Dr. Vroom's preliminary analysis of Byzantine through Modern pottery shows that by the early seventh century the Marmara Lake Basin became relatively depopulated again. The continuing lack of material in the basin during the middle Byzantine period is notable, especially given the contemporary construction of fortifications on the Sardis Acropolis. This decline in population may be correlated to the results of the paleoenvironmental studies undertaken by CLAS (Roosevelt and Luke 2008, 2009). According to the sedimentological record of lake cores retrieved from Lake Marmara in 2006, a significant period of desiccation lasting several generations, if not centuries, began in or after the late fifth century. The complete desiccation of Lake Marmara during this time would have resulted in significant hardship for rural farmsteads and/or estates dependent on the lake for resources (water, fish, waterfowl, reeds, etc.). If the lake desiccation resulted primarily from climatic drying (as other evidence seems to be supporting), then the agricultural potential of the area would have been significantly diminished, a premise seemingly confirmed by the evidence of abandonment suggested by Vroom's independent analysis.

The fourteenth through twentieth centuries (between the Late Medieval and Modern periods), in contrast, are well represented in the basin: seemingly prosperous farmsteads, estates, and/or small villages were scattered throughout the area. A variety of probably local as well as imported wares of the Late Medieval and Ottoman periods, including Miletus and İznik Wares as well as genuine Chinese porcelain of the Ming Dynasty, indicate the broad reach of those inhabiting the region. These settlements were probably linked most closely with the nearby urban centers of Manisa and Gölarmara, and at times much further afield. During and after the sixteenth century, for example, Gölarmara was an important center in the region, when the construction of its Halime Hatun Religious Complex was sponsored by the wet nurse of Mehmet III, said to have hailed from the village of Ozanca. Later, in the mid- to late nineteenth century, connections with Aegean and European spheres of ceramic manufacture and trade are demonstrated by imported wares, including at least one stoneware

jug from Denmark or Holland.

In conclusion, then, ceramic studies during the 2011 season served to enhance greatly the chronological range of our regional settlement analyses. In particular, they enabled a more confident extension of such analyses beyond the Lydian period, from the fourth century BCE through the twentieth century CE, allowing for the integration of our survey and settlement pattern data with evidence from other stratigraphic and historical contexts and with other regional and climatic data.

IV. Heritage Documentation At Eski Haciveliler

Part of the Central Lydia Archaeological Survey (CLAS) is to understand as much as we can about all periods of human occupation in central Lydia, especially those of punctuated moments when people moved from one location to another. This is certainly the case with the villages that ring modern Lake Marmara, the ancient Gygaean Lake. During the period between 1920 and 1980 a number of villages were either founded and/or resettled, usually owing to preferred locations near agriculturally suitable lands, especially those close to canals built under the massive rural/urban development policies of the 1950s and 1960s. In 2010 and 2011 CLAS focused on documenting one village, Eski Haciveliler, situated on the upper area of the Kaymakçı ridge (Roosevelt and Luke 2012).

To understand vernacular architecture and settlement patterns, the physical fabric of the village was documented and ethnographic studies were conducted under the supervision of E. Cobb and Dr. C. Luke. As part of the architectural survey (2010 and 2011 seasons), the CLAS team documented the floor plan of each structure and mapped the settlement layout of the village with the RTK GPS system. In total, 58 distinct structures in the village were mapped (Figure: 8). Standing architecture was documented with rectified photography. In total 76 facades of stone and mudbrick were documented using rectified photography from various structures in the village (Figures: 9–10). The architectural and settlement study is complemented by the ethnographic component of the project, which included talking with residents in the lower village coffee house and several residences. Additionally, walking tours of the upper village with former residents and shepherds still living there provided opportunities to understand local perceptions of historical shifts.

V. Community Outreach And Touristic Enhancement

In 2011 we held our third annual educational program in Tekelioğlu. Complementing the programs from 2009 and 2010 focused on regional cultural heritage, the 2011 program stressed the importance of natural heritage for our understanding of paleoenvironmental conditions and for the ecological conservation of rare birds, especially important given Lake Marmara's recently upgraded status to an Important Rare Bird Area. Working with bird enthusiasts associated with the Gediz Delta Bird Sanctuary in İzmir, especially Dr. Zafer Kurnuş, we produced a bilingual informational poster presenting 28 of the many bird species known to populate Lake Marmara during different times of the year and providing a brief explanatory text (Figure: 11). An overview of the history of the formation of the lake and its importance to communities throughout human history – Paleolithic through Ottoman – as well as the strategic importance of organic farming initiatives in Tekelioğlu (launched in 1989) were also discussed, stressing the symbiotic relationship between humans and their environment. During the 2011 watercolor workshop children focused on understanding birds by painting their primary features and/or habitats. A discussion of the workshop and the

bird poster was published in the January/February 2012 issue of *Salihli Vizyon* (January/February).

In addition, the Dr. Sekedat's marble quarry study included the production of a bilingual educational brochure in English and Turkish on "Marble in Gölarmara." The pamphlet discusses the historical importance of marble to communities living around Lake Marmara. Pamphlets were delivered to communities living near the ancient marble quarries in the survey area and to the Gölarmara Municipality, in paper and digital form, for use on their municipal website and for tourism purposes.

VI. Heritage Management Activities And Planning For The Future

As part of the ongoing CLAS program of monitoring archaeological destruction to help inform better heritage management planning, several victims of destruction and/or looting were documented in 2011, including a rock-cut cemetery near Eski Haciveliler, a Late Roman cemetery near Haciveliler, and a tumulus – Sivritepe (T09.03) – that had been surveyed originally in 2001 and revisited in 2006 and 2009 (see Figure 1). Already by 2001, the marble and limestone chamber of the tumulus had been looted and its kline broken into small pieces. As of 5 July 2011, looting was again active at the tumulus, as indicated by bread, water bottles, baseball hats, candles, sandbags, ropes, and a collection of work tools that were reported immediately to the Manisa Museum and submitted to the Jandarma station of Gölarmara. The looters had removed much of the rubble of the chamber and the floor slabs of the chamber itself and had dug a trench 1.7 meters below the floor. The looting of this tumulus tomb chamber is particularly disturbing given its extremely fine workmanship and use of marble, the latter paralleled only by the tomb chamber in the tumulus of Alyattes, the late seventh and early sixth century BCE Lydian king.

On more positive note, on 1 December 2011, the İzmir II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu accepted our recommendation to establish Kaymakçı and its immediate environs as a combination of first and third degree protected archaeological land. This decision is extremely important for the preservation of both natural and cultural heritage in the region, and especially for the preservation of Kaymakçı itself, which we hope to begin to excavate in future years. While we make plans for such excavations, we hope to continue to shed light on the long-term history of the region through continued regional survey, material analyses, and heritage documentation over the course of at least three more seasons of work to complete the second of our five-year programs of research.

Acknowledgements

Sincere thanks are made to the General Directorate of Cultural Heritage and Museums, to General Director M. Süslü, to Excavation Division Director M. Ayaz, to Survey Division Officer A. Usta, to Manisa Museum Acting Director E. Sülek and his staff, especially S. Atukeren, T. Koçyiğit, N. Soyer, and E. Torunlar, and to the members of the Archaeological Exploration of Sardis, especially to its late, former director, C. H. Greenewalt, jr., its current director, N. D. Cahill, and to T. Yalçinkaya, for their always helpful guidance and assistance. For his cheerful spirit and many ideas, we make special thanks to our 2011 Ministry Representative Hüseyin Vural of the Çeşme Museum.

The 2011 season could not have been conducted without generous support from private donors, Boston University, and the U.S. National Science Foundation. Formal thanks are made here, as well, to the U.S. National Endowment for the Humanities for its support of

ceramic analyses conducted in 2010.

Special thanks are extended also, of course, to the full 2011 survey team, including E. Cobb, P. J. Cobb, C. L. Curtis, K. T. Egerer, A. D. Moore, B. M. Sekedat, H. E. Thurber, J. A. Valainis, and Dr. B. R. Vining, as well as to the staff of GGH Geophysics, including S. Giese and C. Hübner. Finally, we thank the local villagers and farmers in the Marmara Lake Basin who accommodate our team each year, offer access to fields, and provide their insightful views about the area, both present and past. For further information about the project, please consult the more extensive 2011 project report submitted to the Ministry of Culture and Tourism, contact us at chr@bu.edu and/or cluke@bu.edu, and/or please visit our project website at <http://www.bu.edu/clas>.

WORKS CITED

- ROOSEVELT, C. H. 2003. "Lydian and Persian Period Settlement in Lydia." Unpublished PhD Dissertation, Cornell University, Ithaca, NY.
2007. "Central Lydia Archaeological Survey: 2005 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 24 (2): 135–54.
- ROOSEVELT, C. H., and C. Luke. 2008. "Central Lydia Archaeological Survey: 2006 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 25 (3): 305–26.
2009. "Central Lydia Archaeological Survey: 2007 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 26 (2): 433–50.
2010. "Central Lydia Archaeological Survey: 2008 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 27 (2): 1–24.
2011. "Central Lydia Archaeological Survey: 2009 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 28 (3): 55–74.
2012. "Central Lydia Archaeological Survey: 2010 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 29 (1): 383–400.
- SEKEDAT, B. 2012. "Large Politics and Small Quarries: Local Resources and Imperial Governance in Roman Asia Minor." Unpublished PhD Dissertation, Brown University, Providence, RI.
- TYKOT, R. H., and M. H. Ramage. 2002. "On the Importation of Marble to Sardis." In *Interdisciplinary Studies on Ancient Stone. Proceedings of the Fifth International Conference of the Association for the Study of Marble and Other Stone in Antiquity, Museum of Fine Arts, Boston, 1998*, edited by J. J. Herrmann, Jr., N. Herz, and R. Newman, 335–39. *ASMOSIA* 5. Archteype Publications.
- VINING, B. R., and C. H. Roosevelt. 2008. "Geophysical and Microtopographical GPS Survey at Kaymakçı, a Regional Capital of the Second Millennium BCE." Paper presented at the *Annual Meeting of the Society for American Archaeology*, Vancouver, BC; March 2008.

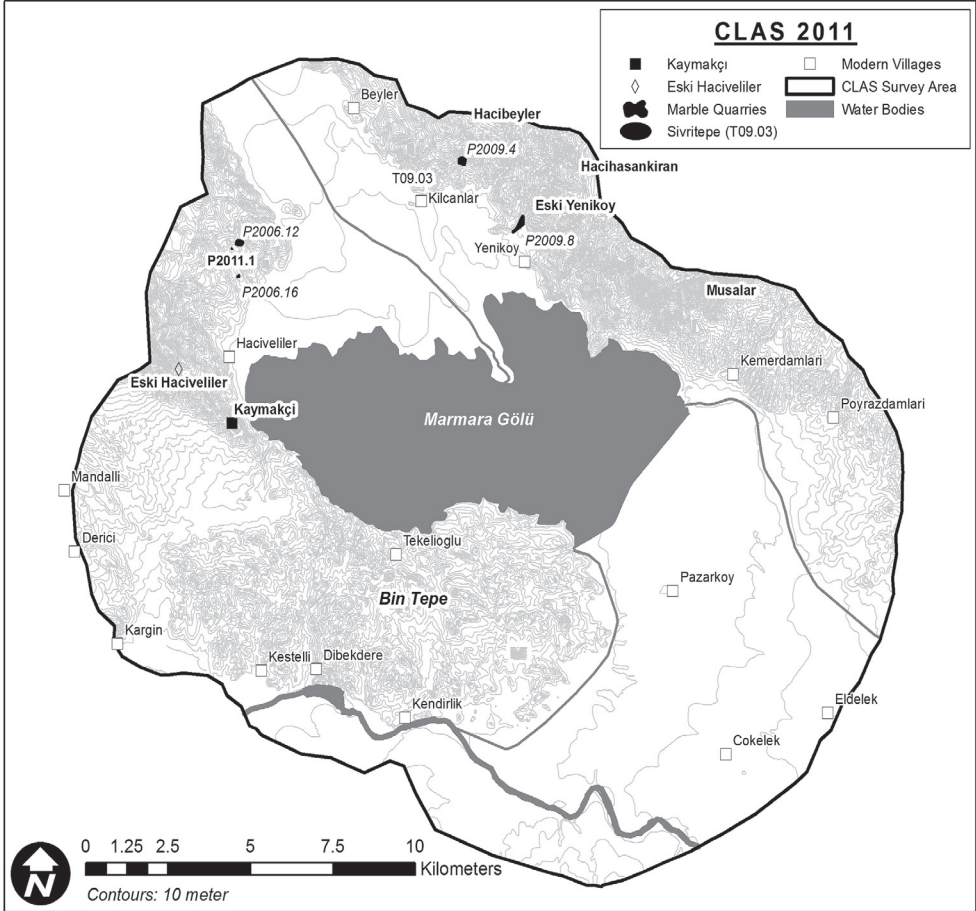

Figure 1: Map of CLAS survey area, showing general geographical features and the focus points of 2011 fieldwork.

Figure 2: QuickBird satellite image and hillshaded Digital Elevation Model (DEM) of Kaymakçı, showing the extent of the microtopography survey in 2011, conducted using an RTK GPS system (Topcon HiperLite+).

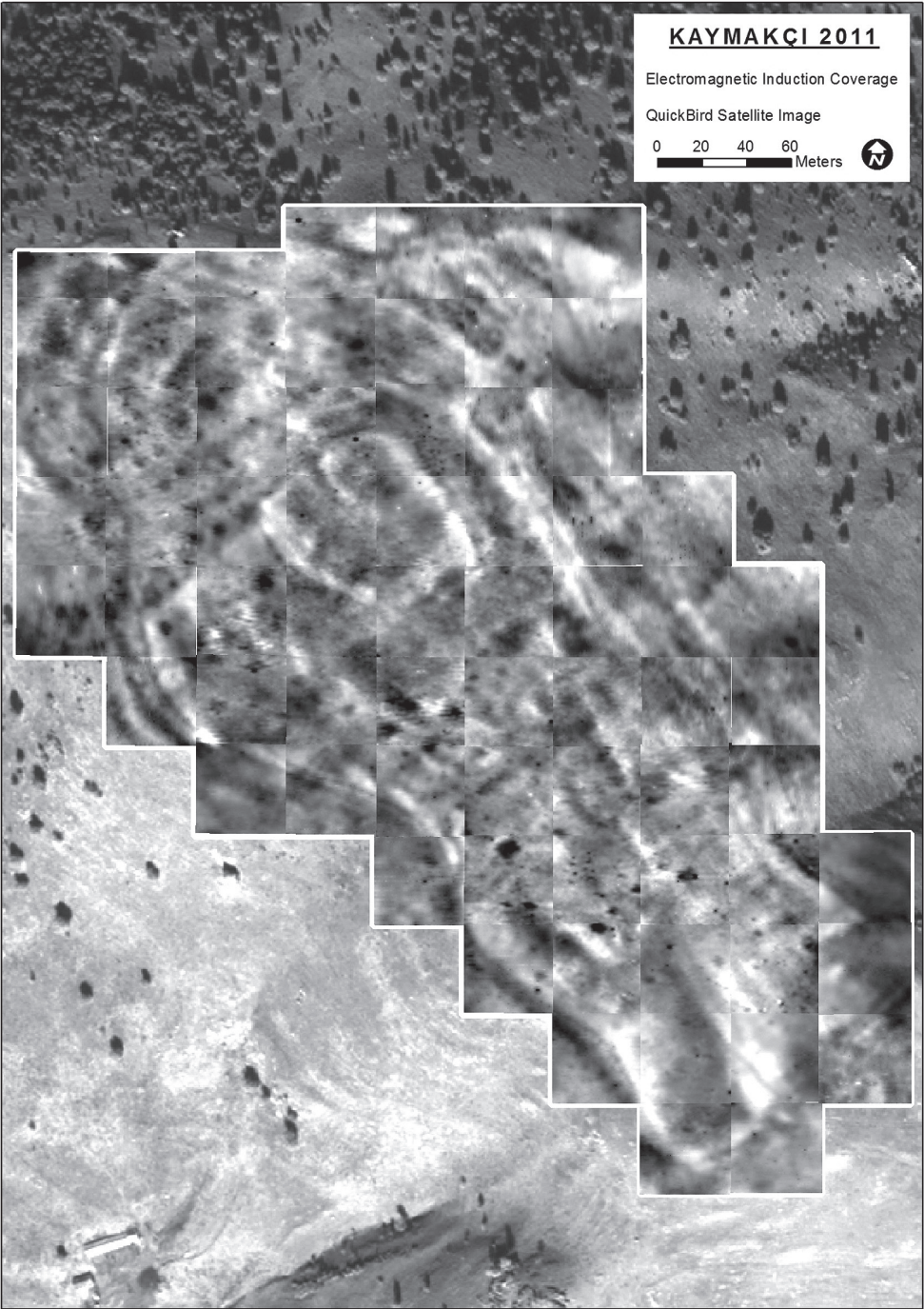

Figure 3: QuickBird satellite image of Kaymakçı, showing the results of the conductivity survey in 2011, conducted using an Electromagnetic Induction meter (Geonics EM38).

Figure 4: QuickBird satellite image of Kaymakçı, showing the location of Electrical Resistance Tomography (ERT) sections and the relative sediment depths above bedrock.

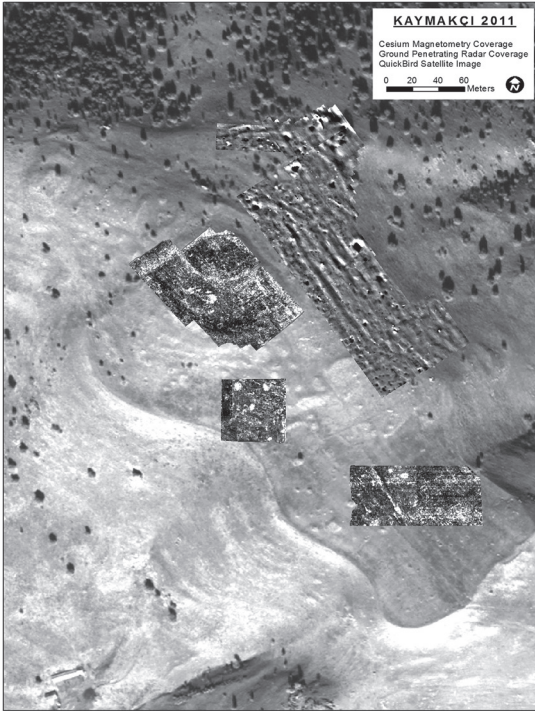

Figure 5: QuickBird satellite image and hillshaded DEM of Kaymakçı, showing the extents of magnetometry and Ground Penetrating Radar (GPR) surveys, using a 400 MHz antenna attached to a GSSI, Inc. SIR-3000 data controller and a Geometrics G-858 Cesium Magnetometer, respectively.

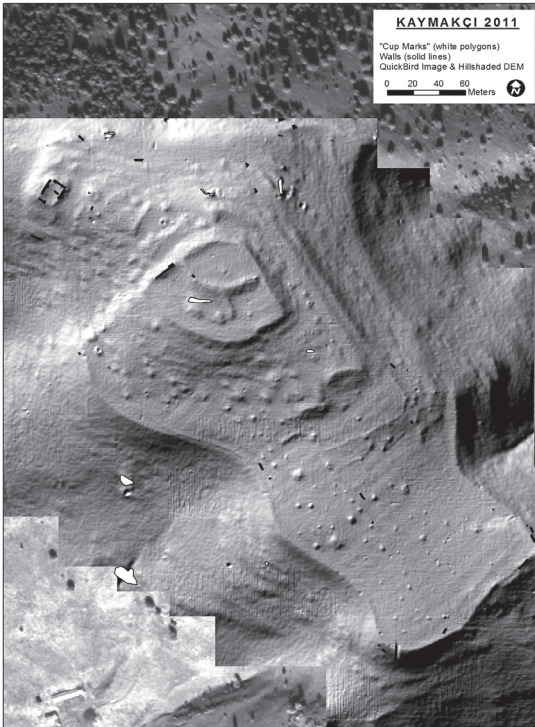

Figure 6: QuickBird satellite image and hillshaded DEM of Kaymakçı, showing the locations of wall faces and cup marks surveyed as of 2011.

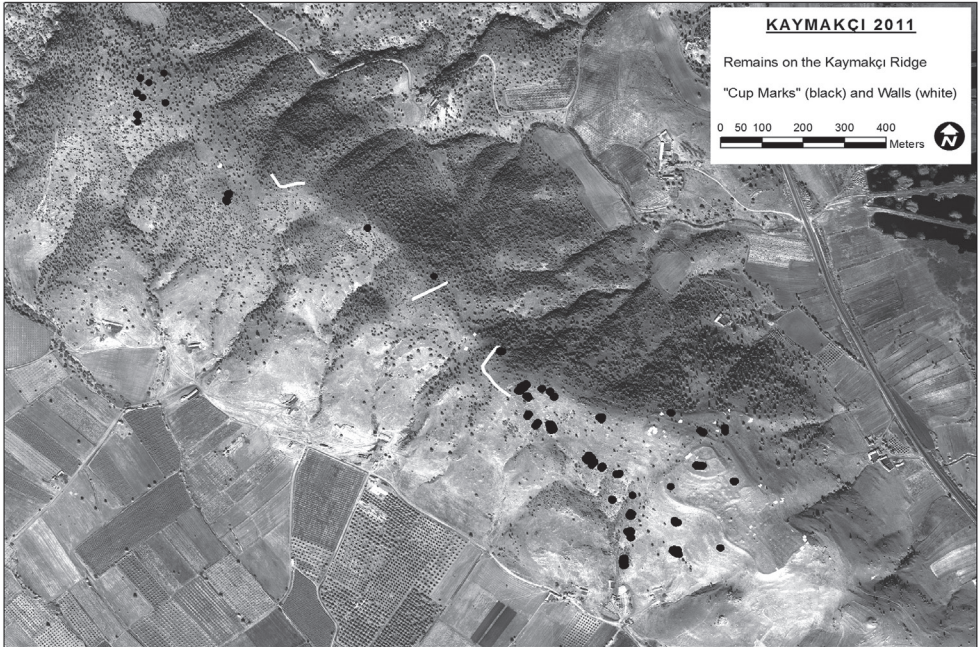

Figure 7: QuickBird satellite image of the Kaymakçı ridge, extending from the citadel to the northwest, showing the locations of wall faces and cup marks surveyed as of 2011.

Figure 8: Map of Eski Haciveliler superimposed over a QuickBird satellite image of 2006, showing the locations of the 58 structures surveyed in 2010 and 2011.

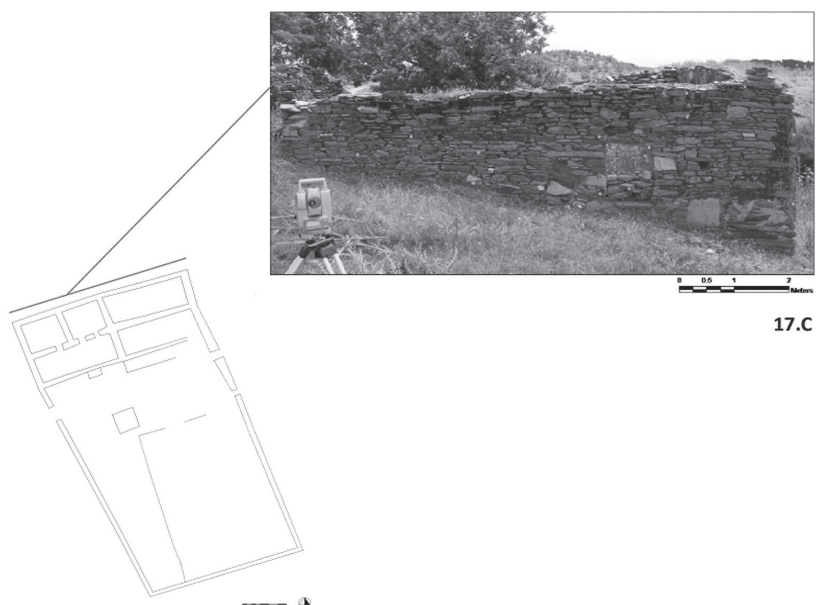

Figure 9: Plan and rectified photograph of wall facade of structure 17 documented in Eski Haciveliler in 2011, an example of the type of documentation undertaken.

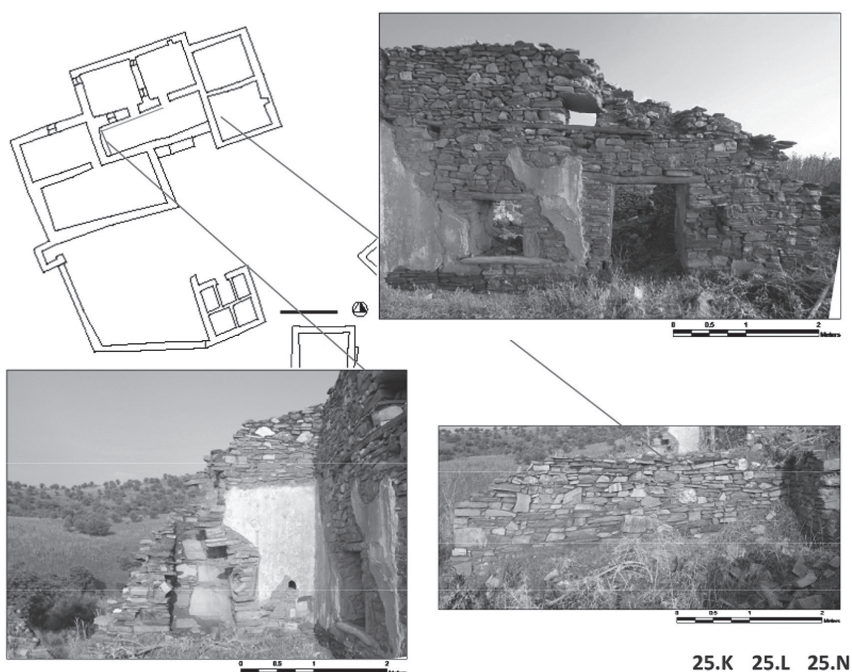

Figure 10: Plan and rectified photograph of wall facade of a structure 25 documented in Eski Haciveliler in 2011, an example of the type of documentation undertaken.

Figure 11: Reduced version of 1.0 by 0.7 meter poster on the subject of birds of Lake Marmara.

BODRUM YARIMADASI LELEG YERLEŞİMLERİ, ADALAR, ASPAT (STROBILOS) , KISSEBÜKÜ (ANASTASIOUPOLIS), DAMLIBOĞAZ (HYDAI), SEDİR ADASI (KEDREAI) YÜZEY ARAŞTIRMALARI 2011

Adnan DİLER*
Şahin GÜMÜŞ
N. Seda ERYILMAZ

Bakanlığımız izni ile başkanlığımızda bir ekip tarafından yürütülen yüzey araştırması 2011 yılı Eylül ayında gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında yarımada'nın güneybatısındaki, Aspat (Strotilos) ile onun kuzeyinde, bugünkü Mandıra Köyü'nün batısındaki Termera (Asarlık) nekropol alanı ve territoriumu, yarımada batısında Kaplandağ yerleşimindeki eksik yapı kalıntılarının tespit edilmesi ve kent planına eklenmesi, Theangela ve Alazeytin nekropol alanının araştırılması ile diğer araştırma bölgelerimizdeki eksik alanların tanımlanmaları ve tespitleri yapılmıştır (Harita 1).

Asarlık (Termera) (Harita: 2, Resim: 1-5, Çizim: 1-2)

Bakanlığımız izni ile başkanlığımızda bir ekip tarafından yürütülen 2011 yüzey araştırmasında ilk çalışma; yarımada'nın güneybatısındaki Kos adasının karşısında yerleşik Aspat (Strotilos) ile onun kuzeyinde, bugünkü Mandıra Köyü'nün batısındaki Termera (Asarlık) ve territoriumunda gerçekleştirilmiştir². Yarımada'nın erken Demir Çağ yerleşmelerinden olan Asarlık'ta başlatılan çalışmada, kentin bugüne kadar çıkarılmamış olan kent planına yönelik kalıntıların işlendiği dijital haritanın elde edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda alanda sürdürülen yoğun yüzey araştırması sonucunda kentin sur ve diğer yerleşim kalıntılarını gösteren bir harita elde edilmiştir.

Asarlık tepesi Akropolde yapılan çalışmada tepenin doruğundaki alana, surlarla çevrelenerek iç kale özelliği kazandırıldığı görülmüştür. Bu çevirmeye ait bloklar tüm yönlerde korunmuştur. Tepe zirvesinde anakaya üzerinde iç çevirmenin geçtiği hatta taş yuva izlerinin görülmesi surların tasarının elde edilmesini kolaylaştırmıştır. Bu alanın ortasında kayalık düzlükte bir kaya sarnıcı oluşturulmuştur (Resim: 1). İçten 19x6 m. boyutlarındaki sarnıç anakaya içine oyulmuş, anakayanın uygun olmadığı kesimlerde duvar örgüsü ile tamamlanmıştır. İç yüzeydeki birkaç kat sıva izi, sarnıcın uzun dönem kullanıldığını

*Prof. Dr. Adnan DİLER, Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Muğla/TÜRKİYE.

Uzman Şahin GÜMÜŞ, Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Muğla/TÜRKİYE.

N. Seda ERYILMAZ, Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Muğla/TÜRKİYE.

¹ Muğla Üniversitesi Arkeoloji Bölümü ile Karya Araştırma ve Uygulama Merkezi çalışmaları kapsamında yürüttüğümüz 2011 yılı yüzey araştırmalarına verdiği izinle destek veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, çalışmalarımıza yakın ilgi gösteren Muğla Valiliği'ne, Konacık ve Yalı Belediyelerine teşekkürü borç biliriz. Araştırma, Döner Sermaye İşletmesi Genel Müdürlüğü (DÖSİM) katkısı ile gerçekleştirilebilmiştir. Çalışmalarımız boyunca gösterdikleri ilgi ile araştırmalarımıza bilimsel katkı sağlayan Bakanlık temsilcisi Banu METE'ye teşekkür ederim. Ayrıca araştırmaya katılan ve tüm özverileriyle çalışan Yard. Doç. Dr. Bekir Özer, Arş. Gör. Gözde Adıgüzel, Mazlum Çur, Hasan E. Günday, Selim Erkan, Ceyda Yalçinkaya'ya teşekkür borçluyum.

² Bean. G.E.- Cook. J.J. "The Halicarnassus Peninsula", *BSA* 50 (1955) 85-171; Bean. G.E.- Cook. J.J. "The Carian Coast III", *BSA* 52 (1957) 58-146.

göstermektedir. Termera akropolisi surlarla çevrilmiş, kuzeydoğudan aşağıya; güneydoğuya doğru takip eden surlar, güneybatıya devam ederek, burada bir teras alanı oluşturmuştur. Bu teras üzerinde yer yer kaçak kazıların olduğu ve açılan çukurlar içinde yapı temelleri saptanmıştır. Aynı zamanda ikinci bir savunma hattı da oluşturan duvarlar iç kalede olduğu gibi birçok kesimde temel seviyesinde korunmuştur. Bu alanın güneydoğusundan aşağıya doğru inen surlar, tepenin güney alt tarafında, içinde kentin ana kapılarından birini de taşıyan güney surlarıyla birleşir (Resim: 2). Surların devamını anlamaya yönelik tarafımızdan yapılan çalışmalar, surların kentin ana kapısına batıya doğru devam ederek geniş bir alanı çevirmesinin ardından, yukarı kuzeye doğru devam ederek, daha sonra doğuya kıvrılarak iç kale ile birleştiğini göstermiştir.

Kentin batı surları büyük oranda takip edilebilmektedir. Surlar eğimli arazilerde aynı zamanda teras-sur işlevinde tasarlanmış ve bu yolla yapılaşma için uygun alanlar oluşturulmuştur. Surlar batı yönde yer yer 1-2.50 m. yüksekliğinde korunmuş ve kuzeye dönen köşede bir kule ile desteklenmiştir. Surlarla çevrili bu alan içinde yoğun bir sivil yapılanma görülmüştür. Bu yapılaşma içinde endüstriyel amaçla kullanılmış olan muhtemelen zeytinyağı ya da üzüm işliği olarak kullanılmış olan kalıntı da belirlenmiştir.

Yerleşim batısında tepe yamaçlarında görülebilen duvarların bir kısmı ise yapı terası duvarları olmalıdır. Kentin savunma sistemine yönelik araştırmalarda güney ve doğuya uzanan surların iki farklı hattan geçtiği anlaşılmıştır. Kentin ana giriş kapısından doğuya doğru uzanan ve tepe yamacında giderek yükselen hat ikinci çevirme ile birleşmektedir. Duvarlar temel seviyesinde korunmakla beraber bazı alanlarda yer yer 1 m. yüksekliğinde ayakta kalmıştır. Surların giriş kapısından itibaren alt yamaçlardan batıya doğru uzayan alt uzantısı kule ile desteklenmiş ve tepenin kuzeydoğuya dönen kesiminde ikinci çevirme ile birleştirilmiştir. Termera akropolünün güney, güneydoğu ve güneybatı orta ve alt yamaçlarında yer yer 1-1.50 m. yüksekliğinde ayakta kalmış teras duvar uzantıları görülür. Arazinin yüksek eğimi de göz önünde bulundurulursa kimi alanlarda köşeleri de izlenen bu duvarlar, kentin surları ile çağdaş erken evrelerine ait konut türü sivil yapılara ait olmalıdır.

Kent territoriumuna ait surların hemen dışından başlayarak Aspat'a doğru süren geniş bir alanda yerleşik olan tarım terasları iki alanda yoğunlaşır. Bunlardan ilki akropolün güneyi ve doğuya doğru yükselen üst yamaçlarda, diğeri ise akropol surlarının 600-700 m. güneyinde batıya doğru yükselen yamaçlarda yerleşiktir. Tüm bu alanlardaki tarım terasları arazinin topografyasına göre şekillenmiş paralel tarım terasları şeklindedirler. Tarım teraslarının akropol surlarının hemen güney alt kesiminden başlayarak doğuya doğru devam eden örneklerin arasında bazı işlik ve mezar kalıntıları da görülmüştür. Tepe güneydoğu alt kesimde pres yatağı ile doğu terasların tepeye yakın alt kesiminde yerleşik kaya mezarının üst kesiminde yer yer tahrip edilmiş alanda karşılaşılan yapı kalıntıları büyük olasılıkla bir çiftlik evine aitti. Alanda belirlenen çanak çömlek parçaları bu kalıntıların olasılıkla Roma Çağından olduğunu göstermektedir. Tepe güneyinde Aspat yolu üzerinde yerleşik tarım terasları territoriumda en iyi korunan örneklerdir. İşçilik bakımından son derece kaliteli olan teraslar Termera'nın erken dönem yerleşim tarihi ile çağdaş olmalıdır. Güney terasların önemli bir özelliği de uzunlukları yer yer 100 m. ulaşan boyutlarıyla en uzun örnekler olmuş olmasıdır.

Asarlık Kent kapısı ve duvar tekniği Erken Demir Çağdandır. Bunda önemli bir dayanak noktası giriş kapısının üçgen alınlık şeklinde yapılmış olmasıdır. Miken-Akha kent giriş kapıları ile anıtsal tümülüs girişlerinin de aynı geleneğe yapıldığına tanık oluyoruz. Termera'da surlarla çevrili alan içinde ve sur dışında içten çift eğimli kırma çatı şeklinde

tasarlanan mezarların cepheye yansıyan üçgen ya da piramidal alınlık düzenlemesinin de aynı geleneğin ürünü olduğunu düşünebiliriz. Termera yüzey araştırmasında surlarla çevrili kentin güneyindeki eğimli arazide yapılan araştırmalarla çok sayıda M.Ö. 6. yüzyıl ve daha erkene tarihlenen seramik parçaları bulunmuştur (Resim 3).

Termera 2011 yüzey çalışmalarının en önemli keşfi; kentin nekropol alanının sınırları ve nekropolü oluşturan kalıntı tipleriyle birlikte tarafımızdan saptanmış olmasıdır (Harita: 2). Kentin içinde güney yamaçta piramidal çatılı kaya mezarı ve batı yöndeki kaya mezarları daha önceki yıllarda belgelenen örneklerden kentin batı orta yamacında taş örgü piramidal çatılı mezarın ön kesiminin kaçak kazılar sonucu tahrip edildiği görülmüştür. Ancak içten çift eğimli kırma çatı örtüye sahip bu tür mezarların Erken Demir Çağ geleneğini yansıttığı göz önünde bulundurularak ele geçen bu malzemenin daha geç bir kullanımla ilgili olduğunu söyleyebiliriz.

Termera'nın doğusuna doğru yürütülen araştırmalarda, kentin nekropol alanı ve mezar tipleriyle ilgili önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Kentin kuzeydoğusunda doğu- batı yönünde uzanan sırta platform mezarlarla beraber taş tümülüslerle de yer verildiği görülmüştür. Burada gerek tümülüsler gerekse platform mezarlar doğuya doğru uzanan aynı sırt üzerinde ard arda konumlanırlar. Yarımada'nın ilk araştırmacılarından W. R. Paton tarafından belgelenerek kazısı yapılan taş tümülüslerden sadece bir örnek korunmuş olarak günümüze ulaşmıştır³. Bahsedilen diğer örnekler tahribat nedeniyle belgelenememişlerdir.

Asarlık doğu alt yamaçlardan başlayarak Aspat territoriumuna dek süren alanda tarafımızdan yürütülen yoğun yüzey taramasında alana dağılmış 50 kadar platform mezar saptanmıştır⁴ (Resim: 4). Bu tür mezarlar yüzey toprağı üzerinde yoğun bir şekilde bulunan andezit bloklarla, genellikle dikdörtgen şeklindeki taş platformların içinde oluşturulmuş sandık şeklindeki taş örgü kremasyon mezarlardan oluşurlar (Çizim: 1). Platformlar genellikle 10–15 m. uzunluğunda ve 3-5 m. genişliğine sahiptir (Çizim: 2). Platformların daha büyük ve daha küçük ölçülerde olanları da vardır. Çoğu örnekte platformu oluşturan taş dizileri özellikle insan kaynaklı tahribatlar nedeniyle sadece temel düzeyinde korunmuş çevre duvarı ve yer yer de mezarlara ait dağılmış kapak bloklarından oluşurlar. Platform duvarlarının korunan yüksekliği ise nadiren en çok 1.00–1.50 m. kadardır. Taş dolgu altındaki kremasyon çukurları yan yana yerleştirilen taş plakalarla oluşturulmuştur. Bunların üzerleri ise genellikle kaba yuvarlak şekilde kesilmiş kapak taşlarıyla özenle kapatılmıştır. Platformların içinde ayrıca sandık mezar şeklinde yapılmış 1.50–2.00 m. uzunluğunda, 1.50 m. genişliğinde sandık mezarlar da görülmüştür.

Platform mezarlar Asarlık'tan Aspat'a uzanan dar ve uzun vadinin kuzey ve kuzeydoğu yamaç düzlükleri ve güneye doğru süren vadi kenarındaki sırt üzerinde yerleşiktirler. Bu Vadi üzerinde Termera'dan Aspat'a uzanan antik yolun izleri yer yer korumuştur. Platformlar bu güzergah üzerinde uzun kenarları kuzey-güney aksına koşut olacak şekilde yerleştirilmişlerdir. Platformların düzenlenmesinde dikkat çeken önemli bir özellik platformu dıştan sınırlayan çevre duvarlarında genelde iri andezit blokların kullanılmış olmasıdır. Mezarları gizleyen taş dolguda ise daha küçük boyutlu taşlar kullanılmıştır. Pedasa örneklerinde olduğu gibi ilk yapılan platformlara eklemeler yapılarak büyütüldüğü anlaşılmaktadır. Asarlığın batı yönünde yapılan araştırmada birkaç kaya oygusu oda mezar dışında platform mezar tespit edilmemiştir. Ancak bölgede kaya yüzeylerindeki düzeltme izleri ve yoğun kırıklar alanın

³ W. R. Paton, "Excavations in Caria", *JHS* 8 (1887), 64-82.

⁴ Bu tür platform mezarların karşılaştırılabilecek benzer örnekleri yarımada Pedasa'da daha önce tarafımızdan yapılan kazı çalışmalarında güney nekropolde belirlenmiştir.

yakın geçmişte taş ocağı olarak kullanıldığını göstermektedir. Vadinin güney ve güneybatı yönünde ise Aspat'a doğru platform mezarların giderek azaldığı görülmüştür. Yoğunluk özellikle Aspat tepesine yakın alanlarda giderek azalır. Alanda belirlediğimiz son platform mezar Aspat Tepesine 500 m. mesafede saptanmıştır.

Termera territoriumunda tarım terasları dışında alana dağılmış olan farklı ölçeklerdeki tarım yapıları ve çevirmeler saptanmıştır. Bunların her hangi bir yaşama mekânı içermeyen sadece kuru duvar çevirmeden oluşan hayvan barınağı işlevindeki (mandra) örnekleri dışında çevirmeye bağlanan bir yada iki odalı örnekleri de saptanmıştır (Resim: 5). Termera territoriumunda bulduğumuz bu örneklerin Leleg yarımadasına özgü compound türü gelişmiş çiftliklerin öncüleri oldukları anlaşılmaktadır. Bu ön görüş yarımada da uzun yıllardır yürüttüğümüz araştırmaların önemli sonuçlarından biridir. Özellikle Aspat tepenin kuzeyinde Zeytinlitepe güney eteğinde belirlediğimiz iki compound bunun en önemli belgesidir. Çünkü yuvarlak çevirme ile birleştirilen mekânlar henüz gelişmiş compoundlarda olduğu gibi organik bir yapıya dönüşmemiştir.

Termera territoriumunda Aspat tepesine yakın güney alanda platformların alt sınırında izlenen kule, işçilik bakımından Asarlık sur duvarlarıyla önemli benzerlikler gösterir. Burada kulenin varlığını olasılıkla Aspat-Termera arasındaki vadi ve geçiş yolunun güvenliğini sağlamakla açıklanabilir. Çalışmanın önemli bir sonucu Asarlık tepesindeki yerleşmenin, Antik kaynaklarda⁵ söz edilen Termera Kentine ait olduğunu daha da güçlendirmiş olmasıdır. Çünkü platform mezarlarda yer yer ele geçen seramik malzeme, sub-Miken, erken Demir Çağ'a aittir. Bu malzeme ile çağdaş malzeme, aynı tip mezarlarda, platform kremasyon mezarlarda Pedasa'da ele geçmiştir. Buluntular tarafımızdan yarımada da bir uygarlık yaratan Leleglere ve doğallıkla Kar kimliğini yaratan bir toplumun ilk arkeolojik verileri olarak değerlendirilmelidir.

Termera Kenti ile Aspat arasında yoğunlaşan bu Nekropol alanında yerleşik kalıntıların büyük bir bölümü tescilsiz olup, herhangi bir korumadan yoksundur. Bu nedenledir ki önemli bir kısmı kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Alanın herhangi bir koruma önleminden yoksun olması buradaki mezarların insan tahribatı ve kaçak kazılara açık olmasına neden olmaktadır. Açılmamış az sayıdaki örneğin ise soyulmadan müze kurtarma kazısı ile bir an önce kazılarak kurtarılması gerekmektedir.

Kaplandağ (Harita: 3, Resim: 6-7)

Bodrum yarımadasının güney-batısında Yalı beldesi sınırlarında kalan Kaplandağ'da sürdürülen yüzey çalışmasında üç bölgede yoğunlaşan kalıntıların belgelenecek dokümantasyon çalışmaları gerçekleştirilmiş ve araştırma sonucunda bugüne dek elde edilmiş haritası çıkarılarak kalıntıların konum, işlev ve dönemleri ile ilgili bilgiye ulaşılmıştır (Harita: 3).

Kaplandağ araştırması Zeytinli Tepe önündeki düzlükten başlanarak batı ve güney batıya doğru Orta ve Yıkıklı tepede devam edilmiştir. 2011 Kaplandağ araştırmasının önemli sonuçlarından biri Ortatepe üzerindeki kalıntıların kuzeyden bir sur duvarı ile çevrilmiş olduğunun kesinlik kazanmasıdır. Bu surun 500 m. uzunluğunca devam ettiği anlaşılmaktadır (Resim: 6). Sur hattı kuzey yönde Ortatepe'yi tamamen kapatmaktadır. Sur doğuya doğru tepenin eğimiyle birlikte yamaçtan kuzeye doğru dönmektedir. Kuzeye yönelen kesimde ise 30 m. takip edilebilmiştir. Bu alandan sonra yoğun bitki örtüsü alanı görmemizi engellemiştir.

⁵ Strabon, Geographika XIV,II, 18. Yazar, Kos adasına ait Skandarion burnunun karşısında Myndoslulara ait Termerion burnundan söz etmektedir: "Bundan sonra Myndoslulara ait Termerion burnuna gelinir".

2.50 m. kalınlığında olduğu ölçülen surlar yer yer 1 m. yüksekliğe kadar korunabilmiştir. Kuru duvar tekniğinde yapılan savunma duvarlarında dış yüzeylerde kaba işçilikli nispeten düzgün yüzeyli bloklar, iç dolgularda ise küçük moloz taşlara yer verilmiştir. Ancak yapının planı ve işlevi anlaşılamamıştır. Ortatepe üzerinde bir önceki yıl çalışmalarında tespit edilen yapı gruplarına bu sene yeni bir sivil yapı daha eklenmiştir. Surun yaklaşık orta kesiminde dirsek yaptığı bölümdeki bu yapı 16x17 m. ölçülerindedir. Kaplandağ üzerindeki sivil konut yapılarından biri olmalıdır. Surun sonlandığı batıya doğru olan bölümde topografik yapı tamamen çıplak kayalardan oluşmaktadır. Bu kesimde yapı grupları ve sura ait izler belirlenememiştir. Ortatepe’de surun bittiği noktadan 500 m. kuzeyde küçük tepe yamacında çiftlik evi olabilecek bir kalıntı tespit edilmiştir. Surun dışında kalan yapı kaçakçılar tarafından tahrip edilmiştir. Sur hattı bu alanda aranmış ancak kalıntı ve sur izi bulunamamıştır. Surun bittiği kayalık yüzeyin 120 m. batısında daha basit kuru duvar tekniğinde örülmüş bir çevirme saptanmıştır. Ancak yapıyı oluşturan taşların gelişigüzel yerleştirilmiş olması ve düzensiz işçilik bu çevirmenin yakın dönemde çobanlar tarafından hayvan ağılı olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Kayalık yüzey üzerindeki toprak üzerinde izlenen seramik örneklerinin akıntı toprakla buraya geldiği anlaşılmaktadır. Bu alanda saptanan kalıntılar, doğudan batıya doğru dikdörtgen ve yuvarlak çiftlik evleri, taş tümülüsler ve arada sivil yaşama mekânlarından oluşur. Kalıntıların duvar işçiliği aynı zamanda inşa edildiğini desteklemektedir. Yıkıklipe’ye doğru batı yamaçtaki kayalık alanda taş ocağı izleri tespit edilmiş ve bu alanda yarım kalmış bir blok belgelenmiştir.

Ortatepe’nin batısındaki alanda yapı yoğunluğu kuzeybatı tarafa göre nispeten azalmaktadır. Bunun nedeni alanın yoğun bir yerleşime olanak tanımaması ve bu alandaki önemli yerleşmenin güneybatıda surlu bir çevirme olan Yıkıklipe üzerinde yoğunluk kazanmasıdır. Yıkıklipe dışındaki en önemli kalıntı; uzunluğu 31 m. genişliği 10 m. olan “stoa” özelliğindeki kalıntıdır. W. Radt⁶ tarafından 1970’li yıllarda alanda saptanan “ovolo” kuşağı bezemesinin kapalı bir yapıya olduğu anlaşılsa da ekibimizce yapılan araştırmada herhangi bir mimari parçaya rastlanılmamıştır. Yıkıklipe surları kuzeyde kulelerle güçlendirilmiştir. Kuzey taraftaki surların çevresinde görülen yoğun seramik depozit surla ilgili değildir ve aynı yerde yerleşik sivil yapılara ait olmalıdır. Kuzey surları tepenin doğal çizgisini izleyerek batı taraf ve güneyde yer yer izlenebilmektedir. Buna karşın doğuda ise sur kalıntısı görülmemektedir. Bunun nedeni topografyadaki dik eğim nedeniyle bu alanda sura ihtiyaç duyulmaması olmalıdır (Harita: 3). Aynı tepenin orta düzlüğüyle sursuz alan arasında yerleşik yapı grupları da araştırma sırasında ayrıca belgelenmiştir.

Yıkıklı tepe üzerinde sürdürdüğümüz 2011 yılı araştırmasında tepenin orta kesimi ve güney yöndeki kalıntılar belgelenecek tarafımızdan tanımlanmıştır. Ancak Yıkıklipe üzerindeki yoğun taş yığınlarının mekânların planlarının elde edilmesi ve ayrıştırılmasını güçleştirdiğini söylemeliyiz. Birbirine ekleme ile büyüyen kare ve dikdörtgen planlardan oluşan sivil yapı grupları içinde tepenin kuzeybatısındaki dikdörtgen yapı kompleksi dikkate değerdir (Resim: 7). Bu yapı 40x15 m. boyutlarında, doğu-batı yönünde ortada bir koridordan ulaşılan yan mekânlardan oluşmaktadır. İlk ana mekân kuzeyde üç odadan, güneyde görülebilen olasılıkla dört odadan oluşmaktadır. Yer yer temel seviyesinde korunan mekânların güney duvarı 1-1.50 m. yüksekliğine kadar korunmuştur. Mekânlardan ayrıca kapı açıklıkları ile geçiş sağlanmaktadır. Yapı grubu batıya doğru devam eder ve eğimin düştüğü bu alanda aradaki avluya merdivenle bir geçiş sağlanır. Yapı kompleksi avlunun her

⁶ Radt, W. “Siedlungen und Bauten auf der Halbinsel von Halikarnassos, unter besonderer Berücksichtigung der archaischen Epoche”, *Istanbuler Mitteilungen Beiheft 3*, Tübingen, (1970) 259.

iki yanında bulunan mekânlardan oluşmaktadır. Yıkıklipe üzerinde yapı grupları genelde bulunan iki yada üç odadan oluşmaktadır. Burada ilginç olan yapı grupları üzerinde ikinci kat izlerinin de saptanmasıdır.

Kaplandağ yerleşim kalıntılarının üzerine işlendiği harita iki yıldır sürdürülen çalışmalarla büyük oranda tamamlanmıştır. Önümüzdeki yıl gerçekleştirilecek 2012 yüzey araştırmasında, Yıkıklipe ve Ortatepe arasında kalan güney yamaçta görülen kalıntılar ile Yıkıklipe'nin ve surların dışında kalan güney yamaçtaki kalıntıların belgelenmesi ve haritaya eklenerek yerleşme planının elde edilmesi hedeflenmektedir.

Kaplandağ araştırmasında; ilk kez kent mimari kalıntılarının belgelenmesinin yanı sıra bu kalıntıların yorumuyla ilgili önemli sonuçlara da ulaşılmıştır. Kaplandağ kalıntıları, yapı planları, yerleşim yeri ve düzeni ile yarımada'nın Leleg dönemi kentleri ile benzerlik içindedir⁷. Genel olarak yarımada Erken Demir Çağ özelliklerini yansıtmaktadır. Ele geçen az sayıdaki malzeme, yerleşimin en görkemli çağının Arkaik Çağ'da olduğunu desteklerken, yapıların yoğunluğu yarımada'nın en önemli yerleşimlerinden biri olduğunu da göstermiştir.

Theangela (Harita: 4, Resim: 8)

Yarımada'nın önemli yerleşimlerinden olan Theangela yüzey araştırmaları, bu yerleşimin nekropol alanını araştırmaya yönelik olarak gerçekleştirilmiştir (Harita: 4). Yarımada'da 19. yüzyıldan beri sürdürülen araştırmalarda yerleşimlerin genel olarak plan ve yapı özellikleri hakkında genel bir bilgiye ulaşılmıştır. Buna karşın nekropol alanları, mezar tipleri ve bunların dönem özellikleri hakkında önemli bir bilgi elde edilememiştir. Yarımada'nın batısında Termira-Aspat araştırmaları Erken Demir Çağ nekropol ve kalıntılarının durumu için önemli bilgiler sunmaktadır. Theangela çalışmasında geçen yıl çalışılan ancak tamamlamayan güney surları haritaya işlenmiştir (Resim: 8). Elde edilen dijital haritaya yeni saptanan kalıntılar eklenecek ve eksiklikler gelecek çalışma döneminde tamamlanacaktır.

Theangela sur yapıları için ayırıcı bir özellik; surların ve özellikle sur kapılarının erken ve geç özellikleri birlikte taşınmasıdır⁸. Bu olgu Theangela'nın bir Leleg kenti de olsa Hellenistik Çağ ve sonrasında da yerleşim gördüğünü desteklemektedir.

Kentin bulunduğu tepenin ve çevresinin yoğun bitki örtüsü ile kaplı olması nekropole ilişkin kalıntıların saptanmasını da engellemektedir. Ancak Yalı Belediyesi'nden alınan bir rehber eşliğinde kentin nekropol alanı bulunmuştur. Araştırmada kent surların doğusundaki hafif eğimli yamaç ve düz alanlarda iki oda mezarın kaçakçılar tarafından açıldığı görülmüştür. Yine yerel halktan alınan bilgiler ışığında geçmiş yıllarda orman yangını sonucu kentin doğusundaki bu alanda birçok mezarın kaçakçılar tarafından açılarak tahrip edildiği bilgisine ulaşılmıştır. Kentin nekropolünü araştırmaya yönelik çalışmalarımızın önümüzdeki yıllarda devam etmesi planlanmaktadır.

Alazeytin Kalesi (Resim: 9)

Yalı sınırları içinde yerleşik olan Alazeytin Kalesinde, surla çevrilmiş tepenin güneybatı alt yamaçlarından başlanarak geniş bir alan taranarak araştırılmıştır. Tepenin güneybatı alt yamaçları ve bunların kuzeydoğu'ya doğru devamında, yarımada'nın hiçbir

⁷ Radt, W. "Siedlungen und Bauten auf der Halbinsel von Halikarnassos, unter besonderer Berücksichtigung der archaischen Epoche", *Istanbul Mitteilungen Beiheft 3*, Tuebingen, (1970) 215vd.

⁸ Bean, G.E.- Cook, J.J. "The Halicarnassus Peninsula", *BSA 50* (1955) 85-171; Bean, G.E.- Cook, J.J. "The Carian Coast III", *BSA 52* (1957) 58-146.

yerinde görülmeyen yoğunlukta farklı tiplerde çiftlik evleriyle karşılaşmıştır⁹ (Resim: 9).

Bunların kaleye göre nispeten uzak noktada; güneybatıda yerleşik örneği, tekil bir çiftlik evinden oluşur. Diğerleri ise daha çok kompleks bir yapı özelliğindedirler; birer çevirmeye bağlıdır ve çevrelerinde küçük bir yerleşim oluşturan çok sayıda mekânlardan oluşurlar. Alazeytin’de yerleşimin batısında kalan alanda görülen bir örnekteki gibi, yuvarlak sarnıçların da bu yapı grupları ile bağlantısı ilginçtir. 2011 yüzey araştırmalarımızın en önemli keşiflerinden biri olarak gösterebileceğimiz bu bulgu bize ilk kez Leleg yapılarının sarnıç türü su yapılarıyla olan ilgisini göstermesi bakımından önemli olmuştur. Bunlar Osmanlı sarnıçları gibi yuvarlak planlıdır, dışta yüzeyde akan suyun sarnıç içine taşınması için su toplama kanallarına sahiptirler.

Alazeytin kalesinde; yerleşimin mezar olabilecek bir kalıntısı ise güneydoğuda yerleşik oda mezardır. 2.60 x 1.50 m. ölçülerindeki yapı dört yönde monolit bloklardan inşa edilmiştir ve bindirme tekniğinde kırma çatı örtüye sahiptir. Bu mezarın konumlandığı alan, Alazeytin kalesinde henüz sınırlarını saptayamadığımız nekropol alanının yeri konusunda ip uçları vermektedir. Ancak mezar çevresinde geniş bir bölge taransa da başka bir mezar izine rastlanmamıştır. Alazeytin Kalesi nekropol alanını saptamaya yönelik çalışmalarımız önümüzdeki yıl devam edecektir.

Alazeytin araştırmamızda tepenin doğusundaki alçak bir tepenin batı yamacında kompleks bir yapı grubu belgelenmiştir. 28x20 m. boyutlarında dikdörtgen planlı yapı doğu batı doğrultusundaki eğimli bir yamaç üzerindedir. Yapının doğu duvarına birleşik mekân duvarları ve bunların girişleri büyük oranda sağlam korunmuştur. Doğu duvarındaki dört oda yaklaşık 3x3 m. boyutlarındadır. Odaların önünde 20x7 m. boyutlarında büyük bir avlu bulunmaktadır. Avlu bir duvarla ikiye bölünmüştür. Yapı grubunun kuzeyinde ve batısında birer oda bulunmaktadır. Batıdaki odanın yanında bulunan kapı tüm mekâna girişi sağlamaktadır. Yapının özellikle de batı ve kuzey yöndeki taş işçiliği büyük monoblok taşlardan oluşmaktadır. Bu özellikleri ile kalıntı çiftlik evlerinde görülen taş işçiliğinden farklılık gösterir. Yapının planı ve işçiliği çiftlik evi dışında bir kullanımı gündeme getirmektedir.

Sedir Adası

Ada ve anakara’da olmak üzere iki ayrı alanda çalışma gerçekleştirilmiştir. Anakara’da Koy Tepe ve Gözleme Tepe arasındaki Kedrai kentinin nekropol alanı araştırma ekibince taranmıştır. Bugüne dek yoğun bitki örtüsü altında gizlenmiş olması nedeniyle girilemeyen, koyun güneybatı kıyısındaki alan temizlenerek bu alanda yerleşik bir oda mezar, podyum üzerine oturtulmuş iki lahit mezar ve koyun güney ve batı kıyısındaki lahit ve sandık mezarlar ile yapı duvarları belgelenerek haritaya işlenmiştir.

Gözleme tepenin denize uzandığı koyda kayalık yüzeyde görülen duvarlar temenoslu sandık mezarlara ait olmalıdır. M1 olarak kodlanan mezarın yan duvarları korunmuş ön kısmı çökmüştür. M1 mezarının 5 m. doğusunda bulunan M2 kodlu 3x5 m. boyutlarındaki mezarın duvarları büyük oranda sağlamdır. Mezarın içi kaçak kazılarla sonucunda dağıtılmıştır. M2 kodlu mezarın 23 m. doğusunda sadece ön duvarları çok az korunmuş tonozlu mezara ait başka kalıntılar bulunmaktadır. Ön cephede duvarları görünen mezarın üst yapısı ve arka duvarları tahrip olmuştur. M3 tonozlu mezarın 35 m. doğusunda sağlam korunmuş ikinci bir tonoz oda mezar saptanmıştır. Kapısı üstten açık olan mezara kaçakçılar tarafından tonoz delinerek girilmiştir. 3.90x2.65 m. boyutlarındaki mezar içinde kapının her iki yanında

⁹ RADT, W. “Siedlungen und Bauten auf der Halbinsel von Halikarnassos, unter besonderer Berücksichtigung der archaischen Epoche”, *Istanbuler Mitteilungen Beiheft 3*, Tuebingen, (1970) 17vd.

anakayadan oyulmuş lahit tekneleri arka duvarda ise ölü yatağı yapılmıştır. Atık toprak içinde kırık seramik parçaları mezarın Roma Dönemine işaret etmektedir.

Gözleme Tepe'nin doğu yamacında denizle birleştiği noktada lahit mezarların yoğunluğu dikkat çekmektedir. Lahit kapakları ve teknelerinin yerlerinden düştüğü ve kısmen de parçalandığı görülmüştür. Her iki tepenin birleştiği koy içine doğru görülen kalıntılar nekropol alanındaki diğer mezarlara ait olmalıdır. Sadece koyun iç kesiminde doğu-batı yönünde 10 m. uzunluğundaki duvarın işlevi anlaşılamamıştır. Koy Tepe'ye yönelen kıyı ve iç kesiminde anıt mezarların devam ettiği saptanmıştır. Koy Tepe'nin batı yamacında bulunan ikiz oda mezar da kaçakçılar tarafından büyük oranda tahrip edilmiştir. Gelecek yıl nekropol alanındaki belgeleme çalışmalarına devam edilerek tamamlanması planlanmaktadır.

Anakarada yapılan araştırmada geniş çaplı kaçak kazıların yapıldığı ve bu yolla kalıntılara büyük zarar verildiği görülmüştür. Hiçbir kontrol olmayan alanda, Temenos mezarlarda mezarları oluşturan bloklar yerlerinden sökülerek, uzunluk ve genişliği 3 m. derinliği 1-1.5 m. yi bulan çukurlar açılmış, kalıntılara çok ciddi bir şekilde zarar verilmiştir.

Adada yapılan yüzey araştırmasında çalışmalar, Kedrai'nin iki önemli kalıntısı Apollon Kutsal alanı ve Kıstağın batısındaki büyük Bazilika'da gerçekleştirilmiştir. Apollon Kutsal alanında yapılan çalışmada; Bizans döneminden balustrate ve yeri daha önce tam olarak anlaşılamayan bir başka mimari parçanın, tapınak üzerine inşa edilmiş, bazilikal planlı bir kiliseye ait olduğu kesinlik kazanmıştır. Araştırma sonucuna göre; Bazilikanın güney yan nefinin bugün korunmamış olan güney dış duvarı, tapınağın tek sırada taş duvarı ile korunmuş olan güney duvarının üzerine inşa edilmiştir. Güney yan nefin iç duvarına ait, korunmuş olan birkaç stylobat bloğuna göre yan nef 2.95 m. genişliğindedir. Kutsal alanın kuzeydoğusunda, birkaç bloğu korunmuş olan apsis ile doğrultusu ve ayrıca kutsal alanın batısında yapıya ait narteks duvarlarını saptama olanağı olmuştur. Buna göre kilise 30.60 x 17.65 m. boyutlarda tek apsisli ve üç nefli bazilikal planlı bir yapıdır. Ve bu özelliği ile büyük bazilikaya hem boyut hem de tasar olarak benzerlik göstermektedir. Bu veri antik yazılı belgelerde Kedrai kentinin Apollon Kedreus ve Apollon İsodomos'a adanmış tapınağın neden büyük ölçüde tahrip edildiğini de açıklığa kavuşturmaktadır. Öyle anlaşıyor ki Bazilika, tapınak alanının tam üzerine ve tapınağın tüm malzemesi kullanılarak inşa edilmiştir. Buna karşın, bazilika kalıntılarının ise böylesine nasıl tahrip edilmiş olduğu anlaşılamamıştır.

Surların dışında, kıstağın batısında yerleşik Büyük Bazilika'da ise özellikle bu yıl gerçekleşen şiddetli yağışlar bazı önemli kalıntıların da açığa çıkmasına neden olmuştur. Apsis merkezinde ve onun 15 m. batısında açığa çıkan temeller sekizgen ambonun ait olduğu özgün yerini de ele vermiştir. Kedrai'da ayrıca liman yapılarının kuzeybatı kıyıda bugüne dek belgelenemeyen bazı kalıntıları da harita üzerine işlenmiştir.

Damlıboğaz

Damlıboğaz yüzey araştırması; köye 500 m. batıda Eski Tunç Nekropol alanı ve Sarıçay deresi yatağı üzerinde gerçekleştirilmiştir. Eski Tunç Nekropolünde yapılan çalışmada, Geyik Barajından verilen suyun aşırı derecede fazla olması ve yoğun bitki örtüsü nedeniyle verim alınamamıştır. Sarıçay yatağında gerçekleştirilen çalışmada ise; dere yatağında su erozyonu nedeniyle açığa çıkan duvar kalıntıları ve çevreye dağılmış olan çanak çömlek parçaları araştırma ekibince belgelenerek kayıtlara geçirilmiştir.

Pilavtepe

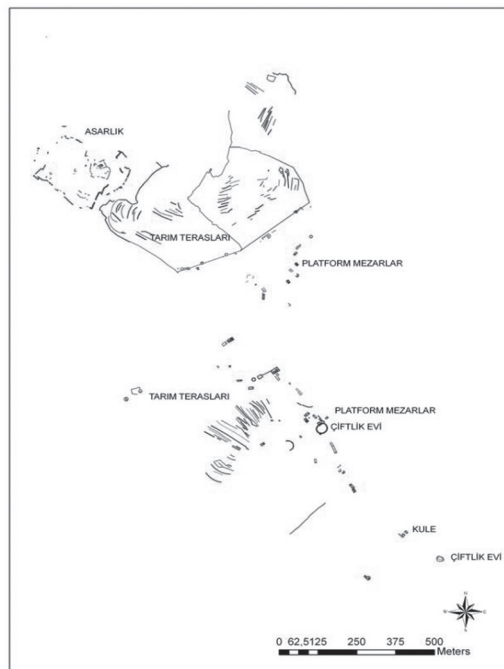
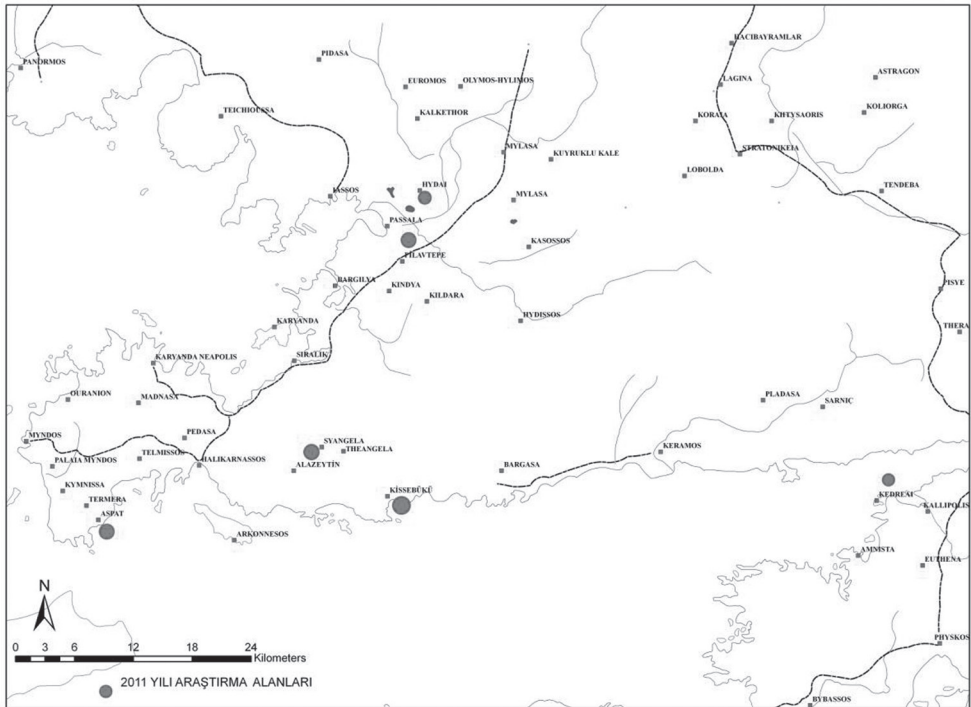
Çalışma bölgelerinden olan Pilavtepe'de yapılan yüzey araştırmasında, tepenin farklı

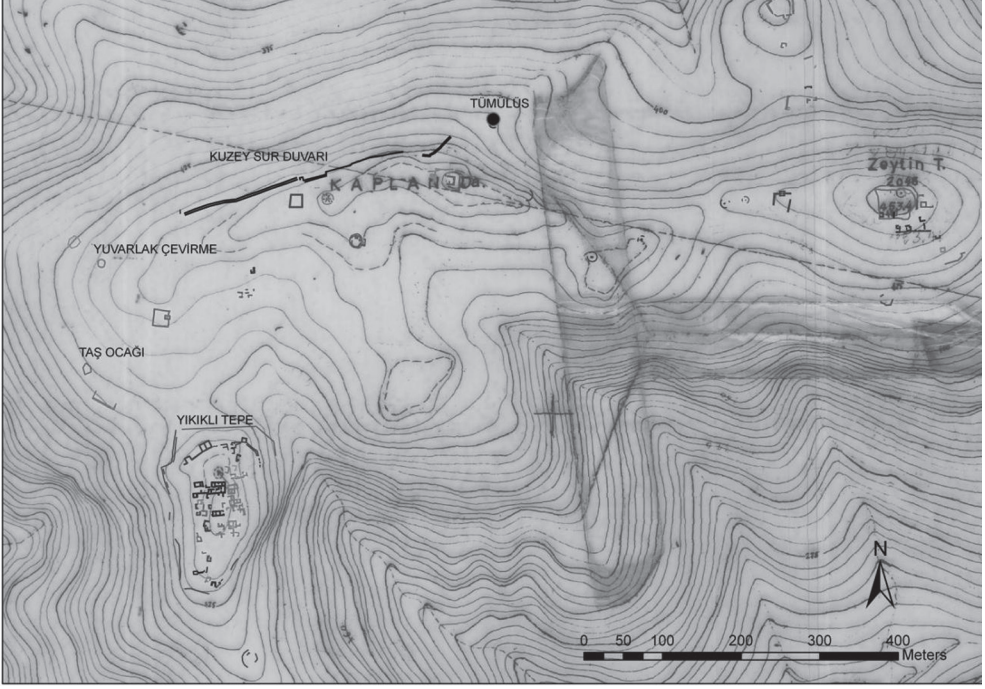
alanlarında geçmiş yıllara oranla açılmış çok sayıda kaçak kazı çukurları saptanmıştır. Bu çukurlar tepe eteklerinde yoğunlaşan antik mezarlık alanları üzerindedir. Bu çukurların bir kısmı zeytin ağaçlarının olduğu batı orta yamaç üzerinde, 1.20 m. derinliğinde kaçak bir çukur açılmıştır.

Pilavtepe'nin güney orta yamacı üzerinde ise, yakın bir tarihte bir mezar, kaçakçılar tarafından açılmıştır. 3.30x1.05 m. boyutlarında ve 1–1.50 m. derinliğinde, kuzey-güney yönünde bilinçli olarak açılmış olan bu çukurun kuzey kenarı, daha sonra kazılarak dışarı atılmış toprakla yeniden doldurulmuştur. Çukurun etrafına rastgele atılmış olan moloz taşlar ise mezar girişini kapatan duvara ait olmalıdır. Öyle anlaşıyor ki; kaçakçılar mezarı soyduktan sonra soygunun ve kaçak kazının fark edilmemesi için, mezar girişini daha sonra doldurmuşlardır. Ayrıca bu kaçak kazı yakınında birkaç kaçak kazı çukuru daha görülmüştür. Bölgede yapılmış olan kaçak kazılar hakkında Milas Müze Müdürlüğü'ne yazı ile bilgi verilmiştir.

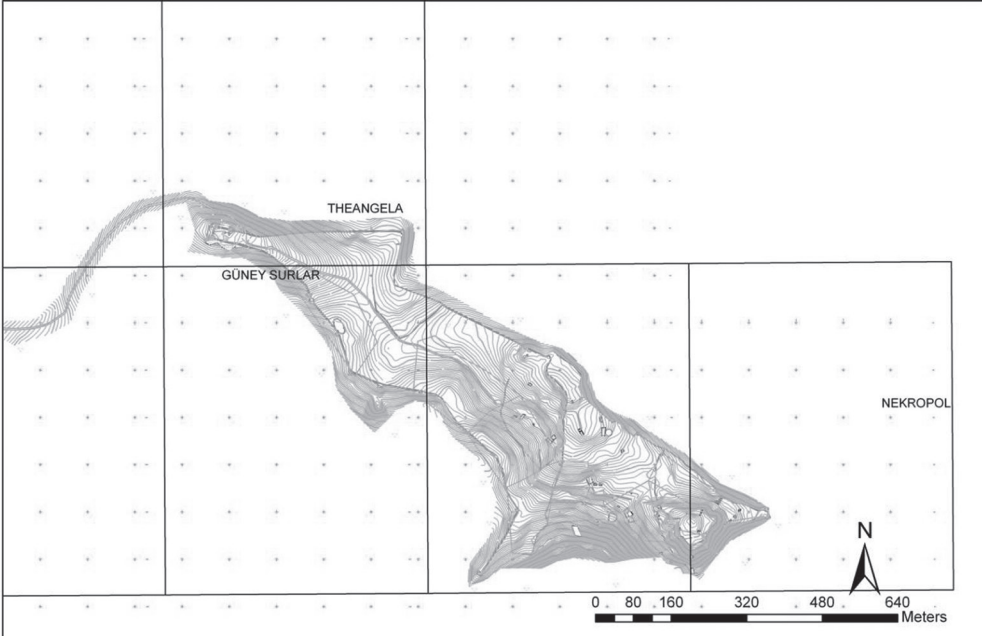
Kissebükü

Kissebükü'nde sürdürülen araştırmalarda; güneydoğu kıyıda mendirekten başlayarak batıya doğru Bizans dönemi kalıntılarının ayrıntılı tanım ve belgelenmesi şeklinde yapılmıştır. Koyun güneydoğu ucunda bulunan yapı iki katlı ve ön cephesi dışında sağlam korunmuştur. Yapının ikinci kata ait hatıl izleri ve ikinci kata girişi sağlayan kuzey yöndeki kapısı görülebilmektedir. Yapının her iki yanında bulunan eklemeler yapıya ait sarnıçlardır. Limanın sonunda ve sağlam olarak korunan yapı muhtemelen Gümrük Binası olarak kullanılmış olmalıdır. Kıyıdan geliş yönüne doğru dere yatağından geçen yolda aşırı yağmurla açığa çıkan yeni duvarlar görülmüştür. Ortaya çıkan duvar tek sıra olarak doğu batı doğrultuludur. Duvar kalıntısının bulunduğu nokta 3. Derece sit alanında ve daha önce sondaj yapılan parsellere yakın yerdedir.

Harita 3: Kaplandag

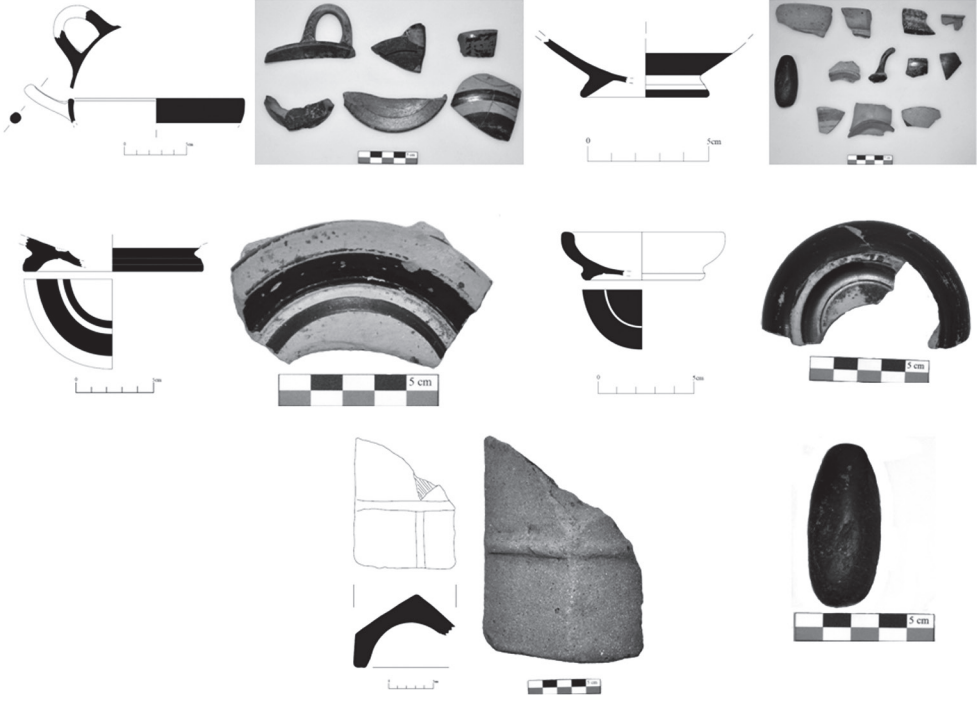
Harita 4: Theangela

Resim 1: Asarlık Akropol sarnıç

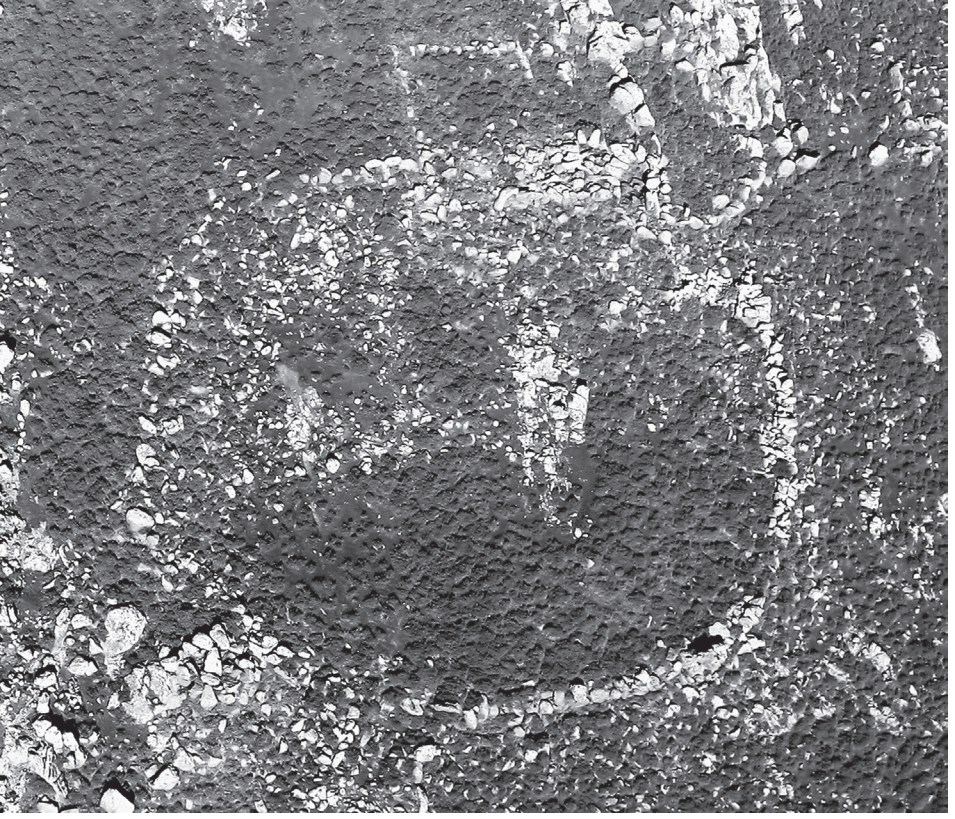
Resim 2: Asarlık Akropol güneydoğu surları

Resim 3: Asarlık Akropol seramik buluntular

Resim 4: Asarlık Platform mezar alanları

Resim 5: Asarlık tarım yapıları

Resim 6: Kaplandağ, kuzey sur

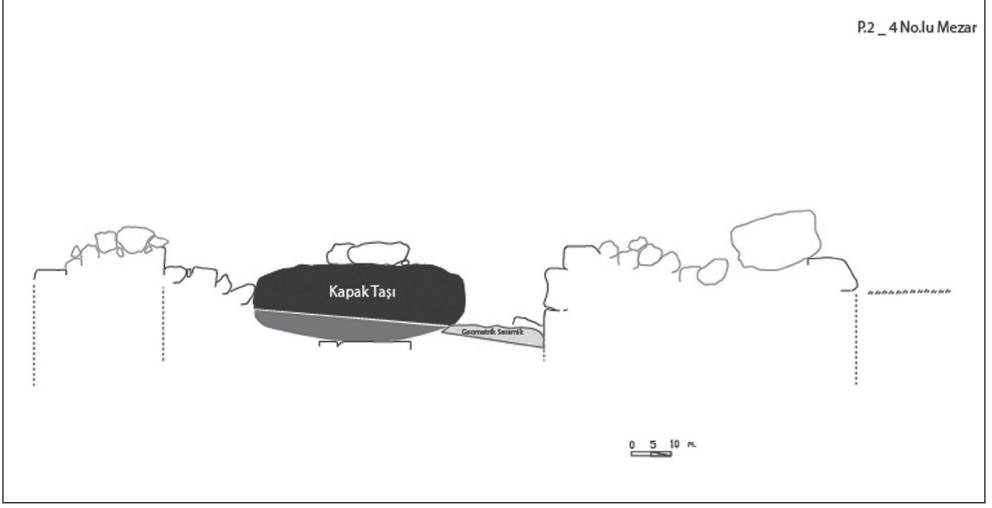
Resim 7: Kaplandağ, yapı kompleksi

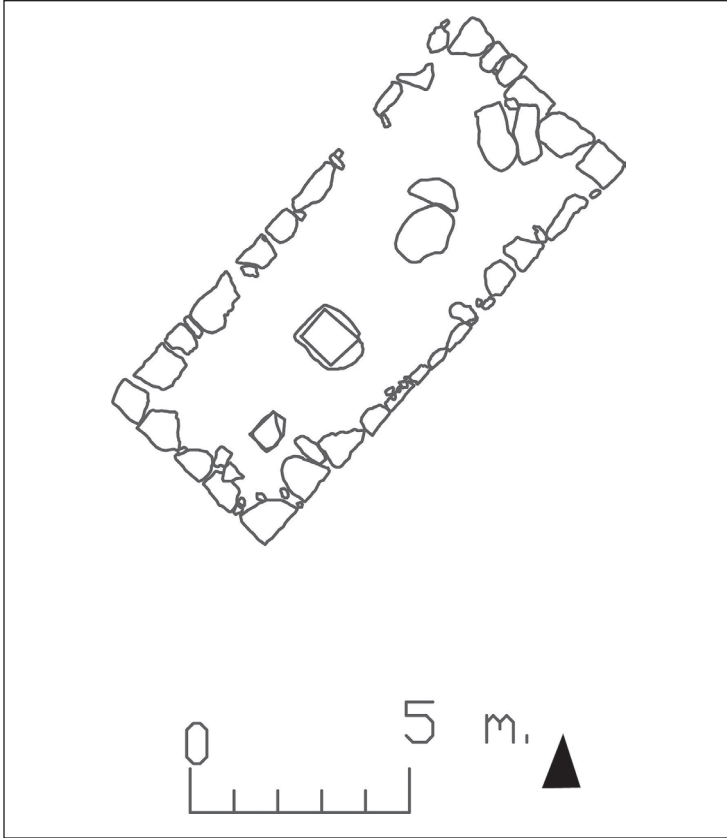
Resim 8: Theangela güney surlar

Resim 9: Alazeytin, Compound

Çizim 1: Asarlık Platform Mezar Kesit Çizimi

Çizim 2: Asarlık Platform Mezar

2011 YILI BYBASSOS ARAŞTIRMASI

Winfried HELD*

Muğla ili, Marmaris ilçesi, Hisarönü Köyü, Bybassos antik kenti ve civarındaki yüzey araştırması 2011 kampanyası, 29 Ağustos–7 Ekim tarihleri arasında 28 kişilik bir bilim heyetinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.¹

Kampanya, Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) tarafından „SPP 1209: Die hellenistische Polis als Lebensform“ (Yaşam Şekli Olarak Hellenistik Polis) programının çerçevesinde finanse edilmiştir.² Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne verdiği izine ve temsilci olarak bize katılan sayın Kemal Dedeoğlu’na gösterdiği destek için teşekkür ederiz.

2005 yılından itibaren yürütülen Türk-Alman ortak projesinin arazi çalışmaları 2011 yılında sona ereceği için yeni bölgelerden çok önceki kampanyalardan kalan bölgelerde yoğunlaşmıştır. Keramik çalışmaları, proje ortaklarımız Doç. Dr. Kaan Şenol ve Doç. Dr. Gonca Şenol’un 2011 ekip listesinde bulunamamaları nedeniyle E.Ü. arkeoloji öğrencileri tarafından gerçekleştirilmiştir.

Asartepe (By-Fs 86)

2011 yılı kampanyasında Asartepe’de önceki yıl başlanan çalışmalar bitirilmiştir (Resim: 1). Antik duvar ve diğer bulguların yanı sıra, dijital topoğrafik arazi modeli tamamlandı. Arkaik ve Klasik dönemlerinde yaşayan yerleşimin bir özelliği olarak, sadece yukarı şehir bir sur ile çevrilidir. Orada en kaliteli evler bulunmaktadır. Evlerin çoğu kuzeyde

*Prof. Dr. Winfried HELD, Philipps-Universität Marburg, Archäologisches Seminar, Biegenstr. 11, D–35037 Marburg/ALMANYA

¹Yazar dışında çalışmalara katılanlar: Arkeolog Matthias Nöth, Manuela Tiersch, Sophia Walz, arkeoloji öğrencileri Ben Berressem, Kay Schrammeyer, Helen Reinhardt, Julia Hertzer, Anna Reinprecht, Camilla Lundgren (Marburg), Mina Şakrak, Emel Canoğlu, Abdullah Nizamoğlu, Gökmen Elmalı, Beste Şenoğlu (İzmir), jeodezi öğrencileri Jakob Geipel (Münster), Sebastian Haberstock, Linda Rohn, Maria Huber (Würzburg), Mimar Dipl.-Ing. Christine Wilkening (Cottbus), mimarlık öğrencileri Raisa von Ristok, Henriette Mildner, Britta Bratfisch, Timo Meyer, Ralf Lukas, Felix Matschke (Cottbus), Bizans arkeolog Jasmin Schlichting (Erlangen); çizim uzmanı Mimar Ralf Seidl (Marburg).

²Önceki kampanyalar hakkında bkz: W. Held – G. Cankardaş Şenol – A. K. Şenol, „2005 yılı Bybassos araştırması“, 24. *AST 2006* (Ankara 2007) cilt 1, 37-50; id., „2006 yılı Bybassos araştırması“, 25. *AST 2007* (Ankara 2008) cilt 1, 365–380; id., „2007 yılı Bybassos araştırması“, 26. *AST* (Ankara 2009) cilt 3, 211–226; W. Held, „Der Hafen von Bybassos“, in: *Côtes de Carie et de Lycie : état de la question, Table Ronde, Ausonius, Bordeaux 2007, Anatolia Antiqua* 19, 2011, 441–451; W. Held – K. Şenol, „Karia Chersonesos’unda şarap üretimin arkeolojik kanıtları“, in: *Antik çağda Anadolu’da zeytinyağı ve şarap üretimi sempozyumu, Mersin Üniversitesi 2008* (İstanbul 2010) 175–183; K. Şenol – S. Walz, „Bybassos, Oyuklu Tepe – Reconstruction and Context Analysis of a Hellenistic Press Installation in the Survey Territory of Bybassos on the Carian Chersonesos“, in: *Antik çağda Anadolu’da zeytinyağı ve şarap üretimi sempozyumu, Mersin Üniversitesi 2008* (İstanbul 2010) 185–197; Ch. Wilkening, „Das Hemithea-Heiligtum von Kastabos – ein Bundesheiligtum?“, in: L. Schmidt, A. Bantelmann (Hrsg.), *Forschen Bauen & Erhalten: Jahrbuch 2008/2009*, (Berlin 2008) 98-105; W. Held – G. Şenol – K. Şenol, „2008 yılı Bybassos araştırması“, in: 27. *AST*, (Ankara 2010) 215–232; W. Held, „Sanctuaries and Local identity on the Karian Chersonesos“, *EUPLOIA “Carie et Lycie Méditerranéennes: Échanges et identités”, Colloque Bordeaux 5.-7. 11. 2009* (baskıda); W. Held, „Hellenistische Grabmonumente auf der Karischen Chersones“, *Plenarkolloquium des SPP 1209 „Die hellenistische Polis als Lebensform“*, 26.-28. 11. 2009 (baskıda); W. Held – G. Şenol – K. Şenol, „2009 yılı Bybassos araştırması“, in: 28. *AST*, İstanbul 2010, cilt 3 (Ankara 2011) 325–340; W. Held – G. Şenol – K. Şenol: „2010 yılı Bybassos araştırması“, in: 29. *AST*, Malatya 2011 (baskıda); proje internet sayfası: http://www.poliskultur.de/43_Bybassos%20und%20Kastabos.html

suraya bitişik sıralanmış olup savunma için muhtemelen evlerin çatıları da kullanılmıştı. En yüksek yerinde, muhtemelen en erken kullanıma ait oval bir yapı (yapı 1) bulunmaktadır. Doğu tarafında tek kapı, yukarı şehri Küçük Asartepe ve aralarındaki bel üzerindeki yerleşim alanlarına bağlıyor.

Küçük Asartepe’de bulunan bazı doğal kaya mekânları, Chersonesos’un diğer yerleşimlerindeki gibi mekân olarak kullanılmış olabileceği sonucuna varılmıştır. Küçük Asartepe’de bulunan yerleşim alanının ekonomisi hakkında, iki pres yatağı ve birkaç el değirmeni dışında bir bulgu ele geçmemiştir. Küçük Asartepe ve Yukarı şehrin arasındaki bel üzerinde bulunan Aşağı şehir, buradaki çok sıkı orman ve çallı örtüsü yüzünden sadece kısmen tesbit edilebilmiştir. Kayaya oyulmuş bir sarnıcın yakınında yer alan 31 no’lu yapı, Yukarı şehirdeki yapı 1 gibi yumurta şekli bir planına sahiptir ve çok büyük ve kaba poligonal bloklardan inşa edilmiştir.

Aşağı şehirdeki yapıların yapı tekniği, yukarı şehrin güneyindeki basit yapılara benzemektedir. Kaçak kazı çukurlarındaki duvar kesitlerinde anlaşıldığı üzere duvarların iç yüzleri kısmen çok ufak taşlardan örülmüştür olup yüzeyde korunamamıştır. Yapılar, doğal araziye göre düzenlenmiştir. Aşağı şehrin kuzeyinde bir mağara bulunmuştur. Antik dönemde burada bir kaynağın varolduğu düşünülmektedir. Mağaranın girişinde bir pyxis ve ince keramik parçaların bulunması – yukarı şehrin güneydoğusundaki mağaradaki gibi – dini bir kullanımdan kaynaklanabilir. Benzer kalitede keramik diğer Aşağı şehir ve Küçük Asartepe’de bulunamamıştır. Mağaranın önündeki düz arazi, belki toplantı alanı olarak kullanılmıştır.

Asartepe’nin güneyinde bulunan tapınak terası (Resim: 2), iki evre gösteriyor. Doğusundaki Arkaik kavisli teras duvarı, kaba bloklardan oluşuyor. Ortogonal bir plana sahip olan ve poligonal bloklardan inşaa edilen Batı kısmı, Klasik döneminde eklenmiştir. Tapınak, sıradışı bir plana sahiptir. Dışardan geniş bir Prostýlos tipindeyken, içinde yan yana iki tane sella mekânları vardır. Kireçtaşından yontulmuş sütunlar sadece kabaca işlenmiştir. Yakınında kırmızı sıva parçaları bulundukları için, muhtemelen kırmızı sıva ile kaplanmış olmalıdır. Çok kaliteli duvarları, sivri uçlu murçla ince işlenmiş blok taşlardan oluşmaktadır. Çatısına ait birçok kiremit korunmuş olan tapınak, muhtemelen M.Ö. 6. yy.a tarihlendirmektedir. Tapınağın yakınında ayrıca bir stel parçası ve çok kaliteli bir mermer kabın parçası bulunmuştur.

Nekropol, Asartepe’nin güney yamacından yaklaşık 160 x 70 m.lik bir alan kaplamaktadır. Mezar kaide ve teras blokları, nekropolün içindeki bir taş ocağından çıkarılmıştır. Ocağın içindeki dikey ve düz bir kayanın üzerinde, Karya alfabesinde yazılan üç satırlı bir kitabe bulunmuştur ki bu buluntu Chersonesos’ta bilinen ilk Karya kitabesi özelliği taşımaktadır. Chersonesos için tipik olan kademeli kaidelerin yanı sıra, birkaç teras duvarları, bir kaya mezarı ve bir mezar sunağı tesbit edilmiştir. Mezar sunağı, Küçük Asartepe’nin doğusunda, yerleşime giden modern (ve antik?) patikanın yanında bulunmaktadır. Bir teras duvarı üzerinde ve gösterişli bir kayanın yanındaki sunağın etrafında, bir ostotekin parçaları bulunmuştur. Dolayısıyla, sunak bir kutsal alana değil fakat bir mezara aittir. Özel yapı şekli ve diğer nekropolün uzağındaki pozisyonu, mezar sahibinin özel statüsünden kaynaklanıyor olmalıdır.

Kastabos, Hemithea Kutsal Alanı (By-Fs 66)

Kastabos’taki çalışmalar, tiyatro ve tapınak terasında yoğunlaşmıştır. Ayrıca, 2006’da tesbit edilen diğer kutsal alandaki yapıların ek ölçüm ve çizimleri yapılmıştır.

Kutsal alanda, tapınak terasın güneybatısında antik bir tiyatro bulunmaktadır. Tiyatro, 1959 ve 1960 yıllarında İngiliz arkeolog J. M. Cook und W. H. Plommer tarafından incelenmiş ve Koilon'un güneydoğusunda bir kısım kazılmıştır. Bu çalışmalar hakkında, 1966'da yayınlanan „The Sanctuary of Hemithea at Kastabos“ kitabında, sadece birkaç cümle ve iki fotoğraf vardır. Yeni çalışmalarımızın hedefi, Koilon'un şekli, sahne binası, yapının boyutları ve kutsal alanındaki pozisyonu hakkında bütün mimari ve işlevi soruları idi. Sonuç olarak, Koilon'un doğu-batı yönünde, yaklaşık 29 m.lik bir çapı tesbit edilmiştir. Kuzey ve güneyinde, yan yana dizilmiş teraslar koilon'un üzerinde kurulmuştur. Dolayısıyla, ziyaretçilerin oturma sıralarından oluşan koilon uzun ve düzensiz bir şekil göstermektedir. Kuzey-güney yönünde ise koilonun uzunluğu 56 m.dir.

Tiyatronu sahne binasının batısında, yüzeyde gerçek boyutun iki katı olan dev bir mermer heykel başı bulunmuştur. Güneyde, tapınak terasının hemen altında, aynı boyutta bir mermer heykelin omuz kısmını bulunmuştur. Bu parça, aşağıda kabaca işlenmiş bir eklenti yeri göstermektedir. Dolayısıyla, başka bir malzemeden oluşan bir heykel gövdesine ait olmalıdır. Bu iki heykel parçası birleşmemelerine rağmen, aynı heykele de ait olabilirler. Heykel, akrolith tekniğiyle yapılmıştır. Bu teknik, ahşap, cam, metal vs.'den oluşan bir gövdeye, vücudun çıplak kesimlerinin (el, ayak, baş) mermerden yontularak eklenmesiyle yapılmaktadır. Bu tür heykeller antik dönemlerde sadece kült heykelleri olarak kullanılmıştır. Dev formatı nedeniyle Kastabos'un kült heykeli olmalıdır (Resim: 3). Tiyatronun orkestrasındaki taşların arasında ayrıca, aynı şekil ve boyutlarda diğer bir mermer heykelin boynu bulunmuştur. Bu parça, diğer baş ve omuz heykel parçalarıyla birleşmemektedir. Dolayısıyla, kutsal alanda iki tane dev akrolith heykel olmalıdır. Bunlardan birisi, tapınağın içindeki Hemithea kült heykeli olmalıdır: Diğerinin yeri ve işlevi tam belli değildir. İkinci heykel, tapınak terasının doğusundaki Naiskos'lardan birisinde kullanılmış olmalıdır.

Eren Dağ (BY-FS 104)

2009 yılında keşfedilen Eren Dağ üzerindeki yapılar araştırılmıştır (Resim: 4). Zirvedeki alanda, geç geometrik veya erken arkaik dönemine ait bir sur ile bir sığınma kalesinin varlığı belirlenmiştir. Bu tür sığınma kaleleri Karya için tipiktir. Kaba taşlardan örülmüş surlar, kuzey ve doğu tarafında 140 m. uzunluğunda takip edilmiştir. Güney yönünde ise buradaki çok dik kaya uçurumu nedeniyle savunma duvarı kullanılmamıştır. Savunma yapısının içinde iki ev tesbit edilmiş olup yüzeyde keramik hemen hemen yoktur.

Eren Dağ'ın kuzeybatısındaki zirve üzerindeki muhtemelen Helenistik döneme ait olan sunak detaylı bir şekilde çizilmiştir. 67 yapı elemanı ölçülü kroki ile çizilerek fotoğraflanmıştır. Sunağın hiç bir bloğu in situ olarak korunmadığından sunağın bir rekonstrüksiyonunu oluşturmak mümkün olmamıştır.

Kale Adası (BY-FS 65)

Orhaniye Koyu'nda bulunan Kale Adası üzerinde Bizans Dönemi'ne tarihlenen bir kale bulunmaktadır (Resim: 5). Çalışmalarımızın sonucu olarak, dijital arazi modelinin içinde bütün duvar ve bulgular haritalara işlenmiştir. Bunların arasında, yukarı kale suru, aşağı kale suru (kapılar, merdiven vs. dahil) ve surların içinde bulunan 20 yapı tesbit edilmiştir. Bir tek nefli kilisenin kuzey duvarı iyi korunmuş olup çatı konstrüksiyonun izlerini göstermektedir. Surların içindeki yapıların incelenmesi sonucunda kalenin kullanımı, işlevi ve tarihi hakkında sonuçlara ulaşılabacaktır. Bir istisna hariç bütün yapılar dikdörtgen planlıdır. Duvarlar genellikle harçlı ve küçük kaba taşlardan oluşmaktadır. Yapı tekniği

olarak duvarlarda taşların arasında kiremit parçaları sıkıştırıldığı izlenmektedir. Yapılarda, özellikle de kapılarda devşirme malzemesi kullanılmıştır. Bunların yanı sıra, kale surlarının dışındaki sahilin çevresi de araştırılmıştır. Burada liman olarak tesbit edilen taş yığınları ve yığın şeklindeki bir teras ölçülerek fotoğraflanmıştır. Yüzey keramik buluntuların arasında, yapılara ait birçok çatı kiremiti ve sırlı geç Bizans keramikleri bulunmaktadır.

Çiftlikler

Orhaniye Köyü'nün Keçibükü Mahallesi'nde devam edilen tespit gezileri sırasında yamaçlarda antik paralel tarım teras sistemlerinin yanı sıra farklı dönemlere ait olan yapı kalıntılarına rastlanmıştır. Duvar tekniğine göre bazı çiftliklerin Hellenistik ve Erken Bizans dönemlerine ait iki evre tespit edilmiştir ve yüzeyde bulunan küçük buluntularla desteklenmektedir.

Keçibükü Mahallesi'nde Hellenistik çiftlik yapılarından fazla iz kalmamıştır. Muhtemelen Orhaniye ovasındaki çiftliklerdeki gibi en az iki mekânlı olduğu düşünülmektedir. Yapılan tespit gezileri sırasında kış mevsiminde tepelerden akan sel sularının yamaçlarda inşa edilmiş duvarlar için tahrip nedeni olduğu görülmektedir. Antik duvarların dış yüzü zamanla tahrip görünce, duvarların iç yüzü yer yer gözükmektedir ve terasların kalınlığı 1 m olarak tesbit edilmiştir. Bu bölgenin Hellenistik Dönem için karakteristik, oldukça sağlam bir duvar yapısına sahip olan ve kısmen çok büyük bloklardan inşa edilmiş duvarların tepelere bakan iç yüzlerinin daha küçük boyutlu taşlardan yapıldığı tesbit edilmiştir.

Terasların tarımsal faaliyetlere ilişkin oldukları, bağlı olan işlik kalıntılarından anlaşılmaktadır. Keçibükü Mahallesi'nin kuzey eteğinde bulunan BY-FS 147 nolu teras sisteminin doğu kısmında bir ağırlık taşının dışında bir pres yatak parçasına da rastlanmıştır. Bu iki buluntu in situ kalmamasına rağmen, bir presin var olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca hemen yanında, yoğun bir çalılığın altında bulunan bir duvar kalıntısının yardımıyla bu presin yer aldığı alan lokalize edilebilmektedir. Pres ağırlık taşının tahribat gördükten sonra yeniden işlenerek tekrar aynı amaçla kullanılmış olduğu taşın yan taraflarına oyulmuş boşluklardan anlaşılmaktadır. Bu oyuklar tamir işlemi sırasında bir form değişikliği de gösterdiklerinden çiftliğin en az iki kullanım evresi olduğunu kanıtlamaktadır.

Keçibükü Mahallesi'nin güney eteğinde bulunan BY-FS 144 nolu teras sistemi ve bir pres alanı kısmen in situ halinde tespit edilmiştir (Resim: 6). Bu yeni keşfedilen kalıntılar yerli kireçtaşından yapılmıştır. Söz konusu işlik bir akıtma çörten ile donatılmış ve yukarıya doğru yükselen kenarlı bir pres tabana aittir. Sağlam bloklardan inşa edilen pres tabanın daire biçimli kanallı pres yatağı da orijinal yerinde durmaktadır.

Keçibükü mahallesinin kuzey eteğinde bulunan BY-FS 140 nolu teras sisteminin batı kısmında, yaklaşık 2 metre yüksekliğe kadar korunmuş bir duvarın içinde bir mezar odası tespit edilmiştir. Mezar girişinin yüksekliği 1,18 m, genişliği 1,37 m, derinliği ise 3,40 m.'dir. Poligonal tekniğinde inşa edilmiş mezar odasının batı yan lentosundan bir blok in situ halinde bulunmuştur. Mezarın çatısı yaklaşık 24 cm. kalınlığına sahip olan bloklardan oluşmaktadır. Oda girişinin üst kısmında yer alması gereken blokların in situ kalmamasına rağmen, çatının sağlam bloklardan inşa edilmesi odayı hala yaklaşık 1,40 m. genişliğinde arkadaki, toprağın altında kalan bloklardan anlaşılmaktadır. Odanın içi kaliteli bir duvar örgü işçiliğine sahiptir. Yapılan incelemede sıva izleri tespit edilmiştir. Mezar, daha önce tesbit edilen mezarlar gibi teraslara bağlı olan çiftliğe ait olduğu düşünülmektedir.

Kızılbağlık Ovası'nda, Orhaniye ve Hisarönü köylerinde daha önce araştırılan çiftlik ve tarım teraslarının dokümantasyonu tamamlandı.

Karia Chersonesos'unun antik dönemlerde tarımsal, endüstriyel faaliyetler ve organizasyon ile ilgili bilgilere yönelik araştırmalarımızın sonucunda bu bölgenin kırsal yerleşim sistemleri ve arazi kullanımı şekli hakkında çeşitli bilgiler elde edilmiştir. Çalışmalarımızın kapsamında da preslerinin teknik detayları ve çalışma prensipleri önemli bir yer almaktadır. Hellenistik dönemde başlatılan tarım – özellikle bağcılık – sektörüne yatırımın sonucu inşa edildiği neredeyse bütün yamaçlarda teras sistemlerine rastlanmıştır. Her ne kadar antik terasların tesbit edilmesi antik tarım faaliyetlere işaret ediyorsa da, bir teras sisteminin belirli bir çiftliğe ait olmasının tanımlanması için kriter olarak sadece birer çiftlik evine bağlı olan ana kayayla çerçevelenmiş yamaç alanları sayılabilmektedir.

Orhaniye ovasının güneyinde yer alan BY-FS 59, 60, 122, 133 134 nolu komşu buluntu yerlerini model olarak seçerek, Karia Chersonesos'un doğusundaki Amos antik kentinin kutsal alanında tespit edilen ve bir bağın kurulması ile ilgili çok detaylı bilgileri veren Hellenistik kira kontratlarının³ yardımıyla antik çiftlik üretim kapasitesinin belirlenmesi amacıyla rekolte hesapları hakkında bir hipotez sunulmuştur.

Teraslanma faaliyetleri ovadaki sınırlı düz tarım alanlarını genişletmek için bir yöntem olarak görülmektedir. Bunun dışında ovanın düzlüğünde de tarım faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Teraslarda hem yapılaşmasında hem de bağın işlenmesinde harcanan yüksek çabayla bu yoğun arazi işleme yöntemi daha üretim fazlasına yol açmıştır. Böylece hasat zamanında belki işçiler tarafından desteklenmiş birer aile tarafından işletilen çiftlikler Hellenistik dönemde bölgenin ekonomisine önemli katkıda bulunmuştur.

Bybassos 2005–2011 Yüzey Araştırması Sonucu

Yedi kampanyadan sonra, Bybassos yüzey araştırmasının arazi çalışmaları sona ermiştir. Yaklaşık 150 km²'lik alanın güneyi, antik Chersonesos, kuzeyi antik Apeiros bölgesine aittir. Bu alanda beş antik yerleşim (Bybassos, Köklü Dağ, Kargıcak Tepesi, Kapıcıkada ve Asartepe) araştırılmıştır. Çok detaylı bir çalışma, Kastabos Hemitheia kutsal alanında gerçekleştirilmiştir. Burada, 1959/1960 yıllarında Cook ve Plommer tarafından yönetilen İngiliz kazıların sonucu olarak yayınlanan kitaptaki⁴ çizim ve rekonstrüksiyonların yetersiz olduğu ortaya çıkarılmıştır. Yaptığımız çalışmalarda modern standartlara göre bir dokümantasyon hazırlanmıştır. Eski tapınak ve tapınak terası rekonstrüksiyonu, önemli noktalarda düzeltilmiştir. Ayrıca, ilk kez bütün kutsal alan araştırılarak tiyatronun plan ve rölövesi çizilmiştir. Chersonesos ekonomisi hakkında ayrıca çiftlikler ve tarla terasları önemli sonuçlar vermiş olup Hellenistik döneme ait yoğun bir şarap üretimin varlığı tesbit edilmiştir. Buna bağlı bulgular, şarap ihracı için amphoralar üreten çömlekçi atölyeleri ve Bybassos'taki büyük bir ihracat limanıdır.

Bu bulgular bize bölgenin antik dönemindeki yerleşim tarihi hakkında artık net bir sonuç vermiştir. İlk yerleşim izleri Kalkolitik Döneme aittir, fakat Tunç Çağı buluntuları bölgede eksik olup bir Hiatus'a işaretler. Bölgede Klasik antik dönemler için, Karya için tipik olan yerleşim gelenekleri izlenmektedir. Küçük fakat surlarla çevirili yerleşimler, bölgesel birliklerde organize edilmiştir. Bunların siyasi merkezi, yerleşimlerin dışındaki kutsal alanlar olmalıdır. Chersonesos için, siyasi merkez Kastabos idi. Kastabos'un sahibi Hemitheia'ya aynı zamanda sağlık tanrıçası olarak da tapınılmıştır. Apeiros'un siyasi merkezi

³ F. Salviat, "Le vin de Rhodes et les plantations du déme d'Amos"; in: M.-C. Amouretti – J.-P. Brun (ed.), La production du vin et de l'huile en Méditerranée, Symposion Aix-en-Provence/Toulon 1991, BCH Suppl. 26 (1993) 151–161.

⁴ J. M. Cook – W. H. Plommer, "The Sanctuary of Hemitheia at Kastabos" (Cambridge 1966).

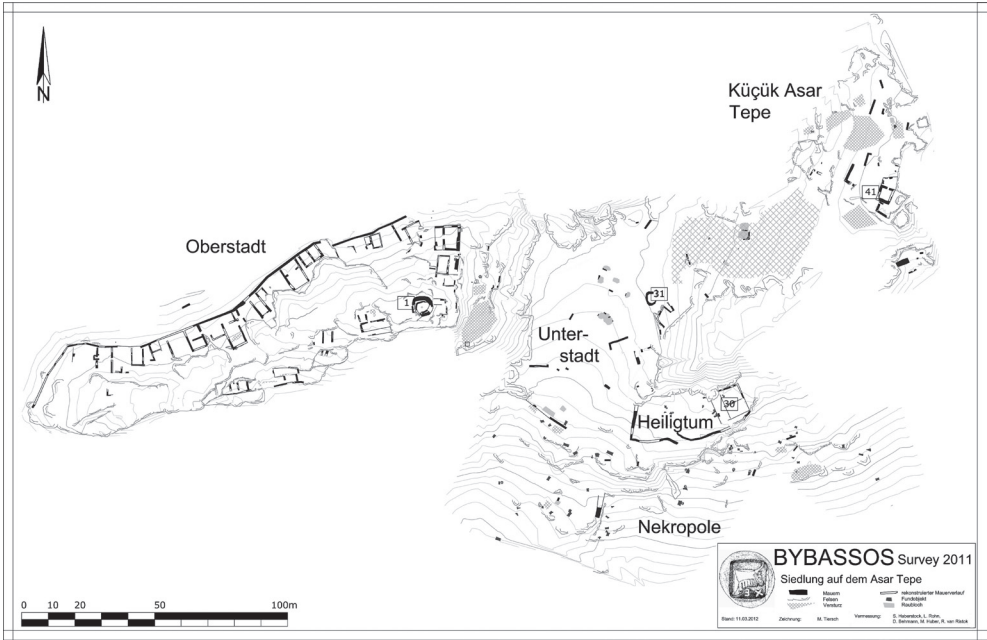
ise henüz tesbit edilememiştir. Yerleşimler, erken arkaik dönemde ortaya çıkmıştır. Bundan önce muhtemelen göçebe olarak yaşayan topluluklar tehlikeli durumlarda Eren Dağdaki gibi sığınma kalelerini kullanmış olmalıdır.

M.Ö. 3. yüzyılda, daha önce bağımsız olan Karya birlikleri Chersonesos ve Apeiros, Rodos'un Peraiası olarak Rodos devletinin bir parçası olmuş, burada yaşayanlar Rodos'un vatandaşlığını almışlardır. Bütün Chersonesos'ta yeni çiftlikler kurulmuş, dağların yamaçları da mümkün olduğu kadar teraslanmıştır. Bunun hedefi, özellikle ihraç için şarap üretimi idi. Üretici ve yönetici mühürleriyle iyi tarihlendirilen Hellenistik Rodos amphoralarının ciddi bir payı bu bölgede üretilmiştir. Bybassos'un limanı ihracat için genişletilmiş ve şehrin altında büyük bir depo mahallesi inşa edilmiştir.

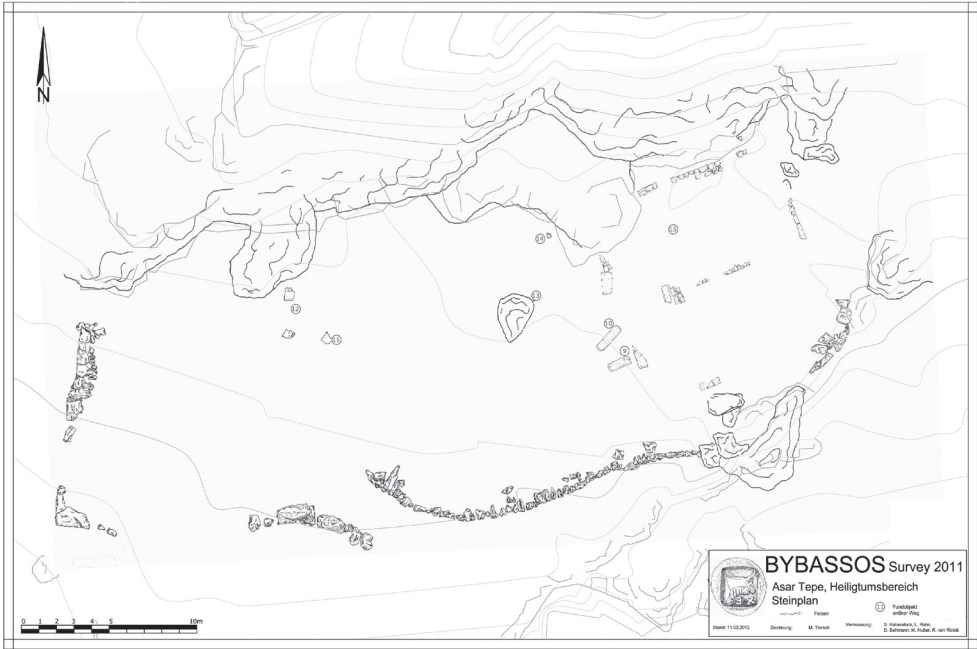
M.Ö. 1. yüzyılda bu parlak dönem birden sona ermiş olmalıdır. Chersonesosluların Yarımada'yı terk ettikleri anlaşılmaktadır. Bunun nedeni muhtemelen doğanın fazla yoğun kullanımı idi. Yamaçlardan tarlalar, çömlekçi fırınlar ve gemiler için ağaçlar kesilmiştir. Bu ciddi bir erozyonun ve kaynakların kurumasına neden olmuştur. Dolayısıyla, Chersonesoslular yarımada'larında artık yaşayamamışlar.

Yaklaşık 400 yıllık bir boşluktan sonra, Geç Antik / Erken Bizans Döneminde yeni bir yerleşim evresi tesbit edilmiştir. Bybassos ve Köklü Dağ yerleşimleri küçük bir boyutta tekrar kullanılmış olup kısmen çok büyük kiliseler inşa edilmiştir. Bazı antik çiftlikler de tekrar kullanılmıştır. Bu evre yaklaşık 4. yüzyıldan 6. yüzyıla kadar sürmüş ve tekrar bitmiştir. Geç Bizans döneminde yine bir yerleşim evresi başlamıştır. Bu evre, özellikle askeri karakterde olup Bybassos iç kalesi, Orhaniye'de Kale Adası ve Kuletepe'deki kaleyi kapsamaktadır.

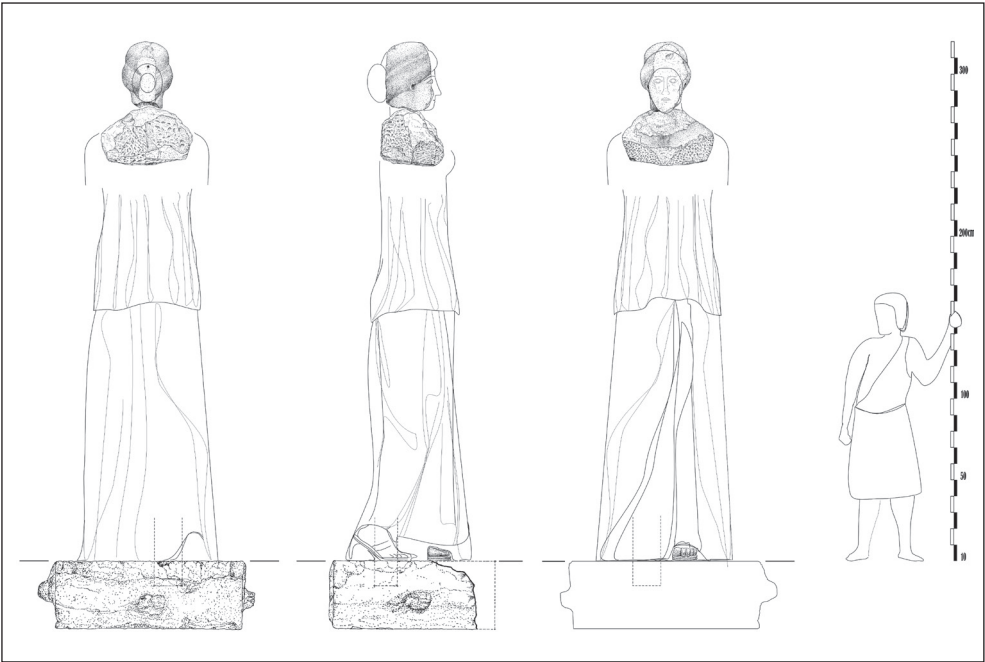
Bu araştırma, Marburg Üniversitesi ve Ege Üniversitesi'nden bir Türk-Alman kooperasyonu üzerinde ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü izni ile gerçekleştirilmiştir. Finans desteği, hem DFG (destek programı: SPP "Die hellenistische Polis als Lebensform") hem de araştırma kapsamında gerçekleştirilen bir proje sayesinde TÜBİTAK tarafından sağlanmıştır. Bütün bu kurumlara teşekkürlerimizi sunarız. Kampanyalar sırasında, bakanlık temsilcileri bizi her bakımdan desteklediler: Nizamettin Kara, Güner Sağır, Mustafa Akaslan, Muzaffer Doğanbaş, Fariz Demir, Güner Özler ve Kemal Dedeoğlu. Güzel ve verimli bir işbirliği ayrıca Marmaris Müzesi ve müdireleri Çiğdem Morçöl ve Esengül Yıldız'la yaşadık. Metin Kargın ve ailesi kampanyalar sırasında bizim barınma ve beslenme problemlerimizi çözmekle kalmadı karşılaşılan beklenmedik sorunların çözümlerinde de destekçimiz oldular.

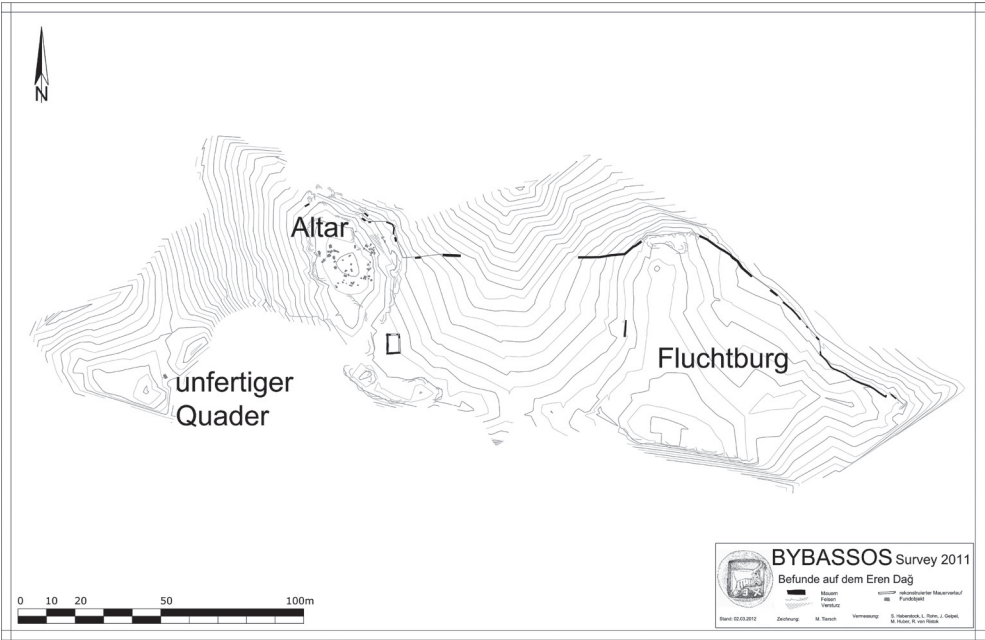
Resim 1: Asartepe planı (M. Tiersch et al.)

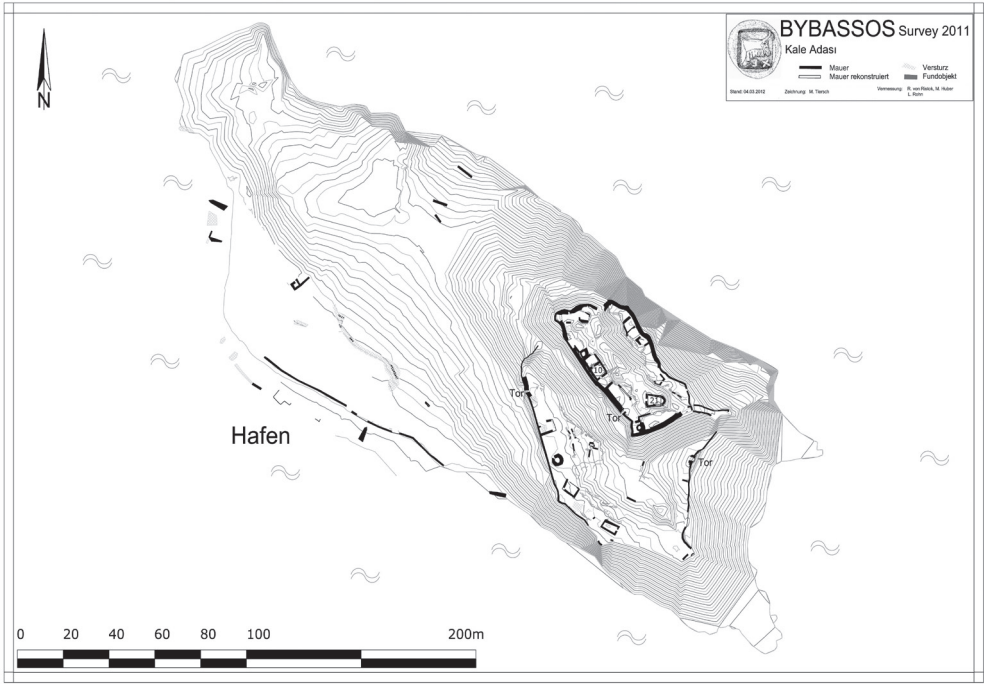
Resim 2: Asartepe, kutsal alanı taş planı (H. Reinhardt)

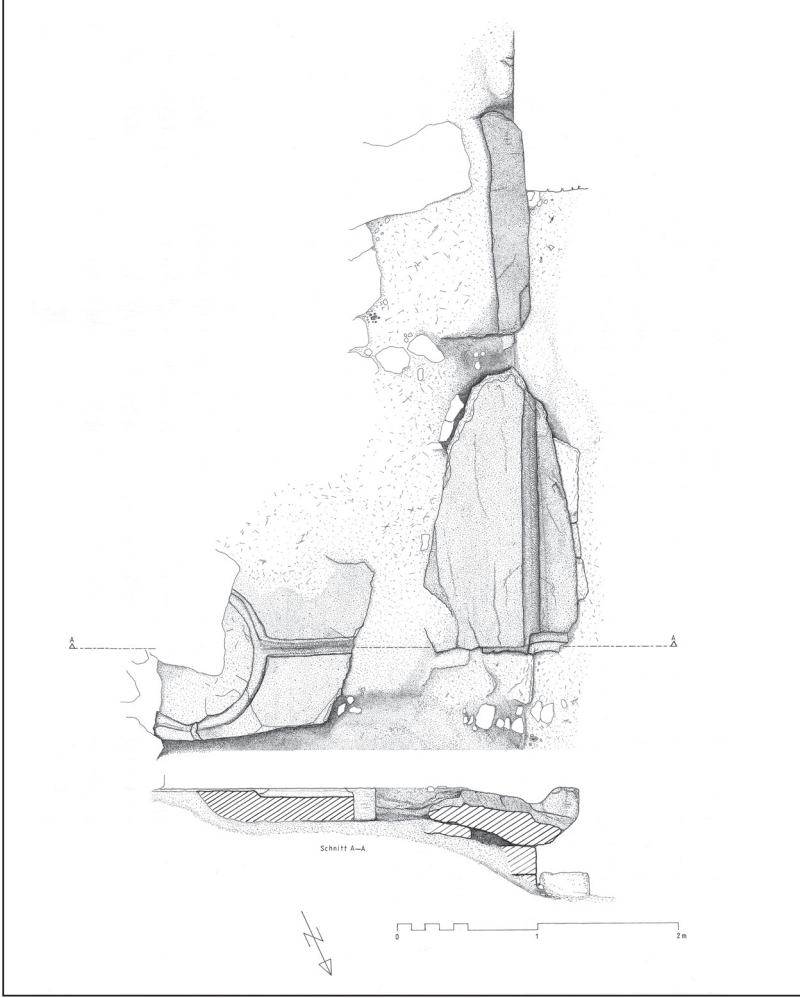
Resim 3: Kastabos, kült heykeli (R. Seidl)

Resim 4: Eren Dağ planı (M. Tiersch et al.)

Resim 5: Kale Adası planı (M. Tiersch et al.)

Resim 6: Orhaniye, Keçibükü Mahallesi, pres alanı
BY-FS 144 (S. Walz)

2011 YILI THERA ANTİK KENTİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Abdulkadir BARAN*
Şahin GÜMÜŞ

Genel Müdürlüğümüzün izinleriyle 2011 yılında Muğla İli, Ula İlçesi ile Yerkesik beldesi arasında yer alan alanda başlayan yüzey araştırma çalışmalarımız, hakkında çok fazla bilgi bulunmayan ve tam olarak yeri tespit edilmemiş Thera antik kenti ile territorumunu kapsamaktadır (Resim: 1). Tek bir kent üzerinde yoğunlaşan çalışmalarımız oldukça verimli sonuçlara ulaşmamızı sağlamıştır¹. Thera antik kentinden bahseden ilk antik kaynak Arrianos'un *Anabasis* (11.5.7) adlı eseridir. Arrianos, Karia satrapı Orontobates'in İskender ile savaştığı M.Ö. 333 yılında Halikarnassos'u savunurken Myndos, Kaunos, Thera ve Kallipolis'i elinde tuttuğunu, ayrıca Kos ve Triopion'u da ele geçirdiğini aktarır. Ptolemios'un *Geography* (V.2.16) adlı eserinde Idymos ve Pystos arasında sayılan Thera kentinden Byzantionlu Stephanos tarafından da Karia'da bir kent olarak bahsedilmektedir. Muğla il merkezinin güneybatısında yer alan Yerkesik beldesinde düzlükte ele geçmiş olan iki yazıtta okunabilen "*Theraios*" ve "*to koinon to Theraion*" ibareleri Thera'nın lokalizasyonunda önemli rol oynamıştır². Yazıtlardan ilki Hellenistik döneme diğeri ise M.S. 69-79 arasına tarihlendirilmiştir³. MÖ 2.yy.a tarihlenen Tenos'ta ele geçmiş bir yazıtta ise Thera'nın Khrysaorik birliğe⁴ üye olduğunun görülmesi kentin polis statüsüne sahip olduğuna işaret etmektedir⁵.

Yerkesik düzlüğündeki arkeolojik kalıntılar oldukça az sayıda ve geniş bir alana yayılmış durumdadır. Alanda yaptığımız çalışmalarda daha önceden bahsedilen bazı yerleşim alanları tekrar incelenmiş ve detaylı belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ancak yakın çevrede küçük boyutlu yerleşimler haricinde polis olabilecek büyüklükte bir antik yerleşim bulunmamaktadır. 50 m. yükseklikte yumuşak eğimli bir sırt ile birbirlerinden ayrılan Yerkesik ve Yenice düzlüklerini bir arada değerlendirmek mümkündür⁶. Günümüzde

* Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir BARAN, Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 48000 Kötekli – Muğla/TÜRKİYE. e-mail: kadirbaran@yahoo.com

Uzm. Şahin GÜMÜŞ, Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 48000 Kötekli – Muğla/TÜRKİYE. e-mail: sgumus@mu.edu.tr

¹10.10.2011-16.11.2011 tarihleri arasında yürütülen çalışmalarımızda Uzm. Şahin Gümüş, Nil Dirlik (Arkeolog), Recep Kendirci (Arkeolog), Arman Balak (Mimar), Öğr. Gör. Güray Ünver (Epigraf), Murat Barış (Öğrenci), Kadir Uçar (Öğrenci) ile Harun Kabakçı (Öğrenci) yer almışlar ve Bakanlık Temsilcisi olarak Marmaris Müzesinden Mutlu Karadağ çalışmalarımıza eşlik etmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Muğla Üniversitesi adına yürütülen çalışmalarımıza sağladıkları katkılarından dolayı Genel Müdürlüğümüz ile Muğla Müzesi çalışanlarına ve maddi destek sağlayan Bakanlığımıza, Rektörlüğümüze ve Ula Belediye Başkanı Nadi Şenkal'a teşekkür ederiz.

² Fraser-Bean 1954, No: 46-47, Pl.12; Blümel 1991, 732-733; Debord-Varinlioglu 2001, 57, 59.

³ Thera koinonundan bahseden bir diğer yazıt ise Yeniköy-Küçükbelen'de bulunmuştur MÖ 1. yy.a tarihlenen yazıtta Rhodoslu Herodes oğlu Dionysos'un Londeis, Koloneis, Pisetai ve Theraion koinonu tarafından onurlandırıldığı aktarılmaktadır. (Debord-Varinlioglu 2001, 153-154, nr.42.)

⁴ *IG*, XII. 5. 977. Khrysaorik birliğe sadece polis statüsünde kentler kabul edildiği için Thera'nın polis olduğu öngörülmektedir. Gabrielsen 2000, 135.

⁵Yerkesik'te ele geçmiş tamamlanmış bir yazıt ise Thera kentinin Rhodos egemenliği altında olduğuna işaret etmektedir (Paton-Myres 1896, 190, no.15 ; Fraser-Bean 1954, no.49.) Koinon sistemi ve koinon-polis kavramıyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Wiemer 2010, 423 vd.

⁶ Descat 1994, 206-207; Debord-Varinlioglu 2001, 35-36.

Doğanköy, Gülağzı ve Yenice köyleri ile Yerkesik beldesini barındıran iki düzlük genel özellikleri ile de birbirine benzemekle birlikte Yenice düzlüğü daha fazla su kaynağına sahip olması sebebiyle tarım faaliyetlerinde Yerkesik'ten daha avantajlı durumdadır. Günümüzde bir sene içinde 4-5 defa ekilebilen verimli tarlaların antik dönemde de aynı zenginliği sağlamış olduğu muhakkaktır. Bu alanda ise yukarıda değinildiği gibi kent karakteri gösteren tek yerleşim daha önceki yayınlarda Taşyenice olarak da adlandırılmış olan Okkataş'ta yer almaktadır (Resim: 2).

Okkataş'taki antik yerleşimin tanımlanması konusunda farklı düşünceler ortaya atılmıştır. W. R. Paton⁷ 1888'deki yayınında Bargasa olabileceğini belirtmiş ancak 1896'da Myres ile birlikte tanımlanamayan kent demiştir⁸. Atina Vergi Listeleri yayınında ise kentin Oula olabileceği önerilmiş⁹ ancak Oula'nın vergi listelerinde çok fazla geçmeyişi ve özellikle de Ula ilçesi içerisinde Oula olarak tanımlanabilecek bir antik yerleşim bulunması sebebiyle bu görüş kabul görmemiştir¹⁰. Bölgede araştırma yapan Laumonier¹¹ ve G. Guidi¹² ise kentin antik ismi konusunda görüş belirtmemişlerdir. Kentin adlandırması konusunda en fazla tartışma yaratan tanımlama ise A. Philippson¹³ tarafından yapılan Attik birliğe 2 talent vergi veren Kyllandos olabileceği önerisidir. Daha önceki araştırmacılarından Fraser ve Bean¹⁴ bu tanımlama için geçerli bir gerekçe bulunmadığını, W. Blümel¹⁵ ise yerleşimin Kyllandos olarak tanımlanması için elde kesin bir veri olmadığını belirtmelerine karşın 2002 yılında tescil edilen yerleşim Kyllandos olması muhtemel antik kent olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte Kyllandos ismi geçen tek yazıt M.Ö. 197 civarına tarihlendirilen Lindos ve Karpathos'taki Nikagoras yazıtıdır. Bu yazıtta General Nikagoras tarafından Pisye, İdyma ve Kyllandos ile civardaki kalelerin tekrar Rhodos hâkimiyetine sokulduğu anlatılmaktadır¹⁶. Yukarıda değinildiği gibi Nikagoras yazıtında Pisye, İdyma ve Kyllandos sıralamasının kullanılması kentin İdyma'dan sonra yer almış olabileceğine işaret etmektedir. Fraser ve Bean¹⁷ tarafından yapılan değerlendirmelerde de Kyllandos'un İdyma'nın güneyinde yer alan Elmalı köyü yakınında yer alan antik yerleşim olduğu önerilmiştir. Bu görüşü destekleyecek epigrafik verilerin henüz bulunmamasına karşın tarafımızdan yapılan incelemelerde de Elmalı köyü yakınındaki oldukça tahrip olmuş yerleşimin Kyllandos olması kabul edilebilir bir tanımlama olarak gözükmektedir.

Okkataş'taki yerleşimin¹⁸ Thera olabileceği ise ilk olarak R. Descat tarafından önerilmiş ve daha sonra alanda araştırma yapan Fransız ekip tarafından da bu görüş desteklenmiştir¹⁹. Deniz seviyesinden 700 m., Yenice düzlüğünden de 200 m. yukarıda yer alan antik yerleşim yöre halkı tarafından Taşyenice ya da Okkataş olarak tanımlanan tepeye

⁷ Paton 1888, 328-329.

⁸ Paton-Myres 1896, 260.

⁹ Meritt 1939, 530.

¹⁰ Fraser-Bean 1954, 73; Debord-Varinlioglu 2001, 42.

¹¹ Laumonier 1936, 328.

¹² Guidi 1921-22, 374-375.

¹³ Philippson 1915.

¹⁴ Fraser-Bean 1954, 73

¹⁵ Blümel 1991, 160.

¹⁶ Blümel 1991, App.I-II.

¹⁷ Fraser-Bean 1954, 72-73; Debord-Varinlioglu 2001, 42.

¹⁸ Ula Belediyesinin talebi ve maddi desteği doğrultusunda Muğla Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 23.06.2011 gün ve 7279 sayılı izni ile Muğla Müzesi denetiminde katılımımızla gerçekleştirilen ot temizliği çalışmaları antik kentin araştırılmasında oldukça yardımcı olmuştur.

¹⁹ Descat 1994, 206-207; Debord-Varinlioglu 2001, 35-36.

yayılmış durumdadır (Resim: 2-3). Kentin akropolisi bir iç tahkimatla çevrelenmiştir ve içinde Kybele Tahtı olarak adlandırılan ana kayadan işlenilmiş anıt ve temel seviyesinde korunmuş henüz tanımlanamayan bir yapı kalıntısı ile sarnıç olması muhtemel mekânlar bulunmaktadır. İç surun hemen altında ise içinde kent ismi geçmeyen uzun bir onurlandırma yazıtı ve kayaya oyulmuş nişler bulunmaktadır²⁰. Kentte tespit edilen birkaç kule aracılığıyla güçlü bir tahkimat sistemi bulunduğu anlaşılmakla birlikte surların istikameti henüz net olarak anlaşılamamıştır. Şimdilik sur sisteminin akropolden başlayarak tepenin güney yamacını çevrelediği, ancak tiyatro ve agoranın kent suru dışında yer aldığı önerilebilmektedir. 2011 yılı içerisinde öncelikli çalışma alanlarımızdan ilki daha önceki yayınlarda bazen sur duvarı olarak tanımlanan kısmen iyi korunmuş pseudo-isodomik duvar örgüsüne sahip duvar ve çevresi olmuştur²¹ (Resim: 4-5). Çalışmalarımız bu duvarın yaklaşık 20 x 60 m. ölçülerinde bir terası desteklediğini ve terasta Hellenistik döneme ait bir tapınak yapısı bulunduğunu göstermiştir. Kutsal alanda ana kayadan işlenmiş sunak çanakları, heykel kaideleri ve pedestaller bulunmaktadır. Ayrıca, teras duvarının hemen üstünde köşede Bizans döneminde devşirme malzemelerle inşa edilmiş bir kilise ya da şapel yapısına ait içinde gömü bulunan bir apsis tespit edilmiştir. Bitki örtüsünün çok yoğun ve temizlemesinin çok zor olduğu kentin güney yamacında iki adet kule kalıntısı ve çok sayıda mekân duvarı da temizlenerek plana aktarılmıştır. Kentin en önemli yapılarından birisi de tiyatro yapısıdır. G. Guidi²² tarafından daha önce tanımlanan yapı temizlenerek plana aktarılmıştır. Yaklaşık 40 m. genişlikte caveası ile küçük bir tiyatro yapısıdır ve oturma sıraları kısmen ana kayadan oluşturulmuştur. Tiyatronun önündeki düzlük alan kentin agorasıdır ve burada kaçakçılar tarafından tahrip edilmiş bir yapı eksedra olarak tanımlanabilmiştir. Yine güney yamacın bitiminde stoa olarak tanımlanabilecek bazı yapı kalıntıları da tespit edilmiştir.

Kentin nekropolisi tahkimatın hemen dışından başlayarak, özellikle doğu ve batı yamaçlar boyunca uzanmaktadır. Doğu nekropolde iki adet kaya mezar²³, bir adet kayaya işlenmiş arcosoliumlu ve dromoslu oda mezar ve çok sayıda sanduka mezar tespit edilmiştir. Yenice düzlüğüne bakan batı nekropol ise çok daha büyük bir alanı kaplamaktadır. Şimdiye kadar sekiz adet tonozlu ve çift odalı oda mezar, kayaya oyulmuş lahitler, sanduka mezarlar, iki adet kaya mezar ile kayaya oyulmuş lahit ve altında beş odadan oluşan anıt mezar yapısı incelenerek belgelenmiştir. Daha önceki yayınlarda da bahsedilen bu ünik özelliklere sahip mezar yapısı amphora formlu nişlere sahip olmasıyla dikkat çekici bir yapıdır²⁴. Kentteki bir diğer ilgi çekici yapı ise akropolün karşısında yer alan Çataalkaya olarak adlandırılmış olan tepenin üst kesiminde tespit edilen kaledir (Resim: 2-3). Daha önceki araştırmalarda küçük bir gözetleme kulesi olarak tanımlanan yapı²⁵ yaklaşık 2500 m².lik bir alanı çevreleyen ve içinde mekânlar ve ana kayaya oyulmuş bir sarnıç barındıran bir kale yapısıdır. Sur duvarları bazı bölümlerde tamamen bazı bölümlerde ise sadece birkaç sıra yüksekliğinde korunmuş olmakla birlikte kalenin planı tespit edilebilmiştir. Kentin savunma sisteminin parçası olduğu anlaşılan kale Çataalkaya ve Okkataş arasında yer alan geçiş noktasının korunmasında büyük önem taşımış olmalıdır. Çataalkaya kalesinin hemen alt tarafında antik döneme ait kısmen

²⁰ Debord-Varinlioğlu 2001, 37-38, Fig.41, Insc. nr.55.

²¹ Debord-Varinlioğlu 2001: 37-38, Fig. 42.

²² Paton-Myres 1896: 197-198; Guidi 1921-22: 374-375.

²³ Paton-Myres 1896, 260; Debord-Varinlioğlu 2001, nr.54, Figs. 46-49; Roos 2006, 36-39, Pls. 15-17, 46-48; Henry 2009, 260, Fig. 15.

²⁴ Paton-Myres 1896, 261, Fig. 40; Debord-Varinlioğlu 2001, 40-42, Figs. 50-53; Roos 2006, 39-41, Pls. 17-18, 49-51.

²⁵ Debord-Varinlioğlu 2001, 38.

korunmuş taş kaplı bir yol kalıntısı ile ona bağlı inşa edilmiş Karia tipi bir çeşme yapısı da tespit edilmiştir.

Kentin territoriumunu oluşturan Yenice ile Yerkesik düzlükleri ve çevresinde 2011 yılında gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda daha önceki yayınlarda kısmen bahsedilmiş olan çok sayıda yerleşim detaylı olarak incelenerek kalıntılar belgelenmiştir (Resim: 1).

Gülağzı köyü yakınında Kocaçukur (veya Meşeliçukur) olarak adlandırılan yoğun makilik bitki örtüsü ile kaplı olan alanda küçük bir tepenin üzerinde ve güney yamaçlarında yoğun kaçak kazı gerçekleştirilmiş olduğu ve tanımlanamayan yapılara ait taş duvarların açığa çıktığı görülmüştür. Kaçak kazı çukurları çevresinde görülen Roma ve Bizans Dönemi seramik parçaları ve duvar teknikleri yapıların antik döneme ait olduğuna işaret etmektedir. Kaçak kazı çukurlarında görülen mekânların ölçüleri alınmış ve tanımlamaları yapılmıştır. Ayrıca tepenin üst kısmında yaklaşık 15 x 20 m. ölçülerinde çevirmesi olan bir çiftlik evi tespit edilerek planı çıkartılmıştır. Şose yolun hemen güney tarafında yapı ya da anıtlara ait bazı mimari elemanlar, sütun tambur parçaları ve prizmatik bir sunak ya da postament bir arada bulunmaktadır. Bu blokların yakın bir alandan taşınarak buraya biriktirilmiş oldukları anlaşılmakla birlikte tam olarak nerede bulunmuş olabilecekleri tespit edilememektedir. Muhtemelen bir antik yol kenarında yer alan antik yerleşimdeki çalışmalarımızın ilerleyen dönemde devam ettirilmesi amaçlanmaktadır.

Gülağzı köyü, Kolçak mahallesinde Kaletepe olarak anılan küçük bir tepe konumu ile oldukça dikkat çekicidir (Resim: 6). Yerkesik ve Yenice düzlüklerine uzanan yolun hemen kenarında yer alan tepe, bir vadi şeklinde olan giriş yolunu kontrol etmektedir. Kaletepe olarak adlandırılması antik kalıntılar bulunabileceğini göstermekteydi ve nitekim alanda yaptığımız çalışmalar da burada yerleşim bulunduğunu kanıtlamıştır. Tepenin güney ve doğu yamaçlarında çok sayıda sanduka mezarın daha önceki dönemlerde açığa çıkartıldığı ve tahrip edildiği öğrenilmiştir. Alanda yaptığımız çalışmalarda ise sadece 1 adet mezarın yan taşlarına ait bir sıra görülebilmektedir. Yine bu alanda zeytin preslerine ait iki adet ağırlık bloğu tespit edilmiş ve belgelenmiştir. Yüzeyde kısmen görülebilen taş sıralarının mezar veya mekân duvarları olabileceği anlaşılmakla birlikte tarım faaliyetleri sonucunda antik kalıntıların büyük ölçüde tahrip edildiği gözlenmektedir. Tepenin en üst kesiminde bir kale kalıntısı görülmektedir ve kale duvarlarının hemen yanı başına değin modern evler inşa edilmiştir²⁶. Yaklaşık 300 m² alana sahip olan kalenin iç kısmının tarla olarak kullanıldığı, yüzeydeki taşların belli bölümlere toplanıldığı ve bazı duvarların da yenilendiği anlaşılmıştır. 2 metre genişlikteki orijinal duvarlar sadece doğu ve kuzey kesimde korunabilmiştir. Kalenin güney ve batı kesimleri ise geç dönemlerde tarla duvarı haline getirilmiştir. Kale ve çevresinde bir yapı ya da anıta ait olabilecek herhangi bir mimari eleman tespit edilememektedir. Bu durum tepenin kuzey yamacındaki yakın tarihe ait kireç ocağı ile bağlantılı olmalıdır. Kireç ocağı günümüzde faal olmamakla birlikte antik kalıntıların tahrip edilmesinde büyük rol oynamış olmalıdır. Tarla faaliyetlerinin yoğunluğu ve ana kayanın yüzeye oldukça yakın olması sebebiyle yüzey seramiği oldukça az olmakla birlikte buradaki antik yerleşimin varlığını destekler nitelikte Hellenistik ve Roma dönemi karakteristiklerine sahiptir. Büyük tahribat görülen yerleşim muhtemelen Hellenistik dönemden itibaren kullanılmış küçük bir yerleşimdir ve Yerkesik-Yenice düzlüklerine ulaşan yolları kontrol edecek bir karakol işlevi görmüş olmalıdır.

Doğanköy-Yerkesik yolu üzerindeki Banbalı Mevkii'nde küçük bir tepenin güneye

²⁶ Uydu fotoğrafı üzerinde kalıntılar işaretlenmiştir. Eski tarihli olan uydu fotoğrafında az sayıda modern inşaat görünmekle birlikte günümüzde modern yerleşim kalenin hemen yanı başına kadar yaklaşmıştır.

bakan yamacında bir adet kaya mezarı tespit edilmiştir. Kaya mezarı üç ölü yatağına ve sivri tonoz tavan düzenlemesine sahiptir²⁷. Mezar çevresinde yapılan alan incelemesinde antik döneme ait herhangi bir yapı kalıntısı izi tespit edilememiştir. Kaya mezarın bulunduğu kayalık tepenin en üst seviyesinde ise günümüze yakın tarihten bir ev ve bahçe duvarlarının kalıntısı kısmen görülebilmektedir. Yine yüzeyde ve çevrede antik seramik parçalarının görülmeyişi buranın yerleşim dışı tekil bir mezar olabileceğine işaret etmektedir.

Yerkesik düzlüğünde yaptığımız incelemelerde Kiremitli Camii'nin hemen önünde ezme taşına dönüştürülmüş ve büyük oranda aşınmış girlandlı yuvarlak bir sunak tespit edilmiştir. Sunağın tam olarak nereden getirildiği öğrenilememekle birlikte köylüler tarafından ezme taşı olarak kullanılmak üzere çok uzaklardan bile uygun antik taşların taşınabildiği bilinmektedir. Bu alanın biraz ilerisinde ise yerel halk tarafından Değirmen olarak adlandırılan 7 x 7 m. ölçülerinde kare planlı bir yapı tespit edilmiştir (Resim: 7). Yaklaşık 1 m. duvar kalınlığına sahip olan yapının köşelerinde antik döneme ait büyük boyutlu devşirme bloklar kullanılmış, diğer kısımları ise küçük taşlar ve kiremit parçaları kullanılarak harçlı inşa edilmiştir. Duvar iççiliğinde Bizans Dönemi karakteristiği görülen bu yapının kazı yapılmadan işlevini anlamak zor olmakla birlikte duvar içinde yatay olarak uzanan iki su kanalının varlığı bu yapının suyla ilgili bir yapı olabileceğini göstermektedir.

Yerkesik Jandarma Karakolunun tam karşısına düşen yamaçta düzlüğün güney yamacında İnönü mevkii olarak tanımlanan alanda kaçak kazı yapıldığının jandarma tarafından tarafımıza aktarılması üzerine çalışmalarımız bu alana yoğunlaştırılmıştır. Daha önceki araştırmalarda bahsedilen İnönü mevkiinde²⁸ henüz tescil edilmemiş durumda iki adet kaya mezarı ile üç adet kaya nişi tespit edilmiştir (Resim: 8-9). Yerkesik-Dirgeme-Muğla yolunun hemen altında kalan kayalık alanda yer alan kaya mezarların üst kesimindeki alan karayolunun atılmış molozlarıyla kısmen kaplanmış olduğu için bu alanda mezar bulunup bulunmadığı anlaşılamamıştır. Ancak tespit edilen kaya mezarlar oldukça iyi korunmuştur. Kaya mezarlardan büyük olan üç adet mezar yatağına sahip olup tavanı tonoz biçiminde şekillendirilmiştir. Mezar kapısının çevresinde ve odanın iç kısmında herhangi bir süsleme unsuru görülmemektedir ve çevrede çok sık karşılaşılan kaya mezar tipolojisine uygundur. Kaya mezarın doğu yan tarafında çalılık tarafından kısmen gizlenmiş durumda bir niş tespit edilmiştir. Kayaya oyulmuş bu nişin kremasyon gömü mü kapsadığı yoksa kaya mezarla bağlantılı bir ölü kültü mü taşıdığı henüz anlaşılamamıştır. Alandaki ikinci kaya mezar oldukça küçük boyutta olup tek kişilik bir gömüye sahiptir. Bu kaya mezarının yine hemen batısında bir başka niş bulunmaktadır. Bu küçük boyutlu niş de yine kremasyon gömü ya da ölü kültüne işaret etmektedir. Kaya mezarlarının bulunduğu kayalığın yamaçlarındaki tarlalarda Roma ve Bizans Dönemlerine tarihlenebilecek kaba seramik parçaları görülmekle birlikte yerleşime ait herhangi bir yapı kalıntısı tespit edilememiştir. Tarla sahiplerinden alınan bilgiye göre bu alanlarda sandık tipi mezarların açığa çıkartıldığı ve yine çok sayıda pithosun görülerek kırıldığı öğrenilmiştir. Alanda biraz daha batıya doğru gidildiğinde yamaç bitiminde yine kayanın düzeltilerek bir mekân haline getirildiği ve anakayada oyulmuş bir niş bulunduğu tespit edilmiştir. Kesin olmamakla birlikte yamaç boyunca mezarlık alanın devam ettiğine işaret eder niteliktedir. Tarla içinde görülen bir kuyu ağzında çok sayıda antik blok kullanıldığı ve özellikle bir bloğun ip kesikleriyle oldukça uzun bir süreden beri kullanımda olduğu anlaşılmıştır. Kesin olmamakla birlikte bu kuyunun da antik dönemden beri kullanıla geldiğini ve tepenin yamacında kuyu ve mezarlar arasında kalan alanda bir antik yerleşim

²⁷ Roos 2006, 25.

²⁸ Debord-Varinlioglu 2001 : 35, Fig.35; Roos 2006, 24.

bulunduğunu düşünmek olası gözükmetedir. Alanın yoğun bitki örtüsü ile kaplı oluşu sebebiyle bazı kısımlarına girilememekle birlikte bütün veriler bir arada değerlendirildiğinde burada küçük bir köy yerleşimi olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

Yerkesik düzlüğünde ilçenin kuzeybatısında yer alan ve eski yayınlarda bahsedilen Pazaryeri²⁹ olarak geçen alanda bugün bir futbol sahası bulunmaktadır. Fraser ve Bean tarafından 1950'lerde yapılan araştırmalarda Thera koinonu ile ilgili bir yazıt parçası ele geçmiş olan Pazaryeri Mevkii'nde çok sayıda antik bloğun da bulunduğu aktarılmıştır. Fransızlar tarafından 1990'larda yapılmış olan araştırmada ise bir yazıt parçası ve bir sunak parçası görülmüş ve burada bir kutsal alan bulunabileceği belirtilmiştir. Ancak günümüzde yoğun tarımsal faaliyette bulunulan alanda modern tarım duvarları içerisinde sadece 4 adet antik yapı bloğu tespit edilebilmiştir. Yüzey seramiği yoğun olarak görülen bu alandaki antik kalıntıların her geçen gün yok olduğu gözlenmektedir.

Yenice Köyünün hemen güneyinde yer alan Kısıkoğaz mevkii dar bir geçide hâkim konumuyla, antik dönemde savunma açısından önemli rol oynamış olmalıdır (Resim: 10-11). Alanda yaptığımız incelemelerde yolun hemen kenarında yakın zamanda inşa edilmiş bir köprü ve çeşme yapısının inşası sırasında çıkartılmış antik yapı blokları, pres ağırlık bloğu ve ezme taşları tespit edilmiştir. Modern çeşmenin dayandığı yamaç kepçe ile biraz düzeltilmiş ve kesitte antik döneme ait duvar kalıntıları açığa çıkmıştır. Yoğun orman örtüsü içerisinde yaptığımız incelemelerde ise çeşitli teras düzenlemeleri ile yapı duvarları tespit edilmiş ancak bunlardan sadece bir yapının planı anlaşılabilmektedir. Kısmen ana kayanın düzlendiği kısmen de moloz blokların kullanıldığı yapının tam işlevi anlaşılamamaktadır. Çevrede yüzey seramiği çok az tespit edilebilmektedir ve kesin tarihlendirilebilir bir parça görülememiştir. Tepenin güneyinde yakın tarihlerden bir mezarlık alanı ve bir Osmanlı sarnıcı yer alır ve bu yolun kesintisiz bir şekilde kullanım görmüş olduğunu desteklemektedir. Tepenin güney yamacında iyi işçilik gösteren bir kaya mezar ve hemen yolun karşı tarafındaki kayalık yamacın tepeye bakan kuzeybatı yamacında ise daha basit işçilik gösteren bir diğer kaya mezar tespit edilmiştir³⁰ (Resim: 11). Her iki mezar da anakaya kütesinin içinin oyulmasıyla oluşturulmuştur. Sivri tonozlu bir tavan düzenlemesine sahip olan 1 numaralı kaya mezar orijinalinde 3 yataklı bir düzenlemeye sahip olmakla birlikte mezar odasının içi kaçak kazılarla oldukça tahrip edilmiş durumdadır. Tepenin eteğinde yer alan diğer kaya mezar da yine iç kesiminde köşede tahribata uğramış ve arkada mezar arayan kaçak kazıcılar tarafından anakaya kırılarak parçalanmıştır (Resim: 11). Üç klineye sahip olan mezarın kline detayları kabartma ile oldukça özenli bir şekilde verilmiştir. Yanlarda yer alan ölü yatakları lahit şeklinde oyulmuşken, arkada yer alan ölü yatağı oyulmamıştır. Mezarın kapı iç kısmında yer alan şamdan benzeri kabartması oldukça dikkat çekicidir. Üçayaklı uzun bir şamdan şeklindeki kabartma yarım daire profilli bir kandil nişini desteklemektedir. Kapı üst kısmında üçgen alınlığa sahip olan mezarın alınlık ortasında oldukça tahrip olmuş bir kabartma yer almaktadır. Bir sütun³¹ ya da figür olması muhtemel olan kabartma ve mezarın iç bezemesindeki özenli işçilik mezarın zengin ve güçlü birisine ait olduğuna işaret etmektedir. Mezarın güney yanındaki bir diğer anakaya kütesi üzerinde yer alan sunu çukuru da bu kaya mezarla bağlantılı ölü kültürü ile ilişkili olmalıdır. Yoğun orman örtüsü altında gizlenmiş olan kalıntılar burada Hellenistik döneme uzanan bir yerleşim bulunduğunu net bir şekilde göstermektedir. Yenice düzlüğüne uzanan yolu kontrol edecek durumdaki konumuyla da

²⁹ Fraser-Bean 1954, 48; Debord-Varinlioglu 2001, 35.

³⁰ Roos 2006, 34-35, Pls. 15, 45, 65; Henry 2009, 261.

³¹ Roos 2006, Pl.45.

önem taşıdığı anlaşılan yerleşimin küçük bir köy yerleşimi olmasının yanı sıra ileri karakol işlevi görmüş olabileceği de akla gelmektedir.

Yenice köyü içerisinde yürütülen çalışmalarda sokak kenarlarında ve bazı evlerin bahçelerinde az sayıda antik blok tespit edilmiştir. Çevredeki alanlardan taşınarak muhtemelen ezme taşı haline getirilmek üzere, ya da evlerin inşasında kullanılmak üzere köye getirilmiş olan blokların geliş yerleri net olarak öğrenilememektedir. Yenice ilkokulu bahçesinde yer alan Okkataş'taki antik yerleşimden getirilen yuvarlak sunak, arşitrav blokları ve diğer mimari elemanların tanımlanması ve bulundukları alanın net olarak öğrenilmesi çalışmalarına devam edilecektir.

Doğanköy-Yenice yolunun sol tarafında yer alan Gölbaşı Mevkii'nde bulunan büyük sebze bahçesinin hemen girişinde iyi korunmuş bir heykel kaidesine rastlanılmıştır (Resim: 12). Alt ve üstte profilli bitimlere sahip olan kaide 90 cm yüksekliğe ve altta 84 cm, üstte ise 81 cm genişliğinde kareye yakın bir forma sahiptir. Tek dizi bükülmüş durumda ayakta duran bir heykel taşıdığı anlaşılan kaidenin ön yüzünde 6 satır yazıt bulunduğu görülmekle birlikte taşın yapısından dolayı yazıt okunamayacak oranda tahrip olmuştur. Bahçe sahibinden kaidenin, uzun zamandır bahçenin ortasında yer aldığı daha sonra taşınarak bugün bulunduğu yol kenarına getirildiği öğrenilmiştir. Yine tarla sahibinden öğrenildiği üzere tarla sürülürken çok sayıda blok açığa çıkmaktadır. Tarafımıza gösterilen bloklardan bir tanesi yuvarlak sunak parçasıdır. Alanda yaptığımız incelemelerde de tarla sınır duvarlarında ve çevredeki yapıların duvarlarında devşirme kullanılmış ya da alanda dağınık durumda bulunan çok sayıda blok tespit edilmiştir. Bu bloklar arasında sunak kaideleri, küçük boyutlu bir Dor başlığı, sütun tamburları ile anıt veya yapılara ait mimari bloklar bulunmaktadır. Gözle görülebilir durumda bir kalıntı bulunmamakla birlikte tarlalarda yoğun seramik görülmesi, yine metal parçaları ve cam kap parçalarının bulunması bu alanda antik bir yerleşim bulunduğuna işaret eder niteliktedir. Yöre halkı ile görüşüldüğünde de bu alanda uzun yıllardır blokların tarlalardan çıktığı öğrenilmektedir. Çalışmalarımızın ilerleyen dönemlerinde proje destekleriyle alanda jeofizik çalışmalar yapılarak olası kalıntıların yerlerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Doğanköy Ören Mevkii'nde günümüz yerleşimleri arasında bazı evlerin duvarları içerisinde ve çevredeki tarlaların sınır duvarlarında antik bloklara rastlanmıştır (Resim: 13). Bu alanda yöre halkının anlattığı üzere uzun yıllardır tarla sürülürken antik bloklar çıkmış ve büyük kısmı farklı alanlara taşınmıştır. Bölgedeki tarla duvarlarında 150 civarında antik dönem yapı veya anıtlarına ait eleman incelenmiştir. Tarla duvarlarından bir tanesinin yakın zamanda düzenlendiği ve blokların büyük kısmının incelenemeyecek şekilde duvar sıralarına yerleştirildiği, bir kısmının ise duvarın iç kısmında görünmeyecek şekilde yer aldığı anlaşılmıştır. Oldukça geniş bir alana yayılmış olan bloklar arasında bir kısmı detaylı işçiliğe sahip çok sayıda yapı blokları, heykel kaideleri, postamentler, üzeri haç kazımalı bir yapı bloğu, Omega harfi korunmuş yazıtlı bir mimari eleman parçası, anıt veya yapılara ait olabilecek profilli bloklar bulunmaktadır. Bir bahçe sahibi tarafından bahçesinde büyük bir blok olduğu belirtilmiş ve bahçe sahibi tarafından üzeri açılarak tarafımıza gösterilmiştir, temizlenen bloğun bir pres ağırlık bloğu olduğu anlaşılmıştır. Hem bu tarlada hem de bunun yanındaki tarlalarda seramik yoğunluğu oldukça fazladır. Mevcut veriler Arkaik dönemden başlayarak Roma devri sonlarına uzanan kesintisiz bir yerleşime işaret etmektedir ve burasının bir kutsal alan barındıran küçük bir yerleşim olduğu anlaşılmaktadır. Burada bulunan bazı blokların da başka alanlara taşınmış olduğu anlaşılmaktadır. Doğanköy-Yenice yolunun solunda, öğrenci yurdu olarak kullanılan evin ön bahçesinde yuvarlak bir sunak, arka bahçesinde ise bir lento ve antik yapı bloklarına rastlanmıştır. Yine çevredeki evlerin

duvarlarında ve bazılarının bahçelerinde de bloklar bulunduğu görülmektedir. Alandaki çalışmalarımızın gelecek yıl içerisinde tamamlanması amaçlanmaktadır.

Doğanköy ile Yenice arasında yer alan Ömerler Camii'nin yaklaşık 300 m. güney doğusunda yer alan bazı tarlaların sınırlarını oluşturan duvarlar içerisinde ve tarlaların çevresinde atılmış olarak bulunan çok sayıda antik blok tespit edilmiştir. Uzun yıllardır tarla sürülürken çıkan bloklar tarla sahibi tarafından birbiri üzerine tarla duvarı oluşturacak şekilde istif edilmiştir (Resim: 14-15). İlk görüşte Hellenistik-Roma devrine ait Dor düzeninde bir tapınak ve onunla ilişkili yapı ve anıtlara ait olarak tanımlanabilen bloklar Muğla Üniversitesi tarafından desteklenen bir BAP projesi kapsamında detaylı olarak incelenmiştir³². Alanda yürütülen çalışmalarda 180 adet antik eleman çizimler ve fotoğraflar ile belgelenerek ölçüleri alınmış ve katalogu oluşturulmuştur. Bu elemanlar arasında birbiri ile uyum gösteren iki parça halinde, üzerinde bir Dor sütunu taşımış olan stylobate bloğu, birbirinden farklı ölçülere sahip iki adet eşik veya lentoda kullanılmış kapı bloğu, taban düzenlemesine ait olabilecek kademeli bir yapı bloğu, duvar süpürgelik kısmına ait dört adet blok parçası, bir adet profilli lento ya da arşitrav bloğu parçası, çift yüzüne farklı dönemlerde yazıt kazınmış devşirme kullanılmış bir lento bloğu³³, bir adet yivsiz monolitik sütun veya sütun tamburu, bir adet tahrip olmuş sütun tamburu veya yuvarlak sunak, iki adet Dor yivli sütun tamburu, üç adet Dor başlığı, iki adet Dor arşitrav bloğu parçası, "ION" kısmı korunmuş bir yazıt taşıyan küçük ölçekli bir arşitrav bloğu parçası, iki farklı yapıya ait dokuz adet İon geison bloğu ve parçası, tonoz düzenlemesine ait dört adet eğimli blok parçası, bir adet tymphanon bloğu, bir adet yuvarlak sunak, üç adet yuvarlak sunak kaidesi, bir adet heykel kaidesi üst bloğu, yedi adet profilli pedestal bloğu parçası, üç adet exedra bloğu, farklı anıtlara ait olabilecek iki adet küçük boyutlu sütun parçası, yapı duvarlarına veya çevredeki anıtlara ait olabilecek farklı düzenlemelere sahip on beş adet duvar bloğu veya anıt parçası, düzenli yapı duvarlarında kullanılmış yirmi üç adet blok veya parçası, teras duvarlarına ait bosajlı cephele farklı ölçülerde on yedi adet duvar bloğu, çeşitli yapılara ait tanımlanamayan yetmiş adet duvar bloğu, bir adet Bizans (?) dönemi hayat ağacı kabartmalı eleman, üç adet üzüm veya zeytin ezmekte kullanılan ağırlık bloğu tespit edilmiştir. Ömerler mevkiinde yürüttüğümüz çalışmalar sonucunda bosajlı bloklara sahip bir teras duvarıyla desteklenmiş bir kutsal alanın var olduğu önerilebilmekle birlikte farklı yapı elemanlarının bulunması sebebiyle kesin bir yapı formu ve boyutu tespit edilememiştir. İncelenen elemanlar arasında Dor düzeninde bir yapıya ait sütun tamburları, başlıklar, arşitrav blokları bulunmakla birlikte İon düzeninde bir yapıya ait olabilecek İon geisonları da yer almaktadır (Resim: 15). Özellikle blokların yoğun olduğu tarlada yoğunlaşan yüzey seramiklerinin de gösterdiği üzere Hellenistik dönem başlarından Roma devri içlerine kadar kullanıldığı anlaşılan kutsal alanda en az iki farklı yapı ya da Labraunda örnekleriyle paralellik gösterecek şekilde karışık düzende bir yapı bulunması olası gözükmemektedir. İlerleyen dönemlerde proje destekleriyle yapılması planlanan jeofizik araştırmalar ile toprak altında yer aldığı muhtemel yapı kalıntılarının tespit edilerek yerleşimin boyutu ve işlevi hakkında daha kesin bilgilere ulaşılması amaçlanmaktadır.

³² "Muğla-Doğanköy Antik Dönem Dor Yapısı Belgeleme ve Yayın Projesi" Muğla Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi, No:11/67

³³ Yerel bir taş cinsinden işlenilmiş olan blok büyük oranda aşınmıştır. Ön yüzde iki farklı dönemden yazıt taşıdığı anlaşılmakla birlikte sadece birkaç kelime ve harfler görülebilmektedir. Üstte kalan yüzde ise üzerine gelen bir başka blok sayesinde yazıtın orta kısmı korunmuştur. MÖ 1.yy.a tarihlenen bir isim listesi içeren onurlandırma yazıtı olduğu anlaşılmakla birlikte yazıtın tam içeriği anlaşılamamaktadır. Yazıt üzerindeki tamamlama çalışmaları devam etmektedir. Bloğun yazıt işlenmiş olan yüzü orijinalinde altta kalmaktadır ve bu nedenle daha sonraki dönemlerde bloğun işlevinden farklı şekilde yazıt taşıyıcı olarak kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Thera antik kenti ve çevresinde yürüttüğümüz çalışmalar henüz ilk sezonunu tamamlamış olmakla birlikte oldukça verimli geçmiş ve önemli sonuçlara ulaşmamızı sağlamıştır. Okkataş'ta yer alan antik kentin kalıntıları anlaşılmaya ve yapılar tanımlanarak kent planı oluşturulmaya başlanılmıştır. Kentin territoriumunda yer alan küçük boyutlu yerleşimlerle birlikte değerlendirildiğinde kentin yerleşim stratejisi ve boyutu hakkında daha sağlıklı bilgi edinilebilmektedir. Öncelikle Yenice ve Yerkesik düzlüklerinin bir arada değerlendirilmesi gerektiği ve düzlükler ile yol ağızlarında yer alan yerleşimlerin benzer karakteristiklere sahip ve büyük oranda çağdaş oldukları anlaşılmaktadır. Yerleşim dağılımına bakıldığında da tüm yerleşimlerin ve kalelerin birbirini tamamlayacak şekilde yer aldığı ve güçlü bir savunma sisteminin parçaları oldukları söylenebilmektedir. Yukarıda değinildiği gibi alandaki antik kent dokusuna sahip olan tek yerleşim Okkataş'ta yer alır ve düzlüklerin bu kente ait oldukları sonucundan yola çıkarak Yerkesik düzlüğündeki Thera antik kenti ismini taşıyan yazıtların Okkataş'taki yerleşimin Thera olarak tanımlanması konusunda destek oldukları sonucuna ulaşılabilir.

Çalışmalarımızın yoğun bir şekilde devam ettirilmesi amaçlanmaktadır ve böylece Arrianos tarafından İskender'le savaşı sırasında Orontobates'in elinde tuttuğu kentler arasında sayılan ve aynı şekilde muhtemelen yollara hâkim konumuyla Phillippos V tarafından da garnizon olarak kullanılan Thera antik kenti ve çevresi hakkında çok daha fazla bilgi sahibi olunacaktır.

Kaynakça

BLÜMEL 1991 :

W. Blümel, *Die Inschriften der Rhodischen Peraia*, Bonn, 1991

DEBORD-VARİNLİOĞLU 2001:

P. Debord - Ender Varinlioglu, (eds) *Les hautes terres de Carie*, Bordeaux, 2001.

DESCAT 1994:

R. Descat "Les Forteresses de Théra et de Kallipolis de Carie"

REA 96 (1994), 205-214.

FRASER- BEAN 1954:

P. M. Fraser - G. E. Bean, *The Rhodian Peraea and Islands*, London 1954.

GABRIELSEN 2000:

V. Gabrielsen, "The Rhodian Peraia in the Third and Second Centuries BC"

Classica et Mediaevalia 51 (2000), 129-183.

GUIDI 1921-22:

G. Guidi, "Viaggio di Esplorazione in Caria" Parte I, *ASAtene* IV-V (1921-22),

345-396. Henry 2009: O. Henry, *Tombes de carie Architecture funéraire et culture carienne, VIe-IIIe s. av. J.-C.*, Rennes, 2009.

LAUMONIER 1936:

A. Laumonier "Archéologie Carienne" *BCH* 60 (1936), 286-335.

Meritt 1939: B.D. Meritt – H.T. Wade-Gery – M. F. Mcgreor, *Athenian Tribute Lists*, Vol. I, Cambridge, 1939.

PATON 1888:

W. R. Paton "Notes. Ceramic Gulf" *CR* 2 (1888), 328-329.

PATON- MYRES 1896:

W. R. Paton - J.L. Myres, "Karian Sites and Inscriptions" *JHS* 16 (1896), 188-271.

PHILIPPSON 1915:

A. Philippson, *Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien*; [pt.5]

Karien südlich des Mäander und das westliche Lykien, 1915

ROOS 2006 :

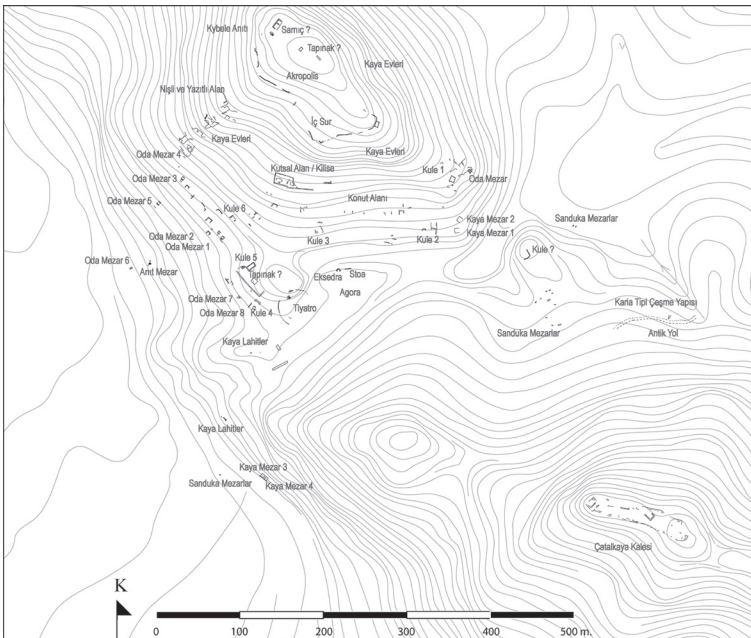
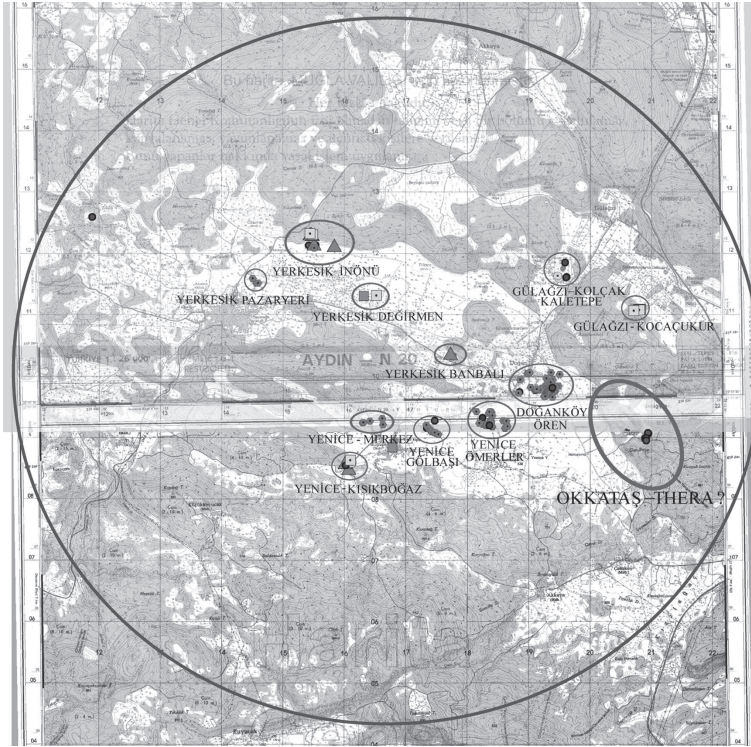
P. Roos, *Survey of rock-cut chamber-tombs in Caria. II. Central Caria*,
Göteborg, 2006.

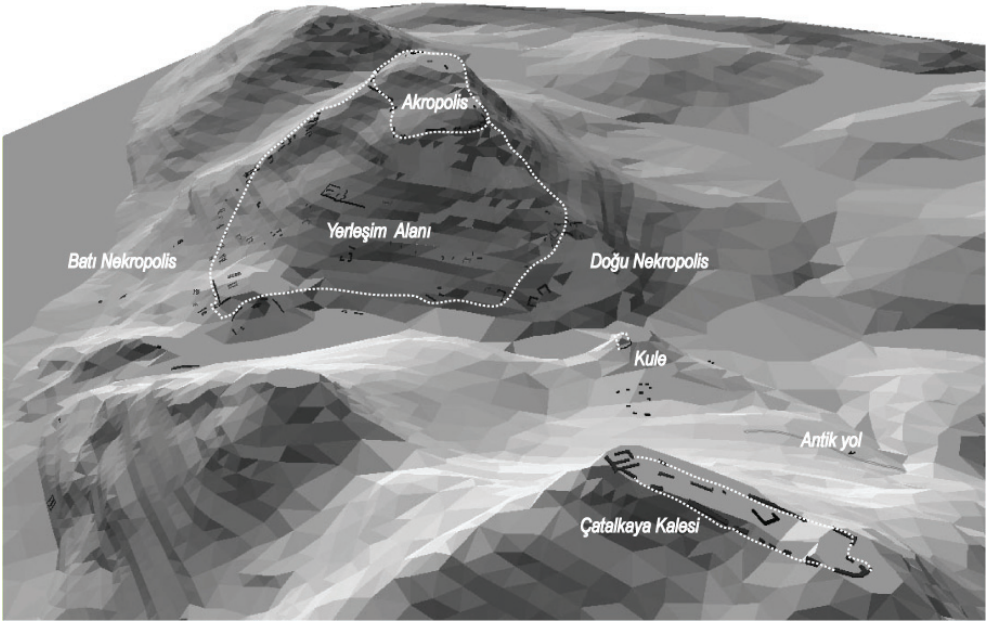
RUGE 1934:

W. Ruge, "Thera" *RE* V A,2 (1934), 2302-03.

WIEMER 2010:

H. U. Wiemer, "Rhodian Peraia: Structure and Development" R. Van Bremen
(ed.) *Hellenistic Caria*, Bordeaux 2010, 415-434.

Resim 3: Thera yerleşim düzeni

Resim 4: Thera kutsal alan, ot temizliği öncesi

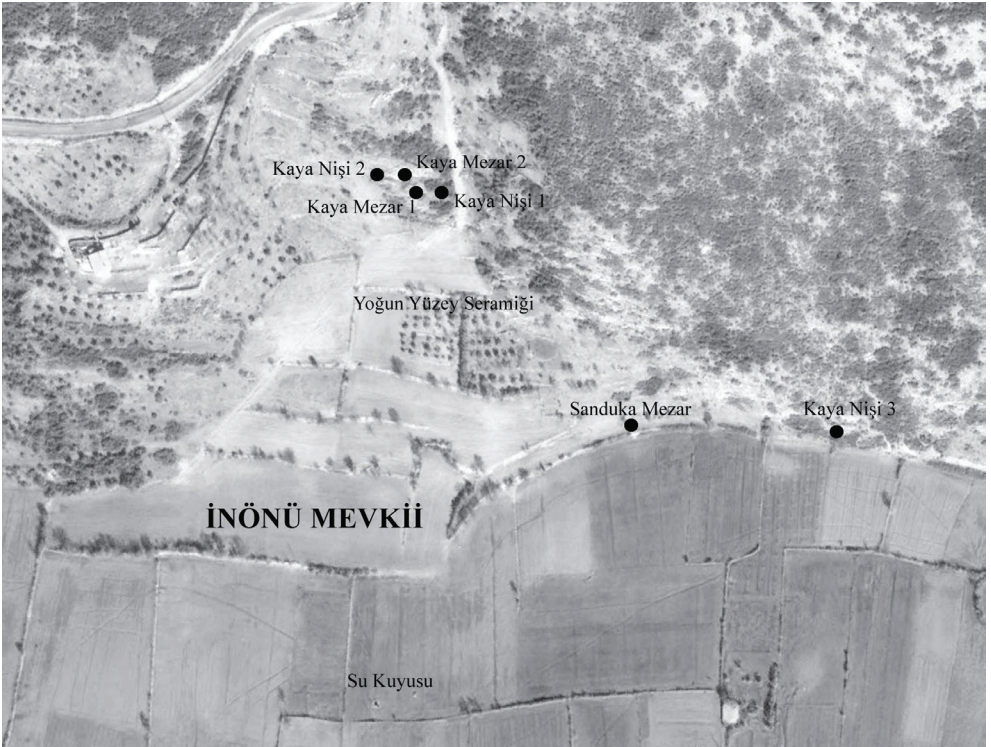
Resim 5: Thera kutsal alan, ot temizliği sonrası

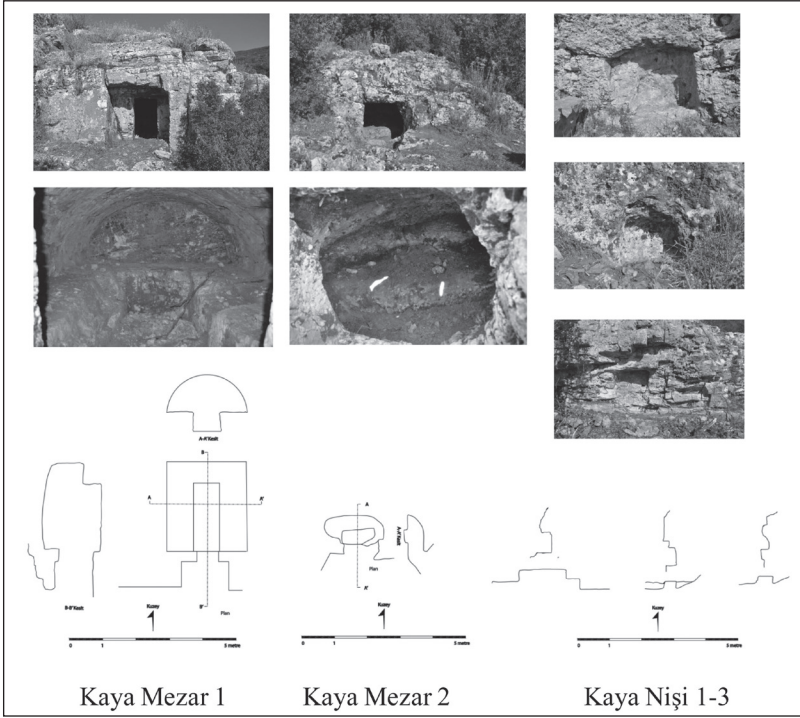
Resim 6: Gülağzı, Kolçak, Kaletepe yerleşimi kalıntılarının dağılımı

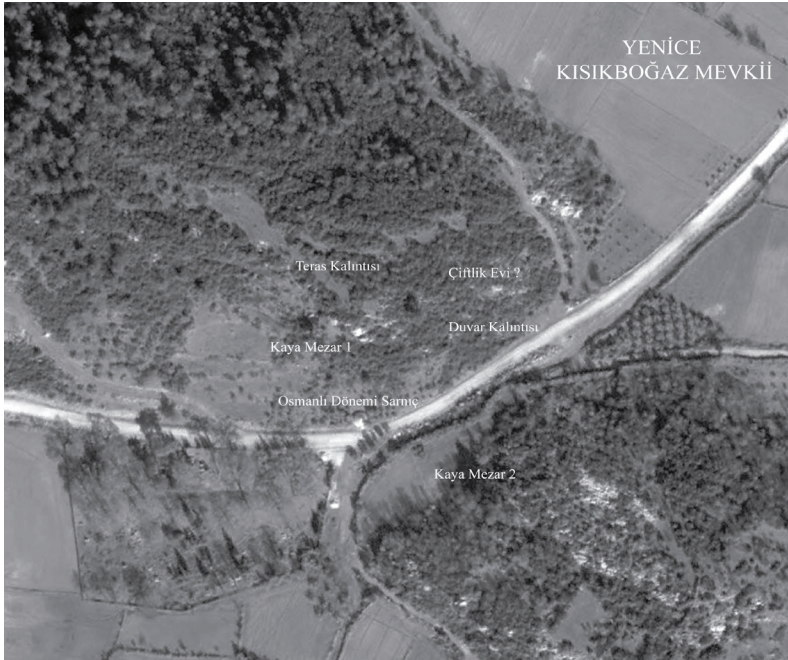
Resim: 7 Yerkesik, Değirmen mevkii, Bizans yapısı

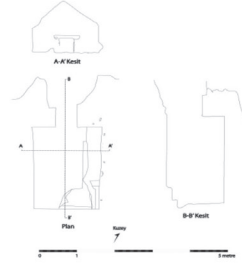
Resim 8: Yerkesik, İnönü yerleşimi kalıntılarının dağılımı

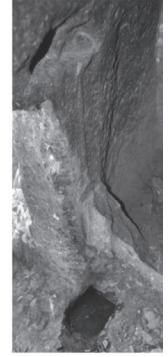
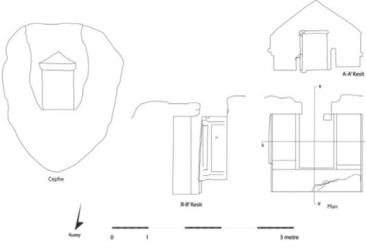
Resim 9: Yerkesik, İnönü mevkii kaya mezar 1-2 ve kaya nişi 1-3

Resim 10: Yenice, Kısıkboğaz yerleşimi kalıntılarının dağılımı

Kaya Mezar 1

Kaya Mezar 2

Resim 11: Yenice, Kısıklıboğaz mevkiî kaya mezar 1-2

Resim 12: Yenice Gölbaşı mevkiî, heykel kaidesi

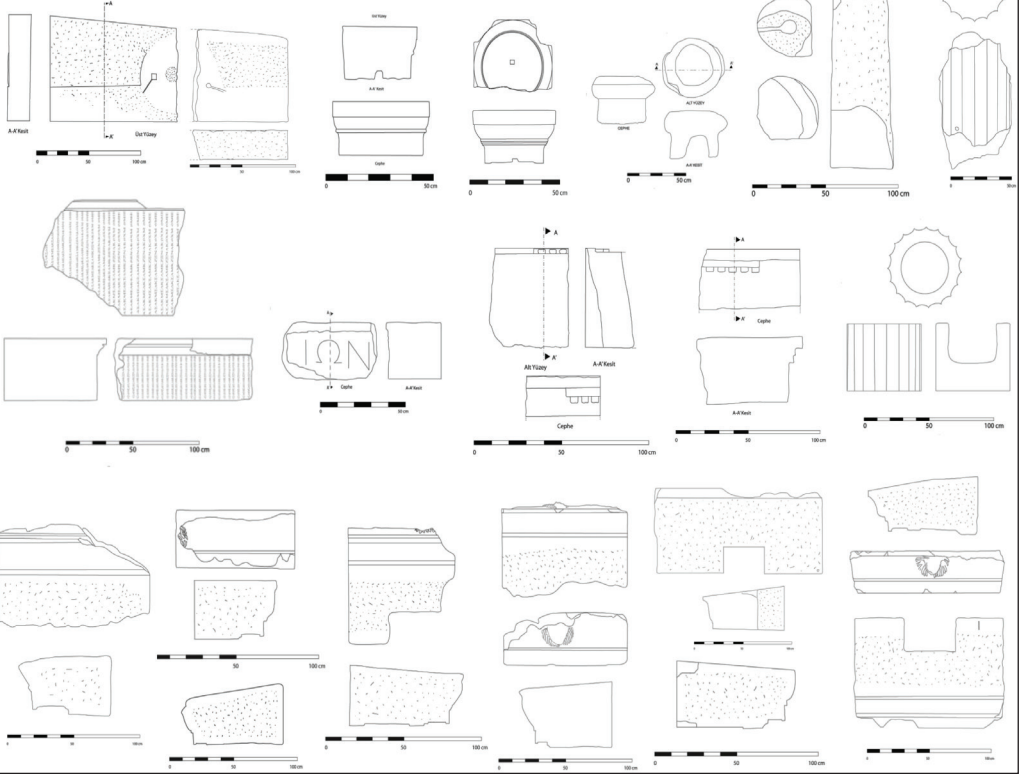

Resim 13: Doğanköy, Ören mevki antik elemanlarla oluşturulmuş tarla duvarları

Resim 14: Yenice, Ömerler mevki antik elemanlarla oluşturulmuş tarla duvarları

Muğla Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi, No:11/67

Resim 15: Yenice, Ömerler mevki antik elemanlardan örnek çizimler

2011 YILI OINOANDA ÇALIŞMALARI

Martin BACHMANN*

Giriş

Oinoanda yüzey araştırması 2011 kampanyası 15.9. ile 15.10. 2011 tarihleri arasında yapılmıştır¹. Oinoanda kampanyasının odak noktasını Helenistik Dönem kent surunun belgelenmesi oluşturmuştur². Bu sur, Türkiye’deki en önemli Polyorketik anıtlarından biridir (Resim: 1). Ayrıca Esplanade (“Düzlük”) üzerindeki yapı komplekslerinin, eski hamamların ve “Martin’s Hill” olarak bilinen kaya oluşumunun kesit çizimleri yapılmıştır. Bu isimlendirme aslında, Esplanade’nin güneybatısında yer alan ve kentsel doku içine katılan yüksekçe oluşum tepe için kendi aramızda verdiğimiz addır. Adını M. F. Smith’ten esinlendiğimiz bu tepe zemin planına dahil edilmiştir. Sonuçta bu anıtlarla ilgili tüm mekânsal veriler derlenmiş durumdadır.

Ancak Diogenes yazıtının diğer parçalarının açığa çıkarılması ve belgelenmesi de çalışmalarda yine geniş yer tutmuştur. Ağırlığı 500 kg’a kadar olan felsefi yazıtın büyük fragmanlarının elliden fazlası 2010 yılında kurulan depoya kaldırılmıştır. İlginçtir ki, bu çalışma ve arazide yoğun yüzey araştırması yürüyüşü sırasında on beş yeni parça daha keşfedilmiştir. Bunların arasında içerik olarak önemli felsefi yazıtlı büyük parçalar bulunmaktadır. Ayrıca 2011 yılında tekrar keşfedilen iki parçadan da söz etmek gerekir. YF 258 ve YF 269 eskiden Fransız ve Avusturya araştırma ekiplerince keşfedilmiş, ancak 19. yy.’dan bu yana bir daha görülmemiştir. Kurtarma çalışmaları sırasında büyük parçaların her yönden taranmasını sağlayan lazer tarayıcı ile yoğun belgelemesi de yapılmıştır.

Son olarak, Oinoanda ve çevresinin yeni topoğrafik haritasına dair çalışmalara devam edilmiştir. Bu esnada Seki ovasında bulunan Kemerarası ören yeri de belgelenmiştir.

¹ Dr.-Ing. Martin BACHMANN, Alman Arkeoloji Enstitüsü, Ayazpaşa Camii Sk. no:46, Gümüşsuyu-İstanbul/TÜRKİYE.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’na araştırma izni ve yardımları için teşekkür etmek isteriz, ayrıca Bakanlık Temsilcisi M. Barış Harmankaya’ya araştırmadaki kişisel katkıları ve desteklerinden dolayı teşekkür borçluyuz. Diogenes fragmanlarının kurtarılması ve saklanması, Müdür İ. Malkoç’un şahsında teşekkürlerimizi sunduğumuz Fethiye Müzesi ile birlikte gerçekleştirilmiştir. Oinoanda araştırmalarının bilimsel programı Alman Arkeoloji Enstitüsü, Köln Üniversitesi Stiftung Altertumskunde, Kore merkezli Kim Hee-Kyung Vakfı, İngiltere merkezli Charlotte Bonham-Carter Charitable Trust ve The Seven Pillars of Wisdom, ve de J. Fraser ve özellikle M. Ferguson Smith’in şahsi bağışları ile finanse edilmiş olup tüm kişi ve kuruluşlara teşekkürü borç biliriz. Çalışmaların ana ekibinde şu kişiler yer almıştır: M. Bachmann, idari, mimari araştırmalar ve Diogenes fragmanlarının kurtarılması ve saklanması sorumludur; N. Koch, J. Von Geymüller (KIT); U. Herrmann (TU Viyana); A. Zeitler, N. Diewald, V. Gneupel, B. Heberlein (FH Regensburg); E. Oktay ve B. Ölçer (Mimar Sinan Üniversitesi), Oinoanda anıtlarının ayrıntılı mimari belgelenmesinden sorumludur; M. F. Smith (kendisinin uzun yılların birikimine dayanan Oinoanda ve Diogenes yazıtı bilgisi ile yine büyük yardımda bulundu) ve J. Hammerstaedt (Köln Üniversitesi) felsefi içerikli yazıt konusunda epigrafik incelemeden sorumludur; E. Bağcı ve B. Hinzer (Köln Üniversitesi) Diogenes yazıtının belgelenmesinde yardımcı oldular; E. Laufer (Viyana) ve K. Berner (HTW Karlsruhe) Oinoanda ve çevresinin yeni topoğrafik haritası üzerindeki çalışmalarını sürdürdüler; K. Berner ile A. Dittrich ve S. Waniorek eşliğinde (HTW Karlsruhe), Diogenes fragmanlarını 3D lazer yöntemiyle belgeledi; In-Yong Song, G. Staab (Köln Üniversitesi) ve N. Milner (Londra) geniş kentsel alanda felsefi olmayan yazıtlarla ilgili epigrafik araştırmalarına devam ettiler.

² Daha geniş bir bilgi için: M. Bachmann, Oinoanda’da Arazi Çalışmaları 2011/Fieldwork at Oinoanda 2011, *ANMED 10* (2012), (Antalya 2012), 195-205.

Mimari Belgeleme

Kentin güneyinde bulunan Helenistik kent surunun 65 m. uzunluğundaki bölümü mimari belgeleme çalışmalarının odak noktasını oluşturmuştur. Bunun yanısıra Vespasian Hamamı, Bizans Kilisesi³, Esplanade ve Martin's Hill'in merkezi alanlarında da çalışmalara devam edilmiştir. Kent surunun rölövesi için, yapıdan daha 2010 yılında elde edilen lazer taramanın sonuçları temel alınmıştır. Helenistik kent surunun plan ve görünüş rölöveleri tüm detaylarıyla, yapının taş taş ölçülmesiyle hazırlanmıştır. Örnek olarak burada çokgen kule çiziminden bir bölüm gösterilmektedir (Resim: 2). Bu planda, üst katın duvar hizaları ve mazgal deliklerinin açıkları gibi bütün bilgiler işlenmiştir. Bununla birlikte kuzeydoğudaki oyuk gibi hasarlar da belirgin olarak okunmaktadır.

Belgeleme çalışmaları esnasında surun, güneydoğu ucunda geniş bir kapı ile kesintiye uğradığı tespit edilebilmiştir. Geçmişte bu kapının üzerinin bir kemer ile kapatılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu kemere ait birçok taş yıkıntının içinde bulunmuştur. Kapı Oinoanda'nın güney ana girişini oluşturmuş olmalıdır.

Ancak Oinoanda'nın iki hamam yapısından daha eski olanında da belgeleme çalışmalarına devam edilmiş, yapının kesitleri ve görünüşleri tamamlanabilmiştir. Bunlar daha sonra rekonstrüksiyon çiziminin temelini oluşturacaktır. Hamamın yıkıntıları arasında bu senenin felsefi olmayan önemli yazıtlarından bir tanesi bulunmuştur. Bu buluntunun, hamamın kitabesi olduğu, açıkça bellidir. Veriler ışığında yapı M.S. 73 yılına tarihlenebilmektedir. Bununla artık hamam Likya'daki Roma Dönemi transkültürasyonunun ilk ve önemli evresine kesinlikle tarihlenmektedir. Bu transkültürasyonun diğer kanıtları da Patara'daki Delikkemer su kemeri ve yakınındaki hamamlardır.

"Martin's Hill" üzerindeki yapı kalıntıları ayrıntılı bir analize tabi tutulmuştur. Helenistik kent merkezinin topoğrafyası ve anıtların mekânsal düzenlenmesini açıklığa kavuşturmak amacıyla yapılmıştır. Bu kaya formasyonu Esplanade'nin güneyinde, kentin merkezinde bulunmaktadır. "Martin's Hill"de geçen sene de büyük bir yapının kalıntıları belgelenmiştir. 2011 yılında tepenin doğu ayağında lahit ve mezar tapınağı fragmanları incelenmiştir.

Gösterişli bir tavan düzenlemesine ait birçok kaset döşeme fragmanının (Resim: 3) ve ion düzenindeki mimari parçaların, geçmişte kaya formasyonun zirvesinde bulunan, gösterişli ion mezar tapınağına ait olduğu açıkça bellidir. Tapınağın bulunduğu alanın düzleştirilmiş kaya platformu halâ yerindedir.

Mezarbiçimlerinin çeşitliliği mimari olarak tasarlanmış ostoteklerle zenginleştirilmiştir. Bu bölgede yer alan ince tasarımlı bir kapak, lazer tarama ile belgelenmiştir (Resim: 4). Benzer şekilde bulunan aslanlı lahitler ve gırlant motifli (rölyefler) kabartmalar da üç boyutlu olarak belgelenmiştir.

Diogenes Yazıtının Kurtarılması ve Belgelenmesi

2010 yılında depo binasının inşa edilmesi sonucu bu yıl yazıt fragmanlarını Fethiye Müzesi Müdürlüğü'nün denetiminde araziden kaldırıp depoya yerleştirmeye başlanabilmiştir (Resim: 5). Oldukça zorlu ve emek gerektiren bu işlemde, bazıları 500 kg. ağırlığa ulaşan taşları, zorlu ve döküntülü bir coğrafyada, çok az mekânîk destek ile 300 m.'lik bir mesafeye taşınacaktı. Çoğu parçanın kötü durumu ve kireçtaşının kolaylıkla çatlayabilmesi nedeniyle çok dikkatli olunması gerekiyordu. Yazıtın elliden fazla büyük parçasını kaldırmak mümkün

³ (J. J. Coulton, "The Buildings of Oinoanda", *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, New series 29 (1983) 8-10; 14-15.

olmuştur ve bilinen parçaların yarısından fazlası depoya yerleştirilmiştir (Resim: 6). Arazide kalan parçalar ise bulundukları yerde korunaklı haldedir.

Meşhur Diogenes yazıtının parçalarının yarısından fazlası, artık, güvenli konservasyon şartlarında depolanmış durumdadır. Diğer parçalar da 2012 yılında depolanacaktır. Deponun kapasitesinden yararlanma amacıyla, kaybolma tehlikesi altındaki, felsefi olmayan yazıt fragmanları ve mimari parçalar da depolanmaktadır.

Kurtarma çalışmaları ve arazide yoğun yürüyüşlü incelemeler sırasında, 2011 yılında Diogenes yazıtına ait yeni fragmanlar keşfedilmiştir⁴ (Resim: 7). Söz konusu on altı yeni buluntu arasında çoğu kesilmiş kelimeli küçük parçalar bulunduğu gibi, G. Staab tarafından deponun birkaç metre uzağında saptanan (YF 256) ve üzerinde birkaç sütun halinde metin yer alan örnek gibi büyük parçalar da vardır. Daha büyük bir bloğun parçaları olarak, 1972 yılında saptanan, fakat o günden bu yana yitik olan üç parçanın yeniden keşfi bizi mutlu etmiştir. YF 080/A bloğuna ait olup J. Hammerstaedt tarafından bulunan bu parçalar, YF 080/B, YF 080/C ve YF 080/D şeklinde adlandırılmıştır. Bir başka küçük fragman YF 050 de, 1973 yılında saptanmış, fakat bir daha görülmemiş iken, 2011 yılında N. Koch tarafından yeniden keşfedilmiştir. Yeni fragmanlardan bir tanesi fizik ile ilgili bir inceleme hakkındadır. Kesintisiz 5 m uzunluğundaki bu parça, Diogenes yazıtının günümüze ulaşmış, en uzun bölümünü oluşturmaktadır. Aşağıdaki animasyonda, yazıtın bu kısmının boyutlarını daha anlaşılır hale getirmek için, bloklar yanyana sıralanmıştır (Resim: 8).

Felsefe-dışı Yazıtlar İçin Arazi Çalışması

Oinoanda kentsel alanın geniş kısımlarında sürdürülen epigrafya yüzey araştırmalarında ulaşılan yeni sonuçlardan en önemlisi elbette, termal yapının kuzeybatı köşesinin hemen yanı başındaki enkaz içinde I.-Y. Song tarafından bulunan ve eski hamam kompleksinin inşa kitabesi olarak değerlendirilebilecek, büyük levhadır (YÇ 1270). İngilizlerin araştırma projesinde M1 1 olarak adlandırılan bu yapının Flaviuslar dönemine tarihlenmesi artık teyit edilmiştir. Levha üzerindeki yazıtta Lykia Valisi Firmus tarafından hamamın ve müstemilatının törenle açılışı sebebiyle Vespasianus, Titus ve Domitianus'a ithaf yer alır. İthafın tarihi İ.S. 73 yılına verilebilir⁵. Dolayısıyla, artık bir yazıtla doğrulandığı üzere eski hamam, Lykia'ya Roma yıkanma kültürünü getiren önemli bina projeleri dizisine dahil edilebilir. Patara ve Balboura'daki hamam ve sukemerleri (Delikkemer) de bu bağlamda zikredilebilir. Aynı zamanda, bu yazıttan bu inşa projesine yerel olarak nasıl bir önem atfedildiğini de öğreniyoruz. Bu bina sayesinde Esplanade'nin batısındaki alanın statüsü önemli şekilde yükselmiştir. Felsefe dışı yeni buluntular arasında Helenistik bir stel fragmanı (YÇ 1261), Bizans kilisesindeki yazıtlı bloklar (YÇ 1267 A/B), Artemis'e ithaf içeren bir stel fragmanı (YÇ 1244/A) ve Letoon'dan bir adak sunağı (YÇ 1259) sayılabilir. Bu yeni buluntuların üçü, Esplanade'deki çok kırılğan haldeki büyük onurlandırma kaidesine (YÇ 1001) ait sekiz parça ile birlikte, yeni depoya taşınmıştır.

Oinoanda Topografik Planı Çalışmaları

2011 yılında Oinoanda ve çevresinin yeni topografik haritasında kullanılmak üzere temel harita verileri oluşturulmuştur (Resim: 9). Bunların arasında, özellikle kentin yakın çevresinde belgelenen Apollo kutsal alanının; ondan fazla uzakta olmayan ve önündeki

⁴ J. Hammerstaedt - M. F. Smith, Diogenes of Oinoanda: The Discoveries of 2011 (NF 191–205, and Additions to NF 127 and 130) *Epigraphica A natolica* 44, 2011, 79-114.

⁵ Yazıt N. Milner tarafından incelenip sunulacaktır.

düzlük alanda yer alan, Kemerarası yerleşiminin belgelenmesi sayılabilir. Kemerarası daha çok Geç Antik ve Bizans Dönemi yapı kalıntlarına sahiptir. Bu devirlerde Oinoanda'nın önemini geride bırakmış olması olasıdır. Bu tahkim edilmiş ufak alan en önemli yapıları içerecek şekilde haritalanmıştır. Bu esnada, 1980'li yıllardaki Fethiye Korkuteli şehirlerarası yol genişletilmesinde, Antik Dönem kentinin çok büyük zarar gördüğünün de eklenmesi gerekmektedir. Kent tepesinin kuzeybatı bölümü kaldırım yolu ile kesilmiştir ve bir şehirdışı kült bölgesi ayrılmıştır. Burada 25 m. uzunluğu ile Oinoanda'daki tüm kilise yapılarını aşan, bir Hristiyan Bazilikasının kalıntıları tespit edilebilmiştir.

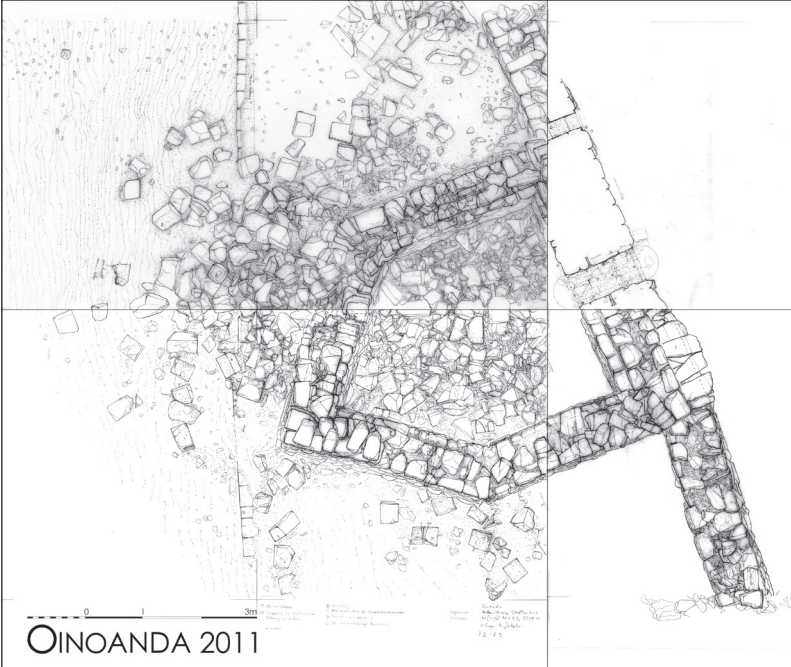
Kilisenin hemen yakınında bir anıtın veya mezar yapısının muazzam büyüklükteki yapı parçaları bulunmaktadır (Resim: 10). Bu yapının ön cephesinin bir Serliana motifi ile süslenmiş olduğunu, bir bölümü kemer formu almış arşitravdan anlamaktayız. Yapının kitabesi itina ile silinmiş, ancak kalıbının çıkarılması yoluyla en azından bir kısmını okumanın mümkün olmasına çalışılmıştır. Kemerarası kent alanı ve bu alandaki tapınak ve kilise ile Oinoanda arasındaki bağlantı, bu araştırmalar ve yapıların kesinleşen konumları dikkate alınarak, yeniden kurulmalıdır. Kemerarası'ndaki tapınak/kilise kompleksi, akropolün zirvesindeki yapılar ve Oinoanda kent merkezi ile Martin's Hill ve Esplanade arasındaki güçlü eksenel bağlantı dikkat çekicidir.

Burada işaretler yoluyla sağlanan görsel ilişki, yapıların düzeninde belirleyici olmuş olabilir.

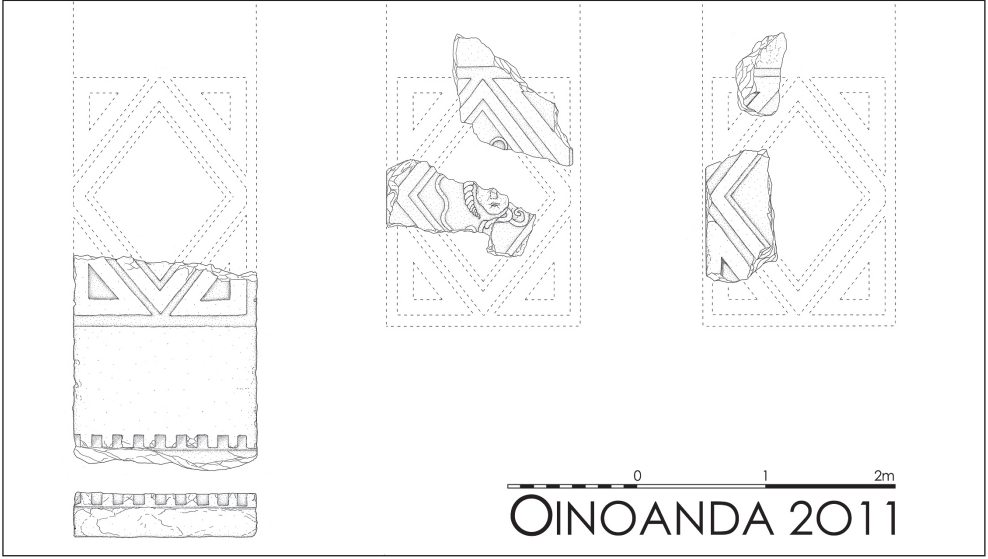
Oinoanda'nın asıl kent bölgesinin yeni planı için, 1980li yılların İngiliz vaziyet planları devreye sokularak, gözden geçirilmiş ve tamamlanmıştır. Burada, kent dokusunu doğu-batı ve kuzey-güney istikametinde kesen düzensiz yol kavşağını belirtmek gerekmektedir. Esplanade'nin Roma Dönemi agorası üzerinden, kentin Helenistik Dönemindeki batı kapısına olan bağlantısı uzun zamandır bilinmektedir. Ancak agoradan bir hat da güneye gitmektedir. Bu hat, sütunlu cadde olarak, gösterişli bir şekilde inşa edilmiştir ve Roma Dönemine ait kemerli kapıya kadar uzanmaktadır. Buradan da, başta bahsedilen Helenistik Döneme ait güney kapıya kadar devam etmiş olmalıdır. Yol düzeninin kentin tüm kullanım evrelerinde, geç devirlere kadar, muhafaza edildiği belli olmaktadır.

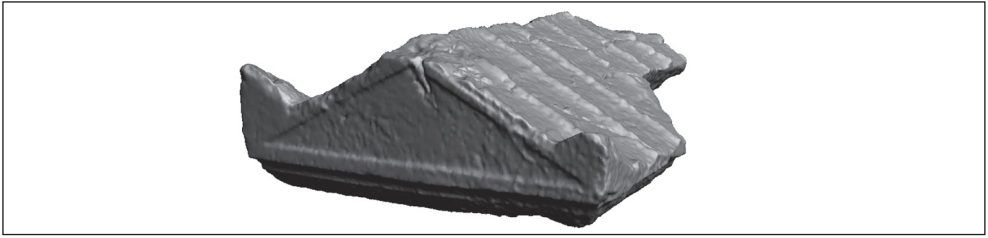
Resim 1: Hellenistik Dönem kent surunun belgelenmesi (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/M. Bachmann)

Resim 2: Kent surunun ve çokgen kulenin mimari belgeleme çalışmaları (plan) (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/N. Koch)

Resim 3: Martins'Hill'in mimari parçaları (kaset döşeme fragmanları (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/Martin Bachmann)

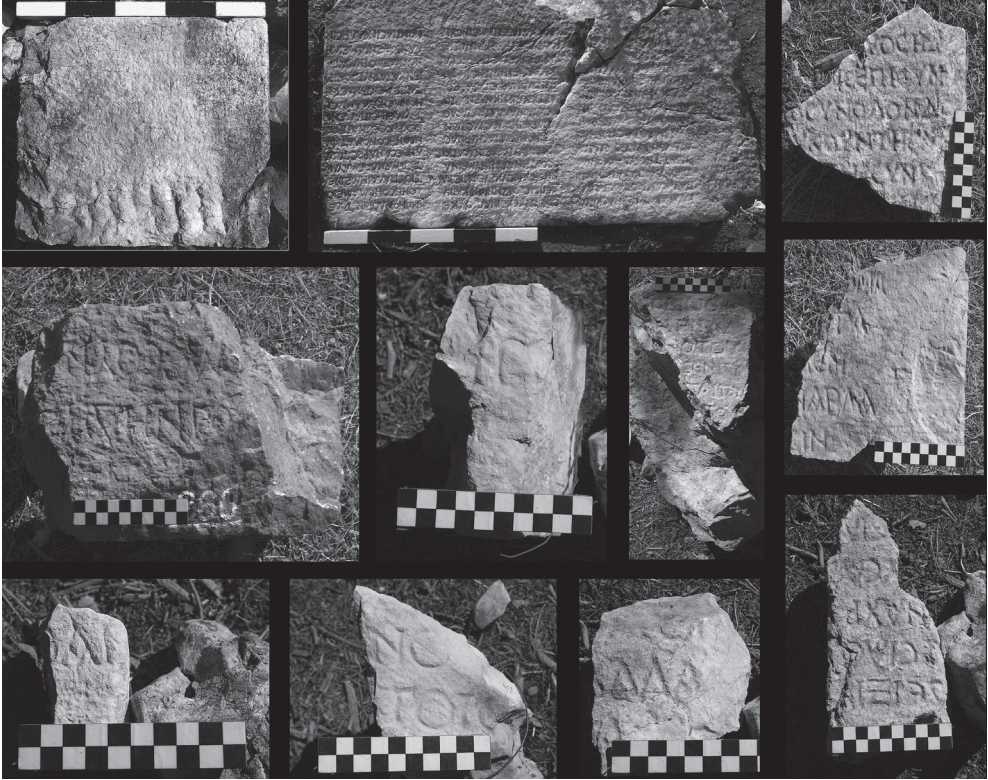
Resim 4:Belgelenmiş bir ostotheek kapağı, (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/K. Berner)

Resim 5: 2011 yılında toplanan Diogenes yazıtı parçaları, 2010 yılında inşa edilen depoda (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/M. Bachmann)

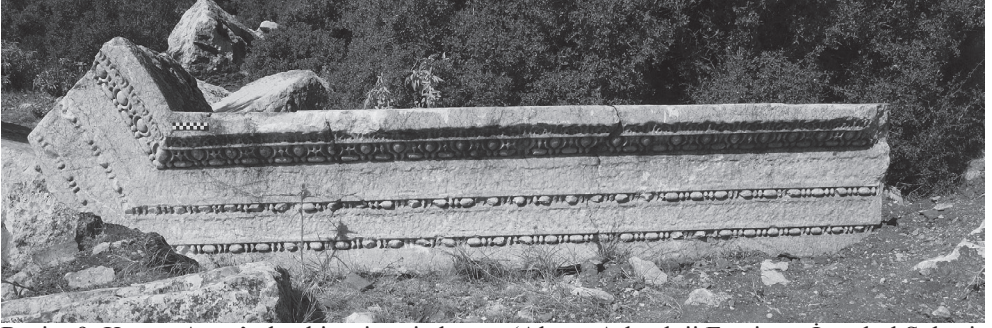
Resim 6: 2011 yılında toplanan parçalar depoda (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/M. Bachmann)

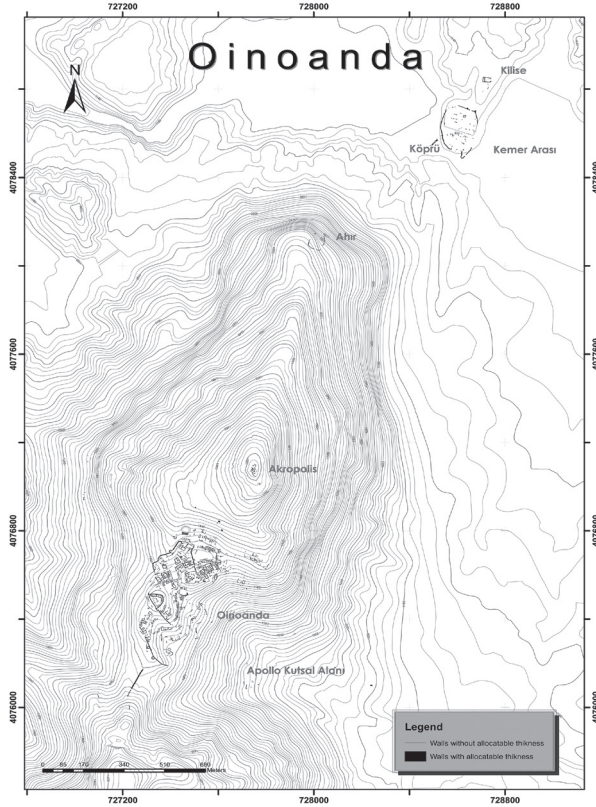
Resim 7: 2011 yılında yeni keşfedilen Diogenes yazıtı parçaları (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/M. Bachmann)

Resim 8: Fizik konusunda en uzun metin (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/K. Berner)

Resim 9: Kemer Arası'ndan bir mimari eleman (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/M. Bachmann)

Resim 10: Oinoanda ve çevresinin yeni topografik planı (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/K. Berner)

BURDUR İLİ VE İLÇELERİNDE NEOJEN VE PLEİSTOSEN DÖNEM FOSİL LOKALİTELERİNİN TESPİTİ YÜZEY ARAŞTIRMASI-2011

F. Arzu DEMİREL*
Sevinç KAPAN-YEŞİLYURT
Ayhan YİĞİT
Hakan YİĞİTBAŞIOĞLU

“Burdur İli ve İlçeleri Neojen ve Pleistosen Dönem Fosil Lokaliteleri YüzeY Araştırması”nın ikinci sezonu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün 16.05.2011 tarih ve 104519 sayılı izinlerine bağılı olarak 17-27 Ağustos 2011 tarihleri arasında 10 gün süreyle gerçekleştirilmiştir¹. Araştırmamıza Bakanlık temsilcisi olarak Ankara Etnografya Müzesi uzmanlarından Murat Demirbilek katılmıştır. Araştırmamıza katılan ekip üyeleri; Prof. Dr. Ayla Sevim Erol (Antropolog, Ankara Üniversitesi), Prof.Dr. Hakan Yiğitbaşioğlu (Coğrafyacı, Ankara Üniversitesi), Yrd.Doç. Dr. Sevinç Kapan-Yeşilyurt (Jeoloji Mühendisi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi), Yrd.Doç. Dr. Yıldırım Atayeter (Coğrafyacı, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi), Öğr.Gör. Ayhan Yiğit (Antropolog, Cumhuriyet Üniversitesi), Arş.Gör. Alper Yener Yavuz (Antropolog, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)’dan oluşmaktadır. Bakanlık temsilcimize ve ekip üyelerine özverili çalışmalarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmamızın öncelikli amacı, geçtiğimiz yılki raporumuzda da belirtildiğı gibi (Demirel, 2012) Burdur ili ve ilçelerinde Neojen ve Pleistosen dönem fosil yataklarının tespiti, tespit edilecek fosil yataklarının koruma altına alınmasının sağlanması ve yörenin doğa ve insanlık tarihinin aydınlatılmasına katkıda bulunabilecek potansiyel bir kazı alanının saptanmasıdır. Burdur Gölü Havzası’nın yaşı Neojen devir içinde yer alan Pliyosen dönem olarak belirtilmekte ve kaynaklarda “Pliyosen Göl Havzası” olarak geçmektedir. Araştırmamızın bu havzada gerçekleştirilmesinin başlıca nedeni ise, yörenin bir göl havzası olarak Anadolu’da coğrafi olarak önemli bir kavşak konumunda olması ve geçmişte hayvan göçlerinin rotası üzerinde bulunması olasılığının son derece kuvvetli olmasındandır. Nitekim, bu potansiyel çevredeki köylülerin tanıklıklarının yanı sıra, geçtiğimiz yıllarda havza içerisinde Burdur Müzesi Müdürlüğü denetiminde, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Berna Alpagut’un

*Yrd.Doç.Dr. F. Arzu DEMİREL, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, İstiklal Kampüsü, 15030, Burdur/TÜRKİYE. e-mail: arzudemirel@mehmetakif.edu.tr

Yrd.Doç. Dr. Sevinç KAPAN-YEŞİLYURT, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Terzioğlu Kampüsü, Çanakkale /TÜRKİYE.

Öğretim Görevlisi, Ayhan YİĞİT, Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sivas/TÜRKİYE.

Prof.Dr. Hakan YİĞİTBAŞIOĞLU, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Sıhhiye, Ankara /TÜRKİYE.

¹ Çalışmalar, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM ve Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü’nün desteğı (Proje No.: 0111-NAP-10) ile gerçekleştirilmiştir. Başta T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve DÖSİMM olmak üzere, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğü’ne, Burdur Müzesi yetkililerine ve Burdur Tarım İl Müdürlüğü’ne teşekkürlerimi sunarım.

danışmanlığında ve Bilecik Üniversitesi Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi Yrd.Doç. Dr. Nurfettin Kahraman'ın bilimsel sorumluluğunda gerçekleştirilen “Burdur ili, Kemer İlçesi, Elmacık Sulama Göleti Omurgalı Fosil Kurtarma Kazıları”nın 2006-2007-2008 ve 2009 yılı çalışmalarında çıkarılan omurgalı fosillerinin varlığından da anlaşılmaktadır. Yine bu coğrafyanın hayvan faunaları açısından zenginliğinin bir diğer göstergesi olarak ise, “Turolian Park Projesi” adı altında 1993 yılında Ankara Üniversitesi ve Muğla Müzesi Müdürlüğü Başkanlığı'nda başlamış ve halen devam etmekte olan Muğla-Özlüce Doğa Tarihi Araştırmaları (Alpagut, 2011) gösterilebilir.

Burdur Formasyonu üst Miyosen'de çökelmeye başlamıştır. Havzanın oluşum süreci, Kuzey Anadolu Fayı'nın harekete geçtiği dönemlere kadar inmektedir. Buna göre, alanın yaşı, yaklaşık 10 milyon yıl kadar eskiye gitmektedir. Havza tabanında meydana gelen tektonik çekmelere bağlı olarak gelişen bataklık alanlar, giderek göle dönüşmüş ve Burdur Pliyosen Gölü, gölsel izlere göre, bölgeyi etkileyen tektonik hareketler nedeni ile ara ara sığ bataklıklar ve derinliği artan su ortamları halinde günümüzden yaklaşık 4-5 milyon yıl öncesine kadar varlığını sürdürmüştür. Günümüz Burdur Gölü ise yaklaşık iki milyon yıl önceki daha genç yer hareketlerinin sonucunda oluşmuştur ve Pliyosen göl dolguları yaklaşık olarak 1000 m. kalınlık göstermektedir (Kahraman, 2011: 96-97).

Havzada oluşan göl, üst Miyosen-Pliyosen aralığında, tektonik hareketliliğe bağlı olarak daralıp genişlemiş ve derinliği de değişmiştir. Bu ortam değişimleri, havzada bitki ve hayvan bazında değişimlere yol açmıştır. Üst Miyosen-Pliyosen zaman aralığında yani yaklaşık 6 milyon yıl öncesinde Batı Anadolu'da sıcak bir iklim hakimdir. Zamanımızdan 6 milyon yıl öncesi, Üst Miyosen sonlarını temsil eden “Messiniyen” devreye denk düşmektedir. Bu devre, Akdeniz'de “Messiniyen Krizi” olarak adlandırılmaktadır. Messiniyen Krizi'nde Akdeniz kurumuş ve yerini sığ göllere, tuzlu bataklıklara, geniş kara alanlarına bırakmıştır. Bu zaman aralığında, Afrika ile kuzeyindeki Avrupa ve Anadolu Yarımadası arasında geniş kara bağlantılarının olduğu ve bu kara bağlantıları ile Afrika kökenli türlerin kuzeye göç etmiş olmaları muhtemeldir (Kahraman, 2011: 102-103).

2010 yılı arazi çalışması Burdur Gölü havzası içindeki Neojen ve Pleistosen dönemlere tarihlenen omurgalı fosilleri içermesi muhtemel lokalitelerin taranması ve tespit edilebilmesi amacıyla bir ön çalışma olarak gerçekleştirilmiştir. Geçtiğimiz yıl yapılan bu çalışmayı takiben, bu yıl bölgenin kısım kısım taranmasına karar verilmiştir. 2011 yılı arazi çalışmasında göl havzası dahilindeki Yassıgüme ve Elmacık civarı öncelikli olarak taranmıştır. Söz konusu alan haritada görülmektedir (Harita: 1). Ayrıca, köylülerin geçtiğimiz yıl içinde fosil kalıntılara rastladıklarını söyledikleri Yassıgüme köyü çevresi, bu yılki araştırmamızda dört gün süre ile aralıklı olarak taranmıştır (Resim: 1).

Bu bölgede yapılan araştırmamız esnasında bölgedeki dere yatağında taşınmış halde bazı fosillere rastlanmış (Resim: 2 ve Resim: 3) ve bu fosiller zarar görmeyecek şekilde kaldırılmıştır. Yassıgüme çevresinde bu sezon yaptığımız çalışmalar esnasında bu fosillerin gelmiş olduğu kaynak alan tespit edilememiştir. Bu alanın jeolojisi ile bilgi edinebilmek üzere jeoloji mühendisimiz Yrd.Doç.Dr. Sevinç Kapan-Yeşilyurt tarafından geliştirilmiş ölçülü stratigrafik kesit çalışması yapılmıştır. Gelecek yıl gerçekleştirilmesi planlanan araştırmamızda bu alanın ayrıntılı olarak taranmasına öncelik verilmesi düşünülmektedir.

Bu yılki yüzey araştırmamız sırasında Karaçal Barajı'nın batı-kuzeybatısında kalan Kozluca köyü sirtları taranmıştır. Bu yörede kimi kemik kalıntılarına rastlandığı köylüler tarafından ifade edilmiş olmasına rağmen, bu ön araştırmamız esnasında herhangi bir fosil kalıntısına rastlanmamıştır. Söz konusu kemik kalıntıları yüzeyde varsa bile dik yamaçlardan

yağış nedeni ile sürüklenmiş olması muhtemeldir. Bu nedenle bu alan, daha sonra ayrıntılı olarak taranmak üzere tespit edilmiştir. Kemer ilçesi sınırları dahilinde kalan alanlardan Kayı, Akören ve Akçaören köyleri çevresi taranmış, ancak herhangi bir fosil kalıntıya rastlanmamıştır.

Diğer yandan, geçtiğimiz yıllarda Burdur Müzesi Müdürlüğü'nce kazı çalışmaları yapılan Elmacık köyü civarındaki fosil hattı takip etmek üzere bu alandaki Gökmendüzü (Gökmenindüzü) 1-2 ve Ardıçtekte 1-2 isimli fosil buluntu veren alanlar ziyaret edilmiş ve Elmacık köyü civarındaki göl çökellerinin jeolojisi ile ilgili bilgi sağlamak üzere jeoloji mühendisimiz tarafından Elmacık köyü çevresindeki katmanlarda da genelleştirilmiş ölçülü stratigrafik kesit çalışması yapılmıştır. Genelleştirilmiş ölçülü stratigrafik kesit çalışması yapılan alanın genel görünümü Resim 4'te görülmektedir. Arazide sürdürdüğümüz çalışmalarımız esnasında alanın stratigrafisini ve jeolojik yaşını tespit edebilmek amacıyla omurgasız fosil örnekleri toplanmıştır. Yrd.Doç.Dr. Sevinç Kapan-Yeşilyurt tarafından bu fosillerin incelenmesine devam edilmektedir. Resim 5'te Elmacık çevresinden, Resim 6'da ise Yassıgüme çevresinden toplanan fosil omurgasız örnekleri görülmektedir.

Elmacık'taki fosilli alanları ziyaretimiz sırasında da, fosillerin yağışlar nedeniyle ya da vahşi hayvanlar tarafından yüzeye çıkarıldığı ve bu nedenle ileri derecede zarar gördüğü tespit edilmiştir (Resim: 7). Bu nedenle, bu bölgede Müze denetiminde acil bir kurtarma kazısına ihtiyaç duyulduğu ve alanın tesciline ilişkin çalışmaların başlatılması gerektiği anlaşılmıştır. Konu ile ilgili çalışmamız devam etmektedir.

Yassıgüme Köyü yakınlarındaki Ovacık Mevkisinde yüzeyde rastladığımız fosiller arasında; atgillere ait iki adet aşık kemiği (Resim: 8), bir küçük, bir büyük azı dişi (Resim: 9); çift toynaklılara ait diş ve çene parçaları (Resim: 10); filgillere ait olduğunu düşündüğümüz bilek kemiği parçaları, etçillere ait bir köpek dişi parçası (Resim: 11) ve kimi uzun kemik parçaları (Resim: 12) bulunmaktadır.

Anadolu Yarımadası'ndaki karasal memeli hayvan faunası varlığı, Oligosen zaman diliminin sonlarında 25-23 milyon yıl öncesinden itibaren görülmeye başlar. Erken Miyosen dönemin sonlarında tektonik olayların sonucunda 16.3 milyon yıl önce yeni bir kara köprüsü oluşurken Doğu Afrika kökenli karasal memeli hayvan faunaları Anadolu yarımadasına göç etmiş ve bu göç aralıklarla devam ederek Avrupa'ya doğru yayılmış olduğu ele geçen fosil kayıtlardan tespit edilmektedir. Miyosen dönemde 12-11 milyon yıl öncesine gelindiğinde, okyanusların kapanmaya başladığı orojenik hareketler sonucunda Kafkaslar üzerinden karasal alanların oluşması ile yeni büyük göçlere uygun yolların ortaya çıktığı ve atgillerin Asya'dan Anadolu köprüsünü kullanarak Kuzey Afrika ve Avrupa'ya yayıldığı bilinmektedir. Günümüzden 5 milyon yıl öncesine kadar süren karasal köprülerin oluşması ve paleocoğrafik bariyerlerin ortadan kalkması, hayvan faunalarının göçlerinde çok önemli rol oynamıştır (Alpagut, 2011). Bu göçler açısından ele alındığında Akdeniz havzasının paleocoğrafik olarak çok önemli bir kavşakta yer aldığı görülmektedir. Burdur Havzası gibi Akdeniz'e komşu coğrafyalar da bu göçlerle Anadolu'ya geçen canlılara evsahipliği yapmış olmalıdır. Bu nedenle araştırma alanımız jeolojik devir olarak tanıklık ettiği zaman dilimi açısından önem arz etmektedir. Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü'nün (MTA) "Türkiye Omurgalı Fosil Yatakları" raporunda yörede Miyosen ve Pliyosen yaş aralığında fosil alanların varlığı belirtilmektedir (Saraç, 2003). Yörenin jeolojik yaşı, zamanımızdan 5-7 milyon yıl önceki zaman dilimi içinde, bir yandan şempanzenin ait olduğu ailenin, diğer yandan insanın ait olduğu ailenin ayrışık evrimsel süreçler izlemelerine zemin hazırlayan fizyolojik, anatomik ve davranış kökenli değişmelerin olduğu döneme (Özbek, 2011) tanıklık etmektedir.

Sonuç

Tamamen gölsel çökellerden oluşan Pliyosen göl havzası, yaklaşık 90 km²'lik bir alanı kaplamakta ve bu alan jeolojik yaşı ve nitelikleri açısından hemen hemen aynı özellikleri göstermektedir. Yörenin omurgalı fosilleri açısından önemli bir potansiyel olduğu, daha önceki yıllarda yapılan Elmacık Sulama Göleti kazılarıyla da belgelendiği gibi bu yılki çalışmalarımızla da ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın devam etmesinin ve bölgeden elde edilebilecek yeni omurgalı fosil kalıntılarının, Elmacık'ta sürdürülen kazılarda çıkarılan ve üniversitemiz sorumluluğunda bir proje dahilinde kurulması planlanan Doğa Tarihi Müzesi'nde sergilenecek olan mevcut Elmacık fosillerine ek olarak, yörenin bu anlamdaki zenginliğinin anlaşılmasına yadsınamaz bir katkısı olacağı görülmektedir. Bu nedenle araştırmalarımızın devamı önem arz etmektedir.

Kaynakça

- ALPAGUT, B. 2011. 15 milyon-5 milyon arasındaki göçlere bir yolculuk: Bursa Ankara-Muğla Doğa Tarihi Fosilleri. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Ocak 2011, Sayı 19: 104-109.
- ALPAGUT, B., KAHRAMAN, N., EKİNCİ, H.A. 2008. Burdur İli Kemer İlçesi Elmacık Köyü Sulama Göleti Çevresi Omurgalı Fosil Yatakları Kurtarma Kazısı 2008 yılı basılmamış kazı raporu.
- DEMİREL, A. 2012. Burdur İli ve İlçelerinde Neojen ve Pleistosen Dönem Fosil Lokalitelerinin Tespiti Yüzey Araştırması-2010. *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1: 361-368.
- EKİNCİ, H.A. ALPAGUT, B., KAHRAMAN, N. 2006. Burdur İli Kemer İlçesi Elmacık Köyü Sulama Göleti Çevresi Omurgalı Fosil Yatakları Kurtarma Kazısı 2006 yılı basılmamış kazı raporu.
- EKİNCİ, H.A. ALPAGUT, B., KAHRAMAN, N. 2007. Burdur İli Kemer İlçesi Elmacık Köyü Sulama Göleti Çevresi Omurgalı Fosil Yatakları Kurtarma Kazısı 2007 yılı basılmamış kazı raporu.
- KAHRAMAN, N. 2009. Burdur İli Kemer İlçesi Elmacık Köyü Sulama Göleti Çevresi Omurgalı Fosil Yatakları Kurtarma Kazısı 2009 yılı basılmamış kazı raporu.
- KAHRAMAN, N. 2011. Elmacık Megafaunası: Anadolu Paleocoğrafyasına Açılan Yeni Bir Pencere. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Ocak 2011, Sayı 19: 92-103.
- ÖZBEK, M. 2011. *50 Soruda İnsanın Tarih Öncesi Evrimi*. Bilim ve Gelecek Kitaplığı-11. 7 Renk Basım Yayıncılık ve Filmcilik Ltd. Şti. İstanbul.
- SARAÇ, G., 2003, *Türkiye Omurgalı Fosil Yatakları*, MTA Rapor No 10609, Ankara.

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

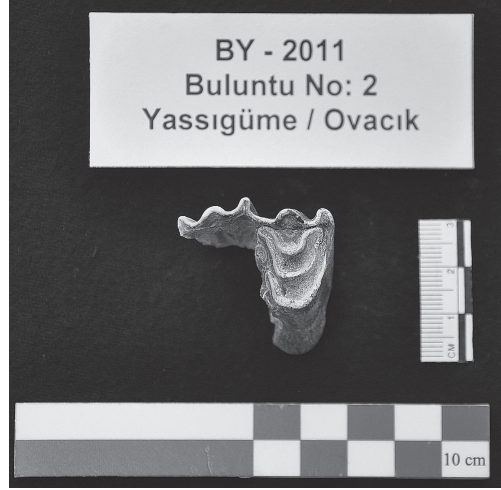
Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

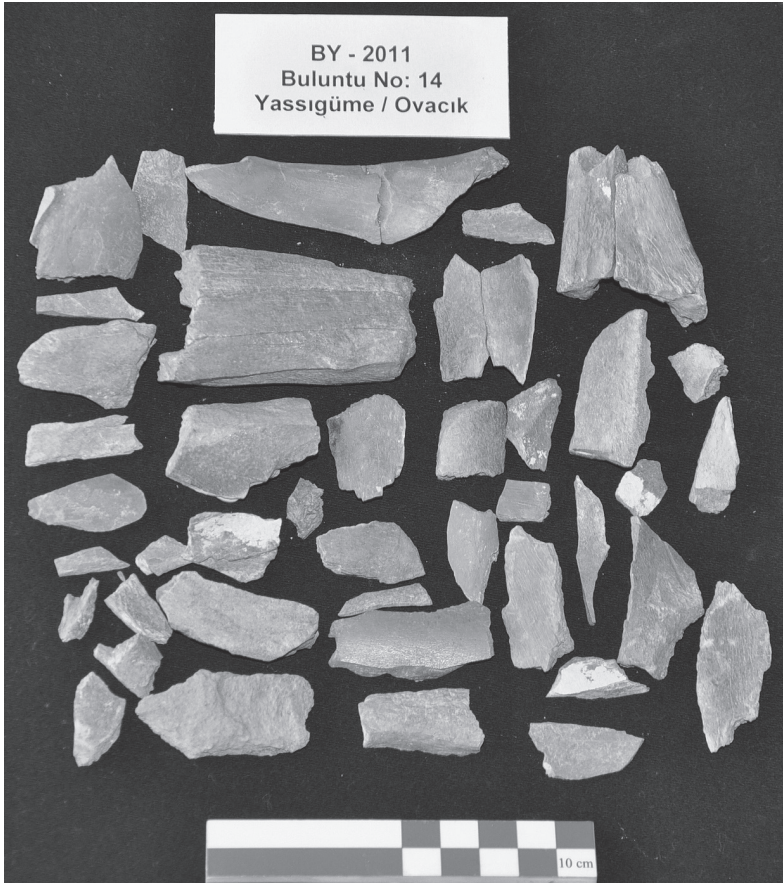
Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

2011 YILI ISPARTA VE BURDUR İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Mehmet ÖZSAİT*
Nesrin ÖZSAİT

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi adına Burdur, Isparta, Antalya ve Konya İlleri ve İlçelerinde başladığımız yüzeysel araştırmalarına bu yıl 19.08.2011– 05.11.2011 tarihleri arasında, Isparta ve Burdur illerinde devam edilmiştir.

Başkanlığımız altında sürdürülen yüzeysel araştırmalarında Arkeolog Nesrin Özsait, Okutman Çetin Meydan, Fransa'nın Besançon, Franche Compté Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Guy Labarre ile öğrencilerden Gülsün Acar ve Esra Bulut'tan oluşan ekibimize Bakanlık temsilcisi olarak Konya Müzesi'nden Zehra Özcan ile Afrodiasias Müzesi'nden Antropolog Vedat Mutlu katılmışlardır.

Araştırmalarımız Isparta'nın Merkez İlçe, Atabey, Gönen, Keçiborlu, Eğirdir, Gelendost, Sütçüler ilçeleri, Kesme Kasabası ve köyleri ile Burdur'un merkez ilçe, Karamanlı, Kemer ilçeleri, kasaba ve köylerinde sürdürülmüştür.¹

I- Isparta İli Araştırmaları

Merkez İlçe Araştırmaları

Çünür Mahallesi Mezarlığı: Isparta-Denizli karayolunun ve Süleyman Demirel Üniversitesi'nin bitişiğinde yol kenarında duvarla çevrili mezarlığın içinde birçok mimari parça ile birlikte görülen yazıtlı bir stel, ekip üyemiz G. LABARRE tarafından okunmuş, elde edilen sonuçlar yayınlanacaktır.

*Prof. Dr. Mehmet ÖZSAİT, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, 34459 Vezneciler-İstanbul/TÜRKİYE. e-mail: mehmetozsait@hotmail.com

Arkeolog Nesrin ÖZSAİT, Erenköy, Bayar Caddesi, Eser Apt. No: 7 Daire 24. 034734 Kadıköy-İstanbul/TÜRKİYE.

¹ Araştırmalarımızı destekleyen T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dekanlığına, Suna – İnan Kırış Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü yönetimine ve Enstitü Müdürü Sn. Kayhan Dörtlük'e, Türk Tarih Kurumu Başkanlığına candan teşekkür ederiz. Ayrıca Isparta'daki araştırmalarımızda değerli yardımlarını aldığımız Sn. Vali Memduh Oğuz'a, Kültür ve Turizm Müdürü Abdullah Kılıç'a, Müdür Yardımcısı R. Taşdan'a, Müze Müdürü M.Akaslan'a, Arkeolog İ.Güçeren'e, Gelendost-Yaka Belediye Başkanı İbrahim Perçin'e, Sütçüler Kaymakamı Özer Özbek'e, Milli Eğitim Müdürü Yusuf Öz'e, Kesme YİBO Müdürü Fatih O. Doğan'a, rehberimiz Ali Güler'e yürekten teşekkür ederiz. Yine araştırmalarımıza yardımcı olan Atabey Belediye Başkanı Ali Bal'a, Zabıta S.Geçit'e, rehberimiz Ahmet Kılıçaslan'a, Büyükgöçeli Belediye Başkanı Mehmet Akar'a, Sorkuncak Köyü'nden A. Demirtaş'a, M. Sağlam'a, Veli Yıldırım'a, Büyükkabaca Belediye Başkanı A.İ. Temurçin'e, rehberimiz Asker Mehmet Bey'e, Mahmatlar'dan Süleyman Aydın'a; Burdur'daki araştırmalarımızda ekimize değerli yardımlarda bulunan Burdur Valiliğine, Müze Müdürü H.Ali Ekinci'ye, Müze Muhasebe Memuru Ahmet Men'e ve Müze çalışanlarına candan teşekkür ederiz. Kozluca Kasabası'ndaki çalışmalarımızda çok değerli yardımlarını aldığımız Belediye Başkanı Gültekin Altundal'a, Belediye personelinin Ömer Kazan'a, Hasan Kaygısız'a ne kadar teşekkür etsek azdır.

Gelincik Köyü Araştırmaları

Isparta'nın 10 km. kadar güneybatısında yer alan Gelincik Köyü araştırmalarında, köyün 3 km batısında, Isparta-Burdur asfaltının hemen güneyinde, Gültekin Akar çeşmesinin de bulunduğu İnbaşı mevkiinde, 200 m. çapında bir höyük tespit ettik, (Resim: 1). Bir yamaç yerleşmesi olan İnbaşı Höyük yüzeyinde SKÇ ve İTÇ yerleşmelerine ait keramikler bulduk, **(Resim: 2)**. Burdur-Isparta yolunun kuzey tarafının da araştırılması sırasında aynı özellikleri veren keramiklerin bulunması, yolun açılması sırasında höyüğün kuzeydoğu eteklerinin kesilmiş olduğunu göstermiştir. (GPS: h. 1150 m, E 37 45 513; N 030 25 336).

Höyüğün güneybatı eteklerinden Bağlar yolu geçmektedir. Bağlar yolunun altından da devam ettiğini izlediğimiz yerleşme, kaynağını Kepçe Pınar'dan alan ve günümüzde, Höyüğün 400 m batısında yer alan Gelincik Barajı'na sularını boşaltan Usaz Deresi vadisi tarafından tahrip edilmiştir. Bu son doğal tahribattan çok daha acısı, üzerinde yapılan tarım nedeniyle değil, fakat höyük doğu yönünden, daha fazla da batı yönünden önemli ölçüde kesilerek tesviye edilmiştir. Bu yerleşme için tescil öneri formu doldurulmuştur.

Büyükgökçeli Kasabası Araştırmaları

Isparta'nın 25 km kadar kuzeydoğusunda yer alan Büyükgökçeli Kasabası'nın 2 km kuzeybatısında, Findos Höyük'ün 1 km kuzeydoğusunda yer alan Kaleburnu'nda (Kale Tepe), 1993 yılında tespit ettiğimiz Bindeos antik kentinin territoriumu'nu sistematik olarak araştırdık.²

Büyükgökçeli, Kaleburnu Kaya Mezarı

Araştırmalarımızda, Bindeos kentinin yer aldığı Kale Tepe'nin kuzeybatısında, Kaleburnu olarak bilinen kesiminde bir kaya oda mezarı bulduk. Düz çatılı ve klinsiz olan mezarın silmeli giriş açıklığı kuzeydoğuya bakmaktadır, (Resim: 3). Mermerciler tarafından mezarın iç zemini tahrip edilmiş, içten ve dıştan karot'la delikler açılmıştır. Kaleburnu (Bindeos yerleşmesi) ve Kaleburnu kaya mezarının tescili için öneride bulunulmuştur.

Kazankaklık Tepe Araştırmaları

Araştırmalarımızı, Büyükgökçeli Kasabası'nın 800 m. güneybatısındaki Kazankaklık Tepe'de (1132 m.) sürdürdük. Bu tepe, Büyükgökçeli Barajı ile Kavaklı 100. Yıl Atatürk Kültür Parkı'nın güneydoğusunda yer almaktadır (Resim: 4). Eni 600 m. ve oldukça sık olarak makilerle kaplı olan tepe tümüyle araştırılmıştır. Kazankaklık Tepe'nin arka tarafında, yani Barajı görmeyen kuzey yamaçlarının, zirveye doğru olan kesimlerinde, yoğun olarak, fakat çok fazlaca amorf olmuş İTÇ keramikleri vardır. Zirvede, batıya doğru uzanan yukarı sırtlar üzerinde, bugün büyük kesimi kayalık olan zemin üzerinde, çok küçük parçalar halinde SKÇ-İKÇ keramikleri ile minik obsidyen ve yonga kırıkları görülmektedir. Bunlar, Kazankaklık'ın 1,5 km. kadar kuzeybatısında, ovada yer alan Findos Höyük (SNÇ-İKÇ) buluntularının tam olarak çağdaşlarıdır³.

Kazankaklık Tepe'nin kuzeybatısında bulunan Büyükgökçeli Barajı ile Kavaklı 100. Yıl Atatürk Kültür Parkı'na bakan alt eteklerde üç ve tepenin üst kesiminde, zirvenin altında dört olmak üzere yedi tane de kaya oda mezarı tespit ettik. Bunlardan dördüncü mezara başlanılmış, fakat bitirilememiştir. Son Neolitik- İlk Kalkolitik Çağlardan beri iskân gören

²Özsait 1987:324, nt.5; Özsait 2001: 98 (Bindeos); Labarre, Özsait, Özsait 2005:235 (Bindeos).

³Özsait 2001: 98.

bu tepenin tümüyle tescili için öneri formu doldurulmuştur.

Atabey İlçesi Araştırmaları

Yaka Kaya Mezarları

Atabey İlçesi'nin, 1,5 km. doğusunda, Agrae kenti territoriumunda yer alan ve Yaka mevkii olarak bilinen alanı kapsamlı olarak araştırdık. Burası, 1620 m. yüksekliğindeki Yaka Tepe'nin güneybatı eteklerinin Yaka Bağları'na bakan, diğer bir deyişle, Barla Dağı'nın Aras Yüzü (Agrae kentinden dolayı verilen bir isim) olarak bilinen kayalığının güneybatı uzantısıdır. Bu kesimde, birbirinden fazla uzak olmayan dört kaya oda mezarı ve bunlarla ilgili olan dokuz adet sunu çukuru bulduk. 1 ve 2. Kaya Oda Mezarları, kayalığın dibinde ve yan yanadır. 1. Mezar, sağda, güneydoğu yönünde olanı. Dikdörtgen olan ağız açıklığı doğuya bakan, kırma çatılı ve iki klineli'dir. 2. Mezar: solda olan mezar. Dikdörtgen olan ağız açıklığı doğuya bakan, kırma çatılı, klinsizdir, (Resim: 5). Mezar odasının içinde, girişin tam karşısında, boyutları 21X22 cm ve derinliği de 15 cm olan bir sunu çukuru bulunmaktadır. 1. ve 2. Yaka Kaya oda mezarlarının girişinin ön kısmı toprakla dolu durumdadır. (GPS: 1089 m., N 37 57 337; E 030 39 819). Bu iki mezarın bulunduğu kayanın üstünde, 86x38 cm boyutlarında, bir de bunun yanında doğal görünümlü 30 x 40 cm. boyutlarında iki sunu çukuru bulunmaktadır. Burada, bunların dışında, sunu çukuru görünümünde olan birçok doğal oluşumlar bulunmaktadır.

3. Mezar. İki mezar grubunun 200 m kadar güneydoğusunda bulunarak incelenmiştir. 61x65 cm boyutlarında, silmeli bir girişi olan mezarın içine bir basamakla inilmektedir. Ağız açıklığı doğuya bakan ve kırma çatılı olan mezarın, üstü zamanla kırılmış, 3.80 m. uzunluğunda bir Dromos'u olduğu görülmüştür, (Resim: 6). Dromos'un başlangıcının hemen kuzeyinde, 26x27 cm boyutlarında, 35 cm. derinliğinde bir sunu çukuru bulunmaktadır. GPS: 1067 m, N 37 57 304; E 030 39 823).

4. Mezar. Üçüncü mezarın 400 m. kadar güneydoğusunda, kayalık sırtta bulunarak incelenmiştir. Zeminden 1.5 m. yükseklikte ve doğuya bakan giriş açıklığı 64 x 85 cm boyutlarında olan mezarın çatısının sol tarafı kırmalı, sağ tarafı ovalimsi bir yapıdadır, klinsizdir. (GPS: 1071 m, N 37 57 148; E 030 40 066).

Kaya mezarlarının yer aldığı kayalık kesimin yaklaşık 50 m. doğusunda, yamaçta Yaka Bağları bulunmaktadır. Burada görülen keramikler, Yaka Bağları'nın Roma ve Geç Roma dönemlerinde yerleşmeye sahne olduğunu kanıtlamaktadır. (GPS: 1029 m., N 37 57 254; E 030 39 818). Böylece, Yaka Bağları'nın üst kesiminde yer alan kaya oda mezarlarının da, keramiklerin gösterdiği çağlarda yapılmış oldukları anlaşılmaktadır.

Atabey Kumacık Ovası, Nal Döken Yerleşmesi ve Gevges Çiftliği

Atabey'in 7 km. güneybatısında bulunan Kumacık Ovası ile Bozanönü Ovası'nın bir kısmı araştırıldı. Burada Kızılhöyük olarak bilinen mevkiin aslında bir höyük değil, bir toprak yükseltisinden ibaret olduğu gözlemlendi. Ovanın ortasında, önceki yıllarda tespit ettiğimiz Karayüğ (Karahöyük) incelendi. Her yönünden tesviye edilerek yüksekliği önemli ölçüde düşürülen höyük, üzerinde yapılan tarımla da önemli ölçüde tahrip edilmiştir.

Atabey İlçesi'nin 9 km. güneybatısında, Gevges Çiftliği'nin 3 km doğusunda yer alan ve Nal Döken Tepesi olarak bilinen kesim araştırıldı, (GPS: 1061 m, N 37 56 968; E 030 34 604). Tepenin güney sırtlarında Roma Çağı yerleşmesine ait az sayıda keramik parçası ve kesme taş bloklar ile teras duvarları görülmüştür. Hemen her taraf kazıldığından, fazla bir şey

bulabilme imkânımız olamamıştır. Burası, Apameia'dan (Kelenai) gelen, Keçiborlu, Konane (Gönen), Agrae (Ağras-Atabey), Claudiaseleukeia (Bayat), Pamuklu (Pembeli), Harmanören (Göndürle) arazisinden geçerek Prostanna (Eğirdir) ve Eğirdir Gölü havzasına ulaşan yolun üzerinde bulunmaktadır. Bugün, bu yolun sağında ya da solunda yer alan prehistorik ve klasik çağ yerleşmeleri bu yolun tarihöncesi çağlardan günümüze kadar kullanıldığını kanıtlamaktadır.

Atabey sınırında, Gönen İlçesi içinde kalan Gevges Çiftliği de araştırıldı. Çok geniş bir alan kaplayan bu kesimde Geç Antik Çağ yerleşmesine ait az sayıda keramik görülmüştür.

At Alanı Yaylası Araştırmaları

Atabey'in 10 km. kadar kuzeybatısında yer alan ve ilçenin içme ve kullanma suyunun çıktığı Kısık Vadisi ile onun üst kesimindeki dağlık bölgenin kuzeydoğusunu 2007 yılında araştırmıştık. Burada, vadinin üst kesimlerinde, Tülüce olarak bilinen yükseltide Roma Çağı yerleşmesine (Tülüce yerleşmesi) ait az sayıda keramik görmüştük.⁴ Şimdi, yine, Değirmen Deresi vadisinden araştırmaya başladık. Vadi boyunca, son otuz yıl öncesine kadar, 13 su değirmenin çalıştığı öğrenildi. Bugün, vadi boyunca kum ve çakıl çıkarıldığı için, doğal dokusu bozulmuş olan bu kesimde değirmenlerden kalan birkaç taş yığıntısından ve birkaç da değirmen taşından başka bir kalıntıya rastlanmamıştır. Değirmen Deresi vadisinden sonra, Akçay-Kurudere kesimini geride bırakarak Yıkılğan Deresi vadisinden At Alanı Yaylası'na çıkıldı. Bu yaylada, Tülüce Tepe ile Kısık mevkiinin 1,5 km. güneybatısında, At Alanı mevkiinin de 500 m. güneydoğusunda Kilise Sekisi olarak bilinen alan araştırıldı.

Kilise Sekisi ve At Alanı Kalesi

At İni'nin başında ve At Alanı'nın 700 m doğusunda bulunan Kilise Sekisi'nin doğu, batı ile güneyi derin uçurumlarla çevrilidir,(GPS: 1350 m., N 38 01 210; E 030 36 417). Boyutları 175x400 m. kadar olan Seki, kayalık bir zemin üzerindedir ve birçok yerinde kaçak kazı çukurları görülmektedir. Seki yüzeyinde Roma Çağı'na ait az sayıda keramik bulunmuştur. Kilise yeri olarak tanımlanan kesimde zamanımıza yakın, çok az sayıda temel kalıntısı vardır.

At Alanı ve Kilise Sekisi'ni geride bırakarak Kısık Kanyonu'nun içinde akan Suaçan Deresi'nin batısındaki sırtlardan tırmanıldı. Yalak Pınarı olarak bilinen çeşmeden (1415 m.) sonra, halk arasında Kale olarak bilinen zirveye tırmanıldı. Üç tarafı uçurumlarla çevrili olan Kale'ye ulaşım doğu ve batı kesimi olmak üzere iki yoldan olmaktadır. Her iki kesimde de ana kaya özel olarak kesilerek sarp olan zirveye çıkış sağlanmış ve gereken yerlere de çıkış için basamaklar yapılmıştır (Zirve, GPS: 1485, E 38 01 572; N 030 36 468).

Kale son derece tahrip edilmiştir. En önemli kalıntı, yer yer eni 2 m olan ve kesme taş bloklardan yapılmış surlarıdır (Resim: 7). Sur trasesi kalenin sarp ve uçurum olan ve Kısık Vadisi'ne bakan doğu kısımdan başlamaktadır. Böylece surun, kalenin, ihtiyaç duyulan kuzey ve batı yönlerini korumak amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Kale, tüm çevreyi en iyi görebilecek stratejik bir mevkide kurulmuş, bir taraftan ova kesiminde yaşayan insanların en mübrem ihtiyacı olan su kaynaklarını kontrol ederken, diğer taraftan da Barla Dağı'nın kuzeyinde yer alan ve verimli Pupa Çay vadisinde kurulmuş olan yerleşme yerlerine en kestirme olarak ulaşılabilir yolların da kontrolünü yapabilecek bir konumdadır. Boyutları, doğu-batı yönünde 250 m., kuzey-güney yönünde de 150 m. kadar olan At Alanı Kalesi'nde, kalıntı olarak, surların dışında, M.S. 4. ve 5. yüzyıllara tarihlenebilecek az sayıda keramik

⁴Özsait 2009:358.

görülmüştür.

Harmanören Köyü

Atabey İlçesi'nin 7 km. güneydoğusunda yer alan Harmanören Köyü'nün Tepecik mevkiinde bir kaya oda mezarı bulunmuştur. Mezarın içi ve çevresi mermerciler tarafından tahrip edilmiştir. Mezar odasının bulunduğu kayalığın üstünde ve çevrede derin karot delikleri bulunmaktadır. Mezarın iki klisesinin de tümüyle tahrip edildiği görülmüştür.

Sorkuncak Köyü Araştırmaları

Eğirdir İlçesi'nin 16 km. doğusunda yer alan Sorkuncak Köyü kapsamlı olarak araştırılmış ve sonuçta, Kocapınar, Kayabaşı, Bayboğan, Kurtini Tepe, Saksaganlık Tepe, Topuzlu, Çöğürlü Tepe, Kelerce Tepesi, Yanık Harman Tepesi adlarını taşıyan dokuz tane Roma, Geç Roma ve Ortaçağ'a ait yerleşme yeri tespit edilmiştir.

Mahmatlar (Mahmutlar) Araştırmaları

Eğirdir İlçesi'nin 25 km. kadar kuzeydoğusunda yer alan Mahmatlar Köyü, bugün Isparta-Eğirdir-Konya asfalt yolunun sağ ve solunda yer almaktadır. Köy, bundan 20-25 yıl önce göl sahiline taşınmadan, şimdiki yerinden 3 km. kadar yukarıda, Eğirdir Gölü'ne tepeden bakan dağlık kesimin üzerindeymiş, (Resim: 8). Biz araştırmalarımızı, Mahmatlar'ın taşındığı ve şimdi Eskiköy Yeri olarak bilinen kesim ve çevresinde yoğunlaştırdık (Resim: 9). Sonuçta, kayalık sırt üzerinde ve kuzeyinden akan Bahçe Deresi vadisinin üst kesimlerinde, araziye dönüşmüş durumda olan eski köy yerleşmesi temelleri arasında çağdaş keramiklerle, obsidyen ve çakmaktaşı dilgilerle birlikte, Son Neolitik-İlk Kalkolitik Çağ yerleşmesine ait monokrom keramikler bulduk, (Resim: 10). Burada tespit ettiğimiz bu Son Neolitik-İlk Kalkolitik Çağ yerleşmesi Hacılar VI ile çağdaş keramikler vermektedir. Bu yerleşme yeri ile ilgili tescil öneri fişi Isparta Müze Müdürlüğüne teslim edilmiştir.

Senirkent İlçesi Araştırmaları

Senirkent İlçesi'nde başladığımız araştırmalara Ortayazı, Garip, Başköy ile Uluğbey ve Büyükkabaca Yaylası'nda devam edildi. Senirkent İlçesi'nin doğusunda Yassıören ve Garip köyü arasında yer alan Ortayazı Köyü'nün Eski mezarlık mevkiinde pek çok mimari parça ve özellikle alınlıklı mezar steli ile kabartmalı ve kapılı mezar steli bulunmuştur.

Başköy'deki köy çeşmesi üzerinde betonlanarak yan yatırılmış olarak bulduğumuz mezar steli Prof. Dr. Guy Labarre tarafından okunmuş ve yayına hazırlanmaktadır.

Ulubey'de Koru Yaylası bölgesinde ana kayaya oyulmuş ön duvarı kesme taştan örülmüş olan Mezar odası ve hemen yanında bir sunu çukuru bulunmuştur.

Büyükkabaca Kasabası Yaylası'ndaki araştırmalarımızda Maltepe mevkiinde kayalık arazinin uygunluğu nedeniyle yeraltına oyulmuş, kapılı, iki yana eğimli kırma çatılı mezarlar bulunarak incelenmiştir. Mezarların tespit edilebilenleri soyulmuştur, dromos ve iç kısımları kısmen toprakla doludur.

Büyükkabaca Yaylası'nda önceki yıllarda Takke Tepe çevresinde başladığımız araştırmalara bu yıl, buradaki Koca Tarla ve çevresinde devam edilmiştir. Koca Tarla'da birisi tahrip edilmiş üç anıtsal mezar bulunarak incelenmiştir. Büyük dikdörtgen taş bloklarla yapılmış olan ikici mezarın da, ilk mezar gibi, üst kısmı tümüyle yok edilmiştir ve her iki mezar da yoğun bitki örtüsü altındadır. Ölçüleri 3.53x2.45 m. ve ağız açıklığı 98 cm. olan ikinci mezarın da ağız açıklığı doğuya bakmaktadır. Takke Tepe'nin 650 m. kadar güneyinde

yer alan Üçüncü mezar öncekilerden çok farklıdır. 3.24x 2.56 m ölçülerinde (Arkosolium) mezar odası içinde, tabandan yüksekliği 74 cm., kalınlığı 31 cm, eni 65 cm. ve boyu da 256 cm olan, altı boş, bir kline bulunmaktadır. Yuvarlak çatılı, kırılmış durumdaki girişi kuzeye bakan mezarın, dışta, üzerinde iki sunu çukuru bulunmaktadır. Devam eden kayalığın dibinde, büyük monoblok bir kaya kitlesine kesilerek yapılmış mezar, içyapısı yönünden, bölgede şimdiye kadar gördüğümüz tek örnektir. (GPS: h. 1264,E 36 293 502; N 42 31 804). Bu bölgenin Takke Tepe ile birlikte, tümüyle koruma altına alınması gerekmektedir.

Sütçüler İlçesi: Kesme Kasabası:

Kesme Kasabası'ndaki araştırmalarımıza bu yıl da devam edilmiştir.: Kasabanın 2 km kuzeybatısında, Büyük Sarnıcın 200 m. yakınındaki Karay Soluğu Çeşmesi'nin önündeki basit taş sırası içinde Tabula Ansata içinde, "Çok büyük Tanrı (Hyspistos) ile Gaia'ya adak" içeren Grekçe bir yazıt yer almaktadır.⁵

Moullasseis Halkı, İdrisler Sarnıcı

Kesme'de, İdrisler Sarnıcı ve Asarı incelenmiş, burada, kayalığın bir burun gibi uzamış olan üst kısmında oyulmuş 5 adet sunu çukurlu lahit mezar, birisi büyük, diğeri küçük iki adet kilise ve su sarnıçları bulunarak incelenmiştir.

G.Radet ve P.Paris'in 1885 yılında Kesme Kasabası'nın kuzeybatısında, "sarinch" olarak bilinen bir mevkiye buldukları bir yazıtta "Moullasseis demosu" zikredilmektedir. Bu buluntu yerini Th. Drew-Bear, Kesme'den 2,5 km. uzaklıkta Bel Sarnıç olarak vermektedir. Gerçekte, burada söz konusu olan Bel Sarnıç değil, İdrisler Sarnıcı idi. 2011 yılı araştırmalarımızda, 9 m. derinlikteki İdrisler Sarnıcı'nın içine inilen merdiven basamağı olarak kullanılan yazıtlı heykel kaidesini, yarı yarıya su içinde bulduk, yosunlarla kaplıydı ve sol yan cephesi üzerindeydi. Sağ yan cephesinde bir Yunus balığı (?) kabartması vardır. Bu Septimius Severus şerefine dikilen bir heykelin kaidesiydi. Bölgede yaşamış olan Moullasseis demosunun adını veren ve G.Labarre tarafından tekrar okunan yazıt M.S. 193-194 yıllarına tarihlenmektedir.⁶ Bu yazıt, Torosların yükseltilerinde, büyük yerleşmelerden uzak bir yerde yaşayan küçük bir topluluğun Roma dünyasındaki değişimleri, gelişmeleri yakından izlediğinin bir kanıtıdır. Septimius Severus'un, Roma dünyasındaki saltanat mücadelelerinde, Syria ordularının imparator ilân ettiği Pescennius Niger'i yenmesi şerefine bu heykelin dikilmesi bunu göstermektedir.⁷

Kesme Kasabası araştırmalarında, Çiğdüşmez Asarı ve Damla Asarı'nda bulduğumuz envanterlik nitelikteki 57 adet tekstil ağırlıklarının ayrı ayrı resimleri çekilmiş, tartılarak ağırlıkları belirlenmiş ve envanterleri yapılmış, envanter fişleri ile birlikte Isparta Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir. Bu kesimi ayrıntılı olarak 2012 yılında araştırmak düşüncesindeyiz.

II-Burdur İli Araştırmaları

Burdur İl'inde Merkez İlçe, Karamanlı, Kemer ilçeleri, kasaba ve köylerinde araştırmalara devam edilmiştir.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özsait-Labarre-Özsait-Güçeren 2012:185 vd.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.Özsait-Labarre-Özsait-Güçeren 2012.183 vd..

⁷ Özsait-Labarre-Özsait-Güçeren 2012: 185

Çendik Köyü Araştırmaları

Burdur İli, Merkez İlçe'ye bağlı Çendik Köyü çevresinde yaptığımız araştırmalarda, Çendik'in kuş uçuşu 1,5 km. kuzeydoğusundaki dağ üzerinde, haritalarda Kelhöyük Tepe olarak geçen yükseltide, ortadan ikiye yarılmış bir Tümülüs gördük, (Resim: 11). Krepis taşları tüm çevreye dağılmıştır. Burdur Gölü'ne kuş uçuşu 1 km uzaklıkta olan Tümülüs'ün bulunduğu Kelhöyük Tepe, Burdur Gölü'nün tamamını görebilen, aynı zamanda tüm çevreye hâkim konumda olan tek noktadır, (GPS: 1250 m, N 37 40 588; E 030 11 559). Kelhöyük Tepe'nin doğu eteklerinde ve daha aşağılarında bulduğumuz keramiklerden burada Tümülüs'ün yanı sıra bir Demir Çağı yamaç yerleşmesinin varlığı da anlaşılmaktadır. Bugün biraz da dik olan yamaç, zaman içinde çok tahrip olmuştur, (Resim: 12). Buluntular, burasının Geç Antik Çağ'da da yerleşim yeri olduğunu kanıtlamaktadır.

Kozluca Kasabası Araştırmaları

Burdur İl'inde Merkez İlçe'ye bağlı Kozluca Kasabası'nda başladığımız araştırmalara devam edildi. Bu kasaba ile birlikte, yine Merkez İlçe'ye bağlı olan İğdeli, Karacaören, Kapaklı, Erikli, Aziziye ve Bozlar köylerinin arazilerinde de çalışmalara başlanmıştır.

Kasaba içinde, Süleyman Yağız Evinin moloz taşlardan kuru örgü dış duvar köşesinde bir Miltaş parçası bulunmaktadır. Bu parça duvarın içinde kaldığı için durumu anlaşılamamıştır. Yine kasaba içinde, M. Ölmez'in evinin dış duvarı önünde, kırmızı kalker taşından, yuvarlak gövdeli, kare kaideli, Tetrarşi dönemine ait (M.S.293-305) bir Miltaş bulunmuştur.⁸ Kozluca Kasabası çevresindeki araştırmalarımızda Kayalica, Koçören, Çamlar Yakası, Ormaniçi-Tekke güneyi, Erikli Köyü çevresinde Beşiktaş, Kale Yıkığı, Çamoluk (Aziziye), Kapaklı ve Bozlar köyleri arasında Seki Tarla, Toptaş, Çolak Ali Tarlası, Gücükburun yerleşmeleri tespit edilmiştir. Bunların önemli bir kısmı Roma çiftlik yerleşmeleridir.⁹

Hadrianoi (Hadriani) Şehri

G. E. Bean, 1950'li yıllarda, Kozluca ve Kozluca mezarlığında yaptığı araştırmalarda, bir tanesi Caracalla heykelinin kaidesi, diğeri de Lucius Verus'un heykelinin kaidesini buldu. Lucius Verus'a ait kaidenin üzerinde, "Hadrianoi'nin meclis ve halkı, İmparator Caesar Lucius Aurelius Verus Augustus'u kutsadılar/saygılarını sundular" ifadesi vardı.¹⁰ Böylece, cemaatin ismi olan Hadrianoi okunmuştur ki bu da, şehrin, meclis ve halk tarafından idare edildiğini göstermektedir.

Kozluca'nın 12 km. kuzeydoğusunda yer alan Karacaören'de (Karacaviran-Gâvur Ören), çok geniş bir alan kapsayan Hadriani ören yerinde nekropol ve yerleşme iç içe. Ne yazık ki, hemen her taraf kazılmış, kazılan alanlarda tepecikler oluşmuş, çok şey bir biri içine karışmıştır. Yerleşme içinde, Ansatalı lahit tekneleri, klineli lahit kapakları, yazıtlı lento (Resim: 7), her çeşit mimari elemanlar, kimi yerde kesme taş blok yığınları, temel kalıntıları, keramikler, zeytinyağı ve şarap üretimine işaret eden ezgi-pres taşları görülmektedir.¹¹

⁸ Özsait-Labarre-Özsait-Güçeren 2012: 175 vd.

⁹ Özsait 2012: 161 vd.

¹⁰ Bean 1959:106-110.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özsait-Labarre-Özsait-Güçeren 2012:171-181.

Bereket-Akyayla Araştırmaları (Resim: 13 ve 14)

Burdur'un Merkez İlçe sınırları içinde yer alan Bereket, Aksu ve Akyayla arasında araştırmalar yaptık. Burada, Akyayla sınırları içinde kalan Üçboğaz mevkiinde geniş bir alanda yoğun olarak Roma Çağı, az sayıda da Helenistik ve İTÇ yerleşmelerine ait keramikler bulduk, (Resim: 15). Üçboğaz adını verdiğimiz yerleşme, Akyayla sınırları içindedir ve Akyayla'nın 3,5 km. kuzeybatısındadır. (H. 1500, 365 026 1071; Utm. 415 7017). Burasının antik bir yerleşme olan Moatra olabileceğini düşünmekteyiz, (Resim: 8). Moatra, W.M. Ramsay ve G. E. Bean tarafından Bereket Köyü'ne lokalize edilmiştir.¹² Biz, Bereket'i sistematik olarak araştırdık. 1974 yılı araştırmalarımızda, köyün hemen dışında kesme taşlardan yapılmış, 4x6 m. ölçülerinde, çatıya kadar 3 m. yüksekliğinde bir yapı (mezar anıtı?) vardı. 1985-1986 yılı araştırmalarımızda bu yapının köy muhtarı tarafından sökülerek, taşlarının evine taşındığını gördük. Burada bir de üstü kırık, klineli bir lahit kapağı ile bir kaç parça antik fragman vardı. Bunun dışında biz fazla bir şey göremedik. Yeni bulduğumuz Üçboğaz yerleşmesi, Sayın Ahmet Men'in de düşündüğü gibi, Moatra olmalıdır. Üzerinde ayrıntılı olarak çalıştığımız bu yerleşmenin tescili için öneride bulunduk. Bu kesimi 2012'de daha kapsamlı olarak araştıracağız.

Yüzey araştırması sırasında ele geçen Çiğdüşmez Asarda ve Damla Asarında bulduğumuz 57 tekstil tezgah ağırlığı ile daha önceki Harmanören kazı çalışmalarımız sırasında gün ışığına çıkartılan ve gerekli bakım ve onarımı tamamlanmış olan dört mezar küpü ile toplam 61 adet eser, envanter fişleri ile birlikte Isparta Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.

2011 yılı araştırmalarımız sonucunda iki Son Neolitik – İlk Kalkolitik Çağ yerleşmesi, iki Son Kalkolitik Çağ - İlk Tunç Çağ yerleşmesi, bir Demir Çağı yerleşmesi, yirmi beş Roma, Geç Antik Çağ ve Ortaçağ yerleşmesi, bir tümülüs, onüç kaya oda mezarı, altı zemin altı mezar tespit ettik. Ayrıca bulduğumuz dokuz yazıt da epigrafımız Prof. Dr. Guy Labarre tarafından okunmuştur. Bunlarla ilgili elde ettiğimiz sonuçları ayrıntılı olarak yayınlamak için hazırlıklarımızı sürdürmekteyiz.

Kaynakça

BEAN, G.E, “Notes and inscriptions from Pisidia”, *Anatolian Studies* IX, 67–117.

LABARRE, G.- M.ÖZSAİT-N.ÖZSAİT,

2005 “Parlais et Prostanna : sites et territoires”, *Anatolia Antiqua* XIII, 223 –257.

ÖZSAİT, M.,

1985 Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi, İstanbul.

1987 “1984 ve 1985 Yılı Isparta Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları”,

IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara 26–30 Mayıs 1986, Ankara, s. 323 – 333.,

2001 “Arkeolojik Verilerin Işığı Altında Isparta”, *Isparta'nın Dünü, Bugünü ve Yarını Sempozyumu II, Isparta, 16 – 17 Mayıs 1998*, Isparta, 97 – 105.

2009 “2007 Yılı Burdur, Isparta ve Antalya İlleri Yüzey Araştırmaları”,

¹² Bean 1959: 111

26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, 26–30 Mayıs 2008, Ankara, 357–372.

2012 “Isparta ve Burdur Yüzey Araştırmaları: Surveys in Burdur and Isparta in 2011”, *ANMED: Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, 2012-10: *New of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas*, İstanbul, 154-163.

ÖZSAİT, M.-N.ÖZSAİT

2012 “2009 Yılı Isparta ve Burdur Yüzey Araştırmaları”,
28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, 24–28 Mayıs 2010, Ankara, 41–56.

ÖZSAİT, M.-G.LABARRE.-N.ÖZSAİT.-İ.GÜCEREN

2012 “ Sites et statuts des communautés en Pisidie : l'exemple des Hadrianoi et des Moulasseis”, *Adalya* XV, İstanbul, 171–201.

Resim 1: Gelincik Köyü, İnbaşı Höyük, güneydoğudan

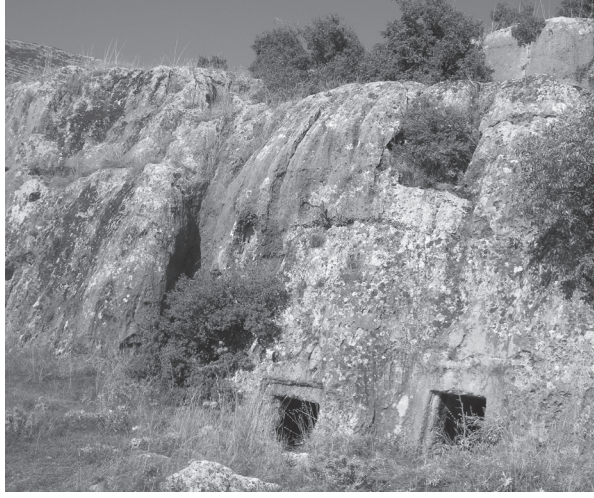
Resim 2: İnbaşı Höyük buluntularından örnekler

Resim 3: Büyükgökçeli Kasabası, Bindeos Kaya oda mezarı

Resim 4: Büyükgökçeli Kasabası, Kazankaklık Tepe, kuzeybatıdan.

Resim 5: Atabey, Yaka, 1 ve 2. Kaya oda mezarları, güneyden

Resim 6: Atabey, Yaka, 3. Kaya oda mezarı ve sunu çukuru, güneyden.

Resim7: Atabey, At Alanı Kalesi, surlar.

Resim 8: Eğirdir-Mahmatlar Eskiköy yeri, doğudan.

Resim 9: Eğirdir-Mahmatlar Eskiköy yeri, batıdan.

Resim 10: Eğirdir-Mahmatlar Eskiköy Yeri buluntularından örnekler.

Resim 11: Burdur-Çendik, Kelhöyük Tepe tümülüsü.

Resim 12: Burdur-Çendik, Kelhöyük Tepe yerleşmesi.

Resim13: Burdur-Akyayla, Üçboğaz (Moatra ?) yerleşmesi.

Resim 14: Burdur-Akyayla, Üçboğaz (Moatra ?) yerleşmesi.

Resim 15: Burdur-Akyayla Üçboğaz (Moatra ?) yerleşmesi keramiklerinden örnekler

ISPARTA ARKEOLOJİK SURVEYİ 2011 YILI ÇALIŞMALARI: KONANE (CONANA) ANTİK KENTİ

Bilge HÜRMÜZLÜ*
Arzu İNAN
Uygar HECEBİL

Isparta İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması 2011 yılı çalışmaları T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün sağladığı izinle, Süleyman Demirel Üniversitesi Rektörlüğü, Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Koordinasyon Birimi (BAP), Tübitak 11K376 no.lu proje ve Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü'nün (AKMED) desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Bakanlık temsilcisi görevini Burdur Müzesi'nden Arkeolog Dilara DERİCİ yürütmüştür. Anılan kurumlara ve sayın Dilara Derici'ye teşekkür ederiz Çalışmalar 12.07 – 05.08.2011 tarihleri arasında uluslar arası ve disiplinler arası bir ekiple sürdürülmüştür.

2011 yılı çalışmaları Gönen İlçesi sınırları içerisinde yer alan Konane (Conana) Antik kenti ve çevresinde gerçekleştirilmiştir (Resim: 1). Projenin 2011 yılında öncelikli amacı Kale Tepe'de konumlanmış olan Hellenistik Dönem'e ait savunma sisteminin detaylı olarak araştırılması, yerleşmesinin topoğrafik plan ve röleve çizimleri¹; Konane (Conana) Antik Kenti'ni diğer kentlere bağlayan yol güzergâhlarının incelenmesi; Gönen İlçe merkezinin detaylı bir şekilde taranarak verilerin toplanması; Gönen İlçesi Kültür Envanterinin (GİKEP) her yönüyle (arkeoloji, sanat tarihi ve yakın tarih) çıkarılması oluşturmıştır. GİKEP çalışmaları kapsamında İlçe merkezinde yer alan hamam da değerlendirilmiştir.

2009 ve 2010 yıllarında Isparta İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması çerçevesinde yürütülen çalışmalarda Gönen İlçesi Havdan mevkii, İçdecik ve Kızılcık köylerinde mil taşları ele geçmiştir² (Resim: 2). Ele geçen bu mil taşları M.S. 4. yüzyıla tarihlenmektedir. Mil taşları bulundukları noktadan fazla uzağa ait olmamaları gerektiği düşünüldüğünde, yerleşmenin sınırları ve yol güzergâhları hakkında önemli veriler sağlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmaların önemli bir kısmını Konane (Conana) ve çevresindeki antik kentlerin birbirine nasıl bağlandığını saptamak; Via Sebastia ile ilişkilerini belirlemek ve Kuzeybatı Pisidia yol sistemlerini açıklamaya çalışmak oluşturmuş³ ve bu bağlamda Konane – Apolidoros Konane-Apollonia ile Konane – Agrae Antik kentleri arasındaki yol güzergâhları el GPS'i ile kayıt altına alınıp, alınan koordinatlar harita üzerine işlenmiştir. Bu çalışma önümüzdeki yıllarda da devam ettirilecektir.

* Doç.Dr. Bilge HÜRMÜZLÜ, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32260 Isparta/TÜRKİYE. e-mail: bilgehurmuzlu@gmail.com

Arzu İNAN, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32260 Isparta/TÜRKİYE. e-mail: inanarzu2011@gmail.com

Uygar HECEBİL, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32260 Isparta/TÜRKİYE. e-mail: uygarhecebil@gmail.com

¹ Hürmüzlü, Kohlmeyer, Iversen, İnan, Şenol, Hecebil 2011: 169-173.

² Hürmüzlü, De Giorgi, Iversen 2009: 243.

³ Hürmüzlü, Kohlmeyer, İnan, Hecebil 2012: 30-31.

Gönen İlçesi Merkez Çalışmaları

2009 yılında başlayan Yüzey Araştırması çalışmalarından itibaren Gönen İlçesi modern yerleşme alanında çeşitli noktalarda Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Dönemleri'ne ait çok sayıda seramik parçaları ile yazıt, mimari parça ve yapı kalıntılarına rastlanılmıştır⁴. Aynı yıl içerisinde yapılan çalışmalarda Gönen ilçe merkezinin Modern Pazar alanında, taş yığınları arasında, M. S. 2- 4 yüzyıla tarihlenen mezar stellerine rastlanılmıştır⁵. Tüm bu buluntular söz konusu alanda Roma Dönemi'ne ait bir mezarlık alanının varlığına açıkça işaret etmektedir. 2011 yılı çalışmaları sırasında aynı alanın kuzeydoğusunda açılmış olan bir hafriyat alanında, kesitte Roma Dönemi'ne ait çatı kiremidi mezar izine rastlanılmıştır (Resim: 3:A). Bu alanda 2009 ve 2011 yılında Roma Dönemine ait çatı kiremidi parçaları, insan kemik parçaları, seramik parçaları ve cam kadeh parçası ele geçmiştir. Bu alanın M.S. 2-4. yüzyılda bir nekropolis alanı olduğu açıktır.

Gönen İlçesi merkezinde sistematik olarak alan tarama çalışmaları yürütülmüş ve böylelikle farklı nedenlerle (hafriyat çalışması, ev inşaatı gibi) açığa çıkan mimari kalıntılara ait taşların veya mezar stellerinin kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Gönen İlçe merkezindeki Camii mahallesi Karanfil Sokak'ta 2011 yılı çalışmaları sırasında bir volütlü sütun başlığı, bir yüzü basamaklı işlenmiş taş blok parçası, bir adet mezar steli ve bir bölümü korunmuş olan lahit parçası de saptanmıştır (Resim: 3:B). Pazar alanı ile Camii Mahallesi Karanfil Sokak buluntuları Konane antik kentinin Roma Dönemi yerleşmesinin günümüz modern İlçe merkezinin altında kaldığını verilerle bir kez daha kanıtlanmaktadır.

Karanfil sokakta ele geçen buluntular arasında yarısı korunmuş bir adet lahit parçası bulunmaktadır (Resim: 4). Lahitin korunan uzunluğu 69 cm. korunan genişliği 98 cm.'dir ve yerel kireç taşından yapılmıştır. Lahitin ortasında bir adet çelenk motifi yer almaktadır. Çelenk'in içinde, üstten sarkan, dalgalı gösterilmiş, stilize edilmiş iki yılan gövdesi bulunmaktadır. Çelenk'in yaprakları dört taraftan eşit şekilde taeniae (kurdelerlerle) bağlanmıştır. Yaprak motifinde çok derin ve keskin olmayan matkap izleri görülmektedir.

Karanfil sokakta ele geçen lahite benzeyen Neapolis'te tek bir örnek karşımıza çıkmaktadır⁶. Neapolis lahдинin ön yüzünde köşelerde iki tane çelenk bulunmaktadır. Çelenk, defne yapraklarıyla oluşturulmuştur. Çelengi oluşturan yapraklar bir taenie ile belli aralıklarla sıkıca sarılıp, çelengin üzerinde bir fiyonk yapılmıştır. Fiyongun uçları ise, çelengin içinden yay formunda sarkıtılmıştır. Genel olarak tüm Pisidia Bölgesi lahitlerine bakıldığında çoğunun yerel üretim olduğu fakat bunun dışında Atina ve Dokymeion'dan ithal edilmiş örneklerle de rastlandığı görülmektedir⁷. Konane'da ele geçen lahit parçası da Pisidia'nın geneli gibi yerel üretim olmalıdır ve muhtemelen M.S. 2. yüzyıl veya 3. yüzyıla tarihlenmektedir.

Osmanlı Hamamı

Evliya Çelebi'nin Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat için Aksu Nehri'nin önemini belirten yazıları Selçuklu Dönemi'nde Isparta ve çevresinin konum olarak son derece önem taşıyan bir coğrafyaya sahip olduğunu göstermektedir⁸. Isparta'nın Osmanlı Devletine

⁴ Hürmüzlü, Kohlmeyer, İnan, Iversen, Şenol, Hecebil 2011: 171

⁵ P. Iversen, "Inscriptions from Pisidian Konane (Conana) and the Surrounding Area", Epigraphica Anatolica (baskıda).

⁶ Özdilek 2006, Mezar No. 5, Resim 9.

⁷ Koch, 2001: 260.

⁸ Akdemir 1997: 11-16.

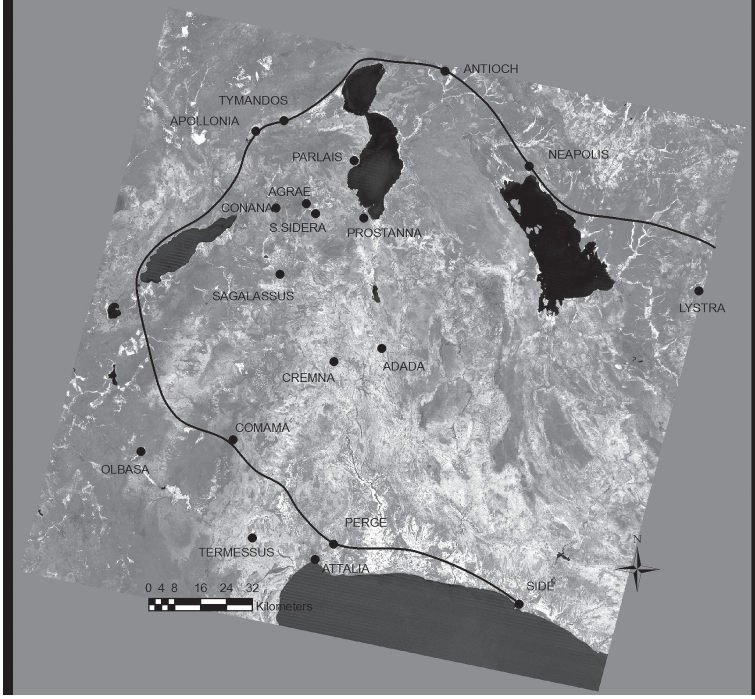
bağlanmasından sonra, 16. yüzyıl başlarına kadar önemli bir olay olmamıştır. Bu dönemlerde Sancak Beyleri'nin etkisi ile imar faaliyetlerine hız verilmiştir. Firdevs Bey zamanında yapılan cami (Mimar Sinan Camii) ve bedesten, bu dönemin önemli eserleridir⁹.

Gönen İlçe merkezinde bulunan Hamamın Isparta Arkeolojik Surveyi'nin (IAS) yapmış olduğu araştırmalar neticesinde Osmanlı Dönemi'ne ait izler taşıdığı saptanmıştır (Resim: 5). Hamamın inşası sırasında Roma Dönemi'ne ait devşirme taşlar kullanılmıştır (Resim: 6). Yerleşim yeri sakinleriyle yapılan görüşmeler sonucunda sözü edilen hamamın 1965 yılına kadar aynı işlevle kullanılmış olduğu saptanmıştır. Osmanlı Hamamı'nın Cumhuriyet Dönemi'ne kadar kullanım gördüğünün bilinmesi, günümüz koşullarına da uygun bir düzenleme getirilebileceğini göstermektedir. Bu durumda hamamın restorasyonu sağlanabilir ve geleneksel niteliklerinin sürekliliği gerçekleştirilebilir. Yukarıda sözü edilen özellikleriyle hamam, ilçede kent müzeciliğinin gelişmesi açısından uygun bir potansiyel yaratmaktadır.

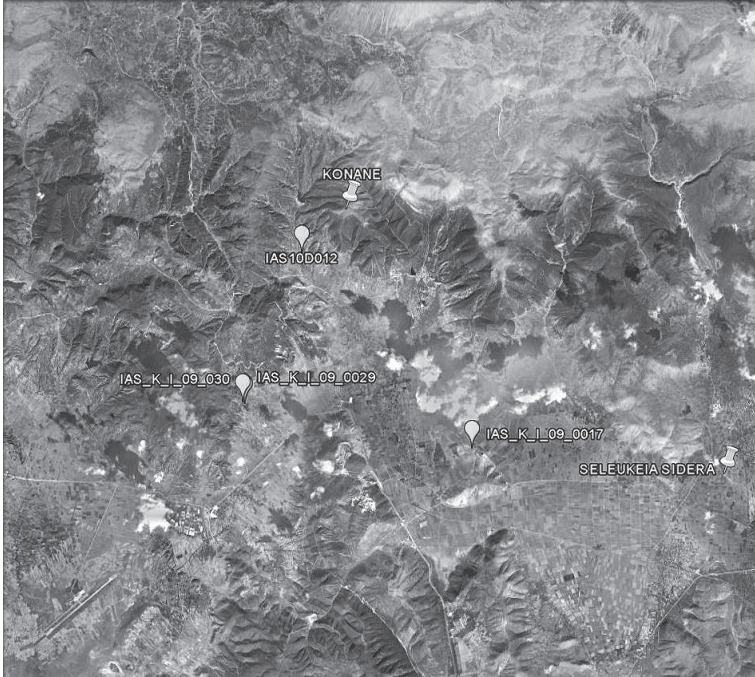
Kaynakça

- AKDEMİR, M., S., *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Isparta'daki Vakıf Hizmetleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- DEMİRGİL, S., *Mazideki Isparta- I*, Isparta Belediyesi Kültür Yayınları, Isparta, 2007.
- HÜRMÜZLÜ, B., De GIORGI, A., IVERSEN, P., “New Research in Northwestern Pisidia: Ancient Konane (Conana)”, *Colloquium Anatolicum VIII*, 2009, 235-243.
- HÜRMÜZLÜ, B., KOHLMAYER, K., İNAN, A., HECEBİL, U., “Konane (Conana) Antik Kenti ve Çevresi Çalışmaları” *TEBE* 2012, 29-31.
- HÜRMÜZLÜ, B., KOHLMAYER, K., IVERSEN, P., İNAN, A., ŞENOL, P., HECEBİL, U., “Isparta Bölgesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2011, *ANMED2012-10*, 169.
- KOCH, G., *Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*, 2001, İstanbul.
- ÖZDİLEK, B., *Neapolis Nekropolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2006.

⁹ Demirgil 2007:32.

Resim 1: Konane (Conana) Antik Kenti ve çevresi

Resim 2: Konane (Conana) Antik Kentinde bulunan mil taşlarının dağılımı

Resim 3: A Roma Dönemi Mezarlık Alanı B: Karanfil Sokak (Roma Dönemi buluntularının ele geçtiği alan)

Resim 4: Karanfil Sokakta ele geçen lahit parçası

Resim 5: Osmanlı Hamamı

Resim 6: Osmanlı Hamamı'nın İnşası Sırasında Roma Dönemi'ne ait devşirme taş

SAGALASSOS ALANINDA 2011 YÜZEY ARAŞTIRMALARI

M. WAELEKENS*
E. KAPTIJN,
R. VANDAM
K. DIRIX
P. DEGRYSE
Ph. MUCHEZ
J. POBLOME

1. Arkeolojik Alan Araştırması

E. KAPTIJN, R. VANDAM

1.1 Giriş

Sagalassos Arkeolojik Araştırma Projesi kapsamında, 1993 ve 1998 yılları arasında, Sagalassos alanını tamamen kapsayan bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir¹. Bu da bölgedeki en önemli alanları ve bölgenin genel yerleşim geçmişini tam olarak anlamamızı sağlamıştır². Eldeki bilgiler ışığında belirli bölgeleri daha detaylı bir şekilde araştırmak artık mümkündür. Bu çerçevede gerçekleştirilen “Banliyö Yüzey Araştırması”, 1999 ve 2006 yılları arasında Sagalassos şehrinin mücavir alanını incelemiştir³. 2008 yılında yeni bir dizi yoğun yüzey araştırma seferi başlatılmıştır. 2008 ve 2009’da, H. Vanhaverbeke Bereket ve Bağsaray vadilerinde yüzey araştırması yürütürken⁴, 2010’da Burdur Ovası mevcut araştırma ekibi tarafından incelenmiştir⁵. 2011 yılında Burdur Ovası’ndaki 3 sezonluk yoğun yüzey araştırmasının ikinci sezonu gerçekleştirilmiştir (Resim: 1). Araştırma 3 Temmuz ve 7 Ağustos 2011 tarihleri arasında yürütülmüş, 7-25 Ağustos 2011 tarihleri arasında ise toplanan eserler kazı evinin deposuna yerleştirilmiştir.

1.2 Amaçlar

Çevre vadilerde yapılan yüzey araştırmasının amacı, bu alanlarla kent arasındaki bağlantıyı açıklığa kavuşturmak ve bu alanların yerleşim tarihini kent ve mücavir alanı ile karşılaştırmaktır. Burdur Ovası Yüzey Araştırması’nın ikinci amacı yörenin bu bölümündeki tarih öncesi yerleşimlerin daha iyi anlaşılmasıdır. Burdur Ovası’nda, Anadolu Neolitik ve Kalkolitik dönemlerinin anlaşılmasında önemli olduğu görülen iki alanda; Hacılar ve Kuruçay’da kazı gerçekleştirilmiştir⁶. Ancak, bu yerleşimlerin etrafındaki toplumsal peyzaj hakkında halen çok az bilgi bulunmaktadır. Burdur Ovası Yüzey Araştırması’nın amacı bölgenin halen yeterince anlaşılmayan Seramik Neolitik (M.Ö. 8500-5500), Kalkolitik (M.Ö. 5500-3000) ve Erken Tunç Çağı (M.Ö. 3000-2000) dönemlerindeki yerleşimlerine

* Marc WAELEKENS, Sagalassos Araştırma Projesi, Blijde Inkomststraat 21, 3000 Leuven/BELÇİKA

¹ Waelkens et al. 1997, 2000

² Vanhaverbeke and Waelkens 2003

³ Waelkens et al. 2005; Vanhaverbeke et al. 2007; Waelkens 2007

⁴ Vanhaverbeke et al. 2011

⁵ Waelkens et al. 2011

⁶ Mellaart 1970; Duru 1994, 1996

daha fazla ışık tutmaktır.

1.3 Metodoloji

Yüzey araştırması yoğun bir şekilde, 1 metre genişliğinde, 50 metre uzunluğunda ve 20 metre aralıklı çizgilerin araştırılması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar kendilerine verilen çizgiler üzerinde karşılaştıkları insan yapımı olan ve yeni olmadığı açıkça görülen tüm eserleri toplamışlardır. Bu metodoloji 20 metreden daha büyük ve yüzeyde görülebilen hiçbir alanın gözden kaçırılmamasını sağlamaktadır. Yüzey araştırması alanının mümkün olduğu kadar bütünü araştırılmak istenmekle birlikte, yer yer bataklıklar, ekinler, yoğun bitki örtüsü ya da yapılar araştırma yürütülmesine engel olmuştur. Arazinin tamamı GPS cihazları ile ölçülüp hava fotoğraflarıyla tespit edilmiştir. Arazi çalışması sezonunun ikinci yarısında ise toplanan bulgular Sagalassos Projesi'nin Ağlasun'da bulunan deposunda analiz edilmiştir.

1.4 Sonuçlar

Neolitik, Kalkolitik Ve Erken Tunç Çağ Dönemlerinden Kalıntılar

Bu bölge için ve hatta Batı Anadolu'nun tamamı için, bu tarihi dönem hakkındaki bilgilere büyük katkı sunan iki kazı çalışması (Hacılar ve Kuruçay) sayesinde, Burdur bölgesinde geç tarih öncesi dönemi çok iyi bilinmektedir. Burdur Ovası'ndaki yoğun yüzey araştırmamızın ikinci sezonu sırasında, ilk kez Erken Kalkolitik (M.Ö. 6100 - 5500) döneme ait yeni bir alan (Arazi 179) keşfedilmiştir. Bu alan, günümüz Düğer köyünün güneydoğusunda, ovanın kenarında, etraftaki tepelerin yakınında bulunmakta ve Hacılar'a çok yakın (\pm 5km.) mesafedeki bilinen ilk çağdaş alan olarak kabul edilmektedir⁷. Alan, düzlük bir açık hava yerleşimi olup sadece çizgisel tarzda boyanmış çömlekler bulunmuş olduğu için sadece tek bir dönemde yerleşilmiş gibi görünmektedir. Bu çizgisel tarz çömleklerin ve özellikle sepet tarzı olarak adlandırılan çömleklerin bulunması ve kaselerin içlerinde süslemeler olması Hacılar'ın son dönemine karşılık gelmektedir (Resim: 2) (M.Ö. 5800-5600). Burdur Ovası'nda bugüne kadar başka bir Erken Kalkolitik alan bulunmamış olması, alanın jeomorfolojik koşulları ile açıklanabilmektedir. Bu alan, tarımsal amaçlarla eğimin içine kazılmış bir arazide bulunmuştur. Bu da Erken Kalkolitik dönem için potansiyel bir sedimantasyon sorununa işaret etmektedir. 2012 sezonu sırasında bu sorunun ele alınması için jeomorfolojik incelemeler yürütülecektir. Alan, tepenin eğimi altında devam ediyor olabileceğinden, büyüklüğü tam olarak bilinmemektedir. Ancak olasılıkla küçük, bir ya da birkaç haneli bir mezra olarak yorumlanabilecek bir alandır. Bu alan ile Hacılar arasındaki ilişki henüz net olmamakla birlikte, daha büyük olan köy tipi yerleşimin yanında daha küçük bir tarımsal birimin oluşmuş olması ilginçtir.

2011'deki arkeolojik yüzey araştırması sırasında Orta Kalkolitik (M.Ö. 5500 - 4000) ya da Geç Kalkolitik (M.Ö. 4000-3000) bulguya rastlanmamıştır. Bölgemizde bu dönem zaten bilindiği için, Orta Kalkolitik bir alan bulunmamış olması önemli değildir. Ancak daha önceki sezonda üç tane yeni Geç Kalkolitik alanın bulunmuş olduğu düşünülürse, Geç Kalkolitik ile ilgili yeni bulgu edinilmemesi oldukça şaşırtıcıdır⁸. Karaçal Höyük⁹ ve Kuruçay Höyük¹⁰ gibi zaten bilinen alanlarla birlikte, Geç Kalkolitik dönem Burdur Ovası'nda en iyi temsil edilen dönemler arasındadır.

Pithos mezarlığı kalıntılarının keşfedilmesiyle bu yılın en önemli bulguları Tunç

⁷ Mellaart 1970

⁸ Waelkens et al. 2012; Kaptijn et. al. 2012

⁹ Lloyd and Mellaart 1962, 70, harita 1

¹⁰ Duru 1996

Çağı bulguları olmuştur. Mezarlık Gâvur Evi Tepesi'nin 300 m batısında, Burdur Ovası'nın kuzey bölümündedir. Daha 1996'da yapılan kapsamlı yüzey araştırmasında alanın bitişiğindeki bugünkü çakıl ocağında bulunan bazı *pithos* kalıntılarına dayanarak bir Tunç Çağı mezarlığının var olabileceği düşünülüyordu¹¹. Ancak, ocaktaki faaliyetlerin devam etmesi nedeniyle gömülerin kalıntıları ancak yakın zamanda ortaya çıkarılmıştır. Ne yazık ki mezarlık, bu etkinlikler sırasında açılan 3 kuyu nedeniyle büyük oranda zarar görmüştür. Kuyuların kenarlarında *pithos* çömlek parçalarının bulunmuş olması mezarlığın orijinalde oldukça geniş olduğuna işaret etmektedir (yaklaşık 100 x 300 m). Toplamda, 9 adet '*in situ*' *pithos* parçası ortaya çıkarılmış, bunların dört tanesi sadece taban ya da gövde parçalarının kayıp olduğu oldukça sağlam kaplardır (Resim: 3). *Pithos* parçaları belgelenmiş (ölçülmüş, çizimleri yapılmış ve açıklanmış), fakat dokunulmadan yerlerinde bırakılmıştır. Sadece tepeden aşağıya yuvarlanan bir kaç parça tarihlenmek üzere toplanmıştır. 'Boyun *pithos*' ve 'kaburga *pithos*' gibi birkaç farklı *pithos* tipinin mezarlıkta bir arada bulunduğu görülmüştür. Maalesef *pithos* tiplerinin görülme sıklığı ile ilgili istatistiksel bilgi verilememektedir. Gözlemlenebildikleri yerlerde, *pithos* ağızları her zaman Doğu-Güneydoğu yönüne bakmakta ve yatay olarak yerleştirilmeyip ağızları hafifçe yüzeye doğru eğik bulunmaktadır. Üç örnekte ise *pithos* ağızları büyük bir taş parçası ile kapatılmıştır. Diğer *pithos*ların ve daha önce *pithos* bulunduğu tespit edilen çukurların yakınında, muhtemelen daha önce kapak olarak kullanılmış fakat sonradan düşmüş olan başka büyük taşlar gözlemlenmiştir. Genelde büyük kemiklerden kalan çok az sayıda kemik parçası korunmuş olduğu için ölümler hakkında bilgi edinilememiştir. Çukurların dibinde yine az sayıda, muhtemelen mezar eşyaları olan kase ya da sürahi gibi kaplara ait küçük parçalar bulunmuştur.

Mezar eşyaları ve *pithos* tipolojisine dayanarak, mezarlık Erken Tunç Çağı II'ye (ETÇ II: M.Ö. 2600-2300) ve Orta Tunç Çağı'na (OTÇ: MÖ 2000-1600) tarihlenmektedir. OTÇ malzemenin varlığı son derece ilgi çekicidir çünkü bugüne kadar antik Sagalassos kenti bölgesinden bu döneme ait bilinen bulgu olmamıştır.¹² *Pithos* gömü geleneğinin ETÇ II'den OTÇ'na kadar devam ettiği düşünülmektedir. Ancak iki dönem arasında *pithos* tipi farklılıkları görülmekte, örneğin 'kaburga *pithos*' tipi sadece OTÇ'nda kullanılmaktadır. Gâvur Evi Tepesi mezarlığı Batı Anadolu'da keşfedilen bir çok Erken Tunç Çağı *pithos* mezarlığından biridir ve bu sayede dönemin gömü geleneği çok iyi bilinmektedir. *Pithos* gömü geleneğinde bilinen mezarlık sayısı ve bu mezarlıkların gösterdiği benzerlikler birden artış göstermekte, bu da özellikle bölgesel ve kronolojik bir gelenek gibi görünmektedir.

Pithos mezarlığının yanı sıra, günümüz Düğer köyünün kuzeyinde ve Düğer Çayı'nın doğu kıyısında, yeni bir Tunç Çağı alanı daha keşfedilmiştir. Tunç Çağı kalıntılarının bulunduğu bu arazi, suni olarak tesviye edilmiş ve dolayısıyla kısmen zarar görmüş daha alt seviyedeki arazilerle çevrilidir. Tespit edilen kap tipleri Beycesultan ve Truva'nın Erken Tunç Çağı III (M.Ö. 2300-2000) katmanında bulunan çömleklere benzerlikleri nedeniyle Erken Tunç Çağı III tarihlemesine işaret etmektedir. Değirmen taşları ve çakmak taşından aletler gibi diğer bulgularla birlikte bulunan çömlekler bir konut alanına, muhtemelen küçük bir köye işaret etmektedir.

Arkaik ve Klasik-Hellenistik Kalıntılar

2011 yüzey araştırması sırasında Arkaik (M.Ö. 750-550) ve Klasik-Hellenistik (MÖ 550-200) döneme ait dört yeni alan bulunmuştur. Bunların dördü de ağırlıkla çömlek

¹¹ Waelkens et. al. 2000, 156

¹² Waelkens et al. 2012; Kaptijn et. al. 2012

parçalarından oluşan yüzey yoğunlaşmaları olup yaklaşık 0.3 ila 1.2 ha büyüklüğündedirler. Bu alanlardaki çömlek gruplarının kompozisyonu ve kısıtlı boyutları bu yerleşimlerin küçük mezra köyleri olduğu yorumuna yol açmaktadır. Burdur Ovası'nda daha önce yürütülen 2010 yüzey araştırmasında bu döneme ait üç farklı alan tespit edilmiştir.¹³ 2010 ve 2011 yüzey araştırmalarının sonuçları bir araya getirildiğinde belirgin bir yerleşim dokusu ortaya çıkmaktadır (Resim: 1). Tüm yerleşimler ya Düğer Çayı kenarında ya da dağ eteklerinden ovaya geçiş bölgesindeki pınarların yanında ya da (eski) 'wadi'lerde konumlanmıştır. Düğer Çayı'nın güney yakasının tümünün ve Düğer köyünün güney eteklerinin yüzey araştırması yapıldığına göre, bu döneme ait olduğu bulunan alanların birbirine eşit uzaklıkta (900-1100 m) olduğu söylenebilir. Bu köy ve mezraların suya yakın verimli vadi tabanlarında olmaları tarımsal yerleşimler olduklarını düşündürmektedir.

Burdur Ovası'nın kuzeybatı kısmında, Soğanlı yakınında bulunan diğer bir alan (Resim: 4), bulunan diğer Arkaik ve Klasik-Hellenistik alanlardan farklı bir ortamda kurulmuştur. Vadi tabanından yaklaşık 100 m yüksekte (931 m ASL) bulunan alan, sınırlı miktarda potansiyel tarım alanı ile çevrili olmakla birlikte, vadi tabanındaki alanların tersine neredeyse Burdur Ovası'nın tamamını kapsayan geniş bir manzaraya sahiptir (Resim: 5).

Ayrıca, bu alanın tam altında, vadi tabanında, yaklaşık 25 m yükseklikte ve yaklaşık 65 m çapında bir tepecik oluşturan bir kaya çıkıntısı bulunmaktadır. Bu çıkıntının üst kısmı suni olarak düzleştirilmiş ve kayanın doğu tarafında yukarı doğru kıvrılan bir taş kesme merdiven kalıntısı bulunmaktadır (Resim: 6). Kayanın üstünde hiçbir esere rastlanmamış, ancak dibinde Arkaik ve Klasik-Hellenistik dönemlere ait çömlek parçaları ile Hellenistik ve Roma dönemlerinden az sayıda çömlek parçası bulunmuştur. Bu kayanın işlevi ve üst taraftaki alanla ilişkisi henüz açıklık kazanmamıştır. Kayanın geniş görüş alanı buranın bir gözlem kulesi olarak kullanıldığını düşünmeye neden olabileceksin de, alan daha yüksek rakımda olup daha da iyi bir görüş açısı sağladığı için böyle bir gözlem kulesini gereksiz kılmaktadır. Tepecikğin tesviye edilmiş üst kısmı ve merdiven Frigya Yaylaları'nda, özellikle Midas Şehri'nde bulunan bazı özellikleri hatırlatmaktadır¹⁴. M. Waelkens'e göre, yerel bir yöneticinin Burdur Ovası'nın hemen güneyinde, Düğer yakınındaki tepelerin arkasındaki Yarımada'da bulunan Arkaik döneme ait evinde de Frig etkisi görülmektedir¹⁵. Bu bölgedeki Frig krallığının güney sınırları bilinmemekle birlikte Yarımada ve Soğanlı'daki yukarıda sözü edilen özellikler, en azından Frig kültürünün etkilerinin Burdur Ovası'nın güney ve batı kenarlarına ulaştığını düşündürülebilir. Kapsamlı yüzey araştırmaları sırasında M. Waelkens, alanın yakınında bulunan bir yazıtta geçen Trakyalı ismi ışığında, burada bir Silifke garnizonunun barınmış olabileceğini söylemiştir. Burdur Ovası'nın güneybatısına bitişik Bozçay Vadisi'nde Silifkelilerle birlikte Trakyalı gazilerin de yerleşmiş olduğu bilinmektedir¹⁶.

Genel olarak 2011 ve 2010 yüzey araştırması sonuçları bir araya gelerek, Burdur Ovası'ndaki Arkaik ve Klasik-Hellenistik dönemler hakkındaki bilgilerimize büyük katkıda bulunmuştur. Kapsamlı yüzey araştırmasına göre, sadece Sagalassos kentinin çevresindeki genellikle taş örme duvarlarla çevrili tepelerdeki alanlar Arkaik döneme aittir¹⁷. Bu yeni alanlar bu dönemlere ait farklı, daha önce bilinmeyen, vadi tabanında birbirine yakın küçük

¹³ Waelkens et al. 2012

¹⁴ Berndt 2002

¹⁵ Vanhaverbeke and Waelkens 2003, 104.

¹⁶ Waelkens et al. 2000, 159, 183-186

¹⁷ Vanhaverbeke and Waelkens 2003

tarımsal mezarlar ya da köylerden oluşan bir yerleşim dokusu göstermektedir. Dülger Çayı boyunca 2011 ve 2012’de keşfedilen alanlar muhtemelen Yarımada’daki büyük konut yerleşiminin yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

Bizans Karanlık Çağı’ndan Bir Alan

Düğer Çayı’nın doğu kıyısında bir kiremit yoğunlaşması (Arazi 272) ile nispeten az sayıda çömlek parçası bulunmuştur. Çömlek parçalarının önemli bir bölümü Bizans ‘Karanlık Çağı’na (MS 610 - 867) özgü, perdahlanmış yüzey işlemi adı verilen dokuya sahiptir. İsminden de anlaşıldığı gibi, bu döneme dair çok az bilgi bulunmaktadır. Son yıllarda Sagalassos kentinin çevresinde bu malzemenin bulunduğu birkaç alan ortaya çıkarılmış, Sagalassos’un içindeki kazılarda ise bu döneme ait en az iki mezra tespit edilmiştir.

Bulunan yoğunlaşma küçük (yaklaşık 0.5 ha) olup sadece az sayıda ama az çok bu döneme özgü eser barındırmaktadır. Bulunan perdahlanmamış çömlek parçaları genel olarak Bizans dönemine tarihlenebilmiş, ancak muhtemelen Karanlık Çağ’a dayanmaktadır. Kiremitler ve bulunan çömlek türlerine bakılarak, bu yoğunlaşma, Bizans döneminde ve özellikle MS 610 ile 867 yılları arasındaki dönemde kullanılmış olan bir mezra ya da bir kaç haneli küçük bir köy olarak yorumlanmıştır.

Yazıt

Düğer köyünde, 24 x 30 x 16 cm boyutlarında, bir evin önünde betonla sabitlenmiş yazılı bir taş bulunmuştur (Resim: 7). Düğer çevresindeki arazide bulunduğu söylenen taş, buraya evin sahibinin dedesi tarafından yerleştirilmiştir. Şu anda taş parçalanmış (24x30x16 cm.) ve kısmen betonla kaplanmıştır. Halen görülebilen karakterler bu taşın bir adam tarafından, kendisi, karısı ve çocukları için yapılmış bir anıt (muhtemelen bir lahit) üzerindeki mezar yazıtının bir parçası olduğunu göstermektedir. İthafların ardından mezarı açan ve/veya ihlal edenlerin ceza ödemesi gerektiği ya da ya da bu davranışların lanetleneceği yazılmıştır. M. Waelkens, karakter tiplerine dayanarak metni M.S. 212 yılından kısa bir süre sonraya tarihlemiş ve şöyle okumuştur:

[...KAT]ΕΣ[KE]ΥΑΣΕΝΙΔΙΩ[KAITH]
[Γ]ΥΝΑΙΚΙΑΥΤΟΥΑΥΡΤΑ[TA? veya TH KAITOΙΣ]
[ΕΓΓ]ΟΝΟΙΣΕΤΕΡΩΔΕ[ΜΗΕΧΕΣΤΑΙ]
[.....]

Ya da çevirisinde, italik karakterler kelime ya da cümlelerin artık okunamadığını, köşeli parantez içindeki karakterler ise kesin olarak eksik olanları göstermektedir:

“[bu mezar anıtı tipinin adı ardından bir erkek ismi]kendisi için [ve]
karısı Aur(elia) Ta[tai? ya da Tatè ve] [ço]cukları [için] yaptırmıştır.
Ancak hiç kimsenin [izin verilmemiştir]
[şöyle bir formül: başka bir mefta koyması ya da mezarı açması vb....]
[ya da: ceza ödeyecek ya da lanetlenecektir]

1.5 Sonuçlar

2010 yüzey araştırmasında bulunan kalıntılarla birlikte, Burdur Ovası 2011 yüzey araştırması bu bölgedeki Geç Neolitik ile Erken Tunç Çağı arası ve Arkaik ile

Klasik-Hellenistik dönem yerleşimlerle ilgili anlayışımızı ciddi ölçüde değiştirmiştir. Hacılar ve Kuruçay alanlarının bu erken dönemlerde yalıtılmış büyük köyler olmayıp, birbiriyle ilişki içinde bulunan küçük yerleşimlerden oluşmuş bir ağa entegre oldukları açıktır. Arkaik ve Klasik-Hellenistik dönemlerde Burdur Ovası'nın, henüz yoğun yüzey araştırmasına konu olmamış kent çevresindeki diğer alanlarda yapılan yüzey araştırması sonuçlarından anlaşılan göre, çok daha yoğun olduğu kanıtlanmıştır. Ayrıca yeni bir yerleşim türü olarak ovanın ortasındaki tarımsal alanların içinde yer alan küçük mezralar ya da köyler keşfedilmiştir. 2012 yüzey araştırması sezonunun bu dönemlere daha fazla ışık tutacağı ve Burdur Ovası'nın (güney kesiminin) yerleşim tarihi hakkında daha dengeli bilgiler sağlayacağı umulmaktadır.

2. Antik Etkinlik Alanlarındaki Topraklarda Jeokimyasal Araştırma

K. DIRIX
K. EEKELERS
Ph. MUCHEZ
P. DEGRYSE

2.1 Giriş Ve Amaç

Antik insan yerleşimi ve kültürünün toprağın kimyasal özelliklerinde değişikliklere yol açabildiği çeşitli yazarlarca ortaya konmuştur. Topraktaki bu kimyasal değişiklikler, antik etkinlik alanlarının işlevlerinin yorumlanmasında ya da alan sınırlarının belirlenmesinde yardımcı olarak, arkeologlar için büyük değer taşıyabilmektedir. Sagalassos kenti çevresinde devam eden yüzey araştırmaları bağlamında, bu proje çok elementli toprak jeokimyasının (henüz) kazılmamış arkeolojik alanların belirlenmesi ve tanımlanmasında kullanılabilirliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

2.2 Metodoloji

2011 yüzey araştırması seferi sırasında iki alandan toprak numunesi alınmıştır. Birinci alan olan Çatal Oluk'tan 80 numune alınmış ve 2010 yüzey araştırması sezonunda elde edilen jeokimyasal veri seti tamamlanmıştır¹⁸. Bu numunelerden elde edilen sonuçlar burada tartışılmayacaktır. İncelenen ikinci alan, Gökpınar'ın sanayi bölgesi olduğu düşünülen, Sagalassos Çömlekçiler Bölgesi'nin güneydoğusundaki, 2010 sezonunda bol miktarda kireç ile birlikte demir işleme izlerinin bulunduğu alandır. Bu alanlardaki numuneleme üç ölçekte gerçekleşmiştir (Resim: 8). Ana arkeolojik malzeme yoğunlaşmalarını kapsayan, 50x50 m. büyüklüğünde hücrelerden oluşan, büyük bir ızgaradan 110 numune toplanmıştır. İkinci ızgara 10x10 m. büyüklüğündeki hücrelerden oluşturulmuş ve arkeolojik bulguların (özellikle yanmış kireç malzemenin) en yoğun olduğu alanı kapsamıştır. Bu ızgaradan 80 toprak numunesi alınmıştır. 2x2 m. boyutlarındaki hücrelerden oluşan çok daha detaylı bir ızgaradan ise 40 adet numune alınarak toprak kompozisyonundaki küçük ölçekli farklılaşmalar ve belirli bir kireç yatağı ile toprak kompozisyonu arasındaki ilişki incelenmiştir.

2.3 Ön sonuçlar

Gökpınar alanındaki detaylı yüzey araştırmaları devam ederken, alanın etrafındaki en büyük ızgaranın sonuçları elde edilmiştir. Bu yüzey araştırmasının temel hedefi temel etkinlik alanları arasında bazı element halleri bulunup bulunmadığını görmek ve çalışma alanı için güvenilir toprak değerleri sunmaktır. Bu alanda metal işlenmiş olması ihtimali göz

¹⁸ Waelkens et al. 2012

önüne alınarak, metallerin element dağılımına özel ilgi gösterilmiştir. Topraktaki element desenleri hakkında anlamlı bilgi ortaya koyabilmek için değişken jeolojinin hesaba katılması önemlidir. 2011 yüzey araştırması sırasında üretilen detaylı jeolojik harita (Resim: 8), alanın kuzey kesiminin kalker ana kaya üzerine gelişmiş topraklardan oluştuğunu, güney kesimde ise ofiyolitik malzemenin daha etkili olduğunu göstermektedir. Genel olarak jeokimyasal toprak verileri de bu ayrımı izlemektedir: araştırma alanının kuzey kesiminden alınan örnekler güneyden alınan örneklere kıyasla Ba, As ve Pb açısından zengindir. Cr, Co, Mg, Ni, Ti, Fe ve V değerleri güney kesimde yükselmektedir (Resim: 9). Bu jeolojik birimlerde doğal arka plan değerlerine kıyasla tüm element değerleri düşüktür. Ancak PCA kullanılan çok değişkenli istatistiksel analizler ve küme analizi ilginç veri kümelerinin ayırt edilebilmesini sağlamıştır. Alanın güney yarısında iki belirgin küme tespit edilmiştir. Birinci kümede yüksek Mg, Co, Ni ve Cr değerleri mafik ile ultramafik arası ofiyolitik karışık malzemeye işaret etmektedir. Diğer bir alanda ise yüksek Fe, Ti ve V yoğunluğu bulunmuştur. Bu ilişkilendirme iki şekilde yorumlanabilir. Bir taraftan alanın diğer kesimlerindeki metalürjik atık malzemelerde bulunan Fe, V ve Ti ve bunların burada bulunmuş olmaları, antik demir işçiliğinin izleri olarak yorumlanabilir¹⁹. Diğer taraftan, bu elementler ile ofiyolitik ana kaya arasındaki ilişkiler, Fe, Ti ve V açısından zengin çok miktarda mafik malzeme içeren bir alt yüzeyde belirgin bir ofiyolitik katmanın varlığı ile, tamamen jeolojik bir açıklamaya yol açabilir²⁰. Bu açıdan bakıldığında gözlemlenen Fe-Ti-V anomalileri gerçekten de demir işleme ile ilgili antik insan izleri taşıyorsa, bu anomalilerin atık malzemenin en yoğun olduğu alanın 100 m güneyindeki alanda da bulunması gerekirdi. P, Cu ve Zn gibi genellikle geçmiş insan etkinliklerinin göstergesi olarak kabul edilen elementlerin arkeolojik kalıntı yoğunlaşmalarının en fazla olduğu alanlar ve etrafında zenginleşmemiş olması ilginç bir gözlemdir (Resim: 9). Bu olası sanayi alanının yorumlanmasına ışık tutacak arkeometri, jeofizik ve arkeolojik araştırmalar devam ederken, ön jeokimyasal sonuçlar, bu örnekte, çok değişken ana kaya jeolojisinin topraktaki antik insan kaynaklı zenginleştirmeleri örtmektedir.

3. Teşekkürler

Bu araştırma, Flandre Bilimsel Araştırma Fonu'nun G.0421.06 nolu projesinin yanında Belçika Üniversiteler Arası Çekim Kutupları Programı (IAP 6/22) ve KU Leuven Araştırma Fonu (BOF-GOA 07/02) tarafından desteklenmiştir.

M. Waelkens, Flaman Bilim Politikası Bakanlığı'ndan Methuselah Ödülü'nü almıştır. Temsilci olarak görev yapan Mustafa Akaslan'a (Isparta Müzesi) değerli yardımları ve önerileri için müteşekkirimiz. Buna ek olarak, bu makalede tanımlanan tüm buluntuları topladıkları için Thomas Dhoop, Tuğçe Duysak, Gabriella Kaszas, Ella Egberts, Karolien Pazmany ve Gençay Öztürk'e teşekkür ederiz.

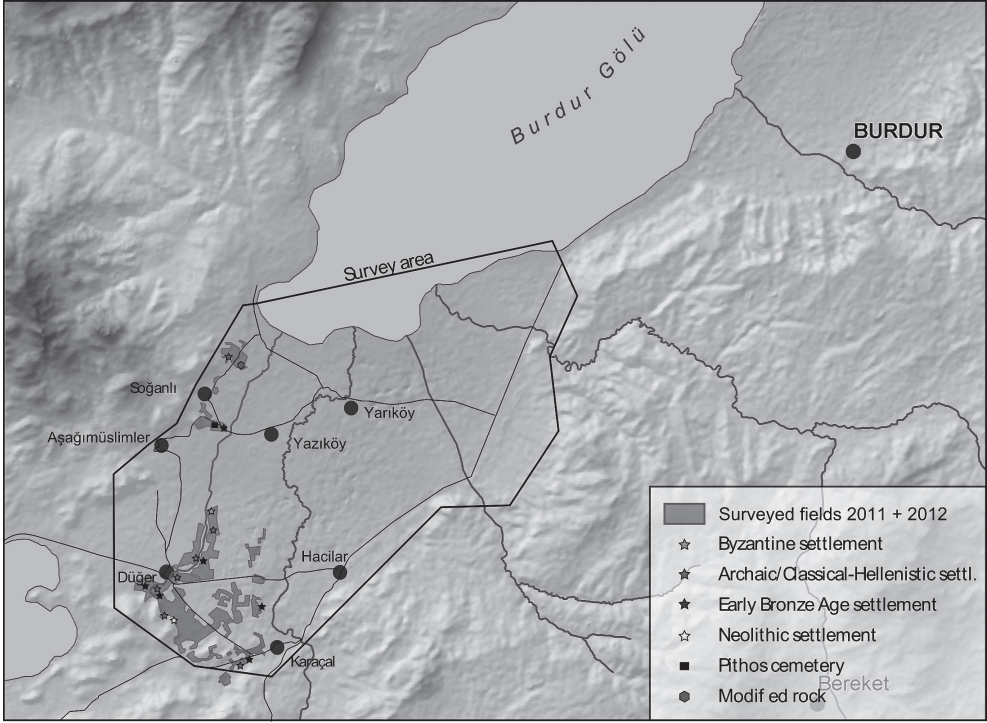
Kaynakça

- BERNDT, D. 2002: Midasstadt in Phrygien. Eine Sagenumwobene Stadt im Anatolischen Hochland . Zaberns Bildbände zur Archäologie. Mainz am Rhein.
- DEGRYSE, P., P. MUCHEZ, S. SIX VE M. WAELEKENS 2003: Identification of ore extraction and metal working in ancient times: a case study of Sagalassos (SW Turkey). *Journal of Geochemical Exploration*, 77(1), 65 – 80.

¹⁹ Degryse et al. 2003

²⁰ Lenvinson 1980

- DURU, R. 1994: *Kuruçay Höyük I: 1978-1988 kazılarının sonuçları neolitik ve erken kalkolitik çağ yerleşmeleri / Results of the excavations 1978-1988: the Neolithic and Early Chalcolithic periods*. Türk Tarih Kurumu yayınları 44. Ankara.
- DURU, R. 1996: *Kuruçay Höyük II : 1978-1988 kazılarının sonuçları geç kalkolitik ve ilk tunç çağı yerleşmeleri / Results of the excavations 1978-1988: the Late Chalcolithic and the Early Bronze settlements*. Türk Tarih Kurumu yayınları 44a. Ankara.
- KAPTIJN, E., R. VANDAM, J. POBLOME, M. WAELENS 2012. Inhabiting the Plain of Burdur: 2010 and 2011 Sagalassos Project Survey. *Anadolu Akdenizi arkeoloji haberleri/ News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas* 10, 142-147.
- LENNINSON, A. A. 1980: *Introduction to exploration Geochemistry*. Wilmette.
- LLOYD, S. and J. MELLAART 1962: *Beycesultan I. The Chalcolithic and Early Bronze Age levels*. Occasional Publications of the British Institute of Archaeology at Ankara 6. London.
- MELLAART, J. 1970: *Excavations at Hacilar*. Occasional publications of the British institute of archaeology at Ankara 9 + 10. Edinburgh.
- Vanhaverbeke, H., F. Martens ve M. Waelkens 2007: Another view on Late Antiquity: Sagalassos (SW Anatolia), its Suburbium and its Countryside in Late Antiquity. *Proceedings of the British Academy* 141, 611-648.
- VANHAVERBEKE, H. and M. WAELENS 2003: *The Chora of Sagalassos. The evolution of the settlement pattern from Prehistoric until Recent times*. Studies in Eastern Mediterranean Archaeology V. Turnhout.
- VANHAVERBEKE, H., M. WAELENS, M. LEFEVRE, I. JACOBS, E. KAPTIJN and J. POBLOME 2011: The 2008 and 2009 survey season in territory of Sagalassos. *Araştırma Sonuçları Toplantısı XXVIII*.
- WAELENS, M. 2007: Report on the 2005 Survey Season at Sagalassos. F. Bayram ve B. Koral (ed): *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 24. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No : 3080-2, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 120-2. Ankara, 249-266.
- WAELENS, M., E. PAULISSEN, H. VANHAVERBEKE, Ö. ILHAME, B. DE CUPERE, H.A. EKINCI, P.M. VERMEERSCH, J. POBLOME and R. DEGEEST 1997: The 1994 and 1995 surveys in the territory of Sagalassos. M. Waelkens ve J. Poblome (eds): *Sagalassos IV. Report on the survey and excavation campaigns of 1994 and 1995*. Leuven, 11-102.
- WAELENS, M., E. PAULISSEN, H. VANHAVERBEKE, J. REYNIERS, J. POBLOME, R. DEGEEST, W. VIAENE, J. DECKERS, B. DE CUPERE, W. VAN NEER, H.A. EKINCI and M.O. ERBAY 2000: The 1996 and 1997 surveys in the territory of Sagalassos. M. Waelkens ve L. Loots (ed): *Sagalassos V. Report on the Survey and Excavation Campaigns of 1996 and 1997*. Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 11A and B. Leuven, 17-216.
- WAELENS, M., F. MARTENS, H. VANHAVERBEKE, J. POBLOME, B. MUSIC and B. SLAPSAK 2005: The 2003 Survey Season at Sagalassos and in its territory. K. Koray Olşen, F. Bayram ve A. Özme (ed): *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 22. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara.
- WAELENS, M., E. KAPTIJN, K. DIRIX, R. VANDAM, P. DEGRYSE, P. MUCHEZ, J. POBLOME 2012: The 2010 Survey Season in the Territory of Sagalassos. *Araştırma sonuçları toplantısı: Vol. 29. Malatya, 23-27 Mayıs 2011*. Ankara.

Resim 1: 2010 ve 2011’de araştırılmış yüzeyler ve keşfedilmiş alanları gösteren yüzey haritası.

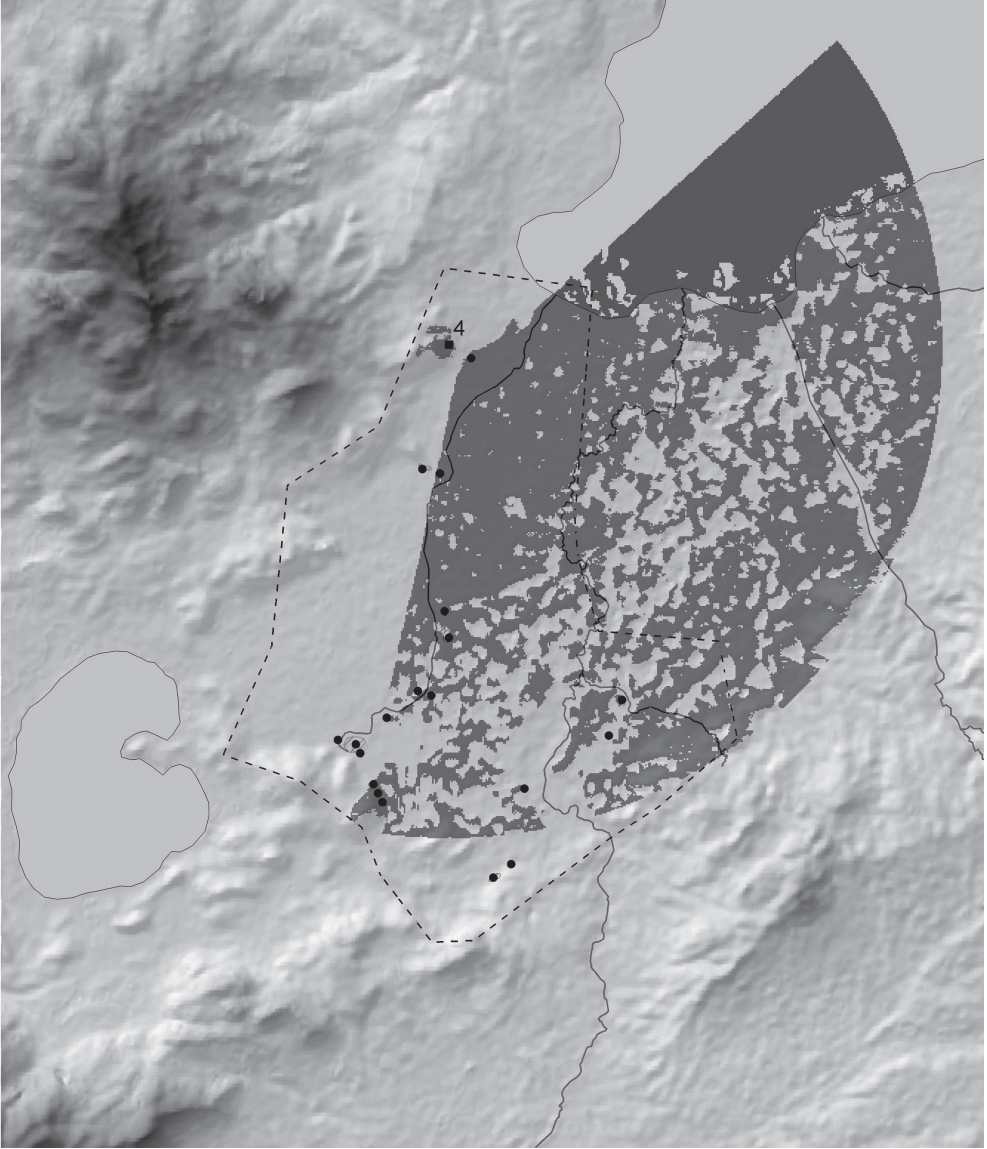
Resim 2: Sepet dekorasyonlu geniş bir kase parçası

Resim 3: Kapatma taşıyla birlikte in situ bir gömü pithos'u

Resim 4: Soğanlı yakınında bulunan, vadi düzlüğünün 100 m üzerinde konumlanan ve arka planında suni olarak şekillendirilmiş bir kaya çıkıntısı bulunan Arkaik alan

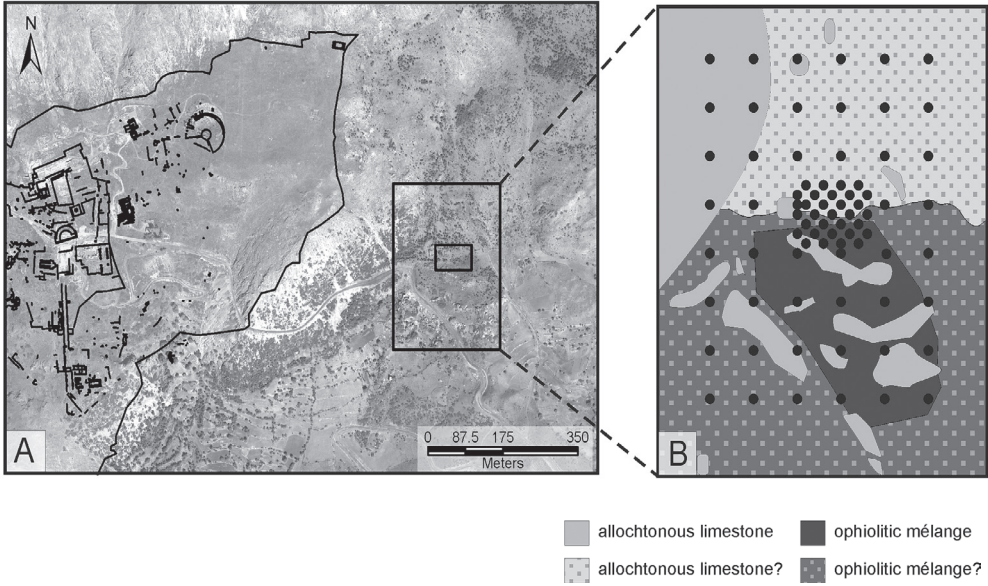
Resim 5: Soğanlı yakınındaki Arkaik alandan görünür olan alanın görünürlük analizi.

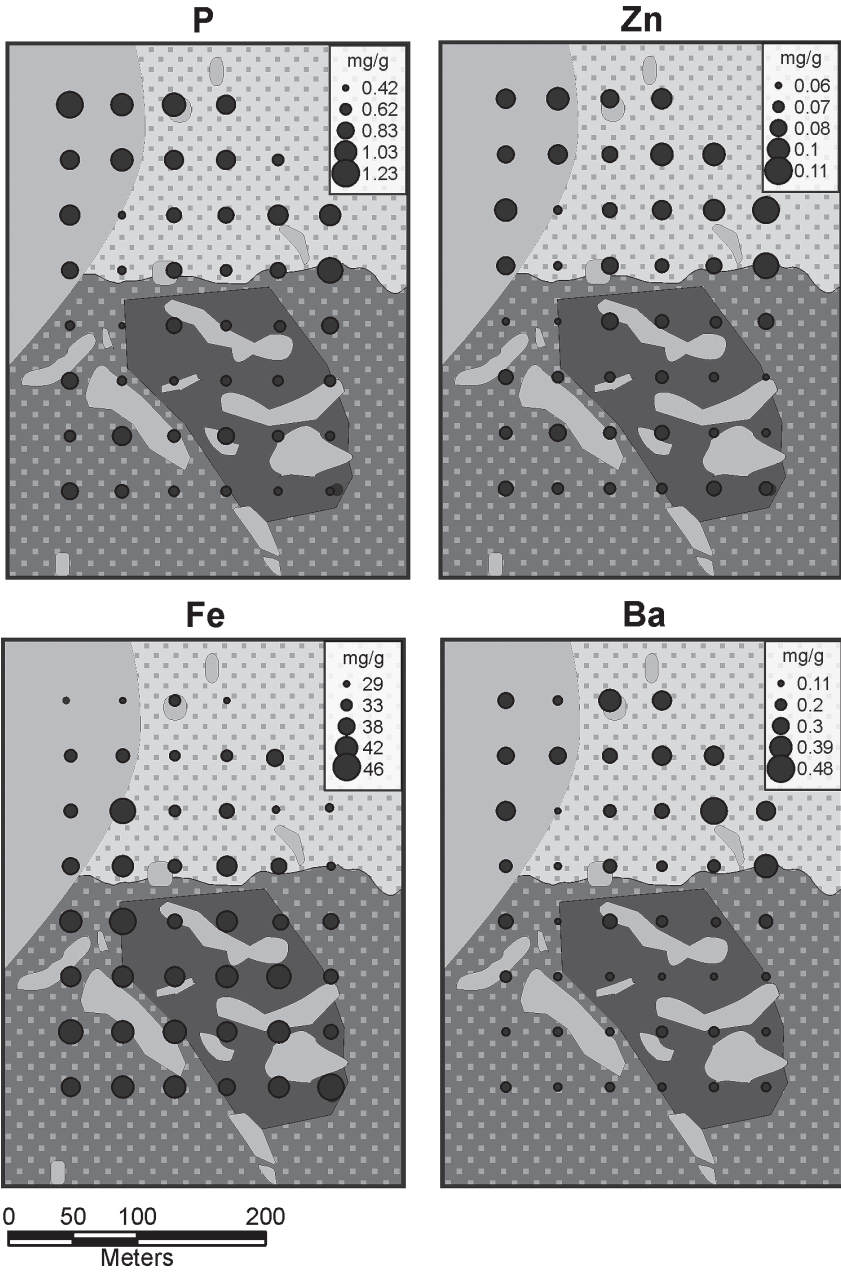
Resim 6: Soğanlı yakınında Burdur Ovası'nın kuzeybatı bölümünde yer alan suni olarak şekillendirilmiş çıkıntı

Resim 7: Düğer köyünden mezar yazıtı

Resim: 8: A) Gökpınar'ın çevresindeki, 50 x 50 m büyüklüğünde hücrelerden oluşan büyük ızgaranın coğrafi konumu. Ortadaki dikdörtgen en fazla miktarda atık malzemeyi içeren alanı göstermektedir. B) Çıkıntılı taş yapılarını (düz yüzeyler) ve diğer taş yapıları üzerinde gelişmiş olduğu düşünülen toprakları (noktalı yüzeyler) gösteren coğrafi harita. Büyük ızgara ve ortadaki ayrıntılı ızgara içindeki numuneleme konumları bunun üzerine yerleştirilmiştir.

Resim 9: Büyük ızgara içinde P, Zn, Fe ve Ba elementlerinin dağılımı. Noktalı çizgilerden oluşan kutu, en fazla atık malzeme yoğunluğu olan alanı belirtmektedir. Arkeolojik buluntuların etkinliklerin odağını olarak gösterdiği alanın çevresinde P ve Zn haleleri görülmemektedir. Fe yoğunluğu çalışma alanının güney bölümünde en fazladır ve yüzey altında ofiyolitik malzeme varlığıyla bir bağlantı sunmaktadır. Bununla birlikte, antropojenik bir ilişki de göz ardı edilemez. Ba yoğunluğu alanın kuzey bölümünde daha yüksektir, bu da yüzey altındaki kireçtaşı birikintileriyle bir bağlantı sunmaktadır.

FORSCHUNGEN IN DER KIBYRATIS IM JAHRE 2011

Thomas CORSTEN*
Oliver HÜLDEN

Im Jahr 2011 waren unsere vom 8. August bis zum 1. September dauernden Feldforschungen im Wesentlichen archäologischer Natur, während epigraphische Studien nur im Sinne punktueller Überprüfungen stattgefunden haben. Die türkische Antikenverwaltung in Ankara hat Herr Emin Torunlar (Museum Manisa) vertreten, der uns mit großer Tatkraft und Enthusiasmus unterstützt hat. Ihm und der von ihm repräsentierten Institution sei an dieser Stelle ebenso herzlich gedankt wie dem Direktor des Archäologischen Museums in Burdur, H. A. Ekinici, der unsere Forschungen seit langer Zeit wohlwollend begleitet. Neben den beiden Projektleitern nahmen an der Kampagne die Archäologen bzw. Studenten der Archäologie Dr. J. Gebauer (Universität Münster), Dr. des. K. B. Zimmer, M. Förg, K. Gschwendtner, M. Pichler und I. Zimmermann (alle LMU München) teil. Gefördert wurde die Kampagne erneut durch die Gerda Henkel Stiftung in Düsseldorf (AZ 11/F/09).

Archäologische Untersuchungen

In unmittelbarer Fortsetzung unseres an klar eingegrenzte Fragestellungen gebundenen Forschungsprogramms haben sich unsere Geländearbeiten zunächst erneut auf das Umfeld des Gölhisar Gölü und der dort von uns als ‚Alt-Kibyra‘ identifizierten, primär archaischen Siedlung konzentriert¹. Auf der Halbinsel selbst haben wir 2011 lediglich die Bergung des im Jahr zuvor entdeckten archaischen Vogeltorsos veranlasst, der dann mit Unterstützung durch die Mitarbeiter des örtlichen Archäologischen Museums nach Burdur verbracht worden ist. Bei intensiven Begehungen in dem südlich des Sees und des Dorfes Uylupınar gelegenen ca. 600 ha großen Gebiet stießen wir auf eine für uns überraschend hohe Zahl an Tumulusgräbern und einige Siedlungsbefunde, die wohl als Gehöfte oder Weiler zu deuten sind. Insgesamt handelt es sich um etwas mehr als 50 Befunde. Obgleich die meisten von ihnen bereits seit längerer Zeit durch diverse, bis heute andauernde Raubgrabungen² sowie einen offensichtlich organisierten Steinraub (wohl für den Bau der Häuser von Uylupınar) stark zerstört sind, erschien ihre detaillierte und damit zeitraubende Aufnahme dringend geboten (Abb. 1). In fast allen Befunden fanden sich nämlich nach eingehender Suche

*Prof. Dr. Thomas CORSTEN, Institut für Alte Geschichte und Altertumskunde, Papyrologie und Epigraphik der Universität Wien, Dr. Karl Lueger-Ring 1, A-1010 Wien/AVUSTURYA. e-mail: thomas.corsten@univie.ac.at
Dr. Oliver HÜLDEN, Institut für Klassische Archäologie, LMU München, Katharina-von-Bora-Straße 10, D-80333 München/ALMANYA. e-mail: oliver.Huelden@lmu.de

¹ Zu diesen Fragestellungen und den bisherigen Ergebnissen s. Th. Corsten – O. Hülten, Forschungen in der Kibyratis 2008, *AST 27/1*, 2009, 351–363; Th. Corsten – O. Hülten – J. Gebauer, Research in the Kibyratis in 2009, *AnadoluAkden 8*, 2010, 143–147; Th. Corsten – O. Hülten – J. Gebauer, Forschungen in der Kibyratis im Jahre 2009, *AST 28/1*, 2010, 67–81; Th. Corsten – O. Hülten, Research in the Kibyratis in 2010, *AnadoluAkden 9*, 2011, 180–183; Th. Corsten – O. Hülten, Forschungen in der Kibyratis im Jahre 2010, *AST 29*, 2011 (im Druck); Th. Corsten – O. Hülten, Research in the Kibyratis in 2011, *AnadoluAkden 10*, 2012 (im Druck); Th. Corsten – O. Hülten, Zwischen den Kulturen. Feldforschungen in der Kibyratis. Vorbericht zu den Kampagnen 2008–2010. Mit Beiträgen von J. Gebauer und K. B. Zimmer, *IstMitt 61*, 2011 (im Druck).

² Westlich von Uylupınar konnten wir am Morgen des 12.08.2011 einen Mann dabei beobachten, wie er die Fundstellen in diesem Gebiet systematisch mit einem Metalldetektor abgesucht hat. Die sofort herbeigerufene Jandarma konnte den Mann jedoch leider nicht stellen.

Keramikfragmente, die sich nach erster Einschätzung zu einem Großteil der archaischen Zeit zuordnen lassen und damit zeitgleich mit dem Material der Siedlung sind. Darüber hinaus konnten spärliche Überreste des übrigen Inventars – etwa Teile bronzener Gefäße (Abb. 2) oder eines eisernen Wagenradbeschlags – geborgen werden, die zumindest ansatzweise das Ausmaß der ursprünglichen Ausstattung der Gräber erahnen lassen.

Eine weitere Überraschung stellte die Entdeckung von großen phallusartigen Steinen bei sechs Tumuli dar, die zu ihrer Bekrönung dienten und wohl auch für die übrigen Grabhügel zu postulieren sind (Abb. 3). Ihre Existenz sowie die Überreste der Inventare bilden weitere starke Indizien für unsere These, dass die Siedlung auf der Halbinsel vor einem lydischen Hintergrund zu betrachten ist. Bedeutsam ist die gesamte Befundsituation in diesem Gebiet überdies deshalb, weil sie eine ungeahnte Intensivität der Kultivierung des gesamten Umlandes der Halbinsel bereits in archaischer Zeit bezeugt und damit die Deutung von ‚Alt-Kibyra‘ als Zentralort von regionaler Bedeutung unterstreicht. Außerdem wirft die Situation neue Fragen auf, zu deren Beantwortung derzeit die einzelnen Befunde und Funde ausgewertet werden: So waren wir beispielsweise bislang davon ausgegangen, dass die schon nicht gerade geringe Anzahl von ca. 80 identifizierten Gräbern auf dem der Halbinsel gegenüberliegenden Toprak Tepe allein die zur Siedlung gehörende Nekropole gebildet hätte. Das scheint jedoch nicht der Fall gewesen zu sein. Vielmehr stellt die Mehrzahl der Tumuli südlich des Sees offensichtlich ein weiteres Nekropolenareal mit Sichtverbindung zur Halbinsel dar und steht damit ebenfalls mit ‚Alt-Kibyra‘ in unmittelbarer Verbindung. Nur bei wenigen Ausnahmen dürfte dagegen ein Zusammenhang mit den vereinzelt von uns als Gehöfte gedeuteten Strukturen bestehen. Somit liegen also zwei zur Siedlung gehörende Nekropolenareale vor, die sich nicht nur durch ihre Platzierung in der Landschaft, sondern auch aufgrund der gewählten Grabtypen unterscheiden. Während die Nekropole am Toprak Tepe bis auf einen Gipfeltumulus nämlich ausschließlich aus oberflächlich nicht oder allenfalls kaum erkennbaren Gräbern (Steinkisten- und Gefäßbestattungen) gebildet wird, haben wir südlich des Sees monumentale Gräber vor uns, die markante Zeichen in der Landschaft bildeten. Lässt sich hier womöglich eine zeitliche oder anderweitige Differenzierung der beiden Nekropolenareale vornehmen, die ihren sichtbaren Ausdruck auch in der Verwendung unterschiedlicher Grabtypen fand?

Weiter südlich von Uylupınar haben wir den zweiten Schwerpunkt unserer Forschungen weiterverfolgt, der durch die bisherige Befund- und Fundsituation, aber auch durch einen reichen epigraphischen Befund vorgegeben ist: die Besiedlung und landwirtschaftliche Nutzung der Kibyris im Verlauf der Kaiserzeit. Um hier zu weiteren Einblicken zu gelangen, haben wir einige größere kaiserzeitliche Gehöfte samt teilweise zugehörigen Sarkophagen untersucht (Abb. 4). In einem Fall, der am Rande eines fruchtbaren Tals nahe Kozağacı gelegen ist, haben wir auch ein mit dem Gehöft verbundenes Felsheiligtum der Dioskuren sowie weitere Reliefs detailliert aufgenommen³. Wie sämtliche Felsreliefs der Region ist auch diese Kultstätte in den letzten Jahren stark beschädigt worden, was im konkreten Fall den vollständigen bzw. teilweisen Verlust von acht der ursprünglich 18 Reliefs bedeutet (Abb. 5). Darüber hinaus haben wir versucht, den Kontext des bekannten kaiserzeitlichen Buchstabenorakels bei Ambarcık zu klären⁴, und mussten dabei feststellen, dass es sich

³ Zu den Reliefs und der Handvoll mit ihnen verbundenen Weihungen an die Dioskuren s. bislang Th. Corsten, *Die Inschriften von Kibyra I, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 60* (Bonn 2002) 115–116 (Nr. 87) Abb.

⁴ Th. Corsten, Ein neues Buchstabenorakel aus Kibyra, *EpigrAnat* 28, 1997, 41–49. Th. Corsten, *Die Inschriften von Kibyra I, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 60* (Bonn 2002) 124–127 (Nr. 97–98) Abb.

offenbar um ein isoliertes Heiligtum handelt, bei dem es auch keine Hinweise auf einen älteren Vorläufer gibt. Mit diesen Untersuchungen haben wir demnach unsere Bemühungen fortgesetzt, nicht nur die ländlichen Strukturen der Kaiserzeit in der Kibyratis zu untersuchen, sondern auch einen Eindruck von der dortigen sakralen Topographie in dieser Epoche zu bekommen. Darüber hinaus haben wir mit der Aufnahme einer zerstörten Kirche östlich von Uylupınar und einer Burganlage mit außerhalb gelegener Kapelle bei Hisarardı auch Zeugnisse der Besiedlung der Kibyratis in byzantinischer Zeit exemplarisch erfasst (Abb. 6)⁵.

Neben diesen den südlichen Teil unseres Forschungsgebiets betreffenden Oberflächenuntersuchungen wurden weitere im mittleren (Umfeld von Karamanlı) sowie im nördlichen (Umfeld des Salda Gölü) vorgenommen. Außerdem haben wir sieben Felsgräber in der Gölhisar Ovası und der Umgebung von Çavdır aufgenommen, darunter zwei mit lykischen Fassaden. Im Umfeld von Karamanlı stand der Versuch einer besseren Anbindung der auf dem Kale Tepe gelegenen doppelten Ringwallanlage bislang unbekannter Datierung im Vordergrund unserer Untersuchungen⁶. Außerdem galt es das Umfeld des schon seit hellenistischer Zeit bestehenden, bei oder sogar in Karamanlı selbst zu lokalisierenden Dorfes Alassos sowie diverser nahegelegener kaiserzeitlicher Landgüter weiter kennenzulernen⁷. Zu diesem Zweck wurden Begehungen durchgeführt, deren ergiebigster Fund eine größere, dem keramischen Befund nach wohl frühkaiserzeitliche Siedlung ist, die auf einem dem Kale Tepe benachbarten Hügel entdeckt wurde. Schließlich wurde noch die kleine, aus Chamosorien und Sarkophagen bestehende, wohl kaiserzeitliche Nekropole am Fuß des Kale Tepe dokumentiert.

Im Gebiet des Salda Gölü waren nur punktuelle Untersuchungen möglich, deren spektakulärstes Ergebnis die Auffindung eines zwar schon bekannten, aber in seiner Bedeutung verkannten Felsgrabs mit dem Relief eines springenden Löwen sowie dreier Wildziegen darstellt (Abb. 7)⁸. Anstelle der bisher vorgeschlagenen kaiserzeitlichen Einordnung ist für das Grab nämlich tatsächlich eine solche in die archaische Zeit vorzunehmen. Das lässt sich anhand von Vergleichen belegen, die zudem auf einen lydischen Kontext hinweisen könnten. Damit deutet sich womöglich derselbe zeitliche und kulturelle Horizont an wie für ‚Alt-Kibyra‘. Wie sich allerdings das Verhältnis zu der oberhalb des Salda Sees gelegenen, 2010 aufgenommenen befestigten Anlage archaischer Zeitstellung beschreiben lässt, muss

⁵ In Hisarardı selbst haben wir einen schon bekannten Grabaltar mit Inschrift wiedergefunden, der dorthin verschleppt worden ist. Außerdem sind dort von uns einige Architekturteile, ein Relief mit einem Buckelrind sowie ein Relief des anatolischen Reitergottes aufgenommen worden.

⁶ Zu dieser Ringwallanlage auf dem Kale Tepe s. Th. Corsten – O. Hülten – J. Gebauer, Forschungen in der Kibyratis im Jahre 2009, *AST* 28/1, 2010, 73–74. 77 Abb. 6; Th. Corsten – O. Hülten, Zwischen den Kulturen. Feldforschungen in der Kibyratis. Vorbericht zu den Kampagnen 2008–2010. Mit Beiträgen von J. Gebauer und K. B. Zimmer, *IstMitt* 61, 2011 (im Druck).

⁷ Zu den Inschriften, die das Dorf Alassos und die kaiserzeitlichen Landgüter der Calpurnii und der Umidii s. Th. Corsten – Th. Drew-Bear – M. Özşait, Forschungen in der Kibyratis, *EpigrAnat* 30, 1998, 50–71; Th. Corsten, Estates in Roman Asia Minor. The Case of Kibyratis, in: St. Mitchell – C. Katsari (Hrsg.), *Patterns in the Economy of Roman Asia Minor* (Swansea 2005) 1–51.

⁸ Zu einem ersten Bericht über das Grab mit einer schon recht ausführlichen Begründung der Datierung und weiteren Einordnung s. O. Hülten, Ein archaisches Felsgrab mit Löwenrelief nahe Alanköy (Provinz Burdur), *IstMitt* 61, 2011 (im Druck).

dagegen vorerst offen bleiben⁹. Daher werden wir dieser Frage wie dem gesamten nördlichen Teil unseres Forschungsgebiets in der kommenden Kampagne besondere Aufmerksamkeit widmen.

Bearbeitung der Fundkeramik

Die Bearbeitung der Fundkeramik lag auch in der Kampagne 2011 wieder in den bewährten Händen von J. Gebauer. Insgesamt wurden bei 55 Fundstellen 1427 Keramikscherben erfasst und dokumentiert (314 Stücke wurden in den Katalog aufgenommen), denen sich einige kleinere Metallfunde aus Bronze und Eisen aus den Tumuli südlich Uylupınar an die Seite stellen lassen (Abb. 2).

Weil uns im Verlauf unserer in Bubon von 2004 bis 2006 durchgeführten Forschungen keine adäquate Keramikbearbeitung möglich war, haben wir darüber hinaus einen Tag darauf verwendet, dort systematisch Oberflächenkeramik abzusammeln, um einen repräsentativen Querschnitt durch das lokale Keramikspektrum zu erhalten. Außerdem gilt es, anhand dieser Keramik die bislang nicht hinlänglich bewiesene These weiter zu unterfüttern, dass Bubon an der Stelle einer bereits auf dem Dikmen Tepe bestehenden Siedlung in hellenistischer Zeit neugegründet wurde (womöglich wie ‚Alt-Kibyra‘ von Pidisern?)¹⁰.

Auf Initiative des Direktors des Archäologischen Museums in Burdur, A. H. Ekinci, ist es uns zudem erlaubt worden, die Fundkeramik aus der im Jahr 2010 vorgenommenen Notgrabung eines großen, an der Autostraße von Çavdır nach Tefenni gelegenen Tumulus archaisch-klassischer Zeitstellung zu untersuchen¹¹. J. Gebauer hat daher die erste Woche der Kampagne 2011 im Museum verbracht und 44 der gefundenen, überwiegend vorhellenistischen Scherben als diagnostisches Material ausgewählt und aufgenommen (Abb. 8).

Schließlich haben wir mit Erlaubnis der Antikenverwaltung in Ankara und des Archäologischen Museums Burdur eine strikte Auswahl von 22 Scherben nach Deutschland ausgeführt, um sie dort naturwissenschaftlich untersuchen zu lassen. Diese Analysen sind derzeit noch nicht abgeschlossen, weshalb es die Ergebnisse abzuwarten gilt.

Öffentlichkeitsarbeit

2011 haben wir begonnen, unsere Forschungen intensiver durch öffentlichkeitswirksame Maßnahmen zu begleiten, um sie und die Region Burdur mit ihrem reichen archäologischen Potenzial auch einem über die Fachwelt hinausgehenden Publikum bekannt zu machen. Dazu haben wir einerseits auf traditionelle Medien der Vermittlung gesetzt, und neben

⁹ Zu der ausgedehnten befestigten Anlage oberhalb des Salda Gölü s. Th. Corsten – O. Hülten, Forschungen in der Kibyrtis im Jahre 2010, AST 29, 2011 (im Druck); Th. Corsten – O. Hülten, Zwischen den Kulturen. Feldforschungen in der Kibyrtis. Vorbericht zu den Kampagnen 2008–2010. Mit Beiträgen von J. Gebauer und K. B. Zimmer, IstMitt 61, 2011 (im Druck).

¹⁰ Zu den archäologischen Forschungen in Bubon s. O. Hülten, Ergebnisse der archäologischen Untersuchungen im Stadtgebiet und im Umland von Bubon, in: Chr. Kokkinia (Hrsg.), *Boubon. The Inscriptions and Archaeological Remains. A Survey 2004–2006, MEAETHMATA* 60 (Athen 2008) 133–178 bes. 135–141. 155–159 Taf. XVIII, 60–62.

¹¹ Es handelt sich um den sogenannten Yuvalak Tümülüsü, der von uns unter der Bezeichnung KIB 72 geführt wird. Zu ihm s. A. Cergibozan – S. Erdoğan – H. A. Ekinci, Kültür Envanteri (Burdur İlçeleri) 2007 (Ankara 2007) 212; H. A. Ekinci – A. Çankaya, 2008 yılı Yuvalak Tümülüsü kurtarma kazısı, in: <http://www.burdurmuzesi.gov.tr/yuvalak_tumulusu.htm>; O. Hülten, Considerations on the Tumuli of Lycia in the Pre-classical Period, *Anatolia Antiqua* 19 (Actes du colloque „Carie et Lycie aux époques préclassiques. Identités croisées“ à Bordeaux, 5 décembre 2008), 2011, 505–507 Abb. 8.

diversen öffentlichen Vorträgen wurden einige Beiträge in populärwissenschaftlichen Magazinen platziert, wozu wir unsere Forschungsergebnisse in einen größeren historischen Kontext gestellt haben¹². Andererseits haben wir uns auch der so genannten neuen Medien bedient und eine umfangreiche Internet-Präsenz ausgebaut. Dazu zählen zunächst einmal die Homepages des Kibyratis-Projekts, die sowohl in Wien als auch in München in die Seiten der jeweiligen Universitätsinstitute integriert sind. Sämtliche der dortigen Informationen sind in deutscher, englischer und bald auch türkischer Sprache verfügbar¹³. Darüber hinaus wurde von uns auf Facebook eine Projekt-Seite eingerichtet, um auch mit dieser Plattform und ihren Einsatzmöglichkeiten Erfahrungen zu sammeln¹⁴. In regelmäßigen Abständen berichten wir dort über einzelne Aspekte unserer Forschungen, aber auch über die Aktivitäten mit uns vernetzter Projekte und Institutionen. Um unsere Ergebnisse innerhalb der Fachwelt vorzustellen und zu diskutieren, findet schließlich vom 4. bis 6. Oktober 2012 das Symposium „Zwischen den Kulturen: die Kibyratis und ihre Nachbarn“ an der Akademie der Wissenschaften in Wien statt¹⁵.

¹² J. Ankermüller, Den alten Lydern auf der Spur. Münchner Archäologen im Reich des Krösus, *Bayerische Archäologie* 2012/2, 48–51; O. Hülten, Die Wiederentdeckung von König Kroisos' Reich. Archäologische Spurensuche im Zentrum und an den Grenzen des Lyderreiches, *Spektrum der Wissenschaft* 2012/9 (im Druck).

¹³ <<http://www.klass-archaeologie.uni-muenchen.de/projekte/kibyratis/index.html>>; <<http://altegeschichte.univie.ac.at/team/wiss-mitarbeiterinnen/thomas-corsten/>>.

¹⁴ <<http://de-de.facebook.com/pages/Kibyratis-Projekt/283028865079503?sk=wall>>.

¹⁵ s. dazu <<http://kibyratis.univie.ac.at/>>.

Abb. 1: Gebiet südlich Uylupınar; Blick von Osten auf den zerstörten Tumulus KIB 131.

Abb. 2: Gebiet südlich Uylupınar; Henkelattasche eines bronzenen Gefäßes aus Tumulus KIB 152.

Abb. 3: Gebiet südlich Uylupınar; phallusartige Grabbekrönung von Tumulus KIB 114/7.

Abb. 4: Gebiet von Kozagacı; Löwendeckel eines zu Gehöft KIB 168 gehörenden kaiserzeitlichen Sarkophags.

Abb. 5: Gebiet von Kozagacı; Kultstätte für die Dioskuren bei Gehöft KIB 168.

Abb. 6: Hisarardı; Blick von Südwesten über das turmartige Hauptgebäude der Burg mit integrierter Zisterne.

Abb. 7: Alanköy; Felsgrab mit Löwenrelief von Südosten.

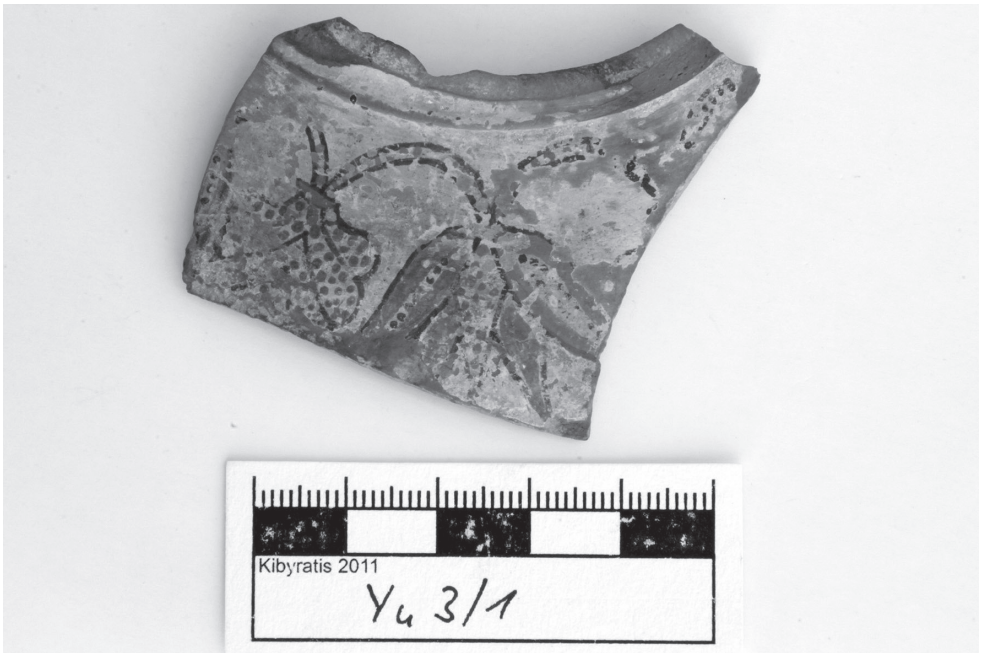

Abb. 8: Yuvalak Tümlüsü; Schulterfragment eines bemalten Gefäßes des 6. Jhs. v. Chr. aus der Aufschüttung des Tumulus. (Nachweis für alle Abbildungen: Kibyratis-Projekt Wien/München)

2011 YILI SİLLYON ANTİK KENTİ VE ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Elif ÖZER*

Sillyon'da 2011 yılında yapılan çalışmalarda kent planının çıkartılması, yapıların tespiti hedef alınmıştır. Bu bağlamda kente bulunan tüm yapılar ve mezarlar Total Station, Nivo, GPS, yardımıyla çizilmiştir. Bilindiği üzere Sillyon'da Hellenistik Dönem'den Türk Dönemi'ne kadar mimari kalıntılar mevcuttur. Çalışmalarda dönemsel kronoloji göz önünde bulundurularak en eski tarih veren mimari kalıntıdan günümüze en yakın tarihli kalıntılar sistemli bir şekilde çizilerek kayıt altına alınmıştır¹.

Akropolis Çalışmaları

Çalışmalar Akropolis'te 2010 yılında yarım kalan yerden yani Akropolis'in doğusundan başlatılmış ve total station ile ölçüm çalışmaları akropolis sur duvarları ile Akropolis'teki yapı ve yapı komplekslerinde sürdürülmüştür. Bu alanda bulunan ve mimari özelliklerinden dolayı Roma Dönemi'ne tarihlenmesi gerektiğini düşündüğümüz yapı kompleksinin² çizimleri bitirilmiştir. Yıkılmış olmasından dolayı tam detayları anlaşılamayan yapının sağlam kalan duvarları yerel kesme taşan isodomik duvar örgü tekniğinde yapılmıştır. Yapıya geç dönemde çeşitli eklemeler yapılmıştır. Bu kompleksin hemen güney doğusunda yuvarlak planlı bir kule yapısı çizilmiştir ki sadece temelleri belli olan yapının detayları anlaşılamamıştır. Bu alanda yer alan armudi formda üzeri kapaklı ve derinlikleri 1 ile 2 metre arasında değişen sarnıçlarda çizilerek kayıt altına alınmıştır (Resim: 1-2).

Akropolis güneyinden başlayarak, akropolis'i çevreleyen ve güney batıda biten surların çizimleri bitirilmiştir. Bu sur yapılarının Geç Dönem (Bizans) özellikleri gösterdiği anlaşılmaktadır. Akropolis'in olduğu alan kayalık olup uzaktan bakıldığı zaman bir kaleyi andırmaktadır. Akropolis'in bu özelliğinden yararlanılarak savunulması zor olan noktalar yüksek duvarlarla çevrilmiş takip edilen alanlarda ise kayalık alan oyularak veya düzelterek sur oluşturulmuştur. Akropolis'in güneyinde (Resim: 3) araziye uydurulmuş sur üzerinde bir giriş tespit edilmiş ve bu girişten aşağı doğru devam eden merdiven tespit edilmiştir. Merdivenin nereye kadar devam ettiği alanda oluşan heyelandan dolayı anlaşılamamaktadır. Akropolis'in batısındaki surun Roma Dönemi özelliği gösteren bir temel üzerinde yükseltildiği anlaşılmaktadır. Akropolise, kuzeyden girişi sağlayan yolun üzerinde Roma Dönemi'ne ait iki kanadında kule olan, isodomik duvar tekniği ile örülmüş tek girişli bir kapı yer almaktadır (Resim: 4). Buradan da yola çıkarak Roma Dönemi'nde de Akropolis'in

* Doç.Dr. Elif ÖZER, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kınıklı Kampüsü, Denizli/TÜRKİYE. email: eozer@pau.edu.tr

¹2011 yılı Sillyon Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Biriminin maddi katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Birimine, Serik Kaymakamlığı'na ve özellikle Belek Belediye Başkanı Sayın Yusuf Mecek ile Başkan Yardımcısı sayın Fevzi Yılmaz'a tüm yardım ve desteklerinden ötürü çok teşekkür ederiz. Ayrıca Bakanlık Temsilcimiz Hadiye TÜRKMEN'e, Arş. Gör. Murat TAŞKIRAN'a, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Bölümü lisans öğrencileri Doğan PEÇEN ve Sedat MORKOC'a teşekkür ederiz.

²Sillyon Savunma sistemleri ile ilgili bkz. A. W. McNicoll, *Hellenistic Fortifications From Aegean to Euphrates*, Oxford 1997.

güçlü bir tahkimat sistemine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Burada bahsedilen tüm yapılar çizilerek kent haritasına eklenmiştir.

Akropolis'in doğusunda, buradaki sur duvarlarının hemen batısında surdan bağımsız yuvarlak planlı, yerel kesme ve çokgen taşlardan örülmüş kule yapısı yer almaktadır. Yapının duvarları çatı bölümüne kadar sağlam olup savunma amaçla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Benzer yapıları Geç Dönemlerde (Bizans) görmekteyiz³. Yapı çizilerek kent planına aktarılmıştır.

Akropolis'in kuzey doğu kandan başlayarak güneybatısına kadar devam eden alanda sivil mimari örnekleri yer almaktadır. Bu mekânların gösterdikleri mimari özelliklerden dolayı konut olarak kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Kayalık alanlar oyulup düzleştirilerek mekânlar oluşturmuştur. Mekânlar yan yana dizilmiş ve araziye uydurulmuştur. Birden fazla odalı onutların içinde sarnıçlar yer almaktadır. Mekânların arasında bazı yerlerde 2 metreye kadar genişleyen sokaklar vardır. Bu sokaklar üzerinde de sarnıçlar yer almaktadır. Sarnıçların sokaklar üzerinde olması bu alandaki kentleşme göstergelerinden biri olarak algılanmalıdır (Resim: 5).

Akropolis kuzey ve kuzeybatısındaki sur duvarları, cami ve stoa ile stoa önündeki ana kayadan oyularak işlenmiş stoa ile bağlantılı olması muhtemel mekânlarda ölçüm ve detaylı tanım çalışmaları gerçekleştirildi. Ana-kayadan oyulan ve yan yana dizilmiş mekânların giriş kısımları batı yönünde düzenlenmiştir. Çoğu mekânın giriş kısımları bellidir. Bazılarının arka ve yan duvarlarında hatıl yuvaları işlenmiştir. Bu mekânların bazılarının yan duvarlarına nişler işlenmiştir (Resim: 6).

Akropolis'in merkezi bir noktasında bulunan, Bizans Dönemi'ne ait olduğunu düşündüğümüz Kale şeklinde yapı, bu yapının hemen doğusunda bulunan ve 3 tarafı çatı kısmına kadar sağlam tonozlu yapı ile bu yapının ön kısmında bulunan ve farklı pencere yapısı ile dikkat çeken ama fonksiyonu şimdilik çözilemeyen bu iki yapının güneyinde bulunan Bizans Dönemi Kilise'nin çizimleri yapılarak kent planına aktarılmıştır.

Kale yapısının kuzey, doğu ve güney duvarları sağlam olup çatı seviyesine kadar korunmuştur. Yapının inşasında yerel kesme taşlar kullanılmıştır. Bazı noktalarda devşirme taşlar kullanılıp geri renkli ve kireç katkılı harçla yapı güçlendirilmiştir. Yapının savunma amaçlı inşa edildiği üzerinde kazamatlar ve geçişlerden belli olmaktadır (Resim: 7).

Kale'nin doğusunda yerel kireçtaşı bloklarla yapılmış; doğu, kuzey ve batı duvarları çatı kısmına kadar korunmuş ve tonozlu bir çatı sistemine sahip olduğu anlaşılan bir yapı yer almaktadır. Bu yapıda da üst kısma yakın yerden uzak bir noktada kazamat şekli pencereler yapılmıştır. Bu şekil pencerelerden yola çıkarak bu yapının da savunma amaçlı olduğu anlaşılmaktadır (Resim: 8).

Tonozlu yapının güneyinde sadece bir duvarı sağlam kalabilmiş bir yapı yer almaktadır. Bu duvar üzerinde yer alan kapının lento kısmında İon başlığı şeklinde kapı kulakları söz konusudur⁴. Kapı üst seviyesinde solda iki adet pencere görülmektedir. Yine kapının doğusunda ikinci bir küçük kapı bulunmaktadır. İşlemeli kapının iç kısımlarında yazıt yer almaktadır. Kapı süsü ve duvar örgü şeklinden yola çıkarak yapının Hellenistik Dönemde yapıldığı anlaşılmaktadır (Resim: 9).

³ Bizans Dönemi şehir duvarları için bkz. P. Niewöhner, *Byzantinische Stadtmauern in Anatolien. Vom statussymbol zum Bollwerk gegen die Araber*, Byzas 10, (2010), 239-260.

⁴ Bkz. B. Varkıvanç, *Zum Fensterdessog. HellenistischenBaues in Sillyon*, Adalya X, (2007), 49-61.

Kentin Batı Yamacında Yapılan Çalışmalar

Akropolis'in batı yamacında ölçüm çalışmaları yapıldı. Kentin batı yamacındaki yapı ve yapı komplekslerinde detaylı tanım çalışmaları sürdürüldü. Bu kısımda yer alan ve Roma Dönemi'ne tarihlenen Sil09/53 envanter no.lu Hamam yapısında⁵ detaylı çalışmalar yapılarak çizimleri bitirilip kent planına eklenmiştir (Resim: 10).

Yapı kentin güneybatı yamacında Bastiyon D'nin güneybatısında stadyumun doğusunda yarım yuvarlak giriş kapısının ise kuzeybatısında yer almaktadır. Kompleks kuzeybatı-güneydoğu yönlü uzanmaktadır. Yapı 5 odalı olup giriş kısmı güneydoğu tarafındadır. Ön tarafta, girişte 3 kapı (giriş) yer almaktadır. (Tripylon) ortadaki giriş en geniş olan kısım olup üst yapısı kemerlidir. Yine yapının güney batı ucunda bir girişi daha vardır. Mekânın içinde geç kullanıma yönelik izler vardır. Orta odaların birinde ana duvarlarda geç dönem harcı izleri ile bu harç üzerine kazılmış haç motifi yer almaktadır.

Kentin batı yamacında, hamam yapısının güney doğusunda kente girişi sağlayan kent kapısı yer almaktadır. Yarım yuvarlak formda olan kapının tek girişi vardır. Kapının iki tarafında kare şeklinde kuleler vardır. Duvarlarında herhangi bir harç izine rastlanılmamıştır. Gösterdiği mimari özelliklerden dolayı Roma Dönemi'ne tarihlenmesi gereken kent kapısının çizimleri bitirilmiş, detaylı tanımları yapılmış ve kent planına eklenmiştir.

Kentin batı yamacında yaptığımız arazi çalışmalarında kentin Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemlerinde güçlü bir savunma sistemine sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu kısımda yer alan ve Hellenistik Döneme verilen Kule ve kuleye bağlı sur duvarı, Akropolis'in hemen başladığı alanda olan ve Roma Dönemi'ne⁶ verilen Bastiyon ve Bastiyona bağlanan kuzeydoğu-güneybatı yönlü sur duvarları ve bastiyonun olduğu alandan başlayarak güneybatıya doğru devam eden ve kentin eteklerini aşarak ovada da izleri görülebilen Bizans Dönemi surları bunun en büyük kanıtıdır (Resim:11).

Bastiyon ve surlarda destekler (payandalar) kullanılarak sağlamlaştırma yoluna gidilmiştir. Surlar üzerinde kazamatlar görülmektedir. Bizans döneminde yeni surlarında bu alanlarda görülmesine rağmen Roma Dönemi yapılarının onarıldığı ve çeşitli eklemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle Bastiyon duvarının kuzeybatı duvarı yenilenmiş ve inşaatında farklı duvar tekniği kullanılmıştır. Kentin olduğu kayalık tepenin aşağısındaki ovada görülebilen Bizans Dönemi duvarları da Roma Dönemi duvarları ile benzerdir. Sadece kullanılan malzeme açısından farklılık göstermektedir. Burada yaptığımız bu çalışmalar sonrasında kentin tahkimat sistemin her dönem kuvvetli olduğu ve savunma önem veren bir halkın yaşadığı anlaşılmıştır (Resim: 12).

Kentin hemen güneyinde bulunan kuzey güney yerleştirilmiş stadyumda çalışmalara devam edilmiş, detaylı tanımları yapılarak kent planına yerleştirilmiştir. Çalışmalar sonrasında tiyatronun tek sfendoneli yapıldığı anlaşılmıştır. Yapının kuzey kanadına sfendonesi yerleştirilmiştir. Yapının doğu kanadında oturma basamakları yamaca oturtulmuşken batıda ise destekli tonozlar kullanılmıştır (Resim: 13).

Nekropol Çalışmaları

Bastiyon altında, sur duvarlarında ölçüm çalışmaları sırasında sur duvarlarının doğal kaya ile yapılan savunmalı kısmında, ana kayaya oyulmuş bir mezar tespit edilerek

⁵ Bkz. H. Abbasoğlu, "Pamphylia Hamamları", *Anadolu'da Doğdu, Fahri Işık'a Armağan*, İstanbul, Ege Yayınları, 2004, 1-9.

⁶ Bkz. E. Laufer, "Pednelissos, Sillyon, Adada: Römische Stadtmauern und Kilikische Piraten?", *Byzas 10* (2010), 165-193.

Sil11/07 envanter numarası verildi. Mezara ana kayadan oyulmuş 3 basamaklı bir merdivenle ulaşıyor. Mezarın giriş kısmı açıktır. Mezar içine yan yana 2 adet tekne işlenmiştir. Kapakları yoktur. Olasılıkla bir karı kocaya ait olan bu mezar kısmen, 2010 sezonunda tespit edilen ve kentin doğusunda kedi basamağı olarak adlandırılan alanın alt koduna yapılan mezar ile benzerlik göstermektedir (Resim: 14). Ayrıca daha önceki çalışma dönemlerinde çizimlerini ve katalog çalışmalarını bitirdiğimiz nekropol alanları kent planına eklenmiştir.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim:10

Resim: 11

Resim:12

Resim:13

Resim:14

BOĞSAK ADASI VE GÜNEY İSAURİA KIYILARI YÜZEY ARAŞTIRMASI (2011)

Günder VARİNLİOĞLU*

Isauria bölgesinin güney kıyılarında, Mersin ili sınırları içinde, Taşucu'nun kuşucuşu 8 km güneybatısında yer alan Boğsak Adası ve çevresindeki yüzey araştırmasının ikinci dönemi 8-30 Eylül 2011 günlerinde yürütülmüştür (Harita: 1)¹. 2011 çalışmaları Boğsak Adası'nın güney kesiminde yoğunlaşmış, bunun yanı sıra ada yerleşiminin anakara ve yakın çevresindeki öbür adalarla olan bağlantılarının araştırılması için bölgede keşif çalışmaları yapılmıştır.

Boğsak Adası'nın engebeli yapısı ve kayalık alanlar dışında adanın tüm yüzeyini kaplayan yoğun bitki örtüsü nedeniyle, 2010 döneminde adanın güney kesiminde çalışmak mümkün olmamıştı (Harita: 2). 2011 yılı yüzey araştırmasında, adanın yalnızca güney kesimindeki kalıntılar incelenmiş, bitki örtüsünün tümüyle örtmediği kalıntıların plan eskizleri hazırlanmıştır. Bu eskizler, uzaktan algılama ve Total Station ve GPS ile yersel ölçüm yöntemleri kullanılarak üretimi sürdürülen yerleşim planında kullanılacaktır.

Adanın güney kesimindeki çalışmalar kapsamında, 2010 döneminin son günlerinde bulunan Kilise IV'ün yapı kalıntıları incelenmiştir (Resim: 1). Ancak tüm bu alan bitkilerle kaplı olduğu için, çalışmalar çok yavaş ilerlemiş, yapının birçok bölümünü belirlemek mümkün olmamıştır. Kilisenin içi ve çevresinde sütunlar, sütun kaideleri ve başlıkları, opus sectile (Resim: 2) döşeme parçaları saptanmış, buluntular el GPS'i ile kaydedilerek eskizlere işlenmiş, çizim ve fotoğraflarla belgelenmiştir. İleriki yıllarda bitki temizliği sonrasında kilisenin yüksek doğruluklu rölövesinin yapılması, öte yandan iyi durumda kalmış olan mimari süsleme öğelerinin fotogrametrik yöntemler ya da 3D laser scanner kullanılarak üç boyutlu modellemesinin yapılması planlanmaktadır.

2011 yılı çalışmalarında yüzey araştırmalarına buluntu toplama izni verilmemiş olması, özellikle seramik, cam ve maden buluntularının incelenmesini güçleştirmiş ve edinilebilecek bilgileri kısıtlamıştır. Bu koşullarda, adanın güney kesimi, mimari kalıntılar ve el GPS'i ile belirlenen «nirengi» noktaları temel alınarak bölgelere ayrılmıştır. Bu bölgelerden toplanan az sayıda diyagnostik seramik, maden ve cam buluntu, araştırma evinde belgelendikten sonra, buluntu kümeleri toplandıkları bölgelerde belirlenen noktalara toplu olarak bırakılmış, bu noktaların yersel koordinatları el GPS'i ile belirlenerek kaydedilmiştir.

Boğsak Adası'nın, Isauria kıyılarının hemen açığında yer alan öbür adalarla ve Boğsak Koyu'nun arka bölgesi ile ilişkisini anlayabilmek amacıyla, Güvercin Adası, Dana Adası (Pityussa), Ağa Limanı, Gölcük, Karabucak ve Temirini'ndeki kalıntılara gidilmiştir (Harita: 3). Liman Kalesi ve Ağa Limanı'nı içine alan arkeolojik sit alanı Akdeniz Saha

* Dr. Günder VARİNLİOĞLU, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Trustees for Harvard University, Washington, D.C., A.B.D. e-posta: gvarinlioglu@gmail.com

¹ Boğsak Yüzey Araştırması izni için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve çalışanlarına teşekkür ederim. Bakanlık Temsilcimiz Seval Tan'a özverili çalışması ve desteği için minnettarım. Arkeolog Hatice Çınar, Adil Yılmaz ve Ender Varinlioğlu Boğsak Adası'nın zor çalışma koşullarından yılmayarak ikinci sezon da ekibe katıldı. Silifke Müzesi müdürü İlhami Öztürk'ün desteği olmadan bu çalışmayı gerçekleştirmek mümkün olmazdı. Ayrıca, Boğsak Yüzey Araştırmasına maddi kaynak sağlayan kurumlara ve kişilere teşekkürlerimi iletmek isterim: Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED); Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM; Mersin İl Özel İdaresi İl Genel Meclisi; Dr. Sarah Tyler Brooks.

Komutanlığı'nın denetimindedir. Komutanlığın izni ile yalnızca yarım gün, hem kalede, hem de Boğsak Adası'nın 1 km kuzeydoğusundaki yarımada da incelemelerde bulunulmuştur. Yarımada'nın en yüksek noktasında, olasılıkla İS 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebilecek bir kilise kalıntısı ve kiliseye ait sarnıçlar bulunmuştur. Kilisenin hemen kuzeybatısında, yarımada'nın kuzey kıyısı boyunca uzanan antik yol kısmen korunmuştur.

Boğsak Koyu'nun arka bölgesindeki dağlık alanda yer alan Gölcük ve Karabucak mevkiilerinde yerleşim kalıntıları saptanmıştır. Karabucak kalıntıları, günümüz Boğsak Köyü'nün yaklaşık 1.5 km. batısında, İmamuşağı köyüne bağlı, Çukur veya Karabucak olarak bilinen modern yerleşimle iç içedir. Evlerin bahçelerinde rastlanan devşirme malzeme dışında, köyün içinde ve yakınlarında Geç Roma-Erken Bizans dönemlerine tarihlenebilecek yapı kümeleri bulunmaktadır. Karabucak mahallesinin kuzeybatı kesiminde, daha yoğun yerleşim kalıntılarının bulunduğu alanın dışında, yine bir küme yapı kalıntısının yakınında, İ.S. 3. yüzyıla tarihlenebilecek bir mezar steli bulunmuştur. Tabula ansata içindeki yazıtta, Lakrates oğlu Diodotosyla Athenaios'un bu steli, anne babalarının anısına diktiği söylenmektedir.

Boğsak Köyü'nün yaklaşık 2 km kuzeybatısındaki dağlık alanda, denizden yaklaşık 250 metre yükseklikteki Gölcük mevkiinde, Roma-Erken Bizans dönemine tarihlenebilecek bir yerleşim saptanmıştır. Yaklaşık 200x250 metrelik düzlük alana yayılmış olan bu yerleşim kuru tarıma elverişli düzlük alanların yakınına kurulmuştur. Yerleşim sınırları içinde iki kilisenin apsileri ve ana duvarları kısmen korunmuş, mimari süsleme parçalarından geriye çok azı kalmıştır. Kiliseler, bölgedeki öbür yerleşimlere kötü biçimde İ.S. 5. yüzyılın ikinci yarısı-6. yüzyılın başında inşa edilmiş olabilir (Resim: 4). Bunun dışındaki yapıların konut olduğu düşünülebilir, ancak başka işlevleri bulunan yapılar olup olmadığı bu aşamada söylenemez. Yerleşimdeki yapılarda bu bölgede sıkça karşılaşılan duvar örgüsü tiplerinin tümü görülmektedir: düzgün kesmetaş, kaba poligonal ve harçlı duvar örgüsü.

Yerleşim alanının kuzeydoğu ve güneybatı uçlarında bulunan büyük zeytin değirmenleri ve sarnıçlar bu yapıların zeytinyağı atölyesi olduğunu göstermektedir (Resim: 5). Gölcük yerleşimi çevresinde bugün de kullanılmakta olan geniş tarım arazileri ve endüstriyel ölçekte zeytinyağı üretimine uygun ışıklar, bölgedeki zeytin üretiminin önemini göstermektedir. 2011 yüzey araştırmasında, Gölcük-Boğsak arasındaki dağlık arazide de benzer işlik kalıntıları ve bunlarla bağlantılı yapılara rastlanmıştır. Bu da Isauria'nın kıyı çizgisinden yükselen dağlık bölgesinde zeytinyağı üretiminin özellikle 5. ve 6. Yüzyıllarda görülen refah ve yapılaşma ile ilişkilendirilebileceği görüşünü desteklemektedir. Boğsak Koyu'nun arka bölgesindeki buluntular, 2003-2007 yıllarında Silifke'nin kuzeydoğusunda yer alan Yenibahçe Kapısı'nın iki yakasında gerçekleştirdiğim yüzey araştırmasının verileriyle örtüşmektedir.²

Boğsak Koyu'nun 1 km. güneyinde, koya bakan tepelerde, Temirini mevki olarak bilinen bölgede harçlı duvar örgüsü kullanılmış yapı kalıntıları saptanmıştır (Resim: 5). Temirini'ndeki bu küçük yapı kompleksi doğal bir mağarayı da kapsamaktadır. Mağara genişletilerek girişine küçük bir şapel inşa edilmiştir. Şapelin apsisi yakın zamanda definiciler tarafından tahrip edilmiştir. Yüzey araştırmasının son gününde bulunan bu kalıntılar ve bunların Boğsak ile ilişkisi ileriki yıllarda incelenecektir.

2011 yılında, Boğsak Adası ve Koyu'nun arka bölgesinin yanı sıra, araştırma bölgesinde yer alan Dana ve Güvercin adalarına gidilmiştir. Boğsak Adası'nın yaklaşık 3 km. güneybatısındaki Güvercin Adası yaklaşık 50x60m. boyutlarında, kıynın yalnızca 200 metre açığında küçük bir kayalıktır. Adadaki kalıntıların Geç Antik döneme ait varsıl bir konut

² G. Varinlioğlu, "Trades, Crafts, and Agricultural Production in Town and Countryside in Southeastern Isauria," *Archaeology and the Cities of Asia Minor in Late Antiquity*, C. Ratte ve O. Dally eds., Ann Arbor 2011, 173-87.

kompleksine ait olduğu düşünölebilir. Yapıların neredeyse tümünde duvar örgüsü çoğunlukla harçla bağlanmış küçük dikdörtgen taşlardan oluşmaktadır (Resim: 6). Güvercin Adası'ndaki bir günlük çalışmada, kalıntıların önemli bir kısmının eskiz planları hazırlanmış, mimari süsleme parçaları, kuzey duvarının dışındaki mezarlar ve yüzey seramikleri incelenmiştir. Yapı kompleksini oluşturan mekânların güneybatı kesiminde tahrip edilmiş geometrik, renkli mozaik taban (Resim: 7), güneyde siyah beyaz mozaik tessera parçaları görölmüştür.

Son olarak Boğsak Adası'nın 8.5 km güneybatısındaki Dana Adası ziyaret edilmiş, adanın yalnızca kuzeybatı kıyı çizgisindeki kalıntılar kısmen incelenebilmiştir. Yaklaşık 3x1.5 km² büyüklüğündeki bu büyük ve yüksek ada yoğun bitki örtüsüyle kaplıdır. Bu nedenle bir günlük ziyarette, adanın öbür kesimlerinde kalıntılar olup olmadığı saptanamamıştır. Adanın güney tepesinde kilise olduğu söylenen kalıntılara ulaşılammıştır. Kuzey kıyı çizgisindeki Roma-Geç Roma dönemine ait tuğla örgülü hamam yapısı oldukça iyi durumdadır (Resim: 8), hypocaustum sistemi hala görölebilmektedir. Öte yandan kıyı çizgisinin güneyinde, çekek yeri, tekne onarım alanları ya da tuzla olarak işlev gördüğünü düşündüğümüz kalıntılar vardır. Kuzey kıyısı boyunca ve kıyının hemen arkasında yükselen yamaçta, işlevi bilinmeyen, oldukça tahrip olmuş yapı kalıntıları, mezarlar ve çok sayıda sarnıç bulunmaktadır. Az sayıda mimari süsleme parçası ve yer yer renkli mozaik tessera parçalarının yerleri kaydedilmiştir. Adanın kuzeybatı yamacının alt eteklerinde, sütun başlıklarına (Resim: 9) bakarak, İ.S. 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebilecek bir kilise kalıntısı saptanmıştır. Ancak kilise ve çevresindeki kalıntılar yoğun bitki örtüsüyle kaplı olduğu için burada çalışmak oldukça güçtür.

2011 yılında Boğsak Adası'nda yürütölen yüzey araştırmasıyla, adadaki ön keşif, belgeleme ve örnekleme çalışmalarının bir aşaması daha tamamlanmış olmaktadır. Boğsak Adası'nın zorlu topoğrafyası ve yoğun bitki örtüsü yerleşim planının üretilmesinde birçok yöntemin bir arada kullanılmasını gerektirmektedir. Plan eskizlerinden yola çıkarak, gereken koordinatların Total Station ve GNSS GPS aletleri kullanılarak ölçümünün yanı sıra yersel fotogrametri, hava fotogrametrisi ve uzaktan algılama yöntemlerine başvurulmaktadır. Yerleşim planının hazırlanması için gerekli çalışmalar dışında, her yıl ulaşılabilen bölgelerde yüzey buluntuları örneklenerek belgelenmektedir. 2012 yüzey araştırmasında daha önceki yıllarda ulaşılammış olan kuzey ve kuzeydoğu yamaçlarında, bitki temizliği sonrasında haritalama ve belgeleme çalışmalarının sürdürölmesi planlanmaktadır. Ayrıca, Boğsak Adası'nın yerleşim özelliklerini, bölgedeki konumunu, işlevlerini ve ekonomik yapısını anlayabilmek için Boğsak koyunun arka bölgesinde keşif ve saptamalar sürdürölecektir.

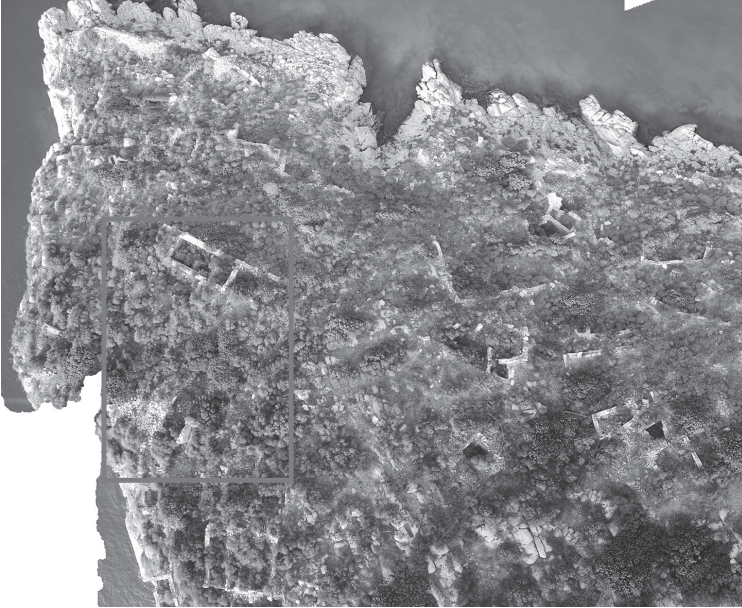
Harita 1: Boğsak Adası ve çevresindeki belli başlı yerleşim ve kalıntıları gösteren Google Earth uydu görüntüsü

Harita 2: Boğsak Adası'nın Google Earth görüntüsü üzerinde kiliseler, nekropol alanı ve 2010-2011 çalışmalarında çalışılan alanlar işaretlenmiştir.

Harita 3: Boğsak çevresinde 2011 yılında saptanan yerleşim ve kalıntıları gösteren Google Earth uydü görüntüsü.

Resim 1: Boğsak Adası'nın güney kesiminin hava fotoğrafı (bu kesimde çekilen fotoğrafların birleştirilmesi ile oluşturulmuştur). Kilise IV'ün kalıntıları dikdörtgenin içinde yer almaktadır.

Resim 2: Kilise IV'ün nef'inin batı kesimi ve narteks çevresine dağılmış biçimde bulunan opus sectile parçalarından bir örnek.

Resim 3: Gölcük yerleşimindeki Kilise I'in apsis kalıntısı.

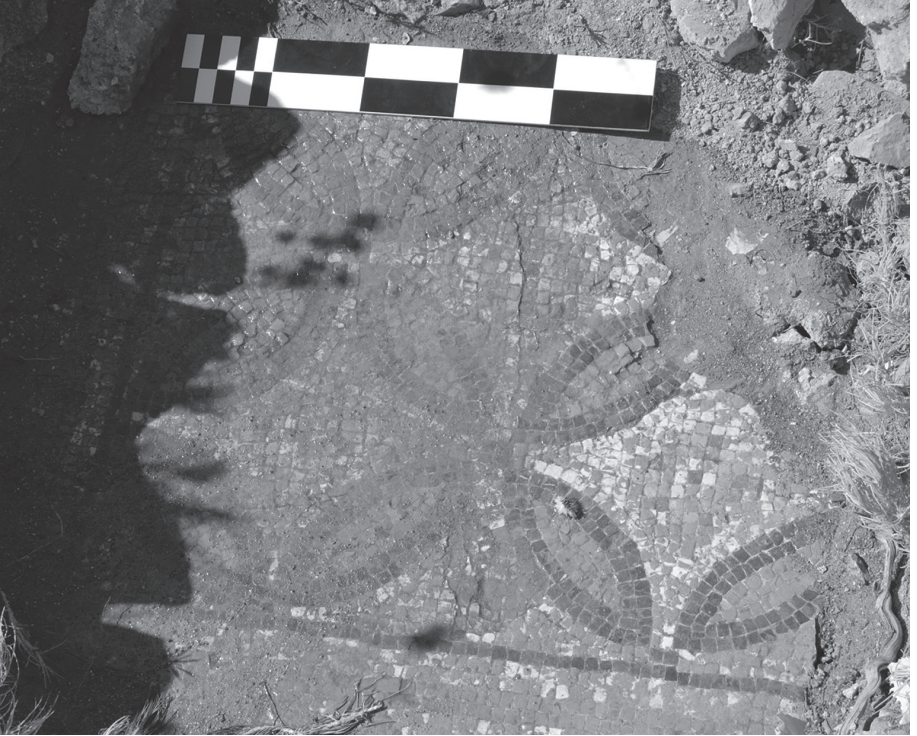
Resim 4: Gölçük yerleşimindeki bir ışikte bulunan zeytin değirmeni

Resim 5: Temirini'ndeki yapı kalıntıları

Resim 6: Güvercin Adası'nda yapı kalıntıları

Resim 7: Güvercin Adası'nda mozaik döşeme kalıntıları

Resim 8: Dana Adası'ndaki hamam yapısı

Resim 9: Dana Adası'nın kuzey yamacında bulunan kiliseye ait sütun başlığı

DEĞERLİ BİLİM ADAMI

Genel Müdürlüğümüzce her yıl düzenlenen “Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu”nda sunduğunuz raporlar, bu yıl da kitap olarak basılacaktır. Göndereceğiniz rapor metinlerinin aşağıda belirtilen kurallara uygun olması, kitapların zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşımaktadır.

Yayın Kuralları

1. Yazıların A4 kağıda, 13x19 cm. lik bir alan içinde 10 punto ile, başlığın 14 punto ile tirelemeye dikkat edilerek, Arial ya da Times fontu ile 10 sayfa yazılması,
 2. Dipnot numaralarının metin içinde belirtilerek sayfaların alt kısmına 8 punto ile yazılması,
 3. Dipnot ve kaynakçada kitap ve dergi isimlerinin italik yazılması,
 4. Çizim ve fotoğrafların toplam adedinin 15 olması, CD’ye JPG veya TIFF olarak 300 pixel/inch, renk modlarının CMYK veya Grayscale olarak kaydedilmesi, kesinlikle word sayfası olarak düzenlenmemesi,
 5. Haritalar (Harita:), Çizimler (Çizim:), Resimler (Resim:) olarak belirtildikten sonra altlarına yazı yazılması ve kesinlikle levha sisteminin kullanılmaması,
 6. Yazılara mutlaka isim, unvan ve yazışma adresinin yazılması,
 7. CD’ye kaydedilmiş metnin çıktısının da gönderilmesi ve çıktı ile CD kaydının uyumlu olması (aksi hâlde CD kaydı esas alınacaktır),
 8. Raporların sempozyum esnasında teslim edilmesi veya en geç 1 Ağustos gününe kadar “*Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınlar Şubesi Müdürlüğü II. Meclis Binası Ulus/ANKARA*” adresine gönderilmesi gerekmektedir.
- Yayın kurallarına uymayan veya geç gelen yazılar kesinlikle yayınlanmayacak ve iade edilmeyecektir.

Bilgilerinizi rica eder, çalışmalarınızda başarılar dileriz.

Not: Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı’na Bakanlığımızın www.kultur.gov.tr adresinden ulaşılabilir.

DEAR COLLEAGUES

There ports which you will submit during the International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry will be published as usual.

In order to receive a qualitative print and to complete the publication on time, we kindly request you to send the texts of your reports with in the context of form mentioned below:

1- The writings to be on A4 paper, not exceeding the writing space of 13.5x19 cm, with Arial or Times font in 10 pts. Kindly pay attention to using dashes (-) when necessary in the text, and the text to be maximum 10 pages

* The title to be written in 14 pts, bold,

* Footnotes to be written below the text, with their number syndicated with in the text, in 8 pts at the page where it is mentioned,

* At the foot notes and the bibliography, the names of the books and the periodicals to be written in Italic character.

2- The total number of the drawings and the pictures to be at most 15. If it is possible, you are requested to scan the photograph sand to save on CD as JPG on a separate file out of the text with 300 pixel/inch; colour of mods of these photographs must be CMYK or Grayscale; photographs to be taken by digital camera,

3- Please write (Drawing) for the drawings (Fig.) for the figures, pictures, and (Map) forthe maps as subtitle and please do not usetable system.

4- Kindly write your name, title and communication address on the papers.

5- Please send the print out of the text that to get her with loading the text on a (new) diskette or CD.

6- The print out of the text you will send and the text in the diskette or CD, should be compatible, (or else the text in the diskette/CD will be accepted) with each other.

Kindly give your texts during the symposium or send until August 1, to the below address:

“Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Yayınlar Şubesi Müdürlüğü, II. Meclis Binası Ulus/Ankara/TURKEY”

The reports which do not follow the rules or are sent late, will not be published and will not be given back.

Note: The books of the Symposium are available on www.kultur.gov.tr